

॥ ॐ શ્રી ॥

વિશ્વજ્યોતિ

પુસ્તક ૩ જી.

સંવત ૧૯૮૬ કાર્તિક

અંક ૪ થા.

શા માટે?

૫૬ મંત્ર

જીવન કાલ સદા જાણે, કાલ્પીકમાં નાશ થાનાર
જતાં તે માનીને સાચું, ત્યા મગત શા માટે? જીવન૦

જલપાણી જે સત્તાજે, તે કાલકત જેક કહેતાજે,
અવિનાશી ગણી તેને, ધરે આ મોહ શા માટે? જીવન૦

રણા જે દેહના ધર્મો, બધે તે દેહ બોગવશે,
સુખી થારો દુઃખી થારો, કરે સંતાપ શા માટે? જીવન૦

તમારા દુઃખની વાતો, કદી ના કોઈને કહેશો,
ન દુઃખ હણશે કદી બીજા, પછી બકવાદ શા માટે? જીવન૦

દુઃખ જે માનો છો તમે તે, ન દુઃખ એ, તો કસોટી છે,
વધાવો પ્રેમથી તેને, કરો ગમરાટ શા માટે? જીવન૦

બધેને વ્યાધિઓ આવી, શરીરને દે સદા તાલી,
તમે તો દેહ રૂપ નથી તો, તમારે દુઃખ શા માટે? જીવન૦

પણી મેળા સર્માં આવ્યાં, ઘડીકમાં ક્યાં જડી જીવું,
જતાં એ હૃદયથી ધરવું, કહોને વૈર શા માટે? જીવન૦

પ્રસંગો જીવુ કપાધના, કદી આ જીવનમાં આવે,
તમે સ્વંત્ર આત્મા છો, તમારે કંઈ શા માટે? જીવન૦

વાદળાં અસપર આવી, ક્ષણિક દે સૂર્યને દોંડી,
જરામાં એ વિલાપે છે, ધરે ના પ્યાન શા માટે? જીવન૦

દુઃખ એ વાદળાં જેવું; નહિ એ સ્થાઈ ટકનાર,
કપેશ તો કરી તેની, કરે ના હાસ્ય શા માટે? જીવન૦

“ પ્રજ્ઞાનાં પ્રતિવિંચ ”

(૧) જે મનુષ્યે અહ્યાનંદાનંદીમાં એકવાર ડૂબકી મારી છે તેણે અમરત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેને કોઈપણ દીશામાં કશાની બીતિ નથી. આવી વ્યક્તિ સંશય યા અજ્ઞાનથી કદી પણ ચલિત થતી નથી.

(૨) જ્યારે મનુષ્ય આ જગતના ક્ષણિક સુખને શોધતો, એકથી બીજા અને બીજાથી ત્રીજા એમ અનેક વિધેયોમાં ક્રમવાર પ્રયત્ન શિળ થાય છે, અને જ્યારે તે દરેકમાં નિરાશા રૂપી ફળતી પ્રાપ્તિ કરે છે, ત્યારેજ તેનું હૃદય પ્રભુ તરફ વળે છે, ત્યારેજ તેને યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે કે આ અસાર સંસારમાં સાચી નિવૃત્તિ અને સુખ-શાંતિની આશા રાખવી વ્યર્થ છે, અને જ્યારે આમ થાય છે, ત્યારે તે બાહ્ય જીવનના પડદાને શક્તિ અંદર જોવાની કોશીશ કરે છે.

(૩) આપણે આત્મ ગૌરવ ઉપરજ અલ્પજન્યું જોઈએ જેમ વાયુ વાદળને વિખેરી સૂર્યને પ્રકાશિત કરે છે, તેમ અનેક જન્મોનાં માયાનાં આવરણોથી ઘેરાએલ આત્મા આવા સતત અભ્યાસથી તે આવરણો નષ્ટ થતાંજ અજાણી ઉઠે છે.

(૪) કલ્યાણના માર્ગમાં વિધોરૂપી કાંટા હોય છે જ. જે પ્રારંભમાં આપણે થોડી હીમત રાખી પ્રયત્નશીળ થઈશું તો પાછળથી આપણે સર્વ કાર્યો સહેલાં થઈ જશે.

(૫) કોઈપણ પ્રકારની ઉન્નતિ ઇચ્છનાર મનુષ્યને સર્વથી પહેલાં કરવાનું કાર્ય હોય તો તે એજ છે કે તેને તેનાં ચારિત્રનું ઘણીજ ઉત્તમ રીતથી પૃથકરણ કરવું જોઈએ.

(૬) જેણે આત્માને સહેજ પણ ઉકેલ્યો છે તેવી વ્યક્તિ બાહ્ય સંયોગોને યા મનની અમર્યાદ આશાક્રાંતને કદી પણ આધીન થતી નથી. પરંતુ પોતાની વિવેક શુદ્ધિ પડે કાયિક અને માનસિક કર્મોને જવાબદાર થઈ તેના આદેશાનુસાર કર્મો કરતો પોતાના માવિનો પોતેજ કર્તા બને છે.

(૭) આપણે આપણાં સાચાં સ્વરૂપને આપણી નિર્બળતાને લઇનેજ દાંડી દીધું છે. એવી નિર્મોહ્યતાને સાચા સુખની પ્રાપ્તિ માટે સર્વથી

પહેલાં જડમૂળથી ઉખેડી દૂર ફેંકી દેવી જોઈએ કારણ કે:-જાયમાત્માવલ
ફલહિનેન લભ્યઃ ॥ (ઉપનિષદ)

(૮) અહંમત્વ અને અહંકારથી અંધ થએલ હે મનુષ્યો? જે
વસ્તુઓનું વસ્તુતઃ અસ્તિત્વજ નથી અને સત્ત્વ નહિ થનાર છે, તે પર
પ્રેમ રાખવેા. અને જ્યાં ચિરકાળ આનંદ નિધીમા હૂંબકાં મારવાનું છે.
તે માટે તૈયારી ન કરવી, એ આ અત્યુત્તમ ઉચ્ચ કોટીના દેહ માટે
લાયક કહેવાય ખરું કે?

(૯) આપણે જ્યારે, બાહ્યાવલોકનને આંતરાવલોકનમાં ફેરવી પોતાના
દોષોને પીછાનના થઈશું, ત્યારેજ આપણે સાચા સદ્ગુણી અને પરમાર્થ
દર્શિ થવાને લાયક કહેવાઈશું.

(૧૦) તમે કોઈપણ વસ્તુ માટે ઇચ્છા કરો તે પહેલા તમારે તે માટે
લાયક થવું જોઈએ; અને જો તેમ હશે તો જ, “ મંગિા અને મળશેજ ”
“ અર્થુદાયક ” “ પુન્ડરીક ”

સ્વામી રામતીર્થ.

સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાન્ત. ૪

લેખક, પ્રભાકર.

રે સંસારી! નિમિષ ભર તું ફેંકજે દૃષ્ટિ આંહી,
આ દૃષ્ટિનું અનુકરણ કે, રાખ સંસાર માંહી;
બોળા! ત્હારી, ઘડમથકમાં ચાન્ત થા તાન્ત કે,
સ્થિતિની તું ઉપર ચઢી જો, ત્યાગની દૃષ્ટિ આંહી.
આ ત્યાગીના નયન ફરીથી જોઈ શે એકવાર,
શું તેમાં ના, સતન વડતી પ્રેમની એક ધાર;
હા! તૈયારી, સદ્ અરપવા, ત્યાગમાં એ નથી શું?
બીજાનો કે દુઃખથી ગળી એ, નેત્ર બારો નહીં શું?

કલ્યાણિ

* સત્ત્વ સાદિત્ય વર્ધક કાર્યોલ્લેખ તરફથી પ્રગટ થયેલા ‘સ્વામી
રામતીર્થ’ એમ. એ. એમના સદુપદેશ મંથ ૧’ નામના પુસ્તકને આધારે.

અખિલ વિશ્વમાં વગર પૈસે પર્યટન કરી સદુપદેશ દેનાર, “સ્વામી રામતીર્થ”-હિન્દુ અણ્મોઝુ રત્ન-પંચજ્વ પ્રાંતમાં આવેલા ગુજરાનવાળા જીલ્લામાં મરાલીવાળા નામે ગામમાં ઇ. સ. ૧૮૭૩ ના ઓક્ટોબરની ૮ મી તારીખે જન્મ્યા હતા.

તેઓનો જન્મ ઉચ્ચ કુળમાં થયો હતો. તેમનું કુલ ગોસ્વામીના નામે પ્રસિદ્ધ છે. જે કુળમાં વિશ્વ વિખ્યાત સંત પુરુષ મહાત્માશ્રી તુળસીદાસનો જન્મ થયો તેજ કુળમાં દેહ ધારણ કરવા તેઓ લાગ્યશાળી થયા હતા. હેમના પિતાજીનું નામ હરનંદજી હતું. હેમના માતૃશ્રી હેમને જન્મ આપી દુક સમયમાંજ પરલોકે પામ્યા હતા. હેમનું કુટુંબ પ્રસિદ્ધ પણ ગરીબ હતું.

~

સ્વામીજીએ ગુજરાનવાલા હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી ત્યારબાદ હેમના પિતાશ્રીનો વિચારહેમને વધુ અભ્યાસ માટે મોકલવાનો ન હતો. કિન્તુ લાહોરની મીશન કોલેજમાં દાખલ થયા. જ્યારે તેઓએ બી. એ. ની પરીક્ષા સમસ્ત પંચજ્વ વિદ્યાપીઠમાં પ્રથમ પાંક્તએ પસાર કરીધી ત્યારે હેમનું વય માત્ર ૧૯ વર્ષનું હતું. હેમને ગણિતશાસ્ત્ર અત્યંત પ્રિય હતું. ત્યારબાદ સ્વામીજીએ લાહોરની સરકારી કોલેજમાં જે વર્ષ વધુ અભ્યાસ કરી ગણિતનો વિષય લઈ એમ. એ. ની પરીક્ષા પસાર કરીધી. આ પ્રભાણે તેમણે બાહ્ય દષ્ટિએ જેતાં પોતાના અભ્યાસ પૂર્ણ કરીધો. તથાજ તેઓ તે વિદ્યાર્થીજ હતા. તેમનો અભ્યાસ તે સાલુજ હતો.

હવે સ્વામીજી માત્ર વિદ્યાર્થી નહોતા. હવે તેઓએક ગૃહસ્થ થયા હતા. તેઓએ પોતાને માટે શિક્ષકનો ઉચ્ચ ધંધો પ્રસંદ કરીધો. તદનુસાર તેમણે સીઆલકોટની મીશન કોલેજમાં પ્રેક્ટિસર તરીકે કામ કરવા માંડ્યું. દુક સમયમાં હેમની લાહોરની છીશીઅન કોલેજમાં ગણિતના પ્રેક્ટિસર તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી. ત્યારબાદ તેઓ લાહોરની એરીએન્ટલ કોલેજમાં રીડર તરીકે નીમાયા. ઇ. સ. ૧૮૯૭ ના ઓક્ટોબર માસમાં દિવાળીને દિવસે સ્વામી :રામતીર્થે, માત્ર ૨૪ વર્ષની કામળ વયે પોતાનો ‘આત્મા પરમેશ્વરને અર્પ્યો,’ અર્થાત્ તેમણે આત્મ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી જેવાનો નિશ્ચય કરીધો.

ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં તેમણે કોલેજની ગણિતના પ્રેક્ટિસરની જગ્યા છોડી. આ સમયે તેમણે વૈરાગ્યની ઉચ્ચ દશા પ્રાપ્ત કરીધી. નોકરીમાંથી

મુક્ત થયા બાદ તરતજ સ્વામીજી હિમાલય મર્વત ઉપર પગે ચાલીને ગયા. ત્યાં કડિન તપશ્ચર્યા આરંભી થઈ. વર્ષામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કીધી. હિમાલય ઉપર આવ્યા બાદ એક વર્ષ રહીને એટલે ઇ. સ. ૧૯૦૦ માં તેમણે સંન્યાસ ગ્રહણ કરીધો. ઘોડાજ સમયમાં તેઓએ પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કીધું. અને હૈમનું યોગમળ વધ્યું.

ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં ભગવાં વચ્ચ પહેરી, પાસે એક પણ પાછ રાખ્યા વિના, સ્વામીજી પ્રવાસે નીકળ્યા. ત્રણ વર્ષ તેઓ હિન્દ બહાર, સ્થા. આ સમયમાં તેમણે જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, અમેરીકા ઇત્યાદિ મુલાકાતી મુલાકાત લીધી. તેમણે બે વર્ષ અમેરીકામાં ગાળ્યાં. અમેરીકામાં તેમના સદુપદેશની પ્રસંશા કરનારા ધણા મળ્યા. સેંકડો હૈમના અનુયાયી થયા. સેંકડો હૈમના પંજકો થયા. અમેરિકાના લોકો ‘રામ’ ઉપર એટલા બધા મોહિત થયા, કે તેઓની ઉત્કંઠા તૃપ્ત કરવાને ‘રામ’ને પ્રત્યેક દિન છ છ વ્યાખ્યાનો કરવા પડતાં. ધણા તો હૈમને પથગંજર યાને ઇશ્વરી અવતાર માનવા લાગ્યા. હૈમના મિત્રને સેંકડો મકાનેતો સ્થાન મળ્યું છે. અમેરીકામાં હૈમના સ્મરણાર્થે “સ્વામી રામ સોસાયટી” સ્થાપવામાં આવી છે જે હાલમાં હિન્દી વિદ્યાર્થીઓને અત્યંત ઉપયોગની થઈ પડી છે. હૈમના પ્રવાસ દરમ્યાન કેટલાક પ્રસંગો જણવા જેવા છે. તેમાંના કેટલાક નીચે આપવામાં આવ્યા છે:—(૧) અમેરીકાના નેડયા પ્રાંતનો સુમે જ્યારે હૈમને મળવા આવ્યો ત્યારે તેણે પૂછ્યું, “આપને કાંઈ જોઈએ છે?” સ્વામીજીએ પ્રયોક્ત ચાલ્યો, “‘રામ’ને કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા નથી તો તે શું માગે? આખી દુનીઆની દોલત યાને બાદશાહોની બાદશાહી ‘રામ’ મીન છે. ‘રામ’ બાદશાહ, તો બે પરવા છે, અને તે બાદશાહોનો બાદશાહ છે. યાચના કરવાને શું ‘રામે’ સંન્યાસ લીધો છે? ના.” કેવાં સુંદર વૈરાગ્યભાવ દર્શક વચનો! અમેરિકામાં એક જાણે સ્વામીજીને પૂછ્યું, “પૈસા વિના હૈમને ચાલશે?” સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે ‘રામ’ને દશાનીએ જરૂર પડે ત્યારે તે વસ્તુ એની મેજેજ આવી મળે છે. કારણકે ‘રામ’ આખી દુનીઆને ચાહે છે, એટલે આખી દુનીઆ ‘રામ’ને ચાહે છે, પછી જોઈએ તો ‘રામ’ અમેરીકામાં રહેતો હોય કે હિંદુ-સ્થાનમાં, પણ આખું જગત ‘રામ’નું ઘર છે.” (૩) જાપાનમાં ટોક્યો-ઓ ઇમ્પીરીઅલ યુનીવર્સિટીના સંસ્કૃત પાઠશાળાના પ્રોફેસરે સ્વામીજીને જોઈને હૈમને વિશે એવા ઉદ્દગારો કાઢ્યા ત્હતા કે, પૂર્ણત્વ પામેલા ખરા હિન્દી તત્ત્વવેત્તા એ હૈમને જ જોયા.”

ઈ. સ. ૧૯૦૫ માં સ્વામીજી પૃથ્વી યાત્રા કરી ફરીથી પોતાની જન્મ ભૂમિમાં આવ્યા. સ્વામીજીને લેમના ચિથ્થો તરફથી નવી સંસ્થા કાઢવાનો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ તેમણે તેવાતનો ચોખ્ખો અસ્વીકાર કરી કહ્યું, “હિંદમાં કામ કરતી બધી સંસ્થાઓ આપણીજ છે જેથી તેમના દ્વારા આપણે કામ કરવું.”

સ્વામીજી ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં જઈ વ્યાખ્યાનો આપતા ત્યારબાદ તેઓ હિમાલય પર સિધાવ્યા ઇ. સ. ૧૯૦૬માં સ્વામીજીના કેટલાક મિત્રો લેમને મળવાને મહા કષ્ટ વેડી પર્વત ઉપર ગયા. સ્વામીજીએ લેમને યોગ્ય આદર આપ્યું. સ્વામીજીએ લેમની પાસે ‘બપોરે કેટલાક કાગળ આવ્યા, તેમાં જણાવ્યું કે, “જે ‘રામ’ને મળવું હોય તો સપ્ટેમ્બર માસની આખર પહેલાં મળી જવું. નહિં તો પછી મંજારો નહિ” આજ લેમની આવધ્યયાણી.

હિમાલય પર્વત ઉપર પર્ણકુટીમાં નિવાસ કરી સ્વામી રામતીથે ઇ. સ. ૧૯૦૬ ના ઓક્ટોબર માસની ૧૭ મી તારીખે સંવત ૧૯૬૩ ના આશ્વિન માસની અમાવાસ્યાને દીને પોતાના પવિત્ર દેહને ગંગામાં અર્પ્યો. મૃત્યુ પોતે સમાધીસ્થ થયા.

જે દિવસ બાદ ત્યારે આ અશુભ સમાચાર લેમના વતનમાં મળ્યા. તે સર્વત્ર શોક વ્યાપી રહ્યો. લાહોરની કોલેજમાં લેમના મરણનો શોક પ્રદર્શિત કરવા એક જંગી સભા મળી. લેમના ગુણોની પ્રસંશા થઈ. લેમના અમર આત્માને શાંતિ મળે એમ પ્રાર્થના થઈ. અસ્તુ.

સ્વામીજીને જે પુત્ર અને એક પુત્રી હતાં. લેમનાં પુત્રોનાં નામ મહનમોહન અને બ્રહ્માનંદ હતાં.

સ્વામીજીનું વિદ્યાર્થીજીવન ઘણુંજ આદર્શનીય હતું લેમનાં એક પત્રમાં તેમણે પોતેજ તેનું વર્ણન કીધું છે, તે ઉપરથી આપણે તે જ્ઞેષ્ઠ શક્યું.

૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪.

રાત્રિના અગીઆર વાગે.

“.....હું હાલમાં સહવારે પાંચ વાગે જાગૃત થાઉં છું. સાત વાગ્યા સુધી અભ્યાસ કરું છું. પછી શૌચ આદિથી નિવૃત્ત થઈ સ્નાન અને વ્યાયામ (કસરત) કરું છું. તત્પશ્ચાત્ પંડિતજી પાસે જાઉં છું. રસ્તામાં પણ વાંચતો વાંચતો જાઉં છું. એક કલાક પછી ત્યાં બોજન કરીને લેમની

સાથે ગાડીમાં કોલેજ ગઈ હું. કોલેજથી મુકામ ઉપર આવતાં રસ્તામાં દૂધ પીઈ હું. મુકામ પર થોડો વખત વિશ્રાંતિ લઈ નદી તરફ શરવા ગઈ હું. ત્યાં લગભગ અડધા કલાક સુધી હસકર કરું છું.....હું કરું હરું છું ત્યારે પણ મ્હારું વાંચન ચાલુજ હોય છે.) અંધારું થતાં કસરત કરું છું.....લગભગ સાડાદસ મુધી અભ્યાસ કરું છું. હું અતુલવધી સિદ્ધ કરી શક્યો છું કે “આપણે આપણા બડર (પેટ)ને જો બરોબર સંભાળી ઉત્તમ સ્થિતિમાં રાખીએ તો આનંદ દિવા મુખ, ચિત્તની એકાગ્રતા, ઈશ્વરનું સતત સ્મરણ, આત્મ વિશુદ્ધિ આદિ આપણને સદૃજ પ્રાપ્ત થાય. ખુદ અને ગ્રહણ કરવાની સક્તિ તેથી મતેજ થાય છે.” પ્રથમ તો હું ખોરાક બહુજ થોડો લઈ છું અને વળી જે ખાઈ છું તે બરાબર પચાવું છું.”

‘રામ’

સ્વામીજી સદા હસમુખા રહેતા. તેમની એ વૃત્તિમાં કદિપણ દેશર થતો નહિ. સ્વામીજીનો ચારરીક બાંધો માતાની ફેખરેખની ગેરહાજરીને લીધે પ્રથમથીજ નબળો હતો. પરંતુ જેમ તેમણે ઈચ્છા સક્તિ અને આત્મયજ્ઞમાં પ્રવળતા મેળવી તેમજ તેઓએ પોતાના શરીરને પણ પડાડ જેવું મજબૂત બનાવ્યું. સ્વામીજીએ બાત્યાવસ્થાથીજ ગરીબાઈને લીધે કઠિન તપશ્ચર્યા શરૂ કરી હતી. સ્વામીજીના દર્શન કરનારની કૃષ્ણ ભાવનાઓ નષ્ટ પામતી, હૃદયનામાં દૈવી અંકુશ સુરતા, નવીન ચેતન રેડાતું અને ઉદ્વેગ અને પુણ્યશાળી વિચારોનો શીતલ વાયુ પ્રસરતો તેમના દર્શન કરનાર માનવીનો આત્મા આનંદમય બનતો.

સ્વામીજીનો પ્રેમ અમર હતો. હૃદયનો પ્રેમ નિષ્પક્ષપાતી અને એક સરખો હતો. તેમ બધા ધર્મના માણસો ઉપર પ્રેમ રાખતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ સર્વ જાંતુઓ અને જીવ માત્ર ઉપર તેઓ પ્રેમ રાખતા તેઓએ એક સમયે કહ્યું છે:-“ક્રિષ્ચિઅન, હિંદુ, પારસી, આર્યસમાજી, શીખ, મુસલમાન કિં બહુના મ્હારા પ્રિય છટ દેવતા બારત ભૂમિના-અનપાણિયી જેમનાં અસ્થિ, સ્નાયુ, રક્ત અને મસ્તિષ્ક બધાયાં છે તે સર્વ મ્હારા બંધુઓજ છે અરે! મ્હારા આત્માઓજ છે. ખરેખર હું પ્રેમનો સાગર છું. મ્હારો સૌ ઉપર પ્રેમ સરખો છે જે પ્રેમ પ્રેમ સાગરમાં ડુબી સારશે તે નિઃસંશય પ્રેમમય બનશે. વધારે તો શું પણ જે કોઈ શત્રુભાવે આવશે તેને પણ હું પ્રેમથીજ આલિંગન આપીશ. મ્હારા પ્રેમનો પ્રવાહ એવો પ્રચંડ છે કે શત્રુતા એમાં ક્યાં એ ડુબી જશે.” કેવો મુંદર વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ કેવી મુંદર નિશ્ચલ આત્મશાંતિ!

સ્વામીજીના પરલોકગમનથી હિન્દે એક અણુમોલુ રત્ન ખોયું છે પરંતુ ત્હેમના જીવનપર્યંત ભારતે ત્હેમની ખરી કિંમત આંકી નથી, ત્હેમના વિશાળ જ્ઞાનની થોડી કદર કરી નથી. ભારત એક ઝવેરી તંત્રીકે રૂળીભૂત નીવડ્યું નથી. અમેરીકાજ ત્હેમની ખરી કદર કરી શક્યું છે. અમેરીકાજ ત્હેમનું જ્ઞાન અહણુ કરી શક્યું છે. અમેરીકાનાજ લોકો ત્હેમની પાછળ માંડા બન્યા છે. જેમજેમ હિન્દવાસીઓ ત્હેમના ગ્રંથો વાંચતા બાંધે છે તેમ તેમ તેઓ કેવા તત્ત્વજ્ઞાની મહા વિદ્વાન પુરુષ હતા ત્હેનો વિચાર કરે છે. હવે ત્હેમના ગ્રંથો ઉપરથી ભારતવાસી ત્હેમની કદર કરતા શીખ્યા છે. પ્રિય વાચક ! તું પણ એમના ગ્રંથો વાંચી, બોધ અહણુ કર અને હંમેશનું સુખ મેળવ અસ્તુ.

વિવિધ વોધક વિંપયો.

અચળ-દૃઢ નિયમ.

Neither curses nor prayers can alter the one blessed eternal law which says: "Whatsoever a man sows that shall he also reap." James Allen says:—
 "The anger, jealousy, envy, lust, covetousness, all these are fires which burn, and whoever even so much as touches them must suffer the torments of burning."

બાવાર્થ:—કર્મનો પવિત્ર અને અચળ નિયમ છે કે જેવું વાવશે તેવું લાવશે. આ નિયમને મનુષ્ય ગમે એટલા શાપો આપે અગર ધમ્મરની માર્શિના કરે કે આ નિયમને હે પ્રભુ તમે ફેરવો તોપણ એ નિયમ કદી ભણુ ફરી શકે એમ નથી. જેમસ એલન નામનો એક તત્ત્વજ્ઞાતા કહે છે:—તિરસ્કાર, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, અસુખ, કામ, લોભ ઇત્યાદિ અભિરૂપ છે, એ જાળવાતોજ ગુણ ધરાવે છે. અને જે કોઈ એને માત્ર અડકે છે તેને પણ બાવાથી કે બળવાથી થતાં ભયંકર દુઝોનાં જેવું દુઃખ ભોગવવુંજ પડે છે.

કોણ ઉન્નતિને માર્ગે છે.

The only is advancing in life whose heart is getting softer, whose blood warmer, whose brain quicker, whose spirit is entering into living peace
(Ruskin.)

ભાવાર્થ:—જે માણસનું હૃદય દયાની (પ્રાણી માત્ર પર દયાની) સાગળીથી દિવસે દિવસે નરમ બનતું જાય છે, અને પ્રેમ ઉત્સાહથી જેનું રક્ત લોહી દિન પ્રતિદિન ગરમ બનતું જાય છે, અને જેનામાં બુદ્ધિની (ખરું જોડું સમજવાને માર કપયોગી એવી વિવેક બુદ્ધિની) ચપલતા અને સૂક્ષ્મતા વધતી જાય છે, અને જેના આત્મામાં ખરી શાંતી ફેલાતી જાય છે (એટલે જેનો આત્મા ખરી શાંતિના સમુદ્રમાં ઊડી ને ઊડી ડુબી મારતો જાય છે.) તેજ મનુષ્ય પોતાના જીવનનું સાર્થક કરવામાં પ્રગતિ કરે છે—આગળ વધતો જાય છે એમ સમજવું. એવોજ માણસ ઉન્નતિના માર્ગે સપાટાજથ્થે આગળ વધે છે એમ જાણવું.

Who prayeth well & best ?

‘He prayeth well who loveth well
Both man and bird and beast.
He prayeth best who loveth best
All things both great and small.
For tho dear God who loveth us,
He made and loveth all.’

ભાવાર્થ:—કોની પ્રાર્થના સારી અને શ્રેષ્ઠ કહેવાય ?

જે માણસ મનુષ્ય માત્રને, પક્ષી વર્ષને કે પશુ વર્ષને સારી રીતે ચાહે છે (તેઓનાપર ખરા અતઃકરણથી પ્રેમ રાખે છે) તેજ શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રાર્થના છે એમ કહેવાય. તેમજ જે માણસ નાની કે મોટી દરેક વસ્તુને પ્રેમ પૂર્ણ દૃષ્ટિ જુએ છે તેજ માણસ સૌથી શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રાર્થના કરી જાય છે એમ કહી શકાય, કારણ કે વ્હાલા પ્રભુજી કે જે આપણાપર અત્યંત પ્રેમ રાખે છે તેજેજ સર્વ સૃષ્ટિ ઉપર ગુણાત્મક તે અને બીજાં બધું) બનાવી છે અને તે આપની સૃષ્ટિને પ્રેમપૂર્ણ, દૃષ્ટિથી જુએ છે.

પ્રભુની કૃપા અને આપણું કર્તવ્ય.

“God has filled an immense Storehouse called the Universe with all the good things. He wants us to possess them. He has made us His heirs. Just so surely as we will believe this and assert it and think it, no matter what darkness and poverty we are in, conditions will change, and we will come into our own little by little.”

ભાવાર્થ:—પરમાત્માએ આ આખી સૃષ્ટિરૂપી વખાનમાં વિવિધ પ્રકારની સઘળા સારી સારી વસ્તુઓથી—પદાર્થોથી ભરી મૂકી છે. અને આ સુંદર પદાર્થોના આપણે માલિક થઈએ એમ તેમની ઇચ્છા છે. આપણે તે પ્રભુનાજ આજ્ઞા હોવાથી તેમના વારસ છીએ. એટલે તેમની મેળવેલી દર વસ્તુઓનો વારસો તો આપણે મારેજ નક્કી થયો છે. આ આખતપર તેલના પ્રમાણમાં ત્રણ રાખીને આપણે તે વારસાઈ હક્કની માંગણી કરશું અને તે મળશેજ એમ ખાત્રી પૂર્વક તેનુંજ ચિંતન કર્યો કરશું તેટલાજ પ્રમાણમાં તે આપણને મળશે હોલની આપણી સ્થિતિ ગમે તેવી દુઃખી ગરીબ હશે તોપણ એથી તેમાં ફેરફાર થવાજ માંડશે અને ધીમે ધીમે અને થોડે થોડે આપણો વારસો આપણને મળશેજ એમ ચોક્કસ યાનમાં રાખો.

પોતેજ પોતાનો શત્રુ કે મિત્ર છે.

“All unhappiness, as all happiness, is from within. For as St. Bernard has said, “Nothing can work me damage but myself; the harm that I sustain I carry about with me, and I am never a real sufferer but of my own fault.” From the Kingdom of the mind issue the edicts that govern life.”

ભાવાર્થ:—સર્વ પ્રકારના સુખો તેમજ સર્વ પ્રકારના દુઃખો આપણા પોતાનામાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે એટ જાનોડે નામના એક મહા પુરુષ કહે છે કે “મને મ્હારી પોતાની જાન સિવાય બીજું કંઈ કંઈ પણ રીતે નુકસાન કરી શકે એમ નથી. જે નુકસાન મને થાય છે તે હમ્મેશાં મ્હારી સાથેજ રહે છે અને મ્હારી પોતાની જૂલથીજ જે મને નુકસાન

થાય છે તેજ મને બહુ સાહે છે. ” મનોરાજ્યમાંથી જે જે આત્માઓ અને નિયમો બહાર પડે છે તેથીજ જીવનનું નાવ ચાલે છે.

આપણામાં પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયના પાંચમાં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

वद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव गुरुरात्मने ॥ .

અર્થ:—પોતેજ પોતાનો ઉદ્ધાર-ઉન્નતિ કરવા મથવાનું છે. ઠેકાઠે પણ પોતાનો-આત્માનો નાશ કરવો નહીં. પોતેજ પોતાનો મિત્ર છે અને પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે.

આ શ્લોકમાં પોતે પોતાનો એટલે પોતાના મન વડે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે એમ આગલા-પ્રથમના ‘આત્મા’ શબ્દનો અર્થ ‘મન’ કરવો. અને એ પરથી વળી બીજું સૂત્ર કે જેને હું ‘સર્વ’ પ્રકારના જીવોના ધર્મ ગ્રન્થો, તે ધર્મ પન્થોના રહસ્યને સમજવાની એકની એક કુંઝી રૂપે સમજી હું તે સૂત્ર ચાલુ આવે છે. તે સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે.

मन एव मनुष्याणां कारण बंध मोक्षयोः

આપણા મુખ્ય દુઃખનું મૂળ અને મુખ્ય કારણ આપણા મનમાંજ રહેલું છે.

બેરૂની માસ્તર.

નિરાશ થશો નહિ.

તમારે હવે જીવનમાં નિરાશ થવાની કદીજ જરૂર નથી. ગમે તેવી આપત્તિમાં તમે આવી પડ્યા હશો. અને જીવન દુઃખથી કંટાળી ગયું હશે. તોપણ થોડો સમય હિમત રાખી મુખના સૂર્ય સમાન

મનકામના પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ.

થંથ થોડો સમય વાંચો અથવા સાંભળો. તમારી નિરાશા તરતજ ચાલી જશે. ઘણી મહેનત અને શ્રમથી આ પુસ્તક તમારે માટે તૈયાર કરાયું છે. હવે બેસી ન રહેતાં તેનો લાભ લો.

બીકણાં બહા ગ્રંથ કાગળ. મુંદર છપાઈ અને પાકું પુંડું છતાં બહેળો ફેલાવો કરવાના ઉદ્દેશથી પ્રકટ મૂલ્ય રૂ. બે રખાયું છે.

વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય અકાબ-મુરત.

પ્રાણાયામ.

(અનુમેધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૧૧૬ થી)

યોગ શબ્દ માંત્રથી આજે તો કેટલાક ભડકીને ભાગે છે. યોગવિદ્યા એ શું છે એનો જેને અનુભવ નથી તે માણસ શ્વાસ રોકવાની ક્રિયાને ખાલી એક ઢોંગ અને શરીરમાં વિક્રિયા ઉત્પન્ન કરનાર સાધન તરીકે ગણે છે. યોગના સંબંધમાં આટલી બધી ટીકા ચવાનું કારણ એટલુંજ છે કે તેના વાસ્તવ સ્વરૂપને ન સમજનાર અને કશા પણ નિયમના પાલન સિવાય એકદમ યોગી ચંદ્ર જવાની ઇચ્છા રાખનાર અનાડી મનુષ્યોએ દેખાદેખી યોગને સાધવા પ્રયત્ન કરી લાબને બદલે નુકસાન અનુભવ્યું છે. અને તેને લઈને આજે યોગવિદ્યા તરફ લોકો અલક્ષ કરે છે. યોગ સાધવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વગર તે સાધવા તૈયાર થઈ જતું એના જેવી મૂર્ખતા ખીણ એક પણ નથી. જે સાધન જીવનને આપે છે તે અવિદિત રીતે વાપરવાથી જીવનનો વિનિપાત પણ કરે છે. અને તેથી રાજયોગ અને હઠયોગના અભ્યાસીઓએ યોગ માર્ગમાં આગળ વધવા પ્રથમ પોતાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

યોગનો અધિકારી કોણ છે?

પ્રત્યેક મનુષ્ય યોગનો અધિકારી છે. પણ તે શરીરે નિરોગી હોવો જોઈએ. અહ્યર્ચયન યોગ પાલનમાં મુખ્ય છે. અને તેનું પાલન થવું જોઈએ. આ વિદ્યાના ઉપાસકે ક્રોધ મોહ લોભ ઇત્યાદિ દુર્ગુણો પણ ચોતાના જીવનમાંથી સદાને માટે કાઢી પરમ શાંત મનું જોઈએ.

અગવાન પાતંજલિએ યોગશાસ્ત્ર ઉપર બાબ લખ્યું છે. અને તે પાતંજલ યોગસૂત્ર નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જ્ઞાનુઓને આ સૂત્રો પણ ઉપ-

યોગી હોઈ તેનાથી જાણવાનું સર્વ જાણી જાય છે. આપણે આ પ્રકરણમાં તેમના સૂત્રોનું અલ્પમાં વિવેચન કરવા પ્રયત્ન કરીશું.

મથ યોગાનુશાસનમ્.

હવે યોગનો આરંભ કરીએ છીએ.

મનુષ્યે યોગનો આરંભ શા માટે કરવો ? એવા કયા સત્ત્વને યોગ પ્રકટાવે છે કે જેનાથી તે સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આપણને જરૂર પડે ? આ સંબંધમાં પ્રથમ પ્રકરણમાં ઘણુંજ વિસ્તારથી કહેવાયું છે. અને તેનો સાર માત્ર એટલોજ છે કે સર્વથી પ્રથમ યોગનો અભ્યાસ મનુષ્યને શારીરિક આરોગ્ય બક્ષે છે. ધર્મ અર્થે કામ અને મોક્ષ એ ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થની સિદ્ધિ કરાવી આપનાર આપણું શરીર હોવાથી જ્યાં સુધી તે આરોગ્ય નથી ત્યાં સુધી સધળું વ્યર્થ છે. પણ આજકાલ તો મનુષ્યો આરોગ્યને વેચી પૈસા મેળવે છે પણ પૈસા જતા કરી આરોગ્ય મેળવતા કોઈ જોવામાં આવતા નથી. અને જે જણાય છે તે ઘણુંજ મોડા થયેલા હોય છે. એક વખત તો આરોગ્ય શુભાવી પછી પૈસા ખરચી તેને સાફ કરવા જાય છે. આ રાંડયા પછીનું ડહાપણ છે. અર્થ પ્રાપ્તિનો લોભ આજકાલ એટલો બધો લાગેલો હોય છે કે છેક મૃત્યુ આવી જીવનના દરવાજા ઠોકે છે ત્યાં પર્યંત કોઈનાથી ચેતાતું નથી.

યોગ એ એક મહાન દિવ્યશક્તિ છે. તેના આશ્રયથી મનુષ્યની ઉર્ધ્વ ગતિ થાય છે. આ સાધનને હાથ કરી કંઈ કેટલા મનુષ્યો આ દુઃખમય જાસના મંસારને તરી ગયા છે. મોક્ષ માર્ગ પર્યંત યોગ મનુષ્યને લઈ જાય છે. પૂર્વકાળના ઋષિ મુનિઓ આ વિદ્યાના સેવનથીજ યથેચ્છ આરોગ્ય યથેચ્છ બળ અને યથેચ્છ જીવન પ્રાપ્ત કરતા હતા.

આ યોગની જગાસા થતી તે મહાન ભાગ્યને સૂચવે છે. આત્માના સ્ફુરણો કોઈ ધન્ય ક્ષણોમાં થાય છે. તેમ યોગની જગાસા કોઈ ભાગ્યશાળી નરનેજ પ્રકટે છે. પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં નીચેને નીચે પડી રહેનાર મનુષ્યને યોગ બલ ગગનવિહારી થવાનું સામર્થ્ય આપે છે. અને તેથીજ યોગ સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની મનુષ્યને અનવાર્ય જરૂર છે.

હે જગતના મનુષ્યો ? વિષયોમાંજ જો તમે રથી પચીને રહેલા હો તો તેનાથી મુક્ત થઈ આત્માના પ્રદેશમાં આવો. યોગજલ સંપન્ન થાઓ. અને તમારો સર્વત્ર વિજય છે. તમે સામર્થ્યહિન નથી પણ સામર્થ્યના સમુદ્ર રૂપ છો, કોઈપણ પ્રકારની દીનતા અથવા દરિદ્રતા તમારા :

ગુપ્ત ખૂણામાં પણ ભરાઈને બેસી રહી હોય તો તેને લાત મારી બહાર કાઢો. તમારે કોઈ રીતનું દુઃખ છેજ નહિ. તમે સુખ સ્વરૂપ છો. તમે ચિત્ત સ્વરૂપ છો. તમે આનંદ સ્વરૂપ છો.

અને આ વાત હું-તમને ખોટી કહેતો નથી. તમારા વાસ્તવ સ્વરૂપ-નેજ હું તો અહ્યમાં જણાવું છું-તમારું સ્વરૂપ તો એટલા બધા ગુણો સામર્થ્યો અને ચમત્કૃતિથી ભરેલું છે કે તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાનું તો આ સામાન્ય લેખિનીમાં સામર્થ્ય નથી. જેને વેદો યજ્ઞો વાગે નિવર્તેલો અપ્રાપ્ય મનસા સદૃશ કહિ શકાય અને મનનો વિષય ચાલી શકતો નથી એમ કરી અટકે છે. એવા પરમાત્મ સ્વરૂપથી તદ્દભિન્ન માનવ સ્વરૂપનું વર્ણન કોણ કરી શકે ?

યોગશ્રિતવૃત્તિ નિરોધ

ચિત્તની વૃત્તિઓનો નિરોધ અર્થાત રોકાણ તેનું નામ યોગ.

યોગનો સરળતા સરળ અર્થ આ સૂત્રમાં આપણને કરી બતાવ્યો છે. અને તેના ઉપર જેટલું લવચેયન કરીએ તેટલું ઓછું છે. જે આ સૂત્રને અમર રીતે સમજવામાં આવે છે તો અભ્યાસી યોગ માર્ગમાં ધણી ત્વ-
1 આગળ વધી શકે એ નિર્મલય છે.

મનુષ્યેતિ વૃત્તિઓ વારંવાર હૃદયમાં ઉડે છે. કેટલીક સુખ જન્ય હોય છે અને કેટલીક દુઃખજન્ય પણ હોય છે. જેવી વૃત્તિઓ તેનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય જે પ્રકારના વિચારો પોતાની વૃત્તિમાં કરે છે તે પ્રકારે વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગમાં આગળ ગતિ કરી શકે છે. અપ્યાત્મરાજ્યનો પાયોજ આટલી ટૂંક બાજત ઉપર રચાયો છે. મનુષ્ય પોતાના વિચારને આધન થઈ વૃત્તિઓની લગામ છૂટી મૂકી વ્યવહારમાં ફાવે તેમ પડે છે. તો યોગ સમયમાંજ પોતાના સ્વત્વને જૂલી જાય છે. અને આ સ્વત્વ જૂલાવું એજ દુઃખનો પાયો છે. વ્યાધિ નિરાશા, શોક, ભય, મતાપ એ સર્વે એક પછી એક પોતાના પરિવાર સહ આ સ્વત્વ જૂલેલા માણસની પાસે આવે છે. અંગે સંસારમાં સુખ મેળવવા આવેલો મનુષ્ય દુઃખ પ્રાપ્ત કરી પોતાના માકી આયુષ્યને નિશાસા નાંખતા પુડે કરે છે.

વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાથી એક પ્રકારનું તેનામાં બળ પ્રકટે છે. આપણને તેની ખગર દોતી નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે સામાન્ય પ્રસંગોમાં વડી જતી વરાળને આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે તેનામાં કેટલું સામર્થ્ય હશે. તેની કલ્પના પણ આપણને આવતા નથી. પરંતુ યંત્ર દ્વારા એકત્ર કરી

ઉપયોગ કરવાથી મહાન કાર્યો તેનાથી થઈ શકે છે. મનુષ્યે જ્યાં સુધી પોતાની વૃત્તિઓનો યોગ્ય પ્રમાણમાં નિરોધ કર્યો નથી અને મનને સાધારણ વિષયોમાં જ રમાડ્યા ક્યું છે. ત્યાં સુધી તે સુખનો અધિકારી નથી, અને સુખનો અધિકારી નથી એટલે યોગનો પણ અધિકારી નથી. જે મનુષ્યને સુખ તથા યોગમલ પ્રાપ્ત કરવું છે તેણે તો પોતાની વૃત્તિઓના નિરોધનો અભ્યાસ સેવવો જ નોંધવો.

વૃત્તિઓના નિરોધની શા માટે જરૂર છે ? સુખને માટે. એવો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે. કે મનુષ્ય જે દૃઢ વિષયની પ્રાપ્તિને માટે રાત્રિ અને દિવસ પ્રયત્ન કરે છે અને જખ્યા કરે છે તે દૃષ્ય, સ્પર્શ તેનાથી દૂરને દૂર જતો જાય છે. અને તેથી નિરુદ્ધતાની વૃત્તિને કેળવવાની જરૂર પડે છે. વૃત્તિઓના નિરોધને જદલે મનુષ્ય તેના શુભામ યદ્ધ ગયા છે. અને મદારી જેમ માંકડાને ખેલ કરતી વખત આમથી તેમ નચાવે છે તેમ વૃત્તિઓ માણસને તેના પાસમાં સદ્ધ નચારી તેના મનુષ્યત્વપણાને દલે છે.

૦૦૦૦૦૦

અપૂર્ણ.

૧૩૫. એક દૃષ્ય.

હિમાલયના શિખરે સ્થિત મહાત્મા
જગતના કવ્યાણુ અર્ચે,
ઉતરે છે જૂમંડલમાં
પૂછે છે બરત જૂમિના ઝો ખાલકો ?
શાંટે તમારાં કર્નવ્ય કર્મ ?
પ્રવૃત્તિ રૂઢ ધરી છે હાયમાં,
શાંટે અભિલાષ, અને કર્મનો વિલાસ ?
ઉતાવળા યરો નાહ
શાંત બનો, હજીવણ શાંત બનો
શાંતિમય યદ્ધ આપો મારા પ્રભનોઉત્તર
કહેવું છે તે સાંભળી પ્રભુને
તમારી પાવન જૂમિના આંધે દાસ

ટોળે ટોળાં ઉભરાવાં લાગ્યા,
 વૃદ્ધ યુવા કે બાળક
 સિદ્ધ દર્શનની ઇચ્છા કેને ન હોય ?
 કેટલાક દર્શને આવ્યાં
 કેટલાક દેખાદેખી આવ્યાં,
 કેટલાક કુતુહલ જોવા આવ્યાં,
 અંતરના કાળાં છતાં બહારથી સંકેત
 બહારથી મલિન ઠતાં,
 કાળાં હાંડીના દીપક સમ
 અંતરથી સંકેત
 વિવિધ જાત અને સ્વભાવના
 માનવીઓની મેદની થઈ રહી,
 આકાશની વાણી સમ,
 સિદ્ધના સંદેશો,
 ખમળાવી મૂક્યા હૃદય તારોને,
 દીલગીયાની ગતિની જેમ,
 એક તારને ગતિ આપતાં,
 સંધળા તારો ઝણઝણી ઉડ્યા,
 શો ઉત્તર આપવો સાધુને,
 જોવા લાગ્યા એક બીજના મુખની પ્રતિમાઓ.

શું કહે ? શું જોલે ?
 આત્મદર્શી આગળ કહેવા જોવું શું હોય ?
 માંહયેમાંહય વિભાસ્યા, વિચારો કર્યા;
 એકે કહ્યું, મૂલ્યા છીએ ધર્મ અને કર્મો,
 પણ નથી મૂલ્યા અન્યના કહુ વચનને,
 બીજે જોલ્યો, વિસાર્યો છે પ્રભાતે પ્રભુના નામ,
 પણ નથી વિસારી મારી તારી કૃત્યલીઓને,
 ઇષ્ટનાં ગુણગાન ગાવા પ્રાપ્ત થએલા મુખનો,
 ઉપયોગ કર્યો છે અન્યને તિરસ્કારવામાં,
 ત્રીજાએ જાણાવ્યું. પ્રભુના રમ્ય રૂપ જોવાને નેત્ર,
 જોયા છે અન્યના દેશે અને છીદ્રો,

અપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરવાનો,
 પ્રભુનો આદેશ છતાં,
 નથી કરી શક્યા ઉપકાર કે પ્રત્યુપકાર,
 અન્યના વેણુને સાંખ્યુ નથી,
 પરિણામી પ્રભુ પદને ઝાંખ્યું નથી.

ચોથો કહે સંપ ત્યા જાપ,
 કહેવત પ્રચલિત છતાં
 નથી ધરી શક્યાં બાઈ ભાઈઓમાં. બહેન બહેનોમાં પ્રેમ.
 વસુધૈવં કુટુંબ સત્
 પુરાણોને પાને હવા ખાતું રહ્યું.
 જ્યાં અંદરનોજ પ્રેમ નથી, ત્યાં વિશ્વપ્રેમ ક્યાથી લાવવો;
 જીવન એ શાશ્વત નથી.

પક્ષીના મેળા સમા,
 ઉડી જનાર છીએ, આ વિશ્વ વહરણુમાં,
 વખત આવે સડ સડના ઢેકાણે,
 છતાં નથી ત્યજતો અંતરનો વેરભાવ,
 નથી પ્રગટતી હૃદયની યાંત્રિક

શિવ ? શિવ ?
 શું કહીએ ? શું બોલીએ ?
 પાંચમે બોલ્યો. સિદ્ધ દેહાત્મન ?
 દુનિયા આખી જડત્વ ઘેતે ઘેરાઈ છે.
 ભરતખંડની પ્રજા પણ,

નથી મુક્ત રહી શકી તેનાથી દેવ ?
 પશ્ચિમનો નિશો આ દેશે પણ આવ્યો,
 સ્વત્વને બૂઝ્યા. પરાધિનતા પ્રાપ્ત કરી.
 સુભાગ્યે આપ જેવા કર્મચીરે

• ઉપાડ્યાં છે બારનનાં નેત્રો,
 જગતી છે પૂર્વની સંસ્કૃતિ,
 પ્રભુને કહેલો, તમારો પુનિત દેશ,
 પતિત થયો દત્તેર્થ કર્તવ્યો વિસારવાથી,

અંજન આંજ્યું છે મોહન સ્વરૂપે,
પડજો ખુલ્યાં અંતર કુધડયાં
સ્વીકાર્યાં છે ગીતાનાં સૂત્રોને,

પંચ ત્યાં પરમેશ્વર,
એ ન્યાયે તમે પાંચનું સાંગજ્યું,
કળી ગયો છું દેશ આખાની સ્થિતિને,
પ્રભુને ગદ ગદ કંઠે જણાવીશ કે
આપની વિદાર ભૂમીમાં વસતા
કળી કાળના માનવીઓ,
આપના નામ સ્મરણ જૂલ્યા છે.
પણ નથી જૂલ્યા સંસારના અનુભવોને,
શોધ કરી છે આમેદિન અને ટેલીફોનની
પણ નથી શોધ કરી આપના સ્વરૂપની,
જમીનના ટુકડા માટે લડ્યા છે વિશ્વ આખામાં.
પણ નથી લડ્યા અંતરના દામ કે ક્રોધ સાથે.
વિશ્વામ રાખ્યો છે હોકાયંત્રની ગતિ ઉપર દરિયામાં
પણ નથી વિશ્વાસ રાખ્યો આપના નામમાં,
કરી છે મોટી મોટી યાત્રાઓ, શેત્રુંજ્ય કે બદ્રિનાથની.
ધોયા છે તનના મેલો, બાહ્ય પાણીના સાધનથી,
પણ નથી ધોયા, તમારા સ્મરણ વારથી
રજસ તમસ રૂપ મેલોને,

અસ્તોદયનું ચક્ર
દિવસ અને રાત્રિના નિયમ. સુજન્ય
તમારી પુંજ્ય જૂમિ ઉપર આજ્યું હતું
બારે દિન કેળવ્યા સરખા ગયા છે.
સુખ દુઃખ એ તો વેળા ફરતી ઝાંચડી છે.

ઉદય ત્યાં અસ્ત, અસ્ત ત્યાં ઉદય,
કેણુ ગિથ્યા કરી શકે નાથ ?
વિશ્વના અગાધિન આપના સ્થાપિત નિયમને.
પ્રતિકૂળ સમયમાં પણ સુખાચ્ય છે આર્ય પ્રજનું,

ધર્મતત્વ છેક મધું નથી.
એશિયાની સંસ્કૃતિએ,
રેલાએ છે પ્રવાહ પાશ્વરના દેશોમાં,
હજીએ રેલાવશે વિશ્વ આખામાં.
ધર્મ અને કર્મ જૂલેલી પ્રજા
કર્તવ્યના માર્ગમાં આવી છે.
નાના કે મોટા પ્રાર્થે છે ઉપનિષદની પ્રાર્થના
ઉચ્ચ સ્વરે આધોપ કરીને.
તમસો મા જ્યોતિ ગમય

૦૦૦૦૦૦૦૦

દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની કળા.

લેખક-જ્ઞદાશંકર નાન્દી એન. ડી.-અમેરિકા.

(અનુમંધાન ગતારક પાન ૧૦૩ થી)

ખરેખરી રીતે વૃદ્ધાવસ્થા જીંદગીનો એવો સમય છે કે જે ભોગવવાને માટે માણસે બહુ ઉત્કંઠા રાખતી જોડે. તે અવસ્થામાં ડાહ્યાપણનો ઉત્તમ રીતે ઉપયોગ થઈ શકે છે અને અન્ય સર્વ સહયુગ્મના લાભ ઓછામાં ઓછી અડચણથી લેવાય છે. કારણ તે સમયે મનોવિકાર શાંત પડેલા હોય છે અને પોતાની સહયુક્તિને વશ રહી શકે છે.

પોતે પણ મારા જેવી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકે તેવી અભિલાષાથી આ યુવકોએ મને વિનંતિ કરી છે કે જે ઉપાયોથી મેં દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમનું તેમના આગમ વર્ણન કરવા કૃપા કરવી તેઓ આવી પ્રમાણિક ડાહ્યાવાળા હોવાથી તેમજ તેમનેજ નહિ પરંતુ જે લોકો મારો લઘુ અંશ વાંચે તે તમામ લોકોને મારી અંતઃકરણ પૂર્વક સાબ અપવાની ધૃષ્ટિ હોવાથી મને જે દારજો મારી અન્યાયાની જોગો જોઈ જનારો જોઈ

નિયમિત મીતાહારી જીવન ગળાવવાને શરૂ પાડી છે તે કારણનું લેખી વર્ણન કરીશ. આ સુધારો કેવી રીતે કર્યો અને તેનાથી જે સારાં પરિણામેનાં મને પાછળથી અનુભવ થયો તેનું પણ તેનીજ રીતે વર્ણન કરીશ જેથી અત્યાહારની ટેવનો ત્યાગ કરવો કેવો સહેલો છે તે સ્પષ્ટ સમજશે અને અંતઃમાં મીતાહારી જીવનથી કેવા ઉત્તમ લાભ થાય છે તે પ્રતિપાદન કરીશ.

હું જાહેર કરું છું કે જે દુષ્ટ વ્યાધિયોથી હું હંમેશાં દુઃખી થતો હતો અને જેમણે મારા શરીરપર હુમલો કર્યો હતો એટલુંજ નાહ પણ જેઓ એટલા બધા આગળ વધી ગયેલા હતા કે તેઓ સધળા અત્યંત કષ્ટ સાધ્ય થઇ ગયા હતા તેજ દારુણ દેહ દુઃખોએ મારી અત્યાહારી કુટેવો કે જેમાં હું અત્યંત આસક્ત હતો-છોડાવેા મારો અતિશય વાયડા જઠરવાળો જન્મથી ખરાબ બાંધેો અને માફ ભુતકાળનું સ્વચ્છંદી અત્યાચારી જીવન કે જેની એકત્ર અસરને લીધે હું વિવિધ પ્રકારના રોગોનાં ભોગ થઇ પડ્યો હતો. જઠરમાં દુઃખાવો, વારંવાર પાસવાડામાં રળ, સંધિપાનાં ચિન્હો અને લગભગ કાયમનો મંદ જ્વર મારા શરીરમાં ધર કરી બેઠાં હતાં પરંતુ વશીયે કરીને જઠરના વિકારો અને તૃપ્તી થાય નહિ એવી તૃપાથી હું ખાસ હેરાન થતો હતો આ મારી વ્યાધિ ઘસ્ટ સ્થિતીએ મારી છંદગી કે જે તેના સ્વાભાવિક અંતથી બહુ દૂર હતી પણ મારી નકારી રહેણીએ તેના અંત સમીપ આણી હતી તેનાં દુઃખો અને પરિશ્રમેનાં અંતઃ મૃત્યુ લાવે તે શિવાય મારે બીજી આશા રાખી શકાય તેમ નોહતું.

દરેક રોગ નિવારણના ઉપાયો અજગાવ્યા પણ કોઇથી આરામ થયો નાહ અને ત્રીસથી ચાળીસ વર્ષની મારી ઉંમરમાં હું એવી અશક્ત સ્થિતીમાં આવી પડ્યો કે મારા વૈષોને મને કહેવું પડ્યું કે મારે માટે હવે એકજ ઉપાય રહ્યો છે. આ ઉપાયને જો હું ખંતથી કામે લગાડવા નિશ્ચય કરું અને તેનો ઉપયોગ ધૈર્યતાથી રાખું તો તે જરૂર મારા વ્યાધિયોપર વ્યજ્ય મેળવશે એમ તેઓએ નિશ્ચય પૂર્વક ખાતરી આપી.

આ ઉપાય તે મીતાહારી અને નિયમિત જીવન હતું. સ્વાદને ખાતર માફક આવે નહિ તેવો ખોરાક હદ ઉપરાંત ખાવાની ટેવથી જેવી રીતે અપ્રાપ્યનો ક્ષય થઈ વ્યાધિઘસ્ટ થવાય છે તેવીજ રીતે પોતાને માફક આવે તેવા પ્રકારનો ખોરાક પોતાને પચી શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં ખાવાની ટેવ

રાખવાથી આરોગ્ય કાયમ રહી દીર્ઘાયુષી થવાય છે એ વિષે વૈદ્યોએ મને બેરોસો આપ્યો.

જન્મથી સશક્ત બાંધાવાળા પુરુષોને પણ અત્યાહારી અને અમિત હારી જીવન યુવાવસ્થામાંજ શરીરના બાંધાને નિર્જળ પાડી દીર્ઘ કાળ સુધી વ્યાધિગ્રસ્ત રાખે છે તે પણ તેટલુંજ સિદ્ધ છે.

આ બંને દેવાને પરસ્પર વિરુદ્ધ પરિણામો લાવવાની શક્તિ વિષે મને શંકા નોહતી. કારણ કે મારી જીવન શક્તિનો જે કે એટલો બધો નાશ થઈ ગયો નહોતો કે કુદરતી જીવન મને પુનઃ વ્યાધિમુક્ત ન કરે તો પણ મારાં દેહ દુઃખોતું કારણજ મારું અત્યાહારી જીવન હતું તે હું સારી પેઠે જાણતો હતો તેમજ જન્મથી નબળા બાંધાવાળા પુરુષોને તેમજ નિર્જળ વૃદ્ધાવસ્થાને પણ મીતાહારી અને નિયમીત જીવન આરોગ્ય રાખે છે તે મારા અવલોકનમાં આવ્યું હતું.

આ તમામ કુદરતી કાયદાને અનુસરવું છે કારણ એક બીજાથી વિરુદ્ધ વતન એક બીજાથી વિરુદ્ધ અસર ઉપજાવે છે. અમિતો સ્પર્શ ઉષ્ણતાની અને બરફનો સ્પર્શ શીતળતાની અસર કરે છે કુદરતની કૃતિઓનું અનુકરણ કરી કળા સ્વાભાવિક ખામીઓ અને અપૂર્ણતાને ક્રમશઃ સુધારે છે. આસિદ્ધાન્ત ખેતી અને બીજાં અન્ય શાસ્ત્રોમાં સાબીત થયેલો છે.

મારું શરીર રોગથી હમેશ પીડીત હોવા ઉપરાંત બર જવાન વયે મરણને શરણ થવાના બચપ્રદ વિચારો મારા મનપર ચમત્કારિક રીતે અસર કરી અને તેમનાં અસરકારક અને સત્યભાસક કારણોથી મારી મંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે નિયમીત અને અનિયમિત જીવનને લીધેજ ઉપર વર્ણવેલ એક મેકથી વિરુદ્ધ પરિણામો આવે છે. આચાર્યો ઉત્સાહિત થઈ મેં નિશ્ચય કર્યો કે અકાલક મોતનો બચ ટાળવાને તેમજ તમામ વ્યાધિથી મુક્ત થઈ મંપણુ આરોગ્ય મેળવી તે કાયમ રાખવાને મારે હવે નિયમિત અને મિત્તાહારી જીવન ગાળવું જોઈએ.

મારા વૈદ્યોએ જે આદાર મારે લેવાનો હતો તેની મને સુચના આપી હતી. અશક્ત રોગીયોને નક્કર કે પ્રવાદી જે આદાર લેવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે તેજ પ્રકારનો આદાર મારે લેવાનો હતો ને તે આદાર પણ અલ્પ પ્રમાણમાં લેવાનો હતો ખરું જોનાં તો પ્રથમ પણ મને આજ આદાર લેવાની આજ્ઞા થઈ હતી પરંતુ તે એવે સમયે થઈ હતી કે આવા પ્રકારના આદારથી કંટાળી જઈ મારી કંઠા પ્રમાણે સ્વાદેન્દ્રિયને તપ્ત

કરવા હું આહાર લેવાનું પસંદ કરતો. વિશેષમાં જવરથી મારું શરીર ખવાઈ જતું હોવાથી દારૂ મારા સ્વાદને પસંદ પડે તેટલા પ્રમાણમાં લીધવા આનાકાની કરતો નહિ તમામ હકીકત રોગીયોની રીત પ્રમાણે મારા વૈદ્યોથી ચુસ્ત રાખતો.

એક વખત જવરથી મેં દૈનિક નિશ્ચય કર્યો કે હવેથી હું મીઠાહારી અને હાપણુ ભરેલી જીંદગી ગાળાશ અને મારી ખાત્રી થઈ કે આવું વર્તન રાખવું તે સહેલું છે એટલુંજ નાહ પરંતુ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે ત્યાર પછી પ્રાણાન્તે પણ હું મારા નિશ્ચયમાં ચલિત ન થયો મેં અંતઃકરણ પૂર્વક નવું જીવન ગાળવા માંડ્યું અને કોઈ પણ દીવસ સ્વાદથી લલચાઈ મને જે આહારના પદાર્થો મારફત આવતા નોડોતા તે લીધા નહિ તેમજ મને મારફત આવતા પદાર્થો પણ મારું જઠર સહેલાઈથી પચાવી શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં લીધાને કોઈપણ સમયે જરાપણ અત્યાહાર કર્યો નહિ.

ચોડા દીવસમાં મને અનુભવ થયો કે મારા આરોગ્યને મારી નવી રહેણી ઉત્તમ રીતે અનુકૂળ આવે છે અને જો કે કેટલાકને આ હકીકત અસંભવ નિયમ લાગશે તો પણ એક વર્ષની અંદર હું મારા તમામ આધિઓથી મુક્ત થયો.

હવે જ્યારે મેં સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરી ત્યારે હું નિયમિત જીવનની શક્તિ તથા ગંભીરતાથી મારા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે જ્યારે તેજી મારા આટલા બધા કષ્ટ સાધ્ય વ્યોધઓ મટાડ્યા તો મારું આરોગ્ય જળવવામાં મારા કમનશીબ બાંધાને સુધારવામાં અને મારી અત્યંત અશક્ત જઠરને મજબુત કરવામાં તે આથી પણ વધારે અસરકારક નિવડશે.

તેથી કયા પ્રકારના આહાર મને મારફત આવે છે તેનું હું ખતથી અવલોકન કરવા માંડ્યો. પ્રથમ જે પદાર્થો મને સ્વાદમાં બહુ સારા લાગતા હતા તે મારા જઠરને અનુકૂળ આવે છે કે નહિ તેવો અનુભવ લેવો શરૂ કર્યો. જે સ્વાદમાં સારૂ તે શક્તિને પોષણ આપે છે તે કહેવતમાં સત્ય છે એમ સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે અને વિષયો માણસોના તો તે પ્રથમ સિદ્ધાન્ત છે મેં પણ તેમાં આજ સુધી દૃઢ માન્યતા રાખી હતી પણ હવે મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે તેની સત્યતા તથા ખાત્રી કરવી.

અંતે કર્તા જાતે ખ્રીસ્તી ધર્મના હોવાથી તેને માંસ અને મદીરા લેવાનો ધર્મથી પ્રતિબંધ નહતો તેથી તેજી આ પદાર્થો વાપરેલા છે પરંતુ

કેવળ બિન્ન બિન્ન ધર્મની આદ્યો વિશે વિચાર ન કરતાં મનુષ્યનું શારીરિક અંધારણુ ઉપર ઉક્ત આહારની નુકસાનકારક અસરો વિશે હવે સર્વ પદાર્થોમાં ખીલકુલ મતભેદ નથી સર્વાનુમતે મનુષ્ય જાત માટે અનેક અનર્થકારક માંસાહારને અબલ્ક્ય ગણી વર્જ્ય કરેલ છે. દાઢ માટે પશુ તેની તન મન પર ચતી નકારો અસરને લીધે ડાકટરોએ દવા નરીકે પણ તેનો વપરાશ વિરોધ સંપન્ન હુમારો કાઢેલો છે. આ વિષયપર અત્રે લંબાણુ વિવેચનની જરૂર નથી અહમ્મા વાંચકે પોતાને કયા પ્રકારનો આહાર અનુકુળ આવે છે તે શોધી કાઢતી વખતે વનસ્પતિ જન્ય ખાદ્ય પદાર્થોમાંથી પસંદગી કરવી આવશ્યક છે તેમાં પણ અગ્નિથી કૃત્રિમ મરમી આંધી રાખ્યા સિવાય કુદરતી રિચિતિમાંજ ખાઈ શકાય તેવા ફળો અને બદામ કાળું વિંગેરે તૈલી પદાર્થોમાંથી પોતાની પ્રકૃતિને માફક આવતા પદાર્થો પસંદ કરવાથી અલૌકિક લાભ યશે. લેખકના ફળાહાર અને નિરોગ દીર્ઘાયુષ્ય નામના ગ્રંથમાં મનુષ્યનો સ્વાભાવિક આહાર ફળ છે અને તેનો ત્યાગ કરી કૃત્રિમ અન્ય પ્રકારનો આહાર ગૃહણ કરવાથી મનુષ્યની શારીરિક, માંનાસક આંખ્યાત્મિક અધોગતિ થઈ તે અગ્નિપ્રપા થયો છે તે અનેક પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. ઉત્તમોત્તમ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જીવનસંજ્ઞાએ તેજ આહાર ગૃહણ કરવાની ટેવ પાડવી તે કલ્યાણકારક ને ફળદાયક છે.

આ ગ્રંથમાં તો મૂળ ગ્રંથકારે માસ અને મદીરા એ બંને અભ્યક્ષ પદાર્થો વાપરીને પણ પોતાની પ્રકૃતિને માફક આવતા પદાર્થો પોતાને પાચન થઈ શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં હમેશ લઈને સર્વ વ્યાધિ મુક્ત થઈ સો વર્ષથી અધિક આયુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યાનું વર્ણન છે જે આવા આરોગ્યહર નુકસાનકારક પદાર્થો ખાધા છતાં પણ કેવળ ઉપર કહેલ નિયમિત અને મીતાહારી જીવનના પ્રતાપેજ દીર્ઘાયુષ્ય મેળવી શકાય તો સ્વાદેન્દ્રિયને વધ ન થતાં પોતાને માફક આવતા કુદરતી આહારના પદાર્થો પચી શકે તેટલા પ્રમાણમાં વાપરનાર મનુષ્યની આયુષ્ય સીમા અપરિમિત છે તે બતાવવા માટેજ ગ્રંથકારના આ પદાર્થોના પ્રયોગ સંબંધી વર્ણન કર્યું છે.

મારા અનુભવે સ્વાદમાં સાદું તો પોષણમાં સાદું એ કહેવતે 'ખેંટી' સાબીત કરી છે. દાખલા તરીકે ઘણી દડા ને સુકો દારૂ અને સ્વાદમાં સારો લાગે તો તેની જ રીતે તડયું, જાગંની પેદાંચ, કાંચી ખાઈ શકાય તેવી શાક બાજી, માછલી, ફકરતું માંસ, સુખડી, શેરવા મીઠાઈ અને બીજા

તેવાજ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થોના સ્વાદ મને બહુ પ્રસન્ન પડતો પરંતુ મને અનુભવથી આ કહેવત જોટી છે એમ સાબીત કરી તેને હમેશ જોટી માની સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો જેમને માફક આવતા નહોતા તેનો ત્યાગ કર્યો તેને બદલે સ્વાદના મોહમાં વશ ન થતાં જે પદાર્થો મને માફક આવતા હતા તે મેં પ્રમદ કર્યા અને મારી જઠરાગ્નિ તેમને જોટલા પ્રમાણમાં સેહલાઈથી પાચન કરી શકતી હતી તેટલાજ પ્રમાણમાં હું લેવા લાગ્યો આ રીતે મેં કદી પણ અત્યાહાર કરવાની ટેવ પાડી નહિ હું હમેશ બાણાપરથી વધારે ખર્ચ શકાય તેવી સ્થિતિમાં હોતો આ રીતે પેટ ભરપુર ભરાય ત્યાં સુધી ન ખાવું તે આરોગ્ય શાસ્ત્રનો સાર છે એ કહેવત મુજબ હું હમેશ વર્તતો.

ઉપર પ્રમાણે અત્યાહારના દુષ્ટ દુર્ગુણથી મુક્ત થયા પછી મેં હમેશ ચોક્કસાઈથી મીતાહારી અને નિયમિત જીવન ગાળ્યું. આની મારા શરીર એવી તો ગુણદાયી અસર થઈ કે લાંબા સમયથી મારા શરીરમાં ઘર ઘાલી ખેડેલા લગભગ અસાધ્ય વ્યાધયો એક વર્ષમાં મટી ગયા.

ખીજું કિતમ પરિણામ આ જીવનનું એ આત્મ કે જ્યારે હું વિપરી જીવન ગાળતો હતો ત્યારે હર વર્ષે મને એક વિચિત્ર પ્રકારનો તાવ આવતો અને ઘણી વખત તે મને મૃત્યુના મુખ આગળ લઈ જતો તે તાવ આવતો પણ બંધ થયો.

અદ્યમાં હું ઘણોજ તંદુરસ્ત થયો અને આજ સુધી હું તેવાજ રહ્યો છું અને તેનું એ કારણ છે કે મેં કોઈપણ પ્રકારના આવરણને માનસિક નયજાઈથી વશ ન થતાં મેં હમેશ મીતાહારી નિયમિત જીવન ગાળ્યું છે.

આ જીવનનો અપરિમિત ગુણ એ છે કે જે હમેશ મને માફક આવતું તે પાચન પ્રમાણમાં હું ખાઉ છું તે મારા શરીરને પોષણ આપ્યા પછી કોઈપણ જાતનો વિકાર કે અડચણ કર્યા શિવાય આહાર આવે છે. આ નિયમ અરબલિત રીતે પાળ્યા પછી ધ્વજરતો આભાર માનો કે હું પ્રથમ કલા મુજબ અત્યંત તંદુરસ્ત રહ્યો છું.

એ સત્ય છે કે મારી હોજરી જરાજર પાચન કરી શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં અને માફક આવે તેવાજ પ્રકારનો આહાર મેવાના બે અગત્યના નિયમો હમેશ કાળજીથી પાળ્યા ઉપરાંત અન્ય શરીર સંરક્ષણના ઉપનીયમો મેં પાળ્યા છે. તે ઉપ નીયમો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) જીવનના કોઈપણ વ્યવહારમાં મેં મારી જીવન શક્તિનો દર ઉપયોગ કર્યો નથી.

(૨) શુદ્ધ હવાની અવર નવર ।વનાનાં અધેજ સ્થળોમાં હું ઝાઝો વખત રહ્યો નથી.

(૩) નિંદ્રા અને આરામના મારા મુકરર કરેલા સમયમાં મેં ખસેલ પોહ્યવા દીધી નથી.

(૪) અત્યંત યાદ લાગે ત્યાં મુઘી માનસિક કે શારીરિક પરિશ્રમ મેં કર્યો નથી.

(૫) આ સિવાય ઘણી ટાઢ, ઘણો તડકો, ઘણો પવન મેં સેવ્યો નથી.

ઉપલાં તમામ વર્તન આયુષ્ય હર હોવાયા સેવ્ય નથી તેમનો ત્યાગ કરવો કઠણ નથી કારણ કે હૃદયે મનુષ્યને વિચાર શક્તિ બક્ષા છે અને તેનો સદ્ ઉપયોગ કરી આરોગ્યને નિરોગ દીર્ઘાયુષ્યની અભિલાષા નુકસાનકારક કૃત્યો કરવાથી મળતા ક્ષણિક આનંદ કરતાં વધારે જાગવતર ને કલ્યાણકારક ગણી સદ્ વર્તન રાખી તંદુરસ્તી જાળવવા પ્રયત્નથી રહેવું જોઈએ.

મંથ કર્તાનો પ્રથમ ઉપનિયમ અતિ અગત્યનો હોવાથી તે વિશે ।વવેચનની જરૂર છે સામાન્ય રીતે આધુનિક સમયમાં ઇવન શક્તિના જે દુરુપયોગથી મનુષ્યના બલિષ્ઠતા ઇવન ઉપર ઘણીજ અનિષ્ટકારક અસર થઈ તેને અનેક પ્રકારનાં દુષ્ક્રિયા દરીયામાં ડુબાવી દઈ અકાળે મૃત્યુ આણે છે તે પ્રજા ઉત્પન્ન કરનાર-ઇવનના સાર રૂપ પ્રાણુતત વીર્યનો દુરુપયોગ છે. સ્ત્રી સંગ પ્રજેત્વતિના મહાત્મ ઉપદેશ કત્તો માર્યા મુખેવાદ ।વેદ । ને મારેજ ।નર્મણ યથેલ છે છતાં અનેક વયથી મનુષ્યો કેવળ વિલાસને માટે તેનો ઉપયોગ કરી સ્ત્રી સંગ જાનત અસ્થાયી અને આકર્ષિતકર મુખ સાર દેહ ક્ષીતિદર વીર્યનો નાશ કરી કાંચન આપી કાચ લે છે. જે પ્રજેત્વતિ સિવાય વિર્યનો અન્ય ઉપયોગ હોત તો સર્વ શક્તિ સંપન્ન પરમ કૃપાળુ પ્રભુએ માનવ જાતિના ઉત્પત્તિ અવયવોમાં એવા પ્રકારની વિતરણ તા મુકી હોત કે ગર્ભ ધારણ યવાના બચ વિના સ્ત્રી પુરૂષ વિયયવાસના તપ્ત કરી શક્ત મનુષ્ય જાત સિવાય તમામ અન્ય જીવસ્તી શ્રેણીનાં પ્રાણીઓમાં પણ નરમાદાનો સર્વોગ પ્રજેત્વતિના કાર્ય મારેજ નિર્માણ કરેલો છે. મનુષ્ય જાત તે હેતુના અપવાદ રૂપ છે એમ હજુ કેઈ પણ સાબીત કરી શક્યું નથી. ડાકટર ટાકવેલ એમ. ડી. દહે છે કે કોઈપણ વિચારશીળ પ્રમાણિક માણસ ના પાડી શકશે નહિ કે વીર્ય પ્રજેત્વતિના માહાત્મ કાર્ય મારેજ ઉત્પન્ન થયેલ છે અને જ્યારે આ સિવાય અન્ય હેતુ

માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે તેનો દુરઉપયોગ કરનાર પોતાના દેહના સારાંશનો ક્ષય થયેલ હોવાથી પોતાનું માનસિક અને શારીરિક બળ ઓછું કરી સૃષ્ટિના પ્રારંભ કાલથી આજસુધી શીક્ષા ભોગવ્યા શિવાય રહ્યો નથી. પ્રજા ઉત્પન્ન કરનાર તત્ત્વ જે વીર્ય તેનો ગેર ઉપયોગ કરવાથી માણસ જાત વ્યાધિ, દુઃખ તથા અકાળ મૃત્યુના બચમાં આવી પડે છે. આ વિષે સવિસ્તર ચર્ચા લેખકે પોતાના અહ્લચર્ય વૃત્ત નામના લેખમાં કરેલ હોવાથી જીજ્ઞાસુએ તે લેખ વાંચવાથી વિશેષ માહિતી મળશે. સ્ત્રીને ગર્ભ રહી ન શકે તેવી સ્થિતિમાં સ્ત્રી સંગ કરી અગર તેા કેવળ આનંદ ખાતરજ વિષય વાસના તૃપ્ત કરી અમૂલ્ય વીર્યનો દુરુપયોગ કરી આરોગ્ય અને આયુષ્યનો ક્ષય કરવો મહા અનર્થ રૂપ છે એટલીજ સૂચના આપી અત્રે અટકીએ છીએ અંથ કર્તાનું મીતાહારી ને નિયમિત જીવન વીર્યનો દુરુપયોગ થતો અટકાવવાની સંયમ શક્તિ આપે છે તે પણ તેના અનેક લાભ પેદાનો એક અમૂલ્ય ગુણ છે આ શિવાય મનુષ્યે પોતાની જીવન શક્તિનો અન્ય વ્યવહારમાં પણ નિરુપયોગી ક્ષય કરવો નહિ.

અંથ કર્તાનો ખીજો ઉપ નયમ શુદ્ધ હવાનું સેવન હતો તાજી શુદ્ધ હવા એ પ્રાણીનું જીવન છે ફેફસાંને ત્વચા દ્વારા જે પ્રમાણમાં મનુષ્યને શુદ્ધ હવા મળે છે તેજ પ્રમાણમાં તેનું આરોગ્ય સચવાય છે. ડાક્ટર બોઈલ કહે છે કે શુદ્ધ હવા એ સૃષ્ટિનો મોટો વૈષ છે. આરોગ્ય તેના પર પોતાના પરમ મિત્ર જોડેલો વિશ્વાસ રાખે છે અશક્તને તે બળ આપે છે. પ્રો. ક્લાર્ક કહે છે કે સ્વચ્છ ઠંડી હવા એ રોગીને માટે સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ પૌષ્ટિક દવા છે રોગીના સ્થાનમાં તેની પ્રથમ અગત્ય છે. રોગીના મરણ પ્રમાણનું અવલોકન કરતાં એમ ચોક્કસ જણાયું છે કે જે રોગીઓને ખી-ઓખીય ઓરડીઓમાં રાખ્યા હતા તેમાં શુદ્ધ હવામાં રાખેલા રોગીઓ કરતાં મરણ પ્રમાણ જમણું હતું. મનુષ્ય ખોરાક શિવાય ઢેટલોક સમય નભાવી શકે છે પરંતુ જે હવા તેને આપવામાં ન આવે તેા તે અત્ય સમયમાં મૃત્યુ પામે છે એક અન્ય પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર લખે છે કે લોહીને શુદ્ધ કરનારી સઘળી દવાઓમાં સ્વચ્છ હવા એ સૌથી ઉત્તમ દવા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે ખીજી અસ્વચ્છતાઓની નકારી અસરથી સૌથી શ્રેષ્ઠ રક્ષણ કરનાર છે. અને નળનાં ફેફસાંને માટે સઘળી પૌષ્ટિક દવામાં તે સૌથી ઉત્તમ છે.

(અપૂર્ણ.)

સ્વાગત મંદિર

વસંતવિહાર લેખક રા. રા. વમનજી દયાજી ગણાત્રા. બોલચે-
ગન્ટ હરગોવીંદાસ હરજીવનદાસ શુદ્ધશેક્ષર્સ પાનકોર નાકા અમદાવાદ
પુસ્તકલુ' કઠં સુપર રોયલ ૧૬ પેજ સચિત્ર પૃષ્ઠ ૨૪૮. પાકુ પુ'કુ સોનેરી
નામ. એન્ટીક પેપર મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦)

આ પુસ્તકમાં રા. વસંતના લેખેલા તત્ત્વવિચાર, ભક્તિ. પ્રેમ શૌર્યના
પદો-ગજસો સમાવયામાં આવી છે. અને તેમાં કાવ્યની પ્રતિભા સરસ
ઝળકી રહી છે. પુસ્તક એકંદરે વાંચવા યોગ્ય છે. કેમકે ગદ્ય લેખ દરતા
પદ્યની અસર જીવનમાં ઘણી સારી થાય છે. રા. હરગોવીંદાસના આ
પ્રયત્નને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

જયોતિ આ નામનું માસીક પત્ર ભાવનગર ખાતેથી પ્રકટ થાય છે. તેના
તંત્રી બાઈ હરજીવન કાળાદાસ મહેતા અને પ્રાણજીવન ઓધવજી હકકર છે.
બાઈ હરજીવનદાસની સેવા ભારત સેવા આદિ પત્રોથી તેમ વિવિધ બ્યા-
ખ્યાનોથી ગુજરાતને જાણીતી છે. અને આ માસીકમાં પણ વિવિધ કૃપ-
યોગી લેખો સારા પ્રમાણમાં તેમના પોતાના અને જુદા જુદા વિદ્વાનો
તરફથી આપવા પ્રયત્ન થાય છે. માસીકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩. છે.
મંગાવનારે ચીએસોરીકલ સાંસામરી ભાવનગર લખવું.

નવચેતન કલકત્તા ખાતેથી બાઈ ચાંપરી પીઠુલદાસ હુદગી નં. ૬
કુપર લેન કલકત્તા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આ માસીક પત્રનો અદ્યોત્તર
નવેમ્બરનો સંયુક્ત અંક દીવાળીના ખાસ અંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે તે
તે મળ્યો છે. આ અંકમાં લેખોની સુંદળી ખાસ ખ્યાન રાખી કરવામાં
આવી છે. તેમજ અહિરંગ શોભા વધારવા ચિત્રો પણ આપ્યાં છે. રા. રાવલનું
ગુર્જર સુન્દરીનું ત્રિંગી ચિત્ર તેમજ શ્રીયુત મન્નસુન્દારનું માન-
સકમલનું ત્રિંગી ચિત્ર ખાસ ખ્યાન ખેચે નેવાં છે. રા. ખખરદારની
દેવીને નવચેતન વાળી કવિના, રા. જગીરદારનો હકકા ઓવારેનો હાસ્ય
મય લેખ, પુલ્લોના આંધકામ વાળો લેખ, રઝળોનો રાજદંડ નામની ટુંકી
વાર્તા પીગેરે લેખો વાંચવા જવાં છે. બાઈ હુદગીના આ સાંસની અમે
હતેહ ધંધીએ છીએ.

છે. અને તેને અનુસરવામાજ મુક્તિ છે. આહકાંતી સગવડને ખાતર પૂઠામાં ફેર રખાયો છે. વાંચન સર્વમાં એકજ છે. જેમને જોઇએ તેમણે વ્યવસ્થાપક સરતું સાહત્ય વધક કાર્યાલય અમદાવાદ લખીને જોઈતા પૂઠાંતું પુસ્તક મંગાવવું.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા શ્રી વિષ્ણુ સહસ્ર નામ સાહત્ય પ્રકાશક સરતું સાહત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ મૂલ ત્રણ આના આ પુસ્તકમાં ગીતાના ૧ થી ૮ અધ્યાયના મૂળ શ્લોકો તથા વિષ્ણુ સહસ્ર નામ આપવામાં આવ્યાં છે. નત્ય પાઠ કરનારને બહુ ઉપયોગી છે. વિષાદાન એ સાચું દાન છે. અને તેમાં ગીતા જેવા ઉપયોગી પુસ્તક દાનમાં આપવા તે નો બહુજ શ્રેયષ્કર છે. સ્વર્ગવાસી શેઠ વીરજી જેરામના રમરણમાં તેમના દ્વાહિત્ર દા. રામદાસ કસનદાસ ઠે. મૂળજી જેદા મારકેટ મુખ્ય તરફથી રા. ૧૦૦૦) ની પ્રતો ખરીદીને અધિકારી છતાંસુઓમાં વિના મૂલ્યે આપવાતું કર્યું છે તે ખરેખર અભિનંદનને પાત્ર છે. કોઈના રમરણમાં વાસણુ વીગેરેના લહાણુઓ કરવા કરતાં આવી રીતે પુસ્તક દાન કરવું આજના સમયમાં ઘણુંજ આવકારદાયી છે. રા. રા. રામદાસજીના આ શુભ પગલા બદલ તેમને ધન્યવાદ આપી અન્ય ઉદારચિત મૃદુર્યોને પણ તેમનું અનુકરણ કરવા ધરજ સમજાવે છીએ.

પ્રમુના અતિથી વનો.

આપણે કોઇ આમાન્તરે જવું યામ છે ત્યાં અચાનક કોઈને ત્યાં મીજ્યાન સરીકે એટલે વગર આમંત્રણે જઈ તેને ત્યાં મુકામ કરીએ છીએ. ત્યાં આપણને મુવાની ખાવા પીવાની વિગેરે ગોઠવણુ માટે આપણે તેને કંઈ કહેવું પડતું નથી તે ધરધણી પોતેજ જ જ કરવું હોય તે કરે છે. ચાહ્ય તો ઘરમાં વ્યવસ્થા હોય કે ન હોય તો પણ ચાહ્ય તે ઉપાયે વસ્તુ વેચી કે ઉછી ઉધાર કરી આવેલો આતથી ન જાણે તેવી રીતે તેની પોખ સરખરા કરે છે. એ આપણા સર્વના અનુભવની વાત છે. તેમાં આવેલા અતિથીને કંઈ પણ શ્રમ કે ત્યાંતા કે કશુંજ એ મંજૂરમાં કરવાતું રહેતું નથી તેમ આપણે આ શરીરમાં આપણી ઇચ્છાથી આવ્યા નથી શરીર સાહત્ય આવ્યા છીએ અને શરીર મૂકીને જવાતું છે. એ પણ ચોક્કસ છે. તો

આપણે અતિથી બનવું અને એવા સંજ્ઞા અને સર્વ શક્યને ત્યાં અતિથી રૂપે અડે દારકા તરીકે કાયમનો મુક્તિ નાંખવો કે તે સમજો બાર આપણો હૃદયે અને આપણે કરીજ ચિંતા રહે નાહ. તેથી આપણે અંતર્યામિ ઈશ્વરને ત્યાંજ અતિથી થવું એટલે તે અંતર્યામિ ઈશ્વરમાં સર્વ પ્રકારની સત્તા છે. સામર્થ્ય છે. માટે અભિમાની એટલે જીવાત્મા એ અંતર્યામિને ત્યાં અતિથી તરીકે રહેવાથી એના ભય ચિંતા આદિ બાર મુક્ત થાય છે. અને સાચો મુક્ત પુરુષ જેમ નિશ્ચિત રહે છે. તેમ નિશ્ચિત રહેવાય છે. સર્વ સર્વ કિંમવિન મંગલ માતૃભાવિ સતસંગ વડે ક્યું મંગલ પ્રાપ્ત ન થાય અર્થાત સર્વ પ્રકારનું માંગત્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જેવો મંગ તેવો રંગ એ વ્યાયે વ્યાપક આપણા અંતરમાંજ રહેલા અંતર્યામિ ઈશ્વરને ત્યાંજ રહેનાર એમના સમાન પછી થાય છે. અને એ અભ્યાસ વડે યોગ ક્ષેમનું વહન તેનું સચોટ થાય છે. તેમજ બહુ ઝડપથી ઉન્નતિપણાને અનુભવે છે. સાચી તત્વની કલા તેમાં ગમ્મ થાય છે. આ અભ્યાસ સેવતાં તે રૂપેજ એ થાય છે. અને જીવત્વ અગ્રપાદ ભય છે. સ્વતઃ પોતેજ સ્વંચલુ સ્વતંત્ર અંતર્યામિ ઈશ્વર પોતેજ યતા વિવક્ષણુ જીવન મુક્તિનો આનંદ અનુભવે છે.

અંતર્યામિમાં અભેદ થવાની કળા સિદ્ધ કરતી એ બહુ કઠીન વાત નથી કારણ કે આપણે જોજ સંખ્યામાં મદેષ્ણાય વક્ષણે એ મંત્ર બોલીએ છીએ તેમાં એજ માંગીએ છીએ કે મારામાં મોટું પ્રેરણુ થાય કે જેથી મહાન પ્રેરણા વડે હું જીવત્વને પામું અર્થાત અંતર્યામિ રૂપેજ યતાં આ-નંદમય થઇ રહું.

ઈશ્વરભાઈ જીવાભાઈ.

ईशावाश्योपनिषद्

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૧૮થી)

તદેજતિ તન્નેજતિ તદુરે તદદમિત્તકે । તદમ્ભરંસ્ય સર્વેસ્ય તદુ
સર્વેસ્યાસ્ય વાઘતઃ ॥૫॥

અર્થ—તે (આત્મતત્ત્વ) આસે છે, તે નથી ચાલતો, તે દૂર છે, તે
પાસે છે, તે સર્વના અંતરમાં છે, તે સર્વની બહાર છે.

ટીકા—આત્મા આસે છે એટલે શરીર સાથે તે મળેલો છે. શરીર
જંગમ છે અને આવવા જવાની, હાલવા ચાલવાની ક્રિયા કરે છે, તેથી
એ જંગમ શરીર રૂપી ઉપાધિ સાથે મળીને તે હાલતો ચાલતો, જતો
આવતો દેખાય છે વળી જ્યાં સુધી જોશ નથી પ્રાપ્ત થયો ત્યાં સુધી
જીવની દશા કેવી થાય છે ? મરણ થાય છે એટલે દેહ પડે છે, એ વાત
ખરી છે, પણ દેહ તથ્ય છે, સ્થૂળ, સિંગ અને કારણ, મરણ થતાં સ્થૂળ
દેહ નાશ થાય છે, મરણ થયા પછી સ્વર્ગ નર્ક ભોગવવાને માટે સિંગ
શરીર હોય છે, તે સિંગ શરીરમાં રહીને સ્વર્ગ તથા નર્ક પ્રત્યે જાય છે,
ત્યારે સ્થૂળ દેહે સ્થૂળ ભૂમિ ઉપર તેની ગતિ છે, સ્થૂળ ભૂમિ ઉપર તે
રહે છે અને પછી સૂક્ષ્મ દેહે નર્ક તથા સ્વર્ગમાં ગમન કરે છે. આ ક્રિયા
ઉપાધિ વિશે રહેલી છે, પણ અગ્નિયી, તેની કલ્પના આત્માને વિશે થાય
તેને માટે એવું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવેલું છે કે રાત્રીએ ચંદ્ર પ્રકાશતો
હોય ને વાદળાં યત્પ, તો ખરેખર વાદળાં આસે છે તે છતાં ચંદ્રમાં
વાદળાંમાં દોડતો હોય એમ દેખાય છે વળી પરકાયા પ્રવેશમાં એક દેહ-
માંથી બીજા દેહમાં જવાનું થાય છે, તેમજ કેટલાક મંદા પુરુષો, કામ
લોકે અથવા અંતરિક્ષ લોકમાં, સ્વર્ગ લોકમાં, પૃથ્વી ઉપર હોવા છતાં
ઝીવજ કરે છે, પણ તે સ્થૂળ દેહથી નહિ. વળી એવા પણ દાખલાબનેલા
છે અને બને છે કે એક માણસ એક દેશમાં હોય અને બીજા દૂર કેાઇ
દેશમાં તેનું સાક્ષાત રૂપ બીજાએના જ્ઞેવામાં આવે આવી રીતે ઉપાધિ
પડે આત્માને વિશે ગતિ દેખાય છે, પણ ઉપાધિનો અભાવ થતાં તેને
ગતિ બાસતી નથી, તે વખતે તે આક્ય છે. તે સર્વ વ્યાપક, સધળે
ખરપૂર રહેલો છે એટલે તેને ગતિ તે સમયે, સંભવતી નથી. તે દૂર છે,

એટલે અગાનીને તે દુર છે, જ્ઞાન વિના તેની પ્રાપ્તિ નથી, અને જે અગાની છે તેને જ્ઞાન વિના કરોડો વર્ષ વડી જાય પણ મળતો નથી. બ્રહ્મલોક આદિ બીજા લોક છે ત્યાં બધે ફરી વળાવું હોય તેને ફરી વળે તો ત્યાં પણ તેના દર્શન થતા નથી. તે કંદિ, મન અને બુદ્ધિનો વિષય નથી, એટલે તેનાથી તે દુર છે અને પ્રાપ્ત થતો નથી. તે છતાં તેને પાસે કહે છે, કેમકે અગાનીથી ઉલટા જે ખરા જ્ઞાની છે તેની તો પાસેજ છે. સર્વ દેકાણે તે વ્યાપક હોવાથી તે પરબ્રહ્મ રૂપ છે, સર્વ સ્થાવર રૂપ તથા જંગમ રૂપ એ પરબ્રહ્મ રૂપી આત્મા છે તે સર્વ દેકાણે છે એટલે પરમાણુના પરમાણુમાં પણ તે છે, તેથી તે પાસેજ છે. તે અતી મુક્ત અને રૂપાદિ ગુણો રહિત છે તેથી સ્પષ્ટ રીતે સહુની દૃષ્ટિમા આવતો નથી, બાકી જ્યાં જુઓ ત્યાં તે છે. એમ પણ કહ્યું છે કે તે શુદ્ધને વિશે પ્રકાશે છે. એ શુદ્ધ તે બુદ્ધિ રૂપી શુદ્ધ છે, તેમજ પ્રત્યેક માણસના અંતઃકરણને વિશે તે શુદ્ધ છેજ, અને જેમ તેને દેખાય. ત્યારે ને દુર છે અને તેમજ પાસે પણ છે. કસ્તુરી મૃગની નાભીમાં કસ્તુરી રહેલી છે, તેની મુગધ તેને આવે છે અને તે મુગધ આપતી કસ્તુરી પોતાની પાસે છતાં તે કસ્તુરીને શોધવાને જંગલે જંગલે મૃગ રખડે છે પણ તેને તેના પત્તો ખાતો નથી, આ સ્થિતિ અગાની પુરખોની છે, જ્ઞાનીને તેમ નથી. માટે અગાનીને આત્મતત્વ દુર છે અને જ્ઞાનીને પાસેજ છે તે અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ રૂપ સર્વની અંદર છે અને તેમજ બહાર છે. તે આકારની પોં સર્વ સ્થળમાં છે, અને તેમજ અંતરમાં છે અને બહાર છે. આત્મ દર્શન જેને થયું છે તે સર્વ ચરાચરનો અનુભવ કરી છે. આત્મા શરીરની અંદર છે, તે છતાં બહારની વસ્તુનો તે અનુભવ ફરી શકે છે. તો તે અંતરમાં છે તેમજ બહાર છે.

•દેહ પંચ બૂતાત્મક પ્રકૃતિથી છે અને તે પ્રકૃતિ સાત્વ. રજઃ, અને તમ ત્રણ ગુણવાળી છે, રજોગુણ મતિ દર્શક છે, માટે જે જે ક્રિયા થાય છે તે પ્રકૃતિની છે, અને આત્મા ત્રણે ગુણોથી પર અને અલગ છે અને તેથી આકૃષ્ટ છે. વળી બીજી રીતે વચાર કરીશું તો જણાશે કે પ્રકૃતિ પોતે આત્મા અથવા પરમાત્માથી ભિન્ન નથી, તે કંધિરની એક મદાન શક્તિ છે. પ્રથમ કંધર સાથે એક રસ અભિન્ન છે પછી જ્યારે તે બદલ થાય છે ત્યારે બે સ્વરૂપે દર્શન હોય છે, દૈવી પ્રકૃતિ અને મૃગ પ્રકૃતિ મૃગ ચેતનાત્મક શક્તિ શુદ્ધ, સ્વરૂપે, અત્યંત મુક્ત સ્થિતિમાં, કદો કે માત્ર નિર્મળ તેજ રૂપ હોય છે ત્યારે તે દૈવી પ્રકૃતિ છે. એ દૈવીજ પ્રકૃતિનું અતિ

મુક્તિમ રૂપ ધનતાને પામતું નથી છે ત્યારે સત્ત્વ ગુણ દુષ્ણતાં બીજા ગુણ આગળ પડે છે. પૂર્ણ ધનતાવાળું સ્વરૂપ તે મૂળ પ્રકૃતિ જેમાંથી જડ રૂપે પ્રગટ થાય છે. હૃદયરત્ની શક્તિ, પ્રકૃતિ એક પણ પણ હૃદયરત્ના આશ્રય વિના રહી શકતી નથી તેા પ્રકૃતિ છે સાં આત્મા અથવા પરમાત્મા, પુરુષ છે જેને છેજ. આવી રીતે પ્રકૃતિ પરમાત્માની શક્તિ, પરમાત્માનું એક સ્વરૂપ છે, અને તેની ગતિ, તેની ક્રિયા તે પરમાત્માનીજ ગતિ અને ક્રિયા કહેવાય. દેવી પ્રકૃતિ અને મૂળ પ્રકૃતિ આકાશમાં સમુદ્રના જળથી ઉચે ચડતું જળનું સત્ત્વ અને તેની સ્થિતિ, રૂપ બદલાતાં બદલાતાં બરફનો મોટો પથ્થર થઈ રહે છે તે દૃષ્ટાંતે સમજવાના છે.

અપૂર્ણ.

મધવચરામ બળવચરામ હોવા.

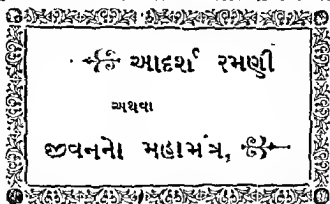
— :::: —

વેદાંત ધર્મશાસ્ત્રનો સર્વોપરી ગ્રંથ.

સૂતસંહિતા.

આ પુસ્તકનો પૂર્વાધ ભાગ અમારા તરફથી પ્રકટ થયો છે. તેમાં વેદાંત અને ધર્મ શાસ્ત્રને સંગતી અનેક ઉપયોગી બાબતો તથા સંપૂર્ણ રાજ્યોગ ગ્રાણ્યાપામની તક્યા સમાધિ પર્યં વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણવી બતાવી છે, પુસ્તક ઉમી ૮ પેજ ૫૦ ફોર્મ ૪૦૦ પૃષ્ઠનું હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. બે થોડીજ નંકસો સીલક છે, તાજાદે મંગાવી લો.

વ્યવસ્થાપક વિશ્વજ્યોતિ અકાદમી—મુરત.

લખનાર:-સાચે-સપ્રસાદ સાંતળેશ્વર મહેતા-અમદાવાદ.

(સર્વ હકક લેખકને સ્વાધિન છે.)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૩ થી ચાલુ)

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અમુલ્ય જ્ઞાન.

બંધુઓ ? આપણા મનને એક જગીયા સાથે સરખાવી શકાય કે જેને કાળજી રાખી બુદ્ધિથી ખીલવી શકાય અથવા જંગલી સ્થિતિમાં પછી પડી રહેવા દેવાય જો સારા અને ઉપયોગી ખીલાવવામાં ન આવે તો તેમાં અસંખ્ય નકામાં છોડવા પડશે અને તેવા નકામાં છોડ વધતા રહેશે.

જેમ એક ખેડૂત પોતાનું ખેતર ખેડીને તેને નકામાં છોડવાથી નિરાળું રાખે છે, અને તેમાં જે ફળ અગર કુવની પોતાને જરૂર હોય તે વાવે છે. તેમ મનુષ્ય ખોટા, નકામાં અને અપવિત્ર વિચાર દુર રાખી, ખરા ઉપયોગી અને પવિત્ર વિચાર રૂપી રજને ફૂલને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવી પોતાના મન રૂપી બાગને ખેડી શકે આમ કરવાથી મનુષ્ય પોતાના આત્માને અધીકારી ખેડૂત અને પોતાની જીંદગીને સુકાની છે એમ વેહલે અથવા મોડે સમજે છે. વળી વિચારના નીચમે તેના અંતરમાં પ્રકાશે છે; વિચાર બળ અને માનસીક તત્વો, ચાલચલગત, સંજ્ઞેગ અને બવિધ્ય ઘડવામાં કેવી રીતે કાર્ય કરે છે. તે વધારે અને ચોક્કસ રીતે સમજાતો જાય છે.

વિચાર અને વર્તન એકજ છે, વળી સંજ્ઞેગ અને પરીસ્થિતી દ્વારાજ વર્તનનું સ્વરૂપ બંધાતું નજરે પડે છે માટે મનુષ્યના જીવનની બાહ્યસ્થિતી હમેશાં તેની આંતરસ્થિતિ સાથે અવિરોધીપણે 'સંનધ' રાખે છે. એમ

જણાય છે, આનો અર્થ એમ નથી. થતો કે અમુક વખતે કોઈ મનુષ્યની સ્થિતિ તેનું સમગ્ર વર્તન સુચવનાર છે, પણ તે પરિસ્થિતિ કોઈક અંદરના માર્મિક તત્ત્વ સાથે એટલો બધો આદર્શબંધ ધરાવે છે કે તે વખતને માટે તેના વિકાસને સારૂ આ પરિસ્થિતિ આવશ્યક છે.

માનવ જીવનના નિયમ વડે પ્રત્યેક માણસ અમુક સ્થિતિમાં આવેલું હોય છે; પોતાના વર્તનથી બાંધેલા વિચારો તેને ત્યાં લેઈ આવે છે, તેનું સંપૂર્ણ જીવન અસ્પષ્ટિત નીચમનું પરીણામ છે. આ નિયમ જોયો પોતાની પરિસ્થિતિથી સંતોષી હોતા નથી અમર હોય છે તે બંનેને એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે.

પ્રગતિમાન અને ઉત્ક્રમણશીલ પ્રાણી તરીકે મનુષ્ય પોતાના મનુષ્યત્વને વિકાસ કરતાં શીખે તેટલા માટે જેમાં છે તે સ્થિતિમાં મુકાયો છે, અને જેમ જેમ તે અમુક સંજોગમાં રહેલો અધ્યાત્મિક પાક શીખે છે તેમ તેમ તે સંજોગને બદલે નવા સંજોગોમાં તે આવતો જાય છે.

જ્યાં સુધી મનુષ્ય એમ ધારે છે કે તે બાહ્યસ્થિતિને આધીન પ્રાણી છે ત્યાં સુધી સંજોગો તેને ઉપાધિરૂપ છે પણ જ્યારે તે પોતે ઉત્તપન્ન કરવાની શક્તિ વાળો છે એમ સમજે છે અને પોતાના મનુષ્ય જીવનની શુદ્ધ ભૂમિકા અને બીજા જેમાંથી આગળ પાછળના સંજોગો પેદા થાય છે તેને તે આધીન છે એમ બરાબર સમજે છે ત્યારે તે પોતાની જાતને સ્વામી થાય છે.

જે માણસે અમુક વખત સુધી આત્મ સંયમ અને આત્મ પવિત્રતા પાળી છે તે માણસ જાણે છે કે વિચારમાયી આગળ પાછળના સંજોગો ઉભા થાય છે. દારણુ કે તેને બરાબર માણસ પડ્યું હશે કે બહારના સંજોગોમાં થયેલો ફેરફાર તેના મનની સ્થિતિમાં થયેલી બિન્નતાના પ્રમાણ-માન જ હોય છે. આ એટલે સુધી સત્ય છે કે જ્યારે કોઈ માણસ પોતાના વર્તનના ખામીયો સુધારવા દબાયેલી બના મંડ્યો રહે છે અને ઝડપથી સ્પષ્ટ રીતે આગળ વધે છે. ત્યારે તેના જીવનમાં એક પછી એક ઝપાટા બંધ ફેરફાર થાય છે.

આત્મા અંદરખાનેથી શુદ્ધિપણે જેને ચઢાય છે અથવા જેનાથી ખીંડે છે. તેને પોતાના તરફ આકર્ષે છે; તે પોતાની ઇચ્છેલી મહત્વાકાંક્ષાની ટોચે પહોંચે છે; તેમજ પોતાની અપવિત્ર ઇચ્છાની સપાટીએ નીચો ઉતરે છે, અને એ રીતે આત્મા પોતાનું ધારેલું સંજોગો-દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે.

મનમાં વાવેલા 'અથવા' દોખલ થવા દીધેલા અને અંદર મૂળનાથવા દીધેલા પ્રત્યેક વિચારના બીજને વેહેલે મોડે કાર્ય રૂપી મોર આવે છે, અને સંજોગને પરીસ્થિતી રૂપી તેમાં શળ ઉત્પન્ન થાય છે. સદ્ વિચાર સારાં શળ અને કુવિચાર મારાં શળ ઉત્પન્ન કરે છે.

આપણા મનની અંદરની વિચાર રૂપી દુનીયા જેવી હોય છે તેવીજ બહારના સંજોગ રૂપી દુનીયા થાય છે, અને બહારની ઉભય સુખદાયક તેમજ દુઃખદાયક સ્થિતી છેવટે મનુષ્યનું સુખ દુઃખ પેદા કરનારાં સાધન છે. મનુષ્ય વાવે તેવું લાગે છે, તેથી સુખ અને દુઃખ ઉભયથી શીખ્યામણુ છે. મનુષ્ય પોતાના અંતઃકરણની ખરી ઇચ્છાઓ, અભિલાષા અને વિચારને આધિન થઈ પડે છે અને છેવટે પોતાના જીવની બાહ્ય સ્થિતીમાં સિદ્ધી મેળવી તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા સુખ સ્વાદ અનુભવે છે, વૃદ્ધિના અને પરિસ્થિતીમાં ખરોખર ગોઠવણ જવાના અનુકૂળ બની જવાના નિયમ સર્વ સ્થળે કામ કરે છે.

કેઈપણ મનુષ્ય કહીને ભાગ્ય અથવા તો પ્રતિકૂળ સંજોગને 'લીધે તુરંગમાં પડતો નથી, પણ નિયંત્રિત વિચાર અને અધમ ઇચ્છાને માર્ગ પકડવાથી તેથી સ્થિતીમાં તે આવે છે. પવિત્ર મનવાળો માનવી બહારના કેઈ દબાણને લીધે ગુનાહમાં સપડતો નથી, તે પાતકી વિચાર મનમાં ઘણા લાંબા વખતથી ગુપ્ત રીતે પોષાયેલા હોવા જોઈએ, અને અનુકૂળ પ્રસંગે તે પ્રબળ થઈ દેખાવ દે છે. સંજોગ મનુષ્યને બનાવતા નથી, પણ તેનાથી મનુષ્યને પોતાનું સ્વરૂપ સમજાય છે. દુષ્ટ વલણથીજ દુર્ગુણ અને તેનાં સહગામી દુઃખ ઉત્પન્ન થઈ નીચ ચવાય છે, અને સદ્ વૃત્તિવાળી અભિલાષાને મનમાં સતત ધારણ કરવાથી સદ્ગુણ અને સહગામી પવિત્ર સુખ મેળવી ઉચી સ્થિતીએ જવાય છે. આ શિવાય નીચી અથવા ઉચી સ્થિતીએ માણસને લઈ જનાર બીજાં કારણો નથી; અને તેટલા માટેજ મનુષ્ય પોતાના વિચારને નિયંત્રિત અને સ્વામી હોવાથી પોતાનો બનાવનાર પારસ્થિતીને ઘડનાર અને ઉપાદક છે. જન્મ વેળાએ પણ આત્માને પોતાનોજ આધાર છે, અને પોતાની સંસારી સરરના દરેક પગલે તે આત્મચળને અનુભવ કરાવે તેવા ઘણા સંજોગોને પોતાની તરફ આકર્ષે છે, અને તે સંજોગો પોતાની પવિત્રતા યા અપવિત્રતા, શક્તિ યા અશક્તિના પ્રતિબીંબ રૂપ હોય છે.

મનુષ્ય જે પોતે ભાગતા હોય તેને પોતા તરફ આકર્ષતા નથી, પણ જેવા તેઓ હોય છે તેવાને પોતાના તરફ આકર્ષે છે. તેઓના તંકે વિતંકે

કદપનાઓ અને ઇચ્છાઓમાં, તેઓ દરેક પગલે નાશીપાસ થાય છે, પણ તેઓની અંદરના ખરા વિચારો અને ઇચ્છાઓનું તો તેમના ખોરાકથીજ પોષણ થાય છે, પછી ગમે તો તે ખોરાક સાત્વિક હોય या તામસી હોય. “આપણા અંતિમ હેતુ ઘડનાર હોય” આપણા શરીરમાંજ છે, અને તે આપણે પોતેજ છીએ. મનુષ્ય માત્ર પોતે પોતાને સંખલા બંધન કરે છે, વિચાર કૃત્ય નસીબના તરંગાધકારી છે. તે જીવ્ય હોય તો મનુષ્યને બંધી ખાનામાં નાખે છે. વળી તેઓ સ્વતંત્રતાના દૂત પણ છે, તેઓ ઉત્તમ હોય તો તેને સ્વતંત્ર કરે છે. મનુષ્ય જેને માટે ઇચ્છે અને જેને માટે પ્રાર્થના કરે છે તેને મેળવી શકતો નથી પણ જેને ખરે ખર્ચે પેદા કરે છે તેજ તે મેળવે છે. તેની ઇચ્છાઓ અને પ્રાર્થનાઓ, તેના વિચાર અને કૃત્યને અનુકૂળ હોય સારેજ તે પરિપૂર્ણ થાય છે અને ફળે છે.

ત્યારે આ સત્યથી પડતા પ્રકાશના નજરે જેતાં “પરિસ્થિતીની સામે લડ્યું” એટલે શું? આનો અર્થ એ કે મનુષ્ય બહારથી હંમેશાં પરિણામ અર્થાત્ ફળ સામે લડે છે પણ અંતઃકરણની અંદર હંમેશાં તેના કારણ જાળવી રાખે છે અને તેને પુષ્ટ કરે છે; તે કારણ જાણી જેમને થતા દુરાચાર અથવા અજાણ્ય નિર્મળતાનું રૂપ પકડે છે; ગમે તેમ હોય પણ તે પોતાના માલીકના પ્રયત્નને મંદ પાડી દે છે અને આ પ્રમાણે પ્રતિ ક્રિયાની ઘણી જરૂર જણાવે છે.

મનુષ્યો પોતાની પરિસ્થિતી સુધારવાને આતુર હોય છે પણ તેઓ પોતાની જાતને સુધારવાને નારાજ હોય છે; અને તેથી તેઓ બંધાએલા રહે છે. જે મનુષ્ય આત્મભોગ આપવાને કદી પણ હીલ કરતો નથી તે કદી પંથુ પોતાની ઇચ્છેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરીને નિષ્ફળ નીવડતો નથી. આ જેટલું ઐહિક ચીજોને માટે ખર્ચે છે તેટલુંજ પારલૌકિક ચીજોને માટે ખર્ચે છે. જે મનુષ્યનાં મતલબ માત્ર પૈસા મેળવવાની છે તેને પણ પોતાની ધારણા પાર પાડવાને માટે મોટા આત્મભોગ આપવાને માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ. તો જે મનુષ્ય સખજ અને સમતોલ જીવન મેળવવા ઇચ્છે તેને કેટલું બધું કરવું જોઈએ?

તમારી નજર આગળ આ એક માણસ છે તે અત્યંત ગરીબ છે. તે પોતાની પરિસ્થિતી અને ગૃહ સુખ સુધરે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છે છે, તેમ છતાં તે પોતાનું કામ બજાવતો નથી, અને પોતાને જોઈએ તે કરતાં

પોડી મજુરી મળે છે, તેથી પોતાના શેકને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં વ્યાજબી રીતે વળે છે એમ ધારે છે. આવો મનુષ્ય, જે મુખ્ય મુદ્દાઓ ખરા અભ્યુદયના પાયા રૂપ છે તેના સાદામાં સાદા મુળ તત્વો પણ સમજતો નથી; તેથી તે પોતાની દરિદ્રતામાંથી બહાર નિકળવાને અર્થાત્ તેમાંથી મુક્ત થવાને તદ્દન નાલાયક છે, એટલું જ નહિ પણ ખરેખર તે આળસ, કપટી, અને બાવલ વિચારનું જ ચિંતન કરવાથી અને તેજ પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાના તરફ તેનાથી પણ વધારે દારિદ્ર્યસ્થાને ધસડી લાવે છે. આ બીજો માણસ દ્રવ્યવાન છે તે અતિ આહારી પણાથી એક દુઃખદ અને જાણના દરદનો ભોગ થઈ પડ્યો છે. દરદ નિર્મૂળ કરવાને માટે પૈસાની મોટી રકમો ખર્ચવાને તત્પર છે, પણ અતિ આહારની ઇચ્છાઓનો ભોગ આપવા ઇચ્છતો નથી. ઉત્તમ પ્રકારના અપખ્ય મિષ્ટાન્નથી પોતાની રમીને સંતૃપ્ત કરવા ઇચ્છે છે અને તેસાથે પોતાની તંદુરસ્તી જાળવવા ઇચ્છે છે. આવો મનુષ્ય તંદુરસ્તી મેળવવાને તદ્દન નાલાયક છે, કારણકે હજુ પણ તે આરોગ્ય જીવનના મુળ તત્ત્વ પણ શીખ્યો નથી.

તમે એક મજુરીઓઓના શેકને વિચારો. કાપડા પ્રમાણે નક્કી થયેલા મજુરીના રોજ ન આપવા પડે તેટલા માટે કપટી રીતો તે વાપરે છે, અને ઘણો મોટો નફો સંપાદન કરવાને પોતાના મજુરીઓઓના રોજ કાપે છે. આવો શેક આજીવન થવાને બીલકુલ નાલાયક છે, અને જ્યારે તે આજીવ અને પૈસા ઉભયથી દેવાળું કાઢે છે ત્યારે તેણે પોતેજ પોતાના હાથે આવી સ્થિતિ સંપાદન કરી છે, એમ જાણતો નથી અને તેથી પોતાના સંભોગો અને નસીબનો વાંક કાઢે છે.

મનુષ્ય પોતે પોતાના સંભોગોનું કારણ છે અને સારું ફળ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખે છે પણ હેતુ ફળીયુત કરવા અનુકૂળ ન થાય તેવા વિચાર અને અભિધાયાઓને ઉત્તેજન આપવાથી ફળ સીદ્ધિને સતત તોડી પાડે છે એ સત્ય દર્શાવવાને આ ત્રણ દૃષ્ટાંત તમારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે; આવાં ઘણાં નવાં નવાં દૃષ્ટાંત આપી શકાય, પણ તે જરૂર નથી, કારણ કે વાંચનાર જે પોતે નિમ્મલ કરે-તો-પોતે પોતાના મન અને જીવનમાં ફેરફારના નિયમના કૃત્ય જાણી શકે અને ત્યાં સુધી આમ કરવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી માત્ર બાહ્ય સત્ય ન્યાય પુરસ્કર વિચાર કરવાના પાયા તારકે ચાલી શકે નહિ.

તો પણ સંજોગે એટલા ગુંચવણુ ભરેલા, વિચાર એટલા ઉડા વ્યાપી ગયેલા, અને સુખના દરજ્જા જુદા જુદા મનુષ્ય સંબંધમાં એટલા બધા જુદા જુદા હોય છે કે કોઇ મનુષ્યની સમસ્ત વાસ્તવિક સ્થિતિ જોકે તે પોતે જાણતો હોય તો પણ બીજાથી માત્ર તેના જીવનના બહારના દેખાવ પરથી સમજી શકાય નહિ. કોઇ મનુષ્ય અમુક બાબતમાં પ્રમાણીક હોય તો પણ દરિદ્રતાથી પીડાતો હોય; કોઈ પણ મનુષ્ય અમુક બાબતમાં અપ્રમાણીક હોય તો પણ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરે; પણ પહેલો મનુષ્ય પોતાની અમુક પ્રમાણીકતાને લીધે નિષ્ફળ નિવડે છે અને બીજો મનુષ્ય પોતાના અમુક અપ્રમાણીકતાને લીધે આબાદ થાય છે.” તેથી સાધારણ રીતે કરવામાં આવતું અનુમાન માત્ર ઉપર ટપકેના નિર્ણયનું પરિણામ છે; કારણ કે અપ્રમાણીક જન લગભગ તદ્દન આચાર ભ્રષ્ટ છે અને પ્રમાણીક જન લગભગ તદ્દન સદાચારી છે તે વાત અંહિ પ્રમાણ વગર સ્વીકારી લેવાય છે. વધારે ઉડા જ્ઞાન અને વધારે વિસ્તીર્ણ અનુભવના અભ્યાસ જોતાં આ નિર્ણય ભુલ ભરેલો માલુમ પડે છે. પેલા અપ્રમાણીક માણસમાંથી જ માણસમાં ન હોય તેવા કેટલાક વખાણવા જેગ સદ્ગુણો હોય અને પેલા પ્રમાણીક મનુષ્યમાં પહેલા મનુષ્યમાં ન હોય તો તેવા તિરસ્કારવા યોગ્ય દુર્ગુણો હોય તો પ્રમાણીક માણસ પોતાના પ્રમાણીક વિચારના અમે કૃત્યોના સારાં ફળ ભોગવે છે; તે ઉપરાંત તેના દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થતી પીડાઓ પણ તેને ભોગવવી પડે છે. તેજ પ્રમાણે પેલો અપ્રમાણીક મનુષ્ય પોતાનું સુખ દુઃખ પોતે જાતેજ કર્મોનુસાર મેળવે છે.

અંપૂર્ણ.

॥ ॐ श्री ॥

વિશ્વજ્યોતિ

પુસ્તક ૩ જી.

સંવત ૧૯૭૬ કાર્તિક

અંક ૪ થા.

શા માટે?

પદ મંત્ર

જીવન ઝાકળ સદા જાણો, કાણીકમાં નાશ થાનારં

જતાં તે માનીને સાચું, જ્યા મમત્વ શા માટે ?

જીવન૦

।વનાશી જે થવાનું છે, ન સાચત જેહ રહેનારં,

અવિનાશી ગણી તેને, ધરો આ મોહ શા માટે ?

જીવન૦

રથા જે દેહના ધર્મો, બલે તે દેહ બોમવશે,

મુખો ચારો દુઃખી ચારો, કરો સંતાપ શા માટે ?

જીવન૦

તમારા દુઃખની વાતો, કદી ના કોઈને કહેશો,

ન દુઃખ હણશે કદી ખીજ, પછી બકવાદ શા માટે ?

જીવન૦

દુઃખ જે માનો છો તમે તે, ન દુઃખ એ તો કસોટી છે,

વધાવો પ્રેમથી તેને, કરો ગમરાટ શા માટે ?

જીવન૦

બલેને બાધિઓ આવી, શરીરને દે સદા તાવી,

તમે તો દેહ રૂપ નથી તો, તમારે દુઃખ શા માટે ?

જીવન૦

પંખી મેળા સમાં આવ્યાં, ધડીકમાં ક્યાં ઉડી જાવું,

જતાં એ હૃદયથી ધરવું, કહેને વૈર શા માટે ?

જીવન૦

પ્રસંગો બહુ ઉપાધના, કદી આ જીવનમાં આવે,

તમે ક્વતંત્ર આપ્યા છો, તમારે દુઃખ શા માટે ?

જીવન૦

વાદળાં અગ્રપર આવી, કાણીક દે મૂર્ચને દાંડી,

જરામાં એ વિલાપે છે, ધરો ના પ્યાન શા માટે ?

જીવન૦

દુઃખ એ વાદળાં જેવું; નહિ એ સ્થાવ્ર ટકનારં,

ઉપેક્ષા તો કરી તેની, કરો ના હાસ્ય શા માટે ?

જીવન૦

“ પ્રજ્ઞાનાં પ્રતિવિંચ ”

(૧) જે મનુષ્યે અજ્ઞાનદાનધીમાં એકવાર હૂબકી મારી છે તેણે અમરત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. તેને કોષ્ઠપણ દીશામાં કશાની બીતિ નથી. આવી વ્યક્તિ સંશય યા અજ્ઞાનથી કદી પણ ચલિત થતી નથી.

(૨) જ્યારે મનુષ્ય આ જગતના ક્ષણિક સુખને શોધતો, એકથી ખીજા અને ખીજાથી ત્રીજા એમ અનેક વિષયોમાં ક્રમવાર પ્રયત્ન શિળ થાય છે, અને જ્યારે તે દરેકમાં નિરાશા રૂપી ફળની પ્રાપ્તિ કરે છે, ત્યારેજ તેનું હૃદય પ્રભુ તરફ વળે છે, ત્યારેજ તેને યથાર્થ બાન' થાય છે કે આ અસાર સંસારમાં સાચી નિવૃત્તિ અને સુખ-શાંતિની આશા રાખવી વ્યર્થ છે, અને જ્યારે આમ થાય છે, ત્યારે તે બાહ્ય જીવનના પડદાને ફાડી અંદર જોવાની કોશિશ કરે છે.

(૩) આપણે આત્મ મૌરવ ઉપરજ અવલંબણું જોઈએ જેમ વાયુ વાદળને વિખેરી સૂર્યને પ્રકાશિત કરે છે, તેમ અનેક જન્મોનાં માયાનાં આવરણોથી ઘેરાએલ આત્મા આવા સતત અભ્યાસથી તે આવરણો નષ્ટ થતાંજ ઝળહળી ઉઠે છે.

(૪) કલ્યાણીના માર્ગમાં વિઘ્નારૂપી કાંટા હોય છે જ. જે પ્રારંભમાં આપણે થોડી હીમત રાખી પ્રયત્નશીળ થઈશું તો પાછળથી આપણે સર્વ કાર્યો સહેલાં થઈ જશે.

(૫) કોષ્ઠપણ પ્રકારની ઉન્નતિ ઇચ્છનાર મનુષ્યને સર્વથી પહેલાં કરવાનું કાર્ય હોય તો તે એજ છે કે તેને તેનાં ચારિત્રનું ધણીજ ઉત્તમ રીતથી પૃથકરણ કરવું જોઈએ.

(૬) જેણે આત્માને સહેજ પણ ઉઠેલ્યો છે તેવી વ્યક્તિ બાહ્ય સંયો-જાને યા મનની અમર્યાદ આશાકતને કદી પણ આધીન થતી નથી. પરંતુ પોતાની વિવેક બુદ્ધિ વડે કામિક અને માનસિક કર્મોને 'જવાબદાર થઈ તેના અદેશાનુસાર કર્મો કરતો પોતાના ભાવિનો પોતેજ કર્તા બને છે.

(૭) આપણે આપણાં સાચાં સ્વરૂપને આપણી નિર્બળતાને લક્ષનેજ ઢાંકી દીધું છે. એવી નિર્માલ્યતાને સાચા સુખની પ્રાપ્તિ માટે સર્વથી

પહેલાં જડમૂળથી ઉમેડી દૂર ફેંકી દેવી જોઈએ કારણ કે:-જાયમાત્માવલ
ફલહિનેન લખ્ય: ॥ (ઉપનિષદ)

(૮) અહ મમત્વ અને અહ કારથી અંધ થએલ હે મનુષ્યો! જે
વસ્તુઓનું વસ્તુતઃ અસ્તિત્વજ નથી અને સત્ત્વ નહીં થનાર છે, તે પર
પ્રેમ રાખવો. અને જ્યાં ચિરકાળ આનંદ નિધીમા રૂબડાં મારવાનું છે.
તે માટે તૈયારી ન કરવી, એ આ અત્યુત્તમ ઉચ્ચ કોટીના દેહ માટે
લાયક કહેવાય અરૂં કે?

(૯) આપણે જ્યારે બાલ્યાવસ્થાકનને આંતરાવસ્થાકનમાં ફેરવી પોતાના
દોષોને ખીજાનતા થઇયું, ત્યારેજ આપણે સાચા સદ્ગુણી અને પરમાર્થ
દર્શિ થવાને લાયક કહેવાઈશું.

(૧૦) તમે કોઈપણ વસ્તુ માટે ઈચ્છા કરો તે પહેલાં તમારે તે માટે
લાયક થવું જોઈએ; અને જો તેમ હશે તો જ, “મોગે અને મળશેજ”
“અર્થુદાયલ” “પુન્ડરીક”

સ્વામી રામતીર્થ.

સંક્ષિપ્ત જીવન વૃત્તાત. *

લેખક, પ્રભાકર.

રે સંસારી! નિમિષ બર તું ફેંકજે દૃષ્ટિ આંધી,
આ દૃષ્ટિનું અનુકરણ કે, રાખ સંસાર માંડી;
જોણા! ત્હારી, ઘડગઘડમાં શાન્ત થા શાન્ત કે,
સ્થિતિની તું, ઉપર ચઢી જો, ત્યાગની દૃષ્ટિ આંધી.
આ ત્યાગીનાં નયન ફરીથી જોઈ સે એકવાર,
શું તેમાં ના, સતત વહતી પ્રેમની એક ધાર;
હા! તૈયારી, સદુઃચરણ, ત્યાગમાં એ નથી શું?
ખીજના કે દુઃખથી ગળી એ, નેત્ર જારો નહીં શું?

કલ્યાણિ

* સર્વ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી પ્રગટ થએલા ‘સ્વામી
રામતીર્થ એમ. એ. એમના સદુપદેશ ગ્રંથ ૧’ નામના પુસ્તકને આધારે.

અખિલ વિશ્વમાં વગર પૈસે પર્ચેટન કરી સદુપદેશ દેનાર, “સ્વામી રામતીર્થ”-હિન્દનું અણખોલું રત્ન-પંજળ પ્રાંતમાં આવેલા ગુજરાનવાળા છલ્લામાં મરાલીવાળા નામે ગામમાં ઇ. સ. ૧૮૭૩ ના ઓક્ટોબરની ૮ મી તારીખે જન્મ્યા હતા.

તેઓનો જન્મ ઉચ્ચ કુળમાં થયો હતો. તેમનું કુલ ગોસ્વામીના નામે પ્રસિદ્ધ છે. જે કુળમાં વિશ્વ વિખ્યાત સંત પુરુષ મહાત્માશ્રી તુળસીદાસનો જન્મ થયો તેજ કુળમાં દેહ ધારણ કરવા તેઓ બાળ્યસાંળી થયા હતા. ‘લેમના પિતાજી’ નામ હરાનંદજી હતા. લેમના માતૃશ્રી લેમને જન્મ આપી દુક સમયમાંજ પરલોક પામ્યા હતા. લેમનું કુટુંબ પ્રસિદ્ધ પણ ગરીબ હતું.

સ્વામીજીએ ગુજરાનવાલા હાઈસ્કૂલમાં અભ્યાસ કરી મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરી ત્યારબાદ લેમના પિતાશ્રીનો વિચારલેમને વધુ અભ્યાસ માટે મોકલવાનો ન હતો. દિનુ લાહોરની મીસન કોલેજમાં દાખલ થયા. જ્યારે તેઓએ બી. એ. ની પરીક્ષા સમસ્ત પંજળ વિદ્યાપીઠમાં પ્રથમ પાંક્તએ પસાર કીધી ત્યારે લેમનું વય માત્ર ૧૯ વર્ષનું હતું. લેમને ગણિતશાસ્ત્ર અત્યંત પ્રિય હતું. ત્યારબાદ સ્વામીજીએ લાહોરની સરકારી કોલેજમાં બે વર્ષ વધુ અભ્યાસ કરી ગણિતનો વિષય લઈ એમ. એ. ની પરીક્ષા પસાર કીધી. આ પ્રમાણે તેમણે બાલ દૃષ્ટિએ જોતાં પોતાનો અભ્યાસ પૂર્ણ કીધો. તથાપ તેઓ તો વિદ્યાર્થીજ હતા. તેમનો અભ્યાસ તો ચાલુજ હતો.

હવે સ્વામીજી માત્ર વિદ્યાર્થી નહોતા. હવે તેઓ, એક ગૃહસ્થ થયા હતાં. તેઓએ પોતાને માટે શિક્ષકનો ઉચ્ચ ધધો પ્રસંદ કીધો. વદનુસાર તેમણે સીઆલકોટની મીસન કોલેજમાં પ્રેફેસર તરીકે કામ કરવા માંડ્યું. દુક સમયમાં લેમની લાહોરની કીશ્વીઅન કોલેજમાં ગણિતના પ્રેફેસર તરીકે નીમણુંક કરવામાં આવી. ત્યારબાદ તેઓ લાહોરની ઓરીએન્ટલ કોલેજમાં રીડર તરીકે નીમાયા. ઇ. સ. ૧૮૯૭ ના ઓક્ટોબર માસમાં દિવાળીને દિવસે સ્વામી રામતીર્થ, માત્ર ૨૪ વર્ષની કામળ વયે પોતાનો ‘આત્મા પરમેશ્વરને અર્પ્યો,’ અર્થાત્ તેમણે આત્મ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શેવાનો નિશ્ચય કીધો.

ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં, તેમણે કોલેજની ગણિતના પ્રેફેસરની જગા છોડી. આ સમયે તેમણે વૈરાગ્યની ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત કીધી. નોકરીમાંથી

મુક્ત થયા બાદ તરતજ સ્વામીજી હિમાલય પર્વત ઉપર પગે ચાલીને ગયા. ત્યાં દિનિ તપશ્ચર્યા આરંભી બ્રહ્મ તપશ્ચર્યામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત થીધી. હિમાલય ઉપર આવ્યા બાદ એક વર્ષ સ્થિતિ એટલે ઇ. સ. ૧૮૦૦ માં તેમણે સંન્યાસ ગ્રહણ કરીધો. યોગજન સમયમાં તેઓએ પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થીધું. અને હેમનું યોગમય વધુ.

ઈ. સ. ૧૮૦૨ માં બ્રમ્હાં વજ્ર પહેરી, પાસે એક પણ પાદ રાખ્યા વિના, સ્વામીજી પ્રવાસે નીકળ્યા. ત્રણ વર્ષ તેઓ હિન્દ બહાર સ્થા. આ સમયમાં તેમણે જાપાન, ઇંગ્લેન્ડ, અમેરીકા ઇત્યાદિ મુલાકાતી મુલાકાત લીધી. તેમણે એ વર્ષ અમેરીકામાં ગાળ્યા. અમેરીકામાં તેમના સંપ્રદેશની પ્રસંશા કરનારા ઘણા મળ્યા. સેંકડો હેમના અનુયાયી થયા. સેંકડો હેમના પૂજકો થયા. અમેરિકાના લોકો 'રામ' ઉપર એટલા બધા મોહિત થયા, કે તેઓની ઉત્કંઠા તૃપ્ત કરવાને 'રામ'ને પ્રત્યેક દિન ૭ ૭ વ્યાખ્યાનો કરવા પડતાં. ઘણા તે હેમને પશ્ચાંબર ચાને ઇશ્વરી અવતાર માનવા લાગ્યા. હેમના મિત્રને સેંકડો મકાનોમાં સ્થાન મળ્યું છે. અમેરીકામાં હેમના સ્મરણથી "સ્વામી રામ સોસાયટી" સ્થાપવામાં આવી છે જે હાલમાં હિન્દી વિવાર્યઓને અત્યંત ઉપયોગની થઈ પડી છે. હેમના પ્રવાસ દરમ્યાન કેટલાક પ્રસંગો જણવા જેવા છે. તેમાંના કેટલાક નીચે આપવામાં આવ્યા છે:-(૧) અમેરીકાના જોડયા પ્રાંતનો સુપ્રેમ ત્યારે હેમને મળવા આવ્યો ત્યારે તેણે પૂછ્યું, "આપને કાંઈ જોઈએ છે?" સ્વામીજીએ પ્રયોગર 'વાલ્યો, " 'રામ'ને કાંઈ વસ્તુની ઇચ્છા નથી તો તે શું મળે? આખી દુનીઆની દોલત ચાને બાદચાહોની બાદચાહી "રામ" નીજ છે. 'રામ' બાદચાહ, તો એ જરવા છે, અને તે બાદચાહોનો બાદચાહ છે. ચાચના કરવાને શું 'રામ' સંન્યાસ લીધો છે? ના. " કેવાં સુંદર વૈરાગ્યભાવ દર્શક વચનો! અમેરિકામાં એક જણે સ્વામીજીને પૂછ્યું, "પૈસા વિના હેમને ચાલશે?" સ્વામીજીએ જવાબ આપ્યો કે 'રામ'ને દેશનીએ જરૂર પડે ત્યારે તે વસ્તુ એની મેળેજ આવી મળે છે. કારણકે 'રામ' આખી દુનીઆને ચાહે છે, એટલે આખી દુનીઆ 'રામ'ને ચાહે છે, પછી જોઈએ તો 'રામ' અમેરીકામાં રહેતો હોય કે હિન્દુ-સ્થાનમાં, પણ આખું જગત 'રામ'નું પર છે. " (૩) જાપાનમાં ટોકી-ઓ ઇશ્વરીઅલ સુનીયસાઈના મંરૂત પદ્મચાગાના પ્રોફેસરે સ્વામીજીને જોઈને હેમને વિશે એવા ઉદ્ગારો કાઢ્યા હતા કે, પૂર્ણત્વ પામેલા ખરા હિન્દી તત્ત્વવેત્તા-એ એમનેજ જોયા. "

૪. સ. ૧૯૦૫ માં સ્વામીજી પૃથ્વી યાત્રા કરા કરીથી પોતાની જન્મ ભૂમિમાં આવ્યા. સ્વામીજીને લેખના શિષ્યો તરફથી નવી સંસ્થા કાઢવાનો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો. પરંતુ 'તેમણે તેવાતનો ચોખ્ખો અસ્વીકાર કરી કહ્યું, "હિંદમાં કામ કરતી બધી સંસ્થાઓ આપણીજ છે જેથી તેમના દ્વારા આપણે કામ કરવું."'

સ્વામીજી ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં જઈ વ્યાખ્યાનો આપતા ત્યારબાદ તેઓ હિમાલય પર સિધાવ્યા ૪. સ. ૧૯૦૬માં સ્વામીજીના કેટલાક મિત્રો લેખને મળવાને મહા કષ્ટ વેડી પર્વત ઉપર ગયા. સ્વામીજીએ લેખને યોગ્ય આદર આપ્યું. સ્વામીજીએ લેખની પાસે 'બપોરે કેટલાક કાગળ આવ્યા, તેમાં જણાવ્યું કે, "જો 'રામ'ને મળવું હોય તો સપ્ટેમ્બર માસની આખર પહેલાં મળી જવું. નહિં તો પછી મળાશે નહિ" આજ લેખની ભાવખ્યાણી.

હિમાલય પર્વત ઉપર પર્યટકોમાં નવાસ કરી સ્વામી રામતીર્થ ૪. સ. ૧૯૦૬ ના ઓક્ટોબર માસની ૧૭ મી તારીખે સંવત ૧૯૬૩ ના આશ્વિન માસની અમાવાસ્યાને દીને પોતાના પવિત્ર દેહને ગંગામાં અર્પ્યો અર્થાત્ પોતે સમાધીસ્થ થયા.

જે દિવસ બાદ જ્યારે આ અશુભ સમાચાર લેખના વતનમાં મળ્યા ત્યારે સર્વત્ર શોક વ્યાપિ રહ્યો. લાહોરની કોલેજમાં લેખના મરણનો શોક પ્રદર્શિત કરવા એક જગી સભા મળી. લેખના ગુણોની પ્રસંશા થઈ. લેખના અમર આત્માને શાંતિ મળે એમ પ્રાર્થના થઈ. અસ્તુ.

સ્વામીજીને જે પુત્ર અને એક પુત્રી હતાં. લેખનાં પુત્રોનાં નામ મદનમોહન અને બ્રહ્માનંદ હતાં.

સ્વામીજીનું વિદ્યાર્થીજીવન ઘણુંજ આદર્શીય હતું લેખનાં એક ત્રિમાસ તેમણે પોતેજ તેનું વર્ણન કીધું છે, તે ઉપરથી આપણે તે જોઈ શકીએ.

૯ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૪ .

રત્નિમા અગીત્યાર વાગે.

".....હું હાલમાં રહેવારે પાંચ વાગે જાગૃત થાઉં છું. સાત વાગ્યા સુધી અભ્યાસ કરું છું. પછી શૌચ આદિથી નિવૃત્ત થઈ સ્નાન અને વ્યાયામ (કસરત) કરું છું. તત્પશ્ચાત્ પંડિતજી પાસે જાઉં છું. રસ્તામાં પશુ વાંચતો વાંચતો જાઉં છું. એક કલાક પછી ત્યાં બોજન કરીને લેખની

સાથે ગાડીમાં કેલેજ જઈ છું. કેલેજથી મુકામ ઉપર આવતા રસ્તામાં દૂધ પીઈ છું. મુકામ પર થોડો વખત વિશ્રાંતિ લઈ નદી તરફ ધરવા જઈ છું. ત્યાં લગભગ અડધા કલાક સુધી હરહર કરું છું.....હું હરું છું ત્યારે પણ મ્હારું વાંચન ચાલુજ હોય છે.) અંધારું થતાં કસરત કરું છું.....લગભગ સાડાદશ સુધી અભ્યાસ કરું છું. હું અનુભવથી સિદ્ધ કરી શક્યો છું કે “આપણે આપણા જરૂર (પેટ)ને જો બરાબર સંભાળી ઉત્તમ સ્થિતિમાં રાખીએ તો આનંદ કિંવા સુખ, ચિત્તની એકાગ્રતા, ઈશ્વરનું સતત સ્મરણ, આત્મ વિશુદ્ધિ આદિ આપણને સહજ પ્રાપ્ત થાય. બ્રાહ્મ અને મહાત્મા કરવાની શક્તિ તેથી મટેજ થાય છે.” પ્રથમ તો હું ખોરાક બહુજ થોડો લઈ છું અને વળી જે ખાઉં છું તે બરાબર પચાવું છું.”

‘રામ’

સ્વામીજી સદા હસમુખા રહેતા. તેમની એ વૃત્તિમાં કદિપણ ફેરફાર થતો નહિ. સ્વામીજીનો સ્વામ્યારીક બાધા માતાની દેખરેખની ગેરહાજરીને લીધે પ્રથમધાંજ નબળો હતો. પરંતુ જેમ તેમણે ઈચ્છા શક્તિ અને આત્મભજનમાં પ્રવળતા મેળવી તેમજ તેઓએ પોતાના શરીરને પણ પહોંચે જેવું મજબૂત બનાવ્યું. સ્વામીજીએ બાલ્યાવસ્થાથીજ ગરીબાઈને લીધે કઠિન તપશ્વર્ષા સર કરી હતી. સ્વામીજીના દર્શન કરનારની કુષ્ટ બાવનાઓ નષ્ટ પામતી, લેખનામાં દૈવી અંકુશ સ્ફુરતા, નવીન ચેતન ‘રેડાલું’ અને ઉદ્યત અને પુણ્યશાળી વિચારોનો શીતલ વાયુ પ્રસરતો તેમના દર્શન કરનાર માનવીનો આત્મા આનંદમય બનતો.

સ્વામીજીનો પ્રેમ અમર હતો. લેખનો પ્રેમ નિષ્પક્ષપાતી અને એક સરખો હતો. તેમ બધા ધર્મના માણસો ઉપર પ્રેમ રાખતા એટલુંજ નહિ, પરંતુ સર્વ જાતુઓ અને જીવ માત્ર ઉપર તેઓ પ્રેમ રાખતા તેઓએ એક સમયે કહ્યું છે:—“ક્રિષ્ણજન, હિંદુ, પારસી, આર્યસમાજ, શીખ, મુસલમાન કિં બહુના મ્હારા પ્રિય ઇષ્ટ દેવતા બારત બૂમિના-અનપાણિથી જેમનાં અરિથ, સ્નાયુ, રક્ત અને મસ્તિષ્ક બધામાં છે તે સર્વ મ્હારા બંધુઓજ છે અરે! મ્હારા આત્માઓજ છે. ખરેખર હું પ્રેમનો સાગર છું. મ્હારો સૌ ઉપર પ્રેમ સરખો છે જે કોઈ પ્રેમ સાગરમાં હુબ્બી મારશે તે નિઃસંશય પ્રેમમય બનશે. વધારે તો શું પણ જે કોઈ શત્રુભાવે આવશે તેને પણ હું પ્રેમથીજ આલિંગન આપીશ. મ્હારા પ્રેમનો પ્રવાહ એવો પ્રચંડ છે કે શત્રુતા એમાં ક્યાં એ કુળી જશે.” ઠેવો સુંદર વિશ્વવ્યાપી પ્રેમ કેવી સુંદર નિશ્ચલ આત્મશાંતિ!

સ્વામીજીના પરસોડગમનથી હિન્દે એક અણુમોહું રત્ન ખોયું છે પરંતુ હૈમના જીવનપર્યંત ભારતે હૈમની ખરી કિંમત આંકી નથી, હૈમના વિશાળ જ્ઞાનની યોગ્ય કદર કરી નથી. ભારત એક કંઠેરી તંત્રીકે પ્રજાભૂત નીવડ્યું નથી. અમેરીકાનું હૈમની ખરી કદર કરી શક્યું છે. અમેરીકાનું હૈમનું જ્ઞાન અહણુ કરી શક્યું છે. અમેરીકાનાજ લોકો હૈમની પાછળ માંડા બન્યા છે. જેમજેમ હિન્દવાસીઓ હૈમના અર્થો વાંચતા બન્ય છે તેમ તેમ તેઓ કેવા તત્વજ્ઞાની મહા વિદ્વાન પુરુષ હતા હૈમનાં વિચાર કરે છે. હવે હૈમના અર્થો ઉપરથી ભારતવાસી હૈમની કદર કરતા શીખ્યા છે. પ્રિય વાચક ! તું પણ હૈમના અર્થો વાંચી, ખોધ અહણુ કર અને હૈમજનું સુખ મેળવ અસ્તુ.

વિવિધ વૌધક વિષયો.

અચળ-દૃઢ નિયમ.

Neither curses nor prayers can alter the one blessed eternal law which says: "Whatsoever a man sows that shall he also reap." James Allen says:—"Hatred, anger, jealousy, envy, lust, covetousness, all these are fires which burn, and whoever even so much as touches them must suffer the torments of burning."

ભાવાર્થ:—કર્મનો પવિત્ર અને અચળ નિયમ છે કે જેવું વાવશે તેવું લક્ષુશે. આ નિયમને મનુષ્ય ગમે એટલા શાપો આપે અગર ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરે કે આ નિયમને હે પ્રભુ તમે ફેરવો તોપણ એ નિયમ કદી પણ ફરી શકે એમ નથી. જેમ્સ એલન નામનો એક તત્ત્વવેત્તા કહે છે કે:—તિરસ્કાર, ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, અસુધા, કામ, લોભ ઇલાદિ અગ્નિરૂપ છે, એ માળવાનોજ ગુણુ ધરાવે છે. અને જે કદાચ એને માત્ર અડકેજ છે તેને પણ

કેણ ઉન્નતિને માર્ગે છે.

The only is advancing in life whose heart is getting softer, whose blood warmer, whose brain quicker, whose spirit is entering into living peace
(Ruskin.)

ભાવાર્થ:—જે માણસનું હૃદય દયાળી (પ્રાણી માત્ર પર દયાળી) જામણીથી દિવસે દિવસે નરમ જનવું જાય છે, અને પ્રેમ ઉત્સાહથી જેનું રક્ત સોઢી દિન પ્રતિદિન ગરમ જનવું જાય છે, અને જેનામાં બુદ્ધિની (ખરું ખોટું સમજવાને સાર ઉપયોગી એવી વિવેક બુદ્ધિની) ચપળતા અને સૂક્ષ્મતા વધતી જાય છે, અને જેના આત્મામાં ખરી શાંતી ફેલાતી જાય છે (એટલે જેનો આત્મા ખરી શાંતિના સમુદ્રમાં ઉડી ને ઉડી હુબહુ મારતો જાય છે) તેજ મનુષ્ય પોતાના જીવનનું સાર્થક કરવામાં પ્રગતિ કરે છે—આગળ વધતો જાય છે એમ સમજવું. એવોજ માણસ ઉન્નતિના માર્ગે સપાટાબંધ આગળ વધે છે એમ જાણવું.

Who prayeth well & best ?

‘He prayeth well who loveth well

Both man and bird and beast.

He prayeth best who loveth best

All things both great and small.

For the dear God who loveth us,

He made and loveth all.

ભાવાર્થ:—કોની પ્રાર્થના સારી અને શ્રેષ્ઠ કહેવાય ?

જે માણસ મનુષ્ય માત્રને, પક્ષી વર્ગને કે પશુ વર્ગને સારી રીતે ચાહે છે (તેઓનાપર ખરા અંતઃકરણથી પ્રેમ રાખે છે) તેજ ચોખ્ખી રીતે પ્રાર્થના છે એમ કહેવાય. તેમજ જે માણસ નાની કે મોટી દરેક વસ્તુને પ્રેમ પૂર્ણ દૃષ્ટિ જુઝે છે તેજ માણસ સૌથી શ્રેષ્ઠ રીતે પ્રાર્થના કરી જાય છે એમ કહી શકાય, કારણ કે બહારના પ્રશ્નને કે જે આપણાપર અત્યંત પ્રેમ રાખે છે તેણેજ સર્વ સૃષ્ટિ ઉપર મહિમાનું તે અને બીજું બધું) બંનાવી છે અને તે આપની સૃષ્ટિને પ્રેમપૂર્ણ, દૃષ્ટિથી જુઝે છે.

પ્રભુની કૃપા અને આપણું કર્તવ્ય.

“God has filled an immense Storehouse called the Universe with all the good things. He wants us to possess them. He has made us His heirs. Just so surely as we will believe this and assert it and think it, no matter what darkness and poverty we are in, conditions will change, and we will come into our own little by little.”

ભાવાર્થ:—પરમાત્માએ આ આખી સૃષ્ટિથી વખારમાં વિવિધ પ્રકારની સઘળી સારી સારી વસ્તુઓથી-પદાર્થોથી ભરી મૂકી છે. અને આ સુંદર પદાર્થોના આપણે માલિક થઈએ એમ તેમની છપ્પા છે. આપણે તે પ્રભુનાજ આજ્ઞા હોવાથી તેમના વારસ છીએ. એટલે તેમની મેળવેલી સુંદર વસ્તુઓનો વારસો તો આપણે મારેજ નકદી થયો છે. આ બાબતપર નેટલા પ્રમાણમાં અદ્દા રાખીને આપણે તે પ્રારસાઈ હકકની માંગણી કરશું અને તે મળશેજ એમ ખાતરી પર્વક તેનુંજ ચિંતન કર્યા કરશું તેટલાજ પ્રમાણમાં તે આપણને મળશે હોલની આપણી સ્થિતિ ગમે તેવી દુઃખી કે ગરીબ હશે તોપણ એથી તેમાં ફેરફાર થવાજ માંડશે અને ધીમે ધીમે અને થોડે થોડે આપણો વારસો આપણને મળશેજ એમ ચોકકસ ધ્યાનમાં રાખો.

પોતેજ પોતાનો શત્રુ કે મિત્ર છે.

“All unhappiness, as all happiness, is from within. For as St. Bernard has said, “Nothing can work me damage but myself; the harm that I sustain I carry about with me, and I am never a real sufferer but of my own fault.” From the Kingdom the mind issues the edicts that govern life.”

ભાવાર્થ:—સર્વ પ્રકારના શુભો તેમજ સર્વ પ્રકારના દુઃખો આપણા નામાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે સેન્ટ બર્નાર્ડે નામના એક મહા પુરુષ કહે કે “મને મ્હારી પોતાની જાત સિવાય બીજું કંઈ કંઈ પણ રીતે નુકસાન કરી શકે એમ નથી. જે નુકસાન મને થાય છે તે હમમેશાં મારી સાથેજ રહે છે અને મ્હારી પોતાની જાતથીજ જે મને નુકસાન

યાય છે તેજ મને બહુ સાહે છે. ” મનોરાજ્યમાંથી જે જે આસાઓ અને નિયમો બહાર પડે છે તેથીજ જીવનનું નાવ ચાલે છે.

આપણામાં પણ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયના પાંચમાં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

वद्धरेदारमनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

અર્થ:—પોતેજ પોતાનો ઉદ્ધાર-ઉત્તરિ કરવા મથવાનું છે. ઠાઠાએ પણ પોતાનો-આત્માનો નાશ કરવો નહીં. પોતેજ પોતાનો મિત્ર છે અને પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે.

આ શ્લોકમાં પોતે પોતાનો એટલે પોતાના મન વડે પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે એમ આગલા-પ્રથમના ‘આત્મા’ શબ્દનો અર્થ ‘મન’ કરવો. અને એ પરથી વળી બીજું સૂત્ર કે જેને હું સર્વ પ્રકારના જીવ જીવિયાતોમાં, ને ધર્મ પંથોના રહસ્યને સમજવાની એકની એક કુંચી રૂપે સમજું છું તે સૂત્ર યાદ આવે છે. તે સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે.

મન એવ મનુષ્યાનાં કારણ બંધ બેધાયકો:

આપણા મુખ દુઃખનું મૂળ અને મુખ્ય કારણ આપણા ‘મનમાંજ રહેલું છે.

જેશી માસ્તર.

નિરાશ થયો નહિ.

તમારે હવે જીવનમાં નિરાશ થવાની કદીજ જરૂર નથી. ગમે તેવી આપત્તિમાં તમે આવી પડ્યા હશે. અને જીવન દુઃખથી કટાણી ગયું હશે. તોપણ થોડો સમય હામત રાખી સુખના સર્વ સમાન

મનકામના પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ.

અંત થોડો સમય પાંચો અથવા સાંભળો. તમારી નિરાશા તરતજ ચાલી જશે. વણી મહેનત અને થમથી આ પુસ્તક તમારે માટે તૈયાર કરાયું છે. હવે બેસી ન રહેતાં તેના લાભ લે.

ચીકણું બડા ગેઝ કાગળ. સુંદર છપાઈ અને પાકું પુંડું છતાં બડોળો ફેલાવો કરવાના ઉદ્દેશથી શક્ત મૂલ્ય રૂ. બે રખાયું છે.

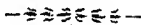
વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય અડાજણ-મુરત.

પ્રાણાયામ.

(અનુમંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૧૬ થી)

યોગ શબ્દ માત્રથી આજે તો કેટલાક બડકીને લાગે છે. યોગવિદ્યા એ શું છે એનો જોને અનુભવ નથી તે માણસ શ્વાસ રોકવાની ક્રિયાને ખાલી એક ટોંગ અને શરીરમાં વિક્રિયા ઉત્પન્ન કરનાર સાધન તરીકે ગણે છે. યોગના સંબંધમાં આટલી બધી ટીકા થવાનું કારણ એટલુંજ છે કે તેના વારતવ સ્વરૂપને ન સમજનાર અને કેશાં પણ નિયમના પાલન સિવાય એકદમ યોગી થઈ જવાની ઇચ્છા રાખનાર અનાડી મનુષ્યોએ દેખાદેખી યોગને સાધવા પ્રયત્ન કરી લાભને બદલે નુકસાન અનુભવ્યું છે. અને તેને લઈને આજે યોગવિદ્યા તરફ લોકો અલક્ષ કરે છે. યોગ સાધવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વગર તે સાધવા તૈયાર થઈ જવું એના જોડી મૂર્ખતા બીજી એક પણ નથી. જે સાધન જીવનને આપે છે તે અવિહિત રીતે વાપરવાથી જીવનનો વિનિષાત પણ કરે છે. અને તેથી રાજયોગ અને હકયોગના અભ્યાસીઓએ યોગ માર્ગમાં આગળ વધવા પ્રથમ પોતાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૨ જી.

યોગનો અધિકારી કોણ છે?

પ્રત્યેક મનુષ્ય યોગનો અધિકારી છે. પણ તે શરીરે નિરોગી હોવો જોઈએ. બ્રહ્મચર્યવત યોગ પાલનમાં મુખ્ય છે. અને તેનું પાલન થવું જોઈએ. આ વિદ્યાના ઉપાસકે ક્રોધ મોહ લોભ ઈત્યાદિ દુર્ગુણો પણ પોતાના જીવ-
થી સહાને મારે ઠાઠી પરમ સાંત થવું જોઈએ.

બગવાન પતંજલિએ યોગશાસ્ત્ર ઉપર બાબ્બ લખ્યું છે. અને તે પાતંજલ યોગસૂત્ર નામથી પ્રસિદ્ધ છે. જગદ્ગુરુઓને આ સૂત્રો ઘણાં ઉપ-

યોગી હોઇ તેનાથી જાણવાનું સર્વ જાણાઇ જાય છે. આપણે આ પ્રકરણમાં તેમના સૂત્રોનું અર્થમાં વિવેચન કરવા પ્રયત્ન કરીશું.

અથ યોગાનુશાસનમ.

હવે યોગનો આરંભ કરીએ છીએ.

મનુષ્યે યોગનો આરંભ શા માટે કરવો ? એવા ક્યા સત્સલને યોગ પ્રકટાવે છે કે જેનાથી તે સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આપુણને જરૂર પડે ? આ સંબંધમાં પ્રથમ પ્રકરણમાં ઘણું જ વિસ્તારથી કહેવાયું છે. અને તેનો સાર માત્ર એટલો જ છે કે સર્વથી પ્રથમ યોગનો અભ્યાસ મનુષ્યને શારીરિક આરોગ્ય બક્ષે છે. ધર્મ અર્થે કામ અને મોક્ષ એ ચાર પ્રકારના પુરુષાર્થની સિદ્ધિ કરાવી આપનાર આપણું શરીર હોવાથી જ્યાં સુધી તે આરોગ્ય નથી ત્યાં સુધી સમગ્રું વ્યર્થ છે. પણ આજકાલ તો મનુષ્યો આરોગ્યને વેચી પૈસા મેળવે છે પણ પૈસા જતા કરી આરોગ્ય મેળવતા કાંઈ જોવામાં આવતા નથી. અને જે જાણાય છે તે ઘણાં જ મોડા થયેલા હોય છે. એક વખત તો આરોગ્ય ગુમાવી પછી પૈસા ખરચી તેને સાર કરવા જાય છે. આ રાંડયા પછીનું ડહાપણ છે. અર્થ પ્રાપ્તિનો લોભ આજકાલ એટલો બધો લાગેલો હોય છે કે છેક મૃત્યુ આવી જીવનના દરવાજા ઠોકે છે ત્યાં પર્યંત કોઈનાથી ચેતાવું નથી.

યોગ એ એક મહાન દિવ્યશક્તિ છે. તેના આશ્રયથી મનુષ્યની ઉર્ધ્વ ગતિ થાય છે. આ સાધનને હાથ કરી કંઈ કેટલા મનુષ્યો આ દુઃખમય ભાસતા મંસારને તરી ગયા છે. મોક્ષ માર્ગ પર્યંત યોગ મનુષ્યને લાઇ જાય છે. પૂર્વકાળના ઋષિ મુનિઓ આ વિદ્યાના સેવનથી જ યથેચ્છ આરોગ્ય યથેચ્છ જ્ઞાન અને યથેચ્છ જીવન પ્રાપ્ત કરતા હતા.

આ યોગની જીજ્ઞાસા થવી તે મહાન ભાગ્યને સૂચવે છે. આત્માના સ્ફુરણો કોઈ ધન્ય ક્ષણોમાં થાય છે. તેમ યોગની જીજ્ઞાસા કોઈ ભાગ્યશાળી નરને જ પ્રકટે છે. પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં નીચેને નીચે પડી રહેનાર મનુષ્યને યોગ બલ ગગનવિહારી થવાનું સામર્થ્ય આપે છે. અને તેથી જ યોગ સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની મનુષ્યને આનવાર્થ જરૂર છે.

હું જગતના મનુષ્યો ? વિષયોમાં જ ને તમે રચી પચાને રહેલા હો તો તેનાથી મુક્ત થઈ આત્માના પ્રદેશમાં આવો. યોગબલ સંપન્ન થાઓ. અને તમારો સર્વત્ર વિજય છે. તમે સામર્થ્યહીન નથી પણ સામર્થ્યના સમુદ્ર રૂપ છો, કોઈપણ પ્રકારની દીનતા અથવા દરિદ્રતા તમારા જીવનના

ગુપ્ત ખૂણાંમાં પણ ભરાઈને જેસી રહી હોય તો તેને લાંત મારી બહાર કાઢો. તમારે કોઈ રીતનું દુઃખ છેજ નહિ. તમે સુખ સ્વરૂપ છો. તમે ચિત્ત સ્વરૂપ છો. તમે આનંદ સ્વરૂપ છો.

અને આ વાત હું તમને જોડી કહેતો નથી. તમારા વાસ્તવ સ્વરૂપનેજ હું તો અદ્ધમાં જણાવું છું. તમારું સ્વરૂપ તો એટલા બધા ગુણો સામર્થ્યો અને ચમત્કૃતિથી ભરેલું છે કે તેનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવાનું તો આ સામાન્ય લેખિનીમાં સામર્થ્ય નથી. જેને વેદો યજ્ઞો ધર્મો નિવર્તિતો અપ્રાપ્ય મનસા સદા કહિ વાણી અને મનને વિગ્રહ ચાલી શકતો નથી એમ કહી અટકે છે. એવા પરમાત્મ સ્વરૂપથી તદ્દભિન્ન માનવ સ્વરૂપનું વર્ણન કેણુ કરી શકે ?

યોગશ્રિતવૃત્તિ નિરોધ

ચિત્તાની વૃત્તિઓનો નિરોધ અર્થાત રોકાણુ તેનું નામ યોગ.

યોગનો સરળમા સરળ અર્થ આ સૂત્રમાં આપણને કરી બતાવ્યો છે. અને તેના ઉપર જેટલું ધ્યાન કરીએ તેટલું ઓછું છે. જે આ સૂત્રને ખરાખર રીતે સમજવામાં આવે છે તો અભ્યાસી યોગ માર્ગમાં ઘણી ત્વરાથી આગળ વધી શકે એ નિસંશય છે.

મનુષ્યોને વૃત્તિઓ વારંવાર હૃદયમાં ઉઠે છે. કેટલીક સુખ જન્ય હોય છે અને કેટલીક દુઃખજન્ય પણ હોય છે. જેવી વૃત્તિઓ તેવું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય જે પ્રકારના વિચારો પોતાની વૃત્તિમાં કરે છે તે પ્રકારે વ્યવહાર અને પરમાર્થના માર્ગમાં આગળ ગતિ કરી શકે છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો પાયોજ આટલી ટૂંકે બાબત ઉપર રચાયો છે. મનુષ્ય પોતાના વિચારને આધન થઈ વૃત્તિઓની લગામ છૂટી મૂકી વ્યવહારમાં ફાવે તેમ વર્તે છે. તો યોગ સમયમાંજ પોતાના સ્વત્વને બૂલી જાય છે. અને આ સ્વત્વ બૂલાવું એજ દુઃખનો પાયો છે. વ્યાધ નિરાશા, શોક, બય, મંતાપ એ સર્વે એક પછી એક પોતાના પરિવાર સહ આ સ્વત્વ બૂલેલા માણસની પાસે આવે છે. અંત સંસારમાં સુખ મેળવવા આવેલો મનુષ્ય દુઃખ પ્રાપ્ત કરી પોતાના માઠી આણુધને નિશાસા નાંખતા પુરું કરે છે.

વૃત્તિઓનો નિરોધ કરવાથી એક પ્રકારનું તેનામાં બળ પ્રકટે છે. આપણને તેની ખબર હોતી નથી. દૃષ્ટાંત તરીકે સામાન્ય પ્રસંગોમાં વહી જતી વરાળને આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે તેનામાં કેટલું સામર્થ્ય હશે. તેની કલ્પના પણ આપણને આવતા નથી. પરંતુ યંત્ર દ્વારા એકત્ર કરી

ઉપયોગ કરવાથી મહાન કાર્યો તેનાથી થઈ શકે છે. મનુષ્યે જ્યાં સુધી પોતાની વૃત્તિઓનો યોગ્ય પ્રમાણમાં નિરોધ કર્યો નથી અને મનને સાધારણ વિષયોમાંજ રમાડ્યા ક્યું છે. ત્યાં સુધી તે સુખનો અધિકારી નથી, અને સુખનો અધિકારી નથી એટલે યોગનો પણ અધિકારી નથી. જે મનુષ્યને સુખ તથા યોગબલ પ્રાપ્ત કરવું છે તેણે તો પોતાની વૃત્તિઓના નિરોધનો અભ્યાસ સેવવોજ જોઈએ.

વૃત્તિઓના નિરોધની શા માટે જરૂર છે ? સુખને માટે. એવા એક સ્વાભાવિક નિયમ છે. કે મનુષ્ય જે દૃઢ વ્યવસ્થાની પ્રાપ્તિને માટે રાત્રિ અને દિવસ પ્રયત્ન કરે છે અને જળ્યા કરે છે તે દૃઢ વ્યવસ્થા તેનાથી દૂરને દૂર જતો જાય છે. અને તેથી નિરપૂર્ણતાની વૃત્તિને કેળવવાની જરૂર પડે છે. વૃત્તિઓના નિરોધને બદલે મનુષ્ય તેના શુભામ થઈ ગયાં છે. અને મદારી જેમ માંકડાને ખેલ કરતી વખત આમથી તેમ નચાવે છે તેમ વૃત્તિઓ માણસને તેના પાસમાં લઈ નચાવી તેના મનુષ્યત્વપણાને હણે છે.

અપૂર્ણ.

एक दृष्य.

હિમાલયના શિખરે સ્થિત મહાત્મા
જગતના કલ્યાણ અર્થે,
ઉતરે છે ભૂમંડલમાં
પૂછે છે બરત ભૂમિના ઓ બાલકો ?
શાંતે તમારાં કર્તવ્ય કર્મ ?
પ્રવૃત્તિ કઈ ધરી છે હાથમાં,
શોંભે અભિલાષ, અને કર્મનો વિલાસ ?
ઉતાવળા યશો નાંહ
શાંત બનો, હજી પણ શાંત બનો
શાંતિમય થઈ આપો મારા પ્રશ્નોઉત્તર
કહેવું છે તે સાંભળી પ્રભુને
તમારી પાવન ભૂમિના આંધે હાલ

ટાળે ટાળોં ઉભરોંવાં' લીંબ્યા;
 વૃદ્ધ યુવાં' કે ખોળકે
 સિદ્ધ દર્શનની ઇચ્છા કોને ન હોય ?
 કેટલાક દર્શને આંબ્યાં
 કેટલાક દેખાદેખી આંબ્યાં,
 કેટલાક કુતુહલ જોવા આંબ્યાં,
 અંતરના કાળાં છતાં બહારથી સરેત
 બહારથી મલિન' ડંતાં,
 કાળા હાંડીના દોષક સમ
 અંતરથી સરેત
 વિવિધ જાત અને સ્વભાવના,
 મોનવીઓની મેદની યદ રહી,
 આકાશની વાણી સમ,
 સિદ્ધના સદેશે,
 ખમજાવી મૂક્યા હૃદય તારોને,
 દીલરખાની ગતિની જોમ,
 એક તારને ગતિ' આપતાં,
 સધળા તારો ઝળઝળી ઉઠ્યા,
 શો ઉત્તર આપવો સાધુને,
 જોવા લીંબ્યાં એક બીજાની. મુખની પ્રતિમાએ

શું કહે ? શું જોલે ?
 આત્મદર્શી આગળ કહેવો જેવું શું હોય ?
 માંહયેમાંહય વિભાસ્યા, વિચારો કર્યા;
 એકે કહ્યું, બૂલ્યા છીએ ધર્મ અને કર્મો;
 પણ નથી બૂલ્યા અન્યના કહું વચનને;
 બીજે જોલ્યો, વિસાર્યા, છે પ્રભાતે પ્રજુના નામ,
 પણ નથી વિસારી મારી તારી કૃપલીઓને,
 ઇચ્છનાં ગુણગાન ગાવાં પ્રાપ્ત થએલા મુખનો,
 ઉપધોગ કર્યો છે અન્યને તિરસ્કારવોમાં,
 ત્રીજાએ વળુચ્યું: પ્રજુના રમ્ય રૂપ જોવાને નેત્ર,
 જોયા છે અન્યના દેષો અને છાદ્રો;

અપકારી ઉપર પણ ઉપકાર કરવાનો,
 પ્રશ્નનો આદેશ છતાં,
 નથી કરી શક્યા ઉપકાર કે પ્રિત્યુપકાર,
 અન્યના વેણને સાંખ્યુ નથી,
 પરિણામી પ્રભુ પદને જાંખ્યું નથી.

ચોથો દહે મંપ ત્યાં જાંપ,
 દહેવત પ્રચલિત છતાં
 નથી ધરી શક્યાં બાઈ બાઈઓમાં. બહેન બહેનોમાં પ્રેમ.
 વસુધેવં કુટુંબ મુત્ર
 પુરાણોને પાને હવા ખાતું રહ્યું.

જ્યાં અંદરનોજ પ્રેમ નથી, ત્યાં વિશ્વગ્રેગ દયાથી લાવવો;
 જીવન એ શાશ્વત નથી:
 પક્ષીના મેળા સમાં,

હડી જનાર છીએ, આ વિશ્વ નવહરણમાં,
 વખત આંવે સડ સડના ટેકાણે,
 છતાં નથી ત્યજતો અંતરનો વૈરભાવ,
 નથી પ્રગટતો હૃદયની શાંતિ

શિવ ? શિવ ?

શું કહીએ ? શું બોલીએ ?

પાંચમે બોલ્યો. સિદ્ધ દેહાત્મન ?

દુનિયા આખી જડત્વ યેને ઘેરાઈ છે.

બરતખાંડની પ્રજા પણ,

નથી મુક્ત રહી શકી તેનાથી દેવ ?

પત્રિમનો નિશા આ દેશે પણ આપ્યો,

સ્વત્વને બૂઝ્યા. પરપિંનતા પ્રાપ્ત કરી.

સુખાગ્ર્યે આપ જવા કર્મનીરે

ઉઘાડ્યાં છે ભારતનાં નેત્રો,

જગતી છે પૂર્વની સંસ્કૃતિ, ૮.

પ્રભુને દહેજો, તમારો પુનિત દેશ,

પતિત થયો હતો કર્તવ્યો વિસારવાથી,

અંજન આંજનું છે મોહન સ્વરૂપે,
પડળો ખુલ્યાં અંતર ક્ષણમાં
સ્વીકાર્યાં છે ગીતાનાં સૂત્રોને,

પંચ ત્યાં પરમેશ્વર,
એ ન્યાયે તમે પાંચનું સાંભળ્યું,
કળા ગયો છું દેશ આખાની સ્થિતિને,
પ્રભુને ગદ મદ કંઠે જણાવીશ કે
આપની વિહાર ભૂમીમાં વસતા
કળા કાળના માનવીઓ,
આપના નામ સ્મરણ બૂલ્યા છે.
પણ નથી બૂલ્યા સંમારના અનુભવોને,
શોધ કરી છે પ્રાગેશન અને ટેલીફોનની
પણ નથી શોધ કરી આપના સ્વરૂપની,
જમીનના ટુકડા મારે લડ્યા છે વિશ્વ આખામાં.
પણ નથી લડ્યા અંતરના કામ કે ક્રોધ સાથે,
વિશ્વામ રાખ્યો છે હોકાયંત્રની ગતિ ઉપર દરિયામાં
પણ નથી વિશ્વાસ રાખ્યો આપના નામમાં,
કરી છે મોટી મોટી માત્રાઓ, શેત્રુંજ્ય કે બદ્રિનાથની.
ધોયા છે તનના મેલો, બાલ પાણીના સાધનથી,
પણ નથી ધોયા, તમારા સ્મરણ વારથી
રજસ તમસ રૂપ મેલોને,

અસ્તોદ્યનું ચક્ર
દિવસ અને રાત્રિના નિયમ મુજબ
તમારી પુણ્ય ભૂમિ ઉપર આવ્યું હતું
બારે દિન કેમના સરખા ગયા છે.
મુખ દુઃખ એ તો વેળા ફરતી હાંપડી છે.

હિંદ્ય ત્યાં અસ્ત, અસ્ત ત્યાં હિંદ્ય,
કેણુ મિથ્યા કરી શકે નાથ ?
વિશ્વના અખાધિત આપના સ્થાપિત નિયમને.
પ્રતિકુળ સમયમાં પણ સુભાગ્ય છે આર્ય પ્રજનનું,

ધર્મતત્વ છેક ગયું નથી.

એશિયાની સંસ્કૃતિએ,

રેલાઓ છે પ્રવાહ પાશ્વરના દેશોમાં,

હજીએ રેલાવશે વિશ્વ આખામાં.

ધર્મ અને કર્મ ભૂલેલી પ્રજા

કર્તવ્યના માર્ગમાં આવી છે.

નાના કે મોટા પ્રાચીન છે ઉપનિષદની પ્રાર્થના

હૃદય સ્વરે આધોપ કરીને.

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય

દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની કળા.

લેખક—જટારાંકર નાન્દી એન. ડી.—અમેરિકા.

(અનુમંદાન ગતાંક પાન ૧૦૩ થી)

પરેખરી રીતે વૃદ્ધાવસ્થા છંદગીતો એવો સમય છે કે જે ભોગવવાને માટે માણસે બહુ ઉત્કંઠા રાખવી જોઈએ. તે અવસ્થામાં ડાહ્યાપણનો ઉત્તમ રીતે ઉપયોગ થઈ શકે છે અને અન્ય સર્વ સદ્ગુણોના લાભ ઓછામાં ઓછી અક્યણુથી લેવાય છે. કારણ તે સમયે મનોવિકાર શાંત પડેલા હોય છે અને પોતાની સદ્ગુણને વશ રહી શકે છે.

પોતે પણ મારા જેવી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી શકે તેવી અભિલાષાથી આ સુવકોએ મને વિનંતિ કરી છે કે જે ઉપાયોથી મેં દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમનું તેમના આગળ વર્ણન કરવા કૃપા કરવી તેઓ આવી પ્રમાણિક ઉત્કંઠાવાળા હોવાથી તેમજ તેમનેજ નાંહ પરંતુ જે લોકો મારા લઘુ અંશ વાંચે તે તમામ લોકોને મારી અંતઃકરણ પૂર્વક લાભ અપવાની ઈચ્છા હોવાથી મને જે દારણે મારી અત્યાહારી કુટુંબો છોડી દેવાને અન

નિયમિત મીતાહારી જીવન ગળાવવાને ધરજ પાડી છે તે કારણનું લેખી વર્ણન કરીશ. આ સુધારો કેવી રીતે કર્યો અને તેનાથી જ સારાં પરિણામેનો મને પાછળથી અતુલ્ય મલો તેનું પણ તેની જ રીતે વર્ણન કરીશ જેથી અત્યાહારની ટેવનો ત્યાગ કરવો કેવો સહેલો છે તે સ્પષ્ટ સમજશે અને અંતમાં મીતાહારી જીવનથી કેવા ઉત્તમ લાભ થાય છે તે પ્રતિપાદન કરીશ.

હું જાહેર કરું છું કે જે દુષ્ટ વ્યાધિઓથી, હું હમેશા દુઃખી થતો હતો અને જેમણે મારા શરીર પર હુમલો કર્યો હતો એટલુંજ નહિ પણ જેઓ એટલા બધા આગળ વધી ગયેલા હતા કે જેઓ સધળા અત્યંત કષ્ટ સાધ્ય થઇ ગયા હતા તેજ દારુણ દેહ દુઃખોએ મારી અત્યાહારી કુટોચે કે જેમાં હું અત્યંત આસક્ત હતો-છોડાવો મારો અતિશય વાયડા જરૂરવાળો જન્મથી ખરાબ બાંધો અને મારું ભુતકાળનું સ્વચ્છંદી અત્યાચારી જીવન કે જેની એકત્ર સ્પર્શને ત્વીષે હું વિવિધ પ્રકારના રોગોનો ભોગ થઇ પડ્યો હતો. જરૂરમાં દુઃખાવો, વારંવાર પાસવાડામાં રળ, સંધિવાનાં ચિન્હો અને લગભગ કાયમનો મંદ જ્વર મારા શરીરમાં ધરંકરી બેઠાં હતાં પરંતુ ૧૪૧૭ કરીને જરૂરના વિકારો અને તૃપ્તી થાય નહિ એવી તૃપ્તિથી હું ખાસ હેરાન થતો હતો આ મારી જ્વાબિ અસ્ત સ્થિતિએ મારી જીંદગી કે જે તેના સ્વાભાવિક અંતથી બહુ દૂર હતી પણ મારી નહારી રહેણીએ તેના આજ સમીપ આણી હતી તેનાં દુઃખો અને પરિશ્રમેનો અંત મૃત્યુ લાવે તે શિવાય મારે બીજી આશા રાખી શકાય તેમ નોહતું.

તેક રોગ નિવારણના ઉપાયો અજગાવ્યા પણ કોમ્પ્લિકેશન આરામ થયો તોહ અને ત્રીસથી ત્રાણીસ વર્ષની મારી ઉમરમાં હું એવી અશક્ત સ્થિતિમાં આવી પડ્યો કે મારા લેવોને મને કહેતું પડ્યું કે મારે ખાટું હવે એકજ ઉપાય રહ્યો છે. આ ઉપાયને જો હું ખતથી કામે લગાડવા નિશ્ચય કરું અને તેના ઉપયોગ દૈર્યતાથી રાખું તો તે જરૂર મારા વ્યાધિઓ પર યજ્ઞ મેળવશે એમ તેઓએ નિશ્ચય પૂર્વક ખાત્રી આપી.

આ ઉપાય તે મિતાહારી અને નિયમિત જીવન હતું. સ્વાદને ખાતર માફક આપે નહિ તેવો ખોરાક હવે હિપરાંત ખાવાની ટેવથી જેની રીતે આધુન્યનો કાય થઈ વ્યાધિઅસ્ત થવાય છે તેવી જ રીતે પોતાને માફક આવે તેવા પ્રકારનો ખોરાક પોતાને પચી શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં ખાવાની ટેવ

રાખવાથી આરોગ્ય કાયમ રહી દીર્ઘાયુષી થવાય છે એ વિશે વૈદ્યોએ મને બરોસો આપ્યો.

જન્મથી સશક્ત બાંધાવાળા પુરુષોને પણ અત્યાહારી અને અમિતા હારી જીવન સુવાવરયામાંજ શરીરના બાંધાને નિર્બળ પાડી દીર્ઘ કાળ સુધી વ્યાધિગ્રસ્ત રાખે છે તે પણ તેટલુંજ સિદ્ધ છે.

આ બંને ટેવોને પરસ્પર વિરુદ્ધ પરિણામે લાવવાની શક્તિ વિશે મને શંકા નોહતી. કારણ કે મારી જીવન શક્તિનો જો કે એટલો બધો નાશ થઈ ગયો નહોતો કે કુદરતી જીવન અને પુનઃ વ્યાધિમુક્ત ન કરે તો પણ મારાં દેહ દુઃખોનું કારણજ મારું અત્યાહારી જીવન હતું તે દુઃખ સારી પેઠે જાણતો હતો તેમજ જન્મથી નબળા બાંધાવાળા પુરુષોને તેમજ નિર્બળ વૃદ્ધાવસ્થાને પણ મીતાહારી અને નિયમીત જીવન આરોગ્ય રાખે છે તે મારા અવલોકનમાં આવ્યું હતું.

આ તમામ કુદરતી કાયદાને અનુસરતું છે કારણએક બીજાથી વિરુદ્ધ વત્ત ન એક બીજાથી વિરુદ્ધ અસર ઉપજાવે છે. અગ્નિનો સ્પર્શ ઉષ્ણતાની અને બરફનો સ્પર્શ શીતળતાની અસર કરે છે કુદરતની કૃતિઓનું અનુકરણ કરી કળા સ્વાભાવિક ખામીઓ અને અપૂર્ણતાને કમઘાઠ સુધારે છે. આસિદ્ધાન્ત ખેતી અને ખીજાં અન્ય શાસ્ત્રોમાં સાખીત થયેલો છે.

મારું શરીર રોગીયી હમેશ પીડીત હોવા ઉપરાંત બર જવાન વયે મરણને શરણ થવાના બપોરે વિચારો મારા મનપર ચમત્કારિક રીતે અસર કરી અને તેમનાં અસરકારક અને સત્યભાસક કારણોથી મારી અપૂર્ણ ખાત્રી થઇ કે નિયમીત અને અનિયમિત જીવનને લીધેજ ઉપર વર્ણવેલ એક મેકથી વિરુદ્ધ પરિણામે આવે છે. આશાથી ઉત્સાહિત થઇ મેં નિશ્ચય કર્યો કે અકાલક મોતનો ભય ટાળવાને તેમજ તમામ વ્યાધિથી મુક્ત થઇ સંપણ આરોગ્ય મેળવી તે કાયમ રાખવાને મારે હવે નિયમિત અને અમિતાહારી જીવન ગાળવું જોઈએ.

મારા વૈદ્યોએ જે આહાર મારે લેવાનો હતો તેની મને સુચના આપી હતી. અશક્ત રોગીયોને નકકર કે પ્રવાહી જે આહાર લેવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે તેજ પ્રકારનો આહાર મારે લેવાનો હતો ને તે આહાર પણ અલ્પ પ્રમાણમાં લેવાનો હતો ખરું જોતાં તો પ્રથમ પણ મને આજ આહાર લેવાની આજ્ઞા થઇ હતી પરંતુ તે એવે સમયે થઈ હતી કે આવા પ્રકારના આહારથી કંટાળી જઈ મારી ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વાદેન્દ્રિયને તૃપ્ત

કરવા હું આહાર લેવાનું પસંદ કરતો. વિશેષમાં જ્યારથી મારું શરીર ખવાઈ જતું હોવાથી દારૂ મારા સ્વાદને પસંદ પડે તેટલા પ્રમાણમાં લીધવા આનાકાની કરતો નહિ તમામ હકીકત રોગીયોની રીત પ્રમાણે મારા વૈદ્યોથી ગુપ્ત રાખતો.

એક વખત જ્યારથી મેં દૈનિક નિશ્ચય કર્યો કે હવેથી હું મીઠાહારી અને ડહાપણ ભરેલી જીંદગી ગાળાઈ અને મારી ખાત્રી ચક્ર કે આવું વર્તન રાખવું તે સહેજું છે એટલુંજ નાહ પરંતુ દરેક માણસનું હૃદય છે ત્યાર પછી પ્રાણુ-તે પણ હું મારા નિશ્ચયમાં ચકિત ન થયો મેં અંતઃકરણ પૂર્વક નવું જીવન ગાળવા માંડ્યું અને કેટલીક પણ દીવસ સ્વાદથી લલચાઈ મને જે આહારના પદાર્થો માફક આવતા નોહોતા તે લીધા નહિ તેમજ મને માફક આવતા પદાર્થો પણ મારું જઠર સહેલાઈથી પચાવી શકે તેટલા જ પ્રમાણમાં લીધાને કેટલેક સમયે જરાપણ અત્યાહાર કર્યો નહિ.

યોગ દીવસમાં મને અનુભવ થયો કે મારા આરોગ્યને મારી નવી રહેણી ઉત્તમ રીતે અનુકૂળ આવે છે અને જે કે કેટલાકને આ હકીકત અર્થજન્ય લાગશે તો પણ એક વર્ષની અંદર હું મારા તમામ વ્યાધિઓથી મુક્ત થયો.

હવે જ્યારે મેં સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરી ત્યારે હું નિયમિત જીવનની શક્તિ તપ્તે ગંભીરતાથી મારા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે જ્યારે તેણે મારા આટલા બધા કષ્ટ સાધ્ય વ્યોધો મટાડ્યા તો મારું આરોગ્ય જળવવામાં મારા કમનશીબ બાંધાને સુધારવામાં અને મારી અત્યંત અશક્ત જઠરને મજબુત કરવામાં તે આથી પણ વધારે અસર-કારક નિવડશે.

તેથી કયા પ્રકારના આહાર મને માફક આવે છે તેનું હું ખતથી અવલોકન કરવા માંડ્યો. પ્રથમ જે પદાર્થો મને સ્વાદમાં બહુ સારા લાગતા હતા તે મારા જઠરને અનુકૂળ આવે છે કે નહિ તેવો અનુભવ લેવો શરૂ કર્યો. જે સ્વાદમાં સાઈ તે શક્તિને પોષણ આપે છે તે કહેવતમાં સત્ય છે એમ સામાન્ય રીતે માનવામાં આવે છે અને વિપરીત માણસોનો તો તે પ્રથમ સિદ્ધાન્ત છે મેં પણ તેમાં આજ સુધી દૈનિક માન્યતા રાખી હતી પણ હવે મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે તેની સત્યતા તપ્તે ખાત્રી કરવી.

અંચ કર્તા જાતે ખ્રીસ્તી ધર્મના હોવાથી તેને માંસ અને મદીરા નાનો ધર્મથી પ્રતિબંધ નહતો તેથી તેણે આ પદાર્થો વાપરેલા છે પરંતુ

કેવળ બિન્ન બિન્ન ધર્મની આજ્ઞાએ વિશે વિચાર ન કરતાં મનુષ્યનું શારી-
રિક બંધારણ ઉપર ઉક્ત આહારની નુકસાનકારક અસરો વિશે હવે સર્વ
વદ્વાનોમાં બીલકુલ મતભેદ નથી સર્વાનુમતે મનુષ્ય જાત માટે અનેક
અનર્થકારક માંસાહારને અબલ્ક્ય ગૃણી વર્જ્ય કરેલ છે. દાઃ માટે પણ તેની
તન મન પર થતી નહારી અસરને લીધે ડાકટરોએ દવા નરીકે પણ
તેના વપરાશ વિરૂદ્ધ સખ્ત ઉદ્દગારો કાઢેલા છે. આ વિષયપર અત્રે લંબાણ
વિવેચનની જરૂર નથી અલ્પમાં વાંચકે પોતાને કયા પ્રકારનો આહાર
અનુકુળ આવે છે તે શોધી કાઢતી વખતે વનરપતિ જન્ય ખાદ્ય પદાર્થો-
માંથી પસંદગી કરવી આવશ્યક છે તેમાં પણ અગ્નિથી કૃત્રિમ ગરમી આપી
ગાધ્યા સિવાય કુદરતી રિયતિમાંજ ખાદ્ય શકાય તેવાં ફળો અને બદામ
કાણુ વિગેરે તૈલી પદાર્થોમાંથી પોતાની પ્રકૃતિને માફક આવતા પદાર્થો
પસંદ કરવાથી અલૌકિક લાભ થશે. લેખકના ફળાહાર અને નિરોગ
દીર્ઘાયુષ્ય નામના ગ્રંથમાં મનુષ્યનો સ્વાભાવિક આહાર ફળ છે અને તેના
ત્યાગ કરી કૃત્રિમ અન્ય પ્રકારનો આહાર શુદ્ધ કરવાથી મનુષ્યની શારી-
રિક, માનાસિક આધ્યાત્મિક અધિગતિ થઈ તે અધ્યાયુપા થયો છે તે અનેક
પ્રમાણોથી સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. ઉત્તમોત્તમ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે
જીવાસુજનોએ તેજ આહાર શુદ્ધ કરવાની ટેવ પાડી તે કલ્યા-
કારક ને ફળદાયક છે.

આ ગ્રંથમાં તો મૂળ ગ્રંથકારે માંસ અને મદીરા એ બંને અબલ્ક્ય
પદાર્થો વાપરીને પણ પોતાની પ્રકૃતિને માફક આવતા પદાર્થો પોતાને
પાચન થઈ શકે તેટલાજ પ્રમાણમાં હમેશ લઈને સર્વ વ્યાધિ મુક્ત થઈ
સો વર્ષથી અધિક આયુષ્ય પ્રાપ્ત કર્યાનું વર્ણન છે જે આવા આરોગ્યહર
નુકસાનકારક પદાર્થો ખાધા છતા પણ કેવળ ઉપર કહેલ નિયમિત અને
મીતાહારી જીવનના પ્રતાપેજ દીર્ઘાયુષ્ય મેળવી શકાય તો સ્વાદેન્દ્રિયને વશ
ન થતાં પોતાને માફક આવતા કુદરતી આહારના પદાર્થો પચી શકે તેટલા
પ્રમાણમાં વાપરનાર મનુષ્યની આયુષ્ય સીમા અપરિમિત છે તે બતાવવા
માટેજ ગ્રંથકારના આ પદાર્થોના પ્રયોગ સંગ્રહી વર્ણન કર્યું છે.

મારા અનુભવે સ્વાદમાં સાઈ તો પોષણમાં સાઈ એ કહેવત ખોટી
સાબીત કરી છે. દાખલા તરીકે ઘણો ઠંડો ને સુકો દાર મને સ્વાદમાં
સારો લાગે તો તેવીજ રીતે તડ્યુચ, આગની પેદાશ, કાચી ખાદ્ય શકાય
તેવી ચાક બાજી, માછલી, ફકરતું માંસ, સુખડી, શેરવા મીઠાઈ અને બીજી

તેવાજ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થોના સ્વાદ મને બહુ પર્મદ પડતો પરંતુ મને અનુ-
ભવથી આ કહેવત ખોટી છે એમ સાબીત કરી તેને હમેશ ખોટી માની
સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો જેમને માફક આવતા નહોતા તેનો ત્યાગ કર્યો તેને બદલે
સ્વાદના મોહમાં વશ ન થતાં જે પદાર્થો મને માફક આવતા હતા તે મેં
પ્રસંદ કર્યા અને મારી જરૂરજિ તેમને જોડલા પ્રમાણમાં-સેહલાઇથી પાચન
કરી શકતી હતી તેટલાજ પ્રમાણમાં હું લેવા લાગ્યો આ રીતે મેં કદી
પણ અત્યાહાર કરવાની ટેવ પાડી નહિ હું હમેશ બાણાપરથી વધારે ખાઈ
શકાય તેવી સ્થિતિમાં હોતો આ રીતે પેટ ભરપુર ભરાય ત્યાં સુધી ન
ખાવું તે આરોગ્ય શાસ્ત્રનો સાર છે એ કહેવત મુજબ હું હમેશ વર્તતો.

ઉપર પ્રમાણે અત્યાહારના કુષ્ટ દુર્ગુણથી મુક્ત થયા પછી મેં હમેશ
ચોક્કસાઇથી મીતાહારી અને નિયમિત જીવન ગાળ્યું. આની મારા શરીર
એવી તો શુણ્ણદાથી અસર થઇ કે લાંબા સમયથી મારા શરીરમાં ઘર ધાલી
ખેડેલા લગભગ અસાધ્ય વ્યાધિઓ એક વર્ષમાં મટી ગયા.

ખીજું હોતમ પરિણામ આ જીવનનું એ આર્થ્ય કે જ્યારે હું વિપધા
જીવન ગાળતો હતો ત્યારે હર વર્ષે મને એક વિચિત્ર પ્રકારનો તાવ આવતો
અને ધણી વખત તે મને મૃત્યુના મુખ આગળ લઇ જતો તે તાવ આવતો
પણ બંધ થયો.

અત્પર્મમાં હું ધણોજ તંદુરસ્ત થયો અને આજ સુધી હું તેવાજ
રહ્યો છું અને તેનું એ કારણ છે કે મેં કોઇપણ પ્રકારના આંવરણને
મોનસિક નબળાઇથી વશ ન થતાં મેં હમેશ મીતાહારી નિયમિત જીવન
ગાળ્યું છે.

આ જીવનનો અપરિમિત 'શુભ' એ છે કે જે હમેશ મને માફક આવતું
તે પાચન પ્રમાણમાં હું ખાઉં છું તે મારા શરીરને પોષણ આપ્યા પછી
કોઇપણ જાતનો વિકાર કે અડચણ કર્યા સિવાય આહાર આવે છે. આ
નિયમ અસ્પષ્ટિત રીતે પાળ્યા પછી ઇશ્વરનો આજ્ઞાર મમો કે હું પ્રથમ
દર્શી મુજબ અત્યંત તંદુરસ્ત રહ્યો છું.

એ સત્ય છે કે મારી હોઝરી બેસાળર પાચન કરી શકે તેટલાજ
મેં અને માફક આવે તેવાજ પ્રકારનો આહાર લેવાના જે અગત્યના
હમેશ કાળજીથી પાળ્યા ઉપરાંત અન્ય શરીર સંરક્ષણના ઉપ નીયમો
મેં પાળ્યા છે. તે ઉપ નીયમો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) જીવનના કોઇપણ વ્યવહારમાં મેં મારી જીવન શક્તિનો દુર
નોય કર્યો નથી.

(૨) શુદ્ધ હવાની અવર જવર વનનાનાં બધેજ સ્થળોમાં હું ઝાઝો વખત રહ્યો નથી.

(૩) નિદ્રા અને આરામના મારા મુકરર કરેલા સમયમા મેં ખસેલ પોહ્યવા દીધી નથી.

(૪) અત્યંત યાક લાગે ત્યાં સુધી માનસિક કે શારીરક પરિશ્રમ મેં કર્યો નથી.

(૫) આ સિવાય ઘણી ટાઢ, ઘણો તડકો, ઘણો પવન મેં સેવ્યો નથી.

ઉપલાં તમામ વર્તન આયુષ્ય હર હોવાયા સેવ્ય નથી તેમનો ત્યાગ કરવો કઠણ નથી કારણ કે ઈશ્વરે મનુષ્યને વિચાર શક્તિ બક્ષા છે અને તેનો સદ્ ઉપયોગ કરી આરોગ્યને નિરોગ દીર્ઘાયુષ્યની અભિલાષા તુકશાનકારક કૃત્યો કરવાથી મળતાં ક્ષણિક આનંદ કરતાં વધારે બળવતર ને કલ્યાણકારક ગણી સદ્ વર્તન રાખી તંદુરસ્તી બળવવા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

અંત્ય કર્તાનો પ્રથમ ઉપનિયમ અતિ અગત્યનો હોવાથી તે વિશે વલેચનની જરૂર છે સામાન્ય રીતે આધુનિક સમયમાં જીવન શક્તિના જે દુરુપયોગથી મનુષ્યના ભવિષ્યના જીવન ઉપર ઘણીજ અનિષ્ટકારક અસર થઈ તેને અનેક પ્રકારનાં દુઃખના દરીયામાં ડુબાવી દઈ આકાળે મૃત્યુ આણે છે તે પ્રજા ઉત્પન્ન કરનાર-જીવનના સાર રૂપ પ્રાણુતત્ત્વ વીર્યનો દુરુપયોગ છે. સ્ત્રી સંગ પ્રજોત્પત્તિના મહાન ઉપદેશ જ્ઞાતૌ માર્યા મુષેવાત્ । વેદ । ને માટેજ । નર્માણુ યયેલ છે છતાં અનેક વયથી મનુષ્યો કેવળ વિલાસને માટે તેનો ઉપયોગ કરી સ્ત્રી સંગ જાનત અસ્યાથી અને આકર્ષિતકર સુખ સાર દેહ ક્ષીતિગર વીર્યનો નાશ કરી કાંચન આપી કાય લે છે. જે પ્રજોત્પત્તિ સિવાય વિર્યનો અન્ય ઉપયોગ હોત તો સર્વ શક્તિ સંપન્ન પરમ કૃપાળુ પ્રજુએ માનવ જાતિના ઉત્પત્તિ અવયવોમાં એવા પ્રકારની વિલક્ષણતા મુકી હોત કે ગર્ભ ધારણ થવાના ભય વિના સ્ત્રી પુરુષ વિષયવાસના તૃપ્ત કરી શક્ત મનુષ્ય જાત શિવાય તમામ અન્ય ઉતરતી શ્રેણીનાં પ્રાણીઓમાં પણ નરમાદાનો સયોગ પ્રજોત્પત્તિના કાર્ય માટેજ નિર્માણ કરેલો છે. મનુષ્ય જાત તે હેતુના અપવાદ રૂપ છે એમ હજુ કોઈ પણ સાબીત કરી શક્યું નથી. ડાકટર ડાક્વેલ એમ. ડી. કહે છે કે કોઈપણ વિચારશીલ પ્રમાણિક માણસ ના પાડી શકશે નહિ કે વીર્ય પ્રજોત્પત્તિના મહાન કાર્ય માટેજ ઉત્પન્ન થયેલ છે અને જ્યારે આ શિવાય અન્ય હેતુ

માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે ત્યારે તેનો દુરઉપયોગ કરનાર પોતાના દેહના સારાંશનો ક્ષય થયેલ હોવાથી પોતાનું માનસિક અને શારીરિક બળ ઓછું કરી સૃષ્ટિના પ્રારંભ કાલથી આજસુધી શીક્ષા ભોગવ્યા શિવાય રહ્યો નથી. પ્રાંજ ઉત્પન્ન કરનારે તત્ત્વ જે વીર્ય તેનો જેર ઉપયોગ કરવાથી માણસ જાત વ્યાધિ, દુઃખ તથા અકાળ મૃત્યુના ભયમાં આવી પડે છે. આ વિષે સવિસ્તર ચર્ચા લેખકે પોતાના ઇલ્લયર્થ વૃત્ત નામનો લેખમાં કરેલ હોવાથી જીજ્ઞાસુએ તે લેખ વાંચવાથી વિશેષ માહિતી મળશે. સ્ત્રીને ગર્ભ રહી ન શકે તેવી સ્થિતિમાં સ્ત્રી સંગ કરી અગર તે કેવળ આનંદ ખાતરજી વિષય વાસના તૃપ્ત કરી અમૂલ્ય વીર્યનો દુરુપયોગ કરી આરોગ્ય અને આયુષ્યનો ક્ષય કરવો મહા અનર્થ રૂપ છે એટલીજ સૂચના આપી અત્રે આટલીએ છીએ અંથ કર્તાનું મીતાહારી ને નિયમિત જીવન વીર્યનો દુરુપયોગ થતો અટકાવવાની સંયમ શકત આપે છે તે પણ તેના અનેક લાભ પૈકીનો એક અમુલ્ય ગુણ છે આ શિવાય મનુષ્યે પોતાની જીવન શક્તિનો અન્ય વ્યવહારમાં પણ નિરુપયોગી ક્ષય કરવો નહિ.

અંથ કર્તાનો ખીન્ને ઉપ નયમ શુદ્ધ હવાનું સેવન હતો તાજી શુદ્ધ હવા એ પ્રાણીનું જીવન છે દેહસાંને ત્વચા દ્વારા જે પ્રમાણમાં મનુષ્યને શુદ્ધ હવા મળે છે તેજ પ્રમાણમાં તેનું આરોગ્ય સચવાય છે. ડોક્ટર બોલ્ડ કહે છે કે શુદ્ધ હવા એ સૃષ્ટિનો મોટો વૈષ છે. આરોગ્ય તેના પર પોતાના પરમ મિત્ર જેટલો વિશ્વાસ રાખે છે અશકતને તે બળ આપે છે. પ્રો. ક્લાર્ક કહે છે કે સ્વચ્છ ઠંડી હવા એ રોગીને માટે સૌથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ પૌષ્ટિક દવા છે રોગીના સ્થાનમાં તેની પ્રથમ અગત્ય છે. રોગીના મરણ પ્રમાણનું અવલોકન કરતાં એમ એક્સ જણાવે છે કે જે રોગીઓને ખી-ચોખીય ઓરડીઓમાં રાખ્યા હતા તેમાં શુદ્ધ હવામાં રાખેલા રોગીઓ કરતાં મરણ પ્રમાણ બમણું હતું. મનુષ્ય ખોરાક રાશિયાય કેટલોક સમય નભાવી શકે છે પરંતુ જો હવા તેને આપવામાં ન આવે તો તે અલ્પ સમયમાં મૃત્યુ પામે છે એક અન્ય પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર લખે છે કે લોહીને શુદ્ધ કરનારી સઘળી દવાઓમાં સ્વચ્છ હવા એ સૌથી ઉત્તમ દવા છે એટલુંજ નહ પરંતુ તે બીજી અસ્વચ્છતાઓની નહારી અસરથી સૌથી શ્રેષ્ઠ રક્ષણ કરનાર છે. અને નખળાં દેહસાંને માટે સઘળી પૌષ્ટિક દવામાં તે સૌથી ઉત્તમ છે.

(અપૂર્ણ.)

સ્વાગત મંદિર

વસંતવિહાર લેખક રા. રા. વસનજી દયાળજી ગણુત્રા. સોલએ-
ન્ટ હરગોવીંદાસ હરજીવનદાસ ગુકશેલસે પાનકોર નાકા અમદાવાદ
પુસ્તકનું કંઠ સુપર રોયલ ૧૬ પેજ સચિત્ર પૃષ્ઠ ૨૪૮. પાકુ પુઠું સોનેરી
નામ. એન્ટીક પેપર મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦)

આ પુસ્તકમાં રા. વસંતના લેખેલા તત્ત્વવિચાર, ભક્તિ, પ્રેમ સૌર્યના
પદો-મનસો સમાવવામાં આવી છે. અને તેમાં કાવ્યની પ્રતિભા સરસ
જળકી રહી છે. પુસ્તક એકંદરે વાંચવા યોગ્ય છે. કેમકે ગદ્ય લેખ કરતાં
પદ્યની અસર જીવનમાં ધણી સારી થાય છે. રા. હરગોવીંદાસના આ
પ્રયત્નને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

જ્યોતિ આ નામનું માસીક પત્ર બાવનગર ખાતેથી પ્રકટ થાય છે. તેના
તંત્રી બાઈ હરજીવન કાળીદાસ મહેતા અને પ્રાણજીવન ઓધવજી ઠક્કરજી.
બાઈ હરજીવનદાસની સેવા ભારત સેવા આદિ પત્રોથી તેમ વિવિધ બ્યા-
પ્પાનોથી ગુજરાતને જાણીતી છે. અને આ માસીકમાં પણ વિવિધ ઉપ-
યોગી લેખો સારા પ્રમાણમાં તેમના પોતાના અને જુદા જુદા વિદ્વાનો
તરફથી આપવા પ્રયત્ન થાય છે. માસીકનું વાર્ષિક લવાજમ ફક્ત એ રૂ. છે.
મંગાવનારે થીઓસોફીકલ સોસાયટી બાવનગર લખવું.

નવચેતન કલકત્તા ખાતેથી બાઈ ચાંપરી વીઠ્ઠલદાસ ઉદેશી નં. ૬
કુપર લેન કલકત્તા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા આ માસીક પત્રનો અક્ટોબર
નવેમ્બરનો સંયુક્ત અંક દીવાળીના ખાસ અંક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો છે તે
તે મળ્યો છે. આ અંકમાં લેખોની સુંદરતા ખાસ ધ્યાન રાખી કરવામાં
આવી છે. તેમજ જહિરંગ શોબા વધારવા ચિત્રો પણ આપ્યાં છે. રા. રાવલનું
ગુર્જર સુન્દરીનું ત્રિરંગી ચિત્ર તેમજ શ્રીયુત મજમુન્દારનું માન-
સકમલનું ત્રિરંગી ચિત્ર ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવાં છે. રા. ખજરદારની
દેવીને નવચેતન વાળી કવિતા, રા. જગીરદારનો કકકા ઓવારેનો હાસ્ય
મય લેખ, પુલોના બાંધકામ વાળો લેખ, રજાતો રાજહાસ નામની ટુંકી
વાર્તા વીગેરે લેખો વાંચવા જેવાં છે. બાઈ ઉદેશીના આ સાહસની અમે
ફતેહ પ્રિયીએ છીએ.

બ્રહ્મચારી સીધપુર ઉત્તર ગુજરાત ખાતે સ્થાપીત થએલા શ્રી ગોપા-
લધૃષ્ટુ બ્રહ્મચર્યાશ્રમના મુખ્યપત્ર તરીકે આ પત્રની યોજના કરાઈ છે. અને
તેના ત્રણ અંકો પ્રકટ થયા છે. તે જોતાં આ પત્ર આગળ જતાં સાઈ
કામ કરી શકશે એવી આશા રહે છે. આર્ય પ્રજા બ્રહ્મચર્યના ભંગથી
દીવસે દીવસે નિર્ભય થતી જાય છે. તેવા સમયમાં તેમને બ્રહ્મચર્યનું બુદ્ધ-
સમજવવાની પુરેપુરી અગત્ય છે- અગ્રે માનીએ છીએ કે આ પત્ર ઉપયોગી
લેખોથી ઉત્તરોત્તર વિભુષિત થઈ જન સમાજમાં પ્રિય થઈ પડશે. પત્રનું
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨૫ છે.

જૈન આત્માનંદ સહાનો ત્રિવાર્ષિક રીપોર્ટ—ભાવનગર ખાતે
સ્થપાયેલા જુની અને જૈનોમાં જાણીતા સંસ્થા જૈન આત્માનંદ
સભા છે. અને તે શાસનની ઉન્નતિ માટે મુની મહારાજો
તથા વિદ્વાનોના સંગીપણથી ઘણું સાઈ કામ કરે છે. જૈન સાહિત્યની
અભિવૃદ્ધિ કરવાનો તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. અને તેમાં ઘણી પ્રગતી કરી
ધર્મ, અને કેળવણીને લગતા ઘણાં પુસ્તકો પ્રસીદ્ધ કર્યા છે. રીપોર્ટ જોતાં
સંસ્થા સંબંધી માહિતી સઘળા મળી રહે છે.

બીરોન્ટ ફા રીડીંગરૂમનો પાંચમા વર્ષના રીપોર્ટ—સને
૧૯૨૧-૨૨ રાજપીપલા સ્ટેટના રાજધાનીના શહેર નાંદોદમાં આ રીડીંગ
રૂમ સ્થપાયેલ છે. અને તેના ઝોનનરા સેક્રેટરી તરીકે ભાઈ સુન્દરલાલ
પુરષોત્તમદાસ બક્ષી કામ કરે છે. અને તેમના ઉત્સાહ બધા પ્રયાસથીજ
લાયઝેરીનું ભવીષ્ય ઉજ્જવળ બનતું જાય છે. ઉત્તમ કામ હોવા છતાં ૧૬૦ની
સ્થિત સારી નથી. ૬૦ સાઈ હોય તો હજુ પણ મોટા પાયા ઉપર કામ
લઈ જવાય અગ્રે નાંદોદની પ્રજાને તેમ સખી ગૃહસ્થાને આ સંસ્થાને
વધુ પગબર કરવા મદદ આપવા સૂચના કરીએ છીએ.

સ્વધર્મ જાગૃતિ તંત્રી બ્રહ્મનિષ્ઠ મહારામ શ્રી બારકર ગણેશ સિદ્ધા
પ્રમાધિપાત રાવપુરા ગુરૂમંડ વડોદરા. પ્રકાશક શ્રીયુત કૌશિકરામ વિદ્યહરરામ
મહેતા બી.એ. શાહીપાગ અમદાવાદ વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦) ગુજરાત-
નમાં હાલ નવીન માસિકો ઉભરાય છે. સાહિત્યની આવી પ્રગતિ જોતાં માને
આનંદ ન થાય ? પરંતુ તેમાં કેટલાક ક્ષણજીવી હોય છે. કેટલાંક અસ્પષ્ટવી
હોય છે અને કેટલાંક દીર્ઘજીવી હોય છે. અમને જણાવતાં હર્ષ થાય છે
કે આ માસિકના ત્રણ અંકો જોતાં તે દીર્ઘજીવી છે. પુત્રના લક્ષણ પાર-
ણમાંથી એ સત્રાતુસાર આ માસિકના લેખો હૃદયસ્પર્શી અને વિચિત્ર
ભાવનાવાળા છે. અને તે જન સમાજમાં પ્રિય થઈ પડશેજ એવી આશા

રાખી શકાય છે. જેમ તનનો ખોરાક અન્ન છે. તેમ મનનો ખોરાક ઉત્તમ વાંચન છે તેથી અમે આ માસીકની ક્તેહ ધ્વિજી તેના માહકે થવા અમારા માહકોને બલામણુ કરીએ છીએ.

તરૂણ ગુજરાત વલસાડથી પ્રસીદ્ધ થતા આ માસીક ,પત્રના પ્રથમ વર્ષના ત્રણ અંકો બાઈ અંબાલાલ યુનીલાલ પરીખ ઠે. રામજી ટેકરે વલસાડ તરફથી મળ્યા છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૪-૩-૦ છે. માસિકને મુખ્ય વિષય રાજ્યક્રિય પ્રગતિનો છે. અને તેથી તેમાં હાલના વાતાવરણને લગતા સંગીન લેખો પ્રકટ થાય છે. માસીક મધુકરી વગેરે લેખો ઉપયોગી અને આવકારદાયી છે. બાઈ અંબાલાલને તેમના સાહસમાં વિન્ય મળે એવી શુભાશા છે.

આર્યભિષક અથવા હિંદુસ્તાનનો વૈદરાજ પ્રકાશક સંસ્થા સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ મૂલ્ય રૂ. ૪) આ લોકપ્રિય પુસ્તકની પાંચમી આવૃત્તિ આ કાર્યાલય તરફથી હાલ પ્રાસદ્ધ થઈ છે. આર્યભિષકનું પુસ્તક ગુજરાતી પ્રજામાં એટલું જાણીતું છે કે તેનાં સંબંધમાં જે લખીએ તે ઓછું છે. હાલ અસહકારનો યુગ ચાલતો હોઈ બહિષ્કારની વાતો થાય છે. તેમાં જો લાખો રૂપીઆની પરદેશી દવાઓ વપરાય છે તેને સ્થાને આપણી દેશી દવાઓ વપરાય તો ધણેજ શાયદો થાય તેમ છે. વનસ્પતિના શુભ દોષ ઔષધોની બનાવટ રોગોની ત્યાકત્સા વીગેરે તમામ વૈદ્યકને લગતા વિષયો આ પુસ્તકમાં સમાવ્યા છે. પુસ્તકનું કદ ડેમી ૮ પેજ ૧૦૦૪ પૃષ્ઠનું છે. અને તેને પાકુ પૂંકું છે. તે છતાં ખાતાના સસ્તા પણાના ધોરણને અનુસરી આ આવૃત્તિનું મૂલ્ય અમદાવાદમાં રૂ. ૪ અને અન્ય સ્થળોએ રૂ. ૪ા રખાયું છે તે બ્યાનખીજ કહી શકાય.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

ખાદીનું પાકું પૂંકું મૂલ્ય ૦-૮-૦

શણનું પવિત્ર પાકું પૂંકું મૂલ્ય ૦-૮-૦

છોટનું પાકું પૂંકું મૂલ્ય ૦-૮-૦

પરીવાળુ સાદું પાકું પૂંકું મૂલ્ય ૦-૬-૦

સસ્તા સાહિત્ય વધક કાર્યાલય તરફથી ઉપર મુજબના પૂંકાની ગીતાની નવી આવૃત્તિની ચાર નકલો મળી છે. ગીતાનું જ્ઞાન આર્ય પ્રજામાં ઘેર ઘેર થવાની અને તેને આચારમાં ઉતારવાની જરૂર છે. કર્તવ્યની તે દિવ્ય ક્ષેણી

છે. અને તેને અનુસરવામાન સુક્ષિત છે. ગ્રાહકોની સગવડને ખાતર પૂંઠામાં ફેર રખાયો છે. વાંચન સર્વમાં એકજ છે. જોમને જોઇએ તેમણે વ્યવસ્થાપક સંસ્તુ સહાય વધક કાર્યાલય અમદાવાદ સંખીને જોઇતા પૂંઠાનું પુસ્તક મંગાવવું.

શ્રીમદ ભગવદ્ગીતા શ્રી વિષ્ણુ સહસ્ર નામ સાહિત પ્રકાશક સંસ્તુ માહત્ય વર્ધક કાર્યાલય અમદાવાદ મૂલ્ય ત્રણ આના આ પુસ્તકમાં ગીતાના ૧ થી ૮ અધ્યાયના મૂળ શ્લોકો તથા વિષ્ણુ સહસ્ર નામ આપવામાં આવ્યાં છે. તંત્ર પાઠ કરનારને બહુ ઉપયોગી છે. વિવાદાન એ સાચું દાન છે. અને તેમાં ગીતા જેવા ઉપયોગી પુસ્તક દાનમાં આપવા તે તો બહુજ શ્રેયષ્કર છે. સ્વર્ગવાસી શેઠ વીરજી જેરામના સ્મરણમાં તેમના દોહિત્ર ડા. રામદાસ દસનદાસ ડે. મૂળજી જેઠા મારકેટ મુખ્ય તરફથી રા. ૧૦૦૦) ની પ્રતો ખરીદીને અધિકારી જિલ્લાસુઓમાં વિના મૂલ્યે આપવાનું કૃપુ છે તે ખરેખર અભિનંદનને માત્ર છે. કોઇના સ્મરણમાં વાસણ ત્રીજેના સહાણાઓ કરવા કરતાં આવી રીતે પુસ્તક દાન કરવું આગના સમયમાં ધણુંજ આવકારદાયી છે. રા. રા. રામદાસજીના આ શુભ પગલા બદલ તેમને ધન્યવાદ આપી અન્ય ઉદારચિત મૂલરથોને પણ તેમનું અનુકરણ કરવા શરૂ સમજીએ છીએ.

પ્રમુના અતિયો વનો.

આપણે કોઇ મામાનરે જવું ચાપ છે ત્યાં અચાનક કોઇને ત્યાં મીઠાના તરીકે એટલે વગર આમંત્રણે જઈ તેને ત્યાં મુકામ કરીએ છીએ. ત્યાં આપણને સુવાની ખાત્રા પીવાની વિગેરે મોકલણ માટે આપણે તેને કંઈ ફેરવું પડતું નથી તે ધરમણી પોતેજ ને ને કરવું હોય તે કરે છે. ચાહય તો ધરમાં વ્યવસ્થા હોય કે ન હોય તો પણ ચાલ્ય તે ઉપાયે વસ્તુ વેચી કે હાડી ઉધાર કરી આવેલો આતથી ન જાણે તેવી રીતે તેની ધોમ્ય મરમરા કરે છે. એ આપણા સર્વના અનુભવની વાત છે. તેમાં આવેલા અનિયંત્રે કંઈ પણ કમ કે ભયના કે કશુંજ એ મંજૂરમાં કરવાનું શેવું નથી તેમ આપણે આ ઘડીમાં આપણી દબાથી આવ્યા નથી ઘડીર સાદન છીએ અને ઘડીર મૂળને જવાનું છે. એ પણ ચેતકસ છે. તો

આપણે અતિથી બનવું અને એવા સજ્જન અને સર્વ શક્તને ત્યાં અતિથી રૂપે અને દ્વારકા તરીકે કાયમનો મુકામ નાંખવો કે તે સધળો બાર આપણો ઉઠાવે અને આપણે જીવીએ ચિંતા રહે નાહ. તેથી આપણે અંતર્યામિ ધૃષ્ટરને ત્યાંજ અતિથી થવું એટલે તે અંતર્યામિ ધૃષ્ટરમાં સર્વ પ્રકારની સત્તા છે. સામર્થ્ય છે. માટે અભિમાની એટલે જીવાત્મા એ અંતર્યામિને ત્યાં અતિથી તરીકે રહેવાથી એના ભય ચિંતા આદિ બાર મુક્ત થાય છે. અને સાચો મુક્ત પુરુષ જેમ નિશ્ચિત રહે છે. તેમ નિશ્ચિંત રહેવાય છે. સર્વ સર્વ કિંમયિન મંગલ માત્રનોત્તિ સતસંગ વડે કયું મંગલ પ્રાપ્ત ન થાય અર્થાત સર્વ પ્રકારનું માંગલ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જેવો સંગ તેવો રંગ એ ન્યાયે વ્યાપક આપણા અંતરમાંજ રહેલા અંતર્યામિ ધૃષ્ટરને ત્યાંજ રહેનાર એમના સમાન પછી થાય છે. અને એ અભ્યાસ વડે યોગ સેમનું વહન તેનું સંચોટ થાય છે. તેમજ બહુ ઝડપથી ઉન્નતિપણાને અનુભવે છે. સાચી તત્વની કલા તેમાં ગમ્ય થાય છે. આ અભ્યાસ સેવતાં તે રૂપેજ એ થાય છે. અને જીવત્વ અળપાઈ જાય છે. સ્વતઃ પોતેજ સ્વંયેણ સ્વતંત્ર અંતર્યામિ ધૃષ્ટર પોતેજ ચતાં વિશ્વક્ષણ જીવન મુક્તિનો આનંદ અનુભવે છે.

અંતર્યામિમા અભેદ થવાની કળા સિદ્ધ કરવી એ બહુ કઠીન વાત નથી કારણ કે આપણે રોજ સંધ્યામાં મહેરનાવ ચક્ષતે એ મંત્ર બોલીએ છીએ તેમાં એજ માંગીએ છીએ કે મારામાં મોહું પ્રેરણ થાય કે જેથી મહાન્ પ્રેરણા વડે હું બ્રહ્મત્વને પામું અર્થાત અંતર્યામિ રૂપેજ ચતાં આનંદમય થઈ રહું.

ધૃષ્ટરભાઈ જીવાભાઈ.

સક્ષ્મ રૂપ ધનતાને પામવું જાય છે ત્યારે સત્ત્વ ગુણ દુષ્પાતાં બીજા ગુણ આગળ પડે છે. પૂર્ણ ધનતાવાળું સ્વરૂપ તે ગૂણ પ્રકૃતિ જેમાંથી જડ રૂપે પ્રગટ થાય છે. ઇશ્વરની શક્તિ, પ્રકૃતિ એક પણ પણ ઇશ્વરના આશ્રય વિના રહી શકતી નથી તો પ્રકૃતિ છે ત્યાં આત્મા અથવા પરમાત્મા, પુરૂષ છે એને છેજ. આવી રીતે પ્રકૃતિ પરમાત્માની શક્તિ, પરમાત્માનું એક સ્વરૂપ છે, અને તેની ગતિ, તેની ક્રિયા તે પરમાત્માનીજ ગતિ અને ક્રિયા કહેવાય. 'દેવી પ્રકૃતિ અને મૂળ પ્રકૃતિ' આકાશમાં સમુદ્રના જળથી ઉંચે ચડવું જળનું સત્ત્વ અને તેની સ્થિતિ, રૂપ બદલાતાં બદલાતાં પરસ્પરને મોટા પથ્થર થઇ રહે છે, તે દૃષ્ટાંતે સમજવાના છે.

અપૂર્ણ.

મધવચરામ બળવચરામ હોરા.

—ૐૐૐૐૐ—

વેદાંત ધર્મશાસ્ત્રનો સર્વોપરી ગ્રંથ.

સૂતસંહિતા.

આ પુસ્તકનો પૂર્વાધ ભાગ અમારા તરફથી પ્રકટ થયો છે. તેમાં વેદાંત અને ધર્મ શાસ્ત્રને લગતી અનેક ઉપયોગી બાબતો તથા સંપૂર્ણ રાજ્યોગ ગ્રાણ્યાયામની તથા સમાધિ પર્યંત વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણવી બતાવી છે, પુસ્તક કેમી ૮ પેજ ૫૦ ફોર્મ ૪૦૦ પૃષ્ઠનું હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. બે થોડીજ નકલો સીલકે છે, તાણીદે મંગાવી લો.

વ્યવસ્થાપક વિશ્વજ્યોતિ અડાજણ-સુરત.

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, ❀

લખનાર-સાત્યેન્દ્ર પ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા-અમદાવાદ.

(સર્વ હકક લેખકને સ્વાધિન છે.)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૬૩ થી ચાલુ)

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અમુલ્ય જ્ઞાન.

બંધુઓ ? આપણા મનને એક બગીચા સાથે સરખાવી શકાય કે જેને કાળજી રાખી બુદ્ધિથી ખીતતી શકાય અથવા જંગલી સ્થિતિમાં પણ પડી રહેવા દેવાય જો સારા અને ઉપયોગી ખીલાવવામાં ન આવે તો તેમાં અસંખ્ય નકામાં છોડવા પડશે અને તેવા નકામાં છોડ વધતા રહેશે.

જેમ એક ખેડુત પોતાનું ખેતર ખેડીને તેને નકામાં છોડવાથી નિરાશું રાખે છે, અને તેમાં જે ફળ અગર કુચની પોતાને જરૂર હોય તે વાવે છે. તેમ મનુષ્ય ખોટા, નકામાં અને અપવિત્ર વિચાર દુર રાખી, ખરા ઉપયોગી અને પવિત્ર વિચાર રૂપી ફળને ફૂલને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવી પોતાના મન રૂપી બાગને ખેડી શકે આમ કરવાથી મનુષ્ય પોતાના આત્માને અધીકારી ખેડુત અને પોતાની જીંદગીને સુકાની છે એમ વેલે અથવા મેડે સમજે છે. વળી વિચારના નીયમો તેના અંતરમાં પ્રકાશે છે; વિચાર બળ અને માનસીક તત્વો, ચાલચલન, સંજોગ અને ભવિષ્ય ઘડવામાં કેવી રીતે કાર્ય કરે છે. તે વધારે અને ચોક્કસ રીતે સમજતો જાય છે.

વિચાર અને વર્તન એકજ છે, વળી સંજોગ અને પરીસ્થિતી દ્વારાજ વર્તનનું સ્વરૂપ બંધાતું નજરે પડે છે માટે મનુષ્યના જીવનની બાહ્યસ્થિતી હમેશાં તેની આંતરસ્થિતિ સાથે અવિરોધીપણે સંબંધ રાખે છે. એમ

કલ્પનાઓ અને ઇચ્છાઓમાં, તેઓ દરેક પગલે 'નાશીપાસ' થાય છે, પણ તેઓની અંદરના ખરા વિચારો અને ઇચ્છાઓનું તો તેમના ખોરાકથીજ પોષણ થાય છે, પછી ગમે તો તે ખોરાક સાત્વિક હોય या તામસી હોય "આપણા અંતિમ હેતુ ધડનાર હોય" આપણા શરીરમાંજ છે, અને તે આપણે પોતેજ છીએ. મનુષ્ય માત્ર પોતે પોતાને સંખલા બંધન કરે છે, વિચાર કૃત્ય નસીબના તરંગાધકારી છે. તે નીચ હોય તો મનુષ્યને બંદી ખાનામાં નાખે છે. વળી તેઓ સ્વતંત્રતાના દૂત પણ છે, તેઓ ઉત્તમ હોય તો તેને સ્વતંત્ર કરે છે. મનુષ્ય જેને માટે ઇચ્છે અને જેને માટે પ્રાર્થના કરે છે તેને મેળવી શકતો નથી પણ જેને ખરે ખર્ચે પેદા કરે છે તેજ તે મેળવે છે. તેની ઇચ્છાઓ અને પ્રાર્થનાઓ, તેના વિચાર અને કૃત્યને અનુકૂળ હોય સારેજ તે પરિપૂર્ણ થાય છે અને શૂન્ય છે.

ત્યારે આ સત્સથી પડતા પ્રકાશના નજરે જોતાં "પરિસ્થિતીની સામે લડવું" એટલે શું? આનો અર્થ એ કે મનુષ્ય બહારથી હામિયાં પરિણામ અર્થાત્ ફળ સામે લડે છે પણ અંતઃકરણની અંદર હામિયાં તેના કારણ જાળવી રાખે છે અને તેને પુષ્ટ કરે છે; તે કારણ જાણી જોઈને થતા દુરાચાર અથવા અજાણ નિર્બળતાનું રૂપ પકડે છે; ગમે તેમ હોય પણ તે પોતાના માલીકના પ્રયત્નને મદદ પાડી દે છે અને આ પ્રમાણે પ્રતિ ક્રિયાની ઘણી જરૂર જણાવે છે.

મનુષ્યો પોતાની પરીસ્થિતી સુધારવાને આતુર હોય છે પણ તેઓ પોતાની જાતને સુધારવાને નારાજ હોય છે; અને તેથી તેઓ બંધાએલા રહે છે. જે મનુષ્ય આત્મભોગ આપવાને કદી પણ દીલ કરતો નથી તે કદી પણ પોતાની ઇચ્છેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરીને નિર્જળ નીવડતો નથી. આ જોઈશું એટલેક ચીજોને માટે ખર્ચ છે તેટલુંજ પારલૌકિક ચીજોને માટે ખર્ચ છે. જે મનુષ્યના મતલબ માત્ર પૈસો મેળવવાની છે તેને પણ પોતાની ધારણા પાર પાડવાને માટે મોટા આત્મભોગ આપવાને માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ. તો જે મનુષ્ય સખળ અને સમતોલ હોવાન મેળવવા ઇચ્છે તેને શું બધું કરવું જોઈએ?

તમારી નજર આગળ આ એક માણસ છે તે અત્યંત ગરીબ છે. તે પોતાની પરિસ્થિતી અને ગૃહ સુખ સુધરે એવું અંતઃકરણથી ઇચ્છે છે, તેમ છતાં તે પોતાનું દામ જમાવતો નથી, અને પોતાને જોઈએ તે કરતાં

પોડી મજુરી મળે છે, તેથી પોતાના શેઠને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં વ્યાજબી રીતે વર્તે છે એમ ધારે છે. આવો મનુષ્ય, જે મુખ્ય મુદ્દાઓ ખરા અમુદ્ધના પાયા રૂપ છે તેના સાદામાં સાદા મુળ તત્વો 'પણ સમજતો નથી; તેથી તે પોતાની દરિદ્રતામાંથી બહાર નિકળવાને અર્થાત્ તેમાંથી મુક્ત થવાને તદ્દન નાલાયક છે, એટલુંજ નહિ પણ ખરેખર તે આળસુ, કપટી, અને બાયલા વિચારનુંજ ચિંતન કરવાથી અને તેજ પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાના તરફ તેનાથી પણ વધારે દારિદ્રાવસ્થાને ધસડી લાવે છે. આ બીજો માણસ દ્રવ્યવાન છે તે અતિ આહારી પણાથી એક દુઃખદ અને જાણુના દરદનો ભોગ થઇ પડ્યો છે. દરદ નિર્મુળ કરવાને માટે પૈસાની મોટી રકમો ખર્ચવાને તત્પર છે, પણ અતિ આહારની ઇચ્છાઓના ભોગ આપવા ઇચ્છતો નથી. ઉત્તમ પ્રકારના અપચ્ચ મિષ્ટાન્નથી પોતાની રૂચીને સંતૃપ્ત કરવા ઇચ્છે છે અને તેસાથે પોતાની તંદુરસ્તી જાળવવા ઇચ્છે છે. આવો મનુષ્ય તંદુરસ્તી મેળવવાને તદ્દન નાલાયક છે, કારણકે હજુ પણ તે આરોગ્ય જીવનના મુળ તત્વ પણ શીખ્યો નથી.

તમે એક મજુરીઆઓના શેઠને વિચારો. કાયદા પ્રમાણે નક્કી થયેલા મજુરીના રાજ ન આપવા પડે તેટલા માટે કપટી રીતો તે વાપરે છે, અને ઘણો મોટો નફો સંપાદન કરવાને પોતાના મજુરીઆઓના રાજ કાપે છે. આવો શેઠ આબાદ થવાને બીલકુલ નાલાયક છે, અને જ્યારે તે આખર અને પૈસા હિમયથી દેવાળું કાઢે છે ત્યારે તેણે પોતેજ પોતાના હાથે આવી સ્થિતી સંપાદન કરી છે, એમ જાણતો નથી અને તેથી પોતાના સંજોગો અને નસીબનો વાંક કાઢે છે.

મનુષ્ય પોતે પોતાના સંજોગોનું કારણ છે અને સારું ફળ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખે છે પણ હેતુ ફળીશુત કરવા અનુકૂળ ન ચાય તેવા વિચાર અને અભિલાષાઓને ઉત્તેજન આપવાથી ફળ સીદ્ધિને સતત તોડી પાડે છે એ સત્ય દર્શાવવાને આ ત્રણ દૃષ્ટાંત તમારી સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યાં છે; આવાં ઘણાં નવાં નવાં દૃષ્ટાંત આપી ચકાવ, પણ તે જરૂરનું નથી, કારણ કે વાંચનાર જો પોતે નિશ્ચય કરે તો—પોતે પોતાના મન અને જીવનમાં વિચારના નિયમના કૃત્ય જાણી શકે અને જ્યાં સુધી આમ કરવામાં નથી આવતું ત્યાં સુધી માત્ર બાહ્ય સત્ય ન્યાય પુરસ્કાર વિચાર કરવાના પાયા તારકે ચાલી શકે નહિ.

તો પણ સંભોગે એટલા ગુણવત્થુ બરિલા, વિચાર એટલા હંડા વ્યાપી ગયેલા, અને સુખના દરજ્જા જુદા જુદા મનુષ્ય સંબંધમાં એટલા બધા જુદા જુદા હોય છે કે કોઈ મનુષ્યની, સમસ્ત વાસ્તવિક રચીતી જોકે તે પોતે જાણતો હોય તો પણ બીજાથી માત્ર તેના જીવનના બહારના દેખાવ પરથી સમજી શકાય નહિ. કોઈ મનુષ્ય અમુક બાબતમાં પ્રમાણીક હોય તો પણ દરિદ્રતાથી પીડાતો હોય; કોઈ પણ મનુષ્ય અમુક બાબતમાં અપ્રમાણીક હોય તો પણ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરે; પણ પહેલો મનુષ્ય પોતાની અમુક પ્રમાણીકતાને લીધે નિષ્ફળ નિવડે છે અને બીજો મનુષ્ય પોતાની અમુક અપ્રમાણીકતાને લીધે આજ્ઞાદ થાય છે” તેવું સાધારણ રીતે કરવામાં આવતું અનુમાન માત્ર ઉપર દૃષ્ટકેના નિર્ણયનું પરિણામ છે; કારણ કે અપ્રમાણીક જન સગમગ તદન આત્માર બ્રહ્મ છે અને પ્રમાણીક જન સગમગ તદન સદાચારી છે તે વાત અહિં પ્રમાણ વગર સ્વીકારી શકાય છે. વધારે હંડા જ્ઞાન અને વધારે વિસ્તીર્ણ અનુભવના અભ્યાસ ભ્રેતાં આ નિર્ણય જુલ બરેલો માણુમ પડે છે. પેલા અપ્રમાણીક માણુસમાં બીજા માણુસમાં ન હોય તેવાં કેટલાક વખાણુવા જોગ સદ્ગુણો હોય અને પેલા પ્રમાણીક મનુષ્યમાં પહેલા મનુષ્યમાં ને હોય તો તેવા તિરસ્કારવા યોગ્ય દુર્ગુણો હોય તો પ્રમાણીક માણુસ પોતાના પ્રમાણીક વિચારના અને કૃત્યોના સારાં ફળ ભોગવે છે; તે ઉપરાંત તેના દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થતી પીડાઓ પણ તેને ભોગવવી પડે છે. તેજ પ્રમાણે પેલો અપ્રમાણીક મનુષ્ય પોતાનું સુખ દુઃખ પોતે જાતેજ કર્મોનુસાર મેળવે છે.

થોડે ખર્ચે

અમૂલ્ય લાભ

અડી

ખાર મહિને માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ ખર્ચે, અડી રૂપીયા ખર્ચવાથી. સામાજિક, ધાર્મિક, નૈતિક, આત્મિક તથા વેપાર હુજાર સંબંધીના વિષયો ચર્ચાતું સુંદર, સુશોભિત આટલેપરવાળું માસિક મળે છે. જે દર માહિને વાંચવાથી ચાર આનંદ આવે છે અને થોડે ખર્ચે અમૂલ્ય લાભ મળે છે.

આજેના નમુના મંજારી ખાતે રૂ. ૩૦ મફત

મોકલવામાં આવે છે.

શીરનામું:—

મેનેજર “અકુશ” ગોદીસ જામનગર

(કાઠીઆવાડ)

તા. ક:—બહેર ખખર આપવાનું આ માસિક ચતુર્થમ સાધન છે. ભાવ તદ્દન સસ્તું.

કોઇ પણ મહિનાથી માહક થઇ શકાય છે.

ગુજરાતી ચિત્રમય-જગત

(તપિત્ર માસિક)

ગુજરાતી ભાષાનું પહેલું વહેલું ઇલસ્ટ્રેટેડ માસિક. પ્રતિ મહિને સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોના એકત્ર ખળથી ધાર્મિક, સાહીય, ઐતિહાસિક, રોગનૈતિક તેમજ સાહિત્યના વિષયોની નીતિ, ન્યાય અને રેવત્રત્વના પૂર્વક નિર્ધારિત થયા અલાવી નવીન પ્રકાશ પાડે છે. વાર્ષિક લવાજમ એક ઠાગળની કૌપીના રૂ. ૫-૮-૦ અને રૂ. ૧૦ ઠાગળની કૌપીના રૂ. ૩-૮-૦ ટપાલ સાથે. તાકાતે નામ મોકલવો.

મેનેજર-ગુજરાતી ચિત્રમય જગત, પુના સીટી

અડી: નવીન માસિક : સર્વ પ્રકારની ઉત્તરિના આધારભૂત ધર્મ તત્વનું પ્રતિપાદન કરતું અને સમર્થ વિદ્વાનોના લેખથી હીપતું સંપૂર્ણ જાગૃતિ.

નામનું અપૂર્વ નવીન માસિક આસો સુદ ૧૦ વિજયાદશમીથી પ્રકટ થશે. તેનો અગ્રનિષ્ઠ મહાત્મા શ્રી ભાસ્કર મહેશ, સિદ્ધાન્તમાધિપતિ. (નિવાસ-રાવપુરા, ગુરુમઠ, વડોદરા) પ્રકાશક કૌશિકરામ વિંધનહરરામ મહેતા, ધી. એ. (માલ વિવાધિતારી) સંઘાડિયાવાડ, ગોપીપુરા, સુરત. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૪-૦ સવાનસુ ટપાલ સહિત જીવન વૃદ્ધિના સર્વોપયોગી લેખો અને વ્યાખ્યાની ઉત્તરિ સંબંધી ખાસ વેપારીવર્ગને લાભકારક લેખો આ માસિકમાં વખતોવખત પ્રકટ થશે. માહક થવા છતાં નારે પત્રવ્યવહાર પ્રકાશકને સરનામે કરવો.

નવીન પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો.

જીવનના ગઢન બેઠો હોલતી વિદ્યુદ્ધ એમના અલૌકિક દર્શન કરાવનાર સ્વપ્ન નવલકથા.

અધિકાર પર પ્રકાશ કિન્નરત્ર ડા. ૨-૮-૦

શ્રી જીવનના અતિ ગઢન પ્રયોના હોલ બતાવનાર ૧૬ સંપૂર્ણ હૃદયભેદક

અભ્યાસની આત્મ કથાઓ સચિત્ર ડા. ૨-૮-૦

સંસારની કાળી ધોળી ખાળના તાદરશ-ચિત્રાણે રજુ કરનાર સચિત્ર નવલકથા.

વિશ્વ લીલા ડા. ૨-૦-૦

ગેર જાજમાનના પવિત્ર સંબંધપર. પ્રકાશ પાકડું, કળિયુગમાં દેવતા રૂપ અતિ વાંચવા લાયક પુસ્તક.

સ્વર્ગમાં સેરાન્સ યાને પાંખડી પુરોહિતોનું ચોકળ ડા. ૨-૦-૦

પાશ્ચાત્ય તથા હિન્દી મહા પુરુષોનાં રસીલાં પુસ્તકો.

આદર્શ ચરિત્રાવલિ ડા. ૧-૦-૦

ચોરખંદર તથા વડોદરા રાજ્ય સ્થાનની લાયજેરીઓ તથા કેળવણી ખાતા તથા અને કુસ્તની મ્યુનિસિપાલ ગુજરાતી શાળાઓ માટે મંજુર થયેલું.

સમાજ જીવન વાર્ષિક લેવાજમ } ૪-૦-૦
હિન્દી બહાર } ૫-૦-૦

લખો:-સમાજ જીવન ઓક્ટોબર ૧૯૦૫/૫૮ ગુલામવાડી મુબઈ ૪

વિવિધ પ્રકારની ઉત્તમ સલાહ લેવાનું ચોખ્ખું સ્થાન

શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક, પારિતિક કે અન્ય કોઇપણ ખાખતમાં ખીબા ઠોપ સ્થળે તમને સંતોષ ન થાય ત્યારે જરૂર ચેકવાર નીચે લખેલ સ્થળે પત્ર લખવા અગર બંદે જઇ મળી આવવાને ચૂકસો નહોં. રહમને જરૂર સંપૂર્ણ સંતોષ પ્રાપ્ત થશે.

નામદોષ અને વંદ્યત્વ (નપુસકત્વ અને સંતતિનો અભાવ) વ્યાખ્યાન ખાખતમાં તે સારી સલાહ અર્જીથી મળી રાકશે.

તા. ક:-ખતાલેલા હપાયોમાં અહીં રાખીને મુકવાની રહે છે અને અમે તે સોને પોતાની સ્થિતિ સુધારવાને નિષેધ દોષ તેઓ અજાત રહી લેવી એ કથાનમાં રાખી શીરની મુકામ પતરામ. એમુતરામ બેરી માસ્તર.

અહીં, તાકેલી (હલ્લે સુરત) અહીં.

બહર ખખર ક્યાં અપાવી બહર.

વિસાપક

બહર ખખર આપનારાઓ માટે વધુ હિતમ સાધન છે એનો પ્રચાર આખા ભારત ભાગમાં થાય છે એક વખત બહર ખખર-આખી ખાત્રી કરો નમુનો મોકલ.

મહાશય જયદેવ પ્રસન્ન વિસાપક વિભાગ વડોદરા.

મન, મગજ, ધાતુ, સોડી, પાચનશક્તી, ધૃત્વાદીક શરીરના આધારભુત તત્ત્વોમાં સુધારો વધારો કરી શરીરને કઠાવર અને મજબુત બનાવવા માટે—

આંતરક નિગ્રહ

ગોળીઓ વાપરો

કિંમત ૩૨—ગોળીઓની ડબીના રૂા. ૧

વધારે વીગત જાણવા પ્રાઇવેલીસ્ટ મેગસ્ટ્રેટ વંચો મફત મળશે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવિંદજી,

આંતરક નિગ્રહ આપવાલય, જામનગર (ઠાઠીયાવાડ).

સુખર્ષ ધ્રાંચ—કાલ્યાણદેવી રોડ.

મુરત એજન્ટ—

ઉત્તમરામ ઉપેદ્યરામ રેશમવાળા, ઝાંપાખખર.

સર્વ કોમોને ઉપયોગી દાગીના

ક્યાં શોધશો ?

ક્યાં જશો ?

એ માટે ધણે વિચાર નહી કરવો પડે.

મોતીલાલ એલ. સન્સ

ને ત્યાં મનપ્રસંદ ફેશનના આલુ જમાનાના બરના સર્વોત્તમ કારીગરીના સર્વે તરફના દાગીના તૈયાર હોય છે અથવા આઈશો આપવાથી બનાવી આપવામાં આવે છે. બહાર જામના આઈશો ઉપર પુરતું ક્યાં આપવામાં આવે છે.

અમાણીકપડું એ અમારો મુનસોબ છે.

રોડમ—ભાગાતજાવ રોડ—મુરત.

વડકોપ—આમલોગન સ્ટ્રીટ—મુરત.

જર્મનીની અદ્ભુત શોધ.

આ શોધથી વૈદ્ય ડાક્ટરની જરૂર વિના ટૂંકા સંબંધમાં ઘણા બોલા ખરચે તમામ રોગ મટી શકે છે. આ સંબંધમાં અમારા તરફથી જીવન રસાયન વિદ્યા અથવા ફરેક મનુષ્ય જાતે વૈદ્ય એ નામનાં જુગરાતી મરાઠી, તથા કોરી (રૂ. ૧-૦-૦ દરેકનાં) પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે, પુસ્તક નકામું જણાય તો પાછું લેઈએ છીએ.

૩ X થી ૧૦૦૦ પર્ચેતની તમામ ખાવરની જીવન રસાયન દવાઓ પાછડર તથા ટીકડીના રૂપમાં છુટક તથા અધાર્બધ થઈ છે. એમની સલાહ મરત આપીએ છીએ વિશેષ લોકીકત તથા આવનું ઠેકલોગ મફત.

ફ્રાક્સની માળા શુદ્ધ અને ખાતરીની

આર આનાધી રા. સોજ સુધીની મળે છે.

જે. પી. પલિન એન્ડ કંપની મૂત્રી ગ્રાંપે વડોદરા.

મહા સંહિત્રીની માત્રા

સર્વે મહારના તાવ, અંધ, અલ્પ, ઇન્દ્રિયજેન્ના, અગ્રજા, ખેવ, કમ, પેદાશ, હૃદયજેન્ના, (હાર્દ ઇન્દ્રિય) કેદર, અર્ધ (હરમ) રહેતરો, અમેલ, એધીવાં મહાવંધ, વાયુ, ચીતલમજ (ચાંપલ) ઇલાહી તીરોપ જન્ય રોત્રો માટે લખા પુરી માટે અટલોજેત તાવ અરમ, મુવલો અરમ, મોતી અરમ, અલ્પ અરમ, અને અંધ, કેસર, વીરો નીખી તેપાર કરેલી અને આજ સુધી ન બહાર પાડેલી ટાવ વર્ણની મહાસંહિત્રી માત્રા સ્વાર્થને માટે નહીં પણ દાંડ લોક સેવા થાય તે માટે તે સુશ્રાવ્ય મહાસયોને પ્રિય થાય અને ઘેરઘેર એનો નીવાસ થાય અને વખતે રૂપીઆ ખર્ચ થતાં પણ સારા નફા થનારા મહાન રોત્રો સારા થાય તે માટે અંદર ધું. ડોમત એ તોલના રૂ. ૧૫) અડધા તોલના રૂ. ૩૫) બી તોલના રૂ. ૨૦) રીવસની ખાલીસ માત્રાની ડોમત રૂ. ૭ ત્રીવાય ટપાલ નીચે.

બી. એસ પંચાર, રાજવૈદ્ય ઐશ્વર્ય સમરામપુરા-સુરત.

સુરતમાં સ્થાપીત થયેલી.

સુરત ઇન્ડસ્ટ્રીયલ બેંક લીમીટેડ

સત્તાધારી શાખા રૂ. ૧૫૦૦૦૦૦

બહાર પાડેલી શાખા રૂ. ૫૦૦૦૦૦

॥ ॐ શ્રી ॥

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩ નું.

સવત ૧૯૯૯ માર્ગશિર્ષ

અંક ૫ એ

મૃત્યુ

૫૬ (અક્ષાંડ રમણિક વિરતયું એ લય.)

હે મૃત્યુ જગમાં જન્મથી- તો શીદ પછી ડરવું ?

વૃથા ના બચથી થયયરવું;

એ મૃત્યુમાંહિ હવન માની, પ્રેમથી ધરવું

ધરી નવહવનમાં રરવું.

છે-૦

સંસારની પટમાળ છે, હવન તથા મરણ,

ચાવી નથી મિથ્યા કદી તો, (શોકથી) ક્ષમ ન બળ કરવું,

સદા તે પ્રેમથી અહેવું;

છે-૦

કોઈ આજ કે કોઈ કાલ, કે કોઈ વર્ષમાં મરવું,

હે પંખીમેળા સમ પ્રવાસ, સમયે ઉડી દરવું,

જન્મસાર્થક્ય તો કરવું

છે-૦

અવિહિત પંથે જે વહે, તેને મૃત્યુ છે પરવું,

વિહિત પંથે પ્રવાસીને ના તેથી પડે ડરવું ?

મૃત્યુ હત્સવર રૂપે મથવું;

છે-૦

વસ્તુતઃ રીતે મૃત્યુ ના, પણ વાતમાં મળવું,

મળી સાચા બળને પ્રાપ્ત કરીને, જન્મમાં અવતરવું;

મૃત્યુ એ હવનવું કરવું;

છે-૦

મનનિય વાક્યો.

સત્ય એજ અવિનાશી છે.

પરમાત્માનું વ્યાપક સ્વરૂપ સત્ય છે.

સત્યને આધારે સઘળો વ્યવહાર ચાલે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો ઉપગ્રહો સર્વ સત્યને અવલંબિને પોત પોતાના માર્ગમાં ગતિ કરે છે.

સત્ય મનુષ્યના અંતરમાં સદા પ્રકાશમાન છે.

મનુષ્યે પોતાના હાથે કરી તેની ઉપર અસત્યના

કાળા પરદા ટાંગ્યા છે .

મનુષ્ય જેમ જેમ સત્યને છુલે છે તેમ તેમ દુઃખના માર્ગમાં આવતો જાય છે. થોડાજ સમયમાં તેનું સુખી જીવન દુઃખી થઈ રહે છે.

સત્યને અનુસરનારનો સર્વદા વિજયજ છે.

સત્ય છે ત્યાં અભય છે.

વાણી જેમ જેમ સત્યને અનુસરતી જાય છે તેમ તેમ તેનામાં એક પ્રકારનું અલૌકિક બળ જામે છે, અને સત્યનો પ્રભાવ વધતો જતાં બોલે તેવું થાય છે.

સત્યને કરી છૂપાવશે નહિ.

તેને જેવા હોય તેવા સ્વરૂપમાં જણાવા દો.

સત્ય છૂપું રહી શકતું નથી. આજે નહિ તો કાલે કે અમુક સમયે તે જણાયા વિના રહેતું નથી. તેને છૂપાવવા પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય હાથે કરીનેજ અન્યની દ્રષ્ટિમાં બૂકો કરે છે. મોટેજ કહ્યું છે કે

સત્યં વદ-ધર્મં વર

“મક્તિ”

Prayer is the Pillar of Religion, the path to Paradise, and the golden key that unlocks the doors of Salvation.

(“Prophet Mahamad.”)

ભાવાર્થ:—મક્તિ એ ધર્મનો એક દર છે, સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ માટે સુલભ માર્ગ છે, અને મોક્ષ મંદિરનાં કમાડને ખુલી દેનાર સોનેરી ચાવી છે.

(“પ્રોફેટ મહમદ.”)

જ્યારે જ્યારે આ પૃથ્વી ઉપર આપણે કાંઈ અદ્ભુત, અવર્ણ્ય, વિચિત્ર અને જ્ઞાનમાં ન આવી શકે એવા પદાર્થો જોઈએ છીએ અને તે પર સુસ્થાવસ્થાઈત કરીએ છીએ, ત્યારે ત્યારે આપણને આપણાથી કાંઈ મહાન્ દેવી સત્તા આ જગત અને જગતના પદાર્થો પર સત્તા ચલાવતી વિલસી રહી છે એવું સહેજે જ્ઞાન થાય છે; અને તેમ થતાંજ સ્વભાવિક માનવી હૃદયથી તેની વિશ્વતિએ તરફ નથી જવાય છે. જેમ નદિઓનો કુદરતી સ્વભાવ સમુદ્રમાં જઈ મળવાનો હોય છે, તેજ પ્રમાણે આપણે જારીછાથી તપાસીશું તો, આ જગતના દરેક પ્રાણીઓ અને પદાર્થો પણ એજ કુદરતી સ્વભાવથી પ્રેરાઈ પાપ કાંવા ધર્મ કરતાં પોતાના ઓછા વત્તા વિકાસના પ્રમાણમાં અજુત્તાં વા અત્તલુતા પોતાના લક્ષ્યમિટ્ટેજ પહોંચવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે એમ જણાય છે. એજ નિયમને અનુસરી આ અદ્ભુત રચના વિશે ધ્યાન કરવાને, તેનો ભેદ જોવાવાને, અને તેના અર્પણ કાષ્ઠ અને કલાપજ સમજવાને મનુષ્યનું અંતઃકરણ પ્રેમથી જરૂર બની છતાંસુ થઈ, અનેક પ્રકારના યત્નોની રાશિમાં કરી દે છે. જે પ્રયત્નોમાં પહેલાં પ્રેમ સાથે કાંઈક અંશે ભવ મિશ્રિત થએલો માનુષ પડે છે. એજ પ્રેમ, એજ છતાંસા, અને એજ પ્રયત્ન ભક્તિનાં ચોક્કાંને તૈયાર કરનાર ગ્રાંથા અંગો છે. જ્યારે તેઓ તેના પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે આપણે તેને ભક્તિ કહીએ છીએ.

ભક્તિ અને જ્ઞાન એ કાંઈ એક જીવંતી એકદમ જુદા વિષયો નથી પણ તે એકજ સાંકળના જુદા જુદા અંગોડાઓ છે. જ્યારે તે જુદા જુદા હોય છે ત્યારે, આપણે તેને અંગોડા રાજ્યથી પીઠાણીએ છીએ પણ તેઓના એકત્ર થતાં, અંગોડા રાજ્યને પડતો મુટ્ટો તેને આપણે સાંકળ રાજ્યથી સંબોધીએ છીએ.

જે અત્યંત ભક્તિ છે તેજ અમેદ જ્ઞાન છે. જે પરમ ભક્ત છે તેજ પૂર્ણ જ્ઞાની છે. જે પ્રમાણે જ્ઞાનીને સત્ત્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં, તેનો ભેદ બાવ દૂર થઈ આ જગતના કલાપજ પદાર્થને અલગથી ન્યારો માનતો નથી; અર્થાત્ સર્વ અલમયજ જુએ છે, તેજ પ્રમાણે ભક્ત પોતાની ભક્તિમાં લીન થઈ, સિવાય હૃદયે બીજું કાંઈ પણ ભેદ શકેતો નથી. જડ ચૈતન્ય, પ્રવાહી વગેરે કલાપજ એવા પદાર્થ ન હોય, કે જેમાં તેને હૃદયનું રૂપ પ્રતિત્ત ન થતું હોય! આથીજ પ્રભુભક્તિમાં લીન થએલો મુદ્દમાં ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રને મળવા જતાં જંગલમાં મળતાં રીંછ અને બાઘ જેવા દિસકે પરુઓને કૃષ્ણભવ જાણી બેસેલો હતો.

આપણે આપણાં સ્વરૂપમાં રિસિત થયું, એજ જ્ઞાનની અંતિમ સિમા છે. જે માટે વેદનું મહા વાક્ય જાય મસિ પ્રમાણુ ભૂત છે તે કહે છે કે સુદમથી પણ સુદમ અને સાતનું પણ સત્ય સર્વના અંતરાત્મા તે જુદું છે. અને તેના એવી રીતે અનુભવ થયો એજ જ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા અને અદ્વિત વેદ અને ધર્મોના અંત.

એક તરફ જ્ઞાનીને આવી રીતે અનુભવ થાય છે, ત્યારે બીજી તરફ ભક્ત પોતાની ભક્તિમાં લીન થઈ જ્ઞાનીને પ્રાપ્ત થએલ વસ્તુઓનો પોતે સ્વાનુભવ કરે છે; અર્થાત્ જન્મેને અંતિમ હેતુ બેદ બાવ મટાડી એકજ સદૃશ બિંદુમાં તકુપ હોવાનોજ હોય છે. માટે સાચો ભક્ત તેજ સાચો જ્ઞાની છે; તેજ સાચો યોગી છે. બીજા શબ્દોમાં બોલીએ તો ઉપર કહી આવ્યા તેમ ભક્ત એ એક, મૂળ સ્થાનપર પહોંચ્યાનાર સાંકળની મુખ્ય કડી છે. કે જે કડીએ બીજી અનેક કડીઓને પોતાની સાથે સુધી સદૃશ બિંદુને પ્રાપ્ત કરાવનાર સાંકળનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. એજ એક અતિ મુલ્ય સાધન છે કે જે સિવાય જ્ઞાન યોગની પ્રાપ્તિ થવી અસંભવિતજ કહેવાય. ભગવાન કૃષ્ણ ચંદ્ર-એ વાતને પ્રતિપાદન કરતાં ગીતામાં અર્જુનને સંબોધે છે કે:-

મેવાં સતતયુક્તાવામં મજતાં શ્રીતિર્પૂર્વકમ્ ।

દદામિ શુદ્ધિયોગં તં વેન મામુપગાતિષે ॥ (૧૦-૧૦)

તેવાં મેવાનું હંવાયે મદમ જ્ઞાન હં તમઃ ।

નાશવામ્વાતમાવરયો જ્ઞાનદીવેન માદ્યતા ॥ (૧૦-૧૧)

ભાવાર્થ:-એવા હમેશાં યુક્ત અને પ્રેમપૂર્વક ભજનારાઓને હું શુદ્ધિ-યોગ આપું છું; જેથી તેઓ મને પામે છે પછી તેઓના આત્મામાં રહેશે હું જ્ઞાન રૂપી પ્રકાશિત દીવા વડે તેમના હૃદયમાં રહેશે અજ્ઞાન રૂપી તમ-અધાર નષ્ટ કરું છું.

ભક્તિ એ એક એવા સરળ અને અત્યુચ્ચ વિષય છે કે તેમાં સિવાય શુદ્ધ ભાવના અને શ્રદ્ધા બીજા કોઈપણ તર્ક વિતર્ક અથવા પ્રમાણની જરૂર રહેતી નથી. જેમ મૂર્ખ પોતે સ્વયં પ્રકાશવાન હોઈ પોતાના પ્રકાશને જાહેર કરવાને કોઈ વસ્તુની દરકાર રાખતો નથી, તેજ પ્રમાણે ભક્તિ એ એક એવા વિષય છે કે, પોતે સ્વયં પ્રજ્ઞાનુ ભૂત હોઈ તેને કોઈ પણ પ્રમાણની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

જ્યાં સુધી મનુષ્ય અર્હત અને અર્હતારથી યુક્ત થતો નથી, પ્રભુ સારે ઐક્યતા કરવા પ્રયત્નશિષ્ઠ થતો નથી, હાં સુધી તો તે (ભક્તિ) ચન્માકારમાંજ હોય છે. પણ જ્યારે તેને સાચો પ્રેમ હૃદયન્ન થાય છે અને તિવ ઈષ્ટ તેને એકદમ જગાડી દે છે ત્યારે, આ હૃતમ પોતાની સર્જનાન થાય છે; કે જે અતિ તેના અધિકારીના હેતુ મારક ઉત્તમ, મધ્યમ, અથવા તો નિમ્ન રજની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

જ્યારે અર્હતાર શક્તિથી હૃદયન્ન થતા બધા વિકારો, વચનો અને કર્મો તે મહાન પશ્ચિમ તરફના પુણ્ય ભાવમાં અને શુદ્ધ પ્રેમમાં તન્મય બની જાય છે, અને કર્મે કર્મે શુદ્ધ થતા જાય છે ત્યારે તે આપણા પ્રેરક હોય એવું જ્ઞાન થાય છે. અને તે રિયલિટી માણુ રહેતાં

અને વાસનાઓથી અનેક અપાનરૂપી અંતરપટ દૂર થતાં. અંતરાત્માનું જ્ઞાન થાય છે. અને તેજ એક સાચું સ્વરૂપ હોવાથી તે તરફ સ્વભાવિક આપણે ખેંચાઈએ છીએ.

બકિત ગમે તે પ્રકારથી શરૂ થઈ હોય, પણ તે ઉચ્ચ આવનાથી તરબોળ થએલી હોવી જોઈએ. નીચ, ગુચ્છ અને હલકા હેતુઓને તો આ ઉત્તમ વિષયમાં કદીપણ સ્થાન મળવું ન જોઈએ. જો તેમ હશે તોજ આપણે પ્રશુભય થવાને અને તેના પ્રેમી પાત્ર બનાવાને લાયક થઈ શકીશું.

બકિત તેજ ઉત્તમ કદી સકાય, અન્ન તેજ એટ કદી સકાય કે જનના હૃદય-ગભારામાં સિવાય પ્રભુ કોઇને માટે સ્થાન ન હોય. આજ કાલ મકામ અને નીચ વાસનાઓથી બકિતની શરૂઆત વિશેષ પ્રમાણમાં થતી જોવામાં આવે છે. અને તેથીજ તેનું 'પરિણામ' પણ, તેવીજ ગુચ્છ અને હલકા દશામાં આવેલું જોવામાં આવે છે.

બકિત એટલી તો બધી મુશ્કેલી અને નિષ્પાત્રમ હોવી જોઈએ કે તેનો હેતુ વા ઉદ્દેશ રક્ત પ્રભુ સ્વરૂપનો ઉચ્ચાનુભવ કરી આપણે પ્રશુભય થવું એ સિવાય બીજો દરો. પણ હોવો ન જોઈએ. તોજ તે ઉત્તમોત્તમ પરિણામ લાવશે. કારણ, બકિતમાં જેટલો તમારો ઉચ્ચ હેતુ તેટલુંજ તમને ઉચ્ચ શન પ્રાપ્ત થવાનું કારણ કે પ્રભુ સેનાના બકતની, બાવના, પ્રેમ, અને હેતુને પારખી તેને અનુકૂળ નવાળ વાળે છે. તેથીજ સિંધ થાય છે કે પ્રભુ બકતની બાવનાનુસાર સમુદ્ધ વા નિર્મુદ્ધ થઈ શકે છે. કારણ કે પ્રભુ કેવળ નિર્મુદ્ધજ હોય અથવા તેને આપણે અડી ન શકીએ, તેની સાથે બોલી ન શકીએ એવો હોય. તો આવો પ્રત્યક્ષ પ્રત્યુત્તર મળવો કેવળ અસંભવિતજ કહેવાય.

બકિત એ એક અત્યુત્તમ માર્ગ છે કે જે માર્ગમાં આપણે આપણી ઉચ્ચાનુસાર પ્રભુના સમુદ્ધ પણાની પ્રાપ્તિ કરી શકીએ છીએ. અહીં પ્રભુના નિર્મુદ્ધ રૂપનેજ માનનાર અને સમુદ્ધને ન માનનાર માટે મીરાં, નરસિંહ, તુકારામ, પ્રજ્ઞાહ અને કુવ વગેરે સમર્થ બકતોનાં દર્શાવેલ પુરતાં લેખાય. વળી એ એક એવો ઉત્તમ વિષય છે કે જે અનુભવ બાવને પ્રભુ બાવમાં બીજા બધા વિષયો કરતાં ઘણીજ સહેલાઈથી ફેરવી દે છે. ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર ગીતાશ્રમાં અર્જુનની સંકાત્ત સમાધાન કરી બકિતની એટલા બનાવતાં કહે છે કે:—

મમ્પાવેશ્વ મનો યે માં નિત્યગુહ્યા વચાત્તે ।

શ્રદ્ધવા પરોપેક્ષાસ્તે મે યુક્તમા મતાઃ ॥ (૧૨-૨).

ભાવાર્થ:—જ્યો મારી ઉપર મનને હં દરી પરમ શ્રદ્ધાથી નિત્ય યુક્ત થઈને મને ઉપાસે છે, તેઓને હું સખગા યોગોળાં પ્રેમ. મારું છું.

બકિતમાં વળી બીજો એક સર્વોત્તમ ગુણ સર્વોત્તમ બાવ કરવાનો સહેલો છે, અને તેથીજ આપણે સહેલાઈથી શુદ્ધાતીત થઈ શકીએ છીએ વળી જેમ જેમ આપણે આપણા માર્ગમાં આગળ વધીએ છીએ તેમ તેમ રસ્તામાં આવતી સખગા અમરણી કુદરતી રીતેજ દૂર થતી જાય છે. શું આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નથી કે પ્રભુ આપણા ઉપર આપણી પુણી વા અપુણી બકિતની દરકાર કરવા વગર અનુમંત કરી આમ પ્રત્યુત્તર વાળી રહેલો છે ?

હરી અહીંજ દીપકા અખ્યાના ૮ માં શ્લોકમાં અર્જુનને એ ઉપર પણ નિમિત્ત કરતાં ભગવાન કહે છે કે:—

મયેવાનન્તઃકાચસ્વ મયિ શુદ્ધિ નિવેશય.

નિમિત્તિવસિ.મયેવ જગત્ સઃસંયય: ॥ (૩૨ ૮)

ભાવાર્થ:—હે અર્જુન તું તારા મન અને બુદ્ધિને મારા સમુદ્ધ બ્રહ્માંજ સ્થિત કર આમ કરવાથી આ દેહનો પાત સમા પછી તું મારામાંજ (સમુદ્ધ બ્રહ્માંજ) અમેદ રૂપે નિવાસ કરીશ. આ વિશે તારે કોઈપણ પ્રકારનો ભય નહીં કરવો નહિ.

આવી નાના વિવિધ પ્રભુ ભક્તિ નાના પ્રકારના મનુષ્ય માટે હોઈ શકે પણ તે દેરકનો ઉદ્દેશ, હેતુ વા લક્ષ્ય શિંદુ તે એક પ્રભુના દર્શનથી કુદાર્થ થઈ પ્રભુમય સંવાનુંજ હોવું જોઈએ તે જ તે ઉત્તમ ભક્તિ કહી શકાશે, તેજ તે અનેક યોગોમાંજ એક ઉત્તમ યોગ સેવાશે.

જ્યાં સુધી ઉપાસ્ય માટે ઉપાસકમાં યોગ પણ વ્યવધાન હશે ત્યાં સુધી તેા ઉપાસ્ય-ઉપાસકનો અમેદ થવો અસંકલ્પ હોવાથી, જ્યારે આ વ્યવધાન સર્વથા દૂર થાય ત્યજ છે ત્યારે ઉપાસક ઉપાસ્ય રૂપ બની ત્યજ છે. આજ ઉપાસના સાચી અને અસ્થિતિ કહેવાય છે. ઉપાસનામાં ભગવત શરણુ એ એક મુખ્ય બાબદ છે. તે વિના સર્વ વ્યર્થ છે જ્યારે ભક્ત ભગવત શરણુ સહ જેમ લવણુનો દુકડો પાણીમાં તદુપ-ચાય છે તેમ તેનાંજ શુદ્ધાત્મામાં, કીર્તનમાં, સેવામાં, પૂજામાં અને વંદનામાં; મનસા, વાચા અને કર્મશુદ્ધી સમર્પણુ થઈ ત્યજ છે, કારણ તે એકાકાર યોગ કહેવાય છે, અને તેમ થતજી ઝટ ભેદ ભાવ દૂર થઈ સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. જ્યાં સુધી આમ બનતું નથી ત્યાં સુધી સંસારીક મોહ છુટવો અને સાચ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવી અસંભવિતજ છે; તેથીજ શુસાઈજીએ કહયું છે કે:—

અમ કણું સમુદ્રી પરે રધુરાધા,

વિન તવ કૃપા દયાળ દાસહિત મોહ ન છુટે માયા;

વાક્ય જ્ઞાન અત્યંત નિષુણ્ણ ભવ પાર ન પારે કોઈ,

નિશિ-ત્રહ મધ્યે દીપકા બાતન તમ નિશ્ચ નહિ દોહ;

જેસે કોઈ ચક્ર દીન દુઃખીત અતિ અચાન હિન દુઃખ પાવે;

ચિત્ર કલ્પતર કામ પેતુ મૂઠ લીએ ન વિપત નશાવે,

પર રસ બહુ પ્રકાર બોલન કોઈ દિન આર રેન જખાને;

ખીન બોલે સતોષ જનિત સુખ ખાઈ સોઈ પે જાને,

જવ લગી નહિ નિજ હૃદય પ્રકાશ આર વિષય આસ મન મોહો;

જીવસીદાસ તર્જલગી જગથોનિ જમત સચતે હુ સુખ નાહો.

આપણે પણ આવા ઉત્તમ ચેરણો સ્વાતંત્ર્ય કરી તેના ઉત્તમ કૃપાની પ્રાપ્તિ કરી શકીએ એમ છે. પણ તે માટે ઉપર અનેકવાર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમજ આપણી ભક્તિ-ભાવના અતિ મુખ્ય હૃદય બાવથી તરબોળ થયેલી હોવી જોઈએ તોજ આપણે આવું અતિ હૃદય અને ઉમ્મદ પરિણામ લાવવાને શક્તિમાન થઈ શકીએ.

એવીજ ઉત્તમ 'શુધ્ધ ભક્તિ ભાવનામાં' તરબોળ થએલા 'ભગવાનના' લાડીલા ભક્તો ભક્તવર તુષારાંમ, મીરાં, નરસિંહ, એકનાથ, કબીર, અને પરમદાસ શમશુભેનું પોતાના સ્વાતુભવથી એ સત્યને 'સંધ્ધ કરી સર્વ યોગોમાં ભક્તિવૈભવને સાદો, સરળ, અને અતિ શ્રેષ્ઠ પ્રતિપાદન કરી' ગયા છે.

પણ તેમ થવા માટે સર્વથી પહેલાં આપણામાં પ્રભુ પ્રત્યે શુધ્ધ પ્રેમ અને અગ્રા અદા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. જ્યાં સુધી એમ ન થશે ત્યાં સુધી સારી રીતે આપણા માર્ગ પ્રગટી શકશે નહીં. વળી જેટલો શુધ્ધ પ્રેમ અને અગ્રા અદા તેટલુંજ તેનું શુદ્ધ અને ઉત્તમશય મળશે મીરાંએ એજ અગ્રા અદાથી વિષયે અમૃત બનાવ્યું. એજ અગ્રા અદાએ ભક્તવર નરસિંહના મનોરથ સિદ્ધ કર્યા. એજ અગ્રા અને વિશુદ્ધ ભાવથી પ્રભુદે પ્રભુને રથબમાં વસાવ્યા. એજ અદાના અમૃદ બળ વડે ભવમાં સમાએલ શીવાજીને તુદાએ અમૃથ દાન આપ્યું. અને એજ અદાના બળપર હનુમાન જેવા એક વાનરે કોણાચલ જેવા મહાન મેરને જટ ઉપાડી લીધા. ખરે અદાનું બળ અપરિમિત છે ! તેની તુલના બીજા કાષ્ઠાવ્ય પ્રકારના બળ સાથે કરી શકાય એમ નથી ! જ્યાં ભક્તિ દેવી માટે વિશુદ્ધ પ્રેમ અને અગ્રા અભાશી મદિર સજાવ્યું છે, ત્યાં ખરેજ અગ્રા, અપૂર્વ અને અખંડીત ભક્તતનું સામ્રાજ્ય છે. જ્યાં એના કાંગરા અણાયા નથી અથવા તુટી ગયા છે, ત્યાં ભક્ત દેવીનો પાસે થવો કેવળ અસંભવિતજ છે.

“અમૃદશયજ”
વિજયાદશમી, ૧૯૭૮

“પુનરીક”

—૦૦૦—

સૂતસંહિતા

અનુસંધાન પર્વમાન વર્ણના પૃષ્ઠ ૧૦૫ થી

અધ્યાય ત્રીજો

કર્મચક્ષુ વૈભવ નિરૂપણ

કર્મ મત પ્રભુ પ્રકારના છે. ૧ કામ્ય ૨ નિત્ય અને ૩ નૈમિત્તિક. અમુક શયની કામ-નાથી પ્રેરાઈને તે નિમિત્ત પૂર્વક કર્મ ને કરાય છે અને તે શય મળતું. એ જેમાં પ્રધાન ઉદ્દેશ છે અને તેની સાથે જેતા અર્થ વડે ચિત્તની શુદ્ધિ થવી એ જોયે. પેલામાં સમાપ્તો ઉદ્દેશ છે તેવાં કર્મોને કામ્ય કહ્યાં છે. કથું છે કે—ચિદ્ર દાદાદિ રહેણ નરેન્દ્રે દુરુગવતે પદમ ॥ વિધાના ભાગી છુંદ આદિના દેહોમાં રહીને ઇન્દ્રિયા દેહમાં ભોગવવાનું રસ ભોગવી શકાતું નથી, તેથી કરીને ને રસની કામનાપૂર્વક કામ્ય કર્મ કરાય છે તે પ્રલ ને દેહ વડે ભોગવી શકાય તેવા દેહની પ્રાપ્તિ એ કામ્ય કર્મ કરાવે છે. જેમાં ચિત્તની શુદ્ધિ કરવી એજ ઉદ્દેશ પ્રધાન છે તેવાં કર્મોને નિત્ય કર્મ કહે છે. પૂર્વ થયેલાં પાપોનો હાથ કરવા રૂપ રજ મેળવવાનો જેમાં પ્રધાન.

ઉદ્દેશ છે તેને નૈમિત્તિક કર્યું કહે છે, પ્રાચલિત આદિ કરવાં એ નૈમિત્તિક કામ છે પરંપરાથી પણ અપ વર્ગમાં ઉપયોગી થાય એ પ્રકારનાં કોઈ કામ્ય કર્યો નથી. પણ તે તો અપવર્ગમાં પ્રાતર્ભંધક રૂપજ છે, તેથી મંદ ભાગ્યવાળાજ તેમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. નિત્ય નૈમિત્તિક કર્યો રૂપ યજ્ઞોમાં પ્રવૃત્ત થનારને પરંપરાથી અપવર્ગને સાધનમાં તે કર્યો ઉપયોગી થાય છે, તેથી તે કર્યો કરનારે કમ વડે મુક્ત થાય છે. માટે એવાં નિષ્કામ કર્યો કરનારા મહા ભાગ્યવાળી છે, પરંતુ મોક્ષના અનુસંધાન પૂર્વક જે નિષ્કામ કર્યો કરે છે તેઓ એકલાજ મહાભાગ્યવાળી છે. એ પ્રકારનું મોક્ષનું અનુસંધાન જોયો નથી કરતા પણ આ નિત્ય નૈમિત્તિક કર્યો કરવાનું વેદમાં કહ્યું છે માટેજ અંગેજ કરીએ છીએ એ પ્રકારે એટલુંજ શ્રદ્ધાથી માને છે, તેમના અંતઃકરણમાં મોક્ષની ભાવના તે કર્યોમાં નથી તેથી એ પ્રકારનું કામ પણ તેમને મંદ મળે છે. જે એ કર્યો કરતાં એમ માને છે, કે હું આ કર્યોદ્વારા હૃદયની શ્રદ્ધાથી આરાધના કરું છું, તેમનાં તે કર્યો તો અન્યન્ત નિર્મલ થઈ જાય છે. એટલે એવાઓને તો મુક્તિ સત્વર મળે છે. હું અકર્તા, અણુક્તા; અસંગ, સિવ છું, એ પ્રકારના ઉપનિષદમાં કહેલા આત્મ તત્ત્વને પોતાના આત્મા રૂપે જાણ કરતો જે શ્રદ્ધાથી નિત્ય કર્યો કરી યજ્ઞો કરે છે તેમને મહાદેવજીના અપરોક્ષ સાક્ષાત્કાર રૂપે મળે છે. યજ્ઞરૂપ શ્રી મહાવિષ્ણુ ભગવાનને જે તે યજ્ઞમાં જુએ છે તેમને વિદ્યાન મળે છે, કેવલનું જ્ઞાન તેમને થાય છે. પ્રધાન રૂપે તો યજ્ઞોદયથી મહાદેવજીના જન્મ કરવાનું છે, કોઈ અન્ય દેવનું કરવાનું નથી, એ જાણીને જે તે યજ્ઞો કરે છે તેમને વિદ્યાન મળે છે. જે વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, હિન્દ કે કોઈ અન્ય દેવતાને મોહથી પણ પ્રધાન રૂપે લાખે યજ્ઞો કરે છે તેઓ તો નરકમાં પડીને ત્યાં કલ્પના અન્ત સુધી સડ્યાં કરે છે, માટે શિવને મુખ્ય રૂપે લાખે વિષ્ણુ આદિને અંગ રૂપે ગણવા અને પ્રધાન જુદી શિવમાંજ કરવી. એમ કરાય તોજ યજ્ઞોમાં દોષ આવતો નથી. મોઠ એટલે પ્રમાદ આદિને વશ થાને તેમ ન કરે તો તેવા યજ્ઞમાં દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે મહાદેવ એટલે મહેશ્વર પોતે પોતાના નામ વડે તેમજ અર્થ વડે એમ જન્મે પ્રકારે દેવતાઓમાં મોટા છે. એજ સર્વજ્ઞ, સાંખ મહેશ્વર ને સર્વ મહાયજ્ઞો વડે પુજવાના છે.

જે કર્યો નિષ્કામ નથી તેમજ નિહિત પણ નથી જેમકે આંખ સીંચકારની, ખજૂરું આદિ તેવાં કર્યો કરવાનાં પ્રાપ્ત થાય તો તેમાં પણ શિવની આરાધના રૂપ આ મહા પંથ હું કરું છું એ પ્રકારે જુદી યાત્રા રાખવી તે મહા વ્રત છે, એટલુંજ નહિ પણ સાક્ષાત્ શ્રુતિ ભગવતી તથા સ્મૃતિ જે કર્યોના નિષેધ કરે છે તેવાં કર્યો કરતાં પણ શંકાની આરાધના રૂપે કરતા હોય તો તે પણ મહાવ્રત છે. પાપ કર્યો પણ ક્ષમરો આયેજ એની ભાવના વડે અત્યન્ત પવિત્ર થઈ જાય છે, આ વાર્તા ખરેખરી છે, તેમાં કોઈજ શક નથી. જે પ્રકારે 'લીલા' બીના લાકડાને પણ મહાત્મ અગ્નિ સુકવતો સુકવતો બાળી મુકે છે તેજ પ્રમાણે ક્ષમિશર્મણ. જુદીથી કરાયલાં-હોય તે પાપો પણ શુદ્ધ વિદ્યાને આપવા સમર્થ થાય છે. વાહત કર્મના આચારમાં જે પુરોહી નિષ્ઠા છે તેવાઓનું ભલું કરવું એ પણ એક મહાવ્રત છે, અને તે જ્ઞાનની 'ઉત્પત્તિ' કારણ થઈ પડે છે. એવા પુરોહી અનીષ્ટ કરવાય મહા પાપ થાય છે, અને તેથી સંસારમાંજ પ્રવૃત્તી રહે છે. સર્વ દુરાચારીઓમાં પણ દોષો ન જોતાં ઉપેક્ષા જુદી કરવી તે પણ મહા વ્રત છે. પતંજલી ભગવાન કહે છે કે—મૈત્રી કલ્યાણ, મુદિતોવેશાનં સુલ હુઃજ પુન્યાપુણ્ય વિપયાનાં માયમા સચિ સ્વમદ્યા દમસ્ સુખી મનુષ્યને જોઈ તેને વિશે મૈત્રીની ભાવના કરવી, દુઃખીને જોઈ કરેશુની.

ભાવ હકેવો, પુણ્યવાનને જેમાં મુદિતા અનુભવાય અને પાપી પ્રતિઃ ક્રોધેતા રાખવી, એ પ્રમાણે થતાં ચિત્ત નિર્મલ અને પ્રમુખ બને છે.

પુલ્ક આર્જીત આદિ અન્ય માર્ગોના દેવતાઓની પ્રતિમાઓમાં માત્ર માદી પુલ્ક રાખી તેમને પણ આદર પૂર્વક માન આપવું. એ પ્રમાણે સમ પુલ્ક રાખીને જે અંતઃકરણના અધિરોધીપણાને નાગવે છે તેને પણ યત્ન કરવો છે. કહ્યું છે કે—જ્ઞાન પિતૃ સ્વરૂપે ચ પવિત્રતાઃ સમંવશિનઃ ॥ કુનારી દેખે કે આંકણને જુએ કે અન્ય જે કાંઈ જુએ તે મધામાંજ પડિતો મમ પુલ્ક રાખે છે. વળી કાંઈ પૈદિક કે શાન્વિક માર્ગેને પણ છોડી દે છે, અને પોતાની પુલ્ક વડેજ ગમે તેમાં શ્રદ્ધાથી દેવતા પુલ્ક કરે છે, તો તેમાં પણ શ્રદ્ધાના કારણથી ને વચન કરે છે. જે કાંઈ શ્રદ્ધાથી કરાય છે તે કલ્યાણને આપનાર છે. પ્રતિમાં આદિમાં શાસ્ત્રોક્ત કર્મમાં કે તત્ત્વોક્ત કર્મમાં આસ્તિકપણું રાખીને દેવતા પુલ્ક કરાય છે. તો તેથી પણ લાભ છે.

સુદૃઢ વિચારથી જોતાં એમ જણાય છે કે આ બધા હોદ્દા દેખાય છે તે માત્ર જસની પૂનાધિક્તા રૂપે છે. એ રીતે કાવિક ચક્ર દુકામા હલો મારે તમે પણ મહાન કાવિક બનેને કરવો. એ રીતે કર્મ યદ નિરૂપણ નમનો અખાય ૩. સંપૂર્ણ થયો.

સદગત હૃદયેષુ નરવરણ પ્રીવેદી.

૭૭૭ ૭૭૭.

મદ.

ધનમદ, રૂપમદ, સત્તામદ, એવા ધણા મદોઅસ્તિત્વમાં છે. મનુષ્ય જ્યારે તે મદને વશ થાય છે ત્યારે પોતાના માનને હારે છે. મદ એટલે અલસાર, અને અલસાર એ મનુષ્યના વિનિષ્ક્રિયતાનું કારણ છે. જે મનુષ્યે આ મદનો એટલે અલસારનો આશય લીધો છે તેણે પોતાના વિનાશનેજ અનુભવ્યો છે. પૂર્વના દ્રષ્ટિથી જુઓ. રાજા યજ્ઞને જળ મદ પ્રકટ્યો હતો. મારા સમાન કાંઈ નથી તેમ એણે માન્યું. અને તેને વશ થઈ ન કરવાનાં કર્મવ્યો કર્યાં પરિણામે એણે તેનો સંહાર કર્યો. બાણાસરને પણ હનર હાવો મદ થયો હતો. કૃષ્ણ જંગલને તેના હનર હાથ છેદી નાખ્યા આવીજ રીતે આધુનિક દ્રષ્ટાંતો મણાવીએ તો રસિયાના કારને સત્તા મદ આવ્યો હતો. ગરીબ પ્રજાના દુઃખની તેણે પરવા ન કરી અને કારકાશી ચલાવી. પ્રજાએ તેને હાથુમારમાં હતો ન હતો કરી નાખ્યો. જર્મનીને આખી દુનીયાની સામે બાય શીકવાનો મદ ચડ્યો હતો. પરિણામમાં જર્મનીને મહાન વધુ પડ્યું. તેથીવીધનને વિજયમદ ચડ્યો હતો. તેને દેવ પ્રતિકૂલ થયું અને દાર અનુભવી.

મદ એજ, મનુષ્યની હિન્મતિને અટકાવે છે. મદનો પ્રભાવ કેટલો બધો છે. એક સામાન્યમાં સામાન્ય મનુષ્ય જે સમાજમાં કાલ્યો અને પ્રતિષ્ઠાવાન ગણાતો હોય છે તેના હાથમાં જ્યારે સત્તા આવે છે ત્યારે તે સત્તા મદને વશ થઈ સર્વજ્ઞ અપ્રીતિ પામી થઈ પડે છે. મદનો સ્વભાવજ એવો છે કે તેને વશ થનાર મનુષ્યને તે પોતાના પૂર્ણ સંસ્કૃતમાં લે છે. અને બાહ્ય ગર જેમ સૂત્રથી આધેડી પૂતળીને પોતાની કાંઈમાં આવે તેમ નવાવે છે તેમ એ મદ પણ મનુષ્યને પોતાની ક્ષમિા મુજબ વર્તન કરાવે છે.

હિનતિના અભિલાષી મનુષ્યે તો મદથી ખાર માફ છેડા રહેવું જોઈએ. બૂલેચૂકે પણ તેનો પોતાનામાં પ્રવેશ ન થાય તે ખાસ વિચારવું. કેમકે મદને વશ થઈ મનુષ્ય દેવાં દેવાં ધોર કૃત્યો કરે છે. તે નીચેના વિવેચનથી જાણી શકાયો.

ધન મંદ. મારી પાંચે પાણી પૈસા છે. જસ ખાઈ પીને મોજા ઉઠાડી. કાઠ સુખાત્ર મરીખ માણસ યાચના કરવાં આવે તો તેને હાથેન કરવી ન જાય તો ધણાં મારી ભૈયા પાસે બહાર કઢાવેલો. અને રસ્તે દરયા જતાં કાઠ બીખેરીનો આર્તનાદ સંભળાય તો તે વખતે કાન જોડેરા કરી નાંખેલા. એ શાળાઓ બીખેરી રહ્યાજ શા માટે ? એમ માની તેનાં પ્રતિ વિરરકાર કરેલો. આં સર્વ દુર્યોગી ધનની મદથી આવે છે. પરમાત્માની સૃષ્ટિમાં સવળાજ માણસો સરખા છે. સંપત્તિ પ્રાપ્ત થવી અને રહેવી એ તો કર્મ અને પુરુષાર્થનું કારણ છે. જેને સંપત્તિ પ્રાપ્ત છે તે મરીખોની દાદ ન જાણે તો શાણુ જાણે ? ઉદાસનાઓ તો આ સંબંધમાં કહે છે કે:—

મનુષ્ય જે પ્રજા કૃપાથી, જાન્યો દે તેમાંથી,
જવના એ પશુ ઘુજ સાથી, ખૂટે ન એને દીધાથી,
પામીય તું દીધું પાણું અંદિ ને તલિ.

હતાં આ રહસ્યમય વાક્યો કાઠ સુખાચવાન મનુષ્યના અંતરમાંજ વતરે છે. અન્ય તો, ખાવા પીવામાં હાથવામાં વ્યર્થ વાતોમાં તથા, હરવા વિધે, કરવા વિધે, રખવા વિધે દિન ગાળતા.

આ સૂત્રાનુસાર પોતાના જીવનને વ્યવસ્થિત કરે છે. અને જ્યારે આ પ્રમણે સતત ચાલ્યા છે ત્યારે શાત સમાધિ ધારી બેઠેલી કુદરત તે નિજ કર્તવ્ય બૂલેલા આમંત પ્રતિ જો કરે છે. કાણુવારમાં અન્ય પલટો ચઢી જાય છે. તે ધનવાન મનુષ્યના હાથેજ કુદરત બેવી તે સદા અથવા વ્યાપારની કરાવે છે કે તે ખાખાલ થઈ જાય છે. લાભોની સાહચર્ય એક વસના વ્યાપારમા ચાલી જાય છે અને ક્યાં તો તે વ્યાપારી આમંતને ખાંધે દોરી લેટા બેર-યા વખત આવે છે કે ક્યાં તો આજ કાલ જે સર્વ સામાન્ય થઈ પડ્યો છે તે દેવાળાનો ઝિં લેવો પડે છે.

સારવાન ! કર્તવ્યને બૂલેલા શીમતો સારવાન ! જ્યાં સુધી તમારામાં આવે અન્ય પલટો થી થયો અને તમારી સંપત્તિ તમારા હાથમાં છે ત્યાં સુધી તેનો સદ્વ્યવહાર કરી લો. રમરમમાં ખંભે અને ખાનીથી માનને કે સંપત્તિનો ગ્રહવ્યવ એ તો સંપાતને વધારનારજ થઈ પડે છે. મને આ વચનમાં શું શ્રદ્ધા નથી. ન હોય તો કુદરત તરફ જુઓ. જમીનમાં નાંખેલો એક ઝોલો સહજ દાણા રૂપે તમને પાછા કુદરત આવે છે. આજ પ્રમાણે સંપત્તિનો સદ્વ્યવહાર સંપત્તિનેજ વધારે છે. કહેવાય છે કે દુર્યોધનના હાથમાં પણ હવું એટલે તે જો દાન આવે તેનાથી મહત્ત્વ મળે પણ તે સાચે તેનામાં કંઈસાહનો ગુણ હતો એટલે પોતાની સંપત્તિનો સદ્વ્યવહાર શકતો નહિ તેમ પોતાના હાથના પશની તેને ખજાર પણ નહોતી. અંતર્યામી કૃષ્ણ આ તત્ત્વ જાણતા હતા. અને તેથીજ પાંડવોના રાજ્યના યજ્ઞ વખત દુર્યોધનને કાપાખાણની અને આ-જોને દાન આપવાની જગ્યા તેને સોંપી હતી. દુર્યોધન પોતે જો કે પોતાની પાસેથી ખર્ચવું થઈ

તેમાં કંઈક દનો' પણ પાંડવો પ્રતિના દેષને લઈને ધનનો બંદાર ખાલી કરવાના ઇશિદાથી આહ-
 'જોને છૂટા હાથે દ્રવ્ય આપવા લાગ્યો. પણ હાથમાંના પત્રના પ્રતાપે દ્રવ્ય ખૂટવાને બદલે હમલ
 હમલ થવા લાગ્યું. આહજોએ પણ પોતાનાથી ઉંચકી સકાય તેના દસ્તાં પણ વધારે દ્રવ્ય લીધું.
 છતાં બંદાર ખાલી થયો નહિ. યુગની નાબીમાંજ જેમ દસુરી દોષ છે છતાં યુગ તેને નબળી
 નાકેતો નથી તેમ હયોધન પણ આ રહસ્યને આશુ ન સક્યો. અને યાદીને બંદારના દ્વાર અંધ
 કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આ કષ્ટાંતથી સમન્તાનું એકલુંજ છે કે સંપત્તિનો ગુદ વપ્સ એજ સંપત્તિનું પદ છે.
 તેને ભણી જે ધનવાન પોતાના ધનનો સહ ઉપયોગ કરે છે તે પોતાનું ઐતિક તથા પારમાર્થિક
 હિત સાધે છે.

રૂપમદ. સૌન્દર્યનો મદ. ખીખ દરતાં હું કોંઈક. વધારે સુંદર હું. મારી ચામડીનો
 વર્ણ ગૌર છે. મારું શરીર ઘાટીકું છે. એમ માની કંઈ કેટલા મનુષ્યો તેમાં વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓ
 રૂપમદને આધિન થાય છે. અને પોતાના સૌન્દર્યનો વાસ્તવ ઉપયોગ અન્યને દેખાડવા માટેનોજ
 કરે છે. અને તે તેના વિતિપાત્કનું કારણ થઈ પડે છે. રૂપમદને આધિન થનાર દરેક વ્યક્તિએ
 સમજવું જોઈએ કે પ્રકૃતે ત્યાં સૌન્દર્યવાનને વધારે માન મળે અને દદરપાને એવું મળે તેમ
 નથી. ત્યાં તો બીજો સમાન છે. બેદાબેદ નથી. અને સૌન્દર્ય એ શું છે ? પ્રભુની દીર્ઘજી મનુષ્યના
 કર્મ પ્રમાણેની બનીસ છે. અને એ બનીસ મળેલી વસ્તુનો આપણાથી દુરપોગ કેમ જ થાય ?
 જે તેમ કરવા તૈયાર થાય છે તેની પાસેથી કુદગની સીનેજ એ બનીસને પ્રશ્ન લીધેલી, બે છે.
 તમે ધણા ખરા પ્રમથિમાં જોઈું દશેજ કે સૌન્દર્ય મેં પેન્ન પુરુષ અથવા સ્ત્રી કુદરની રૂપને
 લઈ ને કદરૂપ થઈ ગયેલાં દોષ છે. અને તેથી આવી ફેરી આશનામાંથી બચવાને માટે પણ
 સૌન્દર્યનો મદ લાવવો ન જોઈએ. છત્ર એ તો અજાના સરખા છે. તેમાં ચામડીનો મોહ ન હોવો
 જોઈએ. પ્રીતિ-મોહ-એવા પદાર્થ પર રાખવો કે જે સાચન-ચિરસ્થાયી રહે. ચામડીનો મોહ શું
 શાશ્વત છે. વિવિધ પ્રકારના રોગો તેનામાં થાય છે. ચામડીની સુંદરતા બગડે છે તે વિશેષ બને
 છે. એટલુંજ નહિ પણ અંતિમ પ્રવાણ વખત એ ચામડીથી ગહેલા દેહને અંદીજ ખૂંટીને વિચ-
 રવાલું છે. તો એવી વિનાશી વસ્તુ ઉપરનો મોહ શા માટે જોઈએ ?

રાનતામદ. આ મદની પ્રતિત્તિ તો આજે હિંદુસ્તાનની પ્રબળે જણાતી શક્યમ છે. ગામ-
 ડામાં અથવા શહેરમાં અલગથી પાંડોરામાગ વસતો એક પુરુષ જે મોડો અને સંદૃશ્યી ગણાતો
 હોય છે. તેને જ્યારે રાત્રી તરફથી અથવા દિવસથી અમુક પ્રકારની સગા આપવામાં આવે
 છે. ત્યારે તે પોતાના બાનને બૂંદે છે. મનુષ્ય તેનો તેજ છે. પણ જેમ દાર પીધેલા મનુષ્યને એક
 પ્રકારનો નિશા ચડે છે તેમ એને સત્તાનો નિશા ચડે છે. અને આ નિશાની અસર જરા પ્રક્ટી
 કે થઈ ચૂકું. તે કાલે તેમાં ફેરો કરે છે. સર્વ કુપર જ્વેદુશ્મી અસાવરી. તામાના નોકર ઉપર
 અમસદારીનો તોર અસાવવો, એમાજ એ પોતાની મદતા સમજે છે. સત્તાને વચ થનાર માણસ
 તો એમાજ સમજે છે કે એ આપણે અધિકારનો રૂપ ન રાખીએ તો કોઈ આપણને મળેજ
 નહિ. અને તેથી સત્તાનો યમાવ રાખવાની તો ખાસ જરૂર છે. આ પ્રમાણે અમનપ્રધાન તેઓ
 બૂંદ કરે છે. અને અપ્રીતિના પ્રમથો ઉપજવના બળ છે. સગની પ્રભાવ દર્શાવેલી જોઈએ એ

જો

મૂલાર્થ ચિંતામણિ

૧ અર્થ વિષા છે.

૧ અક્ષયન.

૮ જળમાં તરણું.

૨ રમાયન.

૯ મેગીત.

૩ શ્રુતિ કથા.

૧૦ નાટક.

૪ પૈથક.

૧૧ અધારોહણ.

૫ જ્યોતિષ.

૧૨ હોલ શાસ્ત્ર.

૬ વ્યાકરણ.

૧૩ ચાર કર્મ.

૭ ધનુર્ધરણ.

૧૪ આત્મ કથા.

૨ વેદ ચાર છે.

૧ ઋગ્વેદ શાખા

૮૨૨

૨ યજુર્વેદ શાખા

૮૧

૩ સામવેદ શાખા

૧૦૦૦

૪ અથર્વ વેદ શાખા

૫

૩ કૃપવેદ ચાર છે.

ઋગ્વેદનો આયુર્વેદ (વૈદક)

યજુર્વેદનો ધનુર્વેદ (વિષા)

સામવેદનો ગાંધર્વ વેદ. (ગાયન વિષા)

અથર્વ વેદનો સ્થાપત્ય વેદ. (સિદ્ધ વિષા)

૪ વેદાંગ ૬ છે. ૧ શિક્ષા ૨ કલ્પ ૩ વ્યાકરણ ૪ નિરુક્ત ૫ હંદ ૬ જ્યોતિષ.
શિક્ષામાં વેદોચ્ચાર વર્ણન.

કલ્પમાં. કર્મ કરવાની રીતનું વર્ણન. વ્યાકરણમાં શબ્દ સિદ્ધિ અને શુદ્ધતાં વર્ણન.
નિરુક્તમાં વેદના કડીશ્ચ શબ્દોનો અર્થ. હંદમાં અક્ષર, માત્રા, ધ્વનિ, વર્ણન
જ્યોતિષમાં-મણીતાદિ વર્ણન.

પુરાણ અષ્ટાદશ ૧૮ છે. અને પુરાણના લક્ષણ ૫ પાંચ છે.

૧ સર્ગ ૨ વિસર્ગ ૩ મનવન્તર ૪ વંશ ૫ વંશાનુચારત.

૧ અક્ષ પુરાણ.

૧૦૦૦૦

૨ યજ્ઞ પુરાણ.

૫૫૦૦૦

૩ રાવણ પુરાણ.

૨૩૦૦૦

૪ શિવ પુરાણ.	૨૪૦૦૦
૫ શ્રીમદ્ ભાગવત.	૧૮૦૦૦
૬ નારદ પુરાણ.	૨૫૦૦૦
૭ માકેડેય પુરાણ.	૫૦૦૦
૮ અગ્નિ પુરાણ.	૧૫૪૦૦
૯ ભવિષ્ય પુરાણ.	૧૪૫૦૦
૧૦ બ્રહ્મ વૈવર્ત પુરાણ.	૧૮૦૦૦
૧૧ સિંગ પુરાણ.	૧૧૦૦૦
૧૨ વારાહ પુરાણ.	૨૪૦૦૦
૧૩ ક્ષેત્ર પુરાણ.	૮૧૦૦૦
૧૪ વામન પુરાણ.	૧૦૦૦૦
૧૫ કર્મ પુરાણ.	૧૭૦૦૦
૧૬ મત્સ્ય પુરાણ.	૧૪૦૦૦
૧૭ મરૂડ પુરાણ.	૧૬૦૦૦
૧૮ બ્રહ્માંડ પુરાણ.	૧૨૪૦૦૦

૬ જ્ઞાત.

૧ શાંખ ૨ ઘોઝ ૩ વેદાન્ત ૪ શ્રીખાંસા ૫ ન્યાય ૬ નૈમિષિક.

૭ વિદ્યા ૧ પરમેશ્વરની જ્ઞાન ચક્રિન.

૮ અવિદ્યા. પરમેશ્વરની મોહ ચક્રિન.

૯ પંચ મહા મય.

૧ વેદ પાઠ-૨ દેવ ઋષિ પિતૃ તર્પણ ૩ હોમ ૪ જાપિ વૈષ્ણવ ૫ અનિયમીકરન.

૧૦ સપ્તર્ષિ સાત છે. ૧ વસિષ્ઠ ૨ અત્રિ ૩ કશ્યપ ૪ વિશ્વામિત્ર ૫ બરહસ્પતિ ૬

જમદગ્નિ ૭ જાતમ.

૧૧ ચતુર્વેગ ૧ કર્મ ૨ અર્થ ૩ કામ ૪ મોક્ષ.

૧૨ પરિપુ. કામ, ક્રોધ, જ્ઞાન, મોહ, મદ, મત્સર.

૧૩ ગુરુ ગુણ-માતા પિતા આચાર્ય.

૧૪ અગ્નિત્રય-દક્ષિણાગ્નિ, માર્કણ્ડેય આહવનિય.

૧૫ ચારવર્ણ-બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર.

૧૬ ચાર આશ્રમ-શ્રદ્ધાચર્ય, માર્કણ્ડેય, વાલ્મીકિય, સંન્યાસ.

૧૭ ભક્તિ તત્ત્વ-શ્રવણ, કીર્તન, રમણ, ચરણમેલા, અરવિન, પંદન, દામ, સખ્ય, [આત્મ નિવેદન.

૧૮ અષ્ટ મિદ્ધિ-આલુભા, મદિમા, કાપિમા, ગરિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકાશ, ક્ષીણ, વશિત.

૧૯ પંચ તત્ત્વ-પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ.

૨૦ ત્રણ ગુણ-મત્ત, રજ, તમ.

૨૧ રાજના ચાર ગુણ-સામ, દામ, દંડ, બેદ.

મુક્તિ ભૂપણ, ચેતના (એન્ડ્રીયન-કૌચુમાર ચેત. હાથ આલાકી ચિત્ર સાક થંડાઇ રસ રાગ આરાવ આદિવાદ પહેલી પ્રતિભાસા દુર્વાચક ચેત પુસ્તક વાચન નાટકની આખ્યાયિકા દર્શન કાન્ય સમસ્યા પુરણ, પત્રીકા ચેત્ર ખાણ વિકલ્પ-તર્ક કર્મ વડાઇતું કામ વાસ્તુવિદ્યાઅદ બનાવણ, રૂપા રત્ન પરિકા ધાતુવાદ મલિરાગરાન લોભનતું જ્ઞાન વૃક્ષતું આયુર્વેદનો ચેત્ર મેદા આદિ પક્ષગોને લદાવવાની રીત તોતા મેતા પેપટનું મોલતું કિત્ત્રાદન કેનામાર્જન અક્ષર મુદિકાનું કથન મેચિત્ત કુતર્કનો વિકલ્પ દેવભાષા જ્ઞાન પુણેની ગાડી બનાવવાનું જ્ઞાન પંત્ર માતૃકા-ધારણ માતૃકા મંચામ્ય માનસી કાળ ક્રિયા અભિધાન મેશ, હંદ જ્ઞાન, ક્રિયા વિકલ્પ, છ સીત ચેત્ર વચ્ચે ગોપન જુગાર વિશેષ આકર્ષણ પ્રાણ કિડન વૈજયી વિષાતું જ્ઞાન, વેનાલિલિ વિષાતું જ્ઞાન.

૪૦ ભકત ૪ આતે જગત્તુ અયોધી વિજ્ઞાન નિવાસ.

૪૧ નવમુણુ બાહ્યવ્ય. સમ દમ તપ તિતિસા જ્ઞાનિ આર્જવ વિજ્ઞાન આસ્તિક્ય હૃદયમા વિધાસ. એ રીતે આ લેખ વડે જગત્તુને ધાતું જાણવાનું મળે છે. તથા મુદમમતિ થાય છે. અને દક્ષ બને છે.

હૃદયમાહ જગત્તુ.

શ્રી ઈશાવારય ઉપનિવદ.

(અત્તમપ્રાન વર્તમાન વર્ષના ૫૫ ૧૫૪ થી)

વસ્તુ સર્વાણિ મૂલાભ્યાસમયે વાતુ વરવણિ સર્વે ભૂતંતુ જાત્મોનં તતોન વિજ્ઞાનુચ્ચતે ॥૬॥

અર્થ-જે મર્વ જૂતાને આત્માને વિશે જોય છે, અને સર્વ જૂતાને વિશે આત્માને જુએ છે તે તેથી ખંચાતો (જ્ઞાની પામતો) નથી.

ટીકા-છઠ્ઠા તથા સાતમા મંત્રમાં મુમુક્ષુ જોને કષણ જ્ઞાન થયું છે. તેની સ્થિતિતું વર્ણન છે અવ્યક્તથી માંડીને સ્થાવર જંગમ તુલ્ય પર્વત સપ્તજાને પોતાના આત્મા વિશેજ રહેલાં જોય છે, અને તેમજ તે સપ્તજામાં પોતાના આત્માનેજ દેખે છે, તે કોઈની નિંદા કરતો નથી. કોઈ પણ વસ્તુ આત્મા વિનાતી છે. એમ જાણવાનું નથી. જે વસ્તુ જડ દેખાય છે તેમાં પણ ચેતન છે. તે ચેતન ઘણું ઘટ આપચ્છુધી દંકાયણ હોવાને લીધે દેખાતું નથી આવરણની પટતા સ્ત્રમય જતાં બદલાય છે, ખડીજમાંથી, વનસ્પતિ વનસ્પતિમાંથી, પથુ, અને પથુમાંથી માણુમ, એ પ્રમાણે વ્યક્તિનો ક્રમ છે, આ પ્રમાણે પથુચિએ પથુચિએ ચડવાનું છે, જે વસ્તુ જડ છે તેમાં ચેતનનો અંશ છે એ વાતને મઠે પ્રમાણુ પણ છે. પૃથ્વી જડ દેખાય છે, તેમાંથી કંઈક બાગ કુછળીને જોએ આવીને પર્વત રૂપ થાય છે, પર્વતો ગર્દ ચઈ જાય છે, પટ આવરણને લીધે પોતાના શરીરની જહાર જે બતાવે અને છે તેની તને લાગણી જડ વસ્તુ ને થતી દેખાતી નથી અને

તેથી તેને અંદરથી ઉત્તર મળતો નથી. એક સારી ઝીના બનવાથી માણસ તેને હર્ષ થાય. એ હર્ષ અંતરનો ઉત્તર છે બહારવાળાને અંદરથી જવાળાં મળે છે. તો પણ ઘટ આવરણમાંથી લાગણી થાય એવો જો બનાવ અને તો અંતરમાંથી કંતમણુ મળે. માણસને અણુઓની કાંઈ નાની સરખી ટાંકડી ધોચે તો તે નરન કહે છે, કેમકે અંદરની લાગણી તિવ્ર છે. આવરણ ઘટ નથી તેથી તે તિવ્રતા દેખાય છે. તેમજ વધરના ઉપર ધણાજ જોરથી જો પ્રહાર કરવામાં આવ્યો હોય તો તે કુજો છે. અહિં આવરણ ઘટ છે આટલે વધારે જોર મળે છે એથી એમ મમળવ છે કે જે વસ્તુ નિર્હર્ષ-જડ, દેખાય છે. તેમાં પણ ચેતન છે તેથીજ અહીં કહ્યું છે કે સજ્જા જુતોને વિશે પોતાના આત્માને જોવ છે. કારણ અને કાર્ય સજ્જાનું મૂળ એવું પોતેજ છે. જેને વ્યક્તિ અથવા રૂપાંતર થાય છે, જે જે બાવ પ્રગટે છે તે સજ્જાનો અંતર્યામી-સાક્ષી આત્મા છે. કહ્યું છે કે.

૫૬

જહા દેખન વહાં રૂપ હમારો ટેક

જડ ચેતન મે બેદ ન દેખન, આતમ એક અખંડ નિહારો ॥ જહાં

શિતિ જળ તેજ પવન આકારો, કારન સૂક્ષ્મ સ્પૃશ્ય મિયારો ॥ જહાં

નરનારી પશુ પંછીન બીતર મુલ જિન કોઈ ન જગન કારો ॥ જહાં

જાટ પતંગ પિચાગ-પહારય, સરવર વરવર જંગલ પહારો ॥ જહાં

મે સખો, સમઘી મેરે મદિ, નામ ન રૂપ નિરંજન પારો ॥ જહાં

નાય કુપા નરસિંહ બયો અમ; ત્યાપિ રહયો હમસે જગ સારો ॥ જહાં

જે જે વસ્તુ સારી લાગે છે એટલે જે જે ચિત્તનું આકર્ષણ કરે છે તે તે વસ્તુમાં કંઈ 'હું' એવું રહેતું છે કે જે તે આકર્ષણનું કારણ છે એ કારણ પોતાનુંજ રૂપ છે. પોતે માં છે તેથી ત્યાં આકર્ષણ થાય છે. પોતાનાથી જો કંઈ જુદા વસ્તુ હોય તો આકર્ષણ થતો નથી. પણ માયાના આવરણને લીધે આ સુખજનનું નથી. સ્નેહનું કારણ પણ એજ છે. માણસની ધમ્મે ઉપાધિને લીધે જુદાપણું દેખાય છે પણ ખરી રીતે આત્મ તત્ત્વ એકજ છે. થી એકની વૃત્ત બીજાની બશી બેંચાય છે. ઉપાધિને ઓળંગી જવાનો આ સ્વભાવિક યત્ન છે. રેકમાંજ 'હું' હું એવી વૃત્ત ચલાવી રાગ દ્રેષ કંઈ રહેતું નથી. દ્રેષ એજ દુઃખ અને કલેષ. મૂળ છે દુઃખ સર્વમા 'હું', મારંજ રૂપ સ્વભે પ્રકાશી એજ જગારે નિશ્ચય થાય ત્યારે જુદા 'હું' જનું રહે છે. કારે કોઈનો તિરસ્કાર કોઈની નિંદા કરવાનું રહેતું નથી. કોઈથી બચતો માનવાનું રહેતું નથી. અવિવાદી દૈન બાવ ક્રુષ્ન થાય છે, તે દૈન બાવ કળી જાય છે, અવિ-તાની નિરતિ થાય છે અને નિત્ય શુદ્ધ શુદ્ધ એક જોતિ-આત્મ પ્રકાશ રહે છે; અને બીજું 'હું' છેજ નહિ, તો કોની નિંદા કરવાનું રહ્યું અથવા કોનાથી બચાવવાનું રહ્યું.

અપૂર્ણ.

અધ્યયનદામ બળવચરામ દોરાલ

આફિલ મનને

૫૬ ગઝલ

હવે મનડા, હરિ બજ તું: જગતની આસ ખોટી છે,
સમજતે બાઈ, રે ? માયે પ્રભુની બીક ખોટી છે.
ધરા, ધન સૌ ધર્યું રહેશે, નદિ સાથે કશું આવે,
ઝલીને ભક્તિનું બાતું, પ્રભુનું નામ લે આવે.
પસાઈ મોહના રહે, નદિ સત્સંગ તેં કીધા;
નકામી છંદગી ગાળી, અપખ રસનો સદા લીધા.
રહ્યો નિજ સ્વાર્થમાં ગચ્ચી, કુઝમે કાળ સો ગાળ્યો;
હવે તો ચેત મન પાછું, પ્રપચે દાટ રે ! વાળ્યો.
બધી દુનિયાં વિગેણી છે, નધી કંઈ આર સમજાયો;
રહી તારાથી મનપંખી, નયી શુભ ગાર્જ પડખાયો.
હવે તું છોડી દુનિયાને, ધીવાનામાં ખરી જાને;
પ્રભુના નામની પ્યાલી, બની મસ્તાન પી જાને.
નદિ આ દરેની કાંઈ. દવા સાથે નને ત્યાંયા;
દળાદળ ઝેર જથ્થા જામ્યું, મળે ત્યા મિષ્ટ પદ ક્યાથી ?
બલાઈ કર અરે, મનડા ! પ્રભુ ગ્રહ બલાઈથી.
ખુદાને ખોળવા કાળે, મદા ડરને ખરાઈથી.
ભર્યો મંમાર આ દુઃખે, શુખા ભારો ચું લોભાવું ?
તુમાખી ! તોરમાં યાને કુવાઈ રેજ બરમાવું ?
જુડી જાંજળ આ છોડી, અધી દુર્બુદ્ધિ દે દાળી;
શરના યાનની પ્યાલી, હવે લે દાયમાં ગાલી.
પદ્મમાં પ્રાણ આ જાશે, પડી રહેશે જૂની કાયા,
સગાં સૌ હાથ, તરછોડી નજ દેશે અધી માયા !
અગમને આયરે કોઈ ખીચ ના લાપચે કાંઈ;
સ્વીકારી શીખ તે માર, પ્રભુથી પ્રીત કર બાઈ !

ધીરજ,

સ્વાગત મંદિર.

શ્રી દાસબોધ (જુદા અંધમાળા અંક ૧૧ માં પ્રકાશક સરતું સાહિત્ય વર્ષકે કાર્યાલય અમદાવાદ. મૂલ્ય રા. ૨-૮) મહારાષ્ટ્રનો પુનરુદ્ધાર કરનાર પીર હીવાજી મહારાજના સમર્થ શુદ્ધ ગ્રન્થદાસ સ્વામીના વિવિધ બોધપદ ઉપદેશોનો આ અંકમાં સંગ્રહ છે. 'હજારો તથા તત્વજ્ઞાનીઓને હમેશા વિચારવા અને પાઠ કરવા યોગ્ય આ અંક છે. મનુષ્ય જીવનમાં એવા ધણા પ્રસંગ આવે છે કે જ્યારે નિગરા યત્ન જત્યા છે. આપા અમૂલ્ય અધીનો અગ્યાસ તે સમયે જીવનને આજ્ઞાના મૂલ્ય સમાન ધઈ પડી સ્વસ્વરૂપ પ્રતિ જ્ઞાને વાળે છે. માલ વિનાના ચિંથરા જેવા સમાચારો વાચવામાં વખતને વ્યતિત કરવા કરતાં આવા ઉપયોગી પુસ્તકોને નિરંતર ઉપલબ્ધિવા વાચન તરફે નહિ પણ મનન પૂર્વક અગ્યાસ તરફે રાખવાં જોઈએ. પુસ્તકનું કદ સુપરરેપલ ૧૧ પેજ ૫૪૪ પૃષ્ઠનું છે. અને સારા ઝોલ કાગળ ઉપર છાપી યાક પૂઠા રખાઈયાં છે છતાં ખાતાનાં સસ્તાપણના ઉદ્દેશને ધ્યાન મૂલ્ય ફક્ત રા. ૧. રખાયું છે તે વ્યાજબીજ છે. ખાતાના પ્રવંતક સ્વામી અખંદાનંદને શુભરાતી પ્રાપ્તને આવા ઉપયોગી પુસ્તક પૂરા પાડવાના કર્તવ્ય બદલ અભિનંદન આપીએ છીએ.

પ્રમાદધનની પ્રજ્ઞતા (પ્રકાશક રા. રા. વજલાલ નાદવજી હકર માંડવીની પોળ અમદાવાદ. મૂલ્ય રા. ૪-૮) સરસ્વતીચંદ્રના પુસ્તકથી શુભરાતની પ્રાપ્ત બાગેજ અગાસી હશે. આ પુસ્તક તેના ઉપસંહાર રૂપે રા. પીરજલાલ નરભેરામ વડીલ બદ્ય નિવાસી તરફથી લખાવડું છે. ફક્ત મમયમા તેની બીજી આજ્ઞિત થવા પામી છે. એ તેની એક રીતે શ્રેષ્ઠપ્રિયતા મુલ્યે છે. સરસ્વતીચંદ્રમા અધુરાં રહેલા પાત્રોનું તેમાં વર્ણન અપાયું છે. બાપા પણ સાદી અને સરળ છે. પ્રમાદધન કુટુંબ વીગેરેનું અપૂર્ણ જીવન આમાં પૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન થયો છે, અને તે વાંચવા સર્વને બલામણુ છે. વિશ્વજ્યોતિના આદર્શો પોષ્ટેજ ન લેતાં રા. ૪.૫) માં પુસ્તક આપવા બાપ વજલાલ નરજીવી જણાવાયું છે.

દેશજ્ઞધુ દાસ [પ્રકાશક સાહિત્યકુંજ અંધમાળા રામેલ વાવા નડીયાદ) અડી રામાં રામલ ૧૬ પેજ ચાહજના ૧૨૦૦ પૃષ્ઠનું વાચન પુર પાડવાના શુભ ઉદ્દેશથી સ્થાપિત થયેલી સાહિત્યકુંજ અંધમાળાનું આ પાંચમું પુસ્તક છે. દેશજ્ઞધુ દાસનું જીવન ચરિત્ર તેમણે આપેલા માળો વીગેરેનો આમાં સંગ્રહ કરાયો છે. અને આધુનિક વાતાવરણમાં આ પુસ્તક શ્રેષ્ઠપ્રિય ધર્મપાઠવા મંભવ છે. પુસ્તકનું છુટક મૂલ્ય બારઆના અને વાર્ષિક ફાલે છ આના છે.

રંગભૂમિ (અધિપતિ રા. રા. નરસિંહદાસ બમવાનદાસ ત્રિખાકર, બેરીટર એટ લો મુદ્રક તથા પ્રકાશક કોશી ખર્ચલ ૩૦ જનરગેટ ફાટ મુખર્ધ વાર્ષિક લવાજમ રા. ૭-૦-૦ છુટક નકલના ૨-૦-૦ આ સચિત્ર ત્રિખાસિકનો જન્મ આશુ સંવત ૧૯૭૪ ના વર્ષથી થયો છે. ગુગ હવા આટ પેપરના કાગળ ઉપર તે ઉપાય છે. અને સંખ્યાબંધ ચિત્રો તેમ વણ રંગના ચિત્રોથી બહારની શાખામાં ઘણી પ્રશ્નિ કરવામાં આવી છે. દાસમાં બનવાતા નાટકોમાંયા

ઘણા ખરા એટલા બધા કલુષિતપણાને પામ્યા હતા અને પામતા નહય છે કે કેવળ પીટ કલાસના એટલે હલકી કલાસના પ્રેક્ષકોના વસ્ત્રોર ખાતરજ પોતાના પ્રયોગમાં અનીતિ અને અમર્યાદાપણાનું વિષ ભેળે છે. તેવા વખતમાં રંગભૂમિ જેવા પત્રની ખાસ જરૂર હતી. રંગભૂમિ તેના નામ પ્રમાણે પૂર્વકાળમાં નાટકો દેખા બજવાતા હતા? આધુનિક કાળમાં તેનું સ્વરૂપ શું થયું છે? અને હવે પછી કેવા નાટકો બજવાની જરૂર છે. વગેરે વિષયમાં ઉપયોગી ચર્ચા કરશે તો આગળ પર ધર્મ સાઈ કામ કરી શકશે એવી આશા રાખી શકાય છે. આપું પણ આટલેપર ઉપર છાપ્યું એ એક પ્રકારની નવીનતા છે. પણ તેને બદલે રકત ચિત્રોજ તેવા કાગળ પર છાપી બીજા સખાણુ સારા ગેજર કાગળ ઉપર છાપવામાં આવે. અને તેના ખર્ચની બચત ચિત્ર વધુ આપવામાં અથવા ત્રિમાસિકને બદલે માસિક કરવામા વપરાય તો ધર્મ આવકારદાયી થઈ શકશે.

ગીતા નિષ્કર્ષ પ્રથમ ખંડ પ્રકાશક અરવિંદ તત્વ કાર્યાલય ભરૂચ પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. ૩-૧૨-૦ કદ રોયલ ૮ પેજ ૫૪ ૩૧૪ પાકું પૃષ્ઠ.

મહર્ષિ અરવિન્દજીના સખેલા પુસ્તકોના ગુજરાતી અનુવાદ કરી તે પ્રસિદ્ધ કરવાને ભરૂચમાં એક અરવિન્દ તત્વ કાર્યાલય નામની મંડયા સ્થાપિત થઈ છે. તેનું પ્રથમ પુસ્તક ગીતા નિષ્કર્ષનું છે. પછતર કિંમતે આવા ઉપયોગી પુસ્તકો આપવાનો સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. આ પુસ્તકમાં મહર્ષિ અરવિન્દજીએ ગીતા ઉપર પ્રવચન સખેલું છે. અને તે દરેક ધર્મ જીજ્ઞાસુએ વાંચવા શોધ્ય છે. અમે આ કાર્યાલયની આવા ઉત્તમ પુસ્તકો બહાર પાડવાની પ્રવૃત્તિ બદલ પ્રગતિ પ્રાપ્તિએ છીએ.

ધી બાલામૃત કાર્યાલય સદેર જ્ઞાંય કલુષીક મુસ્ત તરફથી તેના વ્યવસ્થાપક બાઈ જદરામ ઈશ્વરપારીયાએ આશુ વર્ણનું કેનેન્ડર અને બ્લોગ્રીમ પેક મે કવી છે તેની પહોંચ આબાર સહ સ્વીકારીએ છીએ. બ્લોગ્રામ પેકની ઉપર મહાત્મા ગાંધીજીનું ૨ ઈન ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે. અને કેનેન્ડરમાં એક નાના જાળકનું ચુંદર ચિત્ર છે. તે ધર્મ શોખીરૂપ છે.

—૦૦૦—

મન: શક્તિ અને તેનો પ્રભાવ.

લેખક:—દેવશંકર બેઠાલાલ પંડ્યા તમડી વાયા બેઠાલ.

મન: શક્તિ પોતાના જીવનને ઉચ્ચ બનાવનારી વિભાજ્ય શક્તિ છે. તે દ્વારા કંઈકમાં કંઈક કાર્ય સંભાળનામાં કરી શકાય છે. એ એવી શક્તિ છે કે પ્રત્યેક કાર્યમાં પ્રાણ સંચાર કરી દે છે. વાસ્તવિક રીતે ક્યારે એ અમૂલ્ય શક્તિનું દાન કરી મનુષ્ય માત્ર ઉપર મહદુપકાર કર્યો છે. મનુષ્ય કાર્ય કરવામાં સ્વતંત્ર છે, તેથી તથા મૂર્ખતાને લીધે કોઈ વ્યક્તિ એ ક્યારે દત્ત મહાશક્તિને વિકસિત કરતી નથી, તો તેમાં તેનું જ દુર્ભાગ્ય છે. તેના કળનો આધાર તેનેજ શીરે છે.

આ શક્તિને અંગ્રેજીમાં Will power ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આત્મ શક્તિ, આત્મવળ, ઇન્દ્રિયશક્તિ, મનોબળ, મન શક્તિ આદિ પર્યાય વાચક શબ્દો છે. તેનો સમ્બંધ મન અને હૃદયની શક્તિ એ છે. અર્થાત્ જ્યારે વિચાર હ્રમ્ય ક્રેટિમાં પહોંચે એટલે શરિષ્ઠ્ય તેમ સુદૃઢ બની જાય છે, ત્યારે તેને ક્રેટિનો આઘાત લાગતો નથી. જ્યારે મન એટલું સ્થિર તેમ એકાગ્ર બની જાય છે કે તે કાષ્ટપણુ ઇન્દ્રિય વિષયમાં તટ્પ્રીન બની જાય છે, ત્યારે એમ કહેવાય છે કે મન:શક્તિનો પૂર્ણ વિકાસ થયો, અથવા મન:શક્તિ બળવાન બની ગઇ. એ રીતિમાં ક્રેટિપણુ કાર્ય બળવતાં સંપૂર્ણ રીતે સક્ષમતા મળે છે. .

મન:શક્તિ અવ્યક્ત તેમ મહેનતથી વધારી પણ શકાય છે. પ્રાચીન ઋષિઓ, મહાત્માઓ, તેમ આચાર્યોના હૃવનચરિત્રો મહાન મન: શક્તિનાં ઉત્ત્તરો છે. એ શક્તિ દ્વારા તેઓ જગતનું કલ્યાણ તેમ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ કરતા કરતા સજ્જોતો ગયા પરમાત્મ પરમેશ્વરમાં તન્મય બની શુદ્ધિ મેળવતા હતા.

મન શક્તિ એ હાતુમાનજીને મદદ બળવાન બનાવ્યા. મન: શક્તિના પ્રભાવે દેવાધિ દેવ મહાદેવજીમાં એટલી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ કે તેમને જોતાંજ કામ બળી ભસ્મ થઇ ગયો! મન: શક્તિ મેરમેરિજમતું પ્રધાન અંગ છે. મન: શક્તિ એ અશુદ્ધિને ધતુર્ધર, જીમને મદાધર, કષ્ટજીને ચક્રધર, બળરામને હળધર, અભિમન્યુને વ્યૂહ જેવા દુર્ગમ દુર્ગને તોડવા જેટલો સમર્થ, મહારાણ્ય પ્રતાપને દુર્ગો સહન કરીને પણ આત્માભિમાન તથા ક્ષત્રિયત્વનું ગૌરવ રાખવા જેટલો વૈધર તેમજ સીતા સરખી સતી સ્ત્રીને રાખણુ કુળનો વિનાશ કરવા માટે દાવાઓ પ્રત્યક્ષિત કરવા જેટલા શક્તિમંત્ર બનાવ્યા. એકલા દયાનંદ સરસ્વતીએ-એક લગ્નદી બધે સંન્યાસીએ અસંખ્ય પાતનાઓ તેમ અડચણોની ધાર જઈ ભારતમા દુ:ખી વૈદિક ધર્મોના સિદ્ધાંતોના સિદ્ધાંત મળતી એકમ દેશની સ્થિતિમા ફેરફાર કરી દીધો. એ મન: શક્તિની પ્રબળતાને લીધે એ પણ મન: શક્તિનો ઉત્તર પ્રભાવ છે કે મહાત્મા ગાંધીજીએ ત્યાગ અને તપની માફાત મૂર્તિ બનીને 'હંદમા તો શું' પણ દરિયાપાસના તમામ મુલકોમા અને વિષેશે કરીને વિલાયતમાં જંગરી હિલચાલ પેદા કરી દીધી છે. દટાતો કેટલાક આપણ? સંસારનો ઇતિહાસજ એવો છે, કે તે જોતા ઠેકાણે ઠેકાણે મન: શક્તિની વિલક્ષણતાના દર્શનો નજરે પડે છે. ઇટાલિના પ્રખ્યાત દેવ બકત જોસેફ મેજીનએ દાસત્વની બનાવક જાળમા સપડાવવા ઇટાલિ દેશને 'દાસત્વ મુક્ત અને સ્વતંત્ર કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ સમસ્ત દેશમાં પોતાની જ્વજ ફરકાવવાની અભિલાષા પણ પ્રગટ કરી દીધી. ખૂબ પ્રયત્ન થઈ મેજીન ઇટાલિયનોમાં આજણોદાર, અને ઉત્તાહ દ્વારા તથા કાર્યો કરી દઇ દેવાને તૈયાર કરી દીધા. પ્રત્યેક દેશવાસીઓના હૃદયને એવી ખાતી કરાવી દીધી કે ઇટાલિની સ્વ ગતીય ધમજ જાણે ફરકી રહી છે, યોડાજ વખત તે વાતને મત્ત્ય પણ કરી બતાવી પોતાના ઉજ્જ્વલ રક્તથી જળની જગમ જુગિનું મંગળ સ્નાન કરાવીને તેમના શત્રુઓના શરીરની પિત્તવમાજ આરોગ્યની સદાને માટે પરતગતોની બેડીયોમાંથી મુક્ત કરાવ્યા. ત્યાર તો કહે કે એ શું સાધારણ બકત કહેવાય?

જાપાન જેવો નાનો સરખો દેશ રશ્મિયા જેવા વીરતાજ દેશપર વિજય કેવી રીતે મેળવી શક્યો? એ મન:શક્તિની સળગતાનજ પ્રભાવ છે. હવેપતિ ચિરાજીએ કયા બળને લીધે

ઐરંગજેય જેવા જળવાનં શત્રુ સામે ખાલ બીડી હતી ? નિઃસંદેહ છે કે એ મનઃશક્તિની મહત્તાનું પરિણામ છે, રૂપનગરની વીરહત્રાણિ અંચલ કુમારી જ્યારે પાલખી બહાર નીકળી ઐરંગજેય તથા રાણા રાજસિંહની સામે આવી ડબી રહી ત્યારે સાક્ષાત્ ચંડીનો અવતારજ્ઞ બામતી હતી. તે વખતે કોઈપણ વિરપુરુષની હિંમત ન રહી કે તેની સામે તલવાર ધરી યુદ્ધ આરંભે તે વીર મહિલાની અત્રોષીક શક્તિ તથા સ્વત્વની આગળ સૌ કોઈ પરાસ્ત બની ગયા. એ પશુ મનઃશક્તિનેજ પ્રભાવે.

અરોહ્યઃટિકામાં દુષ્ટ નરાધમ રાવણ કુવાડી તરવાર ડુંકરત આવી સીતાજીને અનેક પ્રકારનાં પ્રયોગોનો બતાવે છે છતાં સતી તેથી ડગતી નથી ત્યારે તે પાપાત્મા કહે છે કે 'સીતા ! હું તને ચાહું છું' છતાં તું મારી સામે એકપણ વખત પ્રેમ બરી દૃષ્ટિથી જોતી પણ નથી ? સમજ બે તું કહ્યું માનશે તો મારી પટરાણી મશે, નહિતો આજ તજવાર તારી વિધાતક બનશે' આવા કટોકટીના સમયે પશુ સતી સ્ત્રી પ્રાણુની તથા પરવા ન કરતાં શું કહે છે તે સાંભળાયે છે દુષ્ટ નરાધમ, અહીંથી દૂર જા. નહિ તો બાળાને ભરખીભૂત,કરી નાખીશ' રાવણ દુષ્ટ તેમ નરાધમ છે, એવું નિર્મિષતા પૂર્વક સતી સ્ત્રી રાવણનેજ સંભાળણુંદારા પ્રતિત કરાવી આપે છે. પરંતુ કામાંધને સાચી સલાહ સૂઝતી નથી. તો પશુ એટલુંતો સત્યજ છે કે સીતાજીના ખનોમળઆગળ રાવણનું કંઈ ચાલતું નથી ને ધારે તો જળજેરીથી સીતાજીને પોતાની ઘાસી બનાવી શકે, પણ આ વખતે તો દેવીના શરીરને અડકવા જેટલું પશુ તેનામાં સાહસ રહ્યું નહિ. સીતાજીને પોતાના સતીત્વ પવિત્રતા તથા મનઃશક્તિ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. તેથી તથા પરમ પિતા જગદીશની મદદ મળી તેથી તેમના શીલજનો બચાવ થયો.

વિદ્વાનોએ મનઃશક્તિને બે વિભાગમાં વહેંચી નાખેલ છે. (૧) બાહ્ય પ્રભાવ (૨) આંતરિક પ્રભાવ. બાહ્ય પ્રભાવના સંબંધમાં ઉપરોક્ત ઉદાહરણોથી જણાઈ આવ્યું છે કે મનઃશક્તિ એ બીજું કંઈજ નહીં પણ સાચી ઇચ્છા શક્તિની લાગની માત્ર છે, કિન્તુ તેમાં કોઈ પ્રકારની ન્યૂનાતા, સંદેહ કે કથાસ રહેવી ન જોઈએ, એ ખાસ આવશ્યક છે. ક્યારા એ મિહિતે બાધક છે.

હવે રહ્યો આંતરિક પ્રભાવ, એનો પ્રભાવ કેટલો છે તે સમજાવવા ખાતર માત્ર એકજ ઉદાહરણ સવિસ્તર સમજાવું બસ છે. મનુષ્યને જે બાળતત્વે જેવો અને જેટલો દૃઢ નિશ્ચય બંધાઈ જાય છે, તે બાળતત્વું તેને તેવું ને તેવું જ રૂપ પાપ્ત થાય છે. વિલાસતમાં એક અપરાધીને પ્રાણુડંબની શિક્ષા કરમાવામાં આવી, મનો વિરાગ વેતલચોએ અદાલતને કહ્યું કે અમે તેને એવી રીતની શિક્ષા કરીશું, કે તેથી અપરાધી છૂટી પણ ન શકે તેમ જરા પણ દુઃખ ન પામે, છતાં મૃત્યુ પામે ! જડજ પણ આશ્ચર્યચકિત બની ગયો કે એવી ને વળી કદા શિક્ષા છે કે જોને અમે પણ જાણી શકતા નથી ? તે તથા બીજા અગ્રગણ્ય વિદ્વાન-કોકટરો પણ આ નાદુરૂપ ઘટના જોવા તત્પર બની ગયા. સૌ છાને એટલીજ વિશ્વિત કરવામાં આવી કે 'મહેર-બાની કરીને જે દ્રશ્ય અને તે જોઈજ રહેવું એકપણ શબ્દ ઉચારવો નહિ'

અપરાધીને જેનપર જાધો સુવાર્યો પછી તેના હાથને એવી રીતે બાંધી દીધા કે જ્યો તે શરીરને બીલકુલ હલાવી-ચલાવી ન શકે. આજે પાઠા બાંધી દીધા કે જ્યો તે પ્રયોગ નીરખી

ન શકે, ક્ષેત્રિય સિવાય બધી રાનેન્દ્રિયોના માર્ગો બંધ કરી દીધા. ત્યારબાદ પ્રયોગ કર્તાઓમાંથી એકે બીજાને કહ્યું ‘હું’ તેની ગરદનની મુખ્ય નસમાં નસતર લગાવી દઈ છું’ કે જેથી તેના શરીરનું તમામ લોહી નીકળી જશે એટલુંજ નહિ પણ તે અત્યંત લીધુ બની મરી પણ જશે.’ બીજાએ પણ તેના કહેવાને ટેકો આપ્યો. પછી તેની ગરદનની મુખ્ય રમ ઉપર જળપૂર્વક એક એવી તો ચૂંટી લીધી કે અપરાર્ધાંત એમજ ખાત્રી થઈ નક્કી મારા શરીરને નસતર લગાવી દીધું પાસેજ એક ખાલી વાસણ રાખી દીધું, અને તેમાં રખરની નળી ગોઠવી, તે નળીમાંથી વાસણમાં ટપકે એવી રીતે પાણીનાં દીપા ખાડવા માંડયાં, અપરાર્ધી સાંભળે તેવી રીતે પેલા કહેવા લાગ્યા કે ‘લોહી નીકળતું રાઈ થઈ ગયું ?’ તેને નક્કી ખાત્રી થઈ ગઈ કે મને નસતર લગાવ્યું’ તે લોહી પણ નીકળવા માંડ્યું. ખરી વાત તો એ હતી કે તેના શરીરને નસતર લગાવ્યું નહોતું ને એક પણ દીપ્ત લોહી નીકળ્યું નહોતું. પરંતુ વિચારને પેલાના કહેવા ઉપરથીજ તથા ખોટી રીતે અવાજ સાંભળતો હોવાથીજ સંશયમાં પડી બનતી પઠનાને સત્ય માની લેવી પડતી હતી. પેલો સમય એ પ્રભાતે થઈ કે થઈ કે બપોળે ચારચાર દીપાં પડતાં હોવાથી એક કહ્યું. આ પ્રભાતે ધીમેધીમે રૂધિર નીકળવાથી તો બહુ વાર લાગશે, હું’ તેનું બીજું કુખ ખુલ્લું કરી દઈ ? સૌએ તે વિચાર પસંદ કર્યો. ત્યારબાદ પૂર્વાતુમાર તે રમખર એક ચૂંટી લીધી અને કહ્યું કે આ વખતે તો તે નસનું સુખ છેક ખુલ્લું થઈ ગયું છે, જેથી થોડી વારમાંજ શરીરનું તમામ લોહી નીકળી જશે. તત્પરવાત રખરની નળીમાંથી પણ પાણી વધારે પ્રમાણમાં ટપકાવવા માંડ્યા. તેને એટલે સુધી વધારવામાં આવ્યું કે એક અળાંક ધારા વહેતી રાઈ કરી દીધી. પાણી રૂષી રક્તથી ભરાતાં તબક્કાને વારંવાર ખાલી કરી બદલાવા લાગ્યા. એ હૃદયને વારંવાર તપાસતો, અને કહેતો કે ‘હવે આ માણસના મનંતને થોડીજ વાર છે.’ એ વિચારો સાંભળીને સતેસો મનુષ્ય પોતાની સ્થિતિને વાસ્તવિક રીતે મળતા છે એમ વિચારી ચિંતા કરવા લાગ્યો તે જો જો બાંજતો જાણતો ગયો તે તેપર તેને દૃઢ વશાસન એટલો ગયો, તેમ યતાં તેની નારીરિક એષ્ટાઓ શિથિલ તેમ શૂન્યવન બનતી ગઈ. ક્રમશઃ હાથ પગમાં સનસનાટ ચઢી થઈ ગયો. હવે પ્રયોગ કર્તાઓએ રક્તસ્રાવ! બંધ કરી દઈ કહ્યું કે ‘હવે આનામાં બીલકુલ રક્ત રહ્યું નથી. થોડીવાર પછી પ્રેક્ષક ગણમાંથી ડૉક્ટરોને પ્રાર્થના કરવામાં આવી કે ‘આ મનુષ્યની પરીક્ષા કરી, તે જાળનમાં આપનો મત જણાવો.’ ડૉક્ટરોએ ફૂતહલનાથી તેની નાડી તેમ હૃદય પરીક્ષા કરી, અને વાસ્તવિક રીતે તેની શોચનીય દશાજ તેમના જીવામાં આવી, ત્યારે તેમના અશ્વર્થનો પાર ન રહ્યો. ઉપર બધાએ મળીને એમ નિર્ણય કર્યો કે તે પામ મિનિટથી વધારે ટૂંકી રાઈ નહિ. આ અન્તીમ નિર્ણયથી પેલાની રૂદી સહી આશા પણ ખતા ખાઈ બેઠી, અને તેથી હૃદય ગતિ ધીમે ધીમે બંધ પડવા માંડી. પાંચ મિનિટમાં તો તે પરલોક ગમન કરી ગયો.

પ્રિય વાચકો ! તેના મૃત્યુનું કારણ સ્પષ્ટ છે. ડૉક્ટરોની કહેલી તમામ વાતો પર તેને દૃઢ વિશ્વાસ આવતો ગયો, તેને એમજ લાગ્યું કે નક્કી આ લોકો માફ મૃત્યુજ કરવાના છે. કેમ? અદાવતમાંજ તેને નિદ્રાની સુનાવણી થઈ હતી, અને તે સુનાવણીના બદલામાંજ આ પ્રયાગ રથના ઉપર દાળનું કપો હતો. તેથી તે વગર એવે, વિચાર એમજ કરતો ગયો, કે

જનતી તમામ ધટના સાચી છે, અને આ લોકો માટે રક્ત કાઢીનેજ મને મારી નાંખવા ક્ષમ્ય છે. જેમ જેમ પ્રયોગકર્તાઓની વાતોપર દૃઢતા વધતી જાય તેમ તેમ તેનું મનોભાવનિર્ણય થતું ગયું, અને મનોભાવનિર્ણય થતાં, બચાવકાંડ વધ્યા અને સ્વાધ્ય ધટવા માંડ્યું, તેમ તેમ મારો શિથિલ થતાં ગયાં અને એ શિથિલતાનું ઉપસૂકત પરિણામ આપ્યું. સાંસારિક જીવન યાત્રામાં હંમેશાં આવી કેટલીયે ધટનાઓ બન્યે જાય છે કે જેનો મુખ્ય આધાર ક્ષમ્યા શક્તિ પર છે, રોગીને વૈદ્ય પર દૃઢતા ન થાય ત્યાં સુધી વૈદ્યની આરામાં સારી દવા પણ રોગીને કાયદો કરી શકતી નથી. દૃઢતા યુક્ત વૈદ્ય સાધરણુતઃ દવાથી પણ દરદીને સારો શાયદો કરી શકે છે. આપણે પોતેજ એમ વિચાર કરીએ કે અમે નિર્ણય છીએ તો નહીં નિર્ણયજન બનવાના! પરંતુ એવાજ દૃઢ નિશ્ચય હોય કે મારા શરીરમાં કોઈપણ રોગ નથી, તેમ મને રોગ કંઈ પણ કરી શકે તેમ નથી તો રોગનો ભાર નથી કે તે આપણને દબાવી શકે. બધાંકે આપણે સમજાવે બનવાના.

એક માનસિક વેતાનું કથન છે કે ‘કોઈપણ પ્રાણી અથવા સજીવ જન્મીને આધારબળવા યાતો કોઈપણ અવયવનું જીવન થતું કે બંધારણના ફેરફાર થવો તેનો આધાર તેની મનઃશક્તિ પર અવલંબી રહે છે.’ પ્રત્યેક પ્રાણીનું સુદૃઢભાવદોષન કરતાં જણાઇ આવશે કે તેનો આધાર તેના સ્વભાવ તેમ ક્ષમ્યાનુસાર વિકસિત બન્યો છે. મારા શુદ્ધ મને સ્મરણ શક્તિ વધારવાના સંજોગમાં કદા કરતા કે ‘જ્યારે તમને દૃઢ વિશ્વાસ આવી જશે, કે અમારી સ્મરણ શક્તિ તીવ્ર છે, ત્યારે અવશ્ય તમને સ્મરણ શક્તિનું નવીન બળ પ્રતીત થશે. એજ પ્રમાણે બીજા બાબતોનું પણ સમજવું.

એટલું તો સિદ્ધ થયું કે ક્ષમ્યાશક્તિ દ્વારા શારીરિક અવયવેક શારીરિક ક્ષમિયે તેમ પ્રત્યેક પ્રકારની શારીરિક રચનાનું ક્ષમ્યાનુસાર પરિવર્તન કરી શકાય છે. તે એટલે સુધી કે જે સ્ત્રીની ક્ષમ્યાશક્તિ સુદૃઢ તેમ જળવસ્ત્ર બની જાય તો તે ધારે તે કાર્ય કરી શકે છે. એટલે ગર્ભને પણ ફેરવી શકે. પુત્ર પ્રાપ્તીની ક્ષમ્યા હોય અને ગર્ભમાં કન્યા હોય તો તેને મનોભાવના પ્રભાવથી ત્રણજ માસમાં ફેરવી પુત્ર રૂપે લાવી શકે, અર્થાત્, ગર્ભમાં પુત્ર હોય અને ક્ષમ્યા શક્તિ પુત્રી ઉપરજ દૃઢ ધર્મ ગર્ભહોય તો તેને પણ તેજ પ્રમાણે ફેરવી શકે છે. વાસ્તવમાં મનઃ શક્તિ શરીર રચના કરે છે. એ શક્તિ દ્વારા શરીરના જે અવયવને સુંદર તેમ સખળ બનાવવાની ક્ષમ્યા કરીએ તેને તેવો બનાવી શકીએ છીએ. તેની આકૃતિને ક્ષમ્યાનુસાર બદલી શકીએ છીએ. કેમકે જે અવયવને સખળ તેમ સુંદર બનાવવા ક્ષમ્યા છે છીએ, તેનો સંબંધક જીવનતંત્ર તે ભાગને મનઃ શક્તિદ્વારા અધિક પોષણ પહોંચાડે છે. એ દારણથીજ પ્રો. રામચંદ્ર તથા સેપ્ટેની વ્યાયામ ક્રયામાં જે અંગ વિશેષ વ્યાયામ કરવા લાયક છે, તેનું વિશેષ બ્યાન રાખવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, અને તેના સંજોગીનાજ નિયમો (માટે અંગ-અસુક અંગ ધીમે ધીમે પુષ્ટ તેમ સુંદર બનતું જાય છે. તેવા) કરવાનું કર્યું છે.

પ્રાણાયામની ક્રયામાં સ્મરણશક્તિ, તેજ પ્રમાણે પાચનશક્તિ, માનસિક શુદ્ધિ, ગાન બુદ્ધિ, વીર્યપુષ્ટિ, રક્ત સંચાલન તેમ કંઈ, બુદ્ધિ આદિ જે અવયવ પર આપણી મનોવૃત્તિ અધિક

એકામ રહેશે તેનો વખત જતાં જરૂર વિકાસ થવાનોજ બધકે તા.પૂર્વે મનોરૂતિ દ્વં તેમ પરિપક્વ થએલી હોવી જોઈએ.

અસારે આપણે શારીરિક સંગઠન તેમ સૌન્દર્ય પ્રત્યે સહાનુભૂતિ ધરાવવી જોઈએ. આખા ભારત દેશને સ્વરાજની કિચ્છા કિપવન થઈ છે. દેશનું દુઃખ દારિદ્ર દૂર કરવું છે. તો આપણે ચારિત્ર મેળવવાની જરૂર અભિલાષા રાખવી જોઈએ. આપણા પ્રાચીન ઋષિ મહર્ષિઓની ખાન મર્યાદાની રક્ષા કરવી છે તો મનઃ શક્તિને પૂર્ણ વિકસિત બનવા દે. તેમ થતાં સફળતા એ તમારીજ હાસી થતાં સ્વર્ણભૂમિ બની જશે. આપણા પંચોમાં આવીને તે પડી થઈ જશે. ઈશ્વર તેનો સહાયક બનશે. મનઃ શક્તિને દ્વં તેમ ઉપયોગી કેવી રીતે બનાવી શકાય છે તે હવે પછી ક્યારેક દર્શાવવામાં આવશે. અમુ.

૧૯૦૬-૦૭

દોર્યાયણ્ય પ્રાપ્ત કરવાની કળા.

લેખક:—જ્ઞાનશંકર નાન્દી. એન. ડી. અમેરિકા

(અનુસંધાન ગતિક પૃષ્ઠ ૧૪૬ થી)

સ્વાદને ખાતર જરૂર છે તેના દરતાં વધારે ખાતર માણસ જીવના સ્વાદરૂપ હજી જીવી નિર્જીવ કાચ રૂપ બાનદ સર્વ અમૂલ્ય આયુષ્ય રૂપ કાચન આપી દે છે અને લાંબા વખત સુધી રહે દુઃખ અને અનેક વ્યાધિઓના ભોગ ધાય છે.

જીવના સ્વાદ માટે અધિક આહાર લેનારા માણસની થતી અધોગતિ માટે હિંદનાં તેજસ્વી નરરત્ન દેવ બકવ મહાત્મા ગાંધી નીચે પ્રમાણે લખે છે. “એટલું તો બધા કમુલ કરશે કે એક લાખ મનુષ્યોમાં નવાઈ હજાર નમ્મે નવાઈ તો સ્વાદને ખાતર ખાપ છે પછી તેઓ માંદા પડે કે સાળ રહે તેની તેઓ દરકાર કરતા નથી. કેટલાક માણસ ખુબ ખાઈ શકે તે કારણુમર હમેશ દેખ લે છે. અથવા અન્ન પચવાની શક્તિ લે છે. કેટલાક ખુબ સ્વાદથી ઠંસીને લગ્યા પછી એકાદ દાર છે અને પાછા જીવનું સ્વચ્છિત ખાવાને તૈયાર થાય છે કાઈ ખુબ ખાઈને એક બે ટંક ખાવાનું છોડી દે છે કેઈ ખાતા ખાતા બે દરકાર રહી મરજીને શરણુ કાય છે આ બધા દાખલા લખનારે નજરે જોયેલા છે. લખનારની પેલાની જીંદગીમાં એટલી બધા ફેરફાર થયા છે કે કેટલાંક તેના કૂલો પર તેને હસવું આવે છે અને કેટલાકની શરમ આવે છે. એવો એક વખત હતો કે લખનાર સવારની ચાહ પીતો. પછી બે ત્રણ કલાક આદ નાસ્તો, પછી એક વાગે બરાબર ખાવાનું પછી ત્રણેક વાગે ચાહ અને બધી સાત વાગે સંપૂર્ણ ખાણું. આ વખતે લખનારની સ્થિતિ દયામણી હતી. તેને સોળ ચઢના હતા, તેથી દવાની ખાટલી તો પામેજ હતી. બરાબર ખાઈ શકાય તેથી ધણી વેળા કંઈ રમક દવા અને પુષ્ટિને સાર બીજી કંઈ દવા એમ આલ્યા કરવું તે વખતે લખનારમાં એટલી દામ કરવાની તાકાદ હતી તેના દરતાં હાલ તેનામાં ત્રણ ગણી વધારે છે એમ તે માને છે, એ કે હાલ તેની કિતરાવસ્થા ગણાય

આવી છંદગી તે દયામણી છે. અને બહુ ઉંચા ઉતરીયે તો આવી છંદગી અધમ, પાપીને ધીકારવા લાયક ગણાવી જોઈએ.

માણસ ખાવા સાર જન્મ્યો નથી અને ખાવાને સાર જીવતો નથી પોતાના કર્તાની પીછાંતને સાર જન્મ્યો છે અને તે કામને સાર જીવે છે. એ પીછાન શરીર નભાવ્યા શિવામ યતી નથી અને ખોરાક વિના શરીર નભે નહિ તેથી ખોરાક લેવાની તેને ફરજ પડે છે. આ ઉંચામાં ઉંચો વિચાર થયો આસ્તિક એ પુરુષને સાર આટલા વિચાર બસ છે નાસ્તિક માણસ પણ કષુલ કરશે કે આરોગ્યતા કામચીને ખોરાક ખાવો જોઈએ. ટોર વીગેરે સ્વાદને સાર ખાતાં નથી તે અકરાંતીયાની પેઠે ખાતાં નથી. જ્યારે જૂખ લાગે છે ત્યારે અને જૂખ મટે તેટલું જ ખાય છે તે પોતાનો ખોરાક સંધતા નથી પણ કુદરત તૈયાર કરે છે તેમાંથી તે જામ લે છે ત્યારે શું માણસ સ્વાદ કરવા પેદા થયો ? માણસને નરોંબેલ દમ્બેશ માંદગી આવી ? ટોર જે માણસના સંગમાં વસતાં નથી તેને જૂખમરો આવતો નથી તેમાં ગરીબને તવંગર એક દહાડામાં દસ વખત જમનાર અને બીજો જાગ્યે એક ઠંકે ખાનારા એવા ભેદ જોવામાં આવતા નથી ત્યારે આ બધા ભેદ આપણી જાતમાજ રહેલા છે પણ ટોરના કરતાં આપણે પોતાને વધારે અકસમંદ માનીએ છીએ ત્યારે તો દેખીતું છે કે આપણે પોતાના પેટને પરમેશ્વર ગણી તેની પૂજામાજ જીવિત શુભરીયે તો આપણે પણ જામ કરતા ઉતરતાજ હોવા જોઈએ.

બહુ વિચાર કરતાં આપણે જોઈ શકીશું કે અસ્તવ્ય, લંપટ ખાણ, મિથ્યા આપણ, ચોરી વિગેરે દોષ આપણે કરીએ છીએ તેવું મુખ્ય કારણ સ્વાદેન્દ્રિયોની સ્વતંત્રતા છે જો આપણે આપણી જીભને વશ રાખીએ તો ખીજા વિષયો નાજુદ કરવા એ બહુ શકેલું કામ છે છતાં આપણે વધારે ખાણું ને તે ખુબ સ્વાદથી ખાણું એને આપણે પાપ ગણીતા નથી. જો આપણે ચોરી કરીશું, શુકું ખોલીશું બાળિયાર કરીશું તો આપણા પર ખીજા તીરકારની નજરે જોશે નીતી વીધે શુકાણા પર ચોરીપરને બાળિયાર પર ધક્કાં સારા પુસ્તક લખાણ છે પણ સ્વાદેન્દ્રિય જેને વશ નથી તેના પર પુસ્તકો નથી તે નીતિ અભિવિનો વિષયજ નથી આણું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણે બધા એક નાવંમા ભેદ છીએ “કચરોટ કુંડાને શું ફસે ?” આપણા મહાન નરો પણ સ્વાદને તદન જીતી શકેલા જોવામાં આવતા નથી એટલે સ્વાદ કરવો એમાં દોષજ જોયો નથી તેઓએ બહુ કશું છે ત્યારે એમ લખ્યું છે કે આપણી ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવા સારુ આપણે બને ત્યાં સુધી મિતાહારી થવું રહેવું. પણ એમ નથી લખ્યું કે આપણે સ્વાદ કરીએ છીએ તેથી આપણામાં ખીજા ખામિયો જોવામાં આવે છે સારા મંજોમાંથી ચોર, ધુતારાને વિષયોને કાઢી મૂકશે પણ સારા મંજીવાળા પોતે સાધારણ વર્ગ કરતાં સેંકડો ગણા સ્વાદ કરતાં હશે. માણસની શૃદ્ધસ્યાઈ તેના બાણમાં મમાવણી મનાય છે. તેથી જેમ ચોરના ગામમાં જેમ ચોરી એ જુદો ન ગણાય તેમ આપણે ગદા સ્વાદેન્દ્રિયા મુલામ હોવાથી એ મુલામીને ગણકારતા એ નથી તેમ ભેદતા એ નથી એટલુંજ નહી પણ તેમાં આનંદ માનીએ છીએ. વિવાદ પ્રસંગે આપણે સ્વાદિષ્ટ જમણ કરીએ છીએ કેટલાક મરણ ધામ તો પણ સ્વાદિષ્ટ જમણ કરે છે તદ્દિવાર પ્રસંગે પણ મિષ્ટાન્ન કરવાં એમાન આવે તો સારું સારું ખાવાનું કરવું આડોશી પાડોશી સમાં સંબંધી વિગેરેને વખતો વખત જમાડીએ

નહિ અને તેઓને ત્યાં આપણે જાણીએ નહીંતા તે માઠા અવિવેક ગણાય. તેતરેલાને દાખીને ન ખવરાવીયે તે! આપણે કંચુક ગણાવ્યો, રત્ન પડી તે! ખાવાનું સરસ કરવું જોઈએ રસ-વારને દીવસે પણ આશરો ચડે તેટલું ખાવાની છુટ છે એમ માનીયે. આવો જે માઠા દોષ છે તેને આપણે માઠા વિવેક દરાવી પાડ્યો છે, ખાવાની તૈયારીઓમાં અનેક ઢોંગો દાખલ કર્યા છે કે જેથી આપણી મુલામી તથા આપણી હેવાનીપત આપણી નગરે કોઈ રીતે આવેજ નહિં આવા ધોર અધારમાંથી કેમ ઉગરીયે તેજ સરતો શોધવો હયિત છે.

હવે બીજી રીતે ખ્યાલ કરીયે. દુનીયામાં કાષ્ઠો એવો જેવામાં આવે છે કે કુદરત દુનીયાનાં બધાં પ્રાણી માણસ, પશુ, પંખી જીવડાં વિષેરેને સાર મોરાક હમેશ તૈયાર કરે છે કુદરત આમ કરે તેને માટે નવાજ નથી કુદરતના દરબારમાં વિના ઉતારવાપણું નથી ત્યાં કોઈ સુકું ત્યાં કોઈ ઉધતું નથી આળસ કરતું નથી એ ઘટમાળ પળે પળે અચુક ચાલ્યાજ કરે છે એક વર્ષના બંધાર કે એક દિવસનો બંધાર પણ કુદરતને બરવો પડતો નથી આવા બિન અપવાદી કાયદાને આપણે ફરજિયાત કે મરજિયાત પણ વશ છીએ જો તે કાષ્ઠો સમજીને આપણે વર્તયિ તે એક દીવમમાં એક પેર જુખમરો ન રહે. હવે જો દરેકજ અનાજ દરેકો પુરતુ-વધારે નહિ એમ-પેદા થતું હોય તે તે દેખીતું છે કે કોઈ વધારે ખામ અગર ન ખાવાનું ખાઈ લે-તો તેટલો ઘટાડો થાય અને બીજા કોઈને તેટલાની તાલ પડે, આવી જુખમરતી સોહેલી સમજાવિ જેવામાં આવે છે આ દુનીયામાં હજારો માદશહો અને લાખો તવંગરોના રસોડામાં તેઓને તથા તેમના નોકરોને જોઈએ તેના કરતા ઘણું વધારે અનાજ રંધાય છે આ બધું બીજાઓના પેટમાંથી તેઓ લે પછી બીજા કેમ જાણે ન મરે? જો કુવાની એકજ સર હોય અને તેમાં હમેશાં પુરતુંજ પાણી આવતું હોય તેવામાં એક મૂવામાં વધારે ભય તો બીજામાં ખોટ આવે એ સીધો મામલો છે એટલે જો ઉપર સુચવેલો નિયમ ખરો હોય અને તે નિયમ કોઈ લખનારના ધરનો નથી પરંતુ માઠા બુદ્ધિશાળી પુરોએ વર્ણવેલો છે-તો આપણે જેટલું અનાજ આપણી ખરી હાજરી ઉપરાંત ખાઈએ એટલું ચોરીનું અનાજ છે અને અખા ભગતે કહ્યું છે કે “કયો પારો ખાવો અન્ન તેલું છે ચોરીનું ધન” જેટલું આપણે સ્વાદને અર્થે શરીરના પોષણને માટે જરૂર છે તેથી વધારે ખાઈએ છીયે તેટલું આપણા શરીરમાં ફર્ય કે અદરશ રીતે કુરી નીકળે છે તેટલે દરજે આપણે આરોગ્યને મુમાવીયે છીયે અને તેટલે દરજે આપણે દુઃખી થઈએ છીએ.”

અમેરીકાના પ્રસિધ્ધ પેટેલવાન એક ફેડન જેણે બ્યાપામ ઉપર અનેક વિદ્વાત શરેલાં ગ્રંથો લખી એપેલો પચ્ચાર વિના કેવળ કુદરતી ઉપચારોથીજ પછા અસાખ્ય રોગોને આરોગ્ય આપ્યું છે એટલુંજ નહિ પણ અનેક નિર્બળ મનુષ્યોને બળવાન વીરો બનાવ્યા છે તે કહે છે કે

“અત્યાહાર એ દુનીયામાં થાય મુખાન છે તે આપણને અસક્રિત, રોગ ને મોતની મુલાકાત કરાવે છે. પાદ રાખો કે શરીરને પોષણ માટે જેટલા ખોરાકની જરૂર છે તેટલો ખાવો બદલે જેટલો ખાઈ શકીયે તેટલો ખોરાક ખાવાથી આપણામાંના દરેક, પેતાના આલુખમાંથી દસથી ચાલીસ વર્ષો ઓળાં કરે છે.”

(અપૂર્ણ)

॥ ૐ શ્રી ॥

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩ ભુ.

સંવત ૧૯૭૯ પૌષ.

અંક ૬ ઠો.

ૐ શ્રી

સુવોધ.

૫૬ (એ મારણ એ જાંબીની એ લય)

આ જીવન તુમને પ્રાપ્ત છે ત્યાં સુધી સંધન સાધી લે.
તું હૃદ ચિતને હૃદ શ્રદ્ધાથી પ્રભુ આરાધી લે;
હું હું અને તે આદિ બેટા, મન ધમી તું બાધી લે;
આ મન સમુદ્રની મધ્યમાં યમ નાવ પાર ઉતારી લે:-

સ્વરૂપ એતા અખિપતું મયજિત તું અંતરે વધીશ માં ?
મેટા લણાં લોડા નિકાળી, મનથી તું કુદરશ માં ?
દિશા ન એકે કંઈ જણાતી, અણી ચિંતા કરીશ માં ?
આ રૂઝુ આ રૂજશે એવા સાતિને તું ધરીશ માં ?

સ્વ પ્રયત્ન ને સ્વજલ યમી તું મારતો લક્ષ્મીસાં જા,
ઉત્સાહ અને ચૈતન્ય તુંમાં ધારતો કમ્પેશ જા.
તુજ પીઠ પાછળ બળ રહ્યું, પ્રભુ ગુપ્ત એવું ધારતો જા,
નિર્ભય અને નિરાંક યમ તુજ નાવને જાંબરતો જા.

કર્મને માર્ગે મુક્તિ.

દુઃખનો ઉત્પાદક મનુષ્ય પોતે છે. બહારની શક્તિ તેને દુઃખી કરી શકે તેવું નથી. મુક્તિ પણ પોતે પોતાની મેળે પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેવુંજ નામ કર્મના કાયદો. Action and reaction are equal and opposite. કેઈ પણ જીવ ક્ષણવાર કર્મ કર્યાં સિવાય રહેતો નથી અને તેવું કાર્ય તેને સારું વા નરતું ફળ જરૂર આવે છે. કેઈ પણ ક્રિયાનું ફળ ન હોય એવી ક્રિયાજ નથી એમ સામાન્ય રીતે યાત્ર્યા કરે છે. દરેક જીવ સારી કે મારી રીતે બંધાય છે. સારું કામ સોનાની બેડી અને નફાસં કામ એ લોહાની બેડી જેવાં છે. જ્યાં સુધી માણસ અહંભાવનાથી કમોં કરતો જાય છે ત્યાં સુધી તે કમોં તેને જાય છે. કર્મ ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલાં છે. પ્રારબ્ધ, સંચિત, અને ક્રિયામાણ. કર્મના નિયમ નહિ સમજવાથી બધું પ્રારબ્ધાધિન થતું હશે તેમ શંકા થવા કરે છે. પણ જો નિયમ સમજાવે અને તે પ્રમાણે સમજીને જીવે તો મુક્તિ મળે. દાખલા તરીકે એક બેડુત પોતાની જમીનમાં કાંઈક કાંઈ વાવે છે. જમીનાધી તે વાવતો આવ્યો છે તે વાવે છે. દરેક બીજ વહેલાં મોઢાં ઉમે છે. મોઢાને યોગે વખત લાગે છે તો કાંઈક વધારે વખત લાગે છે. લાસનાં બીજ વહેલાં ઉમે છે કેઈ માસે કેઈ ૭ માસે કાંઈ વરસે કેઈ પાંચ વરસે એમ વધારે એછા વખત લાગે છે. રાવણ નામના ક્રાંદને ફળ આવતાં ૧૦-૭૦ વરસ લાગે છે એટલે રાવણનારા બાધામાં તે ફળ આવતા પણ નથી. તેમ દરેક કર્મ પણ તુરતાતુરત ફળ આપતું નથી. કર્મના નિયમ પહેલાના કર્મના પાણી મેલેલાં ફળને પ્રારબ્ધ કહેવાય છે. વાંચાથી તે ફળ આવતા સુધીનાં કમોં તે સંચિત કર્મ કહેવાય છે અને જે બીજ વાવતા જઈએ છીએ તે ક્રિયામાણ કર્મ કહેવાય છે પુરુષાર્થની જરૂર ક્રિયામાણમાં છે. વિવેક બુદ્ધિ હોય તો પ્રારબ્ધથી થયેલું ફળ કેવી રીતે ઠીક ઠીક ભોગવતું તે આપણા હાથમાં છે. મંદ બુદ્ધિ મનુષ્ય પ્રારબ્ધ ભોગવતો વખતે બીજનો દોષ કાઢી નવું દુઃખ કર્મ રચતો જાય છે. કાલો માણસ દુઃખ ભોગવતો છતાં શાંતિમાં રહે છે અને પોતાના કર્મનું એ ફળ છે એમ સમજી સમાધાનરૂપિ રાખે છે. અને નવું કર્મ રચતો નથી. અને એ પ્રકારનું દુઃખ રાખી આત્મનું તે કારણ જાણવા અને તેવાં કર્મથી બચવા મહેનત કરે છે. પુરુષાર્થ ત્યાજ મદદ કરે છે અને તે પ્રમાણે સમજતો પ્રારબ્ધ ભોગવતો છતાં આગળ વધી જાય છે.

કર્મના નિયમની એક એ પણ ખૂબી છે કે મન, વાણી અને શરીરથી દરેલાં કમોં મન વાણી અને શરીરનો ભોગવવા પડે છે. વિશેષ તો એ છે કે જે ઇન્દ્રિયોએ તે કર્મ કર્યો છે. તેજ ઇન્દ્રિયોએ તે ભોગવવાં પડે છે. આપણી ગળાની ઇન્દ્રિયો આ દુનિયામાં 'રાત લેવા આવી હતી, આંખ; કાન, હાથ, પગ દરેક ઇન્દ્રિય દ્વારા આપણે પરમાત્માનો આ જગત રચવાનો હેતુ અને તેની અસંકલિત ક્રિયા શક્તિની સમજ લેવાની હતી અને આપણી જાત માટે અને દુનીયાના તમામ પશુ, પંખી, વનસ્પતિ અને માનવ જાતિના બધા માટે તેમને વાપરવાની હતી. અને તેમ કરી પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો હતો. દાખલા તરીકે આંખ નામની ઇન્દ્રિય વડે આપણે સૌદર્ય જોવાનું અને તે વડે તેની પાછળ પરમાત્માનો અસંકલિત શક્તિનો વિચાર કરવાનો અને

નજરે નજીવતાં સર્વ સૌન્દર્યમાં પ્રભુનો અમતકાર નીહળવાનો હતો. ઝાડ જોવામાં આવે ત્યારે જોવાનું કે એ. ઝાડ પૃથ્વીમાંથી કેવો રસ ચુસે છે. વડ કેવો રસ ચુસે છે, લીમડો કેવો રસ ચુસે છે, આંબો, કેળ, નારંગી, દાઢમ વગેરે કેવો રસ લે છે. નંદીમાં હોવા છતાં કેવો વિધવિધ રસ ચુસી વિધવિધ ફળ આપે છે. જલેનાં જુદીજુદી જાતનાં કુલ, ફળ, ડાળીઓ, પાંદડાંના જુદાજુદા આકાર આ સર્વ જોઈવણુ પ્રભુએ કેવી રીતે કરી છે. શરીરનો દાખલો છો-આપણે બાહ્ય છીએ તેમાં પાચન ક્રિયા કેવી રીતે થાય છે તેમજ થોડો, મળ, મુત્ર, ઢાઢણ, માંસ, અંધીઓ વગેરેના વિભાગ કેવા પડે છે. હાથમાં, આંખમાં, પગમાં કેવી રીતે શક્તિ સંચાર થાય છે અને દરેક અવયવ શક્તિ મેળવી કેવા ઉપયોગમાં આવે છે એ સર્વ પ્રકારની પ્રભુની કળાનો કદી આપણે વિચાર કર્યો હોતો નથી. આપણે જાગીએ છીએ ત્યારે, ઉઘમાં હોઈએ ત્યારે, સ્નાનામાં હોઈએ ત્યારે, આ બધી સ્થિતિઓમાં આપણને કેવા અવનવા અનુભવ થાય છે. આથી રીતે બધામાં સાફ અને પ્રભુની કળાનું, પ્રભુની શક્તિનું જ્ઞાન કરવાને બદલે આપણે ઇન્દ્રિયો વડે સંવણું હંધું જોઈએ છીએ અને કરીએ છીએ ત્યારે આપણી ઇન્દ્રિયો અને તેની શક્તિઓ ખુશ્કી સેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ઈર્ષ્યા કરનાર માણસની આખો લઈ સેવામાં આવે છે. સામાનું સાફ જોઈ ખુશી થવાને બદલે ઈર્ષ્યા કરનારને આવી રીતે કમના કાપડો શિક્ષા કરે છે એમ નહીં પણ તે થઈ તેને બોધ આપી વિદ્યાર્થ ક્રમમાં આગળ લેઈ જાય છે. સામા દીવસ આખોની ગેરકાબી રીતો તે શવાતમાને આપનું સુખ હોય તો કેનું સાર એમ સમજણ મળી આગળ ઊંચર આપોથી થતા કાલદા સુમન્યા ઉપર તેનું વલણ રહે છે. આખો ન લઈ સેવામાં આવે તો તે શવાતમાનું વિરોધ બળે કારણ કે તે વધારે વધારે ઈર્ષ્યાવાળો થાય અને પોતાનું નિરોધ બળાડે. એજ પ્રમાણે કાનના બેઠા ઉપયોગનું પણ છે. કાચા કાન રાખી વારવાર જોતી તેની સાથે તકરારમાં પડવું દીકાઓ કરતી એ કાનનો દુરુપયોગ છે તેવા માણસો બીજા જન્મે બહેરા થાય છે. બહેરા હોવાથી સાંજોજ એણું એટલે કાચા કાનના ન થાય. ગમે તે માણસ તેની જોડે સહેલાઈથી ગમે તેવી વાત કરી શકે નહીં હતાવળથી સંભળાવતાં બીજાઓ જાણી જાય એ બમથી ગમે તેવી વાત તેને કહેવાતી નથી. લાંબે દીવસે તેને કાન યંત્ર ઇન્દ્રિયની ખાતી ન હોત તો સાફ એવું જ્ઞાન થાય છે કારણ કે બીજાઓને તે સહેલાઈથી વાતો કરતા અને આવનંદ લેતા જોઈ તેને લાગણી થાય છે અને સાંજોજાતી શક્તિ મેળવવા પ્રભુની પ્રાર્થના કરતો જાય છે. અને જ્યારે તે શક્તિ મળે ત્યારે દુરુપયોગ કરતો નથી તેજ પ્રમાણે શ્રમ વગેરે ઇન્દ્રિયોનું સમજવું. સર્વોગ સુંદર જન્મનું હોય તો કોઈ અંગનો દુરુપયોગ કરતો પડે નહીં. શરીરથી કે તેના અવયવથી વૃત્તિથી કરેલું કર્મ શરીર અવયવ કે વૃત્તિને ભોગવ્યું પડે છે એક ધનાઢય પુરુષે ખ્યાતિને માટે જાહેર બાજ કરી આખો હોય તો તેના શુભ કર્મને બદલે તેને નવા જન્મમાં ધનાઢયને ઘેર સુખસંપત્તિ મળે પણ શુભ ખ્યાતિના અજિમાનને લીધે તેને હવ ન આવે એવી જાતની કોઈ પીડા સ્થા કરે વગેરે, શરીરથી કરેલાં કર્મ પાડે ત્યારે આપણને કમના પ્રમાણના સંયોગ આપી મળે. વાણીથી કરેલાં કર્મ માટે શક્તિ અને તકો આપી મળે. વિચારથી કરેલાં કર્મનું ફળ ચારિત્ર મળે છે. હાથ, આપણે જેવા છીએ જેવા સમજણવાળા કે દુર્જણવાળા તે આપણા પૂર્વના કરેલા વિચાર ચારિત્ર્યે આવેલા છે કોઈને આપણે શરીરથી સુખી ન કરી હોય તો બીજા આપણને તેમના શરીરદારા સુખી નથી કરી શકતા. તેજ પ્રમાણે વાણી પ્રત્યાદી ઇન્દ્રિયોથી આપણે જીવનને સુખી

નથી કરી શક્યા તો બીજાઓની તે ઇન્દ્રિયો દ્વારા આપણે સુખી થઈ શકતા નથી. ને આપણે આ સત્યને સમજી આચારમાં ગૂંથીએ તો આપણું બધું આપણે જાતે બાંધી શકીએ. આપણને જે સારી તકી સારાં સાધનો મળી આવે તેવી ઇચ્છા કરીએ તેની સાથે તેવાં કામો પશુ કરીએ તો હવે પછી તેવા સંયોગો મળી રહે.

આજથી આપણે સુખનાજ બીજ વાવવાં જોઈએ કે જેથી બધામાં આપણે જોડાઈ જઈ જાય પડે નહિ. વિચારના ઉપર કાણુ મેળવવો સહેલો નથી વાણુ કરતાં પશુ દુષ્કર છે તો પશુ તેના પશુ ઉપાય તો જોઈ. કારણુ કે આત્મની સક્તિ મન કરતાં ઘણી વધારે છે. આપણે આત્મથી દ્વં વિચાર કરીએ તો થઈ શકે દાખલા તરીકે એક માણસ એક સભામાં પ્રમુખ ર્યાતે ખેડો છે તેટલામાં તેના ઉપર કોઈ તાર આવ્યો કે તમારે તુરત અહીં આવવું. હવે તે વખતે તે માણસ સભામાં પ્રમુખ ર્યાતની ખુરશી ઉપર બેઠો છે પશુ નથી તેનું બાપજીમાં ચિત્ત, નથી બાપજીમાં કાણુ સાંભળવા આવેલા તે ઉપર ચિત્ત, એકંદરે તેને તેના કાન જતાં તે કશા ઉપર ચિત્ત આપતો નથી. તેનું મન તાણીદે જવાના કામ ઉપર લાગેલું છે. ધારો કે આવતી કાલે એક માણસના ૫૦૦ રૂ. તેણે આપણે આપવા વાપડો ક્યો છે. અત્યાર સુધીમાં તે વાત સાંભરી નથી. આજે તે સાંભરી આવે છે. આપણી પાસે એક પૈસો શીલક નથી, તેમ આવતી કાલે સવડ ચવાની આશા કે સંભોગ નથી. આપણે ઘેર તે દીપસે લગન છે. હવે આ વખતે આપણે લગનનું કામ ક્યાં કરીશું ખરા પશુ ચિત્ત તો રૂ. ૫૦૦ પહોંચાડવાની સવડ કરવામાં લેકામણું રહેશે. ઉધ પશુ આવશે નહીં. મન અંચળ છે પશુ જે જાતના વિચાર તે હંડાણમાં કરે છે ત્યાંજ તે રહે છે. વિચારનારને આત્મા દાખલાતો બહુ અતુલ્ય થાય છે. આપણે આપણી પાસે પ્રભુ છે એમ ખરા મનથી માન્યું નથી તેથીજ આપણું મન પ્રભુમાં લાગતું નથી. આ રીતે અભ્યાસ કરી મનને પાછું લાવવું અને સ્થિર કરી દેવું.

મન જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પરમાત્મા છે એવો અભ્યાસ મનને પાડવો. ભક્તિવાનને માટે તે સારો ઉપાય છે વિચારને આવવા દેવો અને તરતજ તેને પકડવો. અમુક વિચાર આપણને આવ્યો તો તે જોડો હોય તો તરત યોગી જવું, સ્થિર થવું, અને આ વિચાર ક્યાંથી આવ્યો શાથી આવ્યો, વિગેરે વિચાર કરવાથી જોડો વિચાર કંટાળી નાશી જશે. વિચાર સાથું જોડું, જેમ વિના કારણુ લોહાને ધરમાં નથી આવવા દેતા તેમ વિના કારણુ વિચારને મગજમાં આવવા દેવા નહિ. સંકલ્પ કરી નહાવાનો સેવા કરવાનો જે નિયમ કે પૂજા છે તેનું કારણુ એજ છે કે તેમાંજ ચિત્ત રાખવું. તે વખતે બીજા કલામાં ચિત્ત ન રાખવું.

રોજ સવારમાં હી અમુક સદ્ગુણો આવ્યો દિવસ જાપ કરવાનો વિચાર કરવો. નવરા પડ્યા કે તેજ ગુણુ ઉપર વિચાર કરવો. એક ગૃહસ્થને બહુ કામ પહોંચતું, એટલું બધું કામ કે તે કદી પરવારતો નહીં તેથી છેવટે કમથી થાણી મરવા માટે આપણાત કરવા જતો હતો. ત્યારે રસ્તે એક સંત મળ્યા તેમણે બધી હકીકતથી વાણુ થઈ તેને રસ્તો બતાવ્યો કે તારું કામ એક રાક્ષસ આપું તેની પાસે કામ કરાવી લેવું. જો તું કામ નહીં સોંપે તો તને ખાસી રાક્ષસ તો બધાં કામ તુરંતાતુરંત કરી આપે તે નવરો પડે કે તેને ખાવા આવે. ત્યારે પાછો સાધુ પાસે ગયો તેમણે ઉપાય બતાવ્યો કે તારા ઘરના એકમાં એક વાંસ દાટવો. જ્યારે રાક્ષસ કામ કરી રહે ને

કામ માગે ને તારી પાસે કામ ન હોય તો આ વાંસ ઉપર મઠ હિતર કરવાનું કહેવું. આથી તારું કામ થશે ને રાહત મળશે. તેમ આપણા મનને તેવા સદ્ગુણ ઉપર કે પરમાત્માના નામ પર ચઢાવી રાખવું કે નવરૂં પડે કે તે કામ કરવા માટે. આ પ્રમાણે કરવાથી આપણું ચારિત્ર ધરાશે અને એકાગ્ર થશે.

હુનીવામાં કાંઈ અકસ્માત બને છે ત્યારે આપણે વિસ્મય રાખીને છીએ પણ તેમાં અચળા પામવા જેવું નથી. અકસ્માત એ પણ કર્મના નિયમ પ્રમાણે છે આપણે તે કારણ જાણતા નથી તેથી આશ્ચર્ય પામીએ છીએ. જેણે ઘાસ સળગાવવા અગ્નિ મુક્યો હોય, બીજા છવેને બાળ્યા હોય એવાં કામો કર્યા હોય તે માણસને અકસ્માત જળવાનો પ્રસંગ આવે છે. નાના છવે જુ, માંકડને ધરી મારી નાંખ્યા હોય તો આપણે પણ મર પડે ને દયાઈ મરીએ-આપણે જેનું કારણ સમજતા નથી તેને અકસ્માત કહીએ છીએ. દીઠે-દીઠે હુબી-પીઠાલામાં ગાડીને અકસ્માત થયો વગેરે પ્રસંગોમાં જેનું કર્મ જળવાન હતું તે જીવતામાં બચી ગયા તેમજ કેટલાક ગાડી ચુક્યા, ટ્રાક્ટર ચુક્યા વગેરે પ્રસંગ બની બચ્યા. કુદરતમાં કર્મનો નિયમ છે, તેમાં ખોટાં કાર્ય કરે તો બાધન થાય અને સારાં કર્મ કરે તો બચ તો નહું સાફ જીવન જનતું બચ. કુટુંબનું સુખ દુઃખ કુટુંબના આગેવાનના કર્મ કે ચારિત્ર પર વધારે આધાર રાખે છે. આગેવાનને જેની સાથે શત્રુતા તેની તરફે ધરનાં બધાં શત્રુતા રાખે છે, જેની સાથે તે મિત્રતા રાખતો હોય તેના ઉપર સૌ વહાલ રાખે છે-સર્ગા સંબંધમાં પણ તેવું થાય છે. એક સગાને તાવ આવે તો તેનાં બધાં સગાંને વનું ઓર્થ દુઃખ થાય ને રાત્રિ જાગવું પડે તરફી લેવી પડે વગેરે કર્મજીના જાગીયા તેમને પણ થવું પડે. શાંતિના આગેવાન પ્રમાણે રામ, દ્વેષનાં મૂળ આખી શાંતિમાં રચાય છે, અમુક શાંતિનું ન ખાય, તેને ન અડકે વગેરે કારણોથી શાંતિ શાંતિ પ્રત્યે રામદેવના કારણે જાગ્યાં કરે છે. જ્યાં સુધી સૌ માણસો સૌનું હિત થાય તેવાં કામ કરે ત્યાં સુધી સૌ સુખી રહે. પણ વ્યક્તિગત લાભ જીએ અને બીજાની બેપરવા રાખે અથવા તેમના કિતને નુકસાન પોચાડે તો આખી સમાજની વ્યવસ્થામાં બગાણ પડે જેમ આપણા શરીરના અવયવો મૂર્તે સંખીને પોત પોતાનું કામ સંભાળ્યા કરે તો શરીરના સર્વ સંચિઓ સારા રહે અને આખું શરીર નીરોગ રહે. જો તેમાંનું પેટ એમ કહે કે પચાવવાનું કામ મારે ને મુખ શક્તિ હુંજ જ્યાંને પહોંચાડું છું એવો મર્વ કરી પચાવવાનું છોડી દે તો પોતે અને બીજા તમામ હિન્દીયો દુઃખી થાય તેમ આખા સમાજ કે વિશ્વમાં સરવે માણસો પરસ્પર એક બીજાનું હિત સંભાળી કામ કરે તો આખું વિશ્વ સુખી થાય. અને તેમ ન કરતાં રામદેવ રાખી એક એકના સ્વાર્થ કરે તો જરૂર જાણજ દુઃખી થાય. દક્ષિણ આફ્રિકામાં કે બીજા દેશમાં આપણા લોકો દુઃખી થાય છે તેનું ખરું કારણ તપાસીએ તો જાણીએ કે આપણે આપણા દેશમાં પણ ધણીને અસ્પૃશ્ય કે નીચા ગણી દુઃખ દીધાં છે. જ્યારે આપણને ઉપર જતાવેશો કર્મનો નિયમ સમજાશે અને તે સમજ આવ્યારમાં મકીશું તોજ મુક્તિને માગે જઈશું. દરેક કામને સ્વ કર્મ દરજ ગણીને કરો. પ્રજાની આજ્ઞા છે એમ સમજીને કરો. નિત્યાર્થ કરેલાં સારાં કાર્યો કર્મની બેડીએને તોડશે. અને આ પ્રમાણે સમજીને કરવાથી આપણી કે રાષ્ટ્રની મુક્તિ મેળવાશે.

ભાઈલાલ વિશ્વનાથ.

“સ્વતંત્રતાના બે બોલ”

પરતંત્રતાની વજન સમજેડીમાં પણ મનુષ્યો ફસાએલા છે. પરાધિનપણાની કુરતા બનાવેથી પ્રાપ્ત વય જનના સમજવામાં આવે છે ત્યારથી તે કુર વ્યાધિને દૂર કરવા, મનુષ્યો સતતા પ્રયાસ કરે તેમાં શી નવાઈ? પરતંત્રતા, માનસીક ઇતિહાસ નજાણા પાડી; શરીર શુદ્ધકરી નિર્મળ કેમળ હૃદયને એક ક્રીડાની માફક કેરી ખામ છે, અને બધાં શુદ્ધિ આપી દશા ભોગવે છે ત્યાં શુદ્ધિ પોતાના આત્માને એક ઘેર પ્રચંડ બેઠામાં પુરેતો માને છે. અદ્વનિષ્ઠા વનમાં વનરાજીની માફક સ્વઆત્માને સંસારમાં ગમે ત્યાં ફરવા છિન્નાર સંજ્ઞાને એ પોતાની દુઃખકર બેડી તોડી નાંખવા, આત્માને ઓળખવા પ્રયત્નો આદરવા, અરેરે! જીવન પર્વત તેજ વ્યાધિમાં મનુષ્યો પ્રાણુ ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા! તેઓએ સ્વતંત્રતા “ઈન્ડિપેન્ડન્સ” શું છે, તેનો અનુભવ કયો હશે? હિંદુસ્તાન આર્યજાતિના નેતાઓ પણ બાળકાલ સ્વતંત્રતા મેળવવા લડત ચલાવે છે. કોલું ખરેખર સ્વતંત્ર છે તે તો અઠળીતજ રહે છે. પણ, પછી સરીતા પણ પરતંત્ર રહે છે. આંધિ વ્યાધિ તો નિમાર્ણ છે. આગળ પાછળના સંમેલો મનુષ્યોને સ્વતંત્ર બનાવી શકતા નથી. પ્રત્યેકને સ્વતંત્ર થવું તો ગમેજ, પરંતુ લાચાર થઈ પોતાની યથાસંકિત કરે તો પણ પૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર થઈ શકતો નથી. કેટલાક જાગેમાં લગ્ન પછી પુત્ર કે પુત્રવધુ ઉપર અસંખ્ય જીલ્લો શુનરે છે. પુત્ર જીલ્લમરૂપી બેડીથી પ્રતિદિન શુદ્ધ થઈ મહા પીઠ પામી મરણને શરણુ ધાય છે. સંજ્ઞાને એ મનુષ્યજાતિમાં કહેલાં સિદ્ધાંતોને અનુસરવું કે જોયા બિવિધમાં થતી હાની દૂર થઈ શકે અને આત્મા પ્રકૃષ્ટીત રહે. ખરેખર સુરુદસ્થાવર માડવો તે પૂર્ણ સ્વતંત્રતા વિના અથવા શુભ સંજોગો સિવાય થઈ શકતો નથી, અરે એ સ્વતંત્રતાની દેવી! તારા આશિર્વાદ વિના તન મન સર્વ શૂંક બારે છે. સંસારમાં રહેવું પણ કંઈક અંશે કંઈક લાગે છે. એકાંચ ચિત્તથી મનુષ્ય કરે શું ખાસે છે? ખરૂં શુભ ક્યાં છે? સ્વતંત્રતામાંજ ખરૂં શુભ સમાવેલું છે, અને તેથીજ આશિર્વાદોની વધારો થાય છે, અને સ્વર્ગીય સુખનો ઉપસોગ કરવા માથુસ સમર્થ બને છે, લખનાર એમ નથી કહેવા છતાં કે “કાંઈની કંઈ પણ મદદ કાંઈ પણ કામમાં ન લેતી” તેવું જ નામ સ્વતંત્રતા, પરંતુ આત્માને સ્વતંત્ર બનાવવો તેજ ખાસ હેતુ છે. બધે ધનિક સંસાર મુખમાં વિલાસ, ભોગવે હિંતુ તેઓને આત્મા સ્વતંત્ર નહિજ કહેવાય. કાકપર જેવા મહાન કવિએ રીટાઈર્ડ જીવન (વિરકત જીવન) પસંદ કરી, આત્માને પ્રકૃષ્ટ કરી પુસ્તકોમાં વધારો કર્યો છે. ઇતિહાસ પણ પ્રુક્ષી રીતે દર્શાવે છે કે દરેક દેશે પોતાની સ્વતંત્રતા બળવવા મહાર મુખ્ય કરી આત્માને, અંખ લાવ્યા છે. કેટલાક પુત્રો પિતરો જીવનમાં પોતાને પરતંત્રતાની બેડીથી બંધાયેલા માને છે. પણ બ્યારે માતા પિતા સ્વર્ગ ગમન કરે છે, ત્યાર પછી પોતે કેટલા પસ્તાય છે અને દુનીયાની કેટલી સખત ટોકરો આપી પડે છે તે તો જ્ઞેને વિતી હોય તેજ જણે. આજ સમયે પુત્રો પોતાના વડી લોને યાદ કરે છે. Thing is appreciated after it is lost by many. ખરેખર મનુષ્ય સંસારના વહેણમાં માર્ગ બતાવે છે, ત્યારે પુત્રોને કહવું લાગે છે, અને ઉલટા તેમને બંધનમરૂપી ગણે છે. તેજ મહા બૂલ છે. વિચાર કરો, ઝાંતિથી સહનશિલતાથી વર્તો, એટલે સ્વતંત્રતાનું શુભ એની મેજેજ આવશે. પ્રથમ દુઃખ તો પછી શુભ. રાત્રિ અને દિવસ સમાન નથી. જોઈએ ઉંઝે છે તેજ આશમે છે. શુભ દુઃખમાં ધૈર્યતા રખો. કાંઈ દુઃખી આવે તો આશ્વાસન આપો. આત્મા ઉપર બળ મેળવો, તેને કાણુમાં રખો એટલે આત્મગણ, સ્વતંત્રતાનું બળ પ્રાપ્ત થશે, અને શુખના ભોગી બનશે.

મહેતા કર્ણાશંકર નથુરામ.

દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની કળા.

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪૪ ૧૯૨ થી)

લેખક—જટારા'કર નાન્દી, એન. ડી. અમેરિકા.

પુદ્ગિલ અને હૃદયના ઉમડા યુગોની અનુપમ બહીસોથી વિસુધિત મારા અત્યંત પ્રિય મિત્રો અને સહોદરોને આ બયાનક શુભમગાર દેણે બરબુલાનીમાં બેઠા હોધો છે. જે મનુષ્યો હાલ હયાત હોત તે કુટુંબનાં બૂબલુ થાત અને તેની મૈત્રી અને સહવાસથી હાલ તેમના વિયોગથી મને જે દીલગીરી થાય છે તેને બદલે આનંદ થયો હોત.

અમિષ્યમાં આવેા દુઃખદ બતાવ બતાવ આમે નહિ માટે મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે આ લઘુ કથામાં અકરાતીયાંપણાને દુરુષ્ય આયુષ્યનાશક દુરાચાર છે અને તેને સેફલાઈથી ત્યાગ કરી જે મીતાહારી થેણે પ્રથમ સામાન્ય હતી તે થેણે માછી કેવી રીતે મેળવવી તે બનહિતકર માર્ગ મારે સરગતાથી ચોક્કસ રીતે બતાવવો. તેજસ્વી પુદ્ગિલાગ્રા ધણી જુવાન માણસો જેઓએ પોતાનાં આબાપોને અકરાતીયાંપણાની કુટેવથી બર જુવાનીમાં મરતાં જોયાં છે અને જેઓ મને હાલ ટંક મર્ધની વૃદ્ધ વ્યથે આજ્ઞાદેતે તંદુરસ્ત જુઓ છે. તેમની અત્યાહાર પ્રાણનાશક દુર્ગતિ છોડી આત્રી થયેલી હોવાથી મને તેઓ આ ઉપકારક ક્રિયા બતાવવા આતુરતાથી આશ્ચક થેરતાં હોવાથી આ કતબ્ય કરવાતું હું ધણી કિસાહથી જાણે હઈ છું.

કુદરત મનુષ્યને ધણી વર્ષ જીવવા તા પાડતી નથી. અર્વાચીન વિદ્યાનવિદમંડળ ધણી રૂપક સાબ્દોમાં જીવન અનંતકાળ સુધી કાલમ રાખી શકાય એ વાતને સ્વીકાર કરે છે. હાંકુ ધર્મ શાસ્ત્રમાં અશ્વસ્થામાં, નારક, દુઃખ, યુદ્ધ, દતાનેય વીરેરેતચિરંજીવ માનેલા છે યોગીયો અને માદા-ત્માંઓ પોતાની હવિષા પ્રમાણે મૃત્યુને અટકાવી શકે તેમ યોગશાસ્ત્રમાં લખેલું છે સુપ્રાસમ્ય હોઈકર કોરટ વાલક કહે છે કે “મૃત્યુ સમાવિષ્ટ છે એવું કહ્યું સુધી કાંઈ પ્રકારે સિદ્ધ થયું નથી. ડી. વીલયમ એ. હેમન્ડ, એમ. ડી જે જે અમેરીકામાં પ્રધાન મેડીકલ સાઈન્ટીસ્ટ છે અને જેમણે ધણી ઉપયોગી ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે અને લરકસા મુખ્ય શસ્ત્ર વેદ તરીકે મોટી કીર્તિ સંપાદન કરી છે તેઓ કહે છે કે મનુષ્યને મૃત્યુને આશીન ચુવજ પડે તેવું એક પણ કારણ શરીર વિગાળ સાત્ર બતાવી શકતું નથી. અર્થાત્ કુદરતી નિયમોને આધિન જે રહીને જો મનુષ્ય જીવન આણે તો તેને મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય નહિ. તેને મળતો અભિપ્રાય ડૉ. અનરો પોતાનાં શરીર વિગાળ સાત્ર ઉપરનાં આપણોમાં આવે છે તે કહે છે કે મારી સૌધના પરિણામે મને એમ માનુમ પડે છે કે શ્વંત્ર તરીકે મનુષ્ય શરીર કાંઈ પ્રજા આપી સીવાય સર્વોદ્દૃષ્ટ બતાવત છે. એમાં એક પણ સ્વતંત્ર એવી નથી કે જે ઉપરથી તેઓ નાલ મળે તેવું અનુમાન કરી શકાય. અનંતકાળ સુધી શરીર પોતાની ક્રિયા કરે તથા એવી તેની બનાવટ પ્રત્યક્ષ રીતે જણાય છે. જે જ્ઞાન સિંધુ યોગીને પ્રાપ્ત થાય છે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મૃત્યુ અટકાવી શકાય છે તે પશ્ચિમીય વિદ્વાનો પણ ક્યુલક કરવા લાગ્યા છે. ડૉ. લેટસન એમ. ડી. એક પ્રખ્યાત નામીય વેદકીય મંચકાર તથા આંશેશ્ય નામના પેદાશીય પ્રતિક્રિત ધનના અધિપતિ છે તે કહે છે કે “સંપૂર્ણ” શરીરનું મૃત્યુ સોમેટીક ડેય એવા કારણોથી ઉત્પન્ન થાય છે કે જેને પ્રતિબંધ થઈ શકે આ આશ્ચર્યકારક

અનુમાન પોતે કરે છે અને એમ પણ કહે છે કે યોગ્ય ઉપાયોથી શરીરમાં ચાલતી વિવિધ ક્રિયાઓ પર મનુષ્ય એવો તો અધિકાર પ્રાપ્ત કરી શકે છે કે અનંતકાળ સુધી શરીર સજીવન રાખી શકાય. જો કે જીવન સંબંધી અને સ્થૂળ શરીરના અમરત્વ સંબંધી તેના વિચાર અસાધારણ છે પરંતુ શારીરવિજ્ઞાનશાસ્ત્રથી સ્વીકારાયેલી એકપણ હકીકત એવી નથી કે જેથી તે તેનું કથન અસત્ય કરી શકે એમ પ્રતિપાદન કરતાં અને હેથ માત્ર પણ સંતોષ થતો નથી. ડૉ. ગોમસ એલન. એમ. એ. એલ. એલ. ડી. કહે છે કે "સતત ધર્મશુધી નારા થાય તેવી બનાવટનું મનુષ્ય યત્ન નથી કરતું કે શરીર તો હમેશ પોતાને નવું બનાવ્યા કરે છે. ત્રણથી સાત વર્ષ આપણું શરીર નિવેશના ફેરફારથી નવન બને છે તે વાત વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં સામાન્ય છે. પ્રત્યેક દિવસ આપણી જન્મતિથિ છે. કારણ ક્ષય અને નવિ કરવાને ક્રિયા અસ્પષ્ટિત રીતે ચાલુ છે મલ વિસર્જન અને નવિ કરવાની ક્રિયા સંપૂર્ણ સમાન રાખવાથી કાયમનો નારા-મૃત્યુ અટકાવી શકાય છે. સુર્ય પ્રાંચકોના ધ્યાનમાં આવશે કે આયુષ્યના ચક્ર સ્થેષ્ટીકરણનું પરિણામ મોત છે. સર્વ દેશોમાં દીર્ઘાયુષી મનુષ્યોનાં દર્શાવો મળી શકે છે. પરંતુ જેમના જીવિત વિશે શંકાને સ્થાન નથી તેવાં અલ્પ સંખ્યામાં ઉદાહરણો નીચે આપ્યાં છે.

સેકેલીયોનાઈના પેરીસ રજીસ્ટરમાં એક ચોમસકોર્ન નામના મનુષ્યે ૨૭ વર્ષ જીવી ૧૨ રાજ રાણીના કાસ્ટીડો જોવાની હકીકત લખી છે. ફ્રાંસીસી દેશમાં બોર્લીન નામનો મનુષ્ય ૧૭૨માં વર્ષે ૧૬૪ વર્ષની વિધવા અને ૧૧૫ વર્ષના છોકરો મુકી મરણ પામ્યો હતો. રશીયાના એક બળવાન યોદ્ધાએ ૨૦૨ વર્ષનું આયુષ્ય સશક્ત અવસ્થામાં ભોગવ્યું હતું. ડૉન જ્યુએન નામનો મનુષ્ય ૧૬૮ વર્ષ જીવ્યો હતો. ગ્રામ્ય નિવાસી ફ્રોમસપાર નામનો માણસ ૧૫૧ વર્ષની જીંદગી બોમ્બે રાજના આમંત્રણથી સેહરમાં વાસ કરવા આવી અત્યાહારી સ્વાદિષ્ટ ભોજનોને ભોગ લેવાનો દાખલો બન્યો હતો. મૃત્યુ પછી તેના શારીરિક અવધવો પ્રસિદ્ધ ડૉ. જે નરને સંગ્રહીને તંદુરસ્ત બજાયાં હતાં. કાઉન્ટેસ ઓફ ડે સ્મન્ડ નામની ઉંમરાવ બંદી ૧૪૦ વર્ષ જીવી હતી. ડૉ. મીડ પોતાના સમયનો નામાંકિત વૈદ્ય જેણે અસંખ્ય રોગીઓને પોતાના જેવું જીવન માળવોનો ઉપદેશ આપી સાજા કર્યા હતા તે નિધમીત અને મિતાહારી જીવન માટે બહુ પ્રસિદ્ધિ પામી ૧૪૮ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો હતો. અમેરીકાના સાનુ ફ્રાન્સીસ્કોના કેપ્ટન કાયમ-ડે પોતાની ૧૦૬ વર્ષની બન્ધની સને ૧૯૦૫ માં ઉત્તર જીવી હતી તે તે હાલપણ હયાત હશે આપણા દેશમાં પણ ઘણા મહત્ત્વાકાંક્ષીઓ દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવ્યું છે. પાટણનો રાજા નામાંકિત વનરાજ આવડો ૧૧૦ વર્ષ જીવ્યો હતો એક ક્ષત્રીય ધર્મ પાળક શ્રેષ્ઠ ક્રિમ્-દીન જે હિંદુસ્તાનના દેશી લશ્કરમાં મોલવી તરીકે કામ કરતો હતો તે ૧૪૦ વર્ષ સુધી જીવ્યો હતો આ શિવાય બીજા અનેક દર્શાવો આપી શકાય તેમ છે. તાત્પર્ય એ છે કે અંધ કર્તાની વહુવેલી દીર્ઘાયુષી ચવાની કળા પ્રમાણે ચાલવાથી જે દીર્ઘાયુષ્ય અપાર લાભો અને આનંદ ભોગવ્યાનું તેણે લખ્યું છે તે શક્ય છે એટલું જ નહિ પરંતુ યોગ્ય વિધિએ તેના કરતાં પણ અધિક આયુષ્ય ભોગવવું સંભવનિય છે એમ કેટલાક વર્ષના લક્ષમાં લાવવા ઉપરાંત ઉદાહરણો આપ્યાં છે. મનુષ્યના આયુષ્યની મર્યાદા જેટલી વધારતી, હેલ તેટલી વધી શકે છે એ આપણે ઉપર જણાવ્યું હવે એ દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાને કયા કયા ઉપાયોની જરૂર છે તે દર્શાવીએ. આહારના સંબંધમાં વિસ્તારથી, લખી ગયા છીએ. હવે શુદ્ધ હવાના સંબંધમાં અભિપ્રાય જણાવીએ છીએ.

અંથ કર્તા શુદ્ધ હવાની અવરજવર વિનાના બધેજ સ્થળોમા જાડો વખત રહેતા નહિ એક માણસને શુદ્ધ હવા મળવા સારૂ કેટલી જગ્યા બસ ગણાય તે બાબત પ્રો. હકસલી કહે છે કે “ ચોખી હવા શ્વાસ લેવા માટે મળી શકે એટલા માટે દરેક માણસને એકલાને ઓછામાં ઓછી ૮૦૦ ધન શીટ જગ્યા હોવીજ જોઈએ અને તે જગ્યામાં ખુલાસાથી પવન આવે માટે બારીઓ તથા જાળીઓ જોઈએ” દરેક માણસને ૮૦૦ ધન ફુટ જગ્યા જોઈએ એટલે ૧૦ શીટ સાંખી ૧૦ શીટ પોહોળીને આઠ ફુટ લંબી એવી તો એક માણસ એકલાને અવસ્ય ઓરડી જોઈએ. આટલી જગ્યાની અનિવાર્ય અછાત સા માટે છે તે નિચે વર્ણવેલ જસનકિયાની સંક્ષિપ્ત સમજથી ધ્યાનમાં આવશે. આપણે શ્વાસ લાઇએ છીએ તે હવા આપણાં ફેફસાંમાં જાય છે ફેફસાંએ આપણી છાતીની અંદરના પોલાણમાં હૃદયની સાથે ડાબી અને જમણી બાજુએ રહેલાં છે આપણું બધું લોહી આખા શરીરમાં ફરવા માંડ્યા પહેલા એકવાર ફેફસાંમાં આવે છે. ત્યાં જે હવા આપણે શ્વાસમાં લઇએ છીએ તેમાં રહેલા ઓક્સીજન વડે તે શુદ્ધ થાય છે અને શુદ્ધ થતી બીજી નળી વાટે હૃદયના ડાબા ભાગમા આવે છે અને ત્યાંથી આખા શરીરમાં સવળા અવપયોને પોષણ આપવા માટે ફરે છે. ઓક્સીજન લોહીને શુદ્ધ કરે છે એટલે લોહીમા જે કાર્બોનિક એસીડ વીગેરે નુકસાનકારક તત્વો રહેલા છે તેમને છુટું પાડી આપણે બાહાર શ્વાસ કાઢીએ છીએ તે ભેગાં કાઢી નાખે છે આ રીતે આપણા પ્રશ્વાસમાં લોહીમાથી છુટું પડેલાં કાર્બોનિક એસીડ વીગેરે હાનીકારક તત્વો હોય છે શરીરમાં તેના ઉપયોગ ન હોવાથી પ્રશ્વાસમાં તેને બાહાર કાઢી નાખવામાં આવે છે.

મકાનમાં ઘણા માણસો એકઠા થયા હોય અને સ્વચ્છ હવાને બાહારથી આવવાને અને નહારી હવાને બાહાર નીકળી જવાને સવડ ન હોય તો આપણા તેમજ બીજાં માણસોના કુદરિ અથવા આપણે ચારંવાર શ્વાસ લેવો પડે છે. પાસે મુતેલા કે એટલાં માણસો રોગી હોય અથવા તેમના મોઠા નળ મળથી ભરાયા હોય તો તેમના પ્રશ્વાસના અત્યંત ઝેરી હવા આપણા શ્વાસમાં જવાથી આપણને બહુજ નુકસાન થાય છે આયા આપણું લોહી ધીરે ધીરે બગડતું જાય છે. જ્વરાગ્નિ ઉત્તરોત્તર મંદ પડી શરીર અનેક બાધિઓને આધિન થાય છે. પ્રો હકસલી કહે છે કે હવામાંથી ઓક્સીજનનો નાશ થવાથી અને કાર્બોનિક એસીડ એકઠો થવાથી (તેની હવા શ્વાસમાં લેવાથી) મુઝાં મુઝીની સ્થિતિ થવા પહેલાં નુકસાન તો થવા માંડ્યુંજ હોય છે હવામાં રહેલા ઓક્સીજનના સો ટકામાંથી એક ટકા કરતાં પણ ઓછો ભાગ જવારે બીજા કાર્બોનિક એસીડ જેવા નહારા પદાર્થોનો ભજે છે ત્યારે બેચેના ઉપજે છે અને માથું દુખે છે. અને આવી હવા લાંબા વખત સુધી શ્વાસમાં જવાથી સવળી જાતની એવના સંક્રિત ઓછી થાય છે અને રોગ થવાનાં કારણો હમાં થાય છે માટેજ દરેક પ્રાણીને પૂરતી હવા અને અજવાળાની જરૂર છે.

આથી અંથ કર્તાની સ્વચ્છ હવામાં રહેવાની ટેવ દીર્ઘ આશુભ્ય ને આરોગ્ય માટે હતી. તે સહજ સમજશે.

અંથ કર્તાને અન્ય નિયમ નિયમિત નિદ્રાને આરામ લેવો હતા.

નિદ્રાએ મનુષ્યના આરોગ્ય અને આયુષ્ય સાથે અત્યંત નીકટી સંબંધ ધરાવે છે. આપણા શરીરમાં નિરંતર શક્તિ અને દ્રવ્યનો ક્ષય થાય છે ને તે ક્ષયની દુરસ્તી ખોરાક અને નિદ્રાથી થાય છે એક જરૂરનું કહેવત કહે છે કે “સારી નિદ્રા એ અર્ધો ખોરાક છે.” જેવી રીતે આપણે હંમેશાનો ખોરાક, સ્વચ્છ હવાને કારણે શારીરિક તેમજ માનસિક આરોગ્ય માટે અમત્યનાં છે. તેવી જ રીતે આરામની પણ અનિવાર્ય અમત્ય છે. જે માણસ પોતાને અવશ્ય જોઈતા આરામની અવગણના કરે છે તેને મોડા વેહેલાં બારે સંધ્યા સહન કરવી પડે છે. કુદરત ધણી શખ્ત છે. તેની પેદીમાંથી આપણે જન્મ કરતાં વધારે લેવાડ કરીએ તો તે અકષણિય પીડા અને દુઃખદાયી વ્યાજ સાથે પાછાં એ પાછાં પાછી લે છે. જો દુનીયા આ સાત હકીકત ધ્યાનમાં રાખે તો અડધા ઔષધાલયો ને અનાથ મૂંઢો બંધ થાય.

નિદ્રાના સમયમા આપણા શરીરનાં પ્રત્યેક અંગવ્યવસ્થા આરામ લે છે હૃદય અને ફેફસાં પણ પોતાની અખંડ ગતિમંદ કરે છે. જ્યોત્સનાવસ્થામાં તંદુરસ્ત હૃદય એક મીનીટમાં ૭૦ વખત ધબકે છે પરંતુ નિદ્રાવસ્થામાં એક મીનીટમાં ૬૦ વખત ધબકે છે આ રીતે હૃદયને ફેફસાં બંને રાત્રે આરામ લે છે.

જો મજાસુતમાં મજાસુત માણસને પણ એક રાતની નિદ્રા ખોઈ શકવા બદલ શારીરિક નુકસાન ભોગવવું પડે છે જો તેને નિદ્રા રૂપી આરામ કાયમ આપવામાં ન આવે તો તે ખતમને વસ થાય છે જ. પ્રથમના વખતમાં ઘોર યુનેમારેને નિદ્રા ન લેવા છા દેહાત દંડની શિક્ષા કરવામાં આવતી. આવા પ્રકારનો પ્રત્યેકી યુનેમાર પ્રથમ ગાંડા થઈ જકતો ને થઈ વસ થતો.

સતત ઉત્તરારાથી ગાંડપણ આવવાનું કારણ ૩૦૦ વીન્સ્ટો એલ્ફ જણાવે છે કે ઇન્દ્રિય વિદ્યાન્યાસનો એક નિશ્ચિત નિયમ એ કે જ્યોત્સનાવસ્થામાં મગજ વિસ્તૃત થાય છે ને તે કાર્ય કરતું હોવાથી તેના અણુઓનો ક્ષય થાય છે, આ ક્ષયની ખોટ નિદ્રા પુરી પાડે છે. જો જ્યોત્સનાવસ્થામાં થયેલા ક્ષયની ખોટ નિદ્રાથી પુરી પાડવામાં ન આવે તો પરિણામે મગજ નબળું પડી ગાંડપણ આવે છે. વ્યવહારોપોગી ચાર લેવાનો એ છે કે જે મનુષ્યો સખ્ત માનસિક શ્રમ કરે છે તેમને વધારેમાં વધારે નિદ્રા લેવા અમત્ય છે. અન્ય શબ્દોમાં અવશ્ય જોઈતા આરામના વખતમા આપણે જેટલો જવાબ કરીએ છીએ તે આપણી શારીરિક અને માનસિક નાશતું પ્રયત્ન કારણ છે. કલ્પિત કથાનો નામકિત અંકાર સર પોલીસમ રોકેટને પોતાની માનસિક શક્તિઓ સતેજ રાખવા માટે ઓછામાં ઓછા આઠ કલાક નિદ્રા લેવી પડતી હતી.

નિદ્રાનો આરોગ્ય સાથે નિકટ સંબંધ છે તે પ્રતિપાદન કરવા માટે ૩૦. બીજા કહે છે કે દુનીયામાં જે જે અત્યંત દીર્ઘાયુષી પુરુષો થઈ ગયા અને જેમણે અનુપમ આરોગ્ય ભોગવ્યું છે તેમણે જીવન પર્યાંત નિયમિત નિદ્રા લેવાનો નિયમ અસ્ખલિત રીતે પાળ્યો હતો. સારી નિદ્રા ભોગવી શકનાર દીર્ઘાયુષી અને આનાં સ્વચ્છ ભોગવી શકે છે. જર્જરી શૂન્ય થઈ ગયેલ સર જોનગોરતને ૩૦. જેનરે નીચે પ્રમાણે સ્ત્રીમા આપી હતી “ધર્મ” શાસ્ત્રના ફરમાન મુજબ નીચેનો નિયમ પાળવો. તમે જે વખત પથારીમાં સુઈ જાઓ ત્યારે ધડિયાળ જોવું ને નિશ્ચય કરવો કે આઠ કલાક દરમિયાન આ ઘર બધે તે શિવાય અન્ય ગમે તેવું કારણ બને પણ પથારી

માંથી ઉઠતું નહિ. હવે આવે કે ન આવે પણ આઠ કલાક પધારી ત્યજતી નહિ.” આ ક્રિયા-મણુવું નિરંતર પાલન આરોગ્યને દીર્ઘપુષ્પ દાતા થતું હતું.

નિદ્રાનું પ્રમાણ કેટલું જોઈએ તે દરેક વ્યક્તિના આરોગ્ય, બંધારણને પ્રકૃતિપર આધાર રાખે છે. માનસિક સમ્પત પરિચય કરનાર તથા શાન વંત્રના રોગીયોને સૌથી વધારે નિદ્રાની જરૂર છે.

સામાન્ય નિદ્રાનું પ્રમાણ નીચે પ્રમાણે છે.

વય.	મુદત.
૧ જીવનનાં પ્રથમનાં ચારથી છ વર્ષવાડીઆ.	૨૨ કલાક.
૨ ૧ થી ૨ વર્ષ	૧૮ થી ૧૬ કલાક
૩ ૨ થી ૩ વર્ષ	૧૭ થી ૧૫ કલાક
૪ ૪ થી ૬ વર્ષ	૧૫ થી ૧૩ કલાક
૫ ૬ થી ૮ વર્ષ	૧૩ થી ૧૦ કલાક
૬ ૯ થી ૧૪ વર્ષ	૧૨ થી ૧૦ કલાક
૧૪ વર્ષ પછી	૧૦ થી ૮ કલાક

સામાન્ય રીતે પુખ્ત ઉમરના માણસે નિદ્રા આઠ કલાકની નિદ્રા અવશ્ય થેતી જોઈએ.

ગાઠ નિદ્રા જે મનુષ્યના જીવનને આઠથી બધી ઉપયોગી છે તે લાવવા માટે કેટલીક ઉપયોગી સુચનાઓ નીચે આપી છે.

ગાઠ નિદ્રા લાવવાના ઉપાયો.

(૧) બાહ્ય ખુશી હવા કે અમાશીમાં સુઈ રહે. સ્વચ્છ ખુશી હવા તે ઉપ લાવનાર સર્વ હવાઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે તે તેજ હવે લાવનાર રામચાણ ઔપય છે. સ્વચ્છ હવાથી નિદ્રા એવી તો ગાઠ આવે છે કે સામાન્ય રીતે અંદર સુવાથી જોઈતી નિદ્રાની જરૂર પડે છે તેના કરતાં બાહ્ય નિદ્રાથી આવે છે. આકાશના તારા નીચે ઘોડા કલાક સુઈ જાય અને પછી મવારે સર્વ અવયવો બળવાન બનતારી કૃતસાહી જગૃત થાયો જે તમે ઉનાળામાને શિયાળામા બાહ્ય ખુશી હવામાં સુતા હો તો ચોમાસામાં રોગ રહિત રહેના માટે વિશે કિતરાની ચૂક્યા છે તમારા બળને જીવન સક્રિયમાં તેણે જે ફેરફાર કર્યો હોય છે તેનાથી તમને આશ્ચર્ય થયા શિવાય રહેશે નહિ પ્યુરીનટન નામનો એક અમેરિકન લેખક કહે છે કે ખુશી હવામા બહાર સુવાથી નિદ્રા એવી તો ગાઠ આવે છે કે એક વખત હું મારી ગાંધીપર બસ જમી મળેલું હોવાથી વિસ્મયકારક અંધારામા ઉઠ્યો રાત્રે મારા આંખો મોં પર બસ જમી મળું હતું અને રૂક્ત આસોક્તસાથી ક્રિયાથી નસકેરાંજ બે ખુશી રહ્યાં હતાં. નિદ્રા એવી તો ગાઠ આવી હતી કે રાતમાં બસ વખાની મને બીલકુલ ખબર પડી ન હતી. એક સંજ્જન રાત્રે ખુશી હવામા સુવાના લાભનું નિચે પ્રમાણે વર્ણન આપે છે “મને માત્રી બાલ્યા વસ્ત્રથી એવું ઘસારી દીધું હતું કે” વાસો ધાને બદલો નફા તેથી ઉનાળાના દીવસોમાં પણ હું બારી બારણાં વાશીને સુતો પછી અકળાઈ ત્યારે એકાદ બારી ઉઘાડી નાંખતો પણ હવે ખુશી હવામાં સુવાના લાભ સારી રીતે મારા સ્મૃત્તિમાં આવ્યા છે ચોમાસામાંજ હું ઘરમાં સુતો અને ત્યારે પણ મારી ઓરડીની સર્વ બારીઓ

ઉપાડી મૂકતાં ઉનાળા તેમ શીયાળામાં પણ હું આજ એ વર્ષથી મારી અગાશીમાં સુષ્ક જાઉં છું. ઉનાળામાં ઓઠવાની જરૂર ભાગ્યેજ પડે છે પણ શીયાળામાં માત્ર સુખનો ભાગ ખુલ્લો રાખી ટાઢ ન વાય તેટલું બરાબર ઓઠીને સુઈ જાઉં છું. મારા પાકેલી તો મને ખુલ્લીમાં ને તે વળી છે. વાળી અગાશીમાં સુતો જ્વેષ્ઠ મબરાકજ જય છે કે કેમ વખત બ્યારે સખ્ત ઠંડી પડતી અને લોકો બ્યારે પમથી માથા સુધી ઓઠીને સગડીયો પાસે બેસીને તાપતા હતા અને સખ્ત ટાઢ છે એવી ખુમો પાડતા હતા હતા ત્યારે પણ હું મારા નિયતના નિયમ પ્રમાણે નિર્ભય-પણે મારી અગાશીમાંજ સુષ્ક રહ્યો હતો. કેમ કેમ દીવસ તો એટલી ઠંડી પડતી હતી કે માથે ઉપરનું ગોઠકું ઝાડળથી પાલળી જતું હતું તથા મારી આસ પાસ પાણીનાં ટીપાં બાગી જતાં હતાં તો પણ મને કેમ દીવસ તાવ આવ્યો હોય, હાડકો ભાગી ગયાં હોય કે મારું માથું સરખુએ ડૂબ્યું હોય એવો અનુભવ થયો નથી. મને ખુલ્લામાં સુવાથી ઘણીજ શાંત નિદ્રા આવે છે અને દીવસે કરેલો સધળો ક્રમ તદ્દન કિટરી જાય છે. હું બ્યારે મારી અગાશીમાં સુવા જઉં છું. ત્યારે મંદમંદ આવતા શીતળ પવનથી, ઉપર વ્યાપી રહેલા નિર્ગળ આકાશથી તથા ઉંચેથી આવતી વિશુદ્ધ હવાથી મને પરમ સુખ શાંતિનું ભાન થાય છે અને જાણે હું કેમ સ્વર્ગના સુખનો અનુભવ કરતો હઉં તેમ જણાય છે અને નિદ્રા કેવી કેમ સાધ્ય દેવતાની પેઠે તત્કાળજ આવણી સેવામાં લાગી જાય છે.

નિઘય માનજો કે કાળજીવરને ક્ષમ જેવા ભગ્નકર વ્યવિધોથી માંડીને ઉત્તમગરા સુધીના રોગોમાં બાહ્ય ખુલ્લી હવામાં સુવા જેવો એકે ફળદ્રુપ ઉપચાર નથી.

(૨) જે મનુષ્યોથી અગાશીમાં કે છાપરાપર સુવાનું ન જાતી શકે તેમજો તમામ મારી બાજુમાં ખુલ્લાં હોય તેવા મકાનમાં સુવું.

આપણા આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ નિદ્રા દેવી લે છે તેવાં તે સ્થાનમાં જીવનની મુખ્ય જે જરૂરીયાત-સ્વચ્છ હવા પ્રથમ હોવી જોઈએ. ડોક્ટર બોઈડ કહે છે કે સ્વચ્છ હવાએ દુનિયાનો મોટો ભાગ છે. આરોગ્ય તેના ઉપર પરમ નિકમ હવાલ મિત્ર તરીકે વિશ્વાસ રાખે છે. અશકત ને તે બળ આપે છે ને ધનિતને આરામ આપે છે. ડોક્ટર જરુટ કહે છે કે ચોખ્ખી તાજ હવા મનુષ્ય જાતનું ખાસ જીવન તત્વ છે. જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય સરીએ તેનાં ફેફસાં અને ત્વચાનાં છીદ્રો દ્વારા સ્વચ્છ હવા મળે છે તે પ્રમાણમાં તેની માનસિક, શારીરિકને આધ્યાત્મિક તંદુરસ્તી સુધરે છે અને જગડે છે. જે મનુષ્યને તેનાં ફેફસાંને ચામડી દ્વારા મળતી હવા તદ્દન બંધ કરી દેવામાં આવે તો તે તુરંત મરણ પામે છે. અને જે તેને ફેફસાં ને આસોઆસથી હવા મળતી હોય પરંતુ હવાની આવજવા ન કરી શકે તેવા વાસ્તીસ જેવા પદાર્થથી તેનાં ચામડીના છીદ્રોને હવા ભેતાં બંધ કરવામાં આવે તો પણ તે થોડા કલાકમાં મરણ પામે છે અર્થાત મનુષ્યને સ્વચ્છ હવા તેના ફેફસાંને ચામડીનાં છીદ્રો દ્વારા સતત મળવી જોઈએ.

આથી સીધું થાય છે કે મનુષ્ય એ હિતમોક્ષ પ્રકાર અને વાણમાં રહેતું પ્રાણી છે. જે પૃથ્વીપરની હવા કેમ અદ્ભુત શક્તિ લઈ લે તો તે થોડી ક્ષણેજ જીવી શકે. જેવી રીતે માછલી પોતાનાં તત્વ પાણી બહાર આવવાથી મરવા માટે છે તેવીજ રીતે મનુષ્ય તેને જોઈતી હવાને અદ્ય ભાગ પુરો ન પડવાથી પ્રમાણમાં પોતાનું જીવનજી બોઈ બળકીન થાય છે. આ પ્રમાણે

હોવાથીજ એક પ્રસિધ્ધ ડાક્ટર કહે છે કે લોકોને મુધ્ધ કરનારી સઘળી દવાઓમાં સ્વચ્છ હવા એ ઉત્તમ દવા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ તે ધીજ અસ્વચ્છતાઓની નાશી અસરથી સૌથી શ્રેષ્ઠ રક્ષણ કરનાર છે અને નખળાં ફેફસાંને માટે સઘળી પૌષ્ટિક દવામાં તે સૌથી ઉત્તમ છે.

બંધેજ દવાથી જે નુકસાન થાય છે તેની ક્ષય વ્યાધિ નિવારણ કમીટીએ નીચે પ્રમાણે નોંધ લીધી છે.

સરખા વિસ્તારવાળા જે ઘરમાં

૪ ઝોરડીઓ અને તે ત્યાં દર દબારે મરણ પ્રમાણ ૩.૨

ઉપરાંત હતી.

૩ ઝોરડીઓવાળાં ઘરમાં " " ૫.૫૨

૨ " " " " ૬.૪૧

૧ " " " " ૭.૪૪ હતું.

ઉપરના કૌશલથી વિરાજ દવાવાળી જગ્યાઓમાં રહેવાથી આરોગ્ય અને આયુષ્યને કેટલો લાભ છે. તે ધ્યાનમાં આવશે.

રાત્રિ બંધ બારી બારણાં રાખી સુવાથી અને ઝેરી હવા શ્વાસમાં લેવાથી સવારે ધણાનું માથું દુઃખે છે, તેમજ શાંતિ બરેલી નિદ્રા આવતી નથી અને તેથી સપ્તારમાં જ્યારે તેઓ ઉઠે છે ત્યારે તેમને ગયા દહાડાંને ઘાક સાત નિદ્રાથી ઉતરેલો ન હોવાથી આખું શરીર બારે બારે લાગે છે ને સવારે મોડા સુધી પથારીમાં પડયા રહ્યા છતાં સ્વચ્છ નિદ્રા આવતી નથી. માટે ઘર નાનું હોય અને જે ચાર જથુને એકજ પથારીમાં સુવું પડતું હોય તો તે ઝોરડીની સઘળી બારીઓ, રાત્રિ ને દીવસે અવસ્ય ખુલી રાખજો. બારીને પવન સીધો આપણાપર આવે નહિ તેમ પથારી પાથરવા સાવધાનતા રાખવી.

(૩) માથે ગોઠડું ઝોડી સુવું નહિ.

બારી, બારણાં ખુલ્લાં રાખ્યાં હોય છતાં પણ માથે ગોઠડું ઝોડીને સુતા હોય તો પ્રશ્નાસની ઝેરી હવા પેટમાં જઈ તેટલુંજ નુકસાન કરે છે. ઘણા લોકો એવા હોય છે કે તેમનાં લુગડાંને કે શરીરને કંઈ મંદવાડ અડે કે મેલ અડે તો ખૂબ ચીડ અડે છે. યાળાંમાં ખાતી વખતે બોમબોમે કંઈ મંદવાડ આવી ગયો હોય તો હુંવાપુંવા થઈ જાય છે. એમ છતાં ઘણા મુગડ લોકો બહાર કાઢેલા પોતાના શ્વાસને મતલબ કે ઝેરી મંદી વસ્તુને દરરોજ આખી રાત નાક વાટે પેટમાં ખાય છે એ કેવું આશ્ચર્ય છે !

(૪) પથારીમાં એકલા સુઓ.

એક પથારીમાં બે જથુને ભેગા સુવાની તથા પ્રસંગે એકજ ગોઠડું ઝોડવાની પણ આપણા લોકમાં ચાલ છે તે પણ ઉપલાં કારણોથી હાની કરનાર છે માટે બની શકે ત્યાં સુધી આ રેવ અવસ્ય તજવી.

(૫) સુવાની જગ્યા બાજ કે મોરીની મંદકી સહિત હોવી બેમુજો.

(૬) દીવો પણ પ્રાણવાયુનું શોષણ કરે છે માટે ખાસ કારણ શિવાચરજે સુવાની જગ્યામાં દીવો રાખવો નહિ. જો દીવો ઘાસલેટનો હોય છે તો તેમાંથી નીકળતો ધુમકો આંખ અને આ-

રોમ બંનેને તુકરાન કરે છે માટે ચંદ્ર કે આકાશના તારાનો પ્રકાશ એજ સુવાના ઓરડામાં અજવાળું આપનાર ઉત્તમ સાધન છે.

(૭) ઈવસના કામના તમામ વીચારોનો ત્યાગ કરો અને ફક્ત આસોઆસ લેતા મૂત વજન નથી પેટે પડી રહો. ફક્ત પા ધડી ખીલકુલ ગતિ રહિત સુષ્પ રહો અને તમને ખબર પડશે કે આધુનિક સુધરેલી જીંદગી કથી પ્રવૃત્તિમય અને આધુનિકાસક છે. મગજમાંથી લોહીનું નીચેની બાજુ વહી જવું એ ઉધ છે. ત્યારે મગજ ઉત્કરણેહું હોય એ ખબર તેણે હદ ઉપરાંત કામ કરેહું હોય છે ત્યારે નિકા આવવી કેટલી કઠણ પડે છે એ આપણને પરિચિત છે આમ બનવાનું કારણ એજ કે દરેક જાતની માનસિક પ્રવૃત્તિ મગજને લોહીથી ભરી વિસ્તૃત કરે છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સ્વસ્થ નિદ્રા લાવવા માટે મગજની સંપૂર્ણ શાંતતા અનિવાર્ય છે.

(૮) તમારી પધારીનું ઓશીકું ખાટવાના પાયાં નીચે વજન રાખી થોડું ઉચું રાખજો જેથી મગજમાંથી લોહી નીચે આવવા સુગમતા થશે અને તમને સારી ઉધ આવશે ધણી નરમ ઓશીકાં રાખવાથી માથું તેમાં જ્યાં જ્યાંથી આસોઆસ બરોબર ચાલતો નથી.

(૯) કુદરતે નાક વાટે આસોઆસ લેવા નિર્માણ કરેહું છે માટે સુતી વખતે વાતો કરતા હોઠએ તેમ જો ખુલ્લું ન રાખતાં બધે મોંથી સુવું જોઈએ.

(૧૦) તમારી પધારી તદન સ્વચ્છ કરાવજો તે તેને તડકામાં ખુલ્લી રાખજો.

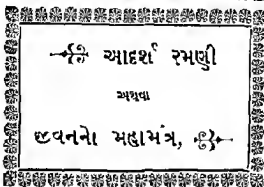
(૧૧) રાત્રે સુતા પહેલાં જોઠમાં જોઠા તથા કઠાક પહેલાં આહાર લેવો જોઈએ, અપચો એ ઉભગરાનો પરમ મિત્ર છે અને સુધરેલા દેશોમાં તે બધાંનું ખૂબ્ય કારણ છે પચનેન્દ્રિયને જે સમયે આરામ લેવો જોઈએ તે સમયે તેને કામ આપવાથી ઉધ આવતી નથી માટે રાત્રે મોડા ભોજન કરવાની રેવનો ત્યાગ કરવો. જૈન લોકોમાં સુષીર પહેલાં ભોજન કરી લેવાનો ધાર્મિક રિવાજ આરોગ્યશાસ્ત્રને અનુકુળ છે. રાત્રે બદાસવાળા પદાર્થ ખાશો નહિ.

(૧૨) પધારીમાં છાતી પહોળી રાખી સીધા સુઈ રહો ઘરોની સુતી વખતની સ્થિતિને સ્વસ્થ નદ્રા સાથે બહુ સંબંધ છે. ટુંટીયાં મારીને સુવાથી પચન ક્રિયાને અવરોધ થાય છે. છાતી પહોળી રહેતી નથી તો આસોઆસની ગતિ નિદ્રામાં ગયાસ્થીત ચાલતી નથી. માટે છાતી પહોળી રાખી, પગ બરાબર લાંબા કરી સુવાની રેવ પાડી અને નાકનાં છિકોનું ધુણ કે સ્વેધથી ગ્રસણ કરવું જેથી બરોબર આસોઆસ ચાલે.

(૧૩) એકલા ઉઘેા. સુવાની જુદી ઓરડીએ એ આધ્યાત્મિક જરૂર છે. પશ્ચિમમાં વ્યક્તિ ઈઠ સુવાની જુદી ઓરડીએ હોય છે તે રીવાજ પૂર્વમાં અનુકરણ કરવા જેવો છે. અવાજ ન આવે એવી દીવા રહિત ઓરડીમાં તમામ બારીબારણા ખુલ્લાં રાખી એકલા શાંતચિત્તે સુષ્પ રહો.

(૧૪) ખાટલા પર સુઓ.

ઉધવાની જગ્યાએમાં દરેક કંચે સુતેલા માણસોના પ્રત્યેસથી હવામાં કારણોનીક ઓરીક નામના ઝેરીવાયુનું પ્રમાણે વધે છે તે તે હવા કરતાં વજનદાર હોવાથી મોંય તરફ નીચે આવે છે અને ભોંયપર સુતેલા અનુખના આરોગ્યને હાનિ કરે છે માટે પલંગને મોજસોખની વસ્તુ ન સમજતાં જરૂરીઆતની વસ્તુ સમજ દરેક જણે ખાટલાપર પધારી કરી સુવું જોઈએ.

લખનાર:-સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા-અમદાવાદ.

(સર્વ હક્ક લેખકને સ્વાધિન છે.)

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ૧૭૭ થી ચાલુ)

પ્રકરણ ૧૦ સુ (ચાલુ)

મનુષ્ય જે બધું સંપાદન કરે છે, અને જે સર્વ સંપાદન કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે, તે તેના પોતાના વિચારોનું પરિણામ છે. જરાબર અવસ્થાત યથેલા વિશ્વમાં જ્યાં સમતોલપણાનો અભાવ સંપૂર્ણ નાશ થાય છે ત્યાં, દરેક માણસની જોખમદારી સંપૂર્ણ અને નિરાશીજ હોવી જોઈએ. દરેક મનુષ્યની નિર્બળતા અને સખજતા, અશુદ્ધતા અને વિશુદ્ધતા તેની પોતાની જ છે, ખીજની નહિ; ખીજને નાહજ પણ તેણે પોતેજ મેળવેલી છે; અને તેઓને તે પોતેજ જાણી શકે; ખીજે માણસ કદી પણ તે કરી શકે, નાહ. તેની સ્થિતિ પણ તેની પોતાની જ છે, ખીજની નહિ. તેનાં અંતરમાંથીજ તેનું સુખ દુઃખ ઉદ્ભવે છે. જેવા વિચાર તે કરે છે તેવા તે હોય છે; જેવા વિચાર કરવાને ચાહુ રાખે તેવા તે રહે છે.

જ્યાં સુધી કોઈ અશક્તિમાન પુરુષ સદાય લેવાની ઈચ્છા ન ખતાવે, ત્યાં સુધી ખજવાન પુરુષ તેને મદદ કરી શકે નહિ, અને તેમ છતાં પણ પેલા શક્તિહીન માણસે પોતેજ શક્તિવાન થવું જોઈએ; જે શક્તિ ખીજમાં જોઈને તે વિરમવ પામે છે તે શક્તિ, પોતાનાજ પ્રયાસથી ખીજ-વની જોઈએ તેના શિવાય બીજું કોઈ પણ તેની સ્થિતિ જાણી શકે નહિ.

મનુષ્યો સામાન્ય રીતે એમ વિચાર કરતા ને કહેતા આવ્યા છે કે, “એક માણસ જીવન-માં ધીકારવો જોઈએ.” તો પણ હવે કેટલાક મનુષ્યોમાં, જેઓની સંખ્યા વધતી જાય છે તેઓમાં, આ સિદ્ધાંતને હલકાથી નાખવાનું અને “પણા શુદ્ધાત છે માટે એક જીવનની માય છે, માટે આપણે શુદ્ધાતે પિકારવા જોઈએ,” એમ કહેવાનું વલણ જોવામાં આવે છે, આમાં સત્ય તો એજ છે કે જીવનમાર અને શુદ્ધાત બંને અગાનપણામાંજ કામ કરે છે, અને જો કે તેઓ એક ખીજને દુઃખ દેતા જણાય છે પણ તેઓ ખરી રીતે તો પોતાનેજ દુઃખ દે છે. જેના ઉપર જીવન શુદ્ધરતો હોય તેની નિર્બળતામાં, અને જે જીવનની હોય તેની

જોડે રસ્તે વાપરેલી સઠતીમાં, કુદરતનો નિયમ કામ કરે છે: એમ સંપૂર્ણ માની માણસ સમજે છે. ઉભય સ્થીતીનું દુઃખ જોઈને પૂર્ણ પ્રેમની લાગણી વાળા માણસ જોમાંથી એકેકને દોષ કાઢતો નથી; સંપૂર્ણ દયાવાન પુરુષ જીવલમી તથા જેના ઉપર જીલમ મુગરતો હોય તેમના કીધના ઉપર દયા દર્શાવે છે.

જેણે નિર્જનતાનો પરાન્ય કર્યો છે, અને બધા સ્વાર્થી વિચાર દૂર કર્યા છે, તે જીલમી તેમજ જેના ઉપર જીલમ મુગરતો હોય તેમાંનાં પ્રેમના સંબંધમાં નથી; તે મુક્ત છે.

પોતાના વિચાર ઉમદા બનાવવાથીજ મનુષ્ય પોતાની ક્ષતિ કરી શકે, વિન્ય મેલવી શકે, અને સિદ્ધિ સંપાદન કરી શકે. તે પોતાના વિચાર ઉચ્ચ કરવાની ના પાડવાથીજ પોતે અશક્ત, અધમ અને દરીદ્રી રહે છે.

કાઉપિણ્ય મનુષ્ય સાંસારીક જાળતોમાં પણ કાંઈ સિદ્ધ કરે તે પહેલાં તેણે પોતાના વિચારોને દાસવત્ અને પરુવત્ વિપયાશક્તિમાંથી જોઈ લઈ ઉચ્ચ કરવા જોઈએ, અલગત વિન્ય પામે તેટલા સારૂ સમસ્ત પરુવત્ અને આપસ્વાર્થ તથા ન દે તો પણ વધારે નહિં તો તેના દેહા નાગનો પણ મોગ આપવો જોઈએ. જે મનુષ્યને પહેલો વિચાર અતિ મલિન આશક્તિનો હોય, તે કદી પણ શુદ્ધતાથી વિચારી અથવા પદ્ધતિસર ચોળના કરી શકે નહિં; તે પોતાના સુપુત્ર સાધનોને શોધી યા ખીલવી શકેજ નહિ, અને દરેક કાર્યમાં નિષ્ફળ નિવડે. પોતાના વિચાર ઉપર બહા-કુરીથી સંયમ રાખવાનું શરૂ ન કરવાને લીધે તે પોતાના કાર્યો નિયમમાં રાખવાની અને મહાના-રત જોખમદારીએ માથે લેવાની સ્થિતિમાં હોતો નથી. તે સ્વતંત્રતાથી જીવતીને, એકેકને પોતાનું કાર્ય કરવાને, લાપક નથી. પણ જે વિચારો તે પસંદ કરે છે તે વિચારોથીજ તે બધાં અપોષે.

મદ વિના વૃષ્ટિ અને સિધ્ધિ હોઈ શકે નહિ, જે પ્રમાણમાં મનુષ્ય પોતાના મુશ્કવાસ ભરેલા પરુવત્ વિચારોને મોગ આપે છે, તે પોતાની ચોળનાઓને ખીલવવા અને પોતાના નિશ્ચય અને આત્મનિષ્ઠાને દદ કરવા સારૂ પોતાનું લક્ષ્ય ચોટાડે છે. તે પ્રમાણમાં તે સંસારમાં વિન્ય મેળવી શકે છે, જેમ જેમ તે પોતાના વિચારોને ઉચ્ચ બતાવે છે, તેમ તેમ તે વધારે બહાદુર, પ્રમાણીક અને ધાર્મિક થાય છે, તેની ક્ષેત્ર વધારે અને વધારે થાય છે, અને તેની સિદ્ધિઓ વધારે ટકાઈ અને ચેપરકર થાય છે.

આધ્યાત્મિક સિધ્ધી પવિત્ર મદદ છજાની પરીપૂર્ણતા છે. જે મનુષ્ય હમેશા ઉન્નત અને ઉચ્ચ વિચારની ભાવનામાં રહે છે, જે પવિત્ર અને અસ્વાર્થી ચીજોમાંજ નિમગ્ન રહે છે, તે મનુષ્ય જેમ સર્વ પોતાની પ્રશાસ્યએ પહેલે છે અને ચંદ્રમાં સંપૂર્ણ દેવાયે પહેલે છે તેમ નહીં. પોતાનું ચારિત્ર્ય કહાપણ મણું ને ઉમદા બનાવશે.

ગમે તે જાતની સિદ્ધિ પાતું પારિતોષીક છે. વિચારનો મુગ્ધ છે. આત્મસંયમ, નિશ્ચય, પવિત્રતા, સદાયચત્ત અને સારા લક્ષ્ય વાળા વિચારથી મનુષ્યની ક્ષતિ થાય છે. પરુવત્, આલસ્ય, અશુદ્ધિ, મુશુબ્રજતા અને વિચારની અભ્યવસ્થાને લીધે મનુષ્ય અધમાંવસ્થામાં ઉતરે છે.

મનુષ્ય દુનીયામાં ઉત્તમ સાદેશ્યતાએ તેમજ આધ્યાત્મિક શક્તિમાં પ્રૌઢ ઉચ્ચએ પહેલે છતાં પણ ગર્વિષ્ઠ, આપસ્વાર્થી અને આચારશ્રદ્ધ વિચારોને તાણે ધવાથી પાછો નીર્જનતામાં અને હારિશવસ્થામાં ઉતરે છે.

ખરા વિચારથી પ્રાપ્ત કરેલા વિજય માત્ર કાળજીથી જ જાળવી રાકાય છે, વ્યથારે વિજય મેળવેો નહીં હોય છે ત્યારે ધણા જન નાકોદ શર્ષ બપ છે, અને ઝડપથી નીચ્છાતામાં પાછા પડે છે.

વ્યવહારીક કે કાંતો માનસિક કે આધ્યાત્મિક દુનીયામાં સફળ સીદ્ધિઓ અમુક લક્ષ્ય તરફ દોરેલા વિચારનું પરિણામ છે, તેમાં એકજ કુદરતી નિયમ કામ કરે છે, અને તે એકજ પદ્ધતિની હોય છે; ફર માત્ર પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશમાંજ રહેલો હોય છે.

જે અર્થ પ્રાપ્તિ કરવા હમ્મે છે તેને અન્ય ભોગ આપવો પડે છે; જે વધારે પ્રાપ્તિ કરવા હમ્મે છે તેને વધારે ભોગ આપવો પડે છે; જે અતિ ઉચ્ચ પ્રાપ્તિ કરવા હમ્મે છે તેને અત્યંત ભોગ આપવો પડે છે.

તેઓ સંકલ્પ મુદ્દિમાં રમે છે તેઓ દુનીયાના ઉદ્ધારક છે, જેમ દરેક દુનીયાનું અદસ્ત દુનીયાથી પોષણ થાય છે, તેમ મનુષ્યોનું, તેમના સફળ સંકલ્પ, અધર્મો, અને અધમ વૃત્તિઓની વચ્ચે એકાંતવાસી સ્વકથ્વીત સ્વપ્નો જ્ઞાનારના દિવ્ય સ્વપ્નાથીજ પોષણ થાય છે. માનવ જાત પોતાના નવી કલ્પનાઓ જાગાડનારને જીવી શકે નહિ, તેમના આદરા રૂપ વિચારોને અદસ્ત અથવા ગત થયા દે નહિ; તેમનું જીવન તે વિચારને અનુસરે છે; તે તેમને સત્વજ સમજે છે. જે સત્યને તે કોઇ દિવસ જોશે અને જાણશે.

શ્રદ્ધાકાર, શિષ્યકાર, ચિત્રકાર, કવિ, પેગમ્બરને કળાથી હવ પડીતી દુનીયાના ઉત્પાદક છે, તેઓ સ્વર્ગના બનાવનાર છે. તેઓ આ દુનીયામાં રહી ગયા છે. તેથીજ દુનીયા મનોહર છે. તેઓના વિના મહેનત કરવા સરખેલી માનવી જાતનો વિનાશ થાય.

જે મનુષ્ય પોતે મુંઝર સ્વાન અને ઉચ્ચ આદર્શ પોતાના અંતઃકરણમાં મારણ કરે છે. તે મનુષ્ય કોઇ દિવસ તેની પ્રાપ્તિ કરશે. મહાત્મા જુહો આધ્યાત્મિક દુનીયામાં શુદ્ધ સૌન્દર્ય અને સંપૂર્ણ સાંતીના સ્વપ્નાં જ્યાં અને તેમાં પ્રવેશ કર્યો.

૧૦૦ તમારા સ્વપ્નોને વળગી રહે; તમારા આદર્શોનું પોષણ કરે; તમારા હૃદયમાં પીઠગી રહેલા સંગીતને, તમારા મનગ્ધ રમતા સૌન્દર્યને, અને જે રમણીવતા તમારા સાથી વધારે પવિત્ર વિચારો નજીકારે છે. તેને, ઉત્તેજન આપો કારણકે આ જીવમાથીજ સફળ મુખ્યમ અવસ્થાઓ અને દરેક સ્વર્ગીય પરિસ્થિતી ઉત્પન્ન થશે આપાથીજ જો તમે એમાંજ નિમગ્ન રહેશો તો આખરે તમારી દુનીયા બંધાશે.

૧૦૧ દિવ્ય સ્વપ્નોનાં સ્વપ્ન લાવો, અને જેવા વિચાર તમે કરશો તેવા તમે થશો, તમારા સ્વપ્નો, કોઈ દિવસ તમે જેવા થવાના છો તેના વચન રૂપ છે, તમારા આદર્શો, તમે આખરે જે પ્રસિદ્ધ કરવાના છો તેનું ભવિષ્ય કથન છે.

૧૦૨ જોતામાં જોટી પ્રાપ્તિ, પહેલાં અને ચોક્કસ વળન મુદ્દો એ સ્વપ્ન વન હતી, વડનું વૃક્ષ તેનાં જીર્ણમાં હોય છે; પક્ષીઓ ઉડામાં રહેલા હોય છે; આત્માનાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સ્વપ્નમાં જાગતો, જોતું સ્વપ્નનાં દુત રહેલો છે. સ્વપ્નો એ સત્ય વસ્તુનાં મુદ્દમ બીજ છે.

૧૦૩ તમારા સંજ્ઞેશો પ્રતિદૂષ હોય, પણ જો તમે કોઈ આદર્શને લક્ષ્યમાં રાખી તેને પહોંચવાને મથન કરો તો તેઓ લાંબા વખત પ્રતિદૂષ રહેશે નહિ.

આપણે એક યુવાનને અવલોકી તે ગરીબાઇ અને અમથી પીડાય છે; તેને લાંબા વખત મુંઢી અનારોગ્યને હાલીકારક દારખાનામાં ગોંધાઇ રહેવું પડે છે; તે બીન કેળવાયેલો છે અને તેનામાં યુક્તસ્કારની કળાઓની ન્યૂનતા છે. પણ તે વધારે સારી ચીજોની કલ્પનાઓ કરે છે; તે ખુદી ચાતુર્ય, સારા સંસ્કાર, અને સ્મૃતિશીલતા અને સૌન્દર્યનાજ વિચાર કરે છે. તે જીવનની આદર્શ રૂપ સ્વીકારી પોતે કહે છે, અને માનસિક સ્થિતિ સ્વે છે; વધારે વિસ્તરણ સ્વતંત્રતા અને વધારે મોટા હેતુની કલ્પનામાંજ તે રમ્યા કરે છે; બેચેની તેને પ્રવૃત્તિ કરવા ફરજ પાડે છે, અને તે પોતાનો બધો બચેલો વખત અને સાધનો, જો કે તે ગ્રહ્ય છે છતાં પોતાની અપ્રકટ શક્તિઓ અને સાધનો ખીલવવામાં ગાળે છે. અજ્ઞ સમુદાય તેનું મન એટલું બધું ફેરવાઇ જાય છે કે કહે તે દારખાનામાં રહેવા ઇચ્છતો નથી. તેના મનની સ્થિતિને આ દારખાનું એટલું પ્રતિકુળ થઇ પડે છે કે જેમ એક વસ્ત્ર આપરે કિતારી નાખવું પડે છે તેમને દારખાનું તેના જીવનને અસરથીકર થઇ પડે છે, અને તેની વિસ્તાર પામતી શક્તિઓના વિસ્તારને બંધ બેસતા પ્રસંગોની વૃદ્ધિને લીધે તે દબેસીને માટે આ દારખાનું છોડી દે છે. ચોડાંક વર્ષ પછી આ યુવાનને એક પુખ્ત ઉમ્મરના માણસ તરીકે જોઇએ છીએ. અમુક મનોબળો તેણે સંપૂર્ણ ખીલ્યાં છે, અને તે મનોબળો, આખા જગત ઉપર અસર થાય તેમ લગભગ અદ્વિતીય શક્તિથી ઉપયોગ કરે છે. અતિ મહાન જવાબદારીવાળા કામનો તંત્ર તેના હાથમાં છે; તે જોશે છે અને જુઓ ! અસંખ્ય માનવીઓ પોતાના જીવન બદલી નાંખે છે; દબેસે નર અને નારીઓનાં જીવન તેનાં શબ્દો ઉપર આધાર રાખે છે, અને પોતાના વર્તન બદલે છે, તે સૂર્યનારાયણની પેઠે અચળ, અને પ્રકાશવાન મધ્ય બોંદુ જોશે છે અને તેના ઉપર તેની પાછળ ફરતા અસંખ્ય માનુષોના પ્રારબ્ધનો આધાર છે. તેણે પોતાની યુવાવસ્થાનું સ્વપ્ન સિદ્ધ કર્યું છે. તે પોતાના આદર્શ સાથે મળીને એકરૂપ થઇ ગયો છે.

જ્ઞાન રહિત, વિચાર વિહિન, અને ઉત્સાહ રાહત મનુષ્યો ખરી વસ્તુને ન જોતાં, માત્ર તેની બાહ્ય અસરને જ જોઇને બાળ્ય, પ્રારબ્ધ અને કલ્પનાઓની વાતો કરે છે, મનુષ્યો કોઇને કલ્પવાન થતા જોઇને કહે છે કે "એ કયો બાળ્યવાન છે" ? ખીલવે શુદ્ધિમાન જોઇને કહે છે કે "એના ઉપર ઇશ્વરની ટેલની બધી કૃપા છે" ? તેઓ કોઇ શ્રીજીનું વિમળ ચરિત્ર જોઇ અને વિસ્તરણ અસર જોઇ કહે છે કે "દરેક સમયે પ્રારબ્ધ તેને કેવી મદદ કરે છે" ? અનુભવ મેળવવાને માટે તેઓએ સ્વેચ્છાથી જે દુઃખ, નિષ્ફળતા, અને અતિથમ વેદનાં છે તેના તેઓ વિચાર કરતા નથી; તેઓએ જે દુઃખ તેને પાડે છે, જે અણુ પ્રમાણે છે, ખુલ્લી રીતે દુસ્તર દેખાતી વસ્તુઓમાં ફેલેલું નિવારણ નથી, તેઓએ કામ લગાડી છે, અને આ રીતે પોતાનાં અંતઃકરણોનાં સ્વપ્ન સંપાદન કરે છે. તેઓએ જે દુઃખ તેમને જાન નથી; તે માણસોને પોતે નથી નાજીતા તેવી કલ્પની પીડાઓ કર્યા છે. તેઓ તે વાત તેઓ જાણતા નથી; તેઓ ફક્ત દેખાતો આનંદ જુઓ છે અને તેને "પ્રારબ્ધ" કહે છે; તેઓ લાંબી અને દુઃસાધ્ય મુસાફરી ગેતા નથી પણ માત્ર તેના સુખકર અંત જુઓ છે અને સાઈ નસીબ" કહે છે; તેઓ કાર્યક્રમ સમજતા નથી; માત્ર તેનું પરિણામ જુઓ છે અને તેને "ફિરમા" કહે છે.

જ્યાં માનુષી કાર્યોમાં "મન"ને પરિણામની જરૂર છે, અને વાતનું બધું પરિણામનું માપક છે. પ્રારબ્ધ જેવું કંઈ છેજ નાહ. "બુદ્ધિસો" સત્તા, લૌકિક, માનસિક અને આત્મિક વિભવ,

એ બધી પ્રવૃત્તિની ફળ પ્રાપ્તિ છે; આ મધ્ય પરિપૂર્ણ કરેલા વિચારો, પ્રાપ્ત કરેલા હૃદયો, અને સિદ્ધ કરેલાં સ્વપ્નો છે.

જે સ્વપ્નને તમારા મનમાં તમે પરમ પદ અર્પે છો, જે આદર્શોનો તમારા મનમાં રાજ્યા ભિષેક કરે છે—એ સર્વશીલ તમારું જીવન બાંધેલો અને તમે તેવાજ થશો.

આ સાથે ચિત્ત શાન્તિ ઠહાપણું એક સુંદર સ્તન છે. તે આત્મ સંપર્ક સંપાદન કરવામાં લાંબા અને ધૈર્યશીલ પ્રયત્નોનું ફળ છે. તેની ઢાળરી સંપૂર્ણ અનુભવ અને વિચારોની કામદાઓ ને ક્રિયાઓના અસાધારણ જ્ઞાનની નિશાનીઓ છે.

મનુષ્ય જે પ્રજાજીમાં તેને એટલે પોતાને વિચારથી ક્ષેત્રું પ્રાણી સમજે છે, તેજ પ્રજાજીમાં પોતે શાન્ત પણ થઈ શકે છે, કારણકે આવા જ્ઞાનથી ખીજાં મનુષ્યો પણ વિચારના પરિણામ છે. એમ તેને સમજાય છે, અને જેમ જેમ તે ખરી સમજ શક્તિ ખીલવે છે અને કારણ કારણનાં નિયમથી વસ્તુઓનો આતર સંબંધ વધારે અને વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજે છે તેમ તેમ તે ગૂઢગૂઢ કરી શરૂ કરેલાં, ને દિલ્લગીર થઈ દુઃખી થવાનું બૃધ કરી સમજી, હૃદયે શાન્ત રહે છે.

શાન્ત માણસ પોતાની જાત ઉપર કેવી રીતે કાણુ રાખે! એ જાણીતો હોવાથી ખીજાઓ સાથે કેમ અનુરૂપ થવું તે પણ તે જાણે છે; અને એવા જગતમાં તેઓ તેના આત્મિક જળને ખાન તેમજ આદર આપે છે, અને સમજે છે કે તેઓ તેની પાસેથી કંઈક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે અને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખી શકે તેમ છે. જેમ જેમ મનુષ્ય વધારે શાન્ત થતો જાય છે, તેમ તેમ તેની હૃદયબંદીની અસર અને જંતું કરવાની શક્તિ હૃદયને માટે વધારે વિસ્તરેલી થતી જાય છે, સાધારણ વેપારી પણ જેમ જેમ આત્મ સંપર્ક અને સમાન વૃત્તિ ખીલવે છે તેમ તેમ તેના વેપારની આબાદી વધતી જાય છે એમ જુએ છે, કારણ કે લોક તેની સાથે વહેવાર રાખવાનું વધારે પસંદ કરે છે.

હક અને શાન્ત મનુષ્ય તરફ સખળા પ્રેમદષ્ટિથી જુએ છે, અને તેને પૂજ્ય ગણે છે. તે એક સુક્ષ્મ પ્રદેશમાં વિશ્રામ આપનારાં જાડ જેવો અથવા તો તોફાનનાં સમયમાં એક સ્થંભ ખડક જેવો છે. “શાન્ત હૃદય, મધુર સ્વભાવ, અને સ્થિતપ્રવૃત્તિ જેવું સખતોણ જીવન કેને અગ્રિય હોય ! વરસાદ વરસતો હોય અથવા સૂર્યનો તાપ તપતો હોય, વા જેઓ આ મુખ સંપાદન કર્યાં હોય તેવા મનુષ્યો ઉપર મને તેવા દેશ્વાર આવે તોપણ તેઓના મનથી કાઢજ નથી, કારણ કે તેઓ નિરંતર મધુર, શાન્ત અને નિશ્ચલ રહે છે. આરિયણુ ચોક્કસ સખતોણ-પણું જેને આપણે ચિત્ત શાન્તિ કે સ્થિતપ્રવૃત્તિનામ્ન્યા કહીએ છીએ તે આત્મ ચિદાસખાંતો છેલ્લામાં છેલ્લો પાક છે, તે જીવનનું ફુલ અને આત્માનું ફળ છે. આનું શાંત જીવન સત્યના સાગરમાં, મેળાઓની નિચે, તોફાનની હઠની બહાર, અનાવંત શાન્તિમાં ગાળવામાં આવે છે.”

તોફાનમાં આમ તેમ અથડાતા આત્માઓ, તમે ગમે ત્યાં હો, ગમે તે સ્થિતિમાં પડ્યા હો, પણ આટલુંજ ધ્યાનમાં રાખો કે, જીવન રૂપી સાગરમાં સુખના દ્વિપો ખીલી રહ્યા છે, અને તમારા આદર્શોના પ્રકાશવાન કિનારો તમારા આવવાની રહ જુએ છે. તમારો હૃદય દૃઢતાથી વિચાર રૂપી સુક્ષ્મ ઉપર રાખો. તમારા આત્મા રૂપી વહાણમાં સર્વ નિયંત્રા પરમાત્મા છે; માત્ર તે સુપ્રભ છે; તેમને જાગૃત કરો. આત્મ સંપર્ક એક જગ છે; વિશુદ્ધ વિચાર તે પરાક્રમ છે. શાન્તિ એક મહાન શક્તિ છે. બસ આમ કરવાથીજ તમે અને સર્વ મનુષ્ય માત્ર પ્રજ્ઞા જનશે અને ધારણે તે કરી શકશે.

(અપુર્ણ.)

વિલુપ્ત મંજૂષા.

અનુવાદક:-ઈશ્વરલાલ મણીલાલ મહેતા.

મહારાજ શિવાજી સુરત નગર છુટ્યા બાદ છુટ્યો સામાન ગાડીઓમાં ભરીને, પોતાના માણસો સાથે રાયમઠ દુર્ગ પ્રતિ ગમન કરી રહ્યા છે. અને ઇંગલીશ ફેક્ટરીના સર્વ માણસોએ બહુ યત્ન પૂર્વક અમારા ધન અને પ્રાણનો બચાવ કર્યો. અમે પ્રેસીડેન્ટ રામ નર્થોર્ન આકસ્ત-કન કે જેણે સ્વેલીના જહાજને પરથી સેનિકા અને માણસોને બોલાવીને આ મહાન સંકટના સમયમાં અમારી રક્ષા કરી તેને ધન્યવાદ આપ્યા સિવાય નથી રહી શક્યા. અમારી ફેક્ટરીના કેટલાયે માણસો માર્યા ગયા, અને ઘણાંપણે સામાન પણ છુટારાએને હાથ ગયો. બચી ગયેલા શેઠામાં મારા એક દાકા પણ હતા. તેમની પેટી આ ગરબડમાં ખોવાઈ ગઈ હતી તેથી તે બહુજ દુઃખી રહેતા હતા. તે પેટીને તે પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક મુલ્યવાન અને પ્રિય સમજતા હતા. કેમ કે તે પેટીમાં તેમની મૃત પ્રિય પત્નીની એક સુંદર તસ્વીર રાખેલી હતી. તે તસ્વીર સાચા હીરા અને માણેકના ચોંટામાં બંધી હતી. તે તસ્વીર સિવાય એક અંગ્રેસ-નીકાઈ (ઈસ્ટીની ડાસીના સમયનું ચિત્ર) પણ જે અમને રાજ મારદે રાજસેવાના પુરસ્કાર તરીકે પોતાને હાથે ભેટ આપી હતી. આ પેટી સિવાય બીજી પણ ઘણી મુલ્યવાન ચીજો જે તે ભાગતી વખતે પોતાની કોટડીમાં મૂકી ગયા હતા તે છુટારાએને હાથ ગઈ હતી. પરંતુ તેમને તે બધાની કંઈ ફરકાર ન હતી. શાન્તિ થયા પછી જ્યારે અમે અમારી કોટડીઓમાં જઈને જોયું તો ઉઘી ઉઘી દિવાલો સિવાય અન્ય કંઈ પણ બાકી રહ્યું ન હતું. બહુ શોકવા છતાં પણ પેટીને ખતો ન લાગ્યો. હવે એમાં કંઈ સંદેહજ ન રહ્યો કે તે શિવાજીની છુટ સાથે રાયમઠના કિલ્લામાં પહોંચી ગઈ છે. તે હવે હું ત્યાંથી પાછી લાવીને કેવી રીતે મારા દાકાને દુઃખ મુક્ત કરી શકીશ, એની મને કાંઈ આશા ન રહી.

(૨)

પ્રથમ ચાર્જના સમયમાં ઇંગ્લાન્ડમાં રાજ વિરોધેનો અગ્નિ ધુધવાઈ હાથે હતો તે સમયે મારા દાકા રાજ પક્ષ તરફ હતા. અરતુ, બ્યારે બિટ્લીહોલું જોર વધ્યું ત્યારે તેમને તેમના પિતાની સંપત્તિથી વચિત કરવામાં આવ્યા. જે ઘોડા ઘણા રૂપિયા તેમની પાસે બચ્યા હતા તે લઈને તે હોલેંડ ગયા અને ત્યાં તેમણે વહેપાર શરૂ કર્યો એ વહેપારમાં તે એવા ફાવ્યા કે ઘોડાજ દિવસમાં તે બહુ માલદાર થઈ ગયા. હું તેમના બાઈનો એક-માત્ર અત્યાય બાલક થતો હતો. મારા પિતા નૈસર્વાની લકાઈમાં માર્યા ગયા હતા, ત્યારથીજ હું મારા દાકાની પાસેજ રહેતો હતો. મારા દાકા વ્યાપાર માટે ઘણીવાર લંડનમાં પણ આવતા હતા. બ્યારે હું કંઈક ઉંમર લાયક થયો ત્યારે તે મને પણ પોતાની સાથે લિંડનમાં લાવતા. જે કે મારા દાકા મારા કામકાજથી મારા પર બહુજ પ્રસન્ન રહેતા હતા, પણ મારી સ્વાભાવિક પ્રતિભા વ્યાપાર તરફ ન હતી. તેથી મને આ કામમાં આનંદ પડતો ન હતો. જે સમયે અમે અમદાવાદ, બરૂચ, ખંભાત આદિ સ્થાનોમાં વ્યાપારને માટે જ આવ કરતા હતા તે સમયે સુરત અને તેની ગાસપાસના

શહેરોમાં વારંવાર મરાઠાનું આક્રમણ થયા કર્યું હતું. મારા બાપદાદા વંશ પરંપરાથી સૈનિક કામ કરતા હતા. મારી રોમાં પણ એજ રીત વહેતું હતું. આ સમયે મુસ્લિમ રેક્રુટરીની હુંડા-રાઓના હાથથી રક્ષા કરતી વખતે મારી હિત વીર જીતે તેથી પણ વિશેષ હિતેષ્ટ થઈ હતી.

અહીં બહુ દિવસથી વ્યાપારી કામોમાં લાગી રહેવાથી અને હિસાબ કિતાબ લખી લખીને મારો છવ અઠનાઈ ગયો હતો; તેથી મેં વિચાર્યું કે મરાઠાઓના મુલકમાં જઈને પેલી વિદ્યુત મંજૂષા પ્રાપ્ત કરવાની એટલા કેમ ન કરું? તે મંજૂષાનો માલ કંઈ બહુ કીમતી ન હતો. જો મારા કાકા તેને જૂલી જમ અથવા તેના બદલામાં પુષ્કળ દ્રવ્ય લઈને સંતુષ્ટ થાય તો હું તેના બદલામાં તેને પુષ્કળ રૂપિયા આપત, પણ કાકા એક ઘડીભર પણ તેને બૂલતા ન હતા. હું તો બહુતો હતો કે વીરવર શિવાજીની પાસેથી મંજૂષા લેવાની એટલા કરવી એ કેવળ અશક્ય નહિ પરંતુ જાનના જોખમનું કામ છે. પણ ઘણા દિવસથી વ્યાપારીક દ્રવ્યમાં ઠટાઈ રહેવાથી મુસ્લિમ અને ઉદાસીનતા બેઠક વધી ગઈ હતી, તેથી નવા પ્રદેશોની તાજી હવા ખાવા માટે માઈ મન તથાથી રહ્યું હતું.

તે સિવાય એક ખીજ વાત પણ મને આ તરફ હિતેષ્ટ કરવા લાગી. ઇસ્લામથી આઘ્યા પહેલાં હું તે તસ્લીમમાં અંકિત મદિલાની પુત્રી પર મારા કાકાની ડોહરી પર-તન મનથી આસક્ત હતો. યદ્યપિ નિર્ધન અને પરાશિત હોવાને લીધે હું મારી એ ધરણ પ્રકટ ન હતો. કરી શક્યો, પરંતુ હિંદુસ્તાન આવતી વેળાએ તેણે મને તેના કર કમલમાંથી જે એક શુભાખ્ય પુષ્પ ગ્રેમોપહારમાં આપ્યું હતું-એજ મારી આસાનો એક માત્ર આધાર (કારણ જૂત) હતો. અતઃ મેં વિચાર્યું કે આપણી આ આંતરિક ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાને વાસ્તે કાકાને પ્રસન્ન કરવાને આનાથી સારો બીજો કેઈ ઉપાય નથી. કહી હું એ બોલાએલી મંજૂષા લાગી આપ્યું કે જેને લીધે તે મરી શકે છે-એમાં તેમની પ્રાણપ્રિય મૃત પત્નીની પ્રતિમૂર્તિ અંકિત છે, તો તે મારો બહુ ઉપકાર માનશે અને તેથી મારી આંતરિક ઇચ્છા પણ પૂર્ણ થઈ શકશે. આવી રીતે બહુજ વિચાર કરીને મેં ત્યાં જવાનો પાત્ર નિશ્ચય કર્યો.

કાકાને મારા આ વિચારની ખબર આપવી મને રીક ન લાગી. મને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો કે તે મારા આ કાર્યમાં કદી સમ્મતી નહિ આપે. અસ્તુ, મેં છાનોમાનો બધો પ્રયત્ન કરી લીધો અને ગોપાલ નામના એક નોકરને પણ સાથે લઈ જવાને તૈયાર કર્યો; ગોપાલ મારો વિશ્વાસુ અને બહાદુર નોકર હતો. પોત પોતાની પિસ્તોલો અને તથાવરો લઈને અમે બંને રવાના થયા. અમે બંને જાણુ પહાડી ઘોડાઓ પર સવાર થયા હતા. ઘોડાઓ દેખાવમાં જો કે સુંદર ન હતા; પરંતુ ચાલવામાં તે બહુજ ઝડપી અને પહાડી માર્ગમાં ઉપયોગી હતા. જે માર્ગોમાં અંગ્રેજી માર્ગર અને રંદર નમસ્તી ઘોડાના પગ નહોતા ઉપડતા ત્યાં આ ઘોડા દોડતા જતા હતા.

આ યાત્રામાં જે પ્રાકૃતિક સૌન્દર્ય અગતી દૃષ્ટિમાં આપ્યું તે તો અમે આ જન્મમાં જૂલી રાજીશુંજ નહિ. જાનેવારી મહીના હતો. ત્રણ મહિનાનો તાપ ખાઈને પૃથ્વી ખૂબ સૂકી અને નિષ્કંપ થઈ ગઈ હતી. રાત્રે અઠણ પડવાથી પ્રાતઃકાલમાં ધરતી સિંચાઈ જતી હતી. રાતને સમયે ચંદ્રમાની સુધામયી ચાંદની આરે તરફ ફેલાઈને વન, સેઠ, અને મેદાનોને આનંદ

પ્રકાશિત કરી દેતી હતી હું મારી હથિયાર આસાઓ અને ઉમંગના જોરામાં રાત દિવસ માગ કાપતો ચાલતો હતો. ચન્દ્ર દેવની શીતલ માંદગીમાં જ્યારે જ્યારે મારા મનમાં આનંદ ઉભરાઈ જતો હતો ત્યારે ત્યારે હું એકલો આલાપ કરતો હતો. આ પ્રમાણે અમારો માર્ગ કપાવા લાગ્યો. જ્યારે અમે સુરતથી ૩૦ માઈલ દૂર નીકળી આવ્યા ત્યારે અમે એક વ્યક્તિ દ્વારા અમારી યાત્રાનો સંદેશ કાઠને દહેવડાવ્યો. એ હું સંદેશ ન મોકલું તો કદી તે મને મોવાયેલો નહીં હું. પી. ચાપ અને મારી શોધમાં અર્થ પરિચય કરે.

માર્ગમાં જ્યારે જ્યારે હુંટારાઓ અમને સતાવતા હતા, ત્યારે ત્યારે અમે બને પિસ્તોલ લઇને અમારી રક્ષા કરવા ઉચિત યત્ન કરતા હુંટારા પણ અમારી પાસે વિશેષ સામાન ન જોતાં અર્થ જન જોખમમાં નાખવાનું ઉચિત નહોતો માનતા જ્યાં સુધી માંદગી રહેતી હતી ત્યાં સુધી અમે ચાલતા હતા અને તે અસ્ત યત્ન જતાં કેઈ વૃક્ષ નીચે પડી રહેતા હતા. મરાઠા હુંટારા-ઓનું જોર હોવા છતાં પણ આ પ્રદેશ પ્રેરન નહોતો થયો-અધી મુલક ખૂબ વસ્તીથી ભરપૂર અને શુભલભ્ય હતો. મહારાજ સિવાજી તરફથી મરીજ પ્રજાને હુંટવાની અથવા સતાવવાની સખત મનાઈ હતી. અમને કદી કદી તો વસ્તીમાં જોળન મળતું હતું અને કદી કદી જંગલી ફળ ખૂબ ખાઈનેજ રિવસ વીતાવવો પડતો હતો. અમને માર્ગમાં આટલી તકલીફ પડવા છતાં પણ સિવાજીની પાસે પહોંચવાનો માર્ગ અમને સુખદાયક પ્રતીત થતો હતો. પ્રશ્નિત ધાટના પર્વતોનું દ્રશ્ય અમને બહુજ રમ્ય લાગતું હતું.

સુરતની હુંટથી લાટેલી ગાડીઓ જે રાખઝડ જતી હતી તેનો અતે અમારો મેળાપ મહાર મામ પાસે થયો. એક હવાલદાર સાથે ૨૫-૩૦ સવાર તેના રક્ષક માટે જતા હતા. તેમણે અમને જોતાંજ ધેરી હીધા અને અમે પણ અમારા રક્ષક માટે પિસ્તોલ ધરીને તૈયાર થઈ ગયા. તે મરાઠા સરદારોનું જુદું બહુજ બહુ જણાતું હતું. તેમાંના દરેકે હાથ તલવાર બાંધી હતી અને હાથમા ભાલો લીધો હતો. તેમના બદન પર મોટા (૩, ૫, ૭) કમલા હતા. જેના પર સરસમાં સરસ તલવાર પણ ધા કરવામાં નિષ્પજ નાથ. તેમની મોટી મોટી મૂઠો તેના મુખની પીર છટામાં ઓર વધારો કરતી હતી.

હવાલદારે જોરથી હથિયાર ચૂકી દેવાનો અમને હુકમ કર્યો; પરંતુ અમે અસ્વીકાર કર્યો અને પૂછ્યું કે “એ અમે હથિયાર ચૂકી છીએ તમે અમારી સાથે કેવો વ્યવહાર કરશો?” હવાલદારે ઉત્તર દીધો કે “તમને મહારાજની સામે ખટા કરવામાં આવશે.” તે કહ્યું “મારે કમુલ છે; પરંતુ જ્યાં સુધી અમે રાજદ્વાર સુધી ન પહોંચીએ ત્યાંસુધી અમારા હથિયાર ન લઈ લેવામાં આવે તો” હવાલદારે કંઈ વિચાર કરીને ખારી વાત માની. હું અને મારો સાથી ગોપાલ બંને એ લોકોની સાથે ચાલવા મંડ્યા. તે લોકોએ પણ અમારી સાથે મિત્ર જેવો વ્યવહાર ચલાવ્યો.

કેટલોક લાંબો અને કઠિણ ચઢાવ ચઢ્યા બાદ અમે રાખઝડના કિલ્લા પાસે મઈ પહોંચ્યા. અહીં પહોંચતાંજ પહેલાં કલા પ્રમાણે અમારા હથિયાર લઈ લેવામાં આવ્યાં. કિલ્લાની અંદર પ્રવેશ કરતાંજ અમારામાં એક પ્રકારની દૃઢતા આવી મગ્ન. હાથયાર પાસે ન રહેવા છતાં પણ કાઠનો ભય ન રહ્યો. રહી કેવલ સિવાજીની વાત, પછી અમે એની હિંમતથીજ નિર્ભય હતા; એ તેઓએ

અમને કેદ કરવાનું અથવા મારી નાખવાનું ધાર્યું હોત તો અમારા હથિયાર શું કરી શકત ? પહોંચના શિખરપર પહોંચવા માટે ૪૫૦ એક સીધો માર્ગ હતો. તે માર્ગે અમે જતા હતા. સામે વિશાળ દુર્ગ દેખાતો હતો. તે લેવાંજ મને લાગ્યું કે જો અનાજની તંગી ન પડે અથવા કેાઇ ભેદ એનો ભેદ પ્રકટ ન કરે તો આ કિલ્લો તોડવો કઠિન તો નહિ પરંતુ નિતાન્ત અસંભવ છે.

ત્રીજો અને અંતિમ દરવાજો ઓળંગ્યા બાદ અમે કિલ્લાના ઉપરીની પાસે ઉપરિચિત થયા. તેણે અમારા આવવાનો હુદ્દશ પૂછીને અમારા રહેવાનો પ્રગથ કરી દીધો અને એક બે દિવસમાં આવસર મળતાંજ મહારાજ સાથે મેળાપ કરાવવાનું વચન પણ આપ્યું. અમે ભોજન કાર્યથી નિવૃત્ત થઈને તે વિશાળ કિલ્લામાં ધુમવા-લાગ્યા. તે કિલ્લામાં બે હજાર ફેનિકો રહેતા હતા. ફોજ સિવાય કિલ્લાની અંદર અન્ય માણસોની સંખ્યા એક હજારથી વિશેષ હતી. અત્રે રાજ મહેલ સિવાય બીજા લોકોના લગભગ ખર્સે ગ્રંથસ્તે થઈ હતા. જે રસ્તેથી અમે આવ્યા હતા તે બાજુ સિવાય બાકીની ત્રણે બાજુએ ઉંચી ઉંચી ટેકરીઓ પોતાનું માથું અંદર કરીને ઉભી રહી હતી કે જેથી પ્રહારની કંઈ આશંકતાજ ન હતી. આ રખડપટ્ટી દરમ્યાન એક જાણુ મુત્સદી અમારી સાથે હતો અને અમે જે પશુઓ જે બાવથી જોતા હતા, તે તે ધ્યાનમાં રાખતો જતો હતો. તે જે વાત કરતો હતો તેમાં તેના સભની ધીરતા, વીરતા અને સુદ્ધિમતાની પ્રશંસા અવશ્ય કરતો હતો.

મધ્યાહ્ન પછી ઉક્ત જાણુએ મારું કે હું તમને દૂરથી મહારાજના દર્શન કરાવી શકીશ. અમને તે ઓજસ્વી પુરુષના દર્શનની બહુ લાલસા હતી. થણા દિવસથી અમે મહારાજ શિવાજીની ઉચ્ચતાનું વર્ણન સાંભળતા હતા તેના કારણે અરજજમાનનું મૃત્યુ અને નાવલીના એક દેગાખાજ હિન્દુ રાજા (ચન્દ્રરાવ મોરે)ના સર્વ નાશના સમાચાર પણ અમે સાંભળ્યા હતા. અમારા સાથી મિ. સ્મિથ જે પહેલાં મહારાજના ખંડીવાન તરીકે અહીં આવ્યા હતા, તે પોતે પ્રત્યક્ષ જોયેલું કહેતા હતા કે મહારાજ શિવાજી સ્વદેશ દ્રોહી અને પ્રજાને સતાવનાર પ્રતિ પશ્ચિમોનો ધ્વંસ કરવામાં સદૈવ તત્પર રહે છે. અમારે એવો કેાઇ કેદી તેમના સામે ઉપરિચિત કરવામાં આવે છે ત્યારે રાજાશાથી તેનું શિર ધાધી છુટું કરી દેવામાં આવે છે. મારાઓ પોતાના હાથમાં નાખી તલવારો લઈને રાજાનો ઇશારો પર્તાજ લોકી વેહવડાવવા તૈયાર રહે છે. તે સમયના દસ્ખની કલ્પના કરતાંજ મારું હૃદય ચરચરી હોયું. કિન્તુ અમારે ઉક્ત જાણુએ અમને હશારાથી મહારાજના દર્શન કરાવ્યા, ત્યારે મહારાજની સૌમ્ય અને બળ્ય મૂર્તિ જોઈને મારી ઉક્ત કલ્પના બિલકુલ નિર્મળ જોની પ્રતીત થવા લાગી.

મેં જોયું કે મહારાજ એક સાદી પર સદળ બેઠા હતા. તેમની પાસે શરીર રક્ષક અથવા પહેરેદાર આદિ કેાઇ ન હતું. પાસેજ એક કુવાપર સ્થિતો પાણી ભરવા માટે આવ જ રહેતી હતી. મહારાજ તેમની સાથે વાતીલાપ કરતા હતા, અને તેમના સુખદુઃખની વાતો સાંભળતા હતા. નાના બાળકો જે પોતાની માતાઓ સાથે કુવાપર હસતા હસતા અને રમતા રમતા જતા હતા, તેમને મહારાજ રોહપૂર્વક બોલાવીને તેમના હાથમાં ફળ ફૂલ અને મિઠાઇ આપતા હતા. તેમની સામે ફળફૂલ અને મિઠાઇથી ભરેલી કેટલીક ટોપલિયો પડી હતી. આ મંગળ મૂર્તિના દર્શન કરતાંજ મારું મન આનંદથી મલક્યું.

તે સ્વજાતિ, સ્વદેશ અને સ્વધર્મના શત્રુઓને માટે બન્ને કાળ સ્વરૂપ હોય, અને મારી' સમજ પ્રમાણે તો રાજાએ એવાંજ હોયું' નોંધ્યે; પરંતુ પ્રજા વર્ગના તો તે પિતાતુલ્ય હતા. શત્રુઓ ઉપર તેમનો જેનો ત્રાસ હતો, તેટલોજ બદ્ધે તેનાથી પણ અધિક પ્રજાપર પ્રેમભાવ હતો. અને જેટલા દિવસ ત્યાં રહ્યા ત્યાં સુધી અમને મહારાજ શિવાજીની સાધુતા અને સુજનતાના અનેક દષ્ટાન્ત મળ્યા. તે પ્રત્યેક પ્રજાજન, કર્મચારી અને કોઈએ સુધી કે 'મવાલી' અને 'હેલાકરી'ની સાથે પણ પ્રેમ અને સહજ સ્વભાવથી વાતચીત કરતા હતા, તેમના પ્રત્યેક વાક્ય અને શબ્દમાં જાતિહિંતૈપિતા, સ્વદેશ પ્રેમ અને ધર્મભાવ ઝળકતો હતો. મહારાજ શિવાજી વાસ્તવમાં હિન્દુ અને હિન્દુસ્થાનના સાચા રક્ષક હતા.

મહારાજ શિવાજીનો દરબાર બરાબો છે. સરતથી જે માલ હુંટમાં આવ્યો હતો તેવું આજ પ્રદર્શન છે. બધો માલ બહુ સુંદર રીતે ગોઠવવામાં આવ્યો છે. એક ઇરાની મલીયા પર બહુ મૂલ્ય ઝવેરાત ગોઠવવામાં આવ્યું છે. એ ઝવેરાતમાં મોતીની માળાઓ, મોટા મોટા હીરા, મણિક, નીલમ, પોખરાજ આદિ રત્નો હતાં. તરેહતરેહની હથેરો બહુમૂલ્ય ચીજો-રાખેલી હતી. હું પણ આ પ્રદર્શન જોવાં જીત્ત લોકો પેઠે ગયો અને દરથી જોવા લાગ્યો. આ સુરતની હુંટના માલનું પ્રદર્શન છે, એમ સાંભળીને મેં બહુ બારાણ અને આશા ભરી દૃષ્ટિથી આમ તેમ નજર ફેંકવા લાગ્યો. મેં જોયું કે તે સામાનમાં એક જગ્યાએ મારા કાકાની મંજૂષા પણ છે. હું લાંબો સમય પર્થત તે તરફ જોઈ રહ્યો, પરંતુ જેમ સિંહના પંજામાં સપડાએલું વાછું જોઈને ગાય નિરાશ થઈને દૂર ઉભી રહે છે. તેને છોડાવવાનો પ્રયત્ન નથી કરી શકતી-તેવી મારી દશા થઈ.

આ બધી વસ્તુઓની મધ્યમાં એક સુંદર આલીયા પર મહારાજ શિવાજી વિરાજમાન થયા હતા. તેમના મસ્તકપર લાલ રંગની પાંખડી સોળી રહી હતી અને તેની શોભામાં જડાઈ શિરપેચ આર વધારા કરી રહ્યો હતો. પ્રથમ કરતાં આજ મને બહુજ નજીકથી મહારાજના દર્શન કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. મહારાજ રત્નપ્રતોની માફક દાદી રખાવતા હતા. તેમનું શરીર મજબુત, સુંદર અને સહેજ ઠીંગલું હતું. તેમનું નાક લાંબુ અને પોપટની ચાંચની માફક સહેજ વળગેલું હતું. લાંબી જૂંમણે તેમના બળ અને અસિયુષ્કમાં પ્રવીણતાની સૂચના આપી રહ્યા હતા. નેત્રામંડળી દિપ્તિ તેમના અપ્રતિહત પ્રભાવને પ્રકટ કરતી હતી. શિવાજીની પાછળ તેમના પ્રથમ પેશવા મોરોપન્ત પિંગવે અને તાનાજી માલમુરે ઉભા હતા. એ બંને વીર પુરુષો શિવાજીના અગિયન હૃદય સુહૃદ અને સાચા સહાયક હતા. અરજજમાનને મારતી વખતે આ બંને વીર મહારાજની ઠાણે હતા. રાજગૃહીની જમણી અને ડાબી બંને બાજુએ બે બાલાવાળા લેખા હતા.

મહારાજ શિવાજીના દરબારમાં રચાન મેળવવું એ કાંઈ સહેલી વાત ન હતી. અને મહા રાજની સાથે ખાનગી મુલાકાત મરી તો તેથી પણ મુશ્કેલ હતું. મને પેલા બ્રાહ્મણ મુસ્તફાએ રાજદરબારના સર્વ રીત રિવાજોથી બહુશીત કરી દીધો હતો. તેણે કહ્યું હતું કે મહારાજને મળવું હોય તો પહેલાં 'મંત્રીને મળવું' નોંધ્યે અને યથાશક્તિ તેમને મોટ પણ આપવી જોઈએ. હું બહુ વિચારમાં પડ્યો.—મારી પાસે એવું શું હતું કે તે હું તેમને મોટ આપું. બે દિવસ સુધી વિચાર કર્યો ત્યોં ત્રીજે દિવસે હું એ ચિન્તામાંથી મુક્ત થયો; મહારાજે સ્વયં અને બેસાવ્યો મેં જઈને 'બક્તિભાવથી' મહારાજને અભિવંદન કર્યું તોયે નમસ્કાર સ્વીકારીને મને રામચંદ આવવાનું

કરણ પૂછ્યું. મેં કહ્યું—“એક તો વિશાળ મોગલ સામ્રાજ્ય પર આ બંડ જમાવનાર, વીર શિરા-
મણિ મહારાજના દર્શનની અભિલાષા મારા હૃદયમાં બહુ દિવસથી ગમત ચડી હતી. તે આજે
પૂર્ણ થઈ. અને બીજું સુરતની હાલમાં મારા કાકાની એક મંજૂલા ધીમાના રાજકોશમાં આવી
છે. તે પાછી લઈ જવાની પણ મારી ઇચ્છા છે. પણ તે મંજૂલામાં કોઈ બહુમત્ય ચીજ
નથી; પરંતુ મારા કાકાને તે પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય છે, તેના વિના તે સદૈવ વ્યાકુળ
રહે છે. આજા છે કે મહારાજ તે પાછી આપવની કૃપા કરશે.” મહારાજે કહ્યું કે—“ને તમે
તેની કીમત રાજકોશમાં આપો તો તમારી પ્રાર્થના મંજુર દરવામાં આવશે.” મારી પાસે અહીં
શું હતું જે આપીને હું મંજૂલા મેળવી શકું? કંઈ વિચાર કરીને મેં શેઠશ્રીપરની કવિતાનું
એક ચરણ લઈ સંભળાવ્યું, જેનો ભાવાર્થ એવો હતો કે, “બાદશાહી મોટર અથવા મુગટમાં
નથી રહી પરંતુ બાદશાહોનું મનજ બાદશાહ હોય છે.” પરંતુ મારા તે કથનનો મહારાજ પર
કંઈ પ્રભાવ ન પડ્યો. તેમણે મસ્કરી કરતાં કહ્યું—“મુરવની હાલ તો રાજ્યની સમ્પત્તિ છે,
તેમાંથી એક પણ પણ વ્યય કરવી તે પ્રાંતને હાનિ પહોંચાડવા જેવું છે. ખાસ કરીને એક એવી
સ્મૃતિને મારે કે જેની જાતિ બધુંએએ અમારી ફેજ સાથે મુકાબલો કર્યો—અને પ્રાંતની સંપ-
ત્તિને નુકસાન નથી પહોંચાડી શકતા. અમારી ઇચ્છા અગ્રેજોને હાનિ પહોંચાડવાની ન હતી,
તેના પુરાવામાં ફક્ત એટલુંજ કહેવું બસ છે કે અમે તમારી ફેક્ટરીના કક્ષીન સ્મિથ સાહેબને
કેમણે જાતના હાંડ વગર છોડી મૂક્યા હતા.” મહારાજની વાતથી રપચ્છ જણાતું હતું કે તેમની
ઇચ્છા અમને હાંડ દેવાની અથવા નુકસાન પહોંચાડવાની ન હતી. ત્યાર બાદ મને ત્રણ ચાર
દિવસની અંદર સુરત પાછા આવવા જવાની આજ્ઞા મળી ગઈ અને હું મહારાજને અભિવંદન
કરીને ત્યાંજે આવ્યો.

૫. કિલ્લા અને કિલ્લાના પહાડી સ્થાનોમાં શરૂા જોવાની થતે આજા મળી ગઈ હતી. હું
એક દિવસ સંધ્યા સમયે પહોંચતા એક એવા એકાન્ત સ્થાનમાં જઈને બેઠો કે જ્યાંથી બહુ
દૂર સુધીનાં સ્થળો નજરે પડતા હતાં. અહીં બેસીને હું તરેહ તરેહના વિચાર કરવા લાગ્યો.—
સ્વદેશ ત્યાં, તે બાલિકાપર આસક્તિ. હિંદુસ્થાનના આવડું, આપાર કરવો, મંજૂલા ખોળી,
તે મેળવીને કાકાને પ્રસન્ન કરવા આદિ એક પછી એક વિચારો મારા સ્મૃતિપટ પર તાબ થવા
લાગ્યા. આ વિચારોમાં વિચારોમાં અધિક વખત વીતી ગયો. હું ઝટ ઉભો થયો અને જવાને
તૈયાર થયો. આ સમયે ચારે દિશાએ જૂજ. અધાર થઈ ગયું હતું. મેં જોયું કે એક મરાઠા
સિપાઈ મારા રસ્તા આગળ જઈને જતો હતો. તે ચોરે દૂર પહોંચ્યો કે અકસ્માત ત્રણ માણસો
પાસેની ઝાડીમાંથી નીકળીને તેના હાથે વૂટી પડ્યા. ત્રણે પાસે નાગી તલવારો ફૂટી સિપાઈ
ઝટ પોતાની તલવાર કાઢીને તેમનો મુકાબલો કરવા લાગ્યો. તે પોતાના હસ્ત કૌશલથી ત્રણે
જણના થા વ્યર્થ કરતો હતો. આ આકસ્મિક ઘટના જોઈને પહોંચ્યાં ત્રણ સહેજ ચમક્યો, પણ
શીઘ્ર પેલા સિપાઈને સહાય કરવા ઉઠવા થયો. મારી પાસે બીજું કંઈક હથિયાલ તો હતું નહિ,
પાંસની એક મજબૂત લાકી હતી. તે દેરીને મેં પાછળથી એક જણતા માથાપર એવા. જોરથી
મારી કે તે જમીન પર પડી ગયો. વિરૂદ્ધ પક્ષમાં એક માણસ ત્રણે જોઈને જમીનના બે સાણ-
સોનું સાહસ પણ એણે થઈ ગયું. પોતાના એક સાથીને જમીન પર પડેલો જોઈને એક સાણસ
મારા પર વૂટી પડ્યો. તેણે તેની તલવાર ચારી બાજુમાં ખોસી દીધી પણ દિવસાત મારે શરીર

વાળ જોઈતું બધી ગયું, અને તલવાર એવરકોટમાં થઈ નીકળી. એને તલવાર પાછી ખેંચ વાળો સમય ન આપતાં હું તેને ખૂબ જોરથી બાંધી પડ્યો. અને ચોડી વાર પછી તેને એક પત્થર પર પટકી દીધો અને પાડીને તરતજ હું તેની છાતી પર ચઢી બેઠો અને મારી-સામેજ લડતી બે વ્યક્તિઓનું હસ્ત કૌશલ્ય જોવા લાગ્યો.

ચોડી વાર પછી મને એ જોઈને બહુજ આશ્ચર્ય થયું કે મેં જે સિપાઈને સહાય કરી હતી તે ખીનું કોઈ નાંક પણ મહારાજ શિવાજી હતા. મારા આનંદની સીમા ન રહી. મહારાજ શિવાજીની તલવાર વિજળીની મારફે નાચતી હતી એવું મહારાજના ધા રોકવામાં એટલે રોકાયો હતો કે તેને પોતાને ધા કરવાનો અવસરજ નહોતો મળતો. અંતમાં તેણે સાહસપૂર્વક શિવાજી પર એક ધા કર્યો. શિવાજી તેના ધા ખાલી જવા દેવા માટે એક કદમ પાછળ ખસી ગયા અને પોતે તરતજ તલવાર એવી ચલાવી કે-તેનું શિર ધડથી જુદું થઈને ધરતી પર પડ્યું. શત્રુ મરતાંજ હું મહારાજને અભિવાદન કરવા માટે જવો ઉઠ્યો તેવોજ નીચેનો માથુસ અવકાશ મળતાં નાસી ગયો. અમારું ખૂબ ફેલાઈ ગયું હતું, તેથી ચોરે દૂર જઈને તે અદૃશ્ય થઈ ગયો, મહારાજે મને જોતાંજ આનંદથી કહ્યું કે—“શિરંગી બહાદુર ! આજ તમે મારા પ્રાણ બચાવ્યા છે. તમે જહુ જાતિ પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. હું તમારા પર બહુજ પ્રસન્ન છું, કાલ તમે દરબારમાં આવજો અને જોઈએ તે જોનો. તમે અમારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તેના બદલામાં હું તમને મારી સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તૈયાર છું.”

મેં અત્યંત નમ્રતાથી મહારાજને પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો! મારી સાથે જે બાદજુ હતો તે આ ધરના જોતાંજ દિશ્વા તરફ ગયો હતો. હવે તે ૫-૬ સિપાઈઓની સાથે રાત્રસ લઈને આવી પહોંચ્યો. અજવાળામાં જોયું, કે મારી લાકડીની ચોટ ખાંદને જે માથુસ પડ્યો હતો તે મરી ગયો હતો. સિપાઈઓએ આવીને જોયું કે પાસેજ બે લાસો પડેલી છે અને મહારાજની તલવાર સ્કતરંગિત થઈ ગઈ છે, અતઃ તેમના વિરમખની સીમા ન રહી. મહારાજ શિવાજીએ સિપાઈઓને આજ્ઞા આપી કે એ લાસોને ઉઠાડીને લઈ ચાલો.

તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે હુમલો કરનાર ત્રણે વ્યક્તિઓ મુસલમાન હતી. અને દીન દરમાલના જખરજસ્ત શત્રુ શિવાજીનો વધ કરીને સ્વર્ગનું સુખ પ્રાપ્ત કરવાની કામનાથી આવ્યા હતા.

પ્રાતાઃકાળ ચતાંજ મહારાજ શિવાજીએ મને બોલાવવા મોકલ્યું. રીત્વાંતુસાર હું દરબારમાં હાજર થયો. મહારાજે મને આદર સહિત બેસાડ્યો. પછી તેમણે માર્ક કાલની ધરનાનો બધો જ્ઞાંત સંબળાવીને દરબારીયેને કહ્યું કે જો કાલે આ બહાદુર ન હોત, તો મારો પ્રાણ બચવો શકાયુંકત હતો. બધા માથુસો મારી તરફ જોવા લાગ્યા. પછી મહારાજે મને પાસે બોલાવીને તેમના કંઠમાંની મોતીની માળા મારા કંઠમાં પહેરાવી દીધી અને કહ્યું—“વીર, હું તમારો બહુ આભારી છું. તમારે જે જોઈએ તે માગી લો.” મેં વિચાર્યું કે આ સંમથે મહારાજ પ્રસન્ન છે; મંજૂષા મેળવરી કાંઈ કઠિન વાત નથી, પરંતુ આવો અવસર વારંવાર વધી આવતો, મંજૂષા એક મામૂલી ચીજ છે. તેની પ્રાપ્તિથી કેવળ મારા કાકાજ પ્રસન્ન થશે. અને આ સમથે કોઈ એવી વસ્તુ કેમ ન મળ્યું જેથી આખી અંગ્રેજ ફોર્સને લાભ થાય ? આ

વખતે મારા મનમાં જાતિગ્રેમ એટલો ઉભરાઈ આવ્યો હતો કે હું જે ખારી વસ્તુ (મંજૂષા) ને માટે આટલું કષ્ટ સહન કરીને અહીં સુધી આવ્યો હતો અને જેની પ્રાપ્તિ માટે કેટલાક વખત પહેલાં બહુ લોહુપ હતો તેનો મોઢ એકદમ ઉતરી ગયો. મિ. બાડટને શાહજહાંના દરબારમાં જે માગ્યું હતું તેનું મને સ્મરણ થયું. મેં મારી હિમત એકઠી કરીને કહ્યું—“મહારાજનાં રાજ્યમાં અમને વ્યાપાર કરવાની પૂર્ણ સ્વાધીનતા પ્રદાન થાય.” મહારાજે પ્રસન્ન થઈને કહ્યું—“હા, અગ્રેજ અમારા મિત્ર છે. તેમની સાથે અમારી પૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે. આજથી જે અગ્રેજ અમારા રાજ્યમાં વ્યાપારાર્થે આવશે, તેમની પૂર્ણ રક્ષા અને સહાયતા કરવામાં આવશે.” કેટલાક સમય બાદ મહારાજે ફરી કહ્યું—“યોગ્ય દિવસ પહેલાં તમે તમારી મંજૂષા માટે પ્રાર્થના કરી હતી તે તમે આ વખતે કેમ ન માગી ?” મેં કહ્યું ‘મહારાજ ! સ્વકિત કરતાં સ્વભવિતું હિત કરતું ઉચિત સમજીને મેં મારી સ્વાર્થ જીતિ દયાવી દીધી અને આખી જાતિના બધા માટે મહારાજને પ્રાર્થના કરી.” મહારાજે પ્રસન્ન થઈને તે મંજૂષા અને મધુ કિંમતી માંબે આપીને મને વિદાય કર્યો.

કેટલાક દિવસ પછી હું મારા વિદ્યારાષ્ટ્ર નોકર સાથે સુરત પાછો આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પહોંચતાંજ મારા કાકાએ મારો બહુ સત્કાર કર્યો. જ્યારે મેં તેમની ખોલાએથી મંજૂષા કેપાડી ત્યારે તેમના હૃદયના પાર ન રહ્યો એક દિવસ કાકાએ કહ્યું—“હું કેટલા દિવસથી તારા આવવાની વાટ જોઈ રહ્યો હતો. મારી એકની એક કન્યા ‘ ‘ તારી સાથે લગ્ન કરવા ઉત્સુક છે. હવે જલદી વિદાયત થાક એ ઠામ બહુ જરૂરી છે.” એમ કહીને તેમણે તેમના ખીસ્સામાંથી એક પત્ર કાઢીને મારી સમક્ષે રૂંક્યો, એ પત્ર ખીજા કાકાને નહિ—મારી પ્રણયિનીને હતો.

જે દિવસે મારું લગ્ન થયું તે દિવસે મેં મહારાજ સિવાજીની આપેલી મોતીની માલા મારી પ્રિય પત્નીના કંઠમાં આરોપી દીધી.

—૬૬૭૭૭—

હુન્નર ઉદ્યોગના લેખ.

(લેખક ડા:-શંકર ચન્નેશ્વર ગર્ગ-સોનીફળીયા-સુરત.)

સર્વ હક લેખકે સ્વાધીન રાખ્યા છે.

હાલ બાહ્યિક વાંચન કરતાં ઔદ્યોગિક એટલે હુન્નરકલાની માહિતીની વધારે જરૂર જણાય છે તેથી હુન્નરકલામાં ધણા દીવસથી અનુભવ મેળવેલા ડા. શંકર ચન્નેશ્વર ગર્ગના લેખ આ અંકથી આપવાની ખાસ વ્યવસ્થા કરેલી છે. તે કેવલ પુચાન યુવકોને હુન્નરકલાની માહિતી આપવાની હિતચાહીજ આ સત કાય આવશે છે. તેના લાભ લેવા ઉત્સાહી તરફ મંડળી ચૂકશે નહીં.

સંપાદક નિશ્ચયોતિ,

૧ બંદ્યુ.બંદ્યોક સપ્તાહી,

આગસ્ટીન એસ્ટ્રીડ

પોસ્ટા ૬

સંકેત ગુંદર (બાવળનો) જુકી તોલા ૩

પ્રશીયન બ્લ્યુરંગની જુકી તોલા ૧૦

ચોખુ મીઠું પાણી તોલા ૨૦૦

કૃતી:-ગુંદર અને આગ્રહીક એસીડની જુકી પાણીમાં નાંખીને તે મીઠાચુ કાચના શીશીમાં ભરી રાખવું. તેમાં મેલ, કચરો, હોય તો મલમલના કટકાઓ ગાળી રાખવું. પછી તેમાં પ્રશીયન બ્લ્યુની જુકી મેળવવી; અને ખુબ હલાવી એકત્ર કરવું. પછી કાગળ ઉપર લખીને શાકનો નયુનો તપાસવા:-બહુભડી છે એમ લાગે તો જરા વધારે પાણી ઉમેરવું, અને શીકા છે એમ જણાય તો જરાક પ્રશીયન બ્લ્યુ રંગ ઉમેરવો એક બાટલી શાકી સાતઆનામાં બને છે.

૨ કાળી શાકીની જુકી.

મામા ૨ શેર, હીરાકશી ૧ શેર, ગુંદર ૧૦ શેર ખાંડ ૧૦ શેર, એ. સંરેવેને જુકા જુકા ખાંડી જુકાદે આળી પછી એકત્ર કરવાં. તે જુકીના જોડતાં પડીકા બનાવી વેચવા. ઉપયોગ વખતે ચોડીક જુકી પાણીમાં નાંખવાથી કાળી શાકી બને છે. નવટાંક જુકી બાર ઘણું પાણીમાં મેળવવી. પાણી ગરમ રેવું.

૩ પાકી લાખી શાકી.

આક ઓશ ચપડા લાખતે ૨૪ શેર પોણીમાં ઉઘાળી તેમાં બે ઝોસ ટંકચુંબાર નાંખી આક્યું પાણી રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી લઈ તાંબાના વાસણમાં ભરી તેમાં કાજળની પોટકી નાંખી ઘુટવાથી લાખી શાકી થાય છે. સોધર માંખવાથી ચળકાટ આવે છે. લખવામાં આ શાકી ભડી હોય છે. પ્રાચીનકાળમાં આ શાકી ધણીજ વપરાતી હતી. તે ધણી મુદત સુધી રહે છે. લખવામાં વપરાય છે.

૪ હોલકરથી લખવાની કાળી શાકી.

૨૧ શેર માયાનું ચૂણું, ગુંદરનો જુકો ઝોસ ૧૪, હીરાકશી ઝોસ ૧૭ એ ચીને એક ત્રાંખાના વાસણમાં નાખી તેમાં ૨૫ શેર ચોખુ વરસાદનું પાણી અગર મીઠું પાણી નાખવું, એને ઉકાળી મીઠાચુ કાણું થાય એટલે આગરે ૨૦ શેર રહે એટલું ઉકાળા નાખવું. તેમાં લવંગનું તેલ અથો તોલો નાખવું એટલે ટાપથી લખવાની શાકી તૈયાર થાય છે. લોહાની ટાંપથી લખવાની શાકી પાતળી અને કાટ ન ચડે તેવા હોવા જોઈએ; તેથીજ આ શાકીથી ટાંપ બગડી જતી નથી.

૫ કાચ ઉપરે લખવાની શાકી.

પલાવેલી લાખ તોલા ૧૦

વેનીશીયન ટરપેનટાઇન તોલા ૫

ટરપેનટાઇન તેલ તોલા ૧૫

ઉપરની ત્રણે ચીજોને એકત્ર કરીને એક વાસણમાં ઉનું પાણી ભરીને તેમાં રેડવું, બ્યારે તે બધાંનું મિશ્રણ થાય ત્યારે તેમાં ચોડીક ચોખી મેરા નાંખવી. સારો રંગ આવતા સુધી મેરા નાંખવી. એ મુજબ બનાવ્યા પછી લખીને તપાસી જોવું. આ શાકીથી કાચ ઉપર લખવું. એના અક્ષરો કાચ ઉપર સખત ચોરી જશે; અને ખુસાશે નહીં.

૬ મેથાલ અને જનાવવાની રીત

તલતું તેલ તોલા ૫.

પાતણ પીણું પેરા શીન (મીણું) તોલા ૧.

ધોણું મહું પેરાશીન (મીણું) તોલા ૩.

મેથાલ તોલા ૧/૩.

પેલેલા ઉપરના ત્રણ પદાર્થ કલાઈના અથવા ચીનીના વાસણમાં મેળવી ઉના કરવા. તે એક રસ થયે તીવ્રે ઉતારી જરા થંકા પડવા દેલ તેમાં મેથાલની છુટી નાંખવી, એટલે તે એકત્ર મળી જશે. તે પછી કામની બાટલીમાં ભરી દેવું. સાધારણ ગરમ હેમ તેની રધીતીમાં ભરી દેવું. એટલે દરેક બાટલીમાં સરખી રીતે ભરશે. પછી ઉપર લેખત ચોટાડી વેચાણ કરી એક ડગળ બાટલીના એક પેકેટ એમ જનાવી રાખવું.

તેનો ઉપયોગ—તેનાથી માથું દુખવું સાંધા કે પગે દુખાવે થવો; વા; તથા આધારીશી નેવા, રોગ ઉપર થોડું લગાડવાથી દુખાવે મટે છે.

૭ રમેલીંગ સોલ્ડ.

આમોનીઆ કાલોનેટ નામનો ખાર તોલા ૫ ખર્સમાં છુટી ઝીણો જનાવવો. તેમાં ૫૦ થી ૬૦ ટીપ્પી લવ્હેન્ડરનું તેલ અથવા સાયટ્રોનેલા તેલ મેળવવું. તેજ ખર્સમાં છુટીને એકત્ર કરીને એક બાટલીમાં ભરી રાખવું. અને જુથ તાલન બંધ રહે તેમ સખત રાખવું. માથું દુખવું હોય તે વખતે જુથ ખોલી તેનો વાસ લેવાથી માથું દુખવું બંધ થઇ જાય છે. અને જરાક છુટી પાણીમાં મેળવીને વીઝીના કંબ ઉપર લગાડવાથી જળતરા જળતી નરમ થઇ જાય છે એવું એ સર્વોપયોગી છે.

૮ માથું દુખવું બંધ કરનારી તપખીર.

સુકના કઠકા સાદ કરીને દુધની અંદર જલાળી રાખવા. એ મુગમ ખાર કલાક સુધી રહેવા દેવા. પછી દુધની બહાર કાઢીને સુકાવી નાખવા. પછી તેને ખર્સમાં છુટીને ઘણી ઝીણી છુટી જનાવવી. તેને એક કામના બાટલામાં ભરી રાખવી અને જુથ લગાડી રાખવો. માથું દુખનાર માણસે તે છુટી બે ત્રણવાર તપખીરની ચાફક કુંધવી; નેથી નાકમાં સેગ અગળ બળશે અને થોડીક ઊંઘ પશુ આવશે; ને નાક અને આંખમાંથી પાણી નીકળી જઈ માથું દુખવું બંધ થશે, અને કિંમતમાં પણ સરવું છે.

૯ ખીસ મટારવાની ઉપાય.

નવટાંકે મુલાજળણ લઈને તેમાં ૪ થડીયાર જસત કર્બોરાઈડ નામનો ખાર નાંખવો ને મિશ્રણ ખર્સખર્સ એકત્ર કરવું. પછી ખીસવાળી જગા ઉપર આ દવાનું પાણી લગાડી ઘોઝ નાખવું. અને ધીમેથી સુકાવવું. સુકાવા બાદ તેના ઉપર થોડું ઘી અથવા માંખણ ચોપડીને તે પણ સુકાવા દેવું જેથી કરમબ બઢીને ખીસ મટે છે. તેમજ ચાકા પણ મટે છે. કિંમતમાં આ દવા ઘણી સસ્તી પડે છે તેથી કરકાઈ તેના ઉપયોગ કરી શકે છે. જસતના કર્બોરાઈડને ઝીંક કર્બોરાઈડ કહેવામાં આવે છે.

(અપૂર્વ.)

પ્રકીર્ણ સદ્વિચારો.

મનુષ્ય સ્વભાવ હંમેશા એવો હોય છે કે તે શુભમાં પણ અશુભ જુએ છે. જે જોવાનું છે તે જોતા નથી અને ન જોવાનું જુએ છે. જેમાંને તેમાં તેમને શંકાની દૃષ્ટિ ઉપસ્થિત થયેલી જ રહે છે. અને તેને લીધે દુઃખી થાય છે. ઈશ્વરને આપણી દરેક સત્તાનો બાર સોંપ્યા પછી શંકાથીયે થવું એટલે ઈશ્વરના સામર્થ્યમાં અવિશ્વાસ રાખવો એજ તેનો અર્થ થયો. મનુષ્ય નહિકે ઈશ્વરના અસ્તિત્વના બાબતે વિસારીને ગમરાય છે અને દરોળીયાએ બાંધેલી નાળની માફક બાંધેલિયાના કોકડાં કબા કરી પોતેજ તેમાં લપટાય છે. ઈશ્વર અનાયોનો પણ નામ છે. 'નર્મ-જોતિ' સંકેત છે. અને વિશ્વાત્મનું પોતજુ કરે છે એવા પરમદુષાવાન બગવાન આપણું અદિત કેમજ કરે! હંમેશા શુભની બાવના કરો. અને તમને પ્રકટપણે પણ કંઈ અશુભ જણાતું હોય તેમાં પણ શુભનેજ જુઓ. અશુભ એવી તો દુનિયામાં કંઈ વસ્તુજ નથી. જે થાય તે સારાને માટે. અને આંતર નિશ્ચિત્ત કરનારને દીપકવત સમગ્રમ તેમ છે કે પરમાત્મા કંઈ પણ પ્રાણીનું અશુભ કરતાજ નથી.

અવકારની આંદી ધુટીવાળી મુખોને દૂર દેખી દઇ અંતઃકરણને ઉપરતિથો નિરુદ્ધ કરી પરમાત્મચિંતન કરો. તમારા નેત્રમાં અજળ ખુમારી પ્રકટશે. તમારી પ્રતિભા રિખ્ય રીતે ખીસશે. અને તમે સર્વ રીતે પૂર્ણ થશો.

જગતના મનુષ્યો હંમેશા સુખને માટે તરફે છે પણ ખરું સુખ શેમાં રહેલું છે તે તેઓ જાણતાજ નથી. મુખ્યત્વે કરીને તો તેમના જીવન વ્યવહારમાંજ રમી પમીને રહેલાં હોવાથી ખસો મેળવ્યો, સ્ત્રી મેળવવી, પુત્રાદિ સંતાતિ હોવી વગેરે એકિક વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવામાંજ સુખ માને છે. માણસોનો ચારો ચરનાર બગવાને મોહિતકના ચારાતી મત્રા શું ખખર હોય? એતો સાચા શબ્દ હંસજ જાણી શકે. દમ્ય વિષયોને પ્રાપ્ત કરવાથી ઉપજતું સુખ ચિરસ્થાયી દેવતા વાળું નથી. પરિણામે પણ તે વિનાશી છે. તેમાં ક્યો સુદ્ધિમાન મનુષ્ય લુપ્ત થઇ પોતાના તનમન બળનો નાશ કરશે. જેના હૃદયમાં સાચા સુખને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા પ્રકટી છે તે તો એમાં ન હોભારો. શિખરની સ્થિતિના મુરખ મુખો તળેલીવાસી શું જાણે? એ જાણુવા તેજે શિખર ઉપર જતું જોઈએ. દમ્ય મુખોનો ભોગ આપી અંતઃકરણને વિહારમાયથી અજાગું કરી શિખર ઉપર આવવાને છે જુલોટવાસી મનુષ્યો તંવાર ચાલ્યો. તમને સિદ્ધ મંડળ ત્યાં બોલાવે છે. તેમનાં પવિત્ર આમંત્રણને સ્વીકારો. જગતના બાન જુલ્યાં-આત્મસ્વરૂપમાં જાતલ થતાં મનુષ્યમાંથી દેવ બનશે. જીવમાંથી શિવ થશે. આ પરમ રમણિય પરમ સુખનિતન શિખરની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને તમારું એકજ દર્તવ્ય છે. શિખરે સ્થિતિ દેવતા માટે તમારે હીમાલય કે વિન્ધ્યાચળ પર્વતને શીધવો પડશે એવું ધારતા નહિ. તમે તમારે વાર બેઠાં તે પ્રાપ્ત કરી શકો છો. અને તે કદત મનની દિશા બદલવાથી. ત્યારે મનુષ્ય મનની દિશા બદલે છે. તેને પોતાને વચ પાતવે છે ત્યારે તે ચાલ્ય તે કરી શકે છે. મનુષ્યના મન ઉપર સુખ દુઃખનો આભાર રહેલો એમ જે દેવવાણું છે તે આટલા મારેજ છે.

મનની દિશા બદલવાથી કેવી રીતે સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તે તમારે સ્પષ્ટ રીતે જાણવું છે તેા સંબંધો મારા ઘરમાં હું બેઠો છતાં અમદાવાદમાં આવેલા મારા સંબંધીના ઘર તરફ દ્રષ્ટી નાંખું છું. વિદ્યાર્થીના વેગે ત્યાં મારું મન જઈ પહોંચે છે તેનું ઘર ત્યાં વસતા સ્નેહીઓ એ સર્વને આંતર મનસ્થ હું જોઈ શકું છું. તેની સાથે વાત પણ કરી શકું છું. અને આજ પ્રમાણે મારે જ્યાં જઈ હોય ત્યાં હું જઈ શકું છું.

શું તમે બ્યવહારમાં એવો અનુભવ નથી કર્યો કે તમે સુખ અને શાંતિમાં બેઠા હો તેજ વખત દોષ પ્રતિકૂળ વિચાર પ્રક્ટી તમારી શાંતિને ક્ષણ માત્રમાં ઉડાવી દે છે. ઘડી પહેલાં જે શાંત હતા તે અત્યારે અશાંત થઈ જાય છે. આ સર્વ શાંતે લીધે. મનની અનુકૂળ પ્રતિકૂળ સ્થિતિથીજ.

અને આજ સ્થિતિનો અભ્યાસ કરી તમે ચિખરે સ્થિત થઈ શકો છો. હિમાલયની શિતળ ટેકરીનો અનુભવ તમને આ પદ્ધતિથી થઈ શકશે. ચિખરના પ્રદેશમાં રહેવાનું શિખી પછી જ્યોત તરફ નિરૂપક વૃત્તિથી જુઓ. અહિં સુખ હુઆદિના ભેદો તમારા જીવનને કદીજ બાધ કરી શકશે નાંકે પ્રસરણિતને પ્રકટાવે. તમારામાં અને કથરમાં દોષ રીતની જુદાઈ નથી. ગીઠાની પુતળા પાણીમાં મળતાં એક રૂપ થઈ જાય છે. તેમ તમે પણ તમારા પૃથક અભિમાનને ઊઠતાં પરમાત્માથી અભિન્ન થઈ જશો. તમારું અંતર મન તરત બોલશે કે.

હામ ન શેષ હવે રહ્યો, મન્યું પ્રાપ્ત્ય માત્ર.

મન ન હવે ઉડેતું,

મિત્ર ન સ્વરૂપથી થતું.

(જેમ) જળ જળે જણાય, કીકું હું તલ સમુદ્રમાં

મારું સુખ કાંઈ ન જાય-કીકું હું તલ સમુદ્રમાં

પ્રમુદ આત્મા, સુખમય આત્મા, શાંતિનિકેતન આત્મા, ચૈતન્ય આત્મા, તમે તમારા સ્વરૂપાત્મામાં પધારો, પધારો દેવ એજ તમારું સાચું રહેણાણ છે.

— ઉમદા બોરાક માટે જાણીતું મુંબઈના લેસક લક્ષ્મીમાં એકલું. —

ધી સાબરકાંઠા.

 બોર્ડિંગ હાઉસ.

૬૦ મુમ્બાઈની મુંબઈ.

કબીરના કાવ્યો

કુસન.

(મજા હિન્દી) *

જહં એત અએત અંબ દોડ

મન સ્થો હૈ દિવડોર !

તહં હુલૈ જીવ જાહાન

જહં કતહું નહિ ધિર દોરના

ઝૈર ચન્દ સર દોડ હુલે

નાહો પાવે અનંત.

ઝૈરાસી સમજતુ જિવ હુલે

હુલૈ રનિ-સસિ ધાય ॥

ઝોટિન કલ્પ સુગ ખીતિયા

આને ન કમહું હાય ॥

ધરણી આકાસ હુ દોડ હુલે

હુલૈ પવનહુ તીર !

ધરિ દેહ હરિ આપહુ હુલૈ

ને સર્જાહી દાસ કબીર ॥

ગુજરાતી ટીકા.

એતન ને અએતન એવા બે સ્તંભને આધારે ભ્યતે ગદરોળો સ્થો છે, તે દિવડોળે જીવ તથા જગત્ ઉભય હુલે છે, અને તે ઝાઝી પ્રકારે બધે રહેતા નથી (હામ, પડતા નથી).

વળી ચન્દ ને સુર્ય ઉભય તે દિવડોળે હુલે છે, પરંતુ તેના અન્ત આવતા નથી, ચોરાસી' લક્ષ જીવો હુલે છે, રવિ તથા ચંદ્રી 'પણ તે દિવડોળે' હુલે છે.

ઝોટિ કલ્પજો વીતી ગયા, પરંતુ આજે પણ તે અન્યથા ચલું નથી. ધરણીને આકાશ ઉભય હુલે છે. હુલે છે પવન ને પાણી. દેહધારી સ્વયંહરિ હુલે છે. અને આ દશનિજ કબીર દાસભાવને પામ્યા છે.

કનૈયાલાલ ફેરીરભાઈ મહેતા (ભાષા વિચારક.)

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તકે ૩ જી

સંવત ૧૯૭૬ માઘ.

અંક ૭ મો.

શ્રી સુખનો માર્ગ.

૫૬. (મારા મનમાં તમમાં એ લખ.)

તારા અંતરમાં સુખ સાચું રહ્યું છે, સુખ અર્થે દુરકાં જાતો,
ચાહી તું સ્થિર ને સ્વસ્થ સંવેળા, અંતર અભિમુખ થાતો.

દયારી છે નિજ દુઃદીની માંલ,

શોધતો યુગ ને બાંધ.

નિરાશિ જમમાં રહે અંધારો, તડત તું તો લહાતો. તારા

મુક્ત છે જેમ પ્રકાશ સ્વરૂપ,

સુખમય તેમ તું રૂપ.

ખોટી નથી જરી આ કંઈ વાતો, શાંતિનો માર્ગ એ ગાતો. તારા

તત્ત્વમયિ એ વચનને વિચાર,

શ્રાંતિ આ સમજા સંદાર.

અદૃશ્ય તું આપે શોધાતો, દૃશ્યના માર્ગે ન પાતો. તારા

જેવા હરિને નથી કંઈ બહાર,

વારં સ્વરૂપ તું વિચાર.

પ્રભુમય ને ધણી તું ઘડી જાતો, પૂર્ણત્વ રૂપે શોધાતો. તારા

— કૃષ્ણીરતું તરવજ્ઞાન :—

લેખક:—૨૧૦ ૨૧૦ કર્ન્યાલાલ કૃષ્ણીરબાઈ મહેતા. (બાપાવિચારદ) બરમ.

પરમેશ્વરની યાચના

(મળા હિન્દી) *

૧
મો કે! ક્યાં દુડો બન્દે!
મીતો તોરે પાસમેં ।
નામું દેખલના મેં મરજિદ,
ના કાખે કલાસ મેં ।
નાતો કોન કિયા કર્મ મેં,
નહોં યોગ બેરામ મેં ॥
બોલો હોમ તો તુરતે મિલિદો,
પલ બરકી તાલાસ મેં ।
કહે કૃષ્ણીર મુનો બાહ સાધો,
સખ સ્વાસો કી સ્વાસ મેં ॥

હિન્દોળો (કુલન)

(મળા હિન્દી) *

૨

મહ ચન્દ તપન જોત બરત દે
સુસ્ત રાગ નિસ્ત તાર બાજે ।
નોખતિયા પુસ્ત દે રેન દિન મુન્નમેં
કહે કૃષ્ણીર પિગિગમન બાજે ॥

૩

કાણુ જોર પલકકી આરતી કોનસી
રેનદિન આરતી વિધ ગાવે ।
પુસ્ત નિસ્સાન તલ્લ ગેબકી જાલરા
ગેબકી ઘણકા નાદ આવે ॥
કહે કૃષ્ણીર તલ્લ રેનદિન આરતી
જગત કે તખત પર જગત સાંધે ॥

(ગુજરાતી.)

૧.

હે સેવક ! તું મ્હને ક્યાં દુડે છે ? હું
ત્હારી પાસમાંજ છું. હું નથી મન્દિરમાં કે નથી
મરજિદમાં નથી કાળા તીર્થમાં કે નથી કલાસમાં.

કિયા-કર્મમાં હું નથી કે નથી યોગ વેરા-
મમાં. જોતું શોધવાની રીત જાણી મેં તો
તુરત ત્હને મ્હારી દર્શન થશે-એક નિમિષ
ખાતરી તલાસથી તું મ્હને મેળવશે.

કૃષ્ણીર કહે છે કે, "હે સાધુ પુરુષ ! હું
સકલ આમોઝવાસમાંજ છું."

(ગુજરાતી)

૨.

ત્યાં મ્હોલ, મન્દ તથા સ્મરની જ્યોતિ
જનનવલ્યમાન છે, પ્રેમનો રાગ વર્દિખત થાય
છે, તથા વેરામ્મના તાલ પડે છે, મહાધન્ય
(આકાશ)માં અહોરાત્ર નોખત વાગે છે. કૃષ્ણીર
કહે છે "મ્હારો પિયુ મનમાં વિપુલ પેડે ચમ-
કાર કરે છે.

૩.

કાણુ તથા પલકની આરતિ કેવા પ્રકારની
હોય છે ? વિંધ્ય રાત્રિ દિવસ તેની આરતિ
ગાય છે. ત્યાં ગેબી પતાકા તથા ગેબી ચન્દ્રા
તપ (Chandry) દેદીખમાન હોય છે. ગેબી
મંડળો નાદ સંભળાય છે. કૃષ્ણીર કહે છે,
"ત્યાં અહોરાત્ર આરતિ ઉતરે છે, જગતના
સિદ્ધાસન પર જગતનો સ્વામી બિરાજે છે."

૪.

કર્મ ઔર ભર્મ સંસાર સખ કરત હૈ
 પિવકી પરખ કોઇ પ્રેમી જાને ।
 સુરત ઔર નિરત ધાર મનમે પકડ કર
 ગંગ ઔર જમન કે ઘાટ આને ॥
 નીર નિર્મલ તહાં રૈન દિન ખસત હૈ
 જનમ ઔર મરન તખ અન્ત પાઈ ॥

૫.

દેખ ગોગુદ મેં અજબ બિસરામ હૈ
 હોલ ગોગુદ તો સહી પાવે ।
 સુરતકી ડોર સખ સિન્ધકા ઝુલના
 ઘોરકી ઔર તહાં નાહ ગારે ।
 નીર બિન કંવલ તહાં દેખ અતિ દુલિયા
 કહૈ કબીર મન બંવર ઠાવે ॥

૬.

અન્દકે બીચમે કંવલ અતિ દુલિયા
 તાસુકા સુકખ કોઇ સન્ત જાને ।
 શબ્દકી ઘોર ચઢું ઔર હોત હૈ
 અસીમ સમુન્દર કી સુકખ માને ।
 કહૈ કબીર યું 'ફૂલ સખ સિન્ધમે'
 જનમ ઔર મરનકા ભર્મ બાંદ ॥

૭.

પાંચકી ખ્યાસ તહાં દેખ પૂરી બહ
 લીનકી તાપ તહાં લગે નાહી ।
 કહૈ કબીર યહ અગમકા ખેલ હૈ
 ગેલકા ચાંદના દેખ માંહી ॥

૮.

જનમ મરન જહાં તારી પરત હૈ
 હોત આનન્દ તહાં ગગન ગાનૈ ।

૪.

આખો સંસાર કર્મ કરે છે તથા ભ્રમ
 (Error) પણ આચરે છે, પરંતુ પિયને
 તો જાણે કોઈ પ્રેમીજન જાણે છે. પ્રેમ
 તથા વૈરાગ્યની ધારાને હૃદયમાં ઝીલી, સાધક
 મંગા યસુનાના મંગમને અનુભવે છે. ત્યાં
 રાત્રિ દિવસ નિર્મળ દ્વારા વહે છે, તેથીજ
 ત્યાં જન્મ મરણની અંત આવે છે.

૫.

એ, તે પરમાત્મામાં કેવો અજબ વિશ્રામ
 છે, જે ત્યાં ગોગુદ હોમ છે તેજ તેને પ્રાપ્ત
 કરે છે. પ્રેમ-બંધનથી બાંધેલો આનન્દસાગરનો
 હિંડોલો પન-ગંભીર અવાજે ત્યાં નાહ કરે
 છે. એ, ત્યાં જળ વિના કેવા સુંદર કમળો
 ખીલી રહ્યો છે. કબીર કહે છે, "જ્યારે મન-
 બ્રમર નિઃશયે તેનું પાન કરે છે.

૬.

વિધ ચક્ર (Spinning Wheel)
 ના કેન્દ્રમાં કયું સુંદર કમળ ખીલી રહ્યું છે !
 તેનો આનન્દ ફક્ત એકાદ પ્રેમીજનજ જાણે
 તેની ચારે દિશામાં સંજીતનો ગંભીર ધ્વનિ પ્રતિ-
 પન્નિત થાય છે. મન હ્રદય અસીમ સિન્ધુના
 આનન્દને લપલાળ્ય કરે છે. કબીર કહે છે, "તું
 પણ આ પ્રમાણે તે આનન્દના અમૃત સિન્ધુમાં
 નિમજ્જન કર, જેથી જન્મ મરણની બાન્ધિ
 સમુગ્ધ નાશ પામશે.

૭.

ત્યાં પંચેન્દ્રિયની સકલ તૃષ્ણા છિપી ગઈ
 છે. ત્રિવિધ તાપ ત્યાં લાગતો નથી. કબીર
 કહે છે, 'તે અગમ્ય (Unattainable) નો
 ખેલ છે, વળી ત્હારા અંતરમાં ; જેથી પુરુષના
 ચંદ્ર કિરણો કેવા કરે છે ?'

૮.

જન્મ મરણનું જ્યાં નામ નિશાન નથી;
 ત્યાં આનન્દ લેખન થાય છે; ત્યાં ગગન દેહી-
 યગ્માન હોય છે; ત્યાં ઝંકાર નો છે; ત્યાં

ઉદિતં જનકાર તદ્ નાદ અનહદ ધરે
તિરશેષ મહલોત્રેમ બાજે ॥

અન્દ તપન કોટી દીપ ગરત દે
તુર બાજે તહાં સન્ત બૂલે ૧
ધ્યાર અનેકાર તદ્ નર અસત રહે
રસ પીયે તદ્ લોકેત બૂલે ૧

૧૦

જનમે મરણ બીચ દેખ અન્તર મહી
દુઃખ બીર બામ ધું એક આહી ૧
કહે કબીર ના સેન ગૂંગા તરે
બેદ કેતેજી ગમ્મ માહી ॥

૧૧

અધર આસન દિવા અગમ પ્યાલા પિવા
જોગી મલ ગદ્ વ્યુગતિ પાઈ ૧
પન્થ બિન નામ ચલ સદર બેગમપુરે
દ્યા જગદેવકી સદજ આઈ ॥
ધ્યાન ધર દેખિયા નેન બિન પેખયા
અગમ અગલ સબ કહત ગાઈ ॥
સદર બેગમપુરા ગમ્મ કે ના લહે
હોય બેગમ્મ જો ગમ્મ પીયે ॥
યુના કી ગમ્મ ના અગમ ગિસુરામ દે
સેન જો લખે સોઈ સેન ગાવે ॥

૧૨

મુકુબ બીની તિદ્ સ્વાદ કેસે કંદે
સ્વાદ પાવે સોઈ મુકુબ માને ૧
કહે કબીર ચા સેન ગૂંગા તરે
હોય ગૂંગા જોગ સેન ના ॥

અસીમનું સંગીત સંભળાય છે; ત્યાં ત્રિલોક-
ધામનો પ્રેમ ગાળ ઉઠે છે.

ત્યાં અન્દ તપા સ્થાના કોટિ પ્રદીપો જળે
છે, અદ્ભુત પામે છે; પ્રેમીજન દિવ્યોત્તે કુલે
છે; પ્રેમ અકૃત થઈ ઉઠે છે; જ્યોતિની જલિ
યાય છે, બક્ત એકાગ્ર થઈ અમૃત રસનું
પાન કરે છે.

૧૦

જન્મ મરણ વચ્ચે બિલકુલ અન્તર નથી.
વામ તથા દક્ષિણ એકજ વસ્તુ છે. કબીર કહે
છે, “જાની નિર્વાક થઈ જાય છે, દારણ કે
આ સત્ય શાસ્ત્ર કે અન્યથાથી ઉપલબ્ધ થતું
સત્ય નથી.”

૧૧

અધર (Self hoisod) ઉધર મહા
આસન માંડયું છે; મહે અગમ્યતા પ્યાલાનું
પાન કર્યું છે. રહસ્યે સમજી પેગના મુખને
મહે પ્રાપ્ત કર્યું છે. પથ વિનાજ હું તે
દુઃખરાહત અગમ્યપુરમાં જઈ ઉપસ્થિત
થયો છું. અગમ્ય તથા અગાધ તરીકે
સર્વેએ જોને, ગાણું છે, પરંતુ મહે તેને
ધ્યાન ધરી જોયું છે, નમન વિનાજ તેને
પ્રત્યક્ષ કર્યું છે. તે અરેખર દુઃખાતીત ધામ
છે, પરંતુ કેાલ તેના પથને પામતું નથી. જે
તે પથને પામ્યો છે, તે સર્વ દુઃખથી અતીત
છે. અજળ તે વિશામ ભૂમિ છે, જે કેાલ પથ
ગુણ દ્વારા લખ્ય નથી. જેણે તે ભૂમિ જોઈ
છે તે અરેખર માની છે, અને તેજેન તેની
પ્રશંસા કરી ગાયું છે.

૧૨

મોખિક વાણી પડે તેનો સ્વાદ કેવા રીતે
વળુવી શકાય, જેણે તેનો સ્વાદ અનુભવ્યો
છે તેજ જાણે છે કે તે આનન્દ દેવો છે.
કબીર કહે છે, તે જાણવાથી મૂર્ખપણ માની
યાય છે, અને જાની તે જાણી નિર્વાક થઈ
જાય છે.

૧૩.

છકયાં અબધત મસ્તાન માતા રહે
માન બેરાઅ મુધિ સિયા પૂરા ।
સ્વાંસ ઉ સ્વાંસકા પ્રેમ પાલા પિયા ॥
ગગન ગરબે તહાં 'બનૈ પૂરા ॥

૧૪.

બિનકર તાંતિયા નાદ ગાતા રહે
જતન જરના સિયા સદા ખેલે ।
'કહે કબીર પ્રાણ પ્રાણસિન્ધમે' મિલાવે ॥
'પરંમ સુખધામ તહ' પ્રાણ મે લે ॥

૧૫

આંહુ પહર મતવાસ લાગી રહે
આંહુ પહરકી છાક પીવે ।
'આંહુ પહર મસ્તાન માતા રહે
'અહાં કે દેહમે' બકત 'અમે ॥

૧૬.

સાંચ હી કહત ઔર સાંચ હી ગહત હે
કાંચ કે ત્યાગ કર સાંચ લાંગા ।
કહે કબીર હુ' બકત નિર્ભય હુવા
જન્મ ઔર મરનકા બર્મ ભાંગા ॥

૧૭

મગન ગરબે તહાં સદા પાવસ ઝરે
હોત અનકાર નિત બજત વરા ॥
મગન કે ભવનમે' મેલકા આનંદના
હૃદય ઔર અસ્તકા ખાંવ નાહી ।
દિવસ ઔર રૈન તહ' નેક નહીં પાછો
પ્રેમ પકાસ કે સિન્ધ માહી ॥

૧૮

સદા આનંદ હુ ખુ હુન્દ ક્યાપે નંદી
પૂરણાનંદ ભરપૂર દેખા ।

૧૩.

ત્યાં વેરામીઓ તૃપ્ત થઇ ઉન્મત બાવે
રહે છે. (આટલા દેવસમાં) વેરાઅગાનને
તેમણે પરિપૂર્ણરીતે શુદ્ધ કરી લીધું છે. આસો-
અસના પ્રેમ પાવનું તેમણે પાન કરી લીધું
છે. ત્યાં મગન નિનાદિત થાય છે, તથા મુદ્દમ
વાગે છે.

૧૪.

કરવિના, તાર રહિત, વંચીપર કેવી સુંદર
રાગણીનું ગીત ગવાય છે ! કુખ કુખ વડે
અહોરાત્ર કેવું ખેલન ચાલે છે ! કબીર કહે છે, "ત્યાં
તહારા પ્રાણને પ્રાણ સિન્ધુમાં મિલાવી શકે
તો તે પરમાન્દ પામને તહારા પ્રાણ પ્રાપ્ત થશે.

૧૫

અટ પ્રહર ત્યાં કેવા મતભાવની ધૂત
લાગી રહી છે ! અને અટ પ્રહરના નિર્વાસ
(Essence) નું ત્યાં સાધક પાન કરે છે.
અટ પ્રહર બ્રહ્મા દેહમાં બકત પ્રાણ ધારણ
કરી રહે છે, અટ પ્રહર તે મતભાવમાં ઉન્મા-
દિત રહે છે.

૧૬

સત્ય કહું છું, અને સત્યજ અહણુ કહું
છું. કાચ (મિથ્યા) નો ત્યાગ કરી હું સત્યનેજ
વળગી રહું છું. કબીર કહે છે, "આમ કરવા-
થીજ બકત નિર્ભય થયો છે, આમ કરવાથીજ
જન્મ મરણનો જામ ભાંગ્યો છે.

૧૭

ત્યાં મગન નિનાદિત થાય છે. અમૃતની
નિત્ય વૃષ્ટિ થાય છે, નિત્ય અંકાર ઉડે છે,
નિત્ય મુદ્દમ વાગે છે. મગન બનેનામાં કેવી
ગેળી બેચેતિ છે, ત્યાં ઉદય-અસ્તનું નામ માત્ર
પણ નથી. પ્રેમ લોક પ્રકાશ સાગરમાં રાત્રિ
દિવસમાં ભિન્નતા લેશમાત્ર પણ જણાતી નથી.

૧૮.

ત્યાં સદાજ આનંદ હોય છે, કુખ દુઃખનો
વિસ્તાર નથી, પૂર્ણાનંદ ભરપૂર દેખાય છે,

ભર્મી ઔર બ્રાન્તિ તહાં નેક નહિ પામ્યો
કહું કબીર, રસ એક પેખા ॥

૧૯

ખેલ બ્રહ્માણ્ડમાં ચિહ્નમે દેખિયા
જગતથી ભરમ દૂર લાગી ॥
બાહરા ભિતરા એક આકાશ વત
ધરિયા મેં અધર બરપૂર લાગી ॥

૨૦

દેખડીદાર મસ્તાનમેં હોય રહ્યો
સકલ બરપૂર હૈં નર તેરા ॥
ગાન ઠા યાલ ઔર પ્રેમ દીપક હૈ
અધર આસન કિયા અમમ દેરા ॥
કહું કબીર તહાં ભર્મી ખાસે નહી
જન્મ ઔર મરણમાં મિટા દેરા ॥

જમ તથા, બ્રાન્તિને ત્યાં બિન્દુમાત્ર પણ
સ્થાન નથી. કબીર કહે છે, “ત્યાં મહેં એક
રસતું ખેલન પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું છે.”

૧૯.

“આ દેહમાં બ્રહ્માણ્ડનું ખેલન અનુભવ્યું
છે, જમતને જમ મહારી પાસેથી પલાયન
કરી ગયો છે. બહાર કે અંદર એકજ આકાશ-
વત છે. સીમામાં અસીમ પરિપૂર્ણ રીતે
બેઠામણ છે.”

૨૦

“તે હૃત્સાહનું દૃશ્ય જોઈ હું મત યઈ
મયો છું. સકલ જમતને તમારી જ્યોતિ
બરપૂર કરી રહી છે, હે જ્યોતિર્મય ! ગાનના
યાલા ઉપર પ્રેમ દીપક ખેલે છે, અસીમ પર
માંડ્યું છે આસન, અમમ છે.”

“અમ્યન” કબીર કહે છે, ત્યાં જમ દેખાજ
દહ શક્તો નથી, જન્મ-મરણના વિપર્યય
(ફેરા) હવે મિટી ગયા છે.”

~ ~ ~ ~ ~

ઉપાસનાનાં રહસ્યો.

લેખક:—શ્રીયુત ઈશ્વરભાઈ જવાભાઈ અમદાવાદ.

દીર્ઘ સૂત્રીને ક્ષય થાય છે. પણ અથ સિદ્ધ થતો નથી.

સત્યા સત્યના વિવેકથી મોહ થતો નથી. મુજુવાન માણસને તિરસ્કાર કરવો નહીં.
મુજુવાનના સંગ્રામી ઔષધથી મૃત્યુ પણ મીઠવણને પામે છે.

વૃત્તિમાં જે કંઈ ઉપાસનાને અનુકૂળ બાળનાઓ-સુરે છે તે વૈષ્ણવી વાણીમાં અર્થોત્ત ખરતી
વાણીમાં જણાવું છું.

વૈષ્ણવીમાં વાણીનું જળ વસુધારાના ઔષધની જેટ વહે છે. તેમાં કેટલીક ધારાઓ મૂળ શિખ-
રના સંબંધવાળી રહેલી જણાયો. અને બીજી ધારાઓ સદ્બધા પ્રતિબધીતે લીધે ઢિલ વિગળીન
થતી જણાયો. જેવી રીતે જળ ધારામાં કેટલીક ધારા મૂળ શિખર સાથે સંબંધવાળી અનુભવાય
છે. અને કેટલીક વિખરાઈ જતી જણાય છે, તેમ જળ પ્રણલી વંધારીપ વસુધારાની મોઢક ધારા

જે પર બિંદુમાંથી તે વહે છે. તેની સાથે મધ્યમાં પસંતી અને પરાપર્વત સંબંધવાળી ઉપાસકને જણાય છે.

અને કેટલીક ધારા વાણીના સ્થાનમાંથી નિકળતાં અચકાઈ વિખરાઈ જાય છે, આ કારણથી આપણા મુનિઓ કહે છે કે વાગરેલીના ત્રણ પાદ વિખરાયલા છે. અને એથી પાદ બ્રહ્મ સાથે જોડાયેલા છે. જેમની પરા વાણીનો સ્પેષ થયો છે. અર્થાત્ જેમ બીજાપેલા મનના દાણાનો મળે ઉપલી કાળી અથવા લીલી ડાલ લોડી બહાર જણાય છે, તેમ જેમના વાણીના મળે રૂપ અર્થ અથવા તાત્પર્ય વાણીના આવરણને બેઠી સ્વતઃ પ્રકટ થાય છે. તેઓ પસંતિમાં અર્થને પ્રત્યક્ષ જુએ છે. તેમનો સમયો : અનુભવ પસંતિમાં ઉદય પામે છે. અને ત્યાર પછી મધ્યમાં અંકુરીત થઈ શાખા પ્રતાપા રૂપે વૈષ્ણવીમાં શ્વેતરૂપે જણાય છે.

ધણ્યોએ શ્વેતને જ જુએ છે. અંકુરને સ્પર્શ કરી શકતા નથી કેટલાક અંકુરને સ્પર્શ કરી શકે છે. તે બીજના ભેદાએલા બે ભાગને શબ્દ અને અર્થરૂપ બે પુરાને ભેદ શકતા નથી. કેટલાક સંપુટના બે નિરાળા ભાગને ભેદી શકે છે તેના સંધી યોગને જુએ છે એ અંકુરાર પરાવાણીમાં પર બિંદુ રૂપે સ્થિત થઈ શકતા નથી. આથી ઉપાસક સોડશ્વ અર્થાત્ જે રૂપે મંડલમાં છે તે હૃદયવર્તમાં છે અને તે એકજ દિવ્ય આત્મા છે. આ પ્રકારના ઉપાસનાના અવસંનવાળા મંત્રને શબ્દ જલશ્વ શ્વેતમાં શબ્દનો ધ્વનીમય અંકુરમાં તાત્પર્ય અર્થાત્ અદૃત ભાવ અને ધ્વનીના સંપુટના બે ખંડમાં તે ખંડના સંધીમાં અને છેવટે પરાબિંદુમાં અર્થાત્ મૂળ મંત્રમાં કામકલામાં ઉતારવો જોઈએ. સાચાંસ આંતર યાગની અથવા શરણ્ય ઉપાસનાની બીજ બિંદુ નાદ કલા શાન્તિ એ નામની પાંચ જુમિકા અનુભવાય છે.

આ જુમિકાને સ્પૂર્ણ સદૃશ કારણ મહાકારણ નિરંજન એ નામથી વ્યવહારાય છે. વળી આગળ શાસ્ત્રમાં સ્પૂર્ણજિજ્ઞ જુમિકાને "આભાસત" નામ આપવામાં આવે છે. કારણકે તે વડે બીજના મનમાં તાત્પર્યનો વૈષ્ણવી વડે આભાસ માત્ર થાય છે. સુદૃશબિંદુ જુમિકાને-રંજન-એવું નામ આપવામાં આવે છે. કેમકે મધ્યમાં તાત્પર્યથી વાણી રચાય છે અને જપ કરતાર ઉપાસકને તે રંજન અર્થાત્ આનંદ આવે છે. કારણ નાદ જુમિકાને વિમર્શન કહે છે. કેમકે તે પસંતિ જુમિકામાં તાત્પર્ય સ્ફુરે છે (વિમર્શ-વિચારણા ઉદય.)

મહાકારણ કલા જુમિકાને બીજવસ્થાપન કહે છે કારણ કે ખંડ બી તાત્પર્યનું તેમાં વચાય છે. અને તેથી તે જુમિકાને "કામકલા" પણ કહે છે. અને ચાંતિ અથવા નિરંજન જુમિકાને "વિલાપન" નામ આપવામાં આવે છે, કેમકે તેમાં ઉપાસક ઉપાસ્ય રૂપે પદાર્થ જાય છે.

નીચેના કોષ્ટક વડે કહેવાનો ભાવ વિશેષ સ્પષ્ટ થશે. યોડલાલા દિલ્લે સોલાશદશ સોડશ્વ-જોશ્વ (વ્યંજન ભાગ બાદ કરવાં સહેલાં સ્વરૂપ મંત્ર.)

આ મંત્ર ૧ વાક્ય ૨ પદ અને ૩ બીજ રૂપે ત્રણ ભાગમાં સુગમતા સાર લખ્યો છે. આખો હવે બીજ મંત્રને લખી વિકાસ કરીશું.

(સંપૂર્ણ)

વિદ્યાપતન-નિરંજન-ચીતિ.

બીજાવસ્થાપન-મહાકાવ્ય-કલા.

વિમર્શન-કાવ્ય-નાદ.

રંજન-શક્તિ-ચિંત.

આશાસન-સ્વૃષ્ટ-ચિત.

આ ૪મું ભૂમિકા-વિરાટની ઉપાસનાની સિદ્ધ થતાં હૃદયકારી અને સૂર્ય પ્રિયમત્ય વિદ્યા-કાવ્ય-સંપૂર્ણ બાવને પામે છે. છતાંમાં તે તે દરેકો માફ છેડા પડેલા બાળ છે અને એક સંપૂર્ણના ભાગ છે. તેમ મોટું બાળુતું પણ નથી. આ ઉપાસના વડે તાલા કુંચીનો યોગ થાય છે. તાલ પાસે અને કુંચી નહીં તેથી વહોરાને ત્યાં ઘણી કુંચીઓ બેસાડવા જીવું પડે છે. કેક કુંચી બેસે છે. અને વહોરા ઘેર આવી તાલુ જોઈ ગુરવ બેસાડી આપે છે!!

પ્રત્યેક હૃદયના તાલાની સૂર્યરશ્મિ સાથેની કુંચી હોય છે. અને તે સુપ્રભા માર્ગેજ બેસાડી શકાય છે. ગમે તેવા રશ્મિ વડે યોગ સંધાતો નથી.

શ્રી ગુરુ મધરના અનુમતિવાળાને કુંચીની પ્રાપ્તિ સંકળ થઈ જાય છે.

અધિકૃત ઉત્તમ દૃષ્ટાંતથી આ અદ્વૈતભાવને-તાલા કુંચીના યોગને ખતાવી આપે છે. વેદના એક અપૂર્વ શુક્તમાં વર્ણવ્યું છે કે એક અદ્વૈત માધ્યાવિચ્છે એક સુંદર રંગ 'ચેર'ની પતંગીયું રચ્યું છે. તે પતંગ બે સુંદર પાંખો વિસ્તારી મહા સમુદ્ર ઉપર પ્રકાશમાં ઉડે છે. પ્રકાશના બળથી તે પતંગીઆ સામે જોવાતું નથી એટલે કેક ઉત્તમ કવિ તેના સ્વરૂપની શોધા જોવા સમુદ્રના મોજાં વિનાના જળમાં તેની છાયાને જોએ છે. છાયા બંધ બેસતી મળે છે અને તે ઉપરથી મનમાં પતંગીયાની ભાવના હબી કરે છે અને તે પતંગીઆના ચુલ્લું માન ઉત્તમ કાવ્યમાં કરે છે.

આ ઉત્તમ હૃદયનામાં અદ્વૈત માધ્યાવિચ્છે અંતર્ધર્મિ મધર છે!

રંગચેર'ની પતંગીયું તે સૂર્ય મંડલસ્ય વિરાટ ચેતન છે.

હૃદયગુહા એ સમુદ્ર છે. તેમાં ધડેલો ચિદાભાસ (હાર્દ મલ) તે પતંગની અને છાયાની દોરી છે. જ્યાં સુધી હૃદય સમુદ્ર અને આકાશ સમુદ્ર સંપૂર્ણ બાવને પામ્યાં નથી ત્યાં સુધી પતંગ દોરી અને તે પતંગની છાયા ઉજ્જવાળા કરે છે. અને તેનું નામ સંસાર છે.

સંપૂર્ણભાવ-સિદ્ધ થતાં અર્થાત્ વિદ્યાપતન ભૂમિકા સિદ્ધ થતાં પતંગ-દોરી અને છાયા લોપાઈ જાય છે. અને માધ્યાવિચ્છે-અંતર્ધર્મિ-અકલર, સમગ્ર જાય છે. છતિ ચિદં.

આને વાવી આને લાણું.

રથા પટેલ આને સવારના પોતાના ખેતરમાં જઈ જાજરી વાવી સાંજે ઘેર આવ્યા છે. રસ્તે આવતાં આપતાં જનસ્વભાવ ઉપર તેમને વિચાર થઈ આવ્યો. અને તેઓ મહેરોથી દેહવા લાગ્યા કે આને વાવી આને લાણું. આને વાવી આને લાણું. આને વાવી આને લાણું. જનાર આવનાર માણસોએ પુત્ર: પુત્ર: હચ્ચાર કરું આ વાક્ય સાંભળું. અને તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે નક્કી રથા પટેલને ઉન્માદનો વ્યાધિ થયો છે. મોળા બહા કદ અનુભવી રથા પટેલ નાંદ તો આ પ્રમાણે બોલે નહિ. કાણુ માનમાં આપા ગામમાં આ વાત પ્રસરી ગઈ. રથા પટેલને અંતરથી હાસ્ય પ્રકટયું પણ આ નિમિત્તે લોકોને કંઈક જે શબ્દ દેહવાની વૃત્તિ થવાથી પોતાનું બોલનું ચાકુ રાખ્યું.

ઘેર આવ્યા પછી પણ આને વાણું આને લાણું એ બોલવાનું ચાકુ રહ્યું. તેની બેરી તથા છોકરાંઓએ પણ ધાણું કે સવારના સાંજ સગા મચા દતા અને આ એકાએક શું થઈ ગયું. કેહાંતી બોલ લાગી કે શું? અરે ભગવાન! હનમાન બાપછને આવતા ધનિવારે જઈ વધાં પૂરી મૂકી આવીશ અને તેજ ચંદાવીશ માંક હેવાતણુ કાપમ રાખને એવી ગાધા રથા પટેલની આંખે રાખી લીધી. તેના છોકરાંઓ તો આપા તમને આ શું થયું છે? જરા શાંત તો થાઓ. એવું ધાણુંએ રહ્યું પણ:—

“આને વાવી આને લાણું”

આ વાક્ય બોલતા તેઓ બંધ થાય નહિ. રથા પટેલ સ્વભાવે બહા દતા. આણું ગામ તેમને ઝોળખતું. પોતાની પસાપાન સ્થિતિ ન હતી છતાં જાતિ સેવાથી પરાપકારનાં કામે કરવામાં તેઓ પાછી પાની કરે એમ ન હતું. સેવામંત્રને એમણે છવનતું લક્ષ્ય મિત્ર માણું હતું અને આડી રાતે કેહાં પોતાનું કામ સોંપે તો તે જાળવતા તે ન જોતા રાત કે ન જોતા બપોરનો તાપ. ગમે તે સમયે અને ગમે તે કામમાં પરાપકાર વૃત્તિથી કરી છૂટપાડંબેસાતિવાર રહેતા. તેમના બહા સ્વભાવને લઈ આણું ગામ ઉપર તમે થઈ ગયું. આપા સાણું પુરુષને તે ઉન્માદ શાથી થયો થશે? અરે પરમેશ્વર? એ પ્રમાણે લોકો માંદયો માદય વાત કરવા લાગ્યા. અને તેમની ખબર જોવા પણ જવા લાગ્યા.

રથા પટેલના ઘરમાં આને માણસોનો શુભાર ન હતો. કેહાં મગને લીધે ધસતું તો કેહાં શરીરમાં વાયુ થયું હશે જાણી મુંઝેલા જૂઠા ધસતું તો કેહાં આટલી ઉમરે તો ડોડાને શું કરવા ખેતરમાં મોકલ્યા હશે એમ કહી તેના ઘરના બેરી છોકરાનો હોય દેહાડતું. તેમનો પડોશી પાસેના શહેરમાં જઈ ડોક્ટરને તેડી આવ્યો. ડોક્ટરે આવી રથા પટેલની નાડી તપાસી પણ તેને ઉન્માદનું કંઈ ચિન્હ જણાયું નહિ.

“આને વાવી આને લાણું”

એવું વાક્ય રથા પટેલના મોંમાંથી નીકળતું હતું પણ તે સાથે ઉન્માદને લીધે શરીરમાં નેત્રાદિના જે ચિન્હો જણાવવા જોઈએ તે ન જણાતાં ડોક્ટરે રથા પટેલની છાત્ર, હાલી, પાંસ-

બાળો, કે વિગેરે બધું જો લુગળા મૂકી મૂકીને તપાસ્યું. અને છાતી મસ્તક વિગેરે બાળોમાં આંગળીના ટકોરા પણ માર્યા. હેવટ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો કે ઉન્માદની હજી શરૂઆતજ છે. અને થોડો વખત દવા લેવાથી મઠી જશે. કેઈ જોક્ષ પ્રકારના વિચારના ચિંતનથી આ પ્રમાણે અસર થવા પામી છે. મહારાવા જેવું નથી એમ કહી દવા લાખી આપી ત્યાંથી જવા છતાં થયા.

રવા પટેલે ડોક્ટરને હાથ મળાવતીથી પકડ્યો. અને કહેવા લાગ્યા, આજે વાલી આજે લાલું. ડોક્ટર સાહેબ જેસો મારે થોડી અનુભવની વાત કરવી છે. હશે જોઈએ તમારું શાસ્ત્ર શા ઉપર રચાયું છે ? કેવળ અનુમાન ઉપર. રોગીને ખરેખરો રોગ શું છે અને તેની ચિકિત્સા શું છે એ તો તમે જાણતા નથી. અને હકીકત સાંભળી કેવળ ડીંગમારની મોઢી અને ઠાંક મુકેમાન ગાલ્લી થઈ જાઓ છો. અરે મારા વડવાએના વખતમાં તો રોગી મોતાની હકીકત જરા પણ ન કહે તે છતાં હાથમાં નાડ હોતાની સાથે વેવરાજ તેને જતા રોગની અને ચિકિત્સાની પૂરેપૂરી હકીકત કહી બતાવતા. સાપ ગયા અને લીસોઠા રહ્યા. એ સાલી આવતી કહેવત પ્રમાણે તમે હજીએ હાથમાં નાડ લેવારૂપ કેમાલ તો કરો છો પરંતુ ખરો આધાર તો હકીકત ઉપર ધ્યાન આપો છો મારા સાહેબ ખરું જાન જૂલી પોષ્ટ્રીયા અમરે અમરે રામ તમે શિખ્યા છો. આસુવૈદની મહત્તા અને સર્વોપરિતા જાણ્યા સિવાય તેના ઉપર તમે હાથે કરીને કુહાડી મારી છે. રોગને જઠગૂળમાંથી કહાડનાર આ દેશની હવા અને પાણીને મારફત આવે તેવી દેશી દવાઓ છોડીને પારકાના મોઢમાં અંજલ તમે પોતાની વસ્તુને બૂદ્યા છો. ગમે તેવા ગેરુદ માણસને પણ શુદ્ધીમાં લાવી ચૈતન્ય આણનાર માત્રાએને વિસારી તમે સોષા ખાવાની (ઈન્જેક્શન) પદ્ધતિ સ્વીકારી છે. જાઓ મારા સાહેબ ગાંધીબાઇને આટલો જાણે ઉપદેશ છતાં આ મોઢ તમે છોડી રાક્યા નથી.

ખુરશી ઉપરથી ઉઠા થવાનો પ્રયત્ન કરી ડોક્ટરે પટેલના સગા સંબંધીએને કહ્યું કે, મામને આમ બોલ્યા કરશે તો રોગ જલ્દી વધી જશે. મારા બીજા પેસન્ટો (માહકો) રાહ જોતા રો માટે હવે મને જવા દો. પરંતુ પટેલે હાથ પકડી રાખેલો હેવાથી તેમનાથી લદી રાકાયું નહિ.

રવા પટેલ મંબીસ્તાથી પુનઃ બોલવા લાગ્યા ડોક્ટર મને માંડો ધારણો નહિ તેમ ઉન્માદની ચિકિત્સા પણ કરશો નહિ. અલ્યા કુલબા. ડોક્ટર સાહેબને તેમની શીના પાંચ રાત્રે બસે દસ રા. આપ કે જ્યો તેજો નિરાંત છને જેસે અને મારી વાત સાંભળે.

ધરતી પેદામાંથી રવા પટેલના પુત્ર દુલભાએ રા. ૧૦ ની નેટ કહાડી ડોક્ટરના હાથમાં મૂકી અને મને મારી શીનીજ જરૂર છે. વધારેની જરૂર નથી એમ આનાકાની કરતાં અનિચ્છાએ ડોક્ટરે તે સ્વીકારી. પછી રવા પટેલે કહેવા માંડ્યું.

જુઓ સાહેબ આજે વાલી આજે લાલું એ પ્રમાણે બોલવાથી તમે તેમ આ સંધ્યા ગામ લોકોએ મને માંડો ધારી લીધો છે. પણ આખા જખત તરફ જુઓ તે સંધ્યા આજે વાલી આજે લાલવાનીજ પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને તે જોઈ મને પણ તેમ કરવાનું મન થઈ આવ્યું આજે વાલી આજે કોઈ દિવસ લાલ્યાતું નથી. અને તેમ કરનારને માંડો મળે છે છતાં દુનિયાના માણસો આજે પ્રયત્ન કરી તેના ફળની આશા પણ આજેજ રાખે છે. હું તો તમારી બધાની દ્રષ્ટિએ માંડો થઈ પણ હું કહું છું કે હું માંડો કે દુનિયાના માણસો માંડો.

જન સ્વભાવ તો આજ કાલ એવો થઈ ગયો છે કે તેઓ એક હાથ ખાટો ખોટો આને ને આને ફવામાંથી પાણી કેમ નથી આવડતું તેની આશા રાખે છે. અને ત્યારે તેમના પ્રયત્નમાં સફળતા ન મળે ત્યારે દૈવને યા પોતાના નસીબને દોષ દે છે.

નાનું બાળક આકાશમાંથી ચંદ્રમાં રમવા માગે છે. બુદ્ધિમાન માત પિતા બાળકની બાળક બુદ્ધિ ઉપર હસે છે. અને જેમ તેમ કરી તેની હડ હોડારે છે. કેમકે આકાશનો ચંદ્રકાંઈ રમકડું નથી કે તેને માત પિતા લાવી આપી શકે તે છતાં આશ્ચર્ય છે કે એજ બુદ્ધિમાનમાં ગણાતા માતા પિતાઓ પોતાના જીવન અવધારમાં એ બાળકના જેવીજ રીતમાંત રાખે છે. કુદરતમાં સઘળું યથા નિયમે માથે છે. રાત્રિ પછી દિવસ. દિવસ પછી રાત્રિ. મનુષ્યોના કળ પશુ મનુષ્યોમાંજ પાકે છે. અને આ પ્રમાણે દરેક બાળકમાં કુદરત પોતાનો મૂકે પશુ બેધિયક ઉપદેશ મનુષ્યોને આપી રહેલ હોવા છતાં તે પ્રતિ લક્ષ ન કરતા બાળકમાં આંગળી મારક તરત આંખો રોપી તુર્તજ તેનું દક્ષ કરી તરત તેનાં કળ ખાવાની ઇચ્છા કરે છે. બાળકમાં આંખો જોવા માગતો છે. નજરમાંથીનું અને હાથ આલણીનું પરિણામ છે અને તે સત્ય નથી. છતાં જનપ્રમાણમાં ધણા ખરા માણસોની ઘણી કળની લાક્ષણિકતા તેરીને તેરીજ છે.

ડોક્ટર સાહેબ તમે તો દેશેદેશ દરેકા છો. આપ્રાંતો તાજાંમહેલ કે મીસરની પિરામીડો કે રામના પ્રચંડ દેવલો અને સિંધપુરની રૂઢમાળ તમે તો જોઈ હશે. યું તમને એમ લાગે છે કે તે એક દિવસના પ્રયત્નનું પરિણામ છે? તે તૈયાર થતાં વર્ષોના વર્ષ લાગ્યાં હશે. છતાં અમારે તો આજે મહાન આંધ્રના રાજ કરી આજેજ તેને પુરું કરવાનું સામર્થ્ય જોઈએ છે. પણ તમેજ કહો કે આ સામર્થ્ય તે કી રીતે આવે? કમવતી અપેક્ષા કરેલ છે. આ નિયમને લક્ષમાં રાખી જો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તોજ કળ મળી શકે.

ડોક્ટર સાહેબ તમારે કામ તો ધણું હશે. છતાં જરા ચાંતિથી સાંજળશે. કે જેથી અમારા સંજ્ઞા બાળકો પશુ તમારે લીધે માંજળી શકે. જુઓ અમે ખેડૂતો નડી બુદ્ધિના કહેવાઈએ છીએ. કેમકેની ખોટી સ્થેમાં ન અર્જનનારા એક ધાના બે કટકા કરવાના ન્યાં પ્રેમ હોય ત્યાં માથુ આપનારા અને સમનેજ અમારું સર્વશ માનનારા મુધેલોની નગરમાં ગામડીયા કરેલા ખેડૂતો છીએ. અને ખેડૂતો જાજીએ છીએ ધાનની રોપણી કરીએ છીએ. અને ઘેર આવીએ છીએ. રોપણી કર્યા પછી બીજે દિવસે પાણ ખેડૂતમાં જઈ રોપેલા બી કિણે કે નહિ તેની ચિંતા કરતાં નથી. તેમ નાંખેલા બીજને ફરી તપાસી જોતા નથી. કુદરતમાં અમને મરોંસો છે. બીજ નાંખ્યા એટલે તેના રોપા કળવાનાજ એ અમે માનીએ છીએ. અને વિશ્વ-જર અમને કદી નિરાશ કરતો નથી. છતાં અમારા કર્ણાં મુદમ બુદ્ધિના માણુઓને પોતાના બર અમને કદી નિરાશ કરતો નથી. છતાં અમારા કર્ણાં મુદમ બુદ્ધિના માણુઓને પોતાના પ્રયત્નમાં વિશ્વાસ નથી. આ પ્રયત્નનું કળ અને મજરી કે નહિ એ પ્રકારની મૂળમાંજ તેમને શંકા હોય છે. અને જેનું મૂળ સંકેત હોય તે દક્ષ કેસી રીતે મજતુત થઈ શકે. પ્રયત્નની પણ તેની દશા થાય છે. મૂળમાંજ અવિશ્વાસવાળો પ્રયત્ન કદી પણ કળને પ્રદાવતો નથી.

મારે હજી કહેવાનું તો ધણું છે પણ તે સાંજળું હશે તમને કંટાળારૂપ લાગશે. મારા બાળકો પણ મારા હડ ટકરાને જાજીજ મનુષ્યો. તેથી હવે કુદરતના પનાનું હું. મુજરાતીનને મારે આરંભે શરૂ એ કહેવન પડી શકે છે. તેઓ કામ કરાશે છે તો ખરા પણ પછી તે પાર

ઉતારવાના પ્રયત્નમાં મંદ પડી જાય છે. અને કોઇ ઉત્સાહથી જમત રહે છે તો તેને કુતરે જેમ પોતાના જાતિ બાકતે કાશીએ પહોંચવા ન દે તે ચાલી આવતી કહેવત મુજબ દેશાક વિદ્યસતોષીઓ વચ્ચે વિખા હતાં કરે છે. કોઈપણ કામની શરૂઆતમાં તો નફો નજ મળી શકે છતાં જાણે તો જ્યાં ત્યાં લાભ જોવાની વાત થાય છે. દાખલા તરીકે કોઈએ હુન્નર ઉદ્યોગની ખીલવણી કરવા એકાદ ખાતું સ્થાપન કર્યું હોય અને તેમાં કારીગરો તથા ઉદ્યોગને ખીલવવા થોડા અખતરાઓ કર્યા હોય તો તેમાં તેને પ્રથમ જોઈ ખમરીજ પડે એ સ્વાભાવિક છે. છતાં તે ખાતાને સ્થાપનાર માણસો અધિશ જની વહીવટ કરનારની નિષ્ફળતા ઉપર દીકા કરવા મંડી જાય છે. જોમાં તેમાં લાભ સારી મળી શકે તેજ વિચારવાની તેમની દ્રષ્ટિ હોય છે. પણ તેઓ એટલું જાણતા નથી કે દરેક ધંધામાં દરેક હુન્નર ઉદ્યોગમાં તથા દરેક કળામાં જે જે માણસોએ જાણે સફળતા મેળવી છે તેમણે આરંભમાં તો નિષ્ફળતાજ મેળવી હતી. નિષ્ફળતામાંથીજ સફળતા મેળવવાનો માર્ગ જડી આવે છે. તેથી આવા પ્રસંગોમાં અંતઃકરણના ધ્યેયને ન શુભાવતાં કરીથી તેવી નિષ્ફળતા ન મળે તે જાણત ચોકસાઈ સખી પ્રયત્નમાં ક્રિપલા વધુ જોજ શ્રેષ્ઠ છે.

અને પ્રજાએ પણ આવા ખાતાના સ્થાપકોને પોતાના લાભોજલાજની વાત થોડો સમય બાબત ઉપર રાખી તેને ચલાવવાં જોઈએ. કદી પણ અધિશ સ્વભાવ કરવો નહિ અને પરમાત્મા ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. શુભ કર્મ કરનાર મનુષ્ય કદી પણ દુર્ગતિને પામતો નથી. ધન જવાતું થાય છે. ત્યારે અનેક રીતે જાય છે. આવવાતું થાય છે ત્યારે અનેક રીતે આવે છે. મનુષ્યના પૂર્વ તથા વતમાન પ્રારબ્ધ અને કર્મ અનુસાર તે આવી મળે છે અને ધનનું મમત્વ જોજ દુઃખદાઈ છે.

માહસિકતાને શુદ્ધ આપણામાં પૂર્વે હશે પણ જાણે તો લગભગ નાશજ પામ્યો છે. પુરોષ અને અમેરિકાની પ્રજામાં સાહસક મનુષ્યને તેમની શોધખોળમાં રાજ્ય તથા પ્રજા ઉભય તરફથી મદદ આપાય છે અને તે મનુષ્ય પોતે પણ પોતાનું સર્વશ્વ દોષી દે છે ત્યારે આપણામાં એવી શોધખોળ કરનાર મનુષ્યને ક્રબનો દુરપયોગ કરનાર માણી તેને દાક્ષિ મદદ આપતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ તેને અમાઉ મદદ આપી હોય છે તો તેની નિષ્ફળતાના સમજેજ પાછો લઇ લેવા તૈવાર થાય છે. સામે મનુષ્ય ગમે તેટલા હોંશીયાર હોય તો છતાં આવા સમયે છેકજ હતાસ થઈ નિરાશ થઈ જાય છે અને તેને કાણું દેવાણું કાઢવાનો વખત આવી લાગે છે. પડતા મનુષ્યને તેનો દાઢ જાલી ઉઠો કરવાને જલ્દે ઉપરથી પાડુ ખારવા રૂપ આ પ્રકારની નીતિ દાક્ષપણ રીતે વ્યાજબી નથી.

હવે હું મારું બોલવું બંધ કરૂં છું. જાણે વાલી જાણે લણું એ પ્રકારના મારા વાક્યથી તમે મને ગાંઠે વાગ્યો હતો. પણ તેનો ચચાર્ય વિચાર કરી જાણે કામ કરી જાણે રૂણ લેવાની ઇચ્છાને તમે સર્વ ત્યાગશે તો મારા અજ્ઞાન બોલવાના અર્થનું કંઈ સાર્થક્ય મળાશે તમે સત્તે મારા અંતરની આશિષ સાથે ઉપદેશ છે કે.

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

મા કર્મ ફલ હેતુ સૂર્મા તે સંગોદ સ્વકર્મણિ.

ભૂ. ગીતા, ૨-૪૭

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, ❀

લખનાર-રાત્નેન્દ્રપ્રસાદ સાંઝેચર મહેતા-અમદાવાદ.

(સર્વ હક્ક લેખકને સ્વાધીન છે.)

(અનુસંધાન વતમાન વર્ષના જુન ૨૨૨ થી આદ્ય)

બ્રહ્મદેવનું બોલનું સમાપ્ત થયું. તેમણે આખો બધ કરી સચ્ચિદાનંદ ભગવાનનું ધ્યાન થયું. શ્રોતાઓની અવસ્થા પણ બદલા તેનીજ થઈ સવળા જ્ઞાન સાગરમાં ડૂબી અપૂર્વ આનંદ અનુભવતાં હોય એમ છવાયેલી શાન્તિથી જણાવા લાગ્યું. આ અપૂર્વ શાન્તિ થોડીકવાર રહી કુમુદે અને સુરબાળાએ પવિત્ર બ્રહ્મદેવનું પૂજન કર્યું. સવળા બીજ જનોએ વારા ૪૨લી બ્રહ્મણ્ય દેવતાને નમન કર્યું. બ્રહ્મણ્યે સર્વને આસિષ વચન સંભળાવ્યા. એકત્ર થયેલ મંડળ વેરાયું. કુમુદે અને સુરબાળા બ્રહ્મદેવ સાથે પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં આવ્યા. કુમુદે બ્યામ અર્ધ બિલામ્બુ. બ્રહ્મદેવ તેની પર બિરાજ્યા. સુરબાળાએ પૂછ્યું, “મહારાજ ! અને થોડાક દિવસ રોકારોને ? !

“ના, મારી ઇચ્છા આજેજ આ પ્રદેશમાંથી પ્રયાણ કરવાની છે.”

“આપ થોડા દિવસ રોકાય તો આપના અગ્રણ્ય જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવાને અમને અલગ્ય લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકે.”

બ્રહ્મણ્ય હસીને બોલ્યો; વિનવી બાલીદા ! તારા ઇચ્છે પ્રવણ કરતા અને અત્યાનંદ થાય છે, તમે બાહ બહેન ને જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવા ઇચ્છો છો, તેના સંપૂર્ણ અધીકારી તમે થઈ ચૂક્યા છો, જ્ઞાનામૃત તમારા હૃદયમાં વહન કરી રહ્યું છે. તમે બન્ને મહાભાગ્યવાન છો, પરમાત્મા તમારે કલ્યાણ કરો.”

બાહ-બહેને શીર મુકાવી બ્રહ્મદેવતાને પ્રણામ કર્યા. પછી સુરબાળાએ પૂછ્યું; “આપ અને મારી એક વિનંતિ છે.”

“જાણા ! બહેન ! કહે ! શું ઇચ્છા છે ? ”

“આપ આજે રોજન કરો”

“હું ઘણા દિવસથી રૂબારૂ રૂંધું,”

“આજે જાન પ્રાપ્ત કરો”

“બહેન ! શા માટે શ્રમ હિંસાવાદની ઈચ્છા રાખે છે ? એકાદ-બે ફળ હશે તો ચાલશે.”

“ના, હું આજે સ્વદેશને સ્નેહ બતાવી આપને જમાડીશ. પિતા સ્વરૂપ બ્રાહ્મણ દેવતાનાં પવિત્ર પગલાં ભાગ્યવાનનાજ ગૃહમાં ચાલે છે, આપના દર્શનથી અને આગમનથી અમે કૃતાર્થ થયાં છીએ. આપને મારી બનાવેલી સ્નેહ ઉપયોગમાં આવશે ને ?” સુરજાળાએ પૂછ્યું.

“બહેન ? હું તારા પૂછવાનો બાવાર્થ સમજી ગયો છું. તું પવિત્ર-પુણ્યમયી બાળા છે. ભગવાન સ્વરૂપ છે. તારા જેવી પુણ્યમયી દેવીના પ્રસાદથી આ દેહ દંછક વધુ પવિત્ર બનશે અને આત્મા મોક્ષ આનંદ અનુભવશે.”

સુરજાળા હસતી-હસતી ધરતી અંદરના બીજા ખંડમાં ચાલી ગઈ અને ત્યાં જઈ તેણે સ્નેહાનું કાપું આરંભ્યું. કુમુદકાન્ત અને બલદેવ વાતો કરવા લાગ્યા. કુમુદકાન્તે વિવિધ પ્રશ્નો પૂછી પોતાને જે જાણવાની ઈચ્છા હતી તે સંપૂર્ણ જણી લીધું. તેના મુખપર પ્રસન્નતા છવાઈ વાતો અને ચર્ચામાં ઘણો સમય વિત્યો. સ્નેહ તૈયાર થઈ. સુરજાળાએ બ્રાહ્મણ અને બાઇને પ્રથમ જમાડી પોતે જમાવી લીધું. બ્રાહ્મણ આ બંને બાળકોનો વિનય અને વિવેક જોઈ ઘણો પ્રસન્ન થયો અને યોદ્ધાવાર આરામ લઈ લાઈ-બહેનને આશિષ આપી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. સાંજ પડવા આવી. સંવિતાનારામણ પત્નિગાદિ તરફ પ્રયાણ કરતા પર્વત પ્રદેશની પાછળના હિંડાણમાં ઉતરવા લાગ્યા. બાઈ-બહેન શાન્તિથી બેઠા હતા. એટલામાં એમણે અને જેદાલે ત્યાં આવી કુમુદને પૂછ્યું; “આપણે પશું જ્યાં ક્યારે નીકળીશું ?”

“સામકાળ સમાપ્ત થતા” કુમુદે કહ્યું.

“બાઈ ! આજે ક્યા જવું છે ?” સુરજાળાએ પૂછ્યું.

“પેલા પહાડની પાછળ આવેલા જંગલી હોડોના આમમાં આજે તેઓ એક કુમારી કન્યાનું બળીદાન આપવા મધ્ય રાત્રિએ એકઠા થનાર છે.”

સુરજાળાએ નિઃશ્વાસ નાખી કહ્યું; “બાઈ ! તું ત્યાં જઈ શું કરીશ ? તે જડ-જંગલી હોડોને તું શી રીતે સમજાવીશ ?”

બહેન ! આજે મેં ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હું બ્રાહ્મણ બોગે પશું કુમારી કન્યાને બચાવીશ અને તે જડ હોડોને સફારત સમાજવાર.”

“કદાચ પરીણામ જુદુંજ આવશે તો ?”

“કુદમા એકમેકે જનાર છું. પણ એમણે-જેદાલ સાથે બીજા પચીસ બહાદુરો મારી સાથે પાછા આવનાર છે.”

“હું સાથે આવું તો ?” સુરજાળાએ કહ્યું.

“તારી ઈચ્છા હોય તો બન્ને ? કેમ એમણે ! બહેનને સાથે લઈશું ?”

“બહેન આવે ? શું ફરક છે ?” એમણે કહ્યું.

“ફરક ત્યારે જાવ અને જવાની તૈયારી કરો.”

એમણે-જેદાલ ચાલ્યા મયા. સામકાળ થતાં પુનઃ તેમણે પાછા આવી જણાવ્યું કે ચાલો સંઘળી તૈયારી થઈ ચૂકી છે.

કુમુદ અને સુરજાળા તૈયાર હતા. બંનેએ આ વખતે અપૂર્વ સ્વાગ ધારણ કર્યો હતો. કુમુદે વનવાસી તપસ્વિ રાજકુમારના જેવો વેશ પરીધાન કરી અને ઘણુંજ બરાબર હતું. સુરજા-

ળાએ પણ ખોળે ધનુષ્ય ભરાવી હાથમાં તીર પકડ્યાં હતાં. બમતી કંઈની યમ સુધી શોભી રહી હતી. કૃષ્ણ કેશ કલાપ તેના પૃષ્ઠ ભાગ પર સર્પાકારે શોભી રહ્યો હતો. મોર લલાટમાં કુમકુમની આડ અપૂર્વ ભાસ આપી રહી હતી. સજ્જાત અગ્નિકા દેવીના સમન સરખાળા આ વખતે શોભી રહી હતી. શીશ જનો આ બન્ને ભાઈ બહેન તરફ ચતુષ્પુ નયને ધમ્પી વાર ભેઈ રહ્યા. માથે જનારા બીલવીરો રાજ અરજ સંજ્ઞ તૈયાર થકનેજ ત્યાં ઉભા હતા. સામકાળની સમાપ્તિ થતાં મુરખાળા-કુમુદકાન્ત અને સાથે જનારા બીલવીરો અપારક થયા. બે શીશ ઘેઠેસ્વારોએ મસાનો સળગાવી આગળ ચાલવા માંડ્યું. તે બન્નેની પાછળ અન્ય ઘેઠેસ્વારોએ મનન ક્યું. ઈચ્છા પર્વતો એ અને રાત્રિએ આ પરાપકારી મંજળને ભેતભેતામાં દ્રષ્ટિ મર્ષાણની અદરથી અદસ્ત ક્યું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

માતાના મંદિરે.

બ્યાં આનંદ અને ઉત્થાસ, ત્યાજ દેવી નિવાસ કરે,

પશુ બ્યાં ભય અને કંપ હરમા યાચ, ત્યાં રાયતાન મનાય ખરે.

રાત્રિ પડી ચૂકી હતી. મોર અધકાર પૃથ્વીવ્રત પર પચાર્યો હતો. નિહાકાશમાં નક્ષત્રો ચમકી રહ્યાં હતાં. પર્વતની હડી ખોખાં ઠડસક પ્રાણીઓના અવાજ સંભળાતા હતા. ગાદ અધકારના કારણે પર્વત પ્રદેશ જવાનક ભસિતો હતો. સરખાળા અને તેની સાથેનું મંડળ આ વખતે પ્રયાણ કરી રહ્યું હતું. તેમનો માર્ગ અતી વિદ્ય હતો. પહાડી રસ્તાના બોમીયા સિવાય અન્ય મનુષ્ય આ વિદ્ય રસ્તે જઈ થકેજ નહિ. અનેક નદી નાળાં અને કુચરાઓ ઝોળાંગીને આગળ જવાનું હતું; જંગલી શીશોનું સ્થળ જે સ્થળે આવેલું હતું. તે સ્થળ ભેરવ મુકાના નામે ઝોળાખાતું હતું. મુરખાળાના ગામની પાસે આવેલા મોટા પહાડની પાછળ એ ગામ આવેલું હતું. આ ગામમાં આશરે બેસે હુંપડાં હતાં, અને તેમાં અગ્રાજ બદ અને મનુષ્ય બહુક જંગલી લોકો રહેતા હતા. તેઓનો ધધિ ખેતીનો હતો. પહાડી જંગીયાં મકાઈ વાવતા અને તેની ઉપર મુજરાન ચલાવતા. આ લોકો કોઈ કોઈ વખતે ગામડાઓ છુટવાને પણ ઉતરી પડતા રીત રીવાજ જંગલી અને હુદયને કંપાવે એવા હતા. ગામથી થોડેક દૂર એક ખીચુમા તેમની દેવીનું સ્થાનક આવેલું હતું. આ દેવી તેમની કુળદેવી તરીકે મનાતી. આ દેવીને દર રવીવારે પશુનું બળીદાન આપાતું અને વર્ષમાં એવાર કુમારી કન્યાનાં બળીદાન હેવાતા, કુમારી કન્યા બળીદાનને માટે ઉપાડી લાવવા થોડાક જંગલીઓ ગામડાઓમાં અલેવા તો સહેરમાં જતા અને લાગ મગતં કોઇ કુમારિકાને ઉપાડી આવતા. એ ઉપાડી લાવેલી બાળાને બળીદાન દિવસ સુધી ધણા આનંદમાં રાખતા. બાલીકાની દરેક ઇચ્છા પૂર્ણ કરતા અને હેવટે તે નિર્દોષ કુમારિકાને દેવીની સન્મુખ વધ કરતા. આ રીત તેઓને વંશપરંપરાના વારસામાં મળેલી હતી. આ લોકોને સુધારવાનું-સમજવાનું કામ મુશ્કેલ હતું. તેઓનું ગામ એવા સ્થાનમાં આવેલું હતું કે તેની બહુ કોઈ નહોતી. આ જંગલીઓ કોઇ-કોઈપર કોઇ મુસાફરના જોવામાં આવતા; તો મુસાફરો તેમને અધોરી તરીકે ઝોળખતા. મુસાફરો અને ત્યાંનાં ખુલ્લાં ગામડાઓનાં રહેનારાં માણસોની એવી માન્યતા હતી કે; તે તરફ અધોરીઓ એક છે અને તેઓ મનુષ્ય બહુક હોવાથી ત્યાં જઈ શકાતું નથી.

સુરમાળાએ અને કુમુદકાન્તે આથી અનેક વાતો અને દંતકથાઓ જીલજનો પાસેથી સાંભળી હતી. એવા મનુષ્ય હજાર અને કુમારિકાઓના ભોગ અટકાવવા અને તે અધોર કર્મ કરનારાં એને સુધારવા કુમુદકાન્તે મનમાં ઘટ સંકલ્પ કર્યો હતો. તેના આ સંકલ્પને લીધે ભેદિએ ટેકા આપ્યો અને પરિણામે તે અગમ્ય સ્થળની માહિતી મેળવી કુમુદકાન્ત અને તેની સાથેના માણસો આ રાત્રિના સમયે તે અધોરીયોના ગામ તરફ જવાને નીકળ્યા હતા. બે મહાસભીઓ આગળ ચાલતા હતા મહાસભીના પ્રધાન ચારે તરફ પથરાયે અધધારને ભેદી રહ્યો હતો. પહાડી રસ્તા પાંડો-ચૂકો અને સાંકડો હોવાથી ધોધા ધીમે ધીમે ચંબાળ પૂર્વક ચાલતા હતા. રાત્રિના વખતે આ વિકટ પ્રદેશમાં અનેક અમકારો નજરે પડતા. વાઘ વરુઓ દોડાદોડી કરતાં. સાપ અનળરો મનુષ્યના પગરવથી નારી જતાં જાણતાં. એમલ અને ગેંદાલ મહાસભીઓની પાછળ ચાલતા હતા. બે ધોધા સાથે ચાલી શકે એટલે માર્ગ પહોળો હોવાથી બન્ને સ્વારોની હાર ચઢ હતી. નજીકમાં જ લાંબી અને ઊંડી અધધારમગી ખીણ આવેલી હતી. આથી દરેકને ધણીજ સંભાળ પૂર્વક ચાલવાની જરૂર પડતી. ધોધા પહાડી પ્રદેશથી ટેવાએલા હોવાથી ધીમે ધીમે પગ ફરવીને આગળ વધતા હતા સુરમાળા અને કુમુદકાન્ત આ પ્રદેશમાં પ્રથમજ પ્રભાસ કરતાં હતાં. સવનો દેખાવ આ વખતે અદ્ભુત હતો. શી સંકર ભમવાન તેમના ગળે સાથે ગમન કરતા હોય એવો દેખાવ ચાંદ રહ્યો હતો. લગભગ બે કલાકના અંતે સંપૂર્ણ મંડળ એક પહાડીમાં આવ્યું. આ સ્થળેજ દેવીનું મંદિર આવેલું હતું. અહિંથી આમ ધોડેક દૂર હતું. આ વખતે એક પણ જંગલી જન આ દેવીના સ્થાને હાજર નહોતો. દેવીના પૂજનનો સમય મધ્યરાત્રિનો હતો. તે સમયેજ સધળા જંગલી ત્યાં આવતા. મહાસભીના અજવાળાથી કુમુદકાન્તે અને સુરમાળાએ આરાપાસના સ્થળનું અવલોકન કર્યું. સ્થળ બચાનકે બાસતું હતું. આસપાસ પુષ્કળ જાડી આવેલી હતી. માતાનું કોઈ નાતું અને શુદ્ધતા આકારનું હતું. મંદિરની આગળ નાનકડું ચોખ્ખા આવેલું હતું. માતાની મૂર્તિ બહારથી સ્પષ્ટ જણાતી હતી. દેવીની શુદ્ધ આગળ મેદાનમાં એક મોટો સમયોરસ અગ્નિકુંડ આવેલો હતો. અગ્નિકુંડ અને તેની આસપાસની જમીન લોહીથી રંગારંગશ્યામ અનેલી હતી. નાના નાના હાલકા ચારે તરફ પડ્યા હતા. દુર્ગેષનો તો શુભાર નહોતો. શુદ્ધાની અંદર આવેલી દેવીની મૂર્તિ પણ વિકરાળ દેખાતી હતી, આ મૂર્તિ પત્થરને કોરી બનાવેલી હતી. મોટી આંખો અને બહાર નીકળેલી લાંબી જુઓ જોનારને બધ ઉપનન થાય એવો મૂર્તિનો દેખાવ હતો. મૂર્તિ લોહીથી રંગાવાના કેવળ વિરૂપ જણાતી હતી. મૂર્તિની બાજુમાં લોહીથી લાલ રંગે એલી લાંબી તરવાર અને એક િરુદ્ધ આવેલું હતું. ત્યાં પણ હાલકાં અને મૃત પશુઓનાં અવ-યવો પડેલા હતા. અનખો મનુષ્ય તો આવું જોતાંજ બચથી છળી મરે. કુમુદકાન્ત અને સુરમાળા આવું બચાનકે દરમ અવલોકતાંજ કહ્યું. તેઓ આમગત વિચારવા લાગ્યાં કે, "અહા! કેવું વિકરાળ દરમ? શું પવિત્ર દેવીનું સ્થાન. આવું બચાનકે હોવું જોઈએ? શું આ નક" સમાન સ્થાનમાં ખરેખરી દેવી રહેતી હશે? ના, કદાપિ નહિ. દેવીનું સ્થાન તો સમધીપ અને નેવરજક હોવું જોઈએ. આ દેવીનું સ્થાનક નથી, પણ કોઈક રાક્ષસીનું સ્થાન હોવું જોઈએ. અપસોસ! કેવી અજ્ઞાનતા! કેવી જડતા! શું આવી જડતા અને અજ્ઞાનતા આ દેવ સિવાય અન્ય દેશમાં હશે? આ પવિત્ર ભૂમિમાં ધર્મને નામે કેવાં ધર્મીય ચાલે છે? ધર્મશુદ્ધતા નામથી એળખાતા સમતનો ધર્મના તત્વને નહિ સમજતાં કેવાં નીચ આચરેલાં આવરે છે અને તેઓનાં અધશ્રદ્ધાનું બક્ષતો

પેણ અધર્મનો રહેતો દોરો છે? અરે રે! પવિત્ર દેવીના નામે આજ પવિત્ર કેટલાંએ નિરપરાધી પ્રાણીઓના પ્રાણ પરલોક પ્રયાણ કરી ગયા હશે. લોહીથી તરબોળ થયેલી આ પૃથ્વીની કહેવાંતી 'રોક્ષસી' દેવી અત્યારે કેવી બપાનક બોલે છે. પ્રભુ! પરમાત્મા! શું આવા અધેર કર્મ આપની એજન્સીની બહાર છે? "

ભાઈ-બહેનની વિચારમાળા ચાલુ હતી. એવામાંજ આ કાળી રાત્રે એક એક ટોલ વાગતું સંજનાયું. ભાઈ-બહેન ચમક્યાં. અવસર તરફ જોયું. ટોલની અવાજ ચારે તરફ પડ્યા. રૂપે દેવાઈ રહ્યો. કુમુદે એજન્સીને પૂછ્યું; "ટોલનો અવાજ ક્યાંથી આવે છે."

"ગામેમાંથી. તે લોકો હવે અહિં આવશે. આપણે સાવધ થવું જોઈએ " એમને જણાવ્યું.
"આપણે સાવધ નહીએ. તમે સધળા આ ઝાડીમાં છુપાઈ જવ " કુમુદે કહ્યું.

"એને તમે ? " ગેંદાલે પૂછ્યું.

"હું અને બહેન આટલાંમોજ છુપાઈએ છીએ."

"તે હીક"

"બીલ લોપા દેવીની નજીકમા આવેલી ઝાડીમાં છુપાઈ ગયા. કુમુદ અને સુરમાળા દેવીની ગુફા થી ચોરેક દૂર આવેલી પહાડની બમેલમા બસાઇ ઉભા. ત્યાંથી સધળા દેખાવ બરાબર જોઈ શકાય એમ હતું. ભાઈ બહેન અતુરતાથી દેવીની ગુફા તરફ જોઈ રહ્યાં. મશાલો એકાંથી નાંખવાથી સર્વત્ર બીજા અધરાત્ર વ્યાપી રહ્યો હતો. હજીપણ ટોલ વાગતું હતું. ચોડીવારે ટોલ વાગતું બંધ થયું અને તેની સાથેજ માતાનો અવધની સંબળાથો મધ્ય રાત્રિનો સુમાર થવા આપ્તો હતો. એવામાં દૂર અજવાળું જણાયું. કુમુદ અને સુરમાળાએ જોયું તો જણાયું કે માણસોનું એક મોટું ટોળું આ તરફ ચાલ્યું આવે છે. મશાલ પકડનારા બે સીમકામ સ્થામવળો પુરેપે ટોળાની આગળ ચાલતા હતા. તેઓના હાથમાંની મશાલો બહુમુદાત સજાગતી હતી. આસપાસ સંજાનું અંતરવાળું પર્યંતરિયું હતું. આ અજવાળાને લીધે આવનારોઓના એકા સ્પષ્ટ જણાતા હતા. આ ટોળું નંગેલી લોકોનું હતું. સપળાના શરીરનોરંગેકાળોહોઈતેમના મુખ વિકાળ અને વિરૂપ જણાતાં હતાં. સપળાઓના શરીરપર લગેટ સિવાય અન્ય વસ્ત્ર હતું નહિ. કાળી રાત્રે શૂનું ટોળું ફરતી નીકળેલું હોય એવો દેખાવ બંની રહ્યો-નંતો. આ ટોળું આસારે ત્રોસેક માણસોનું બનેલું હતું. ટોળાની વચ્ચે એક મંડિત બાંધોનો અને દેખાવેમાં બંધાતક સાસતો બીલ માથાનો લાંબા શાશળાયા જેવા વાળ છટા સુંકી ધૂણતો ચોંચો આંરતો હતો. તેની આગળ દેવતાથી બરેલું મંડિતું પકડી એક મુવાન બીલ ચાલતો હતો અને તે કોડિયામાં વારંવાર ધૂંપ નાંખતો હતો. પૂરના ધમાકાથી ધૂણનાર બીલ વધુને વધુ ધૂણે જતો હતો. મુખથી પણ કેંઈકે સર્મજન નહિ એવું બકતો હતો. એક બીલ ડાખતું વગાડતો હતો. ધૂણતા બીલનો અવાજ અને જોખરા વાગતા ડાખતો અવાજ એકલ મઠ આ કાળી રાત્રે ભયકારક તોસ હિપ્પન થઇ રહ્યો હતો, વચ્ચે વચ્ચે માતાની નમ મજનતા પણ થતી-સાન્ત પહાડી પ્રદેશ ગાજી રતો. આ ટોળું દેવીના સ્થાન સમીપ આવતું હતું. કુમુદ અને સુરમાળાની આંખો આ ટોળા તરફ ફરી સ્કી હતી. ચોડીવારમાંજ સંજાનું મંડળ દેવીની ગુફા નજીક આવી પહોંચ્યું. એક મોટી જાગત પાથરવામાં આંબી. તેની પર સળંગ ભેઠા ધૂણતા બીલને પાણી પાવામાં આવ્યું. તરત તે ધૂણતો બંધ થઇ

ગમે; અને સર્વની વચ્ચે બેઠો. આ વખતે તેનો ઝહેરો બગાવર જણાતો હતો. તેનું વિકાળ વદન નિહાળતાંજ કુમુદ અને સરખાળા કુશુભરે સ્વજન બન્યાં અને કંઈક બચસત પશુ થયાં. આ બીસ જગલીઓમાં ભુવાના નામથી ઝોળખાતો. આ ભુવાજ એક લેખે બીસ લોકોને શરૂ બની બેઠો હતો. દેવીની પૂજાને અને બળીદાન આપવાને અધીકાર તેને હતો. તેને સાક્ષાત દેવી પ્રસન્ન છે અને તેના શરીરમાં પ્રવેશે છે એવી સંધાનાની માન્યતા હતી. આવા દેવી સ્વરૂપ ભુવાના આધિન સર્વ જગદશિ છે. ભુવાના વાજ સાંખ્યા અને શીશોળામા સમાન લટકતા હતા. આંખો લીધુની ફાટ જેવી પ્હોળી અને તપેલા અંગારાની માફક લાલચોળ જણાતી હતી. આ વખતે તેણે સર્વને સીંદુરનું લેપન કરેલું હતું. નાક ચપટું અને હોઠ બાકા હતા. બે મોઠા દાંત મુખની બહાર નીકળી આવ્યા હતા તેના ગળામાં હાડકોની માળા લટકી રહી હતી. તેણે તેના લાજમાં સીંદુર રંગેલી ફરસી પકડેલી હતી કમરે પહેરેલા કમ્બ સિવાય બીજું વસ્ત્ર તેના શરીર પર હતું નહિ. આવા બચાનક બાસતા ભુવાએ સર્વની વચ્ચે એક ઈંચા બાજકપર સમાન લીધું. તેની સામે એક ખાલી બાજક ખેંચેલો હતો. ભુવાએ નજીકમાં બેઠેલા એક બીસને જાનમાં કંઈક કહ્યું, કે તરતજ તે બીસ ઉભો થયો અને નજીકમાં આવેલા એક વૃક્ષ તરફ ગમે. આ વૃક્ષ નીચે બે બીસ ઉભા હતા. તેમની પાસે એક મોટો બકેરો અને એક કુમારીકા સર્વને મૂળવી ઉભી હતી. પેલા આવનાર જગલીએ ત્યાં ઉભા રહેલા માણસોને એ લાવવાનું કહ્યું; તરતજ તે બે માણસો પેલી કુમારીકા તથા બકેરને લઈ ત્યાં આવ્યા. ભુવાની આચારી કુમારીકાને બાજક પર બેસાડવામાં આવી અને બકેરને અગ્રિકુંડ આગળ જમીનમાં ખીસે ટોડી બાંધવામાં આવ્યો. કુમારીકાનું મુખ આ વખતે ખુલ્લું હતું. બાલીકાની ઉમ્મર બાંધેજ તેર ચોદ પાંચી વધારે હશે? વદન શદ્દ શરણે પશુ ચરમાવે તેનું હતું તેવી આંખો શરવાધી મુજેલી હતી.

સરખાળા અને કુમુદની નજર એ કુમારિકાપર પડતાંજ તેઓ કંપ્યાં. તેમનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું. તેમના મુખમાંથી ધીમા નિઃશ્વાસધ્વની નીકળી પડ્યા. સાથેજ તેમનું હૃદય મુઠક પોકારી ઉઠ્યું; “અહા! કેવી રૂપ સંપન્ન નિર્દોષ કુમારિકા! શું આવી બાળાણું દેવીને બળીદાન આપશે? શું દેવી આ કુમારીકાના લોહીથી તૃપ્ત થશે? શું બરેબર આ જમાએ તેનો વધજ થશે? શું દેવીના હૃદયમા દયા નહિજ ઉદભવે?”

બાઈ-બહેનનું હૃદય આવી રીતે બોલી રહ્યું હતું. કુમુદ બાકુળ બન્યો. તેણે સરખાળા પ્રત્યે કહ્યું, “બહેન! જોયો પેલો કર્ણ દેખાવ દિલ કંપાવે એવો નથી? શું દેવ અગર દેવી આ દેખાવ બોધ શકતાં નહિ હોય? બહેન! બોલ, જવાબ દે? પ્રભુ આ વખતે ક્યાં છે?”

“બાઈ! ધીરો થા. પ્રભુ સર્વજ છે. તેણેજ આપણને અહિં આવવાની પ્રેરણા કરી છે અને આપણે અહિં આવ્યા છીએ. સરખાળાએ ધીમેથી કહ્યું.

“ત્યારે પ્રભુ પોતેજ કેન ન આવ્યો? અરે! આ દેખાવ બોધ મારી હાલી ફાડી ગય છે. પ્રભુ પરની શ્રદ્ધા પશુ ઝોછી થાય છે. જો પ્રભુની પ્રત્યક્ષ હયાતી હોય તો તેણે આ વખતે તરત ટોડી આવવું બોધ્યું અને આ પાપીએને પાતાળમાં આપવા બોધ્યું.”

“કુમુદ! તું આ શું બોલે છે? કોઈથી શમાટે ઉન્મત્ત બની તારા સ્વરૂપને બૂલી ગયકે. શાન્ત થા. વિચાર કર. તે નિર્દોષ કન્યકાને જ્યાવવા પ્રભુ તારા શરીરમાં ક્યારનાએ આવી વસ્યા છે.”

“ તારે હું ભડું છું.”

“ ક્યાં ? ”

“ કુમારિકાને બચાવવા.”

“ વાર છે; ધીરજ ધર અને યોડીકવાર જોવા કર.”

કુમુદ ચાન્ત થયો બાઈ-બહેન એ તરફ જોઈ રહ્યાં.

પેલી તરફ પૂજનની ધમાલ ચાલી રહી હતી. એક માણસે અગ્નિ કુંડની આસપાસની જમીન વાળી ઝુડીને સાફ કરી. બીજાએ તેમાં લાકડાં નાખી અગ્નિ સજાગારો. ત્રીજાએ પૂજનની સામગ્રી ત્યાં લાવી મૂકી. ચોથો દારૂના શીશા અને ખાસા ત્યાં ગોઠવવા લાગ્યો. પાંચમા માણસે પેલી કુમારિકાને બાજુ સાથે ઉપાડી. અગ્નિ કુંડથી થોડેક દૂર બેસાડી. બાકીના માણસો સામ સામે બે લાકડાંમાં ગોઠવાઈ બેઠા. આ પછી જુવો ઉભો થયો અને દેવીના દહેરામાં જઈ પંચરમાં કારેલી દેવીની મોટી મૂર્તિ બહાર ઉપાડી લાવ્યો. સવળા જંગલીઓએ આખરે કાંડી નાખે એવા અવાજથી દેવીની જાપ પોકારી. આ જાપજાનના વચ્ચે જુવાએ દેવીની મૂર્તિને અગ્નિકુંડ સમીપ સ્થાન આપ્યું. અગ્નિ કુંડમાંથી અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ નીકળવા લાગી, સર્વત્ર પ્રકાશ પથરાઈ રહ્યો. જુવાએ દેવીના પંચર પર પાણી રેડ્યું. આ પછી તે દેવી રૂપ પંચર પર સીંદુર મોપડી લાલરંગની ચુદડી ઓરાડવામાં આવી. પુષ્પ અને દારૂ ચડાવવામાં આવ્યા અંબીલ ગુલાલનો ઢગરો થયો. ધીના બે દીવા માટીના કોડીવામાં પ્રકટાવવામાં આવ્યા. પછી દેવીની આગળ પાંચેક નાળીયેર વધેરવામાં આવ્યાં. નાળીયેર વધેરવાનું કાર્ય પૂર્ણ થતા દારૂનો એક શીશો તોડી દેવીની ઉપર મદીરા દેવીને ચડાવવામાં આવ્યા. જુવાએ સર્વને પ્રસાદ લેવાની આજ્ઞા કરી. એક જાંબલી ઉભો થયા અને તેણે દરેકને વારા ફરતી એકેકે ખાસો પાચો. જુવો આવ્યો શીશો મટમટાતી થયો. ડાખનું વગાડવાની આજ્ઞા થતાં એક જાણુ ડાખનું વગાડવા લાગ્યો. ડાખ-લાના અવાજની સાથેજ જુવાનું શરીર ધીમે ધીમે ધુલવા લાગ્યું. તેના શરીરમાં માતા પ્રવેશ્યાં. સવળા ઝે-ઝે-ની ઝૂંસો પાડવા લાગ્યા. જુવો શરૂપર ચડ્યો અને મોઢા અપાજ કરી ખૂબ ઘૂલવા લાગ્યું તેનું ભક્ત મંડળ તેને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યું. દેવી સ્વરૂપ જુવો લાખા રામદા તાણી જવાળ દેવા લાગ્યો. આપું એક કલાક ચાલ્યું. બાદ જુવાએ પાણી માગ્યું. તરત તેને પાણી પાત્રમાં આવ્યું. દેવી તેના શરીરમાંથી નીકળી ગયાં. જુવો ઘૂલ્યોતો બંધ થયો. સવળા તેને નમ્યા. આ પછી તે જુવાએ મનમાં કંઈક જરૂર પડી ચડક અને ખીર અગ્નિકુંડમાં હોમવાની આજ્ઞાત કરી. આ કાર્ય પૂર્ણ થઈને અર્ધી કલાક ચાલ્યું. મધ્ય રાત્રિએ આ જવાનકે પોડી પ્રદેશમાં આવી ધમાલ મચી રહી હતી. મુજાળા-કુમુદકાન્તા અને છપાઈ રહેલા અન્ય બીજા ગંગો આવેલા સ્વદ્ય વિદ્યારક પ્રસંગે આતુરતા પૂર્વક અવલોકી રહ્યા.

ઈશાવાડ્યોપનિષદ્

(અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪૪ ૧૮૫)

પરિમન્ સર્વાણિ મૂતાભ્યામૈવા મૂદિજાતતાઃ ॥ તત્ર કો મોહઃ કઃ શોકઃ પૃથાગમનુપરપતઃ ॥૩૥

અર્થ—જે કાળે, સર્વ જૂતો, આત્માજ અવધો છે એવું પુરૂષને બાધ થાય છે, તે કાળે તે બાધનારને મોહ કોણ છે, શોક કોણ છે; એટલે તે બેનાર છે.

ટીકા—આ મંત્રમાં પણ ઉપદાન મંત્રનો ધણો ખરો અર્થ આવેલો છે. જે કોઈ માણસ આત્માનું ખરું સ્વરૂપ સમજે છે, તે માણસ જ્યારે એ સંમૂળે છે, ત્યારે સૃષ્ટિ માંહેલી સર્વ વસ્તુનો તે આત્મા બની જાય છે, એટલે પોતાનામાં જે ખરું તત્ત્વ છે તેને તે એળખે છે. એટલે આત્મ જગત બ્રહ્મ છે એ ઉપદેશને મહણ કરીને હું બ્રહ્મ છું એવો જ્યારે પુરૂષને અનુભવ થાય છે ત્યારે એકજ ચરત્ચર આત્મા સાસે છે, એવી વિતાન અવસ્થામાં દંત ટળી જાય છે, જીજ્ઞાસુની પરતુજ નથી રહેતી કે જ્યાં બિન્નભાવ હોય. નામ રૂપાત્મક જગત વ્યવહારી જગત તેને રહેતું નથી. તેમ યતાં દુઃખ ક્યાં? સુખ ક્યાં? શોક ક્યાં? મોહ ક્યાં? કદેશ અને માયાનું કારણ માત્ર કામના-ક્રમ્ભ છે. એ કામનાનું મૂળ અવિદ્યા છે, તે આવદ્યા ટળી જાય છે, અને જ્યારે મૂળજ નથી રહેતું તો યજ્ઞ, યાજ્ઞા, કુલ, રૂપ રહેજ ક્યાંથી. અવિદ્યાની નિવૃત્તિ યતાં આ રૂપ પ્રાપ્ત થાય છે એટલે શોક મોહાદિકનો અભાવ થાય છે, જેમ કોઈ જળાશયમાં જળ સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેમાં મોર્ચા યતાં નથી. તેમ જ્ઞાનવાનને શાંતિ પ્રગટ થાય છે ત્યારે ઉર્મીઓ રહેતી નથી. એ ઉર્મીઓ ૭ છે. શોક મોહ એ મનની ઉર્મી છે, જુખ તરસ મુશ્કીની ઉર્મી છે, અને જન્મ મરણ દેહની ઉર્મી છે. એ જે ૭ ઉર્મીઓ તે આત્માની નથી, તે તે કેવળ શુદ્ધ વિજ્ઞાન ધન, આકાશવત્ છે, સર્વ કામનાનું કારણ અવિદ્યા છે, માટે જ્યાં વિજ્ઞાન અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ ત્યાં સર્વ કામનાનો અભાવ થાય છે, જ્ઞાનનો અભાવ તેજ અજ્ઞાન. જ્ઞાનનો ઉદય થયો કે અજ્ઞાન રહેતુંજ નથી, માટે જ્ઞાનવાનને અવિદ્યા છેજ નહીં, અને તે નથી એટલે શોક મોહ ક્યાંથી હોય? સુષુપ્તિમાં (ગાઠ નિદ્રામાં) શોક હોતો નથી એ વાત ખરી છે, પરંતુ શોકનું મૂળ-મૂળ તો તેમાં રહેતું છે એ અવસ્થા માત્ર લયની અવસ્થા છે. અહંબ્રહ્માસ્મિમાં જે હું તે હું પણ હવે જાણું રહ્યું છે.

સુષુપ્તિ સમાધિતા જેવી અવસ્થા છે, એમાં ફેર એટલેજ છે કે સમાધિ સાત્વિક સ્થિતિ છે અને સુષુપ્તિ તામસિક છે. જેથી તે મધ્યેના અનુભવનું જ્ઞાન અને સ્મરણ રહેતું નથી

સ પર્થિવા જ્યુલ્મકાયામગ્રમસ્તાર્ધિરં જુદમવાવ વિદ્યમ ॥

હર્ષિર્મનોપો પરિહ રવચન્દ્રર્વાચાત્મતોડર્વાન ચ્વદવાચાત્મતોડર્વાઃ સતઃક્રયઃ ॥૮૥

અર્થ—શુદ્ધ, કાયા રહિત, હિર રહિત, નાડિયા રહિત, નિર્માળ, પાપ રહિત, તે (આત્મા) ચારે તરફ વ્યાપી રહ્યો છે નિદાનદર્શી, મનનો નિયામક, સર્વોપરી, સર્વજ્ઞ, યથાશૂન કર્મ રૂપના સાધનથી, ઘણા કાળ સુધી રહેનાર પ્રજાપતિને માટે પદાર્થોના વિભાગ કરતો રહ્યો છે. ૮.

રીકા—આગળા મંત્રોમાં જે આત્મત્વ કહ્યું તે કેવું છે તે આ મંત્રમાં દર્શાવેલું છે, આત્મા તેજ પ્રહ છે. એટલે પ્રહ અને આત્માની એક રૂપતા છે, જેમ નદી સમુદ્રમાં. મળતાં બેઠ જતો રહે છે, તેમ આત્મા પરમાત્મા સાથે એકરૂપ બની જાય છે એ આત્માનું સ્વરૂપ કેવું છે? તે શુદ્ધ છે, એટલે જ્યોતિર્મય-તેજોમય પોતાની મેલિજ પ્રકાશતો. (આપણે અગ્નિનો જે પ્રકાશ જોઈએ છીએ, તે પ્રકાર શુદ્ધ અથવા નિર્મળ નથી. અને તેથીજ તેને અડતાં દગાય છે, તેને રંગ છે. પાણી પિયે છેએ તે શુદ્ધ પાણી તત્ત્વ નથી, તેમાં સ્વાદ છે, સ્વાદ એ પૃથ્વીત્વ તો હજી છે, ત્યારે એ જે તત્ત્વ આપણા અર્થે સુશુધી હશે તે એવામાં આવે છે તે શુદ્ધ નિર્મળ નથી. અર્થ જે જ્યોતિ કહી છે, તે કેવળ શુદ્ધ અગ્નિચિત્ત, અને જેને ચિત્તજ કહિયે તો આમે, તેવી તે છે. કાયા રહિત કેાદર્પણ જતવું જેને શરીર નથી, જેને લિંગ શરીર નથી. એટલે સૂક્ષ્મ શરીર રૂપી વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ ઉપાધિથી રહિત છે. સારંગ્ય કે તેને કંઈપણ રૂપ, આકૃતિ, વિકૃતિ છેજ નહિં છિદ્ર રહિત, તેને કંઈપણ ચોટ લાગે તેમ નથી, તેને કેાદર્પણ રૂપી ભેદી ચકાય તેમ નથી, અથવા ક્ષત્રિયો નથી કે જેને વડે તેને ચોટ લગાડાય, કેાદર્પણ પરમાણું તેને વિશે પ્રવેશ કરી શકે તેમ નથી, તે કેાદર્પણ આલેખના સંયોગથી વ્યથો નથી, તે એક અખંડિત રસ રૂપ છે એટલે છિદ્ર રહિત છે. તે નાડી રહિત છે. છિદ્ર અને નાડી રહિત કહેતાં એમ દર્શાવ્યું છે કે વ્યષ્ટિ સ્પૂળ શરીર રૂપી ઉપાધિ, અને સમષ્ટિ વિરાટ શરીર રૂપી સ્પૂળ ઉપાધિ રહિત છે. નિર્મળ છે, એટલે પ્રકૃતિ અને તેના જે કાર્ય તે શકત તેવું જેને ભેધન નથી તે પૃથ્વિ આદિ પ્રકૃતિ પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ, મન બુદ્ધિ અને અહંકાર, એ અલ્પા આદિ પ્રકારની પ્રકૃતિ છે. એ એ જીવાત્માથી પ્રકૃતિ તો જુદી છે. જીવાત્માને તે જુદી બાસે છે, જ્યાં સુધી અજ્ઞાન છે, ત્યાં સુધી તે જુદી જુદી જણાય છે, પણ જ્યાં એકજ તત્ત્વ પ્રકારી રહ્યું, ત્યાં પ્રકૃતિ સ્વીજ કયાં તેને વિશે સદૃશ્ય દુર્ગંધ કંઈજ બાસતા નથી. એટલે તે પાપ રહિત છે ધર્મ અધર્મ કૃતી અકૃતી, પાપ પુણ્ય, સ્વર્ગ નર્ક, જન્મ મરણ, કુળ મુળ, બંધ મોક્ષ, આદિ દંડના જે જોડાં છે તેજ પાપ રૂપી છે, અને તેથી તે રહિત છે દંડ એ અજ્ઞાનથી છે, અને અજ્ઞાન એજ પાપ છે, તેથી તે રહિત છે, કેમકે તે સત્ત્વ જ્ઞાન મનેષ છે. તે આરે તરફ વ્યાપી રહેલો છે એટલે કેાદર્પણ સ્વરૂપ તેના વિના ખાલી નથી. આકાશ સંપળે પ્રાપ્ત ચપલું જાણાય છે, પણ તેનાથી પણ એ સૂક્ષ્મ છે અને તેથી સર્વ વ્યાપક છે. એમ છે તેથી કંઈ પણ તેનાથી અજાણ્યું નથી. તે સંધર્માનો દૃષ્ટા છે એમ કહીયે તો ચાહે, કંઈપણ કર્મ થાય તો તે જાણે છે, તેનાથી કહ્યું કંઈજ નથી, ત્રણ કાળો તે જાણનાર છે, જુત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય, સર્વ તે જાણે છે, એ વધુ કાળ તેને વિશે નથી, તે અખંડિત એકરસ છે અને તેને સદાય એકજ કાળ છે. કાળ-સમય એ કર્મની સિંચાથી બિન બિન દેખાય છે. સર્વ હરે છે અને આવશે છે, એ ખેતી વચ્ચેના કાળ એ સમય-વખત એ બિન સમયથી જુદો દેખાય છે, આ દેખાય તે કૃત કર્મને લીધે છે, સૂર્યનું ઉગવું અને આસમનું એ કર્મનું માપ કાળોને અમુક ભાગ છે, પણ કાળ સદાય એક મરખો છે, અને આત્માને કર્તાપણું, ભોગવવાપણું છે નહિ, તો કર્મ નહિં એટલે કર્મનું માપ પણ તેને વિશે કહેવાતું નથી. તેતે તો સદા વર્તમાન કાળજ છે. તેમને તો નિવામક છે. મનને જાણવા-વાળો સર્વજ્ઞ હવર છે તે સર્વથી ઉપર છે. આકાશ સર્વને આગ્રહિત કરે છે પણ આકાશથી તે, પર છે. આકાશથી તેને આગ્રહાન થતું નથી, ઉલટું આકાશ તેનાથી છે, એટલા મારે સંકુચી

તે એટલું છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી, જળ, ગૃહ નક્ષત્રાદી, દિશા, અને શુ, બુધર, સ્વર શોક, ત્રણ બુધન - સઘળા આકાશથી વિટલાવલાં છે અને આકાશથી આત્મા સૂક્ષ્મ અને પર છે, અને તેમ છે તો આકાશને એ બિન્નઓથી ઉપર છે; તે આકાશ પરથી આત્મા પર છે, તો એ સઘળાથી ઉપર આત્મા છે એમાં શો સંશય ? તેમ છે તો એ સર્વનો આધાર છે. સર્વનો ચલાવનાર છે. તે સ્વયંજ છે, પોતાની હજીયાથી પેતે રહેલો છે, તેનો કોઇ કર્તા નથી સર્વથી તે સુક્ષ્મ છે, સર્વનો ઉપરી છે, તે અક્ષર છે તે સ્વતઃ સિદ્ધ છે અને તે અવિનાશી, સર્વ કાળને વિશે રહેનારો છે. જુદા જુદા રૂપે તે કામ્યમાન છે, જુદા જુદા ઉપાધિના યેગે જુદો જુદો તે દેખાય છે, પણ એ માત્ર ઉપાધિને લીધે છે, તે તો સર્વદા એકજ રહેલો છે. પ્રજાપતિ એટલે સંવત્સર છે. જ્યારે જ્યારે સૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે ત્યારે સંવત્સર તો હોય હોય ને હોયજ. માટે સંવત્સર ને પ્રજાપતિ ગણે છે. એના હિતને માટે, અગ્નિ હોત્રાદિ જે કર્મ કહેલાં છે, તે કર્મને અનુસરીને જે જે ઘટના કરવાની તે તે કરે છે.

મનનો પૂર્વ-પહેલો ભાગ નકાર રૂપે છે, બીજા-પાછલા ભાગમાં, આત્માની કંઈક સમજ લક્ષમાં આવે તે હેતુથી, અગર જો તે લક્ષ્ય સ્થિત છે, લક્ષ્યથી પર છે તે છતાં, ગણે તેનાં લક્ષ્ય હોય તેમ લક્ષ્ય દર્શવેલાં છે.

શુકનો અર્થ કેટલાક, શુક એટલે શોક અને ૨ એટલે મુક્ત-ચોક્ષી મુક્ત એવો કરે છે. તેમજ અવધુનો અર્થ મધુ એટલે નાનું અને અ એટલે અભાવ, નથી એટલે નાનો નથી તે એવો કરે છે. સાશલ કે તે પરીપૂર્ણ અને સદાકાળ માટે છે.

(અપૂર્ણ.)

મધવચરામ બળવચરામ હોરા.

જીવન સંગ્રામ.

મનુષ્યને પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ દુસ્તર સંસાર સાગરને પાર કરવા શરીરરૂપી સાધન આપ્યું છે. એક નટની મારક મનુષ્ય બાળપણથી શ્રદ્ધાવરણ પામત અનેક પ્રકારના વેષપરિવર્તન કરી પોતાનો પાટ લગવી છેવટે 'વિવક્ષિત યમધાની જવનિકામ' મમરૂપી ધૃત્યુના પડદા પાછળ અદૃશ્ય યદ્દ બદલે છે. જીવન એ નાટક છે પરંતુ એ નાટક અનેક ગંભીર ઘટનાઓથી અપૂર્ણ છે એટલે આધારણ નાટકની મારક ન બળવી શકાય. જીવન કેવળ જીવનું તે નથી પરંતુ જીવન તો તેજ કહી શકાય કે જે જીવનથી ચારે તરફ જીવન જીવનજ દૃષ્ટિગોચર થાય. ખરું જીવન જીવતાં કંઈકનેજ આવડે છે. આર્થપ્રજ્ઞ ન્યારથી જીવનનો અર્થ જૂહી ત્યારથી તેનું કૃત્રિમ જીવન શરૂ થયું અને ત્યારથીજ એના અધઘનતનનું બીજ શોધાયું. સોમ્ય અને મુંઝવેમય પુષ્પ ચારે તરફ મુંઝવે તથા સોનર્ય પ્રસારી પ્રેક્ષકના ચિત્ત કરી લે છે ખરું જીવન એજ પ્રકારનુંજ હોય, કેવળ કિરપૂર્તિ અને સ્વાર્થ પરાવલ્લતા એ માનવી જીવનના અંગ નથી હોય તો પંજુ છેક ઔષધક્રિતએ માનવી જીવન એટલે જુદી તથા વિષેક પૂર્ણ જીવન, પરમાર્થ પરાવલ્લતા અને જાતબાવ ઉપરાંત

પ્રકારનું જીવન હોઇ શકે કે નહિ. એ સંબંધી કદાચ શંકા હૈમવે પરંતુ આય પ્રજાની મર્યાદામાં એવા જીવનના એક નહિ પ્રકાર અનેક દૃષ્ટાન્તો દર્શાવેલા થતાં હોવાથી એ શંકા દૂર કરી શકાય નીચે ઉલ્લેખી શકાય તેવી વિમાન તથા વગ્ગાનિકને બોધ કેટલીક વખત પશ્ચીની શ્રાન્તિમાં પડી જાય છે, વિસ્મય પામે છે કે મનુષ્ય તે શું ? ઉપર જઈ શકે ખરો ? માનવી જીવંતીનું અધઃપતન એનાં હિતને નેત્રો સમક્ષ અસંભવતાનું આવરણ આજ્ઞાદિત કરી દે છે, જેને લીધે મનુષ્ય કાંઈક સ્તબ્ધ નેવો જતી આદર્શ જીવનના અસ્તિત્વ ભરે પણ શંકા કરવા મંડી જાય છે. વસ્તુતઃ આદર્શ જીવનના સાધનોનો લોપ નથી પરંતુ મનુષ્યની બીજતા તેમજ પ્રમાદ એ સાધનોનો મર્યાદા ઉપરોમ થવા દેતા નથી. એ ઉચ્ચ જીવનની પ્રાપ્તિ પૂર્વજીને સહજતા થતી તેજ પૂર્વજીના અનુભવે આજે એ શુદ્ધ જીવનનાં સ્વરૂપ પણ હૈમવે થઈ પડ્યાં છે. એવી ઉચ્ચ જીવંતી મેળવવી બોધ્યે તેવા પ્રયત્નો થાય અને માર્ગમાં વિરોધ ઉત્પન્ન કરનારા દાનવો સાથે ઘેર સંઘ્રામ કરી વિજય મેળવાય તોજ એ આદર્શ જીવન પુનરપિ આર્થ પ્રજા પ્રાપ્ત કરી શકે અન્યથા નહિ.

વિદ્વ શિરોમણિ ભટ્ટાચાર્ય નરેશ એકજ શ્લોકની અંદર આદર્શજીવનના સાધનો દર્શાવ્યા છે. અને એ સાધનો જીવન સંઘ્રામના અતીવ ઉપયોગી હોવાથી આપણે તેમનું અપરોક્ષ કરીશું.

પ્રિયા સ્વાસ્થ્યા વૃત્તિર્નલિપ્તમ સુખંમેડપ્પસુહરં ।

સ્વસન્ધૌ નામ્ન્યર્પણં સુદૃઢધિ ન વાચ્યઃ કૃત્તપત્તઃ ॥

વિપસુષ્વૈઃ સ્વેપં વદમત્તુવિ શ્વેપં ચ મદત્તં ।

સર્તા ક્રેમોદ્વિદ્ય વિપ્લવમસિ ધારામત્તમિદમ્ ॥

મનુષ્યની માનસિક વૃત્તિ પ્રથમ એટલું જ નહિ પરંતુ ન્યાય અર્થાત્ અર્થ ન હોઈ વિવેકી હોવી જોઈએ. કેટલી સ્તાબ્ધિએથી મુલની પવિત્ર વેદી પર અસંખ્ય જીવોના બલિદાન અપાયા. ઇતિહાસને પાને પાને મુલના જોય થઈ પડેલા નરનામકોના નામ તથા કામ દેખાય છે. આ બધું શા માટે ? માનસિક વૃત્તિની લોહપ્રતા તથા તેની વિલેપણ અને લોહપ્રતાને તૃપ્ત કરવા માટેજ. દાનઆમાં કેટલાક એમજ માની બેઠા છે કે કોઈપણ પ્રજાના હક્ક છીનવી લેવા એમા લેશ માત્ર પણ પાપ નથી. ભારતમાં પણ એવા બહીરોની સખ્યા જોઈ નહિ હોય. જૂખ્યાને રોટલો અને તરસવાને પાણી આપવા બદલે તેમના મોઢામાંથી રોટલો છીનવી લેનારા પણ જડી આવે તો નવાઈ નથી. માનાસિક વૃત્તિને આપણે બીજા શબ્દોમાં દાનત કહીશું તો બરાબર સમજી શકારો. દાનત દાનત અને પેટ એ ત્રણ વસ્તુઓ હરેયાં સાથે રાખવાનું આપણા પરકા કદી ગયા છે. મત મદા સંઘ્રામ તથા એવા પ્રકારના અનેક વિચલોમાં મૂળ કારણ શોધો તો એજ બહારી રણે ચંદનારની દાનત બગડી છે. એ બગડેલી દાનતના પરિણામે સંસારની સુંદરમાં સુંદર વ્યક્તિઓ નષ્ટ થઈ. દુર્યોધનની ખરાબ દાનતેજ ભારતને ભારતનું મુલ દાખવ્યું. રાવણની ખરાબ દાનતને લીધેજ રામ રાવણ મુલ બગડ્યું. દાનત શુદ્ધ ન હોવાથી લેસેર અને માગેગામ જ્યાં જુઓ ત્યાં કલેશ, કુસંપ અને કલહ જોવામાં આવે છે. રાજની દાનત શુદ્ધ ન હોય તો પ્રજામાં કયાથી શુદ્ધિ આવે ? પ્રજાના શિરોમણિ કહેવાતા સંજ્ઞાનોની દાનત કલકિત હોય તો જગ સમાજ કોનું અનુકરણ કરી ઉચ્ચ જીવનને મેળવે ? કલિકાળે બીજે અર્થે ખરાબ દાનત પણ થઈ શકે. પરત્વી, પર

ધન ઇત્યાદિ જોઈ પોતાનો તે પર હક્ક ન હોવા છતાં તે પર મોઢી પડી તેનાં ઓહક બંનેનોરા આજે વણા મળી આવશે. આત્મ સંયમનો લોપ થવાથી દાનતને નિરંતર શુદ્ધ બનવવાનું સંધિને પણ યોગ્યું. દાનત અરામ હોય તો કેવું પરિણામ આવે છે એ તીચે નંજીવેલાં દર્શાવેલ પરથી જણાશે.

એક સમય એક ભૂપતિ પોતાનાં સહોદરી બહાર આવેલાં એક ઉપજન તરફ પોતાના વૃદ્ધ મંત્રી સાથે ફરવા ગયો. બગીચાની અંદર પેસતાંજ અનેક સુવાસિત પુષ્પોનીં મીઠી તથા મૃદુલ સુગંધીથી રાગનું ચિત્ત પ્રસન્ન થઈ ગયું. એટલામાં બાગનો માળી આંસી પહોંચ્યો અને રાગને કાંઈ મોટો શ્રીમંત ગૃહસ્થ જણાવી અત્યંત આવકાર સાથે તેનું સ્વાગત કર્યું. દાદમ, સંદેશજન, નારંગી, મેસમી ઇત્યાદિ ફોનાનાં વૃક્ષ ફળ બારથી લચ્છી રહ્યાં હતાં અને એમ મુલ્યવાતાં હતાં કે 'ફોના બાહુલ્યથી અને હમેશાં ઝૂકીએ છીએ; અગિઆથી ઉન્નતમરતકનથી રહેતાં' રાગએ માળીને રહું 'આ બગીચો મેં મારા જીવનમાં આજેજ જોયો. અહીંનાં દાદમ ઘણાં સંદેશ દેખાય છે. જા અને એક ખાસામાં દાદમનો રસ લઈ આવ.' માળી તરતજ દેડયો અને ફાલુ-વારમાં એક ચાંદીના ખાસામાં દાદમનો મધુર રસ ભરીને લઈ આવ્યો અને રાગનો હાથમાં મૂક્યો રાગ રસ મઠ મઠાવી ગયો, અને માળીને ધન્યવાદ આપતાં જણાવ્યું. 'માળી, આ બગીચો કેનો છે ? સરકારી દફતરમાં આ બગીચાનું નામ છે કે નહિ ?' માળીએ ઉત્તર આપ્યો 'અદેરબાન, આ બગીચો શેવકનો છે; સરકારી દફતરમાં નામ છે. તે વિના મારાથી આ રાગમાં શેવવા કેમ ?'

રાગ તથા વૃદ્ધ મંત્રી માળીને કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા વિના બાગની બહાર નિકળ્યા રસ્તે ચાલતાં રાગએ મંત્રીને પૂછ્યું, 'મંત્રીજી, આ બાગની વાર્ષિક પેદાશ કેટલી છે વાર ?' મંત્રીએ કહ્યું 'મહારાજ, આ બગીચાની વાર્ષિક ઉપર લગભગ ૧૦,૦૦૦ રૂપીઆની હંતી પરનું હામણું બમણી છે.'

ચોડી વાર સુધીતો રાગએ વિચાર કર્યો અને પછી મંત્રીને પૂછ્યું 'મંત્રીજી, આ બાગ પર વેરા કેટલો છે ?' મંત્રીએ જવાબ આપ્યો કે 'હજૂર બાગની સરઆતથીજ રૂપીએ ૧ પંસા પ્રમાણે વેરા લેવામાં આવે છે અને હજુ પણ તેજ દર ચાલુ છે.'

રાગએ મંત્રીને આગળના સ્વરૂપમાં કહ્યું, 'મંત્રીજી, બગીચાની ઉપજ જોતાં એ દર પંજોજ એછો. કહેવાય માટે ચાલુ વર્ષથી રૂપીએ ૧ આના પ્રમાણે વેરા વસુલ કરવો મંત્રીએ જણાવ્યું. કે 'હજૂર. બધાને સરખી રીતે ન્યાય થાય તો સાફ આપની ઈચ્છા જો દર વધારવાનીજ હોય તો પછી દરેક બાગને એક સરખી રીતે ન્યાય આપવો એ હિત છે.'

રાગને મંત્રીની વાત પ્રસંદ નહિ પડવાથી કાંઈક ક્રોધ થયો અને તેણે મંત્રીને કહ્યું. 'મંત્રીજી તમારે તમારા અધિકારની અંદર રહી વાત કરવી. તમારું કામ મારી આગળે આધીન રહેવાનું છે.'

મંત્રીએ એ સંબળી મેમ ધારણ કર્યું. ચોડા દિવસ પછી રાગ અને મંત્રી ફરીથી તે બાગની સુલાકાતે નિકળ્યો રાગએ દર વધારવાનું કામ મંત્રીને સોંપ્યું હતું પરંતુ ચતુર્મંત્રીએ હજુ સુધી રાગની અન્યાય યુક્ત આગળે અમલમાં મૂકી ન હતી. વીતો કરેતા કરેતા બંનેએ બગી-

મામાં પ્રવેશ કર્યો પ્રવેશ કરતાંજ રાજ્યએ માળીને દાઢમનો રસ લાવવા ફરમાવ્યું. તરતજ માળી ત્યાંથી ગયો અને એ ચાર પાંચ દાઢમ તોડી રસ કાઢ્યો, છતાં પણ પ્યાલો બરાલો નહિ, મર્દ વખતે કેવળ ભેજ દાઢમના રસથી પ્યાલો ભરાઈ ગયો હતો પરંતુ આ વખતે તો માળીએ લગભગ ૧૦૬૬મ નીચોબ્યાં તો પણ કેમે કરી પ્યાલો બરાલો નહિ. જેમ તેમ કરીને પ્યાલો ભરાતાં માળી રાજ પાસે આવ્યો. રાજ્યએ પ્રશ્ન કર્યો કે ‘માળી, આજે એક કલાક વીતી ગયો, છતાં તું રસ કેમ લાગ્યો નહિ ? માળી પિમાસજીમાં પડી ગયો કે ‘હવે સત્ય કહેવું કે અસત્ય’ રાજ્યને તે દિવસ જેવો સ્વાદ લાગ્યો હતો તેવો સ્વાદ પણ લાગ્યો નહિ. માળીએ કહ્યું, “મહારાજ, આપ ભમા કરો તો કહું” રાજ્યએ કહ્યું “જો હોય તે વિના પિલકે જણાવી દે.” માળીએ પોતાના મનને દઢ કરી કહ્યું “સાહેબ, કહો ન કહો, પણ મારા રાજ્યની દાનત બમડેલી લાગે છે, સંભવ છે કે મારી વિપુલતા તથા સમૃદ્ધિ બેઠા મારા રાજ્યની દાનત બમડી હોય.”

એ સાંભળી રાજ્યની સાત્વિક શક્તિ બજૂત થઈ અને તેને પોતે કશી બૂઝનો પડનારો ચવા લાગ્યો; મંત્રીજીને આજ્ઞા આપી કે ‘કર વધારો નહિ.’ રાજ્યની મુધમેલી દાનતને પરિણામે તે માળીનો બગીચો પુનરપિ રસમય બની ગયો અને તે રાજ્યનું રાજ્ય પણ આજાદ થયું.

રમણીકલાલ ગિરધરલાલ મોદી.

મરણ પછીની સ્થિતિ.

આપણા સ્મૃતિ સરીરને મરણ છે તે વાત ચેતસ છે. વહેલા મોટા પણ દરેક માણસ મરણ પામે છે પણ મરણ પછી આપણું શું થાય છે તે વિશે કાઠપણ ભર્યા વિના આપણે મરણ પછીએ તો મોટી બુદ્ધ થાય છે. દાખલા તરીકે આપણી એક છત્રામાથી બીજા છત્રામાં બગીચી થાય છે તો આપણે તુરત તપાસ કરવા માડીએ છીએ કે ત્યાંના ઉચાપાણી કેવા છે, ત્યાંના મોઢા કેવા છે ત્યાં શું શું વસ્તુઓ મળી રાકે છે અને આપણને જોઈતું હોય તેવું ત્યાં ન મળી રાકતું હોય તો આપણે તે વસ્તુ સાથે કોઈ જવાની તપાસી કરીએ છીએ તે પ્રમાણે મરણ પછીની સ્થિતિ સંબંધમાં પણ જો આપણે દેટલીક હરીફતા તપાસીએ તો આપણી અગત્ય મરે અને બહુ ફાવશે થાય. મરણ પછી શું થાય છે તે આપણે જાતે જાણવા ચક્રિમાન નથી પણ આત્મિક જ્ઞાનમાં આગળ વધેલા પુરૂષો પાસેથી આપણે તે જાણી શકીએ છીએ. અને તેથી કરીને જો આપણે તેમના વાતો માનીએ તો નુકસાન કરતાં લાભ વધારે થાય છે, આપણાં શાસ્ત્રોમાં પણ આ હરીફતા લખેલી છે અને તે સંબંધી સારી માહિતી લીધી હોય તો મરણથી આપણે ઓછા બહીલા થઈએ છીએ, મરણનો અર્થ સ્મૃતિ સરીરમાંથી ચાત્ર સરીરનું બહાર નીકળવું એટલેજ છે. મરણ થતા પહેલાં આપણને બીમારી આવે છે તે વખતે સ્મૃતિ સરીરને દુઃખ થાય છે પણ જેમ જેમ મોતને વખત નજીક આવે છે તેમ તેમ દુઃખ ઓછું થતું જાય છે અને છેવટે આપણે બીજાકુલ જોવાન થઈએ છીએ. આજ વખતે આપણે જોવાન હોઈએ છીએ ખરા પણ આપણા

સ્થૂળ શરીર અને સૂક્ષ્મ શરીર વચ્ચેની દોર તુરે છે ત્યારેજ ખરું મરણ કહેવાય. કેટલોક વખત સુધી તે મેળ કાપને રહે છે તેનું કારણ ધણા દાખલામાં મરેલા મણુએલા માણસો જીવતાં થવાના અથવા તેા દફન કરેલા શરીરમાં થોડા વખત તેમના શરીરની લીલગાલ થવાના દાખલાઓ છે માટે મરણ પામેલાને તુરતાતુરત જુમીદાર કે અમીદાર કરવો નહિ. મરણનો સમય નજીક આવે છે ત્યારે તથા મોત થયા પછી નજીકનાં સગાં વ્હાલાંને તેના વિશેષ માટે દુઃખ થાય છે ખરું પણ તેથી બહુ અકસોસ કરવો ધરીત નથી. તે માણસ તેા આપણી સાથેતો અમુક પ્રારબ્ધ સંયોગ હતો તે પૂરા થવાથી તે ચાલ્યો જાય છે. થોડા સંબંધવાળા થોડી મુદતમાં વિશેષ કરાવે છે. વધારે સંબંધવાળા વધારે વખત જીવી વિશેષ કરાવે છે. વળી વિશેષ કરવાનું તે મરનારના હાથની વાત નથી અને તેથી કરીને કેટલાંક સંબંધીઓ મરનારને હૃદયને ધણું કડવાં વચન બોલી શોક કરે છે તે પણ સાચું નથી. માટે તે વખતે તમામ પ્રેમવાળાંને મુગાં રહી પ્રભુપ્રાર્થના કરવામાં રોકાવું. મરનારને થોડા વખત સુધી બેબાન સ્થિતિ સામાન્ય રીતે દરેક દીવસ સુધી રહે છે અને તે વખતે સ્વપ્નામાં જેમ આપણને કોઈ વખતે યુક્તજ આનંદ થાય છે તેવો તેને આનંદ થાય છે. સામાન્ય રીતે સપના જીવેને આ આનંદ થાય છે પણ જે બહુ ખૂતી કે બહુ પાણી જીંદગી માગતા હોય છે તેમને બહુ બપાનક દેખાવો પેલો આનંદ થવાને બદલે તુરત દેખાય છે પણ ગાંધી સંખ્યામાં બહુ જીજ્ઞાસા માણસો આવે છે. મુલા પછી બાકી રહેલા કોષોમાં એક પ્રાણ-મય-જાણમય છે જે હવે તેનું છેવટનું ઘાડામાં ધાકું સૂક્ષ્મ શરીર બની જાય છે પછી તે પ્રેત અવસ્થાને પામે છે જ્યાં વાસના સારંગ તેની છેવટની કાયા મણુાય છે કેટલાક વખત પછી પિંદ લોકમાં જ્યાં મનસીક કાયા હોય છે ત્યાં, પછી સ્વર્ગ લોકમાં એમ ઉત્તરોત્તર ચક્રતા લોકમાં તે જાય છે. કેટલોક વખત દરેકને અમુક લોકમાં રહેવું પડે છે તે દરેકની યોગ્યતા ઉપર છે યોગ્ય વખત નથી. જ્યારે મરનારના સમાવહાલાં રહે છે ત્યારે તે રડવાના અવાજનાં આદિજનો તે જીવાત્માને અસર કરે છે અને ઉલ્લેખને કાંઈ જગાએ તેમ તે કવખતે જલદી જાગી જાય છે અને ચીરકામ છે કે શાથી મને અમ્મ દુઃખ કરવા હશે, માટે રડવું યોગ્ય નથી. જાગત થવાની અમ્મ સ્થા પ્રાપ્ત થવા પહેલાં જો તે આપણા રડવાના ખનિથી જાગત થાય છે તો તેને બહુ બંધાનક દેખાવો જે કામલોકમાં હમેશ રહે છે તે દેખાય છે ને તેને વિશેષ દુઃખ થાય છે એ મરનારનો જીવત્મા તેા ધરના બધાને જોઈ શકે છે. દરેક સ્થૂળ પદાર્થમાં સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ છે તે અંતરી કરી તે સમાયલા છે જેમ એક દડાઓથી મરેલા રૂમમાં વચ્ચે વચ્ચે ખાલી જગામાં હવા ભરાયલી છે તેમ ગોપડીમાં ૧૦૦૦ સ્થૂળ પરમાણુ હોય છે તેમ ૧૦૦૦ સૂક્ષ્મ પરમાણુ છે આપણે જીવતી આંખે સ્થૂળ પરમાણુ દ્રવ્ય જોઈ શકીએ છીએ ત્યારે ગુપ્તરસો માણસ સૂક્ષ્મ પણ જોઈ શકે છે કારણ કે તે પોતે સૂક્ષ્મ અંતરદ્રષ્ટી ધરાવે છે. આપણે સૂક્ષ્મને નથી જોઈ શકતા પણ મરેલાને તેા સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ બધું જોવાની શક્તિ છે. મરણ થયું છે એમ તે જાણતા નહોય ત્યારે આપણને તે કોઈવાર પ્રેમથી બોલાવે છે પણ ખરો. પણ આપણે તે સૂક્ષ્મ શરીરનું કાર્ક સાંભળી શકતા નથી તેથી તે અજાણ થાય છે પછી તેને જીવત સૂક્ષ્મ શરીરવાળા સમજાય પાડે છે અને સૂક્ષ્મમાં આગળ વધવાનું જતાવે છે. મરનારનો જીવત્મા વાસના શરીરમાં હોય છે ત્યાં તેને દુઃખ પણ હોય છે પણ તે આપણા શારીરિક દુઃખ જેવું-સ્થૂળ શરીરમાં જે વાસનાઓ વસે નથી થઈ અથવા જે વાસના ત્યાં વસે નથી તે વાસના તેને તૃપ્ત કરે છે, દરેકને તરેકવાર

વાસના છ'ંદી દરમ્યાન હોય છે. શરીર એક વાહન છે જેના વગર વાસના વપ્ત થઇ શકતી નથી. જેને આ લોકમાં વાસના ધણી તેને કામ લોકમાં અસતોષીત રહેલી વાસના વડે ધણું દુઃખ પડશે. માટે આપણને એ પ્રેત લોકમાં વાસનાનું દુઃખ બંધનું ન પડે તે માટે આ મૃત્યુ લોકમાંજ સ્વર્ગ દેહમાં વાસનાઓ ત્યાગવા પ્રુષ્ટ થાવન કરવો જોઈએ. સાત્રોમાં વત નિયમ કરવાના કહેલા છે તેનું કારણ એજ છે જે વગર આપણને અહીં ચાલતું નથી તેવી ટેવો આપણે છવતાં હોઈએ ત્યારથીજ છોડવી જોઈએ. ગદા, કાપી, પાત્સોપાસી વગેરે દરેક ટેવો જે શરીરના નીખાવમાં નુકસાન કરનારી વા બીનજરૂરી અને પાછળથી તેના વગર ચાલે નહીં એવી પડેલી ટેવો - વાસનાઓ વત લઈ ધોઈ કાઢવી જોઈએ. જેને આવી ટેવો વધારે તેને ત્યાં દુઃખ વધારે પડશે એ નક્કી સમજવું. પ્રેત લોકમાં આપણાં સંબંધીઓએ કરેલા શ્રાદ્ધો આપણને બહુ ફાયદો પડે એ છે. શ્રાદ્ધમાં જે મંત્રો બોલાય છે તેનાં ઉચ્ચાર શુદ્ધ હોય તો મુક્ત વાતાવરણમાં તેના અદિહાન બહુ સારી અસર કરે છે અને તેનું દુઃખ ઓછું કરે છે. પણ તે શ્રાદ્ધના મંત્રો બહુ સારી રીતે સ્પષ્ટ ઉચ્ચારથી કરેલા હોવા જોઈએ તેમ તેમાં શ્રદ્ધ હોવી જોઈએ. શ્રાદ્ધ કરવા બેસનારે પણ પવિત્ર વિચાર દૃઢ આમલથી કરવા જોઈએ જેમ સારા પવિત્ર વિચાર સારી સામલ્લીથી કરવામાં આવે તેમ તેને બહુ ફાયદો. સમર્થવડાલાએ પણ તે વખતે પવિત્ર વિચાર છવદ્રમાંના બસા માંદ કરવા. એ આપણી ફરજ છે પ્રેત લોકમાં છવ હોય ત્યાં સુધી તેને માટે શ્રાદ્ધ વગેરે ક્રિયાની જરૂર છે. પિતૃ લોકમાં ગયા પછી જરૂર નથી. પ્રેત લોકમાં છવને બહુ વખત લાગતો નથી પણ ચૈક્ષસ વખત નહીં હોવાથી સામાન્ય રીતે ૭૦ વર્ષ અને આપણા સાત્રોમાં મલ પેઠી સુધીના માટે આ ક્રિયા કરવા જરૂરનું ઠરાયું છે તે સાદું છે. પ્રેત લોકમાં વાસનાવાળા છવ પોતાની વાસનાઓ તૃપ્ત નહીં થવાથી તેની વાસનાવાળી કાયા છેવટે થાકી જાય છે એટલે તે મુક્ત છવમાંથી વાસના રૂપી મેલ-દુષ્કરો કાઢી નાંખવામાં આવે છે. આ દુનીયામાં આપણે સારાં કામ કર્યાં હોય પણ તે વાસનાથી-સ્વાર્થથી કર્યાં હોય છે તો તે વાસના આ પ્રેત લોકમાં પજવે છે. તેણે જે બહું કહ્યું તેનો ફાયદો તો મળવાનો છે પણ સ્વાર્થ જેટલી વાસના તેને દુઃખ ઉત્પન્ન કરશે. કેટલીક વખત સારાં કામ આ દુનીયામાં આપણે કરવા માંડ્યાં હોય પણ અનુભવ વગેરેની ખામી થી તે સારાં ન કરી શક્યા હોઈએ તો તેનો અનુભવ વગેરે ખૂટતી સામગ્રી આપણને ત્યાં પ્રાપ્ત થાય છે. અને પછી પિતૃ લોકમાં જઈએ તે વખતે ત્યાં પુનઃવળે કોઈ સકાયલી હોવાથી અનુભવ રૂપે નવે જન્મે આપણા વિચાર પ્રમાણે તુરંત બને છે એટલે આ દુનીયામાં ખીજે જન્મે આપણે તે કામ ઉચ્ચ પ્રકારે કરી શકીએ છીએ. દરેક સારા કામો માટે આ પ્રમાણે સમજવું. એજ અધુરાં રહેલાં કે બગડેલાં સારાં કામો હોય તે પિતૃ લોકમાં ગયા પછી અનુભવ મેળવી અહીં આવીને પુરાં સારી રીતે કરી શકીએ તેવા શક્તિવાળા થઈએ છીએ, તેવા સંજોગ લેઈ આવીએ છીએ. પિતૃ લોક પછી સ્વર્ગ લોકમાં જઈએ છીએ એક લોકમાંથી બીજા લોકમાં જતી વખતે ઘોડીવાર આપણે બેબાન થીએ છીએ ખરા સ્વર્ગલોકમાં એવી શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે કે આપણે કોઈ વાતનો ત્યાં વિચાર કર્યો કે તે આકાર રૂપે થઈ જાય છે. સ્વાર્થ વગર કરેલાં કામોવાળા, સ્વાર્થ વગર કરેલ સારા વિચારવાળા, સ્વાર્થ વગર સારી સામલ્લી ધરાવનારા છવ સ્વર્ગમાં જાય છે ત્યાં તે આનંદમાં રહે છે ત્યાં બહુ મુંઝવતા રમણીયતા અને રોજની છે. ત્યાં હલકી વાસના નથી જેના-વગર શુદ્ધ પ્રેમ ક્યાં હશે તે આપણને ત્યાં મળશે. વરમાના પરંપરા સુધી ત્યાં આનંદમાં

રહેવાશે વગર વિદ્યોતો પ્રેમ ત્યાં રહેશે. ત્યાં પ્રેમ, તત્ત્વ વધશે દયા-બંધિત અને પ્રેમની સાગણી હશે તે વધી જશે સામાન્ય પ્રેમ કરતાં ખોલે જ્યાં ઉપરનો પ્રેમ વધારે અને નિઃસ્વાર્થી હોય છે. માં એની આજ્ઞા રાખતી નથી કે મારે દીકરો મોટા થઈ મારી આકરી કરે, તેવા પ્રેમવાળું માણસ જે પરમેશ્વરની પોતાને ગમતી રીતે બંધિત કરે તે વધારે આગળ વધે છે તેને જ્યાં તથા પ્રજાની સાક્ષાત્ મૂર્તિની મેળાપ થાય છે કારણ તે માનસીક જીવન ઉપર દરેક વિચારનો આકાર તુરંત ઘડાય છે અમુક પ્રિય ધાર્મી હોય તે સાક્ષાત્ તેમનાં જ દર્શન યાવ છે એકંદરે તેવાનો સંપર્કો વ્યવહાર સાચો હોય છે અને સાચો થશે કારણ કે તે વખતે તે તમામ શક્તિવાળો થઈ જાય છે, જેને પોતાનાં બાળકો પર પ્રેમ, પ્રભુ ઉપર બંધિત અને પ્રભુએ કે કંઈ આપેલા શિક્ષણ પ્રમાણે વર્તવાની રેવ હશે તે એથી પણ આગળ જીવનપર ચડશે. જે વિદ્ય બહો હોય છે તે ત્યાં હોતા નથી તેથી તે જીવાત્મા ત્યાં પહોં કરી શકે છે, વળી જે દરેક સારાં કામ નિઃસ્વાર્થી અને પોતાનો ધર્મ સમજી કરે છે તે પ્રથમના ત્રણ દરજ્જાવાળા કરતાં પણ આગળ ચડે છે તેનામાં તમામ અનુભવ અને શક્તિઓ જે પહેલાં નહોતી તે હેઈ આ જીવનમાં આપશે તેજ પ્રમાણે જીવનની ખાતર ચિત્રકળા, કુદરતની શોભા જણાવનારાં ચિત્રો, ધર્મ પુસ્તકોમાં આવેલા ખનાવની તાદૃશ્ય રૂપમાં રૂપરેખા દોરતી વગેરે જે કળાની ખીલવણી ખાતર ચિત્રકામ કરનારા હશે તે આગળ જીવનના અધિકારી થશે-સંગીતના સંબંધમાં પણ જે રાગની ખાતર સાગણી ખાતર હરિશ્ચંદ્ર પ્રેમ-બંધિત ખાતર સંગીતમાં આગળ વધતા હશે તે પણ આગળ જીવનના અધિકારી થશે. નિઃસ્વાર્થીતા હોવી એજ એક મોટી સત્ત છે સ્પૂર્ણ શરીરમાં જે અનુભવ અને શક્તિ એ તેમનામાં નહોતી તે તેમને ઉપલા જીવનમાં મળી રહે છે તેવાઓ પોતાની સાથેના ધણાને મદદ પણ કરશે તેજ પ્રમાણે દયા, બંધિત પવિત્ર પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે તેવાં રોચ્યુ(આવણાં-મૂર્તિઓ)ખનાવનારા પણ આગળ વધે છે આગળ ચાલતાં અરૂપ જીવનવાળા હોય છે. તેમનું વિદ્યાને લીધે હું પાણું મદી મધું હોય છે. જીવાત્માને એનું જાન થયું હોય છે, તેવાઓ યોદ્ધા વખત પછી આ ડુનીઆમાં જન્મ લે છે તે સાચા વિરાગવાન થઈ જાય છે તેમને ગુરુઓ શિષ્યો રૂપી મદદ કરે છે પછી તે સિધ્ધ બને છે પછી ગુરુ-સંત મહાત્મા બને છે એમ આગળને આગળ વધતો જાય છે.

ભાઈલાલ વિશ્વનાથ.

૦૦૦૦૦૦૦૦

મંગલાષ્ટક.

હારગીત વૃત્ત.

જહુ સેદવાળું વિશ્વ જેની આજુ' શુણીને ઉપજે,
જેના પ્રભાવથી તે નડે, ને વળી ચડે લયને પગે;
જે બે દીસે જહુ કેસુત: તત્ત્વરૂપિયાં એક છે,
તે શક્તિશિવકેસ ચરણ્યા અમ પ્રણામ અનેક છે.

૧

શક્તિ ધરે છે ધ્યાન અંતર પદવી સિવની જામવા,
 શંકર ધરે છે ધ્યાન સ્થિર શક્તિપદે વળી જામવા;
 આવું દીકું નહિ ને વળી શુભું ન અદ્ભુત લભ કહિં,
 લવશેષ અતરભેદનો અવધાર ભાળ્યો ન્યાં નહિ. ૨
 મંગલ વિવાહસમયકેવર સિવશક્તિગુરુ પધારણે,
 શુભ વિધિમાં વાતાવધી નૂન અધિક સર્વ સુધારણે;
 કર્યા કરી વહવરચરે પરશ્વતિને વર્ણવણે,
 કરી અંતરાય મુદ્દર સદુ સંબંધીવદન હસાવણે, ૩
 શુભ એહનું વાતાવરણ સદુ અંતરે પ્રસરાવણે !
 ઝગમગથી ન્યોતિ ધર્મની સદુ હૃદયમાંહિ જગાવણે !
 આ લોક ને પરલોક જેથી સંધાય એવી મુદ્દશતા
 પતિપત્નીને અર્પે પ્રસારી સહસ્ત્ર કર સંસ્કૃતા. ૪
 પ્રિય પુત્રી ! તું ત્યજતી અમારું સદન એથી ઉદ્ભવે
 દિલગીરી, પરંતુ વિદિત છે તનય દ્રવિણ પરકીય ખરે;
 સજ્જનકરે સોંપી તને એથી અમેને શાંતિ છે,
 ત્યાં કરીશ કપૂરકેમળા એ વિષે ન અમનનિશાંતિ છે. ૫
 તું માનજે તુજ પ્રિય પતિને પરમ દેવત વિશ્વમા,
 તું મારજે જહુ વિરલ વૈભવ સાસરે સુરુહસમા;
 તું વિનયથી ને એહથી વળી વર્તજે ન્યમ ન્યાં ધટે,
 જેથી મધુરો સુવાસ પ્રકટે ને વિરોધ કદુ મટે. ૬
 ગૃહિણીરૂપે ગૃહતનને આદરૂરૂપ ચલાવજે,
 અતિથિપ્રતિ દુઃખીપ્રતિ નિજ ધર્મને વળી પાળજે;
 ન્યારે જળનિપાતા સમર્પે પદરી મોંથી માતની,
 ત્યારે સુસંવતિ કેળવી કરજે સુસેવ સમાજની. ૭
 વિદ્યાક્રાન્તજલધારથી તુજ ચિત્તવાડી સિંચજે,
 સંપત્તિમા સાદાસ ધરજે, ને કદાપિ ન ઝડી જળે;
 નિરાદિન પ્રતિષ્ઠિત રાખજે મનમંદિરે જગના પતિ,
 સુખપ્રદમાં સંભારજે અમ સર્વને વળી કદિ કદિ. ૮
 કૌશિકરામ વિપ્રહરરામ મહેતા.

આ મંગલાષ્ટક શ્રીયુત કૌશિકરામ વિપ્રહરરામ મહેતાનો પુત્રી સૈ. મી. બહેન રશ્મિબાલાના આજીવનના શમળ માસમાં વદ ૭ ને રોજ ચણેલાં લમ પ્રસંગે ખાસ ગવાયું હતું. તેની ભાવના કેવી મુદ્દર છે તે સંબંધમાં વિશેષ વિવેચનની જરૂર નથી. આ મંગલાષ્ટકની છાપેલી જથ્થાબંધ પ્રતો લમાંદિ પ્રસંગે વહેંચવા જે ગૃહસ્થને જોઈતી હશે તેમને રા. નીલકંઠ હિમેદરામ વકીલ સેતાન શળીયા સુરત તરફથી ફક્ત અર્થ નેટલી કિંમતેજ આપવામા આવશે.

હુન્નર' ઉદ્યોગના લેખ.

લેખક શંકર વજ્રેશ્વર ગર્જે સોનીફળીયા મુસ્ત.

૧૦ મસ્તો આસ્માની રંગ બનાવવો.

(ઝોંઘલિ પેન્ટસાર)

લાકડાના તથા લોઢાના સામાન ઉપર અને કોઈત ઉપર બેલતેલમાં મીઠા કરી આસ્માની રંગ આપવામાં આવે. તે રંગ પરદેશયા કામળના પડીકામાં એક સત્તલ જેટલો બરીને આવે છે. તેવો રંગ બનાવવાની પ્રાપ્તિ.

અ.

પ્લાસ્ટર ઓફ પારીસની ઝીણી બુટ્ટી રોર ૫૩

મીઠું ગરમ પાણી..... રોર ૨૮૦

બ.

હીરાકશીની લીલી બુટ્ટી રોર ૩૫૫

મીઠું ગરમ પાણી..... રોર ૧૫

ક.

પોટાશરિયમ ફેરો સાઈનાઇડ રોર ૩૫૫

મીઠું થડું પાણી..... રોર ૧૫

રીત:—તાબાના વાસણમાં અથવા લાકડાના પીપમાં અ, બ, ક, એ ત્રણ જુદા જુદા મીઠાઓ તૈયાર કરી રાખવા જ મીઠાજુમાં પ્લાસ્ટર ઓફ પારીસ પાણીમાં પ્રવીણત થતું નથી. તે યાંત્રીક સંયોગથી મીઠા રહે છે; તેથીજ તે મીઠાજુને એક પાતળી સળી પતે હલાવતા રહેલું અને તેમાં બાકીના બ, અને ક વાળું મીઠાજુ એકઠું કરવું. અને હલાવવાની ક્રીમા શરૂ કરાવવી. એ મુજબ ૨૦ મીનીટ સુધી હલાવતા રહેવાથી અને પ્લાસ્ટર ઉપરનીએ જવાથી પાણીના રંગ આસ્માની થાય છે. પછી સ્થીર રાખવું. પછી તળીએ જામેલી બુટ્ટી બહાર કાઢીને સુકાવી નાંખવી. તે આસ્માની રંગની ચર્ચ એટલે કામ સરસ થયું એમ સમજવું. બુટ્ટી કાઢી લેતી વખતે ઉપર પાણી રંગ વાળું ન હોય. ચોખ્ખુ પાણી જેવું હોવું જોઈએ. હાલ આસ્માની રંગનું જણાય તો ફરી ખુબ હલાવી આસ્માની રંગ પ્લાસ્ટરમાં મેળવવાથી નીચે બેસી જશે. બીજો ઉપર નીતર પાણી થઈ જશે. તમામ રંગ પ્લાસ્ટરમાં મળી જવાથી ઉપર પાણી સ્વચ્છ થશે. પછી સ્થીર રાખવું. પછી બીજો દીવરો તેમાં ઉપર જામેલું પાણી બીજા વાસણમાં કાઢી લેવું અને નવું રંગ વાળી રંગ નીચે જમી જશે. છેવટે ઉપર પાણી કાઢી લેઈને નીચેના રંગવાળો લોઢો બાકી થઈ ઉપર નાંખી સુકાવી નાખવો. બરાબર સુકાયા બાદ કુરીને અથવા પીસીને ઝીણી વસ્ત્ર માળ બુટ્ટી કરી રાખવી. રંગ તેથી પણ વધારે આસ્માની બનાવવો શક્ય તો જ અને જ વાળા મીઠાજુના પદાર્થો-જરા વધારે મેળવવા.

પછી એક રતલ જેટલી રંગની બુકી કામગીરી ડબ્બામાં ભરીને સીલ કરવું. ઉપર લખેલું પાણી ખીખ વાસણમાં ઠાઠી મકવા કહેલું તે જેથી દેવાનું નહીં. સહેત કદામાંથી ગાળી લેખને તાંબાના કદમ્બમાં અથવા તાવડીમાં ભરીને તડકામાં સુકાવી દેવું. તેથી નીચે ક્ષાર જામે છે; તેને પોટવાશીયમ સલ્ફેટ એમ કહે છે. તે દવાના કામમાં વપરાય છે. એ મુજબ એક ધધામાં એ સ્ત્રીને બની શકે છે. રંગ રંગવળા ડબ્બામાં વપરાય છે. અને પોટવાશ દવાના કામમાં વપરાય છે.

૧૧ રાખેડીમાંથી વાશીંગ સોડા.

કૃત્તી:—એક લોહનું કંચુ પીપ લેખને તેમાં રાખેડીની બુકી નાંખવી. તેમાં ૮ થી ૧૦ થલું પાણી રેડવું; અને ખુબ હલાવી નાંખવું. એટલે રાખેડીમાં સમાવડા દ્વારા પાણીમાં મળી જાય છે.

કરી ૧૫-૨૦ મીનીટ પછી ખુબ હલાવવું. એટલે પાણીમાં રાખેડી તદ્દન મળી જશે. તે મીઠાણને ૨ થી ૩ કલાક સુધી સ્થીર રાખવું જેથી રાખેડીમાંનો કચરો અને પાણીમાં દૂર કુત નહીં. થનારા પદાર્થો તળીએ ખેસી જાય છે. અને ક્ષાર પાણીમાં મળી જાય છે. પછી ચુલા ઉપર એક લોખંડની કદ્દ (પેલુ) સુકીને નીચે મરમી આપરી, રાખેડીવાળું પાણી કદ્દમાંથી ગાળી લેખને તે કદ્દ અર્ધી જરાય તેટલું રેડવું. નીચે મરમી વધારે આખીને કદામ્બમાં પાણી ઉઠાવી નાખવું, તે મરમી આપવાની વખતે ચુલા નીચે જે બળનશુ બળવા પડે છે તે પશુ ધણી સસ્તી સ્ત્રીને હોતી જોખમે જેમકે સુકા પાટા ઢાલેલા બુકા ડાગરના ફાતરા, કાકડાનો ઝીણો યા જાડો વેર વીગેરે બાળવાના કામમાં સસ્તી પડે તેને સ્ત્રીને વાપરવી કદામ્બનું પાણી તદ્દન સુકાઈ જાય છે એમ લાગે તો ખીલુ રાખેડીવાળું તમામ પાણી ગાળીને કદામ્બમાં આઠાવી નાખવાથી કદ્દમાં નીચે ક્ષાર રહે છે તે ક્ષાર કદામ્બમાંથી કાઢીને એક લાકડી પીપમાં અથવા લોહાના ડબ્બામાં ભરી રાખવે.

પાણી ઉઠાવતી વખતે બળતણનો ખર્ચ ન કરવો હોય તો નીચે મુજબ કીયા કરવાથી ખારા સરવો પડે છે. પોલળા મોઢાની લોખંડી કદ્દમાં રાખેડીનું ગાળેલું પાણી નાખવું. અને તે કદ્દ તડકામાં સુકા રાખવી. એટલે મુખના તાપથી “આબીભવન” કીયા બનીને પાણી દીવસે દીવસે ઓછું થતું જાય છે. અને છેવટે કદ્દના ખુલ્લામાં ફેરો ક્ષાર જામે છે. ઉપરની રીતમાં પાણી કદ્દમાંથી જેમ જેમ મરમીથી કડી જશે તેમ તેમ રાખેડીવાળું પાણી તેમાં રેડવું. પણ તેમાં કાળજીય વધારે ધ્યાન છે; જેથી કદ્દ ઉપર એક ઝીણ વસ્ત્ર દાઢી રાખવું. જેથી કચરો ધુળ વીગેરે તેમાં પડે નહીં. એ મુજબ પુષ્કળ ખાર ભેગો થશે એટલે જો તે બીનાશ પડતો હોય તો તેના ગોળા અથવા વડી બનાવી દેવી. પછી તે ગોળા અથવા વડી બહીમાં મુકીને અથવા ચુલામાં શેકીને લાલ દેખાય ત્યાં સુધી મરમ કરવા. એટલે તે ખારનો ખેલ પડતો રંગ જાલકમી સહેત રંગ થાય છે. અને તેજ વાશીંગ સોડા હોય છે. કાચુ તેમાં સોડા અને પોટવાશ વીગેરે ખાર મીઠા હોય છે. તેથી તે અશુદ્ધ હોય છે. લાકડા અને વનસ્પતીના રાખેડીમાંથી પોટવાશનો ખાર અને ઢાણાની રાખેડીમાંથી સોડા નાખનો ખાર વધારે પેલ થાય છે. અને ને બન્ને ખાર સાખ અને કપડા ધોવાના કામમાં ધણુજ ઉપયોગી હોય છે. આ રીતનો વાશીંગ સોડા કેમ સસ્તો ન પડે ?

૧૨. લીંબુ વગર તેનો રસ તૈયાર કરવો.

જરૂરીયાત પ્રસંગે લીંબુ સીંકુ મળતું નથી. તેમજ તેના રસની જરૂરી હોય છે. તેમજ મુસાફરીમાં લીંબુ મળી શકતું નથી. એવી વખતે રસ કેમ તૈયાર કરવો તેની માહેતી નીચે મુજબ છે.

સાપટરીક આસીડ તોલો ૧

મીઠું થંડું પાણી " ૧૧

પથર પર સાપટરીક આસીડની ભુજી કરીને બાટલીમાં ભરવી. તેમાં તે પાણી મેળવીને દલાવવું. એટલે બધી ભુજી મળી જાય છે. તે મિશ્રણ લીધુને રસ છે. કારણ લીધુના રસમાંથી સાપટરીક આસીડ નિકળે છે.

૧૩. દારૂનો સાપ બનાવવો.

દીવાળીના વખતે છોકરાઓ ધોળા રંગના કડકા બાળીને ગમત કરે છે. તે કડકા બાળી વખતે તેમાંથી સાપ જેવી આકૃતિ યા આકાર પેદા થાય છે. તેને શુભરાતીમાં દારૂનો સાપ કહે છે અને ઇંગ્લેન્ડમાં ફાયરોજ સરપેન્ટ કહે છે. તે બનાવવાની રીત.

મીશ્રણ નં ૧.

પોટાશાસિયમ ફેરો સાઈનાઈડ તોલો ૫

મધકાની ભુજી " ૫

એ બંને પદાર્થ વાડીને એકત્ર કરવા. તેમાં બે ત્રણ રતી નેટવો પોટાશાસિયમ કાર્બોનેટની ભુજી મેળવી. તે ત્રણ મિનિટ મીશ્રણ કુલડીમાં ભુજીને તેમજ ગરમી પર ભુજી, કુલડીમાં ઉપલો બાગ ૨ આંગળા ભુજી એટલે ભુજી વગરનો રાખવો. એટલે તે મિશ્રણને ઉભરો આવે તો પથ બહાર પડશે નહીં ગરમી આપવાથી તે પદાર્થ પાતળા થાય છે અને એકત્ર થઈને મિશ્ર થાય છે. તે બ્લાસામી (બલ્ડી સળગનારા) હોવાના લીધે વધુ ગરમીથી અથવા અગ્નિના સાક્ષાત સંપર્કથી સળગી કઢે છે તેમ ધવા દેવું નહીં-તેની કાળજી રાખવી, તે કામના કડકાથી હલાવીને, કહેાણવું એટલે એક છવ ઘડ નામ છે. પછી ગરમીથી નીચે જતારીને થંડું કરવું. એટલે બધ થાય છે. પછી કુલડીમાંથી બહાર કાઢીને કુડીને ભુજી કરવી.

એક ચીની પવાલામાં થંડું પાણી તે ભુજીથી ૫ મણ મેળવીને દ્રવોત્તર કરવી. પછી કડકા માંથી બાળીને બીજા ચીની વાસણમાં મુકવું. કડકાપર લોહકાને કચરો રહે તે થંડા પાણીથી ધોઈને તેમાં જ ગાળી દેવો. અને કચરો દેઈ દેવો. તે બાળેલા બાગમાં પોટાશાસિયમ સહક સાઈનાઈડ હોય છે.

મિશ્રણ નં ૨

પારો તોલો ૨

નાપટરીક આસીડ " ૭૫

એક ચીની પવાલામાં નાપટરીક આસીડ ભુજીને તેમાં થોડો થોડો પારો મેળવીને કામના કાંડીથી હલાવીને મીશ્ર કરવો. બધો પારો તેમાં દ્રવોત્તર થવા પછી બીજા મોટા પવાલામાં તે મીશ્રણ મુકવું. તેમાં નં ૧ નું મિશ્રણ મેળવીને હલાવીને સ્થિર રાખવું. એટલે તમે થોળા ભુજી જામે છે. તેને સરકસરી સહકો સમજાવડ કહે છે. તેનાજ સાપ કરે છે. પછી ઉપજું પાણી કાઢી નાંખવું. અને ૨-૩ વેળા થંડું પાણી ઉમેરીને હલાવીને સ્થિર રાખતાં જવું. ઉપજુ પાણી કાઢીને ફેંટા દેવું. એ પ્રમાણે થોલાની કીમ ૨-૩ વાર કર્યા પછી નીચે રહેલી થોળા ભુજી કાઢીને કટકા પર ભુજીને મુકાવવા દેવી. જરા લીલાચ પડતી તે ભુજી લાખને તેની કાંડીયા વાળવી. દરેક લાકડી આસરે બે ઈંચ લાંબી અને સોયા નેટલી બંધી રાખવી. બાદ સારી ગેંઠે સુકાવા દેવી. દરેક લાકડીના ૧૨-૧૫ કડકા કરે છે. અને નાકનો એક કડકો એક પેસામાં વેચાય છે. આસરે બે ઈંચ લાંબી એવી ૧૫-૨૦ લાકડીઓ એક રૂપિયામાં થાય છે, અને એક લાકડીનું પાંચટ એકથી દોઢ આનામાં વેચાય છે.

॥ ॐ શ્રી ॥

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩, ભૂ

સંવત ૧૯૭૬ ફાલ્ગુન.

અંક ૮ મો.

યાચના

૫૬ (ગચ્છ)

હું-હું થયો છું, તમ હાથ ઈ ! પસારો,
રમ્ય ચરણ વેરે, મુજ મોહવિષ હતારો.

વિદ્યાસસ્વખ માહો ચક્રુર હ બન્ધો છું,
કરપર્જી તમારા એ ગોહને ઉઠારો.

હરી જીવન-શ્રવેથી વિશુદ્ધતા-મુગ્ધી,
પદરેણું તમ મુગ્ધી કુલપાંદો ખીજાવો.

મુજ પુન્યગાન આપું અધર્મ રહ્યું પ્રયુજ !
જગતી સ્મૃતિ સરોની મરથી થરો શીસાવો.

હૃદિ ને ઉર સોને તામસ મલ્યાં છે ભોજન,
તમ બહિરસની લહનતા જીવનને મુજ અખારો.

અચાનકી ગણ્યા મેં અણ્યા ભણેને તમને,
પણ આપ તો ગણી લ્યો જગદીશ ? મને તમારો

આંખરી વિશુદ્ધાસ ઉદય

હુતાશની.

(લેખક:-બાલકવિ-ભમનગર,)

હિન્દુઓમાં હુતાશનીની રીતિ પ્રથમથી ચાલી આવી છે. તેની ઉત્પત્તિ વિષે શોધ કરીએ, તો પૂર્વકાળમાં એક રાક્ષસીથી થયેલે બહુજ ગ્રાસ થતાં, દયાપત્ર પરમાત્મા પાસે એ સંકટના નિવારણ માટે રાજગરાડ પાડતી સર્પ પ્રજા ગઈ. અને તેથી એ રાક્ષસી પ્રભુ-શાપથી સળગી ગઈ, તે આ હુતાશની એમ કંતકયા છે. તેમજ સ્મરારિ મહાદેવે મદનને બસ્ત્રીભૂત કર્યો, તે દિવસ હુતાશની એમ પણ કહેવાય છે. વળી બ્રહ્મા પ્રહલાદનો નાશ કરવાને તેને વિષપ્રાશન કરાવ્યું, હવે પર્વતપરથી ધોલી દીધો, પણ તે પ્રાણ્યુદત નહિ થવાથી હિરણ્યકશિપુએ પોતાની બહેનના ખોળામાં બેસારી ચિતામાં તેને સળગાવી દીધો, પરંતુ બગવત સ્મરણને લીધે પ્રહલાદનો પ્રાણ નાશ નહિ થતાં એ રાક્ષસી માત્ર બસ્ત્રીભૂત થઈ તે હોલિકા.

ભાગવતમાં હોલિકા રાક્ષસીને "તું મારો ખાઈશ અને નીચ કોટીની દેવી તરીકે પૂજાઈશ" એવો દુર્વોસાનો શાપ થયેલો. એવી અનેક ઘટનાઓ પુરાણોમાં તેમજ જનસમાજમાં ચાલી રહ્યાં છે. ઉપરથી બન્યાં જણાય છે. તેમાંથી સત્ત્વ ગમે તે હોય, પરંતુ હુતાશની હુત્તો-સંકટોનો નાશ કરીને સારી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાના સંબંધે પ્રયાસો થવાનું સમજાય છે.

આપણે પણ એ પૂર્વની પ્રણાલિકા પ્રમાણે હુતાશની ઉજવીએ છીએ. પણ તેના ખરા રહસ્ય કરતાં અમર્યાદના બળે ધણાઓ એ રીતને વશ પડે છે.

"ગતાન્તુ ગતિકો લોકઃ મલ્લોકઃ પારમાયિકઃ" એ શ્રુતાનુસાર જન સમાજનું વહન ચાલે તેમાં નવાઈ નથી. પરંતુ આ પરિવર્તનશક્તિ મન્યંતરમાં કાંઈક સૂક્ષ્મ તત્વોનો વિચાર કરીને તે શોધવા તરફ આપણે વિદ્વર્ગ દબે વળતો નવય છે એ સંતોષાર્થક છે.

પ્રાચીન સમયના સંકટો જો કે અત્યારે નથી, પણ આજકાલ બીજાં જ સંકટોએ ભારતનો આસ કરવા માંડ્યો છે. તેનો નાશ થવા સાર્જન સંઘના ધર્મપંથના અને સંઘના જાતિના લોકો પ્રભુ પાસે હુતાશનીના બહાને બરાડા પાડતા પહોંચે છે. ખેડનો કપાટો, કોષ્ટનો કે હન્દ્યુઓ-જાનો સપાટો, હુકળનો તડાંકો અને ફેલનો ફડાકો ? તેમ વિલાસલોડુપતાનો ફડાકો ધત્વાદિ દુઃખોના નાશ મોહ આ હુતાશનીની ચાલુ પ્રણાલિકાના અંગે રાડ બરાડા પાડે તો તે અસ્થાન નથી.

પરંતુ આવા આવા રાડ બરાડો અને આફંદવી આ કલિકાલમાં પ્રભુ ક્યાં જાગૃત થાય છે ? તે તો—

" પ્રભુ હીસ્તામરે પોદયા લક્ષ્મી સંગ્રામમાં લઇને
કહતા ચાંદલા એકલા અભાસ દિવમાં રાત્રને ?
સદા સોસાય સંકટમાં દેવને બહત તમકેરા,

આવતી નિહ કયમ ખીલી દયાલુ દેવ જગ પાંચા ?
બસ કે દીનને કરતી વિપદ ચૂડેલ ચમકાવે,
સંપ ઉદ્યોગવિજુ બચવા બીજે કે માર્ગ ના કાવે ! ”

આવા સંકટોની વેળાએ અને પ્રભુ નિર્દાષીન અવસ્થામાં છે ત્યાં પ્રથમ પ્રમાણે કેવળ ડાહ્યા—લાકડાંઓની હોળી નહિ કરતાં નાસ્તિકપણું, ઈર્ષ્યા, દ્રોહ, આળસ, વગેરેં દુરુચિની હોળી કરતી નોંધ્યે. તેમાં અધશ્રદ્ધા અને પ્રમાદ રૂપી શીશળ, અહંકાર રૂપી સોરડી અને અવિદ્યા ખરાબ રહીઓ રૂપી ધાણી-દાળીયા હોમી દેવા નોંધ્યે. અને શુદ્ધ જ્ઞાનેની જવાહરો ભકાવી રાષ્ટ્ર પ્રેમથી-સમાજસેવાના પ્રેમથી પ્રદક્ષિણાઓ કરીને આનંદ સામર્થ્યવાન પ્રભુને ભજવ કરવા નોંધ્યે કે જેથી વિધિજ્યોતિ જળદળતી પ્રકટી નીકળે.

ધૂલેદીના દિવસે ડાહ્યાની રાખેડી-પાની ચરિરે ચોળવાને બદલે દેવ રૂપી બંરમ ચોળાને સંપળી શાંતિ સાથે આનંદથી એકાત્મ ભાવથી રમત ગમત કરવી નોંધ્યે. કેમકે—

“ સદુ સંતાન ભારતનાં કેઈ વહાલા ન દવલા છે,
શુદ્ધાઈ જાણતાં હલો ખરેખર એ નમાતાં છે ! ”

ધોળની કે એવાજ કેમ એવી રોગની હવા ચાલતી હોય; ત્યારે ઘેરથી જંગલમાં કે અન્ય જગ્યાએ રહેવા જતી વખત, અથર તો બીજે ગામે સુરક્ષિતપણા ખાટે જતાંવાર મંદ્યાપદ સામાન વગેરેનો બોત્તો ઉઠારીને બચકર સંકટનું ચિત્ર ખડું કરી બતાવવું નોંધ્યે: સંકટ વખતે એવા જંગલમાં પણ અમે એક બીજાને મદદ આપીને આનંદ રૂપી રંગ ઉઠારીએ છીએ. અને આત્મજળના અજળ રંગની તેમજ સ્વદેશ પ્રીતિના કર્તવ્યની ભજૂતિની ચિત્રકારીઓ ઉઠાવીને જગતને હોસિકાના ઉત્સવનું સત્ત્વ રહસ્ય સમજાવીએ છીએ આવી રીતની અખંડ ભાવના સાથેની દુતાલની જો મારતવાસીઓ ઉજવરી, તો ખરેખર એ પરમાત્મા આપણી હાક સાંભળીને, ભજૂત ચક્રને ઉપરોક્ત આપણા સર્વ સંકટોનો અવરુપ નાશ કરીને આપણું અભીષ્ટ સિદ્ધ કરશે. કેમકે—

“વાદની માવનાં કુર્વાવુ સિદ્ધિર્નૈવતિ વાદનો”

ભારત બંધુઓ ! દુતાલની ઉજવવાની આવી રીતની વિધિ એવરહર નથી શું ?

હુન્નર ઉદ્યોગના લેખ.

અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪ ૨૫૨ થી

૧૪. સાચુ બનાવવાનો ઉદ્યોગ.

આપણા દેશમાં સાચુ બનાવવાના કારખાનાઓ ઘણા નિહો છે. અને તેમાંથી ઘણા ખરા બધ પડે છે. તેમજ ઘરકામ નેટકો સાચુ બનાવવાનું કામ કેટલીક હોલીયાર બાકીઓ પણ કરે છે; તો તેમને તે માત્ર મોંઘા પડે છે. એમાં કુખ્ય દોષ એ રહેલો છે કે સાચુના કામની રસાયનીક માટેની યોજાનેજ હોય છે. કદી ચોપડીઓ વાંગીને તે માટેની મળ્યાથી સાચુ બનાવે

તો તેની પ્રક્રિયા (ખનાવવાની રીત) નું જ્ઞાન જરાજર ન હોવાથી તે કામ જોઇએ તેવું સધાતું નથી તેની ચોક્કસ માહિતી અત્રે આપવામાં આવે છે.

વિંડસર નામનો સાણુ ખનાવવાની રીત.

કોપરાનું (નિર્ગંધ એટલે ચોખ્ખું) તેલ તોલા ૪૦

દીવેલ " ૨૫

મીઠું તેલ " ૨૫

કાસ્ટીક સોડાની જુદી " ૭૫

" મીઠું અને ચોખ્ખું પાણી " ૨૮-૩૦

એટલું સમાન જોખીને તૈયાર સાણુ.

ખનાવવાની રીત—તેણે જાતના તેલ એકત્ર કરીને ગરમ કરીને પછી કંઠા કરવા. તેમાં કચરો હોય તો કડકામાંથી ગાળાને પાંચ સેર પાણી રહે એટલી મોટી કોહડાની પેણીમાં ધૂક્વા.

ખીમ વાસણમાં કાસ્ટીક સોડાની જુદી ત્યા પાણી ૨૮ તોલા એકત્ર કરી મિશ્રણ કરવું તે વેળા તે ગરમ થાય છે. માટે તેને થંકુ કરવું. તેમાંથી આશરે ૭ તોલા પાણી બીજી પવાલીમાં શેકીને તે પવાલી ડાખા હાથમાં પકડવી. તેલ ઝોલી પેણી આપણી સામે રાખીને તેમાં તે ૭ તોલા પાણી ધીમેથી પાર કરીને મેળવતા જવું અને જમણા હાથમાં ઝાલેલા તાવેતાથી તે મિશ્રણ હલાવીને એકત્ર કરતા જવું. તે સાત તોલા પાણી મેળવીને ૩-૪ મિનીટ સુધી તે મિશ્રણ હલાવતા રહેવું. ત્યારે તે ઘોડાક ધોળા રંગનું દેખાય છે. પછી આશરે ૧૦ તોલા પાણી ફરીથી તેની જ રીતે તેમાં મેળવીને હલાવ્યા કરવું. આ વખતે તે મિશ્રણ વધારે ટાકું થતું જાય છે. તેમાં કોઈક કણ જેવા દાણા દેખાય તો જરાજર મિશ્ર થવું નથી એમ જાણવું. માટે ફરીથી ૪-૫ મિનીટ સુધી તેને તાવેતાથી હલાવ્યા કરવું. એટલે મધ જેવું જાડું થાય છે. પછી બાકી રહેલું કાસ્ટીક સોડાનું પાણી તેની જ રીતે ઝીણી પાર પાડીને તે સાણુમાં ઉમેરી દેવું અને હલાવવાની ક્રિયા ચાલુ રાખવી. આ વખતે તે જરા વધારે કાકું થાય છે. તેથી હલાવવામાં જોર લાગે છે. એ પ્રમાણે મિશ્રણ તૈયાર કરીને તપાસવું જોઈએ. આ વખતે તે મધ જેવું ઘટ દેખાય છે; અને તેમાં કણ દેખાતા નથી એવો દેખાવ આપે તો સાણુ સારો થયો છે એમ સમજવું. પણ તેલ ત્યા પાણી જુદું દેખાય કિંવા કણ જેવા દાણા દેખાય તો સાણુ જરાજર કપો નથી એમ જાણવું. માટે ફરીથી ૪-૫ મિનીટ સુધી તેને સારી પેઠે હલાવીને મિશ્ર કરી દેવું. એટલું કરતાં ઓછાં જો તે જરાજર મિશ્ર ન થાય કિંવા કણનો દેખાવ મટે નહીં તો તે પેણી ચુલા પર ચઢાવીને તમે મંદ ઉજ્જુતા કરવી. અને સાણુ હલાવ્યા કરવો. જેમ જેમ ગરમી વધતી જાય તેમ તેમ કણનો દેખાવ ઓછો થશે અને જુદું તેલ પાણી ચમોહુ હોય તો એકત્ર થઈને એક રસ થશે. આ વખતે તેમાં ઉપર ઘોડા પરપોટા આવે છે. તે વખતે હલાવવાની ક્રિયા જાલદી કરીને તે મિશ્રણ એક રસ કરવું જોઈએ. એની રીતે તે સાણુ મધ જેવા દેખાવનો ઘટ અને એક રસ થાય છે. પછી તે પાણી નીચે ઉતારી લેવું એટલે ગરમી ઓછી થાય છે.

દાણાદાર ખાંડ તોલા ૨૫

" મીઠું તેલ " ૨૫

એ જાને ચિત્તેની ચાસણી કરીને તે સાધુમાં ઉભરી દેવી. પછી હલાવીને સારી પેઠે મિથ્ર કરવી.

તે સાધુને સુગંધ એટલે ખુશબોઈ આપવાની છે તે રીત.

લવંગ ૩૨ તેલ તોલા ૧

અજમેદનુ તેલ ૭ ૧

પરગેમાન્ટ ૨ ૧

રોજભરી ૨ ૧

આ ૪ તેલનુ મિશ્રણ કરીને એક બાટલીમાં ભરી સખતું તેમાંથી ૧ થી ૧૫ તોલા સુગંધી મિશ્રણ છુટું કાઢીને તે સાધુમાં મિથ્ર કરતું અને હલાવીને સરખી રીતે મળી જાય તેવી રીતનું હોળાને મેળવી દેવું.

ઉપથી સુગંધી મેંધી પડે છે તેથી તે ન વાપરતા એકલુ સાપટ્રોનિલાનું તેલ તોલા ૧ મેળવીને હલાવીને મિથ્ર કરવું. એટલે નારંગી જેવે સુખસ આવશે અને કીમતમાં સસ્તુ પડશે.

એ ધોળા વિંડસર સાધુ થાય છે. તેમાં રંગ હોતો નથી પણ જો તે સાધુને રંગદાર બનાવવો હોય તો પિંછો, શુલાળી અથવા નારંગી રંગ પૈટી જે રંગનેા સાધુ કરવો હોય તેવો રંગ ૧ થી ૨ સ્તી લઈને અર્ધાં તોલા પાણીમાં મિથ્ર કરીને તે સાધુમાં મેળવી દેવો. પછી હલાવીને સારી પેઠે મળી જાય તેમ મિથ્ર કરવો એટલે સાધુ, સુગંધી અને રંગ સર્વે પદાર્થ એક રસ થઈ જાય છે. હવે તેના સખત કકડો બનાવવાનો છે. દીનડા અથવા લોહડાના પત્રાનો પાચ બાજુ વાળો ચોરસ ડબો લેઈને થંડા પાણીથી બીઝળી નાખવે, તેમાં તે સાધુ ફેડીને સરખો બેસાડવો. પછી તે ડબો જાડા કપડાથી ઢાંકીને એક બાજુએ ૩૦ કલાક સ્થીર મુકી છાંડવો.

પછી તેમાં સાધુને કકડો ઘટ થઈ જાય છે. ડબો અને સાધુ વચ્ચે ઝીણી છરી ફેરવીને તેની ચારે બાજુએ ડબાથી છુટી કરવી. નં ૨ તે ડબો લોહડાના સાદ કકડા ઉપર ઉપો પાડીને તેના તળીયા પર હાથથી ઠોકતું એટલે તે સાધુનો કકડો નીચે પડે છે. અને ડબો ખુલ્લો થાય છે. ડબો કાઢી લેવો. તે કકડામાંથી જોઈએ તેવા આકારની તથા વજન, માપની ગોટીયો લોહડાના તારથી કાપી કાઢવી. દરેક ગોટી આસરે ૨૧ ઈંચ લાંબી, ૧૫ ઈંચ પોહળી તથા પોણા ૬ ઈંચ જાડી હોય છે. અને તેનું વજન આસરે ૫ તોલા હોય છે. બધર સાધુનું વજન આસરે ૬૦-૬૫ તોલા થાય છે. અને તેની ૧૨-૧૪ ગોટીઓ થઈ શકે છે.

જ્યેષ્ઠ કાગળની ચોખંડી પેટીમાં ૧ થી ૧૨ ગોટીયો ભરીને તેના પર ડાપેલી ચિડી (લેખલ) ગારીને વેચવા સારું મુકવી. પણ તે પહેલાં અસરો કાતરેલાં સિકકામાં તે ગોટીઓ કાપીને તેના પર નામ ચીત્રામય પાડવી જોઈએ. તે સાર એક નાદોડા ટ્રેસ, તે સીકા તથા ગોટીઓ દાખવા સારું કરી રાખવા જોઈએ. તે ઘરમાં વાપરવાનો હોય તો સીકકા પાડવાની જરૂર નથી. એવી રીતે થોડા ખર્ચમાં સુગંધીદાર સારો સાધુ બનાવી શકાય છે.

રંગ, સુગંધી તથા પાણી જરૂરી, કમતી તેમા જાણાય તો તે ચીજો કમી જરૂર મેળવીને સારો સાધુ કરવાનો અભ્યાસ કરવાથી તે કામ સારું થાય છે. તેમાં ખર્ચ દસ આના તથા ઉત્પન્ન ૧૨-૧૫ આના થાય છે.

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, —

લખનાર:—સાધેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા-અમદાવાદ,

અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના જુદા-૨૪૩ થી

પ્રકરણ ૧૩ સું.

બાલકાનની તૈયારી

ઘટમાળ ન્યારી ધરાની, કેહાની નવ કળાય,

પાપી ઘાટ ધડયા કરે, અંતે થવાનું થાય.

કાળા રત્રિઘેર અરણ્યમાં ગંભીર ઘટના જની રહી હતી. બીલનું રોણું મહિરા પાનથી મહોન્મત ખન્ધું હતું. સપળા બૂત-પિસાચ સમાન બાસતા હતા. અગ્નિકુંડમાં અગ્નિ બાઝાડા સળગી રહ્યો હતો. બીમકામ બૂલો મહાન આડંબરથી અગ્નિકુંડમાં આકૃતિઓ આપી રહ્યો હતો. સંધ્યાના દુષ્ટો બૂવાની વિધી જોઈ રહ્યા હતા. સર્વત્ર મરણ સમાન શાન્તિ વ્યાપી રહી હતી. બીલ શેડોના હૃદયને આનંદ અવર્ણ્ય હતો. જળીદાન રૂપ યજ્ઞોક્તો બકરો ગમગીન વદને ચારે તરફ જોતો હતો. અવાચક પણ મરવાના ભયથી કંપનું હતું તેની દયામણી આંખો દયાની શીઘ્ર જરતી હતી; પણ ત્યાં દયા ક્યાંથી સંભવે ? પેલી નિર્દોષ કુમારીકાની દશા પણ અતી દયામય યદ્ય રહી હતી. તેનું સર્વોચ્ચ ધુજન હતું. આંખોમાંથી અરુપલીત અશ્રુપ્રવાહ વહેતો-હતો. તેનું મુખ દયામણું જણાતું હતું. ઈન દ્રષ્ટે દ્રષ્ટુ મંડળ તરફ જોઈ ભયથી કંપતી હતી. પોતાને મરવાનું છે; દેવીના નામથી અગ્નિકુંડમાં હોમાવાનું છે. જણી પાળાનું હૃદય ધબકી રહ્યું હતું. શું હું મરી જઈશ ? શું આ લોકો મારા દક્કડા કરી આ અગ્નિકુંડમાં હોમી દેશે ? અરેરે ! શું તેમને દયા નહિ આવે ? આવા અનેક પ્રશ્નો તેના મનને ચઢી રહ્યા હતા. પત્યર હૃદયપણુ પીંગળા ચિન્તા રહે નહિ એવો તે બાલીકાનો દયામણો દેખાવ ચઢી રહ્યો હતો. બૂલાએ આરંભેલું આકૃતિનું કામ આખરે પૂર્ણ થયું. બકરાની પૂન શરૂ થઈ બકરાનું જળીદાન છેવટ આપવાનું હતું. બકરાને નવરાત્રી તેના ચરીરપર સેદિત વસ્ત્ર ઝોરાદવામાં આવ્યું. ગાળામાં દરેજીનાં સેદિત પુષ્પની માળા પહેરાવી કાળજી અને શીંગડાં સીદુરથી રંજવામાં આવ્યાં. આ પછી પેલી બાલીકાનો વારો આવ્યો. બૂલા તરફથી તેને સ્નાન કરવાની સચના મળી. એક બીજે તેની પર શીતળ જળનો ઘડો ઠાલવ્યો. બાલીકા ધુજવા લાગી. બૂલાએ લાલ ચુંદડી પહેરવાને આપી. બાલીકા ચુંદડી પહેરી બાજઠપર બેઠી. બાજઠ દેવીની સન્મુખ ગોઠવવામાં આવ્યો. બાલીકાના કપાળમાં કુમકુમની આદ કરવામાં આવી. લાલ રંગનાં દરેજીનાં પુષ્પોની મોટી માળા તેના

કંઈમાં આરોપવામાં આવી. નિર્દોષ કુમારિકા બમ્બસ્ટાવને અને દીન વદને જૂવાની તરફ-જોઈ રહી. પેલી તરફ દુષ્પ્રાપ્તિ સધળું દૃશ્ય-અવલોકિતો કુમુદ ધૈર્વ વિહીન બની સરખાળા ખસ્યો. કહેવા લાગ્યો; “એન ? શું જોઈ રહી છે ? પૂજન વિધી સમાપ્ત-થઈ. જો પેલી દરલીની પૂજા થવા માંડી. હમણાંજ એ ગરીબ કુમારિકાની મરદન પર શસ્થાનો પ્રકાર થશે. આહ ! એ પ્રજેશ એ કનકલતા જમીનપર પડી તરફકરો. ‘એન’ હું ત્યાં જઈ છું હવે વધુ વખત મારાથી આ બિયણુ દૃશ્ય અવલોકી ચકાવું નથી.”

કુમુદકાન્ત ત્યાં દોડી જવાને ઉત્સુક થયો, પણ તરતજ સરખાળાએ તેનો હાથ પકડી રોકતાં કહ્યું.

“ભાઈ ! ધીરો થા. જળાદાનની હજીયાર છે. જોવા તો કરકે હવે શું થાય છે.”

“મારી ધીરજ ખૂટે છે. મને ત્યાં જવા દે. નહિ તો મજબ થઈ જશો.” કુમુદ ખોલીકવ્યો.

“થોડીકવાર સહુર કર. જે વખતે પાપાત્મા ફરતી ઉપાડશે તે વખતેજ આપણે ત્યાં દોડી જઈશું.” ‘દુષ્પ્રામાના બાર નથી કે તે નિર્દોષ કુમારિકાને મારી શકે.”

કુમુદ કંઈક શાન્ત થઈ એ તરફ જોઈ રહ્યો. જાલિકા મરવાનું નકશી છે ધારી હૃદય શત્રુ બની. તેનો અંતર આત્મા આત્માનાં પ્રભુને પોકારી રહ્યો હતો. બયમીત મન-જીવ હંડાણમાં ઉતરતો હતો. જાલિકા ધીમે ધીમે શુદ્ધિ વિહિન બનતી હતી. તેનાં કમળ નયનો મિંચાઈ ગયાં હતા. દેખાવ કશું જ નહોતો. દીશાઓ કંપવા લાગી. પવન પણ રિયર બન્યો. ઝાડ પહાડ અને કુદરત આ નિર્દોષ કુમારિકા તરફ ગંભીર ભાવે જોતાં હોય એવો ભાસ થઈ રહ્યો. જળાદાન દેવનો સમય થયો. સધળા નરપશુઓ દેવીની ભૂતને નમવા લાગ્યા. ભૂવાએ દરેકના કાળા કપાળમાં કંકરું લેપન કર્યું. કાળાં કંઠે કરનારના કપાળમાં લેપામણું કંકુ પણ તેનો લાસ રંગ ત્યાગી ક્યામ બન્યું. સધળાએ એક સાથે દેવીની જય ગર્જના પોકારી જંગલ ગર્જની મૂક્યું. પૂજારી ભૂવાએ ફરતી ઉપાડી તેને હાથ કંપવા લાગ્યો. જાલિકાએ કારમી દરજ્જા ગિસ નાંખી અને શુદ્ધિ વિહીન થઈ ત્યાજ દગી પડી. તેને ખેડી કરો. ભૂવાની જાણ થઈ. એક નરપિશાએ તેને ખેડી કરી પકડી રાખી. પાપાત્મા વધ કરવાને ઉત્સુક થયો. પેલી તરફ કુમુદકાન્ત પણ તેમાર થયો. ત્યાં દોડી જવાનો સમય રહ્યો નહોતો તેણે તરતજ ધનુષ્યપર તીરું સંધાન કર્યું; અને ભૂવાની ફરતી જાલિકાના ગળા પર પડે એ પહેલાંજ કુમુદ છોટેછું તીર પાપીના કોંડામાં વાગ્યું. નર રક્ષસના મુખમાંથી ગ્રીસ નીકળી તેના હાથમાંથી ફરતી જમીનપર પડી સધળા આશ્ચર્ય અંકિત બની આ વિચિત્ર પ્રસંગ નિહાળી રહ્યા જુવાના કોંડામાંથી રક્તની ધાર વહેતી હતી વેદનાનો પાર નહોતો. એક હાથે કોંડાને પકડી રાખી રક્ષસ સ્વરૂપ જુવો બાંધ્યો. માંથી આગ વસ્તાવતો પોતાના હરીરને શોષવા લાગ્યો. કુમારિકાને પકડી-જોડેલા બીજાં જાલિકાને જમીનપર સુવાડી હમો થઈ ગયો. સધળા નરપશુઓ તીર મારનારને જોવા આસપાસ તપાસ કરવા લાગ્યા, આ અસ્સ્તામાંજ તેમની અજબ અજબબીની અંદર કુમુદ અને સરખાળા ત્યાં ઉપરિચિત થયાં. સધળા જંગલીયો વિરમમતાથી-બમથી-ક્રોધથી આ જાનને જાળકો તરફ જોઈ રહ્યા. કુમુદની બાંધ્યો લાસચોળ બની રહી હતી. તેણે ધીર ગંભીર અવાજે જુવાને પૂછ્યું; “એ ધીર કર્મના કરનાર ખોલ, જવાબ આપ કે તું આ બવાનક દુસ્કર્મ શા માટે કરી રહ્યો છે ? અથર્મ ! જજાવ કે તું કોણ મુઓ છે ?

કુમુદના શબ્દો બુવાને તીરની મારફત પુચ્ચ્યા. તેના કાંધમાં વેદના ચત્તી; એમાં કુમુદન શબ્દો મળ્યા. આથી તેના શસ્ત્રાને પાર રહ્યો નહિ. તે કોષાકાન્ત બની બોલ્યો, “માતાજીન અપરાધી યદ્ય ચૂકેલા છેકરા ! તે મારી પૂજામાં ભંગ પાડી મોટો ગૂં-હો કર્યો છે. તે તીર મારી માતાજીના પૂજારીને જાપથી કર્યો છે અને હજી પણ અપ શબ્દો સંભળાવી રહ્યો છે. બસ આ કારણથી હવે તું જીવતો રહી શકનાર નથી. માતાજીને આજે એકના બદલે બે માણસોનાં બળા દાન મળશે. કુમુદે અદ્વૈતાર્થ કરી કહ્યું” એ નીચ નરાધમ : દેવીના નામે ધર્તીગ યસાવી કુમાર કાનાં ગળાં કાપનાર કુર્મી ! પાદ રાખજે કે તારા દિવસો હવે બરાઈ ચુક્યા છે. તે આજર્થ્ય ભયંકર પાપ કર્મ કર્યો છે, આ બોળા જીવોને બરમાલી કાપ્યા છે અને તેમને પણ તારા પાપના બાળીદાર બનાવ્યા છે. તું સપ્તાન છે. દેવીનો દુષ્મન છે. હરામખોર! બોલ; તારી દેવી ક્યાં છે?”

“દેવી અહિં હાજર છે. તે મારા શરીરમાં આ વખતે પધારી ચૂક્યાં છે, છેકરાં ! તે ભયંકર અપરાધ કર્યો છે; તેની શીક્ષા તને આ પગેજ મળશે.” બૂવો બરાડી ઉઠ્યો.

“એ તું ખરેખર શક્તિને ઉપારાક હોય અને જો દેવીનો તારા શરીરમાં સાચેજ પ્રવેશ થયો હોય તો મને જણાવ કે અમે કેણુ છીએ અને આઈ કેમ આવ્યાં છીએ?” કુમુદે પૂછ્યું.

“તમારાં જેવા દુષ્ટોની સાથે હું વાત કરવા યુક્તી નથી” બૂવાએ કહ્યું.

“બસ એથીજ સાબીત થાય છે કે તું જુદો છે, જે તારામાં તાકાત હોય તો કંઈક તો ચમત્કાર બતાવ ? દુષ્ટાત્મા ! તું હવે મોતનાજ કાંધાં મારે છે. તું અપણે રસ્તે ચઢી નરકનો અધીકારી બન્યો છે. મૂર્ખો ! શું તને ખબર નથી કે દેવી કેવી પવિત્ર હોય છે ? જેનામાં કદા પવિત્રતા હોય તેજ દેવી મનાય. બાકી જે તારી દેવી મનુષ્યોનાં અને જાનવરોનાં લોહી પીનારી હોય; મદિરાથી રાજ થનારી હોય તો તે દેવી નહિ પણ પિતાઓ-રાક્ષસી છે. હું તારા કેમતાજ આ લોહી પીધેલ દેવીના પાપરાને દૂર દેઈ દઈ છું. એ એમાં સાચેજ દેવી ; હશે તો મને આ પગેજ શીક્ષા કરશે” આમ બોલતા કુમુદે તેના બન્ને હાથથી દેવીને પાંચર કંચકથો અને તેને દૂર દેઈ. દેવી ભકતો સ્તબ્ધ બની જોઇ રહ્યા. જુવાએ તરતજ ધૂણવા માંડ્યું અને કુમુદને બયાનક શબ્દો સંભળાવવા માંડ્યા, પણ કુમુદ તેથી ક્યોં નહિ તેણે ત્યાં ઉભેલા જંગલીઓ પ્રતિ કહેવા માંડ્યું : “તમે બોળા છો. તમારી બોળાઓને લાભ આ અધર્મોએ આજ પર્વત લીધો છે. તમને સત્યા માર્ગે ચલાવવાને બદલે આ દુષ્ટે તમને અધર્મના રસ્તે ચલાવ્યા છે. તમે આજ સ્થિતિમાં છો. તમે નિર્દોષ કુમારીઓ અને પશુઓનાં બળ-દાન હઈ ભયંકર પાપના ભોક્તા બન્યા છો. તમારા હાથથી આકાંક્ષે મરણને શરણુ ચમેલા આત્માઓ તમારી પર શ્રાપ વર્ષાવી રહ્યા છે. જુઓ; આ રાત્રિ તમારાં પાપ કર્મથી કેવી ભયંકર બની છે ? જુઓ; દશે દિશામાં કેવી શાન્તિ વ્યાપી રહી છે ? તમારા પર કુદરતનો કેર કિતરી રહ્યો છે. સમજો; હજી સમય છે. શ્રી દેવી તમારા પર કૌપાયમાન થયાં છે. તમારી પર ભયાનક આશ્ત આવવાની તૈયારી થક ચૂકી છે. તેથી હજી પણ પાપનો પરતાવો કરી તમારાં મન નિર્માજ બનાવશે તો આશ્તથી બચશે, સાક્ષાત દેવીની પ્રેરણાથીજ અમે અહીં આવ્યાં છીએ અને તે મહામાયાની આશ્વાસીજ તમને સારા રસ્તે ચલાવતી ચૂક્યા કરીએ છીએ.”

કુમુદનું બોલવું દરેકે ધ્યાન પૂર્વક સાંભળ્યું; પણ મોઈ દિવસ નહિ જોએલા આવા પ્રસંગને જોવાથી રાજાના ભયભીત બન્યા. કુમુદનું કહેવું તેમને સત્ય લાગવા માંડ્યું, પણ એકે માણસ

કુમુદની સાથે વાત કરવાનું સાહમ કરી ચક્રો નહિ. સંજ્ઞા નિરૂપ રહ્યા અને ધડીકમાં ધૂણતા જુવા તરફ તો ધડીકમાં કુમુદ અને સુરબાળા તરફ જોવા લાગ્યા. જુવો જોરથી ધૂણે જતો હતો અને શવે એમ જોણતો હતો. સુરબાળાએ મંજીર અવાજે તેને ઉદ્દેશી કહ્યું, “શા માટે નાહકતો ઢોંગ મચાવી રહ્યા છે ? સમજ અને જો બચવું હોય તો સાચા દિલથી તારા મુન્હાનો એકરાર કરી દેવીની કૃપા માગ.”

“કેણું હું કૃપા માગું ? શું હું ઢોંગ કરું છું ? બસ હું આ પગેજ મારો ચમકાર જતાવું છું” જુવાએ કહ્યું.

“બતાવ, અમે જોવાને આણર છીએ. પણ યાદ રાખજો કે તારે અમારા ચમકારને જોઇ નમસ્કાર કરવા પડે નહિ ?” કુમુદે કહ્યું.

જુવો ચીડાયો, સધળાની સમક્ષ પોતાનું વ્યેકેક અપમાન તે સહન કરી ચક્રો નહિ, તેણે ધૂણતાં-ધૂણતાં જંગલી મંડળને ઉદ્દેશી કહ્યું, “મારા સેવકો ! શું જોઇ રહ્યા છે ? આજે તમારી પરીક્ષાનો છેલ્લો દિવસ છે. આ બન્ને તમને કમવા આપ્યાં છે. તમે કમાશો નહિ. જુઓ; તેમણે દેવીની મિતિને દૂર ફેંકી દેવીનું અને તમારું સખત અપમાન કર્યું છે. આપણે શક્તિના સાચા બહતો છીએ. દેવીનું અપમાન થાય તેનાં દરતાં મરવું સાં. બહનો ! દેવી તમને આજી દરમાવે છે કે આ દુષ્ટ બાળકોને કાપી નાખી અગ્નિકુંડમાં હોમી લો. ચલો વાર ન કરો.”

જુવાની આજી સાંભળી સઘળા ચમક્યા; પણ આજીનો અમલ કરવાને સાહસ કરી શક્યા નહિ. જુવો ખૂબેખૂબ પાડી મારી નાખવાની આજી કરવા લાગ્યો. છેવટે ચાર જંગલીઓ તૈયાર થયા અને તત્વારો જોઈ કુમુદ-સુરબાળાની સમક્ષ આવી કમા તરતજ જુવાએ પ્રયત્ન મળના કરી કહ્યું; “કાપી નાંખો; કુકડા અગ્નિમાં હોમી દો.”

તત્વારો ઉચકાઇ. કુમુદે બપોલક અવાજે હાથ ઉઠાવે દરતાં કહ્યું; “સાવધાન; હવે તમે જીવતા સહી શકવાના નથી. દેવીના હ્રોત તમને શીત કરવા હાજર થઇ ચૂક્યા છે.”

કુમુદે સંજ્ઞા સ્વયં ધ્વની કર્યો. કે તરતજ ઝાડીમાં છૂપાએલા બીકો વિગળીની ઝડપે ત્યાં દોડી આવ્યા અને જંગલીઓને ઘેરી હમા રહ્યા. જોબલ-જેંદાઇ કુમુદ-સુરબાળાની નજીક દોડી આવ્યા અને જે જંગલીઓ તત્વારો ઉચકી હમા હતા તેમના હાથમાથી તત્વારો આંચકી લઈ એકેક લાત લગાવી દૂર ફેંક્યા. આ પછી જોબલે જુવાને પકડ્યો. ચમકાર જોતાજ જુવો ચરચરી ગયો; અને ધૂણતો બધે થઇ આ અદ્યુત પ્રકાર અવસોદી રવો. ગેંદાલે તેને ચોડાક માર મારી મલો; અને ધૂણતો બધે થઇ આ અદ્યુત પ્રકાર અવસોદી રવો. ગેંદાલે તેને ચોડાક માર મારી હલકો કર્યો. દેવી તેના શરીરમાંથી નીકળી મઠ અને મહોત નજીક આવ્યું ધારો ધુનવા લાગ્યો. જોબલે મોટા અવાજે ગેંદાલને કહ્યું કે આ અધર્મીને અગ્નિકુંડમાં હોમી દે. ગેંદાલ તૈયાર થયો. તરતજ નવાએ આતં નાદે કહ્યું. “અને બચાવો. અગ્નિકુંડમાં ન હોયો. હું તમારા ચરણે છું. મને જીવાડો.”

(અપૂર્ણ.)

ન્હાનકડી વાતો.

૦૦૦૦૦૦

લેખક:—પ્રભાકર.

અમારું કુટુંબ ખોળું છે. અમારું ઘર ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકોથી ભરપૂર છે. લેખના કોલાહલે અમારું ઘર હંમેશા ગાજતું. અધરે આ બાલકો મિત્ર દેશને ખેળે માથું મૂકતાં ત્યારે અમારે ત્યાં સ્મરણની શાંતિ સમીપાદ શાંતિ પચસતી.

આ બાળકો સ્થૂમજાણું થયાં હતાં તેઓને આદર્શ ગૃહસ્થ અને દેશાભિમાની ભાવિ શહેરીને શોભે તેવું શિક્ષણ આપવાની જરૂર હતી. જો કે તેઓ શાળામાં જતાં અને લખતાં વીંચતાં શીખતા તો પણ તે ખરું શિક્ષણ ન હતું. સર્વ ક્ષેત્ર બંધે છે અને એ તો ખુલ્લે ખુલ્લું સાથ છે કે હાલનાં વિદ્યાર્થીઓ, દેશના બાલકોની સુદિનો વિકાસ કરવાને બદલે નાશ કરવાને, લેખને સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમી બનાવવાને બદલે પરાધીનતાના પરચિત્તું શિક્ષણ આપવાને, શુભામી દયામાં જરૂર એમાં દેશના શુભામીનાં બંધનો વધુ કાપત કરવાને પોતાનો કાળો આપવાનું બાળકને શીખવવા માટે રચનાઓ છે. આ કથનમાં નથી ન્યૂનતા કે નથી અતિશયોક્તિ! બાળકોનાં આદર્શ શિક્ષણ માટે તો આ બાષોજ કાળજી રાખે.

ધીરજ કાકા વધેા વૃદ્ધ છે. તેઓ જલ્દી મૃત્યુ લાઇ શકતા નથી. તેઓને વાત કહેવાનો ખુદ શોખ છે. તેઓએ પોતાની કુટુંબી દરમ્યાન ધણાં ધણાં અનુભવો અનુભવેલાં સાચા શિક્ષકોને અભાવે, બાળકોનાં વર્તનમાં થતાં ફેરફારોના અનેક દૃષ્ટાંતો સાંભળેલાં—જેઓનાં આ ઉપરથી તેઓ ધણું ધણું શીખ્યા હતા. પોતાને ઓળખતા બાળકો આદર્શ શહેરી નીવડે તે માટે તેઓ કાળજી રાખતા. પોતાના કુટુંબના દીર્ઘ જીવનના અનુભવે પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન તેઓ પોતાના કુટુંબના બાળકો સમક્ષ ધણીજ રચુલ હોયે રચુ કરતા, અને તેના જીવન રૂપી 'પ્રશ્ન' સદૃશ્યો રૂપી અમૃત વડે સિંચન કરતાં. બાળકોને આદર્શ શિક્ષણ આપી વાનપ્રસ્થ અવસ્થામાં સાચા શિક્ષક તરીકેના પોતાનો ધર્મ બજાવતા.

અમારા કુટુંબના બાલકોને શિક્ષણ આપવાનું કામ ધીરજકાકાએ રસભેર ઉપાડી લીધું. લેખની વાર્તા કહેવાની ઢબ એવી રચુલ, ગાંઠી અને મધુરી હતી કે બાળકો લેખને ખુદ મહાતા સાંજે વાળુ થયાં પછી, શિશ્યશાળા દિવસમાં ધરમા સગડીની આસપાસ, અને ઉનળામાં અગાસીમાં—મંદિકાના મોહક ચોકમાં—ધીરજ કાકાની પથારીની આસપાસ તેઓ બેમાં થતાં અને શાંતિથી કાકાને કાંઈ ભોધ આપવાને વિનવતા ધીરજ કાકા પ્રેમાળ પણ સાદી અને સરળ બાપામાં બાળકોમાં પેટેલી કુટોનો—કે નેનો વધુ વખત બાળકોમાં રહે તો મ્હોટા મ્હોટા દુનુણીયું રૂપ ધારણ કરે તથા આજુ શિક્ષણ પદ્ધતિના વાતાવરણમાંથી ઉડીને બાળકોના કેમળ મનને ડાલાવતી દુટ રીતિ-નીતિઓ, દર કરવા ચલ કરતાં, બાળકોના મન ઉપર પણ આવાં રચુલ શિક્ષણથી હડી અસર પાડી અને લેખનું ચારિત્ર્ય પણ ધણું પ્રેમાળ અને શુદ્ધ બનતું. હિંદમાં સદ્ભાવે જો આવા હજારેક આદર્શ શિક્ષકો ઉત્પન્ન થાય તો ભારત જૂમિતી આઝાદી કાજ અટકાવી શકે!

અવશ્યને સમયે બાલકો ભેગો હું પણ ધીરજકાકા પાસે વાતો સાંભળવા ખેંસતો મહારા મન ઉપર કેટલીક વાતોએ ઢંડી અસર કરી છે. તે વાતો મહારા સ્મરણપદ ઉપર હંમેશને માટે કામમ રહેશે. તે વાતો બહેરમાં મુઝા દેહના બાલકોને પોતાનું આરમ્ય ધડવામાં મદદરૂપ થવાની ઇચ્છા—લાલચ—ને હું રોકી શકતો નથી.

વાંચનાર ! તું તારો ધર્મ જાણે છે? જો ન જાણતો હોય તો સાવધ યા એ વાતો વાંચ, તારા બાલકોને એ વાતો કહે તોમને આદર્શ મૂકરથો જાણવા પાન કર. તારી પિતા-માતા-તરીકેની ફરજને અદા કર. પ્રજા તારી સાથે છે. અસ્તુ.

—૧—

વસુની ઉંમર પાંચ વર્ષથી એ ઓછી હતે. એ પ્રાથમિક શિક્ષણ લે છે. બુદ્ધિ પ્રભાવને લીધે અને વિદ્યાભ્યાસ માટેના કસ્ટાકને લાગે તે હાલ પહેલી ચોપડી પૂરી કરી બીજામાં ગયો છે.

વસુના માતૃશ્રી ધણીજી કેમળ દુદમના અને બુદ્ધિશાળી છે. તેઓ જાણેલાં છે, અને—પોતાનાં બાળકોને નીતિ-રીતિનું યોગ્ય શિક્ષણ આપવું એ દરેક માતાપની ફરજ છે—એ તેઓ સદમજ છે. તેઓના સાંત, દયાળુ અને નમ્ર સ્વભાવે તેમનાં બાળકોને સાંત, દયાળુ, અને નમ્ર બનાવ્યાં છે. તેમનાં દરેક શુભોની ઉંડી અસર તેઓ પોતાનાં બાલકો ઉપર સચોટ રીતે પાડી શક્યાં છે, એક સદ્યુક્તી, આદર્શ માતા હજારો શિક્ષકોની મરજ સારે છે—એ કથનમાં હું સત્ય નથી ?

પોતાની માતાના સહવાસને લીધે વસુ પણ સ્વભાવે સાંત, હલ્લે દયાળુ, અને વાણીમાં નમ્ર બન્યો હતો.

વસુના ધરમાં, પામાત્મ સંરક્ષિત અને રીતરિવાજોને અતુલની પગ પેસારે કરી રહેલાં કેટલાંક હાનિકારક કુચ્છોને તિલાંજલી અપાએલી હતી. આથી તેવું કુટુંબ, કેટલેક અંશે શુદ્ધ, ભાવનામય, છવન ગાળતું એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી.

એક દિવસે સ્કાંને શાળાએથી આવ્યા બાદ વસુએ પોતાની માતાને પૂછ્યું “મા, એક વાત કહું ? તમે સાંભળશો ?”

વસુની માતૃશ્રીએ જવાબ આપ્યો, “બેટા, મહેં તારી વાત ક્યારે નથી સાંભળી ? તારે જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહે હું સાંતિથી સાંભળીશ.”

પોતાની માતાના આવા શુદ્ધોદ્યા ઉત્તેજિત અંગેએ વસુ કહેવા લાગ્યો, “મા મહેને મ્હા પીવાનું મન થયું છે, એક દહાડો છપર મહેને કહેતો હતો કે મ્હામાં બહુજ સુંદર સ્વાદ છે. બા ! તમે મહેને મ્હા કરી નહિં આપો ?

વસુના માતૃશ્રી તેવું આણું વધણુ જોઈ આશ્ચર્ય અઠિત થઈ ગયાં, તેઓ શોકમાં ગરકાવ થયાં, જવાબ ન આપતાં તેઓ સાંત રહ્યાં.

વસુ આજણ કહેવા લાગ્યો, “મા, એક દહાડો મમન મામા કહેતો હતો કે મ્હા દેશને નમસ્કાર કર્યા વિના સેંકડો માણસોને સ્કવારમાં એન પડવું નથી. મ્હા દેશને કેટલું માન છે ? આપણે ત્યાં દરરોજ મ્હા નહિં કરે ?”

વસુ અટક્યો તેણે પોતાની માતા વરસ - જોયું. એમાં શું જોવાનું હતું ! તેઓ બીચારા રડું રડું થઇ રહ્યાં હતાં. હજુ પણ તેઓ મૌનજ રહ્યાં.

વસુએ આગળ ચલાવ્યું, “આ ! ગઇ કાલે હજારો ઘેર મળે મહા આપી. મહે’ મહા પીધી તે મળે બહુ ગાવી. મળે તે દરેકજ પીવાનું બહુ મન છે. બા, તમે મહારી આટલી મચ્છા-પૂર્ણ નહિ કરો ? બા, બોલોને બોલતાં કેમ નથી ? તમને શું થાય છે ? ”

આમ કહી નિર્દોષ વસુ પોતાની માતાને મળે બેઠી પડ્યોને ગળગળો થઇ ગયો. માતા બિચારાં શું બોલે ? બાળકની નિર્દોષ અત્યંતતા માટે તેઓ શોકાતુર હતાં,—તેમને મળતાં શિક્ષક-માંથી લાગતી કુટેવો માટે તેમનું હૃદય બળતું હતું,—આવા શિક્ષકથી દેશની સ્વતંત્રતા છીનવી લઇ, પરાધીનતાની બેડીમાં દેશ વધુને વધુ સપાટો તે માટે તે આંસુ સારતાં હતાં.

હા ! તેમના હૃદયમાં તે વખતે શા શા આવે ઉત્પન્ન થયા હશે ? શા શા વિચારો તેમણે કર્યા હશે ? સારા થે હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસના ખનાવો તેમની દ્રષ્ટિ સમક્ષ રજુ થયા હશે,—સારા થે હિન્દુસ્થાનના છેલ્લા બે સૈકાનો કાળા અક્ષરે ચિતરાએકો ઇતિહાસ તેમના હૃદયને દૂર રીતે ચીરી રહ્યો હશે ! પ્રભુ જણે તેમના હૃદયમાં શું શું થવું હશે !

આ દૃષ્ય હૃદય બેઠક હતું. પોતા હૃદયના માણસને શેવરાવે એવું હતું,—પહાડી દેવા-જાને શરમાવે તેવું હતું ; દયાળુને ઉત્તેજન આપનાર હતું,—નિર્દોષનું હૃદય કોરી તેમને દયાળુ બનાવે તેવું હતું.

માતાને મળે પુત્ર—કાનકડું પાંચ વર્ષનું બાળક—વળગી રહે. માતા કોઈ પારમાર્થિક કાર્ય માટે શોકગ્રસ્ત થાય—અશ્રુ સારે. પુત્ર માતાની વિશાળ છાતી ઉપર પોતાનું માથું ટેકવી, માતાની આવી દયાપાત્ર સ્થિતિ જોઇ, કારણ જાણ્યા વિના માત્ર લાગણીનો ચાપો રડ્યા કરે ! આ દેખાય કરણ ! જનક-હૃદયદાવક નહિં તેા શીજી શું ?

આ પ્રમાણે કર્યાં કર્યાં માથું તે તો પ્રભુ જણે, આખરે તે માથાળુ માતાએ પુત્રને ઉચ્છાદને જોળામાં બેસાડી હતું, “ બેટા ! રોહિષ મા. શા માટે રડે છે ? ”

વસુ હસકા બરતો બરતો બોલ્યો, “ બા ! તમે રડો છો તે મહારાધી જોવાનું નથી. તમને રડતા જોઇને મળે રડવું આવે છે. તમે શા માટે રડો છો ? ”

વસુની માતાને પુત્રની આટલી નાની વયમા પોતાને માટે આટલી લાગણી છે તે જોઇને આશ્વાસન મળ્યું તેને આઠા આવી કે તે વરુને સહમજરી સકરી.

પોતાના આંસુ લૂછી નાંખી, કેમળ સ્વરે. દયાળુ બારે તેઓ બોલ્યાં, “ બેટા ! આજે મહે’ એક જીવ પકડી છે. શાળામાં ચાલતા શિક્ષક અને સદાધ્યાયીઓના સંગથી તું એક દુર્ગુણ એક કુટેવ શીખી લાવ્યો છે. હું ગાર્હ્યું છું કે આમાં તારો વાંક નથી. “ સોખતે અસર ” એ કહેવત બોરી પડતી નથી. તારા અને અખિલ ભારતવર્ષનાં દુર્ગોએ હિંદ સંતાનોની કેળવણી રાષ્ટ્રીય મેરજો ઉપર આધારી નથી—અર્થાત્ હાલની કેળવણી દેશના વાતાવરણ અને રીત રિવાજોને અનુકૂળ નથી હાલમાં, મહાન મહાન, કુમળા-કમળા-ખીલતા-મગજના બાળકોને એની એવી એપડીઓ શીખવવામાં આવે છે કે જે દ્વારા જાણે અજાણે બાલકોને સાચું શિક્ષણ નાક મળતાં

કેટલીક કુટુંબો, કેટલાક દુરુચિ-કે ને કેટલીક વખતે બનિષ્પમાં પાલખાલીનું કારણ બને છે ને શીખવવામાં આવે છે. બાઇ વસુ! ત્હમરી જાગૃતીમાં પહેલેજ પાને “ બા મ્હને મ્હા પા ” એમ લખ્યું છે. સ્વાભાવિક રીતે જાગૃતિના કુમળા મન ઉપર તેની હદી અસર થાય છે અને ત્હમને મ્હા પીવાનો શોખ વધે છે. અને તે જોડે સુધી કે આગળ જતાં તો ત્હમને મ્હા ન મળે તો ત્હમની મુસ્તી ઉડે નાહ, ત્હમનું માથું દુખે, ત્હમનાથી કામ ચાલત નહિ. હવે તુંજ હશે કે આ શિક્ષણ કેવું! હવે ને અને જલ્દે “ બા મ્હને દૂધ પા ” એમ લખ્યું હોત તો તે દેશના રીત રિવાજોને કેટલું અનુકૂળ આવતે! અસલથીજ આપણા દેશમાં ગાય-બેંસ પાળવાનો રવાજ છે. આપણે બધા ગાય-બેંસના દૂધથી પરિચિત છીએ. આપણે જોયું છે કે તે આપણા દેશને વાતાવરણને અનુકૂળ છે. અને તેથીજ આપણા ઘરમાં મ્હાના રિવાજને જલ્દે દૂધ પીવાનો રિવાજ રાખ્યો છે. ”

“ મ્હામાં ઘણું દુરુચિ સમાયેલાં છે. મ્હા એક એવો માદક પદાર્થ છે કે જે માણસને તેનો શોખ લાગ્યો તો તે, ત્હને પૂરેપૂરી વ્યસની બનાવી મૂકે છે. મ્હા એક ગરમ અથવા ઉષ્ણ પેદા કરનાર પદાર્થ છે. આપણા જેવા ગરમ દેશના રહીશો જે તેનો ઉપયોગ કરે તો તે ત્હમના શરીરમાં લોહીનું પાણી કરી નાખે છે. મ્હા પીવાથી આપણી પાચનક્રિયા ઘટીજ મંદ પડી જાય છે, આપણો ખોરાક પડી જાય છે, આપણે કમતાકાત થઈ જઈએ છીએ. દિલ્લિસ્થાનમાં એક માણસને મ્હાનું વ્યસન લાગ્યું તો એમ નકીરી સ્થમજતું કે તેનીસ કદાચ પ્રજામાંથી એક વ્યક્તિ હતી ન હતી થઈ ગઈ. પ્રભુ જાણે આ પ્રભાણે મ્હાદેનીએ કેટલા લોકોએને પાલખા લીધા હશે! ”

“ સૌથી વધારે અગત્યનો તો મ્હા કેવી રીતે પેદા થાય છે તેનો ઇતિહાસ છે. આ ઇતિહાસ જાણીને હાલના ક્યો સ્વદેશ પ્રેમી સંતાન મ્હાનો વ્યસની બનવા તત્પર થશે? એ કશા જનક કયા સાંજળ અને વિચાર કર. મોસા લોકો મ્હાના ઉદ્ભાવ સાહીક છે. હાલોએ ત્યાં મચ્છર તરીકે કામ કરે છે. તેઓને પૂરેપૂર્ણ મહેનતાણું પણ મળતું નથી-જીભની સુખ્ય જરૂરીઆતો મેળવવા જેટલું પણ મળતું નથી. રાત દિવન પગથી માથે તેઓ પાસે કામ લેવામાં આવે છે. જે તેઓ શરીર અસ્વસ્થ હોય તો ત્હમને ડોગી ક્ષી ધનકારી કાઢવામાં આવે છે, અને ત્હમની પાસે વધુ કામ લેવામાં આવે છે. તેઓ કેટલાયે નિર્દય કટકાના બોમ થયા હશે કેટલાયે દુઃખો પેટને માટે વેઠ્યાં હશે! કેટલીયે સહનશીલતા દાખવી હશે! ગરીબ દિલોએને ગુલામીમાં નાંખનાર મ્હાનો આપણે છૂટથી ઉપયોગ કરીએ છીએ, આ જીના યું જોઈ શોચનીય છે? બાઇ વસુ! ત્હં આ હક લીધી ત્હમા તારો દોષ નથી-સંમનનો દોષ છે. મ્હે ત્હને ત્હારી બુલ સ્થમજાવવા મ્હારો ધર્મ જગત્યો છે. મ્હારી વાતથી ત્હારા ઉપર કંઈ અસર થઈ કે નહિ?”

ન્દાનકડા વસુની સ્થિતિનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. પોતાની માતાનો એકે એક શબ્દ તે સાંતિથી સાંભળી રહેો હતો. જેમ જેમ ત્હની માતાએ પોતાનું વિવેચન આગળ ચલાવ્યું તેમ તેમ તે વધુને વધુ ઉદાસીન થતો ગયો. ત્હને પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન થયું. તે દેશની પરિસ્થિતિ સ્થમ-જ્યો, ગરીબ મચ્છરોની વાત સાંભળી તેણે આંસુ પાડ્યા. તે ન્દાનકડા બાલકે પોતે કરેલા પાપનો પશ્ચાતાપ અત્યુ સારી કરવા માંડ્યો. આ પશ્ચાતાપ ત્હની આત્મશુદ્ધિ માટે બલ હતો.

ત્હની માતાએ ત્હનાં આંસુ લઈયા. પછી તે બીએથી જોયો, “ બા આજે ત્હમે મ્હને ઘણું શીખવ્યું છે. શિક્ષણ અને સંજનથી અજ્ઞે હું એક દુર્મણ કેળવતો હતો. ત્હમે એક આદર્શ

માતા તરીકે ત્હમારો ધર્મ પાળી રહેને ખોટી રસ્તે જતાં જવાઓ છે. હિંદમાં ત્હમારાં જેવા ધર્મ રક્ષકજનારાં માતાઓ બધાને હોય તો આત્મે સુધરતાં કેટલી વાર ! આ ! આને ત્હમે રહેને ને બોધ આપ્યો છે તે મ્હારા હૃદયના ધર્મ જાગમાં પેટે છે તે હું કદી બૂલીશ નહિ. હવે હું ત્હમને હું કે દેશવાસીઓની પરાધીનતાથી ઉત્તર જતી રહી પીવામાં આનંદ માનવો અને મગધાન કે માંસાહાર કરવામાં આનંદ માનવો એમાં જરા પણ તકાવત નથી. આ, હવેથી હું મ્હારું નામ નહિ છોડું. અને આને હું ત્હમારી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે “ મારા દરેકે દરેક સોબતીને મ્હાના દુઃખો સ્હમજાવી ત્હમને તેની મુલાખીમાંથી મુક્ત કરવા મત્ત કરીશ. ”

ત્હને માતાની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. એ હર્ષનાં આંસુ હતાં તેમણે વસુને છાતી સરસો ચાંપ્યો, અને આહીર્વાદ આપ્યો, “ ત્હારા વિચારો મક્કમ રહો. ત્હારી છાંછા પૂર્ણ થાઓ. ત્હારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ રીતે સફળ થાઓ. પ્રભુ ત્હારી સાથે છે. ”

વસુ માતાને નમન કરીને ને નવીન પાદ તે શીખ્યો તેથી આનંદિત થઈ ત્યાંથી રમવા દોડી ગયો.

અપૂર્ણ.

ઉપાસનાનું અવલંબન.

લેખક:-આલકવિ-જમનગર.

જીવને પોતાના પ્રાણાધાર સર્વેશ્વરથી છુટા પડવાને ધણા દિવસો વીત્યા છે. આ વિપ્રજ્ઞ પડવાને કેટલી મુદત થઈ તેનો પતો મનુષ્ય લોકમાંથી તો મળતો નથી. પરંતુ દેવલોકમાં પણ તેનો પતો મળવો દુર્લભ છે. ચિન્મય જીવ પોતાને જુદો માનીને પ્રથમ સ્વાવર ૧૫ ધારણ કરીને ઉદ્ધિગ્જ-વૃક્ષ આદિ બનીને એ ચોનિમાં બટકતો રહેા. ત્યાં પરાધિન બની પ્રત્યેક ચોનિમાં જુદા જુદા દેવતાઓથી રક્ષિત અને ઉન્નત થતો રહેા. ત્યાંથી થઈ તે ‘સ્વેદજ’ ચોનિમાં ગયેા. ત્યાં પણ જુદી જુદી જાતના કમી, કીટક બનતો દેવતાઓની કૃપાથી આગળ વધી અંદાજ થયેા. ત્યાં પણ પરાધિનતા ભોગવતો દેવતાઓની સહાયથી જરાયુજ ચોનિમાં પહોંચ્યો. આવી રીતે અગણિત જરાયુજ ચોનિમાં બટકતો-રક્ષક દેવતાઓની સહાયથી મનુષ્ય કોટીમાં પહોંચી કાંકરે સમર્થ બન્યો પુરા અવધવો પ્રાપ્ત કરીને, અગાઉ ભૂમીઓમાંથી પસાર થતો રાતની બગિમાં પહોંચીને સમજવા લાગ્યો કે-“અહા ! મારા પ્રાણધાર-શિવને-છોડીને હું કેનેા બટકતો અને નાનાવિધ કલેશ પામતો રહેા છું ? ”

આવી રીતે ઉચ્ચ વિચારોના અધિકારી બનીને જ્યારે માનવી, બકત-મનોમન્દિર-વિહારી, જીવેને ત્રિવિધ પાપોથી તારનારા શ્રી પ્રજુના-સર્વેશ્વરના પાસે જવાને પ્રયત્ન કરતો ચાલે છે, અને ઉપાસના કહેવાય છે. બહિષ્કારનું ઉપાસક જેને શારીરિક અગર માનસિક ક્રિયાઓ વડે, અમવાન-પ્રજુ પાસે પહોંચવા પ્રયત્ન કરે છે; એ સઘળા ક્રિયાઓનો ઉપાસનામાં સમાવેશ ચાલે છે.

સધળા જીવેને હિતકારી, પૂર્ણ અવલંબના, જે સમ્મત સનાતન ધર્મ સધળા અગ્રીયો પરિપૂર્ણ છે. તેમાં સધળી જાતની ઉપાસના શૈલિ પ્રમાણેના સિદ્ધાંતોના સમાવેશ થયો, પૃથ્વીપર જેટલા પ્રકારના ધર્મસંપ્રદાય, ધર્મપંથ, અને ધર્મમતો પ્રચલિત છે; તેમાંની ઉપાસના શૈલિના સિદ્ધાંત સનાતન ધર્મની ઉપાસના-પ્રણાલિકામાં મળી શકે છે. એથીજ સનાતન ધર્મ સર્વ અગ્રીયો પરિપૂર્ણ મનાય છે. સનાતન ધર્મથી બિન્ન એવા ઉપાસના માર્ગમાં જે જે અવલંબન દ્વારા સર્વ શક્તિમાન સર્વવ્યાપક વાડબન અને શુદ્ધિથી અગ્રીયર સમ્બિદાનદમય જમવાનું પ્રશુની ઉપાસના કરવાની યોગ નિયુક્ત રીતિ જતાવવામાં આવી છે. એ રીતિને ચાર ભાગમાં જુદી વહેંચવામાં આવી છે મંત્ર યોગ અનુસાર સ્થૂલ ધ્યાન, હૃદયોગ અનુસાર જ્યોતિર્ધ્યાન; લય યોગ અનુસાર બિન્દુ ધ્યાન અને રાજયોગ અનુસાર બ્રહ્મ ધ્યાન મનાય છે.

આ ચારે યોગ અનુસાર ચારે 'માનવ' રહસ્ય સમજાવવાને મધ્યસ્થ હૃદયર મુક્ત પંચ દેવતું ચિત્ર ત્રિવર્ણ રંગવાળું હૃદયોગી ચર્ચા શકે છે. તે દ્વારા સરલ રીતિથી સનાતન ધર્મનું સાર્વ લૌખપણું સિદ્ધ થાય છે. અને સધળા જીવેની હિતકારિણી અવસ્થા સાધારણ રૂપથી વિશેષ, અને દુનિયામાંની સધળી ઉપાસના શૈલિઓના રહસ્યથી વધારે ઉત્તમ સમજાય છે. આ જ્યોતિર્ધ્યાન, સ્થૂલ, સ્પર્શ, સ્પર્શિત, ગજુપતિ અને ચિવરૂપ પાંચ સજીવબ્રહ્મના રૂપ મંત્ર યોગ અનુસાર જ્યોતિર્ધ્યાન સમજવાને ઉપયોગી છે. શ્વેતવર્ણના બિન્દુ લય યોગ અનુસાર બિન્દુનું ચિન્હ છે. છે, અને નિરાકાર નિર્ગુણ ધ્યાન બ્રહ્મનું ચિન્હ છે તેમાંના જ કાર શબ્દ જતાવી આવે છે.

મંત્ર યોગનો સિદ્ધાંત અતિ સરલ અને વિજ્ઞાનથી સંપૂર્ણ છે. આ સંસાર નામરૂપાત્મક છે. મને તો સ્થૂલ સૃષ્ટિ હોય, મને તો સૂક્ષ્મ સૃષ્ટિ હોય. સધળાનું નામ રૂપ તો જરૂર હોય છેજ. અને તેથી યોગસ એમ માનવું પણ પડશે કે એ નામ અને રૂપમાં રસાધિને જ જુલાવો પાડીનેજ કંઈ બહિર્ગમ થઈ જનન-દેહમાં રીજાય છે. મનુષ્ય જ્યાંથી પડે છે, તે સ્થાને આધારેજ તે પાછો ઉત્તો રહી શકે છે. જ્યારે તે નામરૂપના જુલાવવાથીજ રસાધિ છે, ત્યારે એજ નામ રૂપના અવલંબન દ્વારા ચિત્તચિત્તો નિરોધ કરવો એ એને સુખ છે. એ નામ રૂપાત્મક યોગ તેનેજ મંત્ર યોગ કહેવાય છે. મનુષ્યની પ્રકૃતિ પંચ તત્ત્વો અનુસાર પાંચ પ્રકારની અને એ સ્વાભાવિક છે. એ કારણને લઈ પાંચ પ્રકારની પ્રકૃતિના ઉપાસકોને પંચ દેવને ઉપાસનાની પ્રણાલિકા અને પંચ દેવાત્મક સ્થૂલ ધ્યાન વિજ્ઞાન અનુસાર છે.

હૃદયોગનો એ સિદ્ધાંત છે કે સ્થૂલ શરીર અર્થાત્ જે શરીર મૃત્યુ પછી અર્ધાંજ પડ્યું રહે છે, અને સૂક્ષ્મ શરીર અર્થાત્ જે મૃત્યુ પછી લોહાન્તર જાય આવે છે; એ બંને શરીરો એકજ સંબંધથી જોડેલાં છે. સ્થૂલ શરીર એ સૂક્ષ્મ શરીરનું પરિણામ અને તેનું અનુગામી છે. એથી એ સ્થૂલ શરીરને વશ કરીને સૂક્ષ્મ શરીર પર અધિકાર દ્વારા જનની રૂતિઓના નિરોધ કરતા કરતા જે સાધન સધાય તેનું નામ હૃદયોગ છે. મંત્રયોગના જેવી રીતે રૂપની દેખનાથી ધ્યાન કરાય છે, તેમ હૃદયોગમાં જ્યોતિર્-દેખના દ્વારા ધ્યાન કરવામાં આવે છે. મંત્રયોગીઓ પ્રભુનું બાવમય સ્થૂલ રૂપથી ધ્યાન કરે છે. જ્યારે હૃદયોગીઓ પરમાત્માનું દેશિત જ્યોતિર્મયરૂપ દ્વારા ધ્યાન કરે છે.

હૃદયોગના આચાર્યોએ સમષ્ટિરૂપી બ્રહ્માન્દ અને વ્યષ્ટિરૂપી પિપ્પડ, જન્મેને એક સમય-મુદી જોડાએલ માની બ્રહ્માંડની સધળી ફેરી શક્તિઓના મનુષ્ય શરીરમાં અનુભવ, દેખ્યો છે.

તેમનો એ સિદ્ધાંત છે કે મનુષ્ય શરીરમાં પરમાત્માની યુગ્મ શક્તિનું સ્થાન અને મહાભાષાની પ્રકૃતિ શક્તિનું સ્થાન જુદું જુદું વિદ્યમાન છે. જ્યારે જન્મે શક્તિઓ જુદી જુદી રહે છે, ત્યારે બંધન થાય છે. અને એવી દશામાં સાધકને ઈચ્છના દર્શન ચતાં નથી તેથી તેઓ એમ માને છે કે લક્ષ્યોગની ક્રિયાદ્વારા નિર્મિત પ્રકૃતિ શક્તિને જગ્યાડી આ શરીરમાં પરમાત્માનું પીઠ-સ્થાન છે, ત્યાં લગ્ન જગ્ન લગ્ન કરી દેવાથી લક્ષ્યોગ બને છે. અને એ યોગક્રિયાઓથી ચિત્તશક્તિઓના નિરોધ થઈ પોતાની મેળેજ પ્રભુના સમાગમની પ્રાપ્તિ થાય છે. લક્ષ્યોગાનુસાર ઉન્નત સાધનોમાં પોતાની મેળાએ યોગ સાધનો દ્વારા બિન્દુમય એક દેવી જ્યોતિનો હૃદય થાય છે. એ જ્યોતિના ધ્યાનને બિન્દુધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાન અન્ય બે પ્રકારના ધ્યાનથી કઠિણ સમજાય છે. યોગસાધનથી ઉન્નત થયા પછીના કોઈ ઉપાસક આ ધ્યાન કરી શકતો નથી.

રાજ્યોગનો આધાર સધળાથી મોટો છે. એ સધળા યોગ સાધનનો મહારાજ છે. રાજ પાળીએતો એ સિદ્ધાંત છે કે અંતઃકરણ એજ હવના જન્મન કે મોક્ષને કારણમુત છે. મલિન અંતઃકરણ હવને બન્ધીવાન બનાવે છે. અને વિશુદ્ધ અંતઃકરણ હવને મુક્ત કરે છે. એથી જ્ઞાન મુક્ત અંતઃકરણથી સત્-અસત એ વિચારની સહાયતાથી આત્મા અનાત્માના બેદને જાણી આત્મામાં સર્વદા અંતઃકરણને સ્થિત કરવાના પ્રયત્નોને રાજ્યોગ કહેવામાં આવે છે. રાજ્યોગ અનુસાર સમિચાનંદમય નિર્ગુણ ધ્યાનના અભ્યાસનો વિધિ રખાયો છે. સત્ દર્શન વિજ્ઞાનની સહાયતા, અને કેવળ હવનમુક્ત સ્વરૂપસ્થિત ગુરુદેવની કૃપાદ્વારા આ યોગમાં સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. આ અધિકાર સાધન ચતુષ્ટયસંપન્ન યોગીને પણ મળી શકે છે. અર્થાત્ નિરાકાર ચિન્મય પરબ્રહ્મનું નિર્ગુણ ધ્યાન કરવું અને નિર્ગુણ પરમાત્માના ત્રિગુણાતીત અને ત્રિલાવાતીત સ્વરૂપમાં અંતઃકરણનો લય કરવો એ સાધારણ ઉપાસકનું કામ નથી. અને તેથીજ નિર્ગુણ બ્રહ્મની ઉપાસનાને સનાતન ધર્મમાં સર્વોપરી અને સર્વશ્રેષ્ઠ માનવા છતાં પણ સચુલ ઉપાસનાનો ઉપદેશ બહુલઃ સર્વને સાધારણ આપવામાં આવે છે. અચુ

“ગુજરાતી” ગાયનમાળા.

ભાગ ૧ થી ૪ ફરેકના છ ગાના તદ્દન અપ-ટુ-ડેટ ગાયનનો સંગ્રહ
એકઃ કાગળ મુંદર છપાઈ ચાલે ભાગ સાથે ૩૫૦૦ એક થીથી ખરચ જુદું
મળવાનું ઠેકાણું.

ગુજરાતી સાહિત્ય મંદિર સલાખતપુરા-સુરત.

ખીજ પુસ્તકો માટે લખો

આર્ચમહિલા મહારાણી ચીમતી સુરવકુમારિબીના હિન્દીલેખ આધારે કેટલાક ફરફાર સાથે.

ભારતની વીરાંગનાઓ

(૧)

તારાબાઈ

પ્રાચીન સમયમાં આધુનિક ગુજરાતની હિરે આવેલું અણહિલવાડ પાટણ ચાલુક્ય વંશના પ્રેમળ પ્રતાપસાળી રાજાઓનું પાટનગર હતું. આ વંશમાં શરૂતાનનો જન્મ થયો હતો. દરવીસનની તેરમી સદીમાં હિન્દુસ્થાનમાં જ્યારે મુસલમાનોનું જોર વધતું જતું હતું, તેઓના દબદબથી જ્યારે હિન્દુસ્થાન હાલમાં અસહ્ય બની ગયું, ત્યારે અણહિલવાડ પાટણ ચાલુક્ય વંશના રાજાઓનું પાટનગર-હિન્દુ પાટનગર-તેના પૂર્વ ગારવથી મરવું હતું. પરંતુ દુનિયામાં ઓળખા દિવસે લાંબા સમય સુધી સરખી રીતે મુખમાં પસાર થતા નથી.

કેટલાક સમય પછી ફર પાટણી અજાણીના અસીમ પરાક્રમ વડે ગુજરાતનું પાટનગર હિન્દુરાજાથી બ્રહ્મ થયું. તેના અપૂર્વ વીરત્વને કારણે અણહિલવાડ પાટણ મુસલમાનોના હાથમાં આવી ગયું. પાટણનું પૂર્વ ગારવ સમુદ્રના અમાધ બહામી દુબી ગયું. ચાલુક્ય વંશના રાજાઓ પાસે સત્યબળ ધણું હતું, પરંતુ પંસાતું જોર (અર્થ જળ) બિરુદક ન હોવાથી તેઓ રાજ્યનું રક્ષણ કરવા સમર્થ નીવડતા નહિ તેઓ સર્વસ્વ ઢાળી જઈ મુસલમાનોને હાથે પરાજય પામી દેશ છોડી ગયા. ત્યાંથી તેમના વંશજો મધ્ય ભારતમાં આવેલા તકશીલ નામના નગરમાં જીવસ્યા.

કાળની લીલા જોર છે. કાળ રૂપી તરંગમાં કોઈનું અનુપ્રાપ્ત્ય તો કોઈનું અધઘતન થાય છે, એટલે કે એક હાથે ચડે છે અને બીજા હાથે પડે છે. આ સમયે તકશીલમાં તેમની ભાગ્ય દેવી પ્રસન્નચિન્તે રાજ્ય કરતી હતી. વીરજૂષિ તકશીલમાં રજપુતાનાની પ્રાચીન નગરી હાલમાં તોડાતડેના નામથી પ્રખ્યાત છે. તકશીલમાં પીરેથીરે રજપુતોનું ચીરત્ર પ્રકાશ પામ્યું; અને ત્યાં ધામે ધામે ચાલુક્ય વંશના વીરરજપુતોને હાથે એક નવા રાજ્યનો જિલ્લો થયો. તેમાં આ વીર વંશના રજપુતો રાજ્ય કરતા હતા. રાજ્ય બ્રહ્મ થયા છતાં એક નવા રાજ્યમાં રાજ્ય કરવા હાલમાં.

સર્વ રથજે મુસલમાનો દેખાતા હતા. આખા હિન્દુસ્થાનમાં તેઓ એક હાથે રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. આખું હિન્દુસ્થાન તેમના હાથમાં આવી ગયું હતું. હિન્દુસ્થાનને ખૂબે ખોચતું પણ તેઓનું રાજ્ય અસ્તિત્વ ધરાવતું હતું. તેમનું નામ સર્વ ચાલકા પ્રથમ સ્થાને મૂકેલું. મુસલમાનોએ હિન્દુસ્થાન છતી લીધું એજ એક ચિન્તા હિન્દુઓની આંખ સામે નાની હતી. ઉધમાં પણ તેમનાજ સ્વપ્ને જોતા હતા. આખા દેશમાં આરોવિષ્ણવ ભલૂંડી ઘૂમ્યા હતા.

ચાલુક્ય વંશીઓ તોડાતડેમાં ક્યાં સુધી રાજ્ય કરી શકશે ? ક્યાં સુધી તેઓ તેને સ્વાધીન રાખી શકશે ? એજ એક મોટો સવાલ હતો. આ સમયે ચિનિનું જોર તેમના મુઠમાં

આર્થ લોકોની કીર્તિનું તથા પૂર્વજોની ગૌરવકાંઠિનીનું તારા આગળ સંવિસ્તાર વર્ણન કરતો હતો. તે સમયની દુર્બલતાની તથા પૂર્વજોની હુષ્ક પ્રાપ્તિ થયેલી ગૌરવની શરતોનું તારા આગળ જીવન કરતો હતો. તારા પણ આર્થ લોકોની કીર્તિ, પૂર્વજોના મહિમા ઓઢવિતે તથા સ્થિત મને સામજીક હતી, અને મનમાને મનમાં પ્રાપ્ત દુર્બલતા વિશે ચિન્તા કરતો હતો, 'આગ દેવી પ્રસન્ન નહિ થાય ? તોડાત'કનો અસલ ગૌરવનો પુનરુદ્ધાર કરવા કદિ કોઇ સમર્થ નહિ થાય ? જીવન પર્યંત આમ સુસલમાનોના બળથી છપા વેશમાં જંગલે જંગલે બટકવું પડશે ? તોડાત'કમાં સ્વતંત્રપણે રાજ્ય નહિ ચલાવી શકાય ? "

તારાના હૃદયમાં ચિન્તાસ્થી અગ્નિ બળેલી હતી. અર્થ સમયમાં અગ્નિ હોલવાયો નહિ, પરંતુ ધીમે ધીમે તારાના હૃદયમાં તે પ્રવેશ વેગે મળવા લાગ્યો. આગ રૂપી આકાશ અમરારથી છવાઇ ગયું. પ્રાચીન ગૌરવ હુષ્કપ્રાપ્તિ થયું. અધઃપતન સમીપ દેખી, તારા વધુ વખત સ્થિત રહી શકી નહિ. ઉમ્મરના વધવા સાથે તેનો હૃદયે શુદ્ધ આકાર ધારણ કર્યો. અમળા હિન્દુ સ્ત્રી પેઢે ગૃહકર્મમાં પૂરાયેલી મહેતમાં તેણીને કદ લામણ માંડ્યું. રમણીના આદર્શને હમિત વેળે ધારણ કરવામાં તેણીને સતોષ ન થયો. તેથી તેણીએ બીરનારીને હમિત વેળે ધારણ કર્યો. કામળ માનોને શોહના અમરારમાં પરી આત વેગવાળા ઘોડાપર સ્થિત થઇ પિતા પાસે મુદ્દ શિક્ષણ લેવા જાગી અધિવેગવાળા ઘોડાની પીઠપરથી બાણ ફેંકવા, સામસામેના મુદ્દમાં અત્યંત મુદ્દ કરતું વિગેરે પરક્રમી કાર્યો એક પછી એક ધ્યાન પૂર્વક સીખવા લાગી. કાળક્રમે પોતાના શુભો વડે બીરશિત કાર્યોમાં તેણીએ પ્રવીણતા મેળવી. ક્રમશઃ તારા સમય પ્રાપ્ત થતાં પિતા સાથે તોડાત'કનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સુસલમાનો વિરૂદ્ધ હુલ્લમાં તરવાર ધારણ કરવા લેશ માત્ર સંકલિત થતો નહોતો. બેદોરમાં વાસ કર્યો તેટલા સમયમાં શરતોનું નેટથીવાર તોડાત'ક પાછું મેળવવા સુસલમાનો બેડે મુદ્દમાં પ્રવૃત્ત થયો તેમાં પ્રત્યેક વાર તારાએ પિતા સાથે સમરાંગણમાં અપૂર્વ બીરતા દાખવી જગતને મીઠીત કર્યું. અમિત પરક્રમશાળી સુસલમાનો દેખતે અનેકવાર સ્તબ્ધિત તથા સદાકે કરી હોવાથી રાજરથાનમાં તેણીની ગણતા બીરનારી મધ્યે થઇ હતી.

અર્થ સમયમાં બાલિકા તારાએ જીવનમાં પદાર્થ કર્યું. ખીલેલા સુવર્ણ અર્ધક પેઢે તે મધુર લાગ્યાન્યવેશવિશે વિકાસ થયો. તેની જીવન નૈઋત્ય જીવન પ્રવાહના તરંગોઆસમાં મગ્ન થવાની આર્થી ઉપર આવી. શરતોનું આવારે વિષદમાં આવી પડેલો હતો. તે બે પ્રકારના સંકેટમાં સપડાયેલો હતો.

પીઠ પુરપત્તુ બીર વાક્ય મિથ્યા થશે ? તાત્તલું સતીત્વ નષ્ટ થશે ? શરતોનની દુર્બલતા આર્થી કૃષ્ણશૂત થશે ? બહુજ નિરાશા રૂપી નીન્માં રૂપી જશે ? શરતોનની કઠિણ પ્રતિજ્ઞા પૂરાશે નહિ ? તાત્તને કોમ્પ પતિ પ્રાપ્ત થશે નહિ ? બધી આત્મા અચાનકે લય પામશે ? બહુજ આકાસકુદુર્ભ (અસંબધિતા) મા ફરવાઈ જશે ? કદિ પણ તેમ બનશે નહિ. દેવ 'હૃદયનું' દેવ વાક્ય કદિ પણ મિથ્યા થવાનું નથી.

પૂરીગજ રાજા રામમલ્લનો પત્તેત પુત્ર હતો. નીચ કણ્ઠરૂપ જયમલ્લથી મોટો અને મહાસૌર સંભ્રામસિંહથી ન્હાનો હતો. આટલા દિવસ સુધી પિતાએ નિર્વાસિત કર્યા હોવાથી રાજ સંભ્રામના અન્ય પ્રસિદ્ધ પ્રદેશ ગારવાડ રાજ્યમાં વાસ કરતો હતો. આટલા દિવસ પછી તે પિતાની

પ્રીતિને પાત્ર થયો હતો. શંતુઓએ લાંઘ લીધેલી પૂર્વજોની સન્નિધિ પાછી મેળવી જ્યમસરના મરણ સમયે તેણે પિતા સંયમરેણને હથેલી ટીંધી.

રાજ્ય શુભાવ્યક્તે શોક તથા ન્હાના પુત્રના મરણનો શોક એમ બેમથ શોકના નિવારણ અર્થે, પિતા તરફથી ક્ષમા મેળવી પૃથ્વીરાજને મેવાકમાં પ્રત્યાગમન કર્યું. ન્હાના ભાઈના મરણના સમાચાર સાંભળી તે દુઃખી થયો. પ્રાણ વિસર્જન કરવા કે મરણ પામેલા ભાઈની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવી એવો દ્રઢ નીશ્ચય કર્યો. લાંબાગાંધી તારાનું પાણિયલું કરી પોતાના નામને હનનવળ કરવા પ્રવૃત્ત થયો. અમિત પરાક્રમના બળે મુસલમાનો સાથેના યુદ્ધમાં વિજયી નિવડી તારા મેળવવા માટે તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી. વીર પુરવઠે ચોભે એવા સાજામાં સગજ યદ્ય શરતાનનાં ભવનમાં જતા માટે બેઠોતર તરફ તેણે પ્રયાણ કર્યું. પોતાની આજ્ઞા પરિપૂર્ણ કરવા તત્પર થયો. આટલા સમય પછી સ્વપ્ન ખરું પડવાની આશી ઉપર આવ્યું. શરતાનનું કઠિણ પથુ તોડાતકની પુનઃ પ્રાપ્તિ પૃથ્વીરાજને વરવાની છુટા સર્વ એકી સાથે ર્ણીમુત થવાને મુયોગ આવી મળ્યો. પરંતુ તમામ સપડાવશે સ્વતંત્રતાનો આસી શરતાન આટલા દિવસ થયાં વિચાર કરતો હતો “ કેવી રીતે મુસલમાનોએ લાંઘ લીધું તોડાતક પાછું છર્તાં સકશે ? કેવી રીતે ભવિષ્યમાં રાજ્ય ચલાવીશ ? ” તે સમયે તેની ચિન્તા દુર થવાને સામરો મુયોગ પ્રાપ્ત થયો. આટલા દિવસ થયાં તારા જોને મનમાં મનમાં પતિ તરીકે જરી ચૂપી હતી. તે પૃથ્વીરાજ તે સમયે તારાના મુખચંદ્રની સોહાગ મનોહર મુર્તિ જોવા બેઠોતરમાં આવ્યો હતો. આથી તારાનું હૃદય આનંદમાં તરવરવા લાગ્યું. તારાએ પોતાના મનને ભાવલું મેળવું અને પિતા આગળ મનોભાવ વ્યક્ત કર્યો. શરતાન તેમાં પોતાની સમતિ દેખાડી બોલ્યો “ હું તમારા વાક્યને સ્વીકાર કરું છું ” મારી આજ્ઞા નિરાશ તમારા ઉપર અવલંબી રહે છે. જો પવિત્ર આર્ષકુળમાં તમે જન્મ લીધો હોય તો આ પવિત્ર કુળના માનનું રક્ષણ કરવા ચૂકશો નહિ. પ્રાણ જતા પથુ સદ્ગતતા મેળવવા તત્પર, રહેજો” તારા તથા પૃથ્વીરાજ બંને શરતાન આગળ પ્રતિજ્ઞા લીધી, અને ‘મંત્રનું સાધન વા કરીરતું પતન’ એ વીર સ્વર્નું અનુસરણ કર્યું.

મુસલમાનોની વાર્ષિક હત્તવ ચાલતો હતો. મુસલમાનો તેમના નિમજ્જ થયા હતા. બે વીર પુરયોની સંવત્સરી હનનવામાં તેઓ હનમત થયા હતા વીર પુરયો વીર પૂજન કરવામાં ગુંચામાં હતા મધુર હરિચાલના ગામને બદલે તોડાતકમાં ‘હમામ હુશેન’નો ધ્વનિ સંભળાતો હતો. મુસલમાનો એકત્ર મળી વીરપૂજમાં વીરવત્ત દર્શાવતા હતા. સરોયી સન્નર યદ્ય અબ કોડા કરતા હતા મુસલમાનોના કોલાહલથી તોડાતક ગાજી રહ્યું હતું. ચેડલા, અહલતા ત્રિશેર પાખના ભારતીયે તોડાતક કચરાઈ ગયું હતું. લાં રહેતા હિન્દુઓ મુસલમાનોના અત્યાચારથી તથા નિર્દય પીડનથી પીડીત થયલા હતા, બળ દેખાડી મુસલમાનો પવિત્ર સનાતન હિન્દુ ધર્મનો નાશ કરવા તત્પર થઈ, હનમત પેટે જલકતા હતા સિંહ પેટે મારકાડ કરી હિન્દુઓને મુસલમાન બનાવતા હતા, પરમ પિતા પરમેશ્વર પાસે હિન્દુઓનો રૂદન ખેલી મુસલમાનોના અત્યાચારની ફરિયાદ કરવા આવતા હતા. આ વિપદ અંતરયામાંથી હિન્દુઓનું કણ રક્તનું કરશે ? ક્યારે તેમના પ્રતિ કૂપા દ્રષ્ટિએ જશે નહિ ? દુઃખ ઉપર દુઃખ તેમના ઉપર આવી પડતા હતા. તેઓ તેમથી બચી સકશે નહિ ? અવસ્ય બચી સકશે. અલ્પ સમયમાં તેમની દુઃખ રાત્રિનું સ્વપ્ન પ્રમાદ થયે. દંવરૂપાથી અલ્પ સમયમાં મુસલમાનોના અત્યાચાર રૂપી સ્વોત બંધ પડશે.

ચરતીન પાસેથી વિદાયમિત્રિ લઇ, પૃથ્વીરાજ તારા તથા સિંગમજના સામંત સાથે તોડા-
તંધી બહાર મુસલમાનોથી છૂપી રીતે તંબુ તાણુનિ રહેતો હતો. પાંચસો ઘોડેસ્વારવાળું રજપુ-
તોનું સૈન્ય તે પછી પૃથ્વીરાજ સંગે તોડાતંધર આક્રમણ કરવાની તક શોધતું હતું. પૃથ્વીરાજનું
રજપુત સૈન્ય મુસલમાની ફોજની તુલનામાં કંઈ વિસાતમાં નહોતું એમ કહીશું તો તેમાં અતિ-
શયોક્તિ નથી ગણવા અનન્ત સાગરની તુલનામાં બલના એક ઠણુ સમાન, અથવા મગત સ્પર્શ
ક્રમસંથી પથરાયેલા પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ હિમાલય આમળ માત્ર પથરના એક ટટકા સમાન હતું.
આવું નહોતું હિન્દુ સૈન્ય અસંખ્ય મુસલમાનોની ફોજ જોડે કેવી રીતે તથા ક્યા મહામંત્રના
પ્રભાવ વડે મુદ્દ કરવા સમર્થ થશે ? કેવા ભયંકર મુદ્દ વપર ચરતીનની કઠોર પ્રતિજ્ઞાનું પૂરણ,
સ્વદેશ ગૌરવ રૂપી સ્વતંત્રતાનું સંસ્કૃત્ય, મોઝ વીર વર જોડે વીરાગનું લગ્ન એકી સાથે ધન,
માન, પ્રાણ સર્વજ અવલંબી રજા હતા. તેમાં વિજ્ઞી થઇ શકાય, વિજયમાળા ધારણ કરી
શકાય, તોડાતંધની હુપ્ત થયેલી સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી શકાય તો સર્વની આશા પૂર્ણ થાય,
કેવો જોમની હમ્મણ રાખે તેવી અપસરાઓ સાથે મનોહર સ્વર્ગપુરીમાં મુખે વાસ કરી શકાય
આપા બીજણુ ગુહમાં આપણા ન્હાતો સૈન્યનો જ્યોત્સવ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

પણા શીતળ પવનના મુસવાદ પછી જ્યોતના જીવન રૂપી આદિત્ય દેવ મગત પથમાં
વિરાજમાન થયા. ક્રમક્રમે ધીમે ધીમે ડગલાં ભરી સ્વર્ગમાં અતિ હૃદય શિખર પર સમારૂઢ થયા.
અત્યંત શીતળા કઠોર હંસનથી કહિણુ પીડામાંથી મુક્ત કરવા આજ્યા. તે સમયે મુસલમાનો
તાણ્યા સાથે તોડાતંધના પ્રધાન રાજ માર્ગો પર આનન્દમાં ફૂટતા હતા. “કાશીરને મારો”
મહમ્મદની આ મહમ્મદીય ધર્મ પુરિદના પ્રભાવ વડે હિન્દુના અસંખ્ય માથાઓ હુળ બેગાં કરી
સોહીના પ્રવાહથી તોડાતંધને ઝલાઝલ બનાવતા હતા. હિન્દુના રૂદન ધ્વનિથી તથા મુસલમાનોના
આનન્દધ્વનિથી તોડાતંધમાં કોલાહલ મચ્યો હતો, વીર પુરુષોની તો વાતજ શી કરવી ! આવો
અત્યાચાર કેમ કોણુ—ખીકણુ શા જાગલા-રક્ત માંસનું શરીર ધારણ કરી, પેર શેવા માટે પ્રયત્ન
શીલ નહિ થાય ? તેઓ જનગથા માડીને આજ પર્વન્ત દુઃખમાં ઉછર્યા હતા ખરાં, દુઃખ સહન
કરવું એ તેમના શરીરનું આહુતણુ હતું ખરું. તેમના હૃદય સ્વતંત્રતાના અખંડ મુખની આશામાં
ટકી રજા હતાં. તેમા દેવત્વ મહત્વ વીરત્વ, જાણનાં જ જરણું વહેતાં હતાં. અસંખ દુઃખ તેમના
થી સહન થતું નહોતું. અન્યાયનો તેઓ સાંખી શકતા નહોતાં હિન્દુ પ્રતિ મુસલમાનોનો કઠોર
અત્યાચાર જ્ઞેયા પછી તેઓ કેવા રીતે રિયર રહી શકે ! તેમના હૃદય મુદ્દના ઉન્માદથી મત
થયા, પ્રતિપ્રાણ સતીએ પ્રતિને પોતાનો મનોભાવ બહુત ક્યો, અને કહ્યું કે ‘મુસલમાનોના
અત્યાચારથી તોડાતંધ ઈંધી ઉઠે છે. હવે વિલમ્બ ન કરવો જોઇએ. સમય આપી લાગ્યો છે.
ઉઠો દેવીની આશધનામાં મશગુલ થાઓ. આવો દેવનું વ્રત લગ્નએ, કારણ કે વધુ વિલમ્બ કરવો
હમિત નથી.

વીરાંગનાના વીરવાહગ્યની વીરનું હૃદય ઉચ્છેરણ ગયું. વિલમ્બ કરવો અનુચિત ધારી,
પૃથ્વીરાજને ભયંકર મૂર્તિ ધારણ કરી. પૃથ્વીરાજને પ્રથમ પોતાની જીવન તોગિણી તારાને આશાસન
વાક્યોથી આશ્વસિત કરી. તંબુમાં રહેવા આગ્રહ ક્યો, પરંતુ તારાએ તે સાંભળ્યું નહિ. છટકો
ન થવાથી પૃથ્વીરાજને સંમત થઈ તારાને સંભળ થવા રજા આપી. વીરનારી તારાએ શુક્રમાર

સ્ત્રી મૃતિને બદલે અપૂર્વ તેજોમયી મૃતિ' ધારણ કરી. કોઈથી ઉન્નત થયેલી વાણજીની પેઠે મુસલમાનોની સામે ધરી કહિયું સોહના જખતરમાં પોતાનું કેમજ અંગ હાંપી રિલ્લ બજરાણી પ્રચંડ શરીરવાળા ઘોડા પર સ્વાર થઈ, વિદ્યુત્વલતાની પેઠે ચક્રચક્રતી બીણસ આકૃતિવાળી તરવાર, તીક્ષ્ણજાલી તથા હાથમાં ધનુષ્ય તથા જાણુ લઈ વિદ્યુત વેગે હુકાર કરતી વેર લેવા માટે તેણી અમરાંગણમાં ઉતરી પડી. વીરનારી સાથે વીરકેસરી પૃથ્વીરાજ તથા સહાય અર્થે આવેલા તેના પરમ મિત્ર સેનમકના સામંત સિવાય કેમ જણુ રણુભેદમાં આગળ આવ્યું નહિ. સહાય અર્થે આવેલું સહયોગી પાંચસો રજપુતોનું સૈન્ય આશ્ચર્ય પામી વીરનારીનું અપૂર્વ પરાક્રમ જોયા લાગ્યું. પ્રાણુ જવાના હરથી રણુસ્થાનમાં કેમ આવ્યું નહિ. બધા ધીંગલ ધરી ઉભા રહ્યા.

ઉત્સવથી ઉન્નત બનેલા અગ્રમણ્ય મુસલમાનો આગળ ત્રણ મૃતિઓ આવી ચડી-પ્રચંડ રણુતરંગોપર આરંભ થયેલી ત્રણ દેવ મૃતિઓનું ઉત્તમ શ્રેયમાં દર્શન થયું. જેમ અઢાલમાં વિહાર કરતાં પક્ષી ફળમાં ગરડ, અનન્ત કાળો સરુદ્રના માહલામાં નિમંગલ, સાપના ટોળા વચ્ચે પ્રચંડ પર્વતધારી સેવનાથ વાસુકી, નિર્ભય અરણ્યમાં ફરતા શ્યામદોમાં સિંહ, અરણ્યમાં વજ્ર, રાખમાં વજ્રધ્વની, શુધરમાં ધૂમસથી ઘેરાયેલા મગનભેદી હમી ટાયવાળા ધવલગિરિ, તેમ અસંખ્ય મુસલમાનોમાં મૃતિમાન ત્રણ મૃતિઓ. મુસલમાનો ત્રણ પાઘ્યા અને બચલીત થયા. આંધોડેશવારે કોણુ ? એ પ્રશ્નને જવાબ આપતાં ન આપતામાં, મનની રાત ઉચ્ચારતા ન ઉચ્ચારતામાં, મુસલમાનોને આધનાયક વીરનારી તારાનું જાણુ વાગવાથી, વજ્રથી આહત થયેલા મેરના શિખર પેઠે મહિંત થઈ, જમીન ઉપર પડી ગયો, અને તેની સાથેજ પૃથ્વીરાજની તરવારના આધાતથી તેનો પ્રાણુવાયુ બહાર નીકળી ગયો. " રાવધાન ! સાવધાન ! " શબ્દ ઉચ્ચારતા ઉચ્ચારતાં સેંદેઝે અરધાન વીરપુરુષોએ પણ અધિનાયક સાથે એક આસન ઉપર રાખન ક્યું, " મારો મારો, કાપો કાપો "ના શબ્દોથી રણુભેદ કંપી ઉઠ્યું.

આ તરફ મુસલમાનોએ નગર તરફ જવાનો રસ્તો રોટી લીધો; આગળ એક વિરાટ શરી રવાબો મસ્ત હાથી ઉભો રાખ્યો હતો, અને પાછળ અસંખ્ય મુસલમાનો ફેળ બપેદર વેપમાં- પાંડોની ઊવણીમાં ઘેર અધારી રાત્રે પાંડોના પુત્રોનું રક્ષણ કરવા માટે ઉભેલા મહાત્મે જી મહાદેવ પેઠે-તોડાત'કનું રક્ષણ કરવા માટે બિંબી રૂપી મુસલમાનોને હરાવવા કહિયું જોઈ વીરકેસરી પૃથ્વીરાજ ચંબી ગયો. તેમનો પ્રિયતમ મિત્ર સેનમકનો સામંત " હવે બધી રાકાપ જોમ નથી " જાણી બમળી હરી ગયો, તે દેખી મુસલમાનોની ફેળ મ્હોટેથી હર્ષનાદ કરવા લાગી. મુસલમાનોએ વિચાર્યું કે " હવે કાંઈ તેમનું પળવાનું નથી. " શત્રુનો પક્ષનો હાથમાં આવી ગયો છે ! કોની તાકાત છે કે શત્રુએનો જવાબ કરી શકે ? તેઓ નિઃશંક ચિત્તે " જય, પડાવોનો જય " નો જયધોષ કરવા લાગ્યા. તેઓએ ઘડીબર પણ વિચાર કંપો નહિ કે સ્વયં મહારાજિત તેમની સમક્ષ આવી ઉભી હતી, અને મુસલમાનોને પરાજ્ય કરવા સંજ્ઞા થઈ હતી.

વીરનારીએ વીરને બાળવું ક્ષત લીધું હતું, મુસલમાનોના જય થોપ તેના કણુને ઠટક સ્પર્શન વિધવા લાગ્યા. " શોજ મુસલમાની ફેળ "નો હુકાર કરી ઉડી અને જવાનો રસ્તો રોકતા પ્રચંડ હાથીના શિરના બે ટુકડા કરવા તેમાર થઈ, મુસલમાનના સોદીયા પરાક્રમથી તીક્ષ્ણ તરવારવાળા હાથે અગ્નિના તણુખા હાંડતી બે વિદ્યાજી આંખોની બમરો ચડાવી રણુતરંગ સહિત

જેશયી કુદકો મારી તેણી તોરણ દ્વારને રોકતા પ્રચંદ હાથી આગળ આવી પહોંચી અને બધાં તે જોઈ અવાક થઈ ગયાં. “હવે જીજ્ઞે ઉપાસ નથી. જાણી મુસલમાની ફોજ યુદ્ધમાં પુંડ બનાવવાની તૈયારી કરવા લાગી વીરનારીએ એક સુહૃદમાં હાથીના માથાનાં બે દૂકડા ફરી નાંખ્યાં સ્વામી સાથે મુસલમાની ફોજનો તેણીએ પીછો પકડ્યો. “મુઝા મુઝા”ના શબ્દથી અગણિત મુસલમાની ફોજ મત્સ્ય મુખમાં સપડાવવા લાગી. વીરનારીના અપૂર્વ પરાક્રમને લીધે મુસલમાનો હારી ગયા. તેણીની વારકાહિની જગજગદેર યજ્ઞ કાંધજોની અમૃતમયી લેખિની તે સર્વવીર પ્રસંગોને હાથમાં સંગ્રહિત કરી દેશ દેશમાં નગરે નગરમાં, ગામે ગામમાં ગાવા લાગી.

તોડાતંદના હુપ્ત થયેલા ગોરવનો પુનરુદ્ધાર થયો આજે ચરતાનનું વીર વાક્ય પૂર્ણ થયું. તે પૈતૃક રાજસિંહાસન પાછું મેળવી, અપ્રતિહત પ્રભાવ વડે રાજ્ય ચલાવી વિમલ સ્વતંત્રતાનો ઉપબોગ કરવા શક્તિમાન થયો. સકલ હૃદયોમાં વિરાગતી વિપાદતા દૂર થઈ. દૃઢ પ્રયાસને લીધે મુસલમાનોના હાથમાંથી સ્વતંત્રતાના સ્પર્શને પુનરુદ્ધાર થયો ચરતાનની પાસે વિદાયગિરી લઈ વીર એક પૃથ્વી રાજે તારા સાથે સ્વભવજ કમલભીરમ પ્રત્યગમન કયું. કૃતિકાસંકારો લખી ગયા છે કે માઢ વર્ષની ઉંમરે પૃથ્વીરાજે આવી રીતે વીરંગના પત્ની સહિત મુસલમાનો સાથે યુદ્ધમાં વિજયી નિવડી તોડાતંદની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવી હતી. ગુમે તેમ હો, પવિત્ર રાજકુલમાં જન્મ મહાશુ કરવા છતાં એક દિવસ માટે પણ તારા મુખ શાન્તિ મેળવી શકી નહોતી; પરંતુ અત્યારે તેણીની હુપ્ત લોગવવાની છમ્મ છમ્મ પુરાઈ. શતી પતિ સોદાગિની થઈ. થોડો સમય સ્વામી સાથે મુખમાં પસાર કરી શકી દુઃખ રૂપી અમાસની ધોર અધારી રાત્રિનું અસજ કષ્ટ સહન કર્યા પછી આટલે દિવસે તેણીને હુપરૂપી ચંદ્રનો સ્વર્ગીય વિમલ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો.

ઉચ્ચ જીવનના મહત્ત્વને લીધે કાળના કૃતિલ નેત્રની તીવ્ર દૃષ્ટિમાં વિષનિયમ અકાલે લપ્તામે છે. તેથી વીરનારી તારા તથા વીરએક પૃથ્વીરાજ દુનિયામાં કેટલા દિવસ જીવી શકશે ? મિત્રા દીર્ઘસુખની આશા રાખવી ટથા છે. જેમ વામન હોવા છતાં નીલ આકાશમાં દૂર પિંહાર રતા ચંદ્રને પ્રાપ્ત કરવાની આશા પંચુ હોવા છતાં અજ બેઠી હિમાલયની ટોચ જોગંબરાની આશા, બહેરા હોવા છતાં ગાન-લયવાળું મધુર સંગીત સાંભળવાની છમ્મ, આંધળા હોવા છતાં રંજિત રમ્ય ચિત્રપટ જોવાની આશા ટથા છે. તેમ વીરનારી તારા તથા વીરએક પૃથ્વીરાજને માનુષી જીવન વધુ દિવસ પર્યંત ભોગવવું ન પડયું. જીવન રૂપી નદીના બેવન પ્રવાહમાં પૂર્ણ પ્રવાહનો એકદમ એટ થયો. જીવનસતારું કાળરૂપી દીડાએ અકાલે છેદન (કતન) કયું. મૂળમાંથીજ રૂંદા ભાંગી મધુ. જગતની આશા એકદમ પર્યંત ઉચ્ચવલ થઈ અને પાછી એકદમ ગુમાઈ ગઈ. ૨૩ વર્ષની ઉંમરે યોવનના પૂર્ણ પ્રવાહમાં તેની પ્રિયતા ભગિનીએ, સ્વામી પ્રભુરાયના પીડનથી પીડાઈ મનોહરખના નિવારણ અર્થે પોતાના બાઇપર અતિમ પદ લખ્યો. તે પત્રમાંના વિશે તેને ઉદાસ કરી નાંખ્યો. પત્રમા લખ્યું હતું કે “બહારા પ્રાણ બચાવશે” તો બચશે. પતિને બૂલમ હૃદ ઉપરાંત અસુખ થઈ પડ્યો છે. નિત્યના અશીશુના એવનથી ચંદતા ઉન્નતપણને લીધે બહાર સ્વંભી કંમેશા મહેને પીડા કરે છે. જો વાઈ હો, જો બહેન માટે કિંમિત માત્ર પણ રનેક હેલ તો બહારા પ્રાણ બચાવો.” આ પત્ર વાંચીને કયો સહૃદય મનુષ્ય આશ્રિતનો બચાવ કર્યા વિના સ્વસ્થ બેસી શકશે ? બહેનના વિવાદમય હસ્તાક્ષર વાંચતાંજ પૃથ્વી રાજ પ્રભુરાયના બેવન તરફ

જવા નીકળ્યો. ત્યાં આવી પ્રભુરાયને ઉચિત ઠપકો આપ્યો, અને કોયના આરેશમાં ધમકી આપી કે “જો પ્રાણ બચાવવાની હવ્વા હોય તો મહારી સમક્ષ તમારા પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરો, અને તમારી પત્નીની પાદકમળો એક ક્ષણ માટે તમારે મસ્તકે ધારણ કરો.” પ્રભુરાય બિચારો શું કરી શકે ? છુટકો ન હોવાથી સ્વરક્ષણ અર્થે તેમ કરવા સંમત થયો. પત્નીના પાદકમળો મસ્તકે ધારણ કરી પૃથ્વીરાજ સમક્ષ પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત કર્યું અને, પરંતુ થયેલા અપમાનનું વેર વાળવા માટે તક શોધવા લાગ્યો. ૨૫ દિવસ બાદ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી આત્મીયતાનો દેખાવ કરી પૃથ્વીરાજને પોતાના બચનમાં આશ્રિતથી રાખી તેના સર્વસ્વનો નાશ કર્યો.

૧૨. મદિરા વિષ સમાન છે ! મદિરા જેર છે ! પોતાનું અપમાન કરનાર પૃથ્વીરાજને યુક્તિ પ્રયુક્તિથી અમૃત તરીકે જેર પીવડાવ્યું. જેરના પાનથી ઉન્મત બનાવી તેને વિદાય કર્યો.

વિસ્તારવાળા પ્રાંગણમાં ભારતીય ભાસ્કરોની સિલ્પવિદ્યાનો પરિચય કરાવનાર માતાના દેવી મંદિર સામે તેની હૃદયચિત્રો સિધિત થઇ ગઇ. તેનો દેહ લગી પડ્યો. પ્રાણસમી પ્રિયતામાં તારાનું મુખકમળ જોવાની પોતાની અંતિમ અભિલાષ સામતોને જણાવી, પરંતુ જેરની પીડા તેનાથી વધુ સમય સહન થઇ શકી નહિ. મરણની છેલ્લી ઘડી સુધીમાં પણ તારાનો સાક્ષાત્કાર થઇ શક્યો નહિ. સાધ્વી સતી તારાના આગમન પૂર્વે જ માતાની દેવીમૂર્તિનું દર્શન કરતાં કરતાં દેવીમંદિર સંપૂર્ણમાં દેહધર્મર છોડી તેનું પ્રાણપક્ષી પલાયન કરી ગયું.

અન્ય સમયમાં સ્વામીને મળવા પતિપ્રાણ સતી સાધ્વી તારા દેવી મંદિરમાં આવી પહોંચી. પૃથ્વીરાજને મૃત્યુચંપાપર સૂતેલા જોઈ તેણીએ સતી થવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે કાંપું કરવા આગળ આવી, સેવકોને ચિતા ખસકવાની આજ્ઞા આપી. ચિતા ખડકાઇ એટલે પતિપ્રાણ સતી સાધ્વી તારા પતિના શયને આશ્રિત થઇ સૂઇ ગઇ, અને બંધકર ચિતા ધુ ધુ કરી બળવા લાગી. વીરનારી તારાબાઈ મહામંત્રના હથ્થાર કરી, સતીત્વના નિવર્તનની આદર્શરૂપ વીરત્વની પરાકાષ્ટનું પ્રદર્શન કરી, જગતમાં અદ્વૈતમૂર્તિની સ્થાપના કરી, રાષ્ટ્રીય છવનનો સંપૂર્ણ વિકાસ કરવા માટે રક્તિમતી નિવડી; જળતી ચિતામાં બરમીભૂત થઇ ગઇ. ચિતામાંથી નીકળતાં ધુમાડાના ગ્રેએઝા અનન્ત આકાશમાં ઉડે ચડી દેવીના દેવીત્વનું કીર્તન કરવા લાગ્યા. જુઓ ! આ તેમની નિવર્તનની કીર્તિનું ચિન્હ અને પણ રામસ્થાનમાં વર્તમાન છે ! સ્મારક મંદિર વિશ્વના નયનરૂપી દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત થયેલું છે. જુઓ ! આ મહાના મંદિર સામે, પર્વતની ટોચ ઉપરના રમણીય પ્રદેશમાં વીર કેસરી પૃથ્વીરાજ તથા તેની સહધર્મચારિણી વીરાંગના તારા-બાઈનું ચિત્રણ બરમીભૂત થતાં બચેલું “સ્મારક મંદિર.”

જુઓ ભારતના સંતાનો ! આંખો ચોળી જુઓ ! નિર્ભય નિરતેજ, નિશ્ચેષ્ટ ભારત સંતાનો ! એક વાર આંખો ખોલી જુઓ. આ અખળા હિંદુ-લલનાના કીર્તિસ્થંભ ! હૃદયરૂપી હથાકો, હિન્દુ રમણીની વીર કાઠિનીને એક વાર હૃદયમાં સ્થાન આપો; લાંબા સમય પૂર્વેની આ વાર્તા નયી-તેજ દિવસની આ-વાર્તા છે કે તમારે છત્વીસનની ચોળમી સદીના પ્રારંભમાં, લાંબા-સમયથી પ્રસિદ્ધ સ્વેદ, ધર્મવીર મુખિયંદરું હસ્તિનાપુરનું રાજ-સિંહાસન પાછા રાજ્યોના તાણામાં આવી જતા લોદી વંશના રાજ્યકાળના અંત બાગમાં,

હિન્દુ સમણીઓ સ્વદેશને માટે સ્વતંત્રતાને માટે-પ્રાણપણે બાણ ફેંકવામાં મૂંઝાઈ મઠી હતી, તેમના ધર્મ સ્વદેશ માટે સમરાંગણમાં વીર પેઠે આત્મત્યાગ કરવાનો હતો, પરંતુ આને તેમના સંતાનોની કેવી દુર્દશા થઈ છે ! તેમને પણ તેવાજ હાથ, પગ, આંખ, કાન, શરીર સધળાં ઈશ્વરે આપેલાં છે, પરંતુ તેઓ તે સધળાને કાર્યમાં મૂકતા નથી, તેટલા માટે જીવે ! ઉચ્ચ સૂચક અક્ષય અંતરને દૂર કરી કહે છે કે “નામ છે, પરંતુ પદારથ નથી. અંગાર છે, પરંતુ તેમાં અગ્નિ નથી, દેહ છે, પરંતુ તેમાં જીવ નથી. સાક્ષરવાદીનું અપારથ મૂળવાળું, કપાટ શૂન્ય છર્ણુ ચણેલું મંદિર છે, પરંતુ તેમાં દેવમૂર્તિ વિવિધ નથી.” (સમાપ્ત)

કનેચાલાલ ફકીરભાઈ મહેતા. (શ્રોતાવિચારક)

નિયમિતપણાથી સિદ્ધિ.

સૂચક અંતર અને બીજા પ્રકારે પોતપોતાની મતિ પ્રમાણે નિયમિત રીતે કાર્ય કરે છે અને ઉત્થારત એ ચોક્કસ ધોરણસરજ થયા કરે છે.

મનુષ્યો અને વનસ્પતિ વર્ગમાં કુલરસાદિનું ઉપજીવું નિયમિત થાય છે અને એમ સર્વ સૃષ્ટિમાં નિયમિતતાજોઈએ છે. તેથી મનુષ્યોમાં પણ તે યોગમાર્ગેવડે સ્વસ્થ સાક્ષાત્કાર કરનાર હોય છે. તે સર્વ ચોક્કસ નિયમ પ્રમાણેજ વરતે છે. અદો રવિચંદ્ર ઓષ્ઠાદિયો મહાદિ મહાકાશવિ. બ્રહ્માથી માંડી તાનામાં નાના જંતુ સુધી સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસનેન્દ્રિયને વંશ નહીં કરવાથી અત્યંત હાનિને અનુભવે છે માટે આ એ હિન્દુઓપર ખાસ સાવધાનતા રાખી. તેની નિયમિતતા વડે સંયમ કરનાર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે જીવો કિંવા નિંદ્રાને સદૈવ આધિન થયેલો છે તેને યોગને અધિકારી કહી શકાય નહીં. તેમજ કેટલાક દુરાગ્રહવડે આવેશમાં લુપ્ત અને તપાનો નિરોધ કરે છે. અને અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં ખાય છે. અને લેશ પણ નિદ્રા ન લેતાં પ્રજ્વળ અગ્નિમાન ધારણ કરે છે. તેનું શરીર શુદ્ધ તેને આધિન રહેતું નથી તોપણ તેનાથી યોગને શી રીતેજ શાંધી શકાય માટે વિષેયનું અતિ સેવન કરવાની અને સર્વાંશો તેના ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા રાખવી નહીં. અર્થાત્ સર્વ કાર્ય નિયમિત રાખવાં. અન્ન અહણ કરવું પરંતુ તે મુક્તિ (પ્રયુક્તિથી) નિયમિત કરવું.

તેજ પ્રમાણે જે જે કર્યો કરવાં તેને સર્વ મુક્તિથી પ્રમાણસરજ કરવાં.

બોલવાનું પણ પરિમિત હોયું જોઈએ. અને વ્યાયામ પણ શરીરને મારક આવે તે પ્રમાણેજ કરવો જોઈએ. વળી નિદ્રા પણ નિયમિત વખતેજ લેવી જોઈએ.

જો નિમગ્ન કરવું પડે તો તે નિયમિત સમયેજ કરવું જોઈએ.

આમ નિયમિત રીતે આચરણ કરવાથી શરીરમાંથી રૂઢતાદિક સપ્તધાતુઓ આપો આપ સમતોલ રહેશે.

આ પ્રકારે સુક્તિ પ્રકૃતિથી હન્દિયોને વૃદ્ધ કરવામાં આવે એટલે તે પોતાની મેળેજ સંતોષની વૃદ્ધિ કરે છે.

આ પ્રમાણે બાહ્યદિયોની સ્થિતિ નિયમિત કરી એટલે અંતરમાં સુખ ઉત્પન્ન થઈ અનુબંધને વિના આધારો સહજ યોગ પ્રાપ્તિ થાય છે.

જો પ્રમાણે બાહ્યોદય થયો એટલે હિલોગને નિમિત્તે સર્વ સંપત્તિ આપો આપ થેર આવી આવે છે. તે પ્રમાણે જો નિયમશીલ છે. તે વિનોદને ખાતર યોગાભ્યાસ તરફ વળે તોપણ તેને આત્મસ્થિતિનો અનુભવ મળે છે, માટે જો દેવવાન પુરુષને તે સુક્તિની સહાય હોય છે. તે મેક્ષ સામ્રાજ્યને શોભાપ્રદ થઈ પડે છે.

નિયમિત કાળ કરનારનેજ યોગાભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા થાય છે. તો એવી સઘી તેમજા અને યુનુનાના સંગમ પર આવેલા પ્રવાહ તિર્થ સમાન સમજવી. તે આત્મસ્વરૂપી પ્રવાહ તિર્થમાં જો અનુબંધ મન ક્ષેત્ર સંન્યાસવત કાયમ રહે છે. તેજ અનુબંધે યોગી બાધુવો અને પ્રસંગોપાત આ વાત પશુ હક્ષમાં રાખવી કે તેના ચિત્તને વશુ વિનાના સ્થળમાં રહેલા દીપકની ઉપમા લાગુ પડે છે.

જો મનમાં યોગની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ અભ્યાસ પ્રતિ લક્ષ્ય નથી આપતા અને તે કદીન છે એમ માને છે તે આગળ વધતા નથી.

આ હન્દિયોને અભ્યાસ સંબંધમાં ખોટોજ ડોળ બતાવી, બધ ઉપગમે છે. જુઓ જો બાધુબંધને સ્થિર કરે છે. અને સમાપ્ત થતાં છવનને આગળ લંબાવે છે. (શ્વેતુની નિરૂત્તિ કરે છે) તે ઔષધને શુદ્ધી છજી રાહુ સમજતી નથી કે? તેજ પ્રમાણે પારશ્વિકિ હીતને માટે જો હૃદિ તે સદૈવ હન્દિયોને અનિષ્ટકારક લાગે છે.

બાહી આ યોગસાધન જોટું અન્ય કેઈ સુલભ સાધન છે કે?

યોગાભ્યાસથી સંયમિત થયેલું ચિત્ત જ્યારે કર્મથી નિરૂત્ત થાય છે અને જ્યારે તે પોતાના આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપને જોઈનેજ પ્રસન્ન થાય છે તથા જ્યારે તે અનંત જુદિથી મહજુ કરી ચક્રાય એવું તથા હન્દિયોથી મહજુ ન કરી રાહાય એવું સુખ અનુભવે છે. ત્યારે તે સ્થિર થયેલો યોગી બ્રહ્મસ્વરૂપમાંથી સ્મૃત થતો નથી.

માટે પ્રથમ આસનનો અભ્યાસ કરીને તે દાગ હન્દિયોનો નિશ્ચય થઈ શકશે. તદ્વ પાતરીકા આ યોગ સાધનથી જ્યારે હન્દિયોનો સંયમ થઈ જાય છે ત્યારે આપોઆપજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ સાધ્ય થઈ શકે છે.

સદૈવ મન પ્રવૃત્તિની દોષધામ આગળ હોય છે તે જ્યારે પાછળ પડે છે અને ચિત્તને આત્મ દર્શન થાય છે. ત્યારે તેને આત્મોત્તર કુંજ છું એવી પ્રતિતિ થાય છે. આ પ્રતિતિ થતાંની સાથેજ તે સુખ સિદ્ધાસન પર આરૂઢ થાય છે. અને પછી આત્માનંદમાંજ લય પામે છે. તથા જેના કરતાં અધિક કંઈ વરણ છેજ નહીં અને જેને હન્દિયો કદી ભણી ચક્રીજ નથી. એવું જો આત્મસ્વરૂપ અર્થાત્ બ્રહ્મસ્વરૂપ તે સ્વતંત્ર જની રહે છે.

હિન્દુ રમણીઓ સ્વદેશને માટે સ્વતંત્રતાને માટે-પ્રાણપણે બાણ ફેંકવામાં મૂંઝાસ મઠી હતી, તેમના કર્મ સ્વદેશ માટે સમર્પણમાં વીર પેઠે આત્મત્યાગ કરવાનો હતો, પરંતુ આજે તેમના સંતાનોની કેવી દુર્દશા થઇ છે! તેમને પણ તેવાજ હાથ, પગ, આંખ, - દાંત, શરીર સઘળાં ધર્મી આપેલાં છે, પરંતુ તેઓ તે સઘળાને કર્મમાં મુકતા નથી, તેટલા માટે જુઓ! ઉત્તમ સર્વ અસૂય અંતરને દૂર કરી કહે છે કે “નામ છે, પરંતુ પદાય નથી. અંગાર છે, પરંતુ તેમાં અગ્નિ નથી, દેહ છે, પરંતુ તેમાં જીવ નથી. સાકારવાદીનું અશ્વત્થ મળવાળું, કપાટ શૂન્ય, જીર્ણ યથેલું મંદિર છે, પરંતુ તેમાં દેવમૂર્તિ વિદ્યમાન નથી.” (સમાપ્ત)

કનૈયાલાલ ફરીસ્તાઈ મહેતા. (બોધાવિશારદ)

નિયમિતપણાથી સિદ્ધિ.

સર્વ મંદ અને બીજા યોગ્યતાની ગતિ પ્રમાણે નિયમિત રીતે કરી કરે છે અને વિશ્વાસ એ એકસ ધોરણસરજ થયા કરે છે.

ઋતુઓ અને વનસ્પતિ વર્ગમાં ફલફલદિનું ઉપજવું. નિયમિત થાય છે અને એમ સર્વ સહિમાં નિયમિતતાજ દેખાય છે. તેથી મનુષ્યેમાં પણ જે યોગ્યાર્જવો સ્વચ્છ સાક્ષાત્કાર કરનાર હોય છે. તે સર્વ એકસ નિયમ પ્રમાણેજ વરતે છે. જહો જરુર્ય જોગ્યામ્યાં મજાદિ મજાકાવજિ. અજ્ઞાથી માંડી નાનામાં નાના જંતુ સુધી સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસનેન્દ્રિયને વશ નહીં કરવાથી અત્યંત હાનીને અનુભવે છે માટે આ જે ઇન્દ્રિયોપર ખાસ સાવધાનતા રાખી, તેની નિયમિતતા વડે સંપન્ન કરનાર બળ પ્રાપ્ત થાય છે.

જે જીવ્હા ઝિંવા નિંદ્રાને સંદેવ આધિન થયેલો છે તેને યોગ્યતા અધિકારી કહી શકાય તરી. તેમજ ટેટલાક દુરાગ્રહવડે આવેશમાં હુધા અને તુષારો નિરોધ કરે છે. અને અતિ અવ્ય પ્રમાણમાં ખાય છે. અને લેશ પણ નિદ્રા ન લેતાં પ્રજ્ઞા અભિમાન ધારણ કરે છે. તેનું શરીર શુદ્ધ તેને આધિન રહેતું નથી તોપણી તેનાથી યોગ્યે શી રીતેજ શાંતી શકાય માટે વિષોનું અતિ સેવન કરવાની અને સર્વાંશી ભેના ત્યાગ કરવાની કૃષિ રાખવી નહીં. અર્થાત્ સર્વ કાર્ય નિયમિત રાખવાં. અન્ન શ્રદ્ધ કરવું પરંતુ તે મુક્તિ (પ્રયુક્તિથી) નિયમિત કરવું.

તેજ પ્રમાણે જે જે કમો કરતાં તેને સર્વ મુક્તિથી પ્રમાણસરજ કરવાં.

બોલવાનું પણ પરિમિત હોવું જોઈએ. અને વ્યાયામ પણ શરીરને માફક આવે તે પ્રમાણે કરવો જોઈએ. વળી નિદ્રા પણ નિયમિત વખતેજ લેવી જોઈએ.

જે ભાગરણ કરવું પડે તો તે નિયમિત સમયેજ કરવું જોઈએ.

આમ નિયમિત રીતે આચરણ કરવાથી શરીરમાંથી રુક્તાદિકે સંપત્તિઓ આપો આપ સમતોલ રહેશે.

આ પ્રકારે કુદ્ધિત પ્રસુદ્ધિથી હૃદયેને તૃપ્ત કરવામાં આવે એટલે તે પોતાની પ્રેક્ષા સંતોષની જુદી કરે છે.

આ પ્રમાણે બાહ્યદ્રિયોની સ્થિતિ નિષ્ક્રીય કરી એટલે અંતરમાં સુખ કામન થઈ મનુષ્યને વિનાં આધારો સદૃશ યોગ પ્રાપ્તિ થાય છે.

જે પ્રમાણે બાહ્યોદય થયો એટલે ઉદયોગને નિમિત્તે સર્વ સંપત્તિ આપે આપ ઘેર ચાલી આવે છે. તે પ્રમાણે જે નિષ્ક્રમણ છે. તે વિનાશને ખાતર યોગાભ્યાસ તરફ વળે તેવજ તેને આત્મસ્થિતિનો અનુભવ મળે છે, ખરે જે દેવવાન પુરુષને તે કુદ્ધિતની સદાય હોય છે. તે પ્રેક્ષા સામ્રાજ્યને શોભાપ્રદ થઈ પડે છે.

નિષ્ક્રીય કામ કરનારનેજ યોગાભ્યાસ કરવાની હૃદય થાય છે. તો એવી સચી તે ગંભીર અને યથુનાના સંખ્ય પર આવેલા પ્રવાસ તિથિ સમાન સમજવી. તે આત્મસ્વરૂપી પ્રવાસ તિથિમાં જે મનુષ્યનું મન જેવું સંન્યાસવત કાષ્ઠ સ્થે છે. તેજ મનુષ્યને યોગી બાજુએ અને પ્રસંગોપાત આ વાત પણ સદૃશ રાખવી કે તેના ચિત્તને વાણ વિનાના સ્થગમાં રહેલા દીપકની ઉપમા લાગુ પડે છે.

જે મનમાં યોગની પ્રાપ્તિની હૃદય રાખે છે. પરંતુ અભ્યાસ પ્રતિ સદૃશ નથી આવતા અને તે કદીન છે એમ માને છે તે આગળ વધતા નથી.

આ હૃદયેને અભ્યાસ સંબંધમાં પ્રેક્ષા હોય બતાવી, બધું ઉપજાવે છે. જુઓ જે આકુષ્ઠને રિશ કરે છે, અને સમપ્રતિ યતાં જીવને આગળ સંખ્યા છે. (મૃત્યુની નિરતિ કરે છે) તે ઔપચીકે કુદાં જીવ્યા ચતુ સમજવી નથી કે ? તેજ પ્રમાણે પારદર્શિક દીપકને ખરે જે હૃદય તે સદૃશ હૃદયેને અનિષ્ક્રમણ લાગે છે.

બાહ્ય આ યોગસાધન જેટલું અન્ય માર્ગ સુલભ સાધન છે ?

યોગાભ્યાસથી સંબંધિત થયેલું ચિત્ત જ્યારે રૂઝથી નિગ્રહ થાય છે અને જ્યારે તે પોતાના આત્મામાં પોતાના સ્વરૂપને નોંધેને પ્રસન્ન થાય છે તથા જ્યારે તે અનંત કુદ્ધિથી મંદજ કરી શકાય એવું તથા હૃદયેથી મંદજ ન કરી શકાય એવું સુખ અનુભવે છે. ત્યારે તે સ્થીર થયેલા યોગી અક્ષરસ્વરૂપમાંથી ચ્યુત થતો નથી.

ખરે પ્રથમ આસનનો અભ્યાસ કરીને તે હાલ હૃદયેનો નિમ્ન કર્મ લક્ષ્યે તદ્દય તરીકે આ યોગ સાધનથી જ્યારે હૃદયેનો સંયમ થઈ જાય છે ત્યારે આયોઆપજ બ્રહ્મ સ્વરૂપ સાધ્ય થઈ શકે છે.

સદૃશ મન પ્રવૃત્તિની દોષધામ આગળ હોય છે તે જ્યારે પાછળ પડે છે અને ચિત્તને આત્મ દર્શન થાય છે. ત્યારે તેને આત્મતત્ત્વ કુંજ ખુંડેથી પ્રતિતિ થાય છે. આ પ્રતિતિ થતાંની સાથેજ તે સુખ સિદ્ધાસન પર આરૂઢ થાય છે. અને પછી આત્માનંદમાંજ હવે પામે છે. તથા જેના કરતાં અધિક કોઈ વસ્તુ છેજ નહીં અને જેને હૃદયેથી દીપ્તિ થઈ શકતી નથી. એવું જે આત્મસ્વરૂપ અર્થાત્ બ્રહ્મસ્વરૂપ તે સ્વતંત્ર બની રહે છે.

આથી સ્થિતિની પ્રાપ્તિ થયા પછી મેં પર્વત કરતાં પણ પ્રેમક હૃદયો તેના શરીર પર આવી પડે તો પણ તેના ચિત્તને શોભ એતો નથી.

શસ્ત્રથી દેહને છેદવામાં આવે અથવા અગ્નિમાં નાંખવામાં આવે તો પણ મહા સુખમાં નિમગ્ન થયેલું તેનું ચિત્ત બદલતું થતું નથી.

આ પ્રમાણે આત્મસુખમાં નિમગ્ન થયા પછી તેને દેહની સ્મૃતિ રહેતી નથી અને આવું અનિવર્યનિય બ્રહ્મસુખ પ્રાપ્ત થવાથી બીજા વાતોની તેને વિસ્મૃતિ થાય છે. સંસારના પંખામાં ફસાયેલું મન જે બ્રહ્મ સુખની મિષ્ટતાથી ઇચ્છાની સ્મૃતિનોત્પત્તિ ત્યાગ કરે છે, જે યોગેનું ભૂષણ છે, સંતોષનું સાક્ષાત્કાર્ય છે, અને તેને માટે સર્વ જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, એવું છે તે બ્રહ્મસુખ અભ્યાસના યોગથી મૂર્તિમંત દેખાવા લાગે છે, અને તે દુઃખોચર થતાંની સાથેજ પ્રેક્ષક તદરૂપ બની જાય છે. હંતિ શિવ.

દુઃખરહાસ છવાસાઈ.

૦૦૦૦૦૦૦

નીલાવો

૦૦૦૦૦૦૦

આ સંસારમાં આપણને ઘણા મનુષ્યો સાથે વારંવાર સંબંધમાં આવવું પડે છે. આપણી ઇચ્છા એવી હોય કે કે સરવે માણસો મારે અનુભવ વર્તે તો મને સુખ થાય. મારી ઇચ્છા પ્રમાણે મારે-મારા કલા પ્રમાણે માણે તો સાને સુખ થાય એમ પણ આપણે માનીએ છીએ અને તે પ્રમાણે વસ્તુ સ્થિતિ ગોઠવવા મથીએ છીએ, પણ આપણા અનુભવમાં આપણને પાછળથી માલમ પડે છે કે મારી ઇચ્છા પ્રમાણે તો જગત ખીસકુલ ચાલતું નથી અને તેથી હું કે જગત સુખી વાસ્તવિક સુખી થઈ જશું નથી. ત્યારે શું કરું હોય તો આપણે ખરેખર સુખી થઈએ અને આપણા સંબંધોમાં-સંબંધમાં આવનારા પણ સુખી થાય ? એનો ઉત્તર એટલેજ આવે છે કે જે જે આપણને સાફ લાગતું હોય તે આપણે આચારમાં ચૂકવું. આચારમાં મૂકી તેથી થતું સુખ, આપણે લેવું, અને ત્યાર પછી તે હકીકત આપણા સંબંધોએને નમ્ર બાવધી-પ્રેમ બાવધી કહેવી જાય છે. જાન ત્યાં સુધી આપણે આચારમાં નથી ચૂકવું ત્યાં સુધી બીજાએને કહેવાથી તેની કશી અસર થતી નથી. તેમાં ફક્ત સમજ અને બળનો ભરવાઈ ક્ષય થાય છે. જે સારા સિદ્ધાંત આપણને જડયા અને તે પ્રમાણે આપણે વર્તવા માડીએ છીએ એટલે તેની અસર આપણાં સંબંધોમાં ફેરવે એટલી બધી થવા માટે છે કે યોગ્ય વસ્તુઓ તેમને તે સિદ્ધાંત પ્રમાણે વર્તવાનું સ્વાભાવિક મંત્ર થાય છે. જે સિદ્ધાંત આપણે અગત્યમાં નથી મૂક્યો. તે સિદ્ધાંત બીજાને ગળે ઉતારવા મહેનત કરવી તે બળાત્કાર છે. અને બળાત્કાર કરવાનો આ દુનિયામાં કોઈને હક નથી. ગમેતેવી સારી બાબત બળાત્કારથી હસાવવી કે કરાવવી એ નિષ્ફળ છે. જણ તે આચારમાં પણ મૂકાતી નથી. બળાત્કાર કરનાર જ્યાં સુધી હાજર હોય ત્યાં સુધીજ કદાચ તે આચારમાં મૂકાય છે. પણ તેની ચેરહાજરીમાં પાછા એ અમવાન એના એ એ કહેવત પ્રમાણે વર્તન થાય છે. દાખલાતરીકે એક નિર્જાણનો શિક્ષક બીડી પીતો હોય પણ તે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને બીડી પીવા મના કરતો હોય તો જ્યાં સુધી શિક્ષક હાજર હોય વા દેખતો હોય ત્યાં સુધી છોકરાં કદાચ બીડી પીતાં

અટકે પણ શિક્ષકની ગેરેહાજરીમાં તે જરૂર પીવાનજ. તેમ કોઈ વિદ્યાર્થી તે આગળ વધી શિક્ષકને એમ પણ કહેવાનો કે તમેજ બીડી છોડી ચક્રતા નથી અને યાથી અમને કહે છે વગેરે આવા દાખલા આપણા વ્યવહારમાં ઘણીવાર મળી આવશે. નાતમાં, સમાજમાં, દેશમાં ન્યાં ન્યાં સુધારા કરવાની વાતો થાય છે ત્યાં જ્યાં સુધી આગેવાનો તે પ્રમાણે વર્તતા નથી ત્યાં સુધી લેક્ષના મનપર દશી અસર નથી થતી. તેથી કરીને ઘણા સત્કર્મન પુરોષો તે પાછો છે બહુ અને બેંધ છે જોણું. 'અને તેથી કરીને તેમની સત્કર્મમાં બહુ સારી અસર થાય છે. ત્યારે જાણ બોલ નારા બહુ ચીપી ચીપીને વાતો કરનારા જે બોલવા પ્રમાણે પાળતા નથી તેમનું હઠાણુ યોગજ વખતમાં ઉઘાણું પડી જાય છે. માટે આપણે સુધરવા-કે સુખી થવા જે સારી વાત જાણવામાં આવી તેને અગત્યમાં મૂકવી એજ સારમાં સારો માર્ગ છે. વળી કોઈ સિદ્ધાંત મારો છે એમ જાણી આપણે, તે અમલમાં મૂકેએ અને પાછળથી તેમાં જુલ માલમ પડી તે આપણે સહેલાઈથી બદલી ચક્રીએ છીએ પણ તે સિદ્ધાંત "આવો સારો છે તે તેવો સારો છે" એમ કોઈ ઉપર હસાવ હસાવ કરું હોય અને પાછળથી જુલ માલમ પડે આપણે તે પ્રમાણે ન વર્તીએ અથવા સોફીને સિદ્ધાંત જુલ બધો છે એવું કહેવા દોડીએ ત્યારે પણ આપણને ચરમાવા જેવું થાય છે આવા 'દર્બેલો' પણ 'દર્બેલો'માં બહુ સુપ્રેસિધ્દ હોય છે તેમ જે સિદ્ધાંતને આચારમાં મૂકી તેની સત્યતા સિદ્ધ ન કરી હોય ત્યાં સુધી જળાકારે સોફીને હસાવવા મહેનત કરવી નહીં જરૂર પડે સાધારણ વાતમાં તે સિદ્ધાંત સારો છે એવી ચર્ચા કરવામાં કાંઈ વાધો નથી પણ છાતી ઠોડીને જુમો પાડીને ખીજાઓની અવગણ કરીને કે તમે મારું સિદ્ધાંત પ્રમાણે નહીં વર્તો તે બહુ સત્યાનારા ધર્મ જરૂર એટલું બહુ મંબીરૂપ આપવાની જરૂર નથી. સારા સિદ્ધાંતો-સારી વાતોના વિચાર 'કરો-અચરો કરો અને અમલમાં મૂકો અને ખાત્રી થાય કે તે રસ્તે ચાલવામાં આપણું દિલ છે તોજ તે વાતને વધારે રૂપમાં વિસ્તારો-અને તેમ કરવામાં પણ જળાકાર તેા કરજોજ નહીં. આ દુન્યાની વ્યવસ્થા રાખનારા પરમાત્મા દુનિયાનું જે રીતે દિલ થાય તે પ્રમાણેજ તેની વ્યવસ્થા રાખે છે. આપણને તેમણે જુદિ આપી છે તેનો સારો ઉપયોગ કરવો એજ આપણું કામ છે. આપણી પર કોઈ જળાકાર કરે તેા આપણને તે મનનું નથી. સામા માણસો આપણું કલા પ્રમાણે નહીં ચાલે તેા બહુ નુકસાનમાં આવી જશે એવો ભય પણ ધરશે નહીં. તે જવા તમાને તે પ્રકારનો અનુભવ લેવો જાણી દશે તે આ રીતે વર્તીને સેશે ત્યાર પછી તે આગલા ક્રમને લાયક થશે. દુનીયાના મનુષ્યો આપણા બહુઓ છે અને તેમની સાથે રહેલાવથી વર્તવું, તેમની જુલો સુકો દરજ્જા કરવી, શાખામણ દેવી હોય તેા પ્રેમભાવથી દેવી અને તેમનું દિલ કરવા તત્પર રહેવું તેમને માટે પ્રથુ પ્રાર્થના કરવી એજ ખીજાઓને સુધારવાનો સારો ધર્મ માર્ગ લાગે છે.

ભાઈજીવિધનાથ વ્યાસ

અભિપ્રાય.

મનકામના પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ નામના આ પત્રના વ્યવસ્થાપક તરફથી બહાર પડેલા પુસ્તક સંબંધી બુદ્ધિપ્રકાશ શું કહે છે ?

‘બુદ્ધિપ્રકાશ’ માર્ચ ૧૯૨૩

મનકામના પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ (કર્તા શ્રી પ્રજ્ઞાચંદ્ર નરસેરામ વ્યાસ સુરત. ક્રીમી ૩૧૦ ૨-૦-૦)

લેખક યથાર્થ કહે છે કે દુઃખના વિચારોમાં દુઃખની સૃષ્ટિ ઉભી કરવાનો અને તે ઉભી કરનારનેજ તેમાં અસિત કરવાનો મુણુ રહેલો છે. પણ, એથી ઉલટું આશા પ્રેરક અને ઉત્સાહ વર્ધક વિચારમાં નિમજ્જ રહેવાથી કંઈક નવીન આનંદ અને મુખ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે દિશામાં વિચારવાને પ્રસ્તુત; પુસ્તક માર્ગ દર્શક થાય એમ છે, તેનાં વાંચનથી નિરાશામાં મરકે શ્રેષ્ઠ અને મમગીનીમાં રહેલા બંધુઓને કંઈ જુદીજ શાન્તિ અને સ્વસ્થતા મળશે.

તમે હજી ન મંગાવ્યું હોય તો આજેજ મંગાવે.

વ્યવસ્થાપક વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલય.

અડાજણ-સુરત.

સમયનો એક વિચાર.

હે પૃથ્વી માતા ! તારી કળા કેવી મહાન છે ? સમય સમયનું વાતાવરણ કલીયુગમાં ચારે બાજુ આગ્રહાદિત થઇ રહ્યું છે. સત્ દ્વાપર અને ત્રેતાયુગની પણ બહીરારી હતી. અને કાલમાં વ્યાપેલા કલીકાળની સીમા પણ આવી રહી છે. ખરેખર,

સમય સમય બળવાન છે, નહિ મનુષ્ય બળવાન;

કાળે અનુન હુડીગો, એક મનુષ્ય એ બાણ.

એમ કહેવાય છે કે જે સમય જોઈ વર્તે તેજ માણસ-આમાં કંઈક સત્ય ભાસે છે. સમયને જોઈ યોગ્ય રીતે આચરવું. અથવા જન પ્રકૃતી વર્તે તેની સાથે ગાપણ કરવું. એક માણસ છે તે કોઈ એક શખ્સને પોતાના કાર્ય સારું મળવા ચાહે છે, હવે તે શખ્સની પ્રવૃત્તિ હાલ જરા ઉજ છે. ત્યારે શું પેલો માણસ પોતાનું કાર્ય તે સખ્સ આગળ નિવેદન કરે તો તે સમજાય ખરું ? અને સમયમાં ફેર હોઈ કાર્યના પાસા ઉઘાળ પડે.

કલિયુગમાં ચાલતાં પવનનું કંઈક સર્વજન પ્રસરી રહ્યું છે. કુસંપ, નિંદા, બાલોટિમિ વગેરે અગોચ્ય કાર્યોથી તો બસ હદ જ વળી રહી છે. ઉપાર્જનનું સાધન ન મળતાં ટેટલાક સોંપામે પાખંડ અને બગધ્યાન ધરી ભોળા મનુષ્યને બમાવવાના રસ્તા કાઢવા છે. ટેટલાક પોતાની મુજબ બોલી જાની મનુષ્યોના સુકેમજન હૃદયને કળા નામની મારફત ડસે છે. પાખંડે પૃથ્વી પાપી. અત્યાચાર, વિવશવાસનાથી લોકોની બુદ્ધિ મલીન થઈ, શરૂ થે તેમ વર્તી સ્વાર્થ સાધવાની વાત વધી-પડી. અરે હે દેવી ? આવી અનહદ દુઃખાગ્રાશ ત્હારાથી સદન મેમ થાય છે ? જેવું જન્મ નથી, વર્ણવ્યું વર્ણવું નથી, જેવું અમ્મ તેરી બુદ્ધિ, જેવું કરે તેવું પામે. તેમાં બીલકુલ સંશય નથી. કોઈ કહેશે મદને સુખ નથી, મ્હેં ઘણા ઘણા સત્ય માર્ગે જવા કાર્યો કર્યા પણ મુખ ક્યાં ?

પરંતુ આપણે સમજવું જોઈએ કે સંસ્કૃતીનાં ફળ હંમેશાં મીઠાં હોય છે. કષ્ટ વિના સત્ય સુખ ક્યાં છે ? હરિશ્ચંદ્ર રાજા પોતાના સત્યનીજ ખાતર નીચેને ઘેર વેચાયો પણ પોતાનું સત્યવ્રત કદાપી ન તજ્યું. અને અતિ સ્વામ વાલ્મીકી સર્વ કમ પોતાના સત્યનું તેજ ઝગમગ નિકળ્યું. બોલવું અને કરવું તે બન્નેમાં ઘણુંજ તફાવત છે. બોલે અને તેજ પ્રમાણે કરે તોજ ધન્યવાદ ગણાય. આજ કાલ દંબી અને પાખંડી લોકોનું દૃશ્ય વાંચકદ્રષ્ટોએ નિહાળ્યું તો હસેજ! યાત્રા કરવા નિકળેલા હરિજનોને વા સખસોને પણ નામના કહેવાતા અને લોકોને ઇગવાના રસ્તા ઉપા કરનાર બકતોનો કેટલો સંતાપ વેઠવો પડે છે તે પણ ન્યુસપેપરમાંથી જાણીએ છીએ. હાથમાં માળા ધારણ કરે છે. સુખેથી રામ નામ જ્વરે છે, અને બકત નામ ધારણ કરી પોતાની દાનત હરામ કરી હથરના સત્ય સ્વરૂપને અદૃશ્ય કરી નાંખ્યું. લખનાર નિંદા કરવા નથી કમ્મતો પણ ન્યારે અત્યાચાર અથવા દુષ્ટાચારની શીમા વળી જઈ ત્યારે રહેજ સખતું ધોળ ધારે છે. કેાઇ માણસ કહેશે. “હવે તો હું સંસારથી કંટાળ્યો. અને વનવાત ભોગથી પ્રભુનું ખ્યાન ધરવામાં જીવન વ્યય કરવા ધાડું છું. ફતીયાની મિથ્યા વાસનાએ મને લલચાવી સંજ્ઞા બાંધી નાંખી અમૂલ્ય મનુષ્ય દેહ ગુમાવ્યો. મને કંઈ સૂઝ ન પડી.” છેવટે ન્યારે આણુધ્ય દોરી આવી રહી એટલે સ્વાર્થની ખાતર પ્રભુનોજ રસ્તો સત્ય છે એમ સમજ પડી. અર્થો વિચાર કરી દૂર મંદીરમાં અથવા એકાંતમાં વાસનાઓ ત્યાગ કરી પ્રભુ બહિત માટે બેસે છે. કેટલાક પીળાં વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. રોજ દર્બાસન ત્યાગ કરતા નથી. તો કેાઇ કંઈ ધારી નામ ધરાવે છે, વગેરે વગેરે મન પસંદ વર્તે છે. વળી કેટલાક સર્વ શરીર ઉપર દીઠાં ટપકાંજ શખે છે. અથવા ભરમ લેપ કરી સાધુતા દર્શાવે છે. માળાના ઘોઠ ઘોઠ હાંથ પગ ઉપર અહર્નિશ રાખી પ્રભુના બકત છે એમ જણાવે છે. સખતમાં સખત નિયમે પાળે છે. પ્રાતઃકાલે ગંગાતીરે અથવા તળાવ કુવા આગળ જઈ સ્નાન કરવું અને આયીજ હથરનું ધામ પ્રાપ્ત થશે એવું કેટલાક હરિજનો માનતા હશે. ‘એકાદારી અથવા કલાદારી અથવા જળપાન, પય:પાન કરનારા ધ્રુવિર પરાયણ પુરુષો દષ્ટિ મેચર થાય છે. આપણે કેટલાક મંદિરોમાં સાધુમંડળ અથવા ચોગી મંડળ નિહાળીશું વાડ, આ મંડળ શું કાર્ય કરતું હશે ? મંડળના કેટલાક સાધુઓ મંદિરમાં આવતા પેસા ઉડાવી, મન માનતા ભોજન કરી ફક્ત એથારમમાંજ દિવસો ગુજારે છે. અને તેમ કરતાં જુદી જડ થમ આજસુ થાય છે, આયી કરી તે મંડળને વિસ્તાર કેમ વધે અને લોકો પેસા કેમ આપે તેજ ઉપર માત્ર ચોંટ રહે છે. તેમાંના કેટલાક તો માત્ર સંસાર વિલાસનાજ ભોગી હોય છે. કેાઇ મલીન વિદ્યા શીખી અથવા બવિખ્ય વેતાનો ઢોંગ કરી, દિવસે લોકોને ઇગવાનો ધધો શરૂ કરી આમ તેમ અવશ્ય નહે. જો દિવસો કેાકોને સુખ થયું. તો તે વાત ચો તરફ ફેલાય છે. અજાણ સ્ત્રી પુરુષો આ વાત સત્ય માની મહારાજ ચીની પધરામણી કરે છે. “આરો, પધારો મહારાજ ?” એવા એવા ઉચ્ચાર કાઢે છે. આ સમયે મહારાજ પણ મનમાં મગ્ન થાય છે, અને મનમાં વિચારે છે “મહાહા ? શું મહારી પુકિતનો પ્રભાવ ?” હવે મહારાજની પધરામણી ચર્મ, મિથ્યાન્ન પાણી ઉડાવ્યાં, સૂતાને બીજાના પણ પધરાવ્યાં, અને ભોળી અજાણ બાળાએને ફસાવવાના ધધાપણ આરંભ્યા. શું આ કષ્ટજનક નથી ? શું આવા દુષ્ટ સાધુઓ સખત શિક્ષાને પાત્ર નથી ? જ્યાં સુધી તેવા દુષ્ટ પુષ્ટ દુષ્ટ સાધુઓ-બીખારીયો-સરજ રસ્તે બીજા માગી, દવાધર્મના પેસા ઉડાવવા માંગે છે. ત્યાં સુધી ઉલોમ અને ઉલમની ખીલવણી નથી.

આપણે પોળમાં અથવા મંદીર તરફ કરતાજ, તંબુરે અથવા સારંગી વગાડતા બંધત
જનોને શું નથી જોતાં ? જો તેમને કહેશે કે ભાઈ ! વેદ વગેરે શાસ્ત્રોનું સત્ય રીતે મનન કરો
છો ? જવાબમાં “નાન” વળી જવાબમાં કહેશે “તમે તમારું કામ કરો. ઉપાર્જન માટે ગમે
તેવા રસ્તા અંદણ કરીશો તેમાં તમારે શું ? તમારે આપણું હોય તો આપો ” વગેરે અથોચ
શબ્દોથી કોપજ્વાળા કાઢે છે. તેઓ જો કે સરિરે સંપૂર્ણ આરોગ્ય હોય છે પણ તેઓને ઉદ્વામ
કરી સત્યે માર્ગે જવા મન થતું નથી. કારણ કે પોલી ટેવ કેમ ટળે ? તેઓ તો આજીવન, દુર્ગુ-
ણમાં વધારો કરે છે. ક્લાણ્ણ મહાણ્ણ સારા ક્લાણ્ણ મહારાજ શ્રેષ્ઠ. અરેખર સત્યવાત છે. પુરાણે
વાંચતાંજ ક્ષોદ્ધાર ખુલ્લા થાય છે કે પૂર્વે મહાન રૂપિ મુનીઓએ પોતાના, મંત્રાવ્યાસના પ્રભા-
વથી મહાન અદ્ભુત કાર્યો કરી “સત્ય, સદ્ગુણિ વાને પરાવત્તારાય સર્વ વિમૂલકઃ ” એવા
મુક્તોના આધાર હાઈ અમર નામ કરી ઝળકી ઉઠ્યા છે. હાલમાં હસિયુગમાં હૃદય બંધત કહેવ-
કાવવા (પછી દગો તો ગમે તેટલો હોય) ખોટા અથોચ ઉપનામે ધારણ કરી જનસમાજને
ગેપ લગાડે છે, અને કોઈકની ખુદિમાં વિચાર ઉત્પન્ન કરે છે. મન, વેદ વગેરે સૂક્ત, આત્મજ્ઞ
એનું સ્વસ્થ શું છે ? તે તો પૂર્વના રૂપિઓ સમજતા હતા, અને મન કામના સત્યના પ્રભાવથી
પૂર્ણ કરતા હતા. હાલમાં જોઈશું તો “બંધત પણા સારા છે, સારાં સારાં બંધન કહેનારા છે” આવું
કહેવાણવાની આશાથીજ ખાતાં, પીતાં, ઉડતાં, જેસતાં, કરતાં મુઠ્ઠા માફક અચરે અચરેશમ ભણે છે.

મનનું કપટ ગણા વિના પ્રભુ પ્રસન્ન કેમ થાય ? જ્યાં કપટ ત્યાં અપટ, ખોટો તેજ પડે,
મંત્રોને ખોટા ઉપયોગ કરી, મંત્રોનું સત્ય હુખાડનાર કહેવાતા સાધુબંધો ? તમારા અંતઃકર્ણને
સત્યનું પાન કરાવો અને અંધ અંધને સત્યનું અંજન આંજી આ હસિયુગને સુધારો અને તમારા
હાથે નહરે ન જોવાય તેનો ચોટા અન્વાય અટકાવો ? “મહારાજ” એ શબ્દના પ્રભાવની મહત્તા
નષ્ટ કરનાર સાધુ મહારાજો : વિચાર કરો કે પૂર્વે “મહારાજ” એટલું કહેતાં લોક સમુહ સા-
ખ્યાં પ્રણામ કરતાં પણ હાલમાં મહારાજ કહે તો લોકો વક્રચિત્તી નિહાળે છે કેટલો બધો તણ
વત ! સત્ય એક નિષ્ઠાથી છપ્પર પૂજન કરનાર સાવિક મનુષ્યોનું શ્રેષ્ઠ અથવા તેમનો ઉદાર થયા
વિના રહેતો નથી. આનાં કટાક્ષો પણ ઘણું મળી આવે છે. માત્રાઓ કરો, રાતદિન પૂજન કરો
ઉપવાસ કરો પણ એક પરાયણતા વિના, અને એકોત્તમ-પ્રભુનેજ સંવર્ણ વળગ્યા વિના મોઢા
ક્યાં છે ? દાનધર્મ કરવો તો યોગ્ય સ્થળેજ કરવો કે જેથી ઉદયનું બીજ આરોપામ. કુવો ખોદવા
હોય તો એકજ સ્થળે પ્રયત્ન કરીશો તોજ જળની વાંચના સફળ થાય. ચોડું ચોડું બધે ખોદીશો
તો જળ વાસના પૂર્ણ ન થાય, તેજ પ્રભાણે પ્રભુની પાંચ સત્ય મનુષી પ્રયત્ન કરીશો તો મોક્ષ
વાસના અને કુળ યથાર્થ થાય.

થોડા સમય ઉપર ૧૯૫૪-૫૫ના વ્યવસ્થાપક તરફથી “મન કામના પૂર્ણ કરવાને માર્ગ.”
એ પુસ્તક મારા વાંચકામાં આવ્યું ત્યારે આ “સમજના વિચાર વિષે.” વધુ લખવું અથોચ ધાર
શું કેમકે તેમની અંદર.

ગુણદોષી કુષેત્રહૃદ-આનો પુર્ણ અર્થ સમજની આત્મતાની મહત્તા, બ્રહ્મચર્યનું તેજ, આત્મા
શું, આત્માને કેમ ઓળખવો, દુઃખનું મૂળ શું, સુખનું સાધન કેમ પ્રાપ્ત થાય, ઉત્તમ એ
આરોગ્યતા ભાગવવાની અરસીર દવા છે, મનની ક્ષમ્બ એટલે શું ? ચલમસારમાં યુગલને સુખી
માર્ગ કયો છે, જનપ્રીતિ કેવી રહે છે, સ્વાર્થ, નિસ્વાર્થ, આરા, નિરારા, સુખ, દુઃખ વગેરેના
આભેદુજ દૃષ્ટિઓ, મનુષ્ય માત્ર સર્વ કરવાને શક્તિવાન છે, ધર્મ વિષયી માણસોના પરતવો,
સત્યનો જ ન્યાય વગેરે આખો પૂર્ણ રીતે સમજની છે. હવે “સમજનો બીજો વિચાર” એ વિષે
આગળ વાત કરીશું.

કરુણારાકર નયુરામ મહેતા.

॥ ॐ શ્રી ॥

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩ ભું

સંવત ૧૯૭૮ વૈશા

અંક ૬ મો.

॥ ॐ શ્રી ॥

સ્વદેશાભિમાનીનું મંતવ્ય.

પદ:- (આરે મન્દિરે ખમારો યોગીરાજ એ લખ.)

મારા અંતરથી દેશની સેવાય, હવે યાય,
ખીચો દુઃખ મારત સ્વદેશનો.

તેની સેવાથી દુઃખ સહ જાય, જળપાય,
માર્ગ જણાયે પરમેશનો; મારા-૦

સહ સેવામાં માતૃસેવા થેઠ છે.

ખીલ સેવા તો તેનાથી હેઠ છે.

સાધન અન્ય ન હીઠું મેં જોજી કર્યાય, વિશ્વમાંકય; ખનીયો:-૦

દોહી માતનો કદાપિ ઠાપ કાળમાં,

નહિ યાજી દુઃખ ઠા જળમાં.

આવે મરજી પલ સેવા ન ત્યજાય, હીલ સહાય; ખનીયો:-૦

મારા શ્વાસમાં સ્વદેશ મન રમી રકથો,

પ્રધાસમાં પણ જોનો એ મેં લડયો.

કહો જીવનને શ્વાસ છૂટાં યાયડી નહિ યાય; ખનીયો:-૦

જાય જીવન તો આત્મ ગુંજારજે,

યતો; ખીજ આત્મામાં પડકારજે.

ઠાડી જન્મ પિતે તોય ના જુલાય, હીલમાંકય; ખનીયો:-૦

કાંટા કંટોડા બરેલો માર્ગ છે રહ્યો,
મારા રત્નથી તો મેં તે સુદૃઢ લઈયો.
મારી દ્રષ્ટિમાં કાંઈ ના અપાધ, + અજાપાધ; ખનીયો-૦
ઉત્તમ જાણીએને પ્રેમ ધરીશ હું,
મારા અંધુઓથી વૈર ના કરીશ હું.
ખલું પાંચે આ અંજ સરખાંધ, ના જુદાંધ; ખનીયો-૦
સગ દેશને દહને તિલાંજલિ,
પ્રેમ સૌંદર્યથી બરેલી આ અંજલિ.
નાંખુ સહમાં, સહ નેમી સુખી થાય. દુઃખ અધન; ખનીયો-૦

દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની કલા.

(અનુસંધાન ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૦૬ થી.)

લેખક:—ડૉ. જયરામચંદ્ર નાન્દી. એન. ડી. (અમેરીકા.)

નિયમિત આરામ લેવાનો અંચ કતાંનો સામાન્ય નિયમ હતો. પ્રાણીશુલ્ય ધર્મ સાત્ર આપણને જાણવે છે કે પ્રાપ્ય માનસિક શ્રમ કરવાની સક્રિય સમ્પત્તિ રીતે મર્મરિત છે અને તે હદ ઉપરાંતના કામ કરવાથી જલદીથી ખૂટી જાય છે તેથી કરીને શારીરિક અને માનસિક સમ્પત્તિ પરિશ્રમ કર્યા પછી હમોર પ્રવેશ વખત આરામ લેવો જોઈએ. આરામથીજ કામ કરવાથી જે શક્તિનો વ્યય થાય છે તે પુરો પડે છે કામ કરવાની શક્તિનું વહન અર્થાત્ શ્રમ એટલો બધો સતત હોવો જોઈએ નહિ કે જેથી શરીરને તેની શીલ્પી શીરાઓનાં સમુદાયો રચૂર વ્યય જે હવામાંના પ્રાણ વાયુ સાથે સંમિલન થઈ માનસિક શક્તિ દાતા યામ છે તેમને કામથી વ્યય નાશનો છલોદાર કરવા અવકાશ મળે નહિ. જે હદ ઉપરાંતનો શ્રમ ચાલુ રહે છે તે શક્તિનો વ્યય સ્વયં જર્ણવ થાય છે. અને તેથી કરી અનિચ્છાધીન થાય છે અને પરિશ્રુએ કામ કરવાની શક્તિનો નાશ થાય છે. આ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં રાખીનેજ પ્રખ્યાત લેખોલા પોતાના અનુવાદોએ સમ્પત્તિ આપી કરતો કે એક વારના શ્રમ પછી અવસ્ય વિશ્રાંતિ લેવી જોઈએ. ડૉ. આલ્ફ્રેડ કહે છે કે હદ ઉપરાંતના કામ કરનારાને સંપૂર્ણ આરામ લેવાના આદેશ કરતાં બીજો કેટલું પણ આદેશ વધારે કળાથી નથી.

x દુઃખ, અંધન. + દૂર થાય. જાતું રહે.

+ જમારા તરફથી આધુનિક સ્થિતિનું સંપૂર્ણ વાદરથ વિન દરોહનાર સ્વરાજ્ય નામે તૈયાર થતા નાટક રૂપના પુસ્તકમાંથી આ પદ આપ્યું છે.

માનસિક શ્રમ શારીરિકશ્રમ કરતાં વધારે શક્તિનો વ્યય કરનાર હોવાથી માનસિકશ્રમ શક્તિ અનુસાર લેવાની અનિવાર્ય અગત્ય છે. ડૉ. જ્જરટ કહે છે કે હઠ ઉપરાંતનો માનસિક શ્રમ અને અશાંતિ અન્ય કેટલેક કારણ કરતાં વધારે આપણા આરોગ્યને હાનિ કરે છે અને આપણા આત્માની શાંતિ અને સાંસારિક સુખનો નાશ કરે છે પ્રારંભમાં માનસિક શ્રમ વેકવો પડે છે તેવો તેને વેકવો પડતો ન હતો. આજના માનસિક કામ કરનારાઓ એવી તો ઉત્કેરાવણી અને અશાંત સ્થિતિમાં આવી ગયા છે કે તેમને માનસિક આરામનું આશ્ચર્ય કરવા શારીરિક પરિશ્રમ કરવાની સલાહ આપવાની રજા પડે છે ડૉ. સ્માઇલ્સ કહે છે કે માનસિક પરિશ્રમ માનવતંતુઓ અન્નાશય, કાળજી, હૃદય અને વાસ્તવિક રીતે આપણા આખા શરીર પર અસર કરે છે તેનું કામ એક જાતનું મર્મરિયાની દહન છે તે અગ્નિ અને ગરમી આપે છે અને તેમ કરતાં સગડીમાંના કાચલાની માફક તેનો ક્ષય થાય છે. જે ખોરાક, નિંદ્રાને આરામ રૂપી કાચલા શરીર રૂપી ચમ-ડીને પૂરા પાડવામાં આવે તો માનસિક શ્રમ હાનિ કરતા થતો નથી પણ જે અપચો ઉભરે અને ઉત્સરતો અમાવ શરીરને ક્રિત્ત બળતણ એટલું મળવા દે છે તો માનસિકશ્રમ નુકસાન કારક અને પરિણામે નાશકારક થાય છે. માખીના ચટકાની વેદના મધના સ્વાદના આનંદથી અધિક દુઃખદાયી થાય છે.

જે માણસો સોથી વધારે પિયાર કરે છે તે સૌથી ઓછું પચાવી રાંધે છે જ્યારે જે માણસ સોથી ઓછો વિચાર કરે છે તે સૌથી સારું પચાવી રાંધે છે. આમ હોવાથી શારીરિક કામ કરનારા મજૂરની પચનશક્તિ ચાલુમ્મ જેવી હોય છે અને તેની હોજરી ક્યાં છે તેની તેને ખરે પડતી નથી જ્યારે માનસિક કામ કરનારાને પોતાના આહારના પ્રત્યેક ઘાસની સંભાળ રાખવી પડે છે અને તેને અન્નાશય છે તે વાત જુદી જવાની તેને જાણેજ પરવાનગી આપવામાં આવે છે. માનસિક કામ કરનારાઓમાં કૃષ્ટ પુષ્ટને શુભાખી એહેરાવાળાઓ બાએજ માણસ પડે છે તેનું સખજ કારણ તેઓમાં અપચાને રોગ સંધારણ હોવાને લીધે છે. ડૉ. હેનરી ટેલર કહે છે કે પ્રજનની સેવા કરવાને લાયક દરેક રાજદારી પુરુષ જેને સ્વાભાવિક રીતે દીર્ઘાયુષ્યી થવાની ક્રિદ્દા હોવી એટલે તેણે પોતાના આહાર ઉપર કસાહ અને સાવચાનતાથી ધ્યાન આપવું જોઈએ. દવાખાનામાં રાખેલ કાળજીવરના કષ્ટ સાથે રોગીના આહારના પ્રકારને પ્રમાણ ઉપર જેવી કાળજીથી ધ્યાન આપવામાં આવે છે તેના કરતાં વેળે પોતાના આહાર ઉપર ઓછું ધ્યાન આપવું જોઈતું નથી આનું કારણ એવું છે કે માનસિકશ્રમ પચનશક્તિ ઉપર નુકસાનકારક અસર કરે છે તે રાજદારી પુરુષો જેમને મહત્વના વિષયો પર ઘણો મંજાળ પૂર્વક દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરવો પડે છે તેમણે એવા પ્રકારો આહાર મેળવ પ્રમાણમાં લેવો જોઈએ કે જેથી તે સંજ્ઞ પાચન વેદ અન્નાશયમાં પિંકિયા જ્વન કરે નહિ,

પુખ્ત ઉમરના માણસા ઉપર માનસિક શ્રમ આવી મંજીર અસર કરે છે છતાં પણ આજ-કેના કુમળા મગજ ઉપર વિલાબ્યાસ રૂપી અસહ્ય બોલે લાદવામાં આવે છે તે અત્યંત શેય-નિય છે. જે અંદ ગણિતનો, જે જીવનગણિતનો, જે જીમિતિનો, જે ઇતિહાસનો, જે જ્યોત્તો અને એવા વિવિધ વિષયો જેનો મેટલપણે સોમાંથી પામ જાળકોને આખા છાત્રમાં એકવાર પણ ઉપયોગ કરવાનો પ્રસંગ આવતો નથી અને જે વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં જાળકો પાસે અપ/સમયમાં

બુદ્ધી જવાનેજ ગોખાવી તેમનાં સોહાબી શોખી નાંખવા તથા તેમનાં બવિધ્વનં શરીરને શીતરથી સળી મથેલાં લાકડાંનાં ખોખાં જેવાં કરી મૂકવાના માત્ર સાધન રૂપ છે તેવો અસહ્ય બોલને બાળકોની ખાંધે સુદી ન ચાલતાં છતાં પણ પરેણા મારી તેમના મગજ પાસે મદા વૈતર કરાવવા શાળા રૂપી કેદખાનામાં પૂરી તેમની પાસેથી સખત મનુષી કરાવવી અને તેમના આખા જીવનને દુઃખપ્રદ કરવું એ શું કસાઈપણું નથી ?

સદ્ગત શ્રીયુત છોટાલાલ ભારતર લખે છે કે “શસ્ત્રથી અથવા હેરથી બીજાનો પ્રાણ લેનાર મનુષ્યને સામાન્ય જીવિના મનુષ્યો ખુની મણે છે કારણ કે પ્રાણને હરનાર શસ્ત્ર અને ઝેર છે એટલુંજ તેઓ જાણે છે પરંતુ આ વિના મનુષ્યના પ્રાણ હરનાર બીજા અનેક રીતો છે તેનું તેમને જ્ઞાન ન હોવાથી તે રીતોના ઉપયોગ કરનારને તેઓ ખુનીમાં ગણતા નથી દલદા પ્રેરે પ્રસંગે આવી રીતોના ઉપયોગ કરનારને તેઓ પોતાનું સાચું હિત કરનાર માને છે આ દ્રષ્ટિએ જોતાં મનુષ્યનું હિત કરનારી પરંતુ વસ્તુતઃ તેના પ્રાણને હરનારી અનેક ગુપ્ત રીતોમાં હાલની ઈજવણીની પદ્ધતિએ એક પ્રમળ ગુપ્ત રીત છે હાલની શાળાઓ તથા પાઠશાળાઓ વિદ્યાર્થીઓ નાં આયુષ્યનો તથા જીવનનો ધોરે ધોરે પણ મોઢસ નાસ કરનાર કતલખાનાં છે એ વિશે ઘણાં ઘોઘાંજ મનુષ્યો વિચાર કરે છે. દેશના ઉદ્યોગો આધાર મેટી બાગે હાલ ઉછરતી પ્રજા પર છે. પરંતુ હાલની ઈજવણીનો બોલો એક એવા પ્રકારનું ઝેર છે કે જે બાળકોનાં આયુષ્યને લગભગ પચાસ ટકા ઓછું કરી નાંખે છે તથા તેમના સુદૃઢ શરીરને યુવાવસ્થા આવતાં પેઢિલાંજ કામ માળા જેવું કરી મૂકે છે”

શાશીર શાસ્ત્રીઓ નિઃશ્વર્ગ કહે છે કે ચાલસિંહ શ્રમમાં મનુષ્યે આપ્યા દિવસમાં થકને ખડુ બહુતો ચારથી છ કલાક જેટલો સમય માળવે જોઈએ. એથી વધારે માળવવામાં આવતો સમય અવશ્ય આયુષ્ય, આરોગ્યને બગાડે તથા કરનાર છે જે આ સિદ્ધિ વાતી છે તે પછી જે વિધો બીજકુત્ર વ્યવહારોપયોગી નથી અને જેઓ અદ્ય સમયે વિસ્મરણ થઈ જાય છે તે વિધોનો અસહ્ય બોલો કલાવને મારે બાળકોને નિરાશમાં તેમજ ધેર લગભગ બાર કલાક અને પ્રસંગે તેથી પણ વધારે કલાક મગજની માથા ફેડ મેક નત કરી પડે તેનું પરિણામ બાળકોની જીવિ, બળ, આરોગ્ય અને આયુષ્યની હાનિમાર્ગ આવે એ સ્પષ્ટ છે આથી તેમનું રક્ષિત આપો દિવસ માથામાં મોટા પ્રમાણમાં રહેવાથી હૃદય, કેસો જાદર વિગેરે નીચેના પ્રાણ બત અવયવો દુર્બળ પડતા જાય છે તેથી પચન ક્રિયા મંદ થાય છે. આપો દિવસ વાંકા વળેને જેથી રહેવાથી તેમના કેસો હવાથી પુરેપુરો બરાતાં નથી તેથી તેમના સોહાબી સંપૂર્ણ રુદ્ધિ થતી નથી. દલનવચન વિના તેમનું હૃદય મંદગતિવાયું થવાથી વેગથી વેલતા જળના પ્રવાહની પેઢે તેના શાધરની અંતિ રહેતી નથી અને તેથી તે રિષર જળની પેઢે મેથું થઈ જાય છે. જેથી રહેવાથી તેમના હૃદયના સ્નાયુઓ પણ સિથિય થઈ જવાથી તેમને બધા કારણો વ્યાધિ થાય છે અને સર્વેર્ગ રામાર્ગ મૂલં કુરિતામલાઃ । હોવાથી બાળકના શરીરને ચોખવાના અને સુદૃઢ થવાના સમયમાં તેને ચોખવાના અને દુર્બળ થવાના વંડા પામને બોરે પુર્ણ કરી નિરાશ છોડીને જ્યારે તે ધેર આવે છે ત્યારે તેના શરીરનું અધ વ્યાધિઓની, દુર્બળતાની, અને અદ્ય આયુષ્યની જળની પગારો લેની બાજેજ વરૂર પડે છે.

પ્રસિદ્ધ પાશ્ચાત્ય લેખક ડૉ. રમાઇસસ પણ કહે છે કે “માનકાનું એક મોટામાં મોટું કમન-સીખ એ છે કે તેમનાં માળાપોના અધિવાસી પ્રજાનોથી કુદરત જે સમયે તેમને માનસિક શ્રમ સહન કરવાને લાયક બનાવે છે તે પહેલાં તેમના ઉપર શિક્ષણનો અસહ્ય બોજ લાદવામાં આવે છે તેમના ગાન તાંત્રીઓ હદ ઉપરાંત ઉત્કેશબોધા રહે છે અને શરીર બળ ઉપર દુર્લક્ષ રહે છે. મગજને બહુ કામ કરવાનું હોય છે મગજનું પોષણ યામ છે પરંતુ સુધાને નાશ યામ છે અને જન સમાજ શીકા એહેરાના અછાણ રોગીઓથી ઉભરાય બધ છે.

પ્રજાના શરીર બળ ઉપર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તી અને તેના સંરક્ષણનો વિશેષ કરી આધાર હોવાથી દેશ હિત ચિંતકોને ઉચિત છે કે હાલના અભ્યાસ ક્રમ તથા શિક્ષણ પદ્ધતિમાં સંપૂર્ણ ફેરફાર કરવાની અત્યંત અગત્ય સ્વીકારી હાલની ઉઠરતી બાળ પ્રજાપરનો કેળવણીનો બોજ તેમના શારીરિક વિકાસને પ્રતિબંધક નિવડે નહિ એ અત્યંત સ્પષ્ટશિલ્પ ઉદ્દેશ હાલમાં રાખી બહુ હલકો કરવો જોઈએ.

પરચુરણ ચુંટણી.

૧ “ If any speak ill of thee, fly home to thine own conscience and examine thy heart. If thou art guilty, it is a fair correction if not guilty, it is a fair instruction ” [George Herbert]

૧ ભાવાર્થ:-જો કોઈ માણસ આપણી નિંદા અથવા દીકા કરે તો તે સાબળીને એકદમ એકાંતમાં જઈને આપણે આપણા અંતઃકરણને સારી રીતે તપાસી જોવું. જો તેની દીકા પ્રમાણે આપણે ચુંદેગાર હોઈએ તો એ દીકાથી આપણે મુશ્કરવાનો લાભ થશે અને ચુંદેગાર ન હોઈએ તો ભવિષ્યમાં એવી જૂલ ન કરેલી એની અજાણ્યેતીથી શિખામણ મળશે એમ સમજીને ખુશી થવું.

૨ “ You find yourself refreshed by the presence of cheerful people Why not make earnest effort to confer that pleasure upon others ? You will find half the battle is gained if you never allow yourself to say anything gloomy ” (Mos. L. M. Child)

૨ ભાવાર્થ:-જો આનંદી માણસોની હાજરીથી આપણે પણ આનંદમાં આવી જઈએ અને આપણે થાક જતા રહ્યો હોય એમ આપણે ઉત્સાહી બનીએ છીએ તો આપણે એવો આ નંદી સ્વભાવ બનાવી આપણી હાજરીથી બીજાઓને આનંદી શા માટે ન બનાવીએ ? એ આપણે શોક યુક્ત-દીલગીરી ભરેલા વચનો બોલવાનું નહીં એવો નિયમ કરીને તે પાળી શકીએ તો એવા પ્રસંગોપર અડધો વિજય મળીજ ને સમજો.

3 " Some Excellent Rules. " If you have faith, preach it, if you have doubts, bury them, if you have joy share it, if you have sorrow, bear it " These are four excellent rules for everyday practice. too many reverse them and preach their doubts while they bury their faith in silence, sharing their sorrows with anyone whom they can induce to listen to them and accepting their joys as a matter of course, or even bearing them with resignation-

(New Guide)

૩ આવાય:-કેટલાક સુદર નિયમો:-

૧ જો અમુક બાબતોપર તમને શંકા હોય તો તે તમારી ખાતરી બાબતો વિશે બીજાઓ આગળ જોડો અગર તેમને તેમ ઉપદેશ આપો.

૨ જો અમુક બાબતો વિશે તમને સંશય હોય તો તેથી સંશયવાળી બાબતોને છાડી દો. તે બીજાઓને કદી કહેશો નહીં.

૩ જો કંઈ આનંદજનક વાત કે પ્રસંગ હોય તો તે વાત બીજાઓને કહીને તમારા આનંદનો તેમને પણ યોગ્ય ભાગ ભર આપો.

૪ જો કંઈ દુઃખદાયક બાબત બની હોય તો તેનું દુઃખ તમે એકલા જ સહન કરી લો. તેમાં બીજાને જાગીદાર બનાવશો નહીં કારણ કે તેથી કંઈ તમારું દુઃખ જાતું રહેશે નહીં, અને બીજા નાશકના દુઃખ ભોગવશે.

મોટે ભાગે શેડો આ સાદા નિયમોનો ઉલ્લંઘન ઉપયોગ કરે છે. તેઓ શંકાસિંહ બાબતો બીજાને જણાવે છે તે પોતે ખાતરી નહીં હોવા છતાં બીજાને તેમ કરવાને બોધ આપે છે. અને જે બાબતની પોતાને ખાતરી થઈ હોય છ' એટલે જે લાભ કરતા વસ્તુ કે ક્રિયા તરીકે પોતાની ચોક્કસ ખાતરી હોય છે તે રખેને કોઈ તેનો લાભ લઈ જશે એવા વિચારથી તે વાત કોઈ આગળ કરતા નથી. બીજા માણસો ગમે તેવા આનંદમાં હોય અને પોતાની શેડોજનક વાતથી કે પોતાના દુઃખોના વર્ણનથી તેઓને કરી પણ લાભ થવાને બદલે તેઓને આનંદ મુખાવવાથી તુકચાનજ થવાનું છે. એમ સ્પષ્ટ જણાવા છતાં તે આનંદી માણસો આગળ પોતાના દુઃખના રાહો રડવા માંજ મગા માને છે અને અપૂર્વ રસ લે છે. અને પોતાની બાબતમાં કંઈ આનંદજનક વાત બને છે તો તેના આનંદ બીજાને આપતા નથી અને સંબંધતાનું ખોટું બહાનું આગળ ધરે છે.

4 The four essentials are soul-shine, sun-shine, good air and nourishing food.

If you want your child to grow up into a sane, normal man a good citizen, a support of the state, you must keep him in the sunshine.

If you want to keep him happy, you can not do it if you have a sour face yourself. Remember that smiles and laugh er. Cost Nothing

ભાવાર્થ:—પૌષ્ટિક ખોરાક, સારી હવા, સ્વર્ણ પ્રકાર અને આત્માનો પ્રકાશ એ ચાર અત્યંત ઉપયોગી અને ખાસ જરૂરના કિંમતી રતનો છે.

જો તમારા બાળકને ઢાહો, તંદુરસ્ત, અને માણસાઇ તત્વથી ભરપૂર માણસ તરીકે (મહેલ પશુમાં) બનાવવા કમ્બતા હો, જો તે એક સારો સહેલી, રાષ્ટ્રના ટેકારૂં અને એની કમ્બા હોય તો જરૂર અને તેટલો સર્વપ્રકારમાં તેને હરવા હરવા હો.

જો તમારે તેને સુખી કરવો હોય તો યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી તમે કટાણું મોડું રાખીને ફરશો ત્યાં સુધી એ કમ્બા તમારી કદી પણ પાર પાસે નહીં.

વળી યાદ રાખો કે ધીરેથી કે જોરથી ખડખડાટ હસવાને મારે કંઈ પૈસા બેસતા નથી. છતાં હજારો રૂપિયાથી નહીં થઈ શકે એવું કિંમતી કામ અને ફળ હસવાથી મળે છે.

(જોશી માસ્ટર.)

If I Knew.

If I Knew the box where the smiles are kept.

No matter how large the key,

Or strong the bolt, I would try so hard

would open, I know, for me,

Then over the land and sea broadens,

I'd scatter the smiles to play,

That the children's faces might hold them fast

For many and many a day,

If I knew a box was large enough,

To hold all the frowns I meet,

I would try to gather them, every one,

From nursery, school, and street,

Then finding, and holding, I'd pack them in,

And turn the monster key,

I'd hire a giant to drop the box,

To the depths of the deep, deep sea.

(The New World)

ભાવાર્થ:—જેમાં હાથેા બરી રાખવામાં આવે છે તે પેટી ક્યાં (ક્યે સ્થાને) છે તે જો મને ખબર પડી જાય, તો પછી તે પેટીની ચાવી મને તોલડી મોટી હોય અથવા તેના ચાપડો મને તેટલો મજબુત હોય તો પણ હું એવો તો સજ્જ પ્રયત્ન કરું (તે હાથની પેટી ખોલવાને) કે મારી આત્મી છે કે તે પેટી જરૂર મારે ખાતર કંઈકી જાય.

પછી (પેટી ઉઘડયા પછી) તે હાથેાને હું આખી દુનિયામાં, જળમાં કે સ્થળમાં સર્વ જગ્યાએ રમતાં મૂકી દઉં કે જેથી સઘળાં બાળકો તે હાથેાને પોતાના વદનપર (મુખપર) એવા તો મજબુત જડી દે કે પશુ પશુ દિવસો સુધી તે ત્યાંથી ખસી ન જાય.

જો મને એક એવી મોટી પેટી મળી જાય કે જેમાં મહારી નજર પડતાં સુમળા ખીજવાટો (ઘુરજીઆઓ, શુસ્તાના દેખાવો) નો સમાસ થઈ શકે તો રસ્તામાંથી કે નિસાણમાંથી કે ગામમાંથી બધી જગ્યાએથી હું દરેકે દરેકને (દરેક ખીજવાટને) વીણી વીણીને તે પેટીમાં બંધવાનો પ્રયાસ આદરું.

પછી હાખી દુખીને તે પેટીમાં તેને સગર બરીને, તે પેટી બંધ કરીને તેની રાક્ષસી ચાવી દહને બંધ કરી દઉં. અને એક મોટા જળવાન રાક્ષસને મેં ભાગ્યા પેસા આપવાના કરીને તે પેટી પશુજા કોડા દરિયાને તળાએ નખાવી દઉં.

(જોશી ભાસ્તર.)

પ્રકીર્ણ.

Noble Life (ઉચ્ચ જીવન.)

! Wouldst shape a noble life? Then cast,
No backward glances toward the past,
And though somewhat be lost and gone,
Yet do thou act as one new born,

(Goethe)

ભાવાર્થ:—શું તમારી જીંદગીને નવીનરૂપ આપીને તેને ઉચ્ચ જનાવવાની તમારી પ્રિય છે? જો પ્રયત્ન હોવાજ તો ખૂટકાજ તરફ પાછું ફરીને કદી જોશો નહીં (ખૂટકાજને હેઠળ બૂધી નહોતો) આમ કરવાથી જો કે તમને કેટલુંક નુકસાન વેઠવું પડે ખડે જતાં જાણે હાવજ તમે ફરીથી જન્મ્યા દોષ તેમ દરેક પ્રકારનું વર્તન રાખો. પ્રથમ વર્તનને ફેરવીને જેવા જનવાની પ્રિય હોય તેવા પ્રકારનું નવું જોખનાવાળું વર્તન નિશ્ચિત કરીને તે પ્રમાણેજ સર્વથા વર્તન રાખો.

(જોશી ભાસ્તર.)

Beard and Baldness (દાદી અને તાલ.)

2 " That brilliant physician who declares that people who wear beards are more apt than others to become ill, because the beard obstructs the free flow of air in breathing, should venture another opinion—that ideas get into a bald head more freely than into one covered with a profusion of hair " (O. C. Sablin)

અર્થવાર્થ:-કેટલાક ડોક્ટરોનો એવો મત છે કે જે લોકો દાદી રાખે છે તેઓને માંદા પડવાનો (દાદી નહીં રાખનારાઓ કરતાં) વિશેષ સંભવ છે. આના કારણમાં તેઓ કહે છે કે દાદી રાખવાથી શ્વાસોચ્છાસ થેતી વખતે હવાને આપવામાં ને જવામાં (શ્વાસ લેતી વખતે આવવામાં અને શ્વાસ મૂકતી વખતે જવામાં) બુદ્ધ રોકાણ થાય છે. આ સિદ્ધાંત બહાર કરનારા ડોક્ટરોને મારી એક સલાહ છે. એ લોકોએ આ વૃથા સિદ્ધાંતની સાથે સાથેજ બીજો એવેન્ટ એક વધુ સિદ્ધાંત બહાર કરવો. જોઈએ કે વાળથી બરપુર હવામાં ગયલા માથામાં જેટલી ઝડપથી અને સહેલાઈથી વિચારો પ્રવેશ કરે છે તેના કરતા બહુજ વધારે ઝડપથી અને બહુજ વિવિધ સરળતાથી તાલ પડેલા માથામાં (ચમચમાં) વિચારો પ્રવેશ કરી શકે છે.

(બેશી ખાસ્તર.)

ખેરાકની ગુલામી છોડવાથી સર્વ પ્રકારની ગુલામીમાંથી મુક્ત થવાય છે.

ખૂબ જોતા આ નિયમને બહુજ વિસ્તાર પૂર્વક ચર્ચાવાની જરૂર છે. છતાં આને તો કુક-માંજ પતંવવા ધાર પુ. આજના વખતમાં માણસો ખેરાકના એવા તો ગુલામ બની ગયા છે કે જ્યારે જ્યારે કું. સરકારની ગુલામી, અથવા કોઈ સેકની ગુલામી કે કોઈ પણ જીંજી માંડની, ગુલામીની વાત સાંભળું. પુ. ત્યારે અને એમજ થાય છે કે જે બંધી ગુલામીઓનું મૂળ જોઈશું તો બેકુજ. મહાન ગુલામીપર અવલોકણ છે. જો એ ગુલામી હરકોઈ રીતે કષ્ટ પેડીને કે, મહાન પ્રમ-ત્ને લાગે વખત અચ્ચાસ કરીને પૂજ માણસો છોડી કે તો તેને જીંજી ગુલામીઓનાં સ્વરૂપ સમજવાની શક્તિ આવે એટલુંજ નહીં પણ, તે ગુલામીએ છોડતી વખતે જે મનોબળ, જે ધૈર્ય, જે ક્રતા, જે શારીરિક બળ, જે શારીરિક ને માનસિક સહન શક્તિ, જે ત્યાગ ઇત્યાદિ જોઈએ તે સર્વ બહુજ સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થાય છે. કું.માં બંધી જાતના સાધનો પ્રાપ્ત કરવાનું તેને બળ મળે છે. અને સાધનો જોઈએ તેવાં, અને જોઈએ તેટલા મળતાં, સિદ્ધ કરવાની વસ્તુ અસાધ્ય મૂડીને સાધ્ય થઈ જાય છે, અને ધોળ પ્રવલથી સત્તર તેની સિદ્ધિ થાય છે.

હાલની રાજદારી ચળવળમાં-કહે છે દેશાનુભવી ચળવળમાં રાષ્ટ્રીય કેળવણી પર મુખ્ય ખ્યાન અપાતું જોઈએ એ વાત તો હરહાલ દૃશ્ય કરે છે ને કરીજ નોઈએ. શરીરની કેળવણી, માનસિક કેળવણી, ધાર્મિક કેળવણી, નૈતિક કેળવણી, ઔદ્યોગિક કેળવણી વ્યાપારી કેળવણી, આધ્યાત્મિક કેળવણી, રાજદ્વાર કેળવણી, સદાયક કેળવણી છતાંયે અનેક જાતની કેળવણી પ્રગતિ મેળેલા ભાગમાં સૌ સોની સંકિત અગર લાભકારી પ્રમાણે કેલાવમાં આવે, અને પ્રગતિ બધી રીતે નેટલા પ્રમાણમાં કેળવાય તેટલા પ્રમાણમાં સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરવાની અને તે ટકાવી રાખવાની તથા તે પ્રગતિનીય અને આશિર્વાદ જેવું બનાવવાની સંકિત પ્રગતિમાં આવે, એ બાળક સામાન્ય રીતે દરેક કેળવણી સમજી માણસને માન્ય છે એમ કું ધારું છું.

હવે જ્યારે આમ છે તો એ રાષ્ટ્રીય કેળવણી માટે લોકો તન, મન, ધનથી મંડી કેમ પડતા નથી? રાષ્ટ્રીય કેળવણી લેવાને દરેક જણે પોતાના જાગૃતિને રાષ્ટ્રીય શાળામાં મોકલવા જોઈએ. તેમજ રાષ્ટ્રીય શાળાઓ ચલાવવાને પુષ્કળ પ્રમાણમાં પૈસાની તથા સારા શુદ્ધિમાન, ઉદાર, દેશપ્રેમી, ઉદાર અને ચારિત્રવાન શિક્ષકોની જરૂર છે તે પૂરી પાડવાને પણ ધનની મુખ્ય જરૂર છે. કારણ કે ધન જો પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોય તો દેશ આખામાંથી શુદ્ધી શુદ્ધીને શિક્ષકો લાવી શકાય. કારણ કે જો ખરા દેશાભિમાની અને સાહસિક તથા નિદર શિક્ષકો દેશમાં પલા હોય તો તો બોલા પગારથી અગર જીન પગારે પણ શિક્ષકો મળી શકે. (જેમ હાલ પણ એવા કેટલાક શિક્ષકો હાલમાં ચાલતી રાષ્ટ્રીય શાળાને મળેલાજ છે.) પણ એવા શિક્ષકોનો જો સુકાળ હોય તો તો રાષ્ટ્રીય કેળવણીની ખ્યાન જરૂર છે એમ કહેવાય નહીં. હાલમાં આ છે તેમ શિક્ષક વાળખી છે એમ દૃશ્ય કરવુંજ પડે. કારણ આવા, આત્મભોગ આપનારા, ચારિત્રવાન, ઉદાર શિક્ષકો ને કેળવણી પેદા કરી શકે (મેળેલા પ્રમાણમાં) તે કેળવણી ખરાબ છે એમ પણ કેમ કહી શકાય? હાલમાં ને સારા શિક્ષકો સજ્જવશાળા માટે મળી શક્યા છે તે હાલ કેટલા વર્ષે થયાં ચાલતી સરકારી પદ્ધતિવાળા કેળવણીએજ ઉત્પન્ન થયાં છે એ જાણી વાળખી નથી. કારણ કે સૌ માણસોને જોર આપવા છતાં જો એકાદ બે કેટલાક કારણોથી કદાચ ન મરે અને જાણીતા બધા મરી જાય તો શું એવો નિયમ એ પરથી કાઢી પણ શુદ્ધિમાન માણસ તારવી શકે ખરે? કે એથી માણસો મરી જતા નથી (એટલે જો અપવાદથી માણસો મરે છે એ વાત જોડી છે. પણ જોર આપવાથી માણસો જીવે એ ખરું છે?) જોર આપવા છતાં જો કોઈ ખરી જાય તો જોર આપવાથી એવી અસરવડે માણસો મરી જાય એ સામાન્ય નિયમને તે અપવાદરૂપે લેખી શકાય. તેમ હાલમાં ને માણસો અગ્રેજ કેળવણી અગર સરકારી શાળામાંની કેળવણી લીધાં છતાં સારા, ઉદાર, ચારિત્રવાન, દેશપ્રેમી છતાંયે કુશિલ્પીના મીઠા છે તે કેળવણીના પ્રતાપે નહીં પણ પૂર્વના અગર બીજી રીતે સત્સંગ દર્શનથી પડેલા સંસ્કારને લીધેજ છે એટલે સરકારી કેળવણીથી મુલાખી પદ્ધતિવાળા, ચારિત્રહીન, નિર્માત્મ દેશભોજ ઉત્પન્ન થાય છે એ સામાન્ય નિયમને અપવાદરૂપે કેટલાક ચારિત્રશુદ્ધ, સ્વતંત્ર, નિદર દેશપ્રેમીએ ઉત્પન્ન થયેલા આપણે જોઈએ એમ માનવુંજ સત્યવાળું છે. પણ આપણે શુભ વાતથી જરા આડા જતા રહ્યા.

લોકો એકતું નામનો એક સમર્થ પાશ્વત્ય વત્તરેવા તેના જગવિખ્યાત શિક્ષકશાસ્ત્રના પુસ્તકમાં લખે છે કે શિક્ષકોને તો પેટપૂર પગાર આપવો જોઈએ. તેઓને એટલો સારો પગાર

મળવો, જોઈએ કે તેઓ! એ ધર્મ સિવાય બીજા માર્ગથી ધર્મને સીકારવાની છાત્રા કરે નહીં. તેજ સિક્કો કોઈ પણ ખાતામાં આવશે! પગાર મેળવી શકે નહીં એવી તેઓની પોતાની ખાત્રી થઈ જાય છે. પગાર તેઓને મળવો જોઈએ. આ સુધી આવી રીતે શિક્ષકોને પૂર્ણ સતોષ આપવામાં આવશે નહીં ત્યાં સુધી ઉત્તમ પ્રકારના શિક્ષકો પ્રાપ્ત કરવા મુશ્કેલ છે.

આ બાબત હાથમાં આપણે પણ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. હાલ આપણે ત્યાં અસહકારની ચળવળ બીજા અંગે કરતાં વધારેમા વધારે વિરોધ રાષ્ટ્રીય કેળવણી બાબતમાં છે. આનું ખર્ચ અને દેખાઈતું કારણ માન્ય એક જ છે. ધનની બાબતમાં એ ખાતે આપણે કરોડો રૂપિયાની ચાપણ જોઈએ તે કયાથી લાવશું? અને તે ન મળે તો બીજા બધાં સાધનો ઉપાં મૂકીએ તો પણ યોગ્ય શિક્ષકો ક્યાંથી મળશે? આ પ્રકારની વિરોધી દલીલો છે અને તે ચાલુ થયેલી રાષ્ટ્રીય શાળાઓની બાબતમાં મોટે ભાગે ખર્ચ પણ છે. માટે ધનની ખોટ પુરવાને માટે એટલે કે યોગ્ય પ્રમાણમાં ધન મેળવવા માટે, પ્રજાપર (ગરીબ, કસો મહાન જોગ તમે દવાખાની પ્રજાપર) દાખાઓ (કરો) નાંખીને તેને વિરોધ દખાવ્યા સિવાય-ગરીબ બનાવ્યા સિવાય, જે સહેલો રસ્તો, જડી નથી. અને એક કાંકરે જે પહોં મરે એવો મોઢા માર્ગ મળી જાય તો શી કોઈ તેને વધારી લે એ દેખાઈતું છે.

આવેજ એક માર્ગ મારી જુલિને સુઝે છે, અને તે જુલિતાનું જુલું. પણ ખોરાકની ગુલામી જુલે તોજ તે માર્ગ કામ લાગે નહીં તો નહીં એવો તે માર્ગ હોવાથીજ જુલું ખોરાકની ગુલામી મોટી ગુલામી માતું જુલું. તે માર્ગ નીચે પ્રમાણે છે.

દર અઢવાડીએ એક એટલે આખા વર્ષમાં પાત્ર ઉપવાસો જો દરેક માણસ કરે તો એ ઉપવાસ વડે ધનના ટગલાને ટગલા બગી શકે, એટલુંજ નહીં પણ આરોગ્ય અને શક્તિ પણ પ્રજામાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં વધી જાય. આથી રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને આધુનિક સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની (સ્વરાજ્ય મેળવવા માટે થતી અનેક પ્રકારની રાજ્યદારી) ચળવળમાં ધન વડે સફળતા મળી શકે. તેમજ લેણા જે હરપેક. ઉત્સાહથીન માલમ પડે છે તે પણ આરોગ્ય અને શક્તિ વધતાં નિહર, કસોડી આત્મજોગ આજવાની લેવારીવાળા, દેશબક્તિ અને અહિંસામય અસહકારમાં શ્રદ્ધાવાળા, બની જાય. વળી ડોક્ટરોના બીલો કે જોખાથી મોટે ભાગે પેસો વિદેશ જતો રહે છે તે બીલો, પરદેશી દવાદાર ઇન્સાદિ આ-જ સુધારા માટેના સાધનો આપણી ગરીબ પ્રજાને પેસો જે મોટી રકમમાં ખેંચી જાય છે તેના અટકાવ થાય. એટલે બીજી રીતે જોતાં, આ પેસો પણ પરદેશ જતો અટકે અને ખાદીની માલ એ પણ લોકોને મહાન લાભકારક બાબત થઈ પડે. અને એ પેસો બીજી ધણી રીતે દેશને કામ લાગે.

આપણા હિંદુસ્તાનની ત્રીસ કરોડની વસ્તી છે એમાંથી એકાઠામાં એકાઠા એક કરોડ માણસ જ આ નિયમને અનુસરી શકે, અને માન્ય રાખે, એમ આપણે ધારી લઈએ. તો એટલાથીજ કેટલા પ્રમાણમાં ધન બચે એ આપણે જોઈએ.

દેશને ખાતર આમ ઉપવાસ કરીને ધન ખચાવે અને તે દેશના કામમાં આવે એવા માણસોમાં મોટે ભાગે સાધારણ સ્થિતિનાજ માણસો હોય એ સ્પષ્ટ છે. હવે આવા માણસોનો માણસ દીક રોજનો ખાધા ખાઈ ખર્ચ ચાર વાના જેટલો ઓછામાં ઓછો હાલ ચાલજ ચાલ. એટલે ઉપરની યોજના પ્રમાણે બાંધન ઉપવાસ કરીને દરેક માણસ વર્ષ આખરે તેર તેર રૂપિયા બચાવી શકે. એટલે ઉપર ધારણી સંખ્યાનુસાર દર વર્ષે તેર કરોડ રૂપિયા સામાન્ય વર્ગમાંથી બચે અને દેશસેવામાં અર્પણ થઈ શકે. આમાંથી રાષ્ટ્રીય કેળવણીમાં મોટો ભાગ વાપરી શકાય, અને શિક્ષકોને દીક પગાર આપીને સારા સારા શિક્ષક રાષ્ટ્રીય કેળવણી માટે મેળવી શકાય.

અમેરિકામાં બર્નાર્ડ મેકફેડન નામનો એક માણસ છે તે ત્યાંની પ્રજાની શારીરિક કેળવણી માટે અનેક પ્રયત્નો કરી રહ્યો છે. એ માણસ હાલ ચાલતી દવાના પ્રયોગવડે રોગો સારા કરવાની પદ્ધતિને બુદ્ધિ નુકસાનકારક, ખર્ચાળ, પરતંજ બનાવનાર અને તેમ છતાં અનેક રોગોમાં નિષ્ફળ નીવડી ઉછડી રોગોને (ખાસ કરીને Chronio એટલે દીર્ઘ સમયના રોગોને) યંવાસનાર બને છે. ડોક્ટરો, અને વૈદ્યો અનેક જાતના આફ્રોડોસ (સ્પીરીટ) વાળી અને કરવી, તુરી, ખાદી, ખારીં, ઝેરી દવાઓ વડે જે રીતે રોગો સારા કરે છે અને જેને એકોપથી પદ્ધતિ કહે છે તેને માટે ખાસ કરીને આ વિરોધ છે. હવે આ માણસ અનેક જાતની કુદરતી પદ્ધતિ જેવી કે ચપી (Massage) વિવિધ પ્રકારની ઈસરત, ખુલી કરાતું વિધિપૂર્વક સેવન, વિધિપૂર્વકના અનેક પ્રકારના સ્નાતો ઇત્યાદિ (કુદરતી રોગોપચાર વિદ્યા) વડે રોગો સારા કરે છે. પણ એ બર્નાર્ડ મેકફેડને 'શીઝીકલ કલચર એન સાર્કોલોજીકાલ' (શરીર કેળવણી માટેના વિવિધ પ્રકારના જ્ઞાનનો સંગ્રહ) નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે તેમાં એણે 'ઉપવાસ' ઉપર મોટા ભાગે ઉપર પાનાઓ બર્ષો છે, અને ત્યાં બહુજ રહેલાકથી, ઘણા ટુંક વખતમાં, સ્વતંત્ર રીતે, વગર ખર્ચે મરીખ કે તવંગરના બેઠ વિના દરેક જાણુ ઘણી સારી રીતે સારાં કરી શકે છે. લાંબા કાળનો એટલે મહિનો, દોઢ મહિનો કે બે મહિનાનો લાંબો ઉપવાસ (ઉપવાસ એટલે ચોખ્ખાં પાણી સિવાય કોઈપણ પ્રકારનો આહાર લેવાનો નહીં. દૂધ શુદ્ધ નહીં) કરનારે ઉપવાસની આખંતમાં ખાસ જ્ઞાન મેળવનાર ઉપવાસ વેત્તાની સલાહ અને દેખરેખ વિના કરવો નહીં. કોરણ કેટલીકવાર એથી ત્રેખમ વધારવો પડે છે તે દેહનો અંત પણ આવવાના પ્રસંગો બને છે. પંજે એકથી ત્રણ સુધીના ઉપવાસો અનેકવાર કરવાથી કેટલેપણ માણસને ઠી પણ નુકસાન થયું નથી અને થવાનો સંભવ પણ નથી. એવાં ઉલટું આવા દુઃકા ઉપવાસો વારંવાર કરવાથી આજના જમાનામાં જરૂર અનેક પ્રકારના લાભોજ થાય છે તે થશે એ તદ્દન નિર્વિવાદ વાત છે.

માટે આજકાલ આપણી ચળવળ માટે અને અનેક સાર્વજનિક કામો માટે જે ધનની તંગી પડે છે તે ઉપવાસ કરવાથી મટી જાય એમ મારું ચોક્કસ માનવું છે. પણ હાલં લોકો ખોરાકના એવા મુલામો બની મથા છે કે તેઓ આપણા મહાત્મા માંધીજી જેવાનો ખાસ અમલ હોય, અગર તેઓ ધર્મચુસ્ત હોય તેઓ પોતાના ધર્મ સિદ્ધાંત પ્રમાણે અમુક દિવસે ઉપવાસ કરવો નોંધ્યે-એવું શાસ્ત્રનું ફરમાન છે એમ ખાસ જાણતા હોય છતાં પણ ઉપવાસ (એક દહાડાનો કે, મધ્યાની બાજતમાં તો ૨૪ કલાકનો કે એક વેળાનો પણ ઉપવાસ બહુ બારી અને

કરવો અસંભવીત લાગે છે) કરી શકતા નથી એટલે કે યોગે સમય પણ ખોરાકનો વિયોગ સહન કરી શકતા નથી તેઓનાથી આમાંનું કશું થાય નહીં.

.વિસ્તાર બધથી હવે દુઃકલ્પ પડે છે. ઉપવાસ અને તેથી થતાં અસંખ્ય સાબો વિશે વળી કોઈ વખત જોઈશું. હાલ તો એટલુંજ સ્હેવાનું કે દેશને હિન્નત બનાવવા છાંયનારાઓએ ખોરાકની વિવિધ પ્રકારની એટલે ખોરાકની બદલ, ખોરાકનું પ્રમાણ, ખોરાકનો સમય ક્રમ્યાદિ બાબતની અનેક પ્રકારની ગુલામગિરિ પોતે છોડી જોઈએ અને બીજાઓની પાસે સમજાવતે છોડાવવી જોઈશે.

માનસિક શક્તિને દૃઢ તેમ ઉપયોગી કેવી રીતે બનાવી શકાય ?

માનસિક શક્તિ અથવા મનઃશક્તિ (Will Power) થી વસ્તુ છે તેમ તેનો કેવો પ્રભાવ છે, તે ગયા માગસરના અંકમાં બતાવી આપ્યું છે. હવે બતાવવાનું એ છે કે તે શક્તિને દૃઢ તેમ ઉપયોગી કેવી રીતે બનાવવી ? એ વિષયમા વધારે કંઈ લખવાની મારે આવશ્યકતા નથી. મનોવિજ્ઞાનવેત્તાઓ (Physiologists) એ તેને મારે જે જે સાધનોની આવશ્યકતા જણાવી છે. તેનું મોટા નિવાસી શ્રીકૃષ્ણ હિરાજાણ જાણેરી એ પોતાના " માનવ સંતતિ શાસ્ત્ર " નામક પુસ્તકમાં વર્ણન કરી દીધું છે. તેનું અભાસરજ લખી દેવું હિમિત છે.

(૧) મનઃશક્તિને બળવાન બનાવવાને માટે પ્રથમ મનને વરા કરવાની આવશ્યકતા છે. તેને નિરંકુશ તથા સ્વચ્છંદી રહેવા દેવું એ હિત નથી. મન જનુ સંયમ છે. ગીતાછમાં અશુભે પશુ કહ્યું છે કે, ચક્રચ્છંદિ મનઃ કૃલ્લઃ પ્રમાણિ સ્વચ્છંદમ્ માટે તેને જધાવિષયોમાંથી ખેંચીને ઇન્દ્રિય વિષયોમાં દ્રઢતા પૂર્વક લગાવવું. ધીરે ધીરે મનુષ્ય એના અભ્યારી બની જાય છે. સંકલ્પની દ્રઢતા તથા એકાગ્રતા પણ એ અભ્યારની શક્તિ તેમ માર્ગદર્શિકા છે.

(૨) મનઃશક્તિને દૃઢ બનાવવાની છઠ્ઠી રાખનારે પોતાના સિદ્ધાંત તથા વિચારોમાં મધ્યમ રહેવું જોઈએ એમાં એક પણ અપવાદ ઘૂસવા ન દેવો જોઈએ. કોઈ બધનો આશંકા હિંવા કોઈથી અપ્રસન્ન હોવાનો વિચાર મનઃશક્તિને નિર્જન બનાવી દે છે, તેથી તેનો વિકાસ અટકી પડે છે. પોતાના સિદ્ધાંતને વિધીથી ન કરતાં પ્રસંગાનુસાર-હિમિત વર્તન રાખી દ્રઢતાપૂર્વક વગગી રહેવું, તેમાં જરા પણ ન હજવું.

(૩) દ્રઢતાથી આત્મ વિકાસ રાખવો. હૃદયને મલિન તેમ દુઃખી કરવાવાળા કાર્યોથી સાદા દુર રહેવું. એક વાતનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો જોઈએ કે જે વાત આપણી સમક્ષ આવી, તે

ઉપર પોતે વિચાર ચલાવ્યા વગર કદાપિ તે વિચાર અદ્યક્ષ ન કરવો. પોતાનોજ વિચાર અદ્યક્ષ કરવા જેવો તેમ ન્યાયાનુકૂળ સમજવો પોતાની મનઃશક્તિ નિર્જળ છે એવું કદાપિ માનવું નહિ, પણ દિનપ્રતિદિન વધતીજ નય છે તેમ વિચાર્યો કરવું.

(૪) દુષ્કર્મથી સર્વદા બચવું, એ ચોક્કસ તેમ આવશ્યક છે. કેમકે દુષ્કર્મ (જેને આપણા કદવથી ખુફે સમજીએ છીએ) ના રમરણ માત્રથી દિલમાં એક એવી ચોટ લાગે છે કે તેના પ્રભાવથી મન નિર્જળ બની જાય છે. મનઃશક્તિને દૃઢ બનાવનારે પ્રથમ તો એવું કોઈ કાર્ય ન કરવું જોઈએ કે જેથી પાછળથી પસ્તાવાનો વખત આવે. કદાચ પ્રસંગવશાત્ એવું કોઈ કાર્ય થઈ જાય તો તત્કાલ તેને બૂલી જવાના ઉપાયો ઓળખા. જાણે કે તે કામ બંધુજન તથા એવી સ્થિતિમાં આવી જવું. પરંતુ આગળથીજ એવું ન કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લેવાની ઇચ્છા રાખવી. આનંદી ચહેરો એ ઉપયુક્ત સ્થિતિમાં આવવાના સાધન જૂત છે.

(૫) જે વિષયમાં મનઃશક્તિને બળવતી બનાવવાની ઇચ્છા થાય તે વિષયપર સમય મળતાં રોજ એકાન્તમાં બેસીને મનન કરવું ઉચિત છે. તેમજ દૃઢ નિશ્ચય રાખવો જોઈએ કે "આ કાર્ય મારા સંદેશ્ય પ્રમાણે જન્યા સિવાય કદાપિ નહિ રહે." આપણી મનોવૃત્તિઓને બીજા બધા વિષયોમાંથી હટાવી એક વિષયમાંજ લગાવી રેવી જોઈએ. એ કારણથીજ મહાત્મા ગાંધીજી જેલ નિવાસ પહેલાં પણ અઢપાડીયામાં એક દિવસ મૈનવ્રત ખાઈ રહી એકાન્તવાસ લેતા હતા. અભ્યાસીને મારે પ્રાતઃમંથ્રા અને પ્રાણધ્યાન પછી અથવા રાત્રે સૂતા અમ્ભાગિનો વખત બહુજ બહુકૂળ છે, કિન્તુ એ સમયે મસ્તીકર્મો ને એક વિચાર સિવાય અન્ય એક પણ વિચારવું આવાગમન થવા ન દેવું. કદાચ કોઈ વિચાર આવી ગયો તો તેને સુક્તિપૂર્વક બૂલી નાંખી મૂળ વિચારપર આવી જવું. આવી રીતે મનોવૃત્તિઓને એકાગ્ર કરવાના જેમ જેમ પ્રયત્નો કરતા જશે તેમ તેમ મનઃશક્તિ વિકસિત તેમ જલિષ્ટ થતી જશે. ત્યારપછી તો યોગદર્શનના બીજા સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે યોગાચ્છિન્ન વૃત્તિ ત્રિશઃ (ચિત્તવૃત્તિઓના નિરોધ કરવો એ યોગ છે.) થશે. એટલે કે યોગની પ્રાપ્તિને લાખક થશે.

(૬) અભ્યાસની સરખાત સરળ કાર્યોથી કરવી, કે જેથી સુદિને કોઈપણ કાર્ય અસંખ્યિત તેમ કટલાધ્ય ન જણાય. જેમ ઉંચે ચડતાં સીડીનું એક એક પગથીઉં ચડવાથીજ વિના મુશ્કેલીએ ઉપર ચડી શકાય છે, અને એકદમ ઉઠાણો મારવાથી ઉંચે ચડવાને બદલે છેક નીચે પડી જઈએ છીએ અથવા પડવાનો ભય રહે છે, તેમ સરખાતમાંજ મુશ્કેલી ભર્યાં કાર્યો એકદમ કરવા જતાં કાર્ય સિદ્ધિ અર્થ જાય છે અને મનઃશક્તિને આઘાત પડે છે. મારે અભ્યાસનો દમ સદા સરળથીજ ક્રમાનુસાર કંઈક રાખવો હિતાવહ છે.

(૭) મનઃશક્તિના અભ્યાસીનો નિરાશા એ પ્રબળ શત્રુ છે. ક્યારેક કોઈ કાર્યમાં તુડી રહી જાય અથવા પ્રયત્ન કરવા છતાં થયું ક્ષણ પ્રાપ્તિ ન થાય તો કદાપિ નિરાશ બનવું નહિ, કેમકે તેથી મન દુઃખિત થાય છે, તેમ મનસિક ઉન્નતિને હાનિ પહોંચે છે. એ સ્થિતિના એ દુઃખને દૂર કરવા બીજી રીતે કાર્ય સિદ્ધિ મારે પશ્ચિમ લેવો ઉચિત છે. નીતિકારે કશું છે કે-

વયોગિત્રં પુરુષ સિદ્ધયુવૈતિ કુશ્મી દૈવેવ દેવમિતિ કઃ પુરુષા વરન્ધિ
તે માટે દૈવં નિદિત્યકુરુ પૌરુષ માર્ગમગત્તા યસ્ય યત્ને કૃતે યદિ ન સિદ્ધયતિતેઽગ્ર-દેવઃ

(૮) ભોગવાદનો સિદ્ધાન્ત પણ મનઃસંક્રિતને ડ્રડ બનાવવાને માટે બહુ ઉપયોગી છે. જ્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે માધ્યમેષુકટાત્તન એ વાક્યમપર પુરેપુરો વિધારા બેસી જશે તથા નીતિકારના ચતુર્માધિ ન તજાવિ માધિવેત્ત વદમ્યથા इति ચિન્તા વિષમોઽયમગદઃ કિં ન પિયતે એ શ્લોક સદા સામે રાખનારો કોઈપણ પ્રકારની ચિન્તા રહેશેજ નહિ, અને એજ અંત્યતોપયોગી છે.

અનુવાદક:-વિધિનં.

જિવનમય વિચારો.

આજકાલ જ્યાં ત્યાં લખનારા વાચનારા અને મનના પ્રદેશમાંજ બધું બરનારા મનુષ્યો હોય છે. તેમાં સાચી ઉન્નતિ હોતિ નથી. સાચી ઉન્નતિ આત્મામાંજ છે. અને તેમાં એટલો જ્ઞાન પ્રદેશમાંજ સર્વ છે. ત્યાં કરો ક્રમજ કરવાનો નથી. પણ તે સ્થળ ક્રમમાંની અતિમ કળાએ પરમ શાંત ગંભીર, સ્થાંર પૂર્ણ ને નિરંતર એવા સ્વસ્વરૂપમાં સર્વ છે. ત્યાં કંઈ દૈન્યકે પાપ નથી. આવા સ્થળમાં સાચા ભાગ્યસાળીજ અહને અજેદ રૂપે અનુભવે છે.

નિવૃત્તિ પૂર્વક શાંત આનંદને અનુભવશે.

બધા જાની અને તત્ત્વ વિચારમાં નિષ્ણાત હોતા નથી. માટે અધિકાર પરત્વે બોધને આપવે.

પ્રસન્નતાનો પ્રવાહ વહેતોજ રાખશે.

આનંદ અને ઉત્સાહ વડે જીવન ગાળતા વિચરી મહાન વેગવાળા બળવાન નિશ્ચય બળને પ્રાપ્ત કરી પરમ પ્રસન્ન રહેશે.

મહાનુભવે પુનાદિ આવે જય છે, એ સત્તા દૈવતાદાયમાં છે. માટે શોક કરશે નહિ અને કર્તવ્ય ત્યજશે નહિ. સત્ક્રિયાના ફળ રૂપ ભવિષ્યમાં પરમાત્મા દીર્ઘાંતુપિ સંતતિ આપશે.

અતેક અનુભવો અને જ્ઞાન પ્રકટાવવા આજ પ્રયત્નો બને છે. માટે સ્વપ્નવત ગત પ્રસંગને ગણી બ્રહ્મભાવ વડે મુક્ત રહેશે. શોકથી દ્રશ્યજ ફળ નથી. માટે હવે ભવિષ્યના શુભની પ્રવૃત્તિ પ્રકટાવો ગત પ્રસંગને ભૂલી વૃત્તિ આનંદભાવ વાળી રાખશે. વિશ્વ વ્યવસ્થાપક સત્તા જ્યારે જે કર્યું હોય છે તે કરે છે માટે એમાં આપણું ચલણ નથી એમ જાણી શોકને ત્યજશે.

સંસારમાં અતેક સુખદુઃખના પ્રસંગોને દ્રષ્ટાપણે જોતા આત્મ સ્વરૂપને સ્થીર જાણી શોક ત્યજશે.

આનંદ અને હિસાહ વડે વૃત્તિ પરમ શાંતિ રાખી પરમાત્માનું ચક્ષુષ્ય અધિક કરશે. સુખ બિધિમાં-ધરોહ.

નિદ્રા વડે કાપતો નિર્વાહ ચાલે છે તેથી અધિક ઉપર મમતા, રાખવી એજ માન મેહ છે. અને એ મેહ વડે હંમેશાં બંધ ચક્રમાં જામણુ કથી રહ્યા છે. માટે અંતરમાં શાંતિ રાખી પરમાત્માનું ધ્યાન અને શુભોના ચિંતનથી વૃત્તિને પ્રસન્ન રાખશે.

તમારે પુનઃ—તો યોગ આવશે આર્જ આધુષ્ય અને સદ્ગુણી ભાગ્યશાળી પ્રભુ માટે શુભ કર્મ અને યોગ્ય સંયમ કર્યો જાએ. આ શુભ સંકલ્પની ધારા દૃઢ થતાં જે પ્રકટશે તે ભાવિ સુખના હેતુરૂપ થશે.

સ્વપ્નવત ગત પ્રસંગને ભૂલી જવામાંજ હિત છે. આવા પ્રસંગોના અંતઃકરણમાં બળ અને સત્ય જ્ઞાન નિષ્ઠા રચાયે છે. માટે વૃત્તિને દુર્બળ કરશે નહિ અને આનંદ તથા બળ ઉપજાવી પ્રસન્ન રહી નિર્ઘન્ટ ધાઓ. સર્વ સાધેજ થશે.

જાપના અર્થમાં હસણા વૃત્તિ રમણુ કરે અને શબ્દ વૃત્તિ શાંતિ પૂર્વક રાખેતો. ઉચ્ચાર કરે તો તે શબ્દરૂપ ખોખામાં સત્વરૂપ રિજળી બરાબરને તે શબ્દ આખા શરીરના અણુઅણુમાં બળ અને તેજને ભરી મૂકે છે. તથા તે શબ્દ સામર્થ્યવાળો બને છે. તેથી આનંદથી એ કામ કરતા રહી યુક્ત બને અને વિજયને અનુભવે.

તમને ગત પ્રસંગનો શોક હવે શક્યો કરો. શાંતિ અને પુનઃ હિસાહ જામત કરી કર્તવ્યમાં યોગ્યશો આ બધા પ્રવાસમાં સર્વ પ્રવાસીવત છીએ તેમા દેન્ય દુર્બળતા ધરનાર પ્રવાસી દનિષ્ટ મણાય છે. અને હિસાહી જામત શાંતિ બળવાન નિશ્ચયવાળા શુરોન્નિત મણાય છે. પણ જોમ જાંઝવાનું જળ પરિણામે મિથ્યાજ કરે છે. તેમ ઉભય પણ મિથ્યાજ છે. વાસ્તવ દ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં કંઈ અલોકિત શાંતિ અને ખુમારી પ્રકટે છે. દૃષ્ય જગતના કંડા અંતરાણમાં પરમતત્ત્વ વ્યાપી રહેલું છે. તેમાં જોમની મતિ સ્થિર હોય તથા તેથી અભેદ હોય એવાજ જળ સાચા જ્ઞાની કે સુખી મણાય છે. બાહ્ય બધા વધના જોગા અંશે પ્રવાસીવત દુર્બલમાં મણાય છે.

આનંદમાં-હિસાહમાં શાંતિમાં અને ચોર્ણતાના વચારમાં અંતરના કંડાણમાં-વશી સર્વ મનકામનાની પૂર્ણતા અનુભવશે.

જે મનુષ્યને સાચી જ્ઞાના પ્રકટી છે તેને પરમાત્મા અદ્ભુત શ્રીતિ-સહાય-કરે છે. નિમિત્ત પછે કરી પણ ઘાડા ઘાડ કે હતાવળ વિના સર્વ કરશે. હિસાહ સર્વ કરવા સમર્થ છે. દૃઢ સંકલ્પ નિશ્ચયબળ અને અડગ પ્રયત્ન વડે સર્વ શક્ય છે.

આ જગતમાં આવી શું કરી ક્યાં કેમ કેવા સ્થળમાં પુનઃ પ્રવેશવાનું છે તે વિરલ સંસ્કારી જનોનેજ જ્ઞાન હોય છે માટે સુસાધરની પેઠે અલિપ્ત વૃત્તિ રાખી પ્રસન્ન રહેશે.

નહું એટલે શું? તમે એટલે શું? એ સાચી જ્ઞાપૂર્વક મોક્ષ સમજાએ હું તમોને શક્તિ રૂપે કેવી રીતે જોવા-માનવા-અનુભવવા તેના અભ્યાસ રોજ કરશે.

પ્રાણની શક્તિ સર્વોપરિ છે. તેમાં જળ બરવાનું તથા તે જળ વડે સર્વ અશક્યને શક્ય કરવાનું સામર્થ્ય એ બધું વિચારશે.

શરીર અને મન કરતાં તેના કારણરૂપ આત્મા તમે છો. તે અત્યંત બળપૂર્ણ છે. એજ આત્મા હું હું એવો સંયમ શાંતપણે કરવાનો છે. નીચે પ્રમાણે આશ્રયથી અભ્યાસ કરશો. "ગમે તેવું તુચ્છ કાર્ય કરે તે પૂર્વે તમે સંવેદકત્વ સ્વરૂપે છકર છો એવા ૯૯ અકાપૂર્વક સંકલ્પ કર્યા પછીજ કાર્ય કરજો. એ સંકલ્પનો અત્યંત ઘાટો અભ્યાસ કરજો એટલે વિનય તમારોજ છે. આ પ્રમાણે રોજ કરીને બળ વધારતા જશો એટલે ત્રણે પર વિનય થશે.

જગતને અક્ષમય બેતા પ્રસન્ન રહેશે.

શ્રીમન્મહાત્મા હિષ્ણુતાના દિવસ આરંભાય છે પણ જો અંતરમાં શિતળતા હોય તેને બહિરે તોષ નહોતો નથી. અંતરમાં આરામ શાંતિ અને સત્યમાં પૂણ્ણ અંગેદ નિષ્ઠા હોય તેમને સર્વાની શિતળતાજ છે. હિન્દુધર્મ અમ્યોદે મોક્ષ્ય માર્ગે ચલાવતા પરમ પ્રસન્ન રહેા જગત એ અક્ષમો વિવર્ત હોવાથી હરિદેવ જગત નગદેવ હરિ એમ શ્રુત્યો. સર્વજ્ઞ એતન્મ વિના અન્ય કંઈજ નથી એ જાણને અનુભવમાં ઉતારી આત્મમાં સમય માગશો.

અવધાનિત્યની પકડ જેમને હાથ લાગી છે તે કદીજ દુર્બળ પડતા નથી અસક્ષ્ય જગતમાં ફરજ નથી. સર્વ શક્ય છે. બ્રહ્મ જ્યોતિના કીરણ વડે નિલ જ્યોતિષીત હૃદય અને શરીરને અને મનને તે કારણોવડે જરીને જળ, પ્રુષ્ઠિ તથા આરોગ્યને અનુભવશો. જ્યાં શત્રુ દૈત્યાવને પ્રકટાવશો નહિ.

વિશેષાનું દુઃખ અસહ્ય છે. પરંતુ જગતના નાશવંત સ્વરૂપનો વિચાર કર્યો છે. તેને અધિક શું લખવું. શ્રી હૃદિ સ્મરણ કરતા આવા વ્યતિક્રોમાં પ્રસન્ન રહેવું એજ અધિક ફીક છે.

તમે તમારા સંકલ્પની સિદ્ધિ કરવા ઉપર લક્ષ આપશો તો બધું બામળ વધશે. જેઓ પોતાના નાના મોટા સંકલ્પો સિદ્ધ અરિતાર્થ કરે છે તે હજારને જેળી મહાન થાય છે મારે તે પ્રતિ લક્ષ આપશો.

આ બધા પ્રવાસના પ્રવાસીએને કવચિતજ જ્ઞાન હતો કે આપણે આ સંસારમાં શા મારે શું સાધવા શું સિદ્ધ કરવા પ્રયામ આણ્યો છે. એક કલ્પનીજ પ્રધાન આશામાં તથા સ્ત્રી પુત્રાદિની ભાગમાં જીવાત્મા લપટાઈ પોતાના કર્તવ્ય બૂની જગ કરોળીયાની માફક ચુ ચવાઈ પડે છે. તેઓ ખરેખર ક્યા ને પાત્રજ છે.

મસ્ત શાંત નિસ્પૃહ વિષય માત્રની સ્મૃતિથી શક્તિ અંતરના સ્વત્વમોજ એક પોતાના આત્મામાં એટલે હું માંજ સર્વ છે એમ ૯૯ નિઃસ્પૃધી માની ખુમારીવાળા જે મહા પ્રરૂપ હોય તેજ ધન્ય છે. તેજ મિત્ર કે સંમાન્ય કરવા યોગ્ય છે. તેમના હૃદયનો સાચો સંગ સાચી નિર્મલિતા આપે છે.

આગમાપક્ષી સંસારમાં રોહક મોહકના અનેક ષસંગ આવે છે. પણ દૃષ્ટાપદમાં રહેનાર તેનો જોજ ચક્ર શક્તો નથી. મત પ્રસંગને સ્વપ્નવત્ મણુતા પુનઃ પ્રસન્નતાને જાગ્રત રાખશો. અને, શરીર તથા અંતરને કષ્ટ થાય એવું કશું ન કરશો. આતિ અમ વડે મેળવેશો અર્થ સુખ આપનાર નથી. અંતઃકરણની સ્વસ્થતા જાળવશો.

તમારી અંતીમ આશાઓ અને દિગ્ગાઓ યથાર્થ રૂપે સિદ્ધ થશે. માત્ર અર્થથી વડે કૃતિમાં ક્ષેત્ર થવા ન દેશો. અર્થેય સેન્ય નથી. ક્ષણવાર પણ હૃદયસ્થ પરમાત્માર્થે બૂઝશો નહિ.

૭૦ સત્યેન ઈષોતિષા સત્યજ્યોતિષા સત્યજ્યોતિષે રવનુદોદત આ વચનને લક્ષમાં રાખી અસત્યને આપણા વિચારનો આચારનો કે ઈચ્છાઓનો વિષય નથી કરવાનો. સત્ય એ એકજ જ્યોતિષ પરમ હોય છે. એના આશ્રયથી હવનકર્તાના બિજા બિજા સ્વરૂપો સિદ્ધ થાય છે. એ સત્ય સ્વરૂપ વડે સત્યને નિરંતર નિહાળતાં પરમ સત્ય સ્વરૂપ થી મહાદેવજીની ઉપાસના તમારી મનઃ કામના જરૂર જરૂર પૂર્ણ કરશે. માટે અસત્યને છોડી દેવી જ્યાં ન રહેશે અને પુનઃ પર્થે ઉત્સાહથી મત આરબો. થી દૃષ્ટિ સત્યઃ પુરસર સર્વ કામના પુરોજી.

આનંદ ઉત્સાહ અને હવન વિનાનું જીવન વ્યર્થ અને ભારણ હોય છે. વિશુદ્ધ આનંદ સત્યશુદ્ધિ અને સાચી પ્રસન્નતાનો પ્રવાહ એજ હવન શક્તિ કરણ છે.

ચારિત્ર્ય ઉપર જીવ સહ આપણાં તે મિદ્ધ કરવામાં આગ્રહ સેવનાર વિનયવાળા હોય છે. માટે તમારું ચારિત્ર્ય ઉત્તમ અને સર્વોત્તમ આદર્શ રૂપ જનારો જેથી તમને અને અન્યને સામ થાય.

શરીર મન અને આત્મા એ ત્રણ એકજ જેમ જરૂર પાણી અને વરાળની પેઠે છે. વરાળ એકજ કરનાર કાર્ય કરે છે. તેમ આત્મજન્ય સંયમ વડે એકજ કરતાં સામર્થ્ય પ્રકટાય છે.

દીરો નાનો છતાં કેટલા મોટા અધારાનો નાશ કરે છે. વડ આંખા ફક્ત વીગેરેના બીજાને સુદૃઢ છતાં ઉદય થયા વિના તેનું સામર્થ્ય જાણી શકી નથી. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી તંત્રમાં ગભીરાય સુદૃઢ એક અણુભાવ છે. છતાં વ્યક્તિને પ્રકટાય છે. આ સુદૃઢમાં સુદૃઢ સામર્થ્ય તે આત્મા છે. માટે તેમાં ઘટિ જોડવા સ્ત્રી પ્રસન્ન રહેશે.

આ કાણીક વિષયમાં સામત સુખ બહુદ્રષ્ટિ વડેજ પ્રાપ્ત થાય છે. અને સત્ય જાણમાં સર્વ સામર્થ્ય છે. માટે તેનાંમાં ઘટિ સ્થાપી આ લોક અને પર લોકમાં સંપૂર્ણ શાંતિ સુખ અનુભવશે.

શ્રી ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદ.

(અનુસંધાન પત્રમાન વર્ષના જૂન ૨૪૧ થી)

અન્ધશત્રમઃ પ્રવિષ્ણન્નિ ચેડયિવાગુપાસતે ॥ તજો મૂલ્ક દ્વપતે તમોવજ્ઞ વિવક્ષારતા ॥ ૧ ॥

અર્થ—જેઓ અવિદ્યાની ઉપાસના કરે છે તેઓ અધતમમાં પ્રવેશ કરે છે, જેઓ વિદ્યામાં આચક્રત છે તેઓ તેથી અધિક તમમાં (પ્રવેશ કરે છે)

ટીકા—આ મંત્રમાં અધમ અધિશરીરને અધતમ અને અધિક અધતમ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે તે દહેલું છે તે લોકની પ્રાપ્તિ એટલે તેની ગતિ સમજાવી. સકામ અવિદ્યાની જાણે અવિદ્યાની ઉપાસના કરે છે, આંતરવાનું સેવન કરે છે. અવિદ્યા સેવે છે એટલે વેદમાં અગિ હોવાદિક જે કર્મ દહેલું છે, તે કર્મ, તેના મુખ્ય લેવુ સમજાવ્યા વિના, માત્ર દર્શિત જાણી પ્રાપ્તિ ને માટે કરે છે. પણા માણસો પારેલું કામ કરવાને માટે અનુકાન માંડે છે અને મંડાયે છે, આના

તેનાઓથી ક્ષુદ્ર દેવતાઓને ગોપણ મનમાં કરે છે, અને એ પોણણ અથવા ચાંચ તેમાં તે દેવતા રાજ નથી, પશુની પેઠે એવા મનુષ્યો તે દેવતાના હિતાર્થે પિલાઈજ કરે છે અને અત્યંત અદર્શનાત્મક અન્ધતામય પ્રવેશ કરે છે, એટલે કેવળ અજ્ઞાનથી ધારી છાયાવાળા ચોનીમાં જન્મ લે છે, વૃક્ષ, પાષાણ, કુતરાં, બિલાડાં, ઇત્યાદિક જે ચોની છે તે ચોનીમાં તેઓને જન્મ લેવો પડે છે. અવિદ્યા એજ સંસારનું કારણ છે જ્યાંએ પણ પ્રથમ સૃષ્ટિ રચના કરવાનો વિચાર કીધો ત્યારે તેની બુદ્ધિમાં પાંચ પ્રકારની અવિદ્યા હતી- યજ્ઞ, તે પાંચના નામ તમ, મોહ, મહામોહ, તામિસ્ર, અને અંધ તામિસ્ર છે એ પાંચ અવિદ્યા ને લીધે જે સૃષ્ટિ થઈ, જેને હેશ માત્ર પ્રકાશ નહોતો એ જે પાંચ અવિદ્યા કહી તેમાં અવિદ્યા તે તમ, અસ્મિતા તે મોહ, રાગ તે મહા મોહ, દ્વેષ તે તામિસ્ર, અને અભિનિવેશ તે અંધ તામિસ્ર છે. ત્યારે આત્મા અને પરમાત્માને કર્મ સાથે બીલકુલ સંબંધ નથી, અને કર્મ ઉપર કોઈની અવિદ્યાને લીધે જે માણસનો સ્થાન દેહ પડે છે પછી તેને ચોતાના કર્મના ભોગપતનને ખોટું નવેજ દેહ બધાય છે જેને વાસના શરીર કહે છે. એ શરીર વડે કર્મના રજા ભોગવવાના છે જે ઇન્દ્રિય વશ થઈને તેના વિષયમાં તથિયન થઈ પોતાનું આયુષ્ય બચાવે શુભાશુનું હોય છે, તે ઇન્દ્રિયા સંબંધમાંજ તેને શિક્ષા થાય છે તેની જે નીચી અધમ-વાસનાઓ, ઇચ્છાઓ હોય છે તે સઘળી ધસાઈ મથા વિના જીવથી સ્વર્ગમાં જવાનું નથી. કેટલોક સમય તે પ્રેતરૂપે રહે છે, અને સ્વર્ગમાં તો થઈ મોડેથી જવાનું થાય છે. એક દુનિયાથી બીજી દુનિયામાં જવાથી જીવની રૂત્તિ કંઈ ઘટતી નથી, મનુષ્યમાં અથવા જેને કામદોક કહીએ તેમાં જીવને ચોતાના કરેલાં રજા પુરેપુરાં ચાપવા પડે છે. દિવ્ય લોકની પ્રાપ્તિ પછી થાય છે, તેણે જેવા કર્મ રૂપાં હોય છે તેને અનુકૂળ સુખ તેને મળે છે. તે લોકમાં પણ કેવળ નિર્મેલું સુખ નથી, ત્યાં પણ રાગ, દ્વેષાદિ છે, ત્યાંનું જે સુખ છે તે પણ નાશ થાય છે. સારાંસ એ છે કે જીવની ગતિ તેના જ્ઞાન ઉપર આધાર મળે છે, જેટલું અજ્ઞાન તેટલું અંધારું અને તે અંધારાને ચોમ્ય તેને પાછળથી અથડાવવું પડે છે, અજ્ઞાનના અંધારામાં અચળાય તો પણ રાજ રહે છે તેને અંધારુંજ મળવાનું છે. પ્રકાશને તે પાત્ર નથી. અંધારું કેટલું ઘટ હોય તેનો આધાર અજ્ઞાન કેટલું ઘટ છે તે ઉપર છે.

અનંતાયાયું કહે છે કે વેદોક્ત કર્મથી ચિત્તશુદ્ધિ કરી વિના આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ નથી તેથી ચિત્તશુદ્ધિ કીધા વિના જે જ્ઞાની થવા જાય તે તમ નામની અજ્ઞાન ચોનીમાં જન્મ લે છે. આત્માને કર્મ છે એવું સમજીને જે ઉપાસના કરે છે તે અજ્ઞાન રૂપી અંધારામાં જાય છે. આ વિદ્યાનો અર્થ મધ્યર એવો કરે છે કે ઇશ્વરના સાચા સ્વરૂપને ઝૂઝીને અન્ય દરિયાત જુડાં સ્વરૂપની ઉપાસના કરવી તે અવિદ્યા છે.

આદર્શનાત્મક તમ-અજ્ઞાનરૂપી અંધારામાં પ્રવેશ કરે છે એટલે સંસારની પરંપરાનો અનુભવ કરે છે.

વિદ્યાથી બેદ ઉપાસનાનો અર્થ પણ થાય છે, પણ વધારે સારો, લોકમાં વિદ્યાવાનો મણુય પણ આત્મ અભ્યાસથી રહિત, વાસ્તવથી શરેશો, મુખે અહંબ્રહ્મશિવ કહી કાળાં, પાષી કર્મ કરનારા સમજવાનાં છે.

(અપૂર્વ.)

મધવચરામ બળિચરામ હોરા.

રામાયણ રહસ્ય.

દયિતા રાખા હપર આરોહણ કરી, મધુર સ્વરથી, રામનામનું ફૂળન કરતા કવિઠોદ્ધિલ વાંત્તાદિને હમારા સહજ પા પ્રણામ હો. રામાયણની કથાના અદ્ભુત દ્રષ્ટાને હમારા નમસ્કાર હો, એ આદિ કાવ્યના સ્પષ્ટાને અમારું સ્નેહાભિવંદન હો. એ કાવ્યમૂર્તિ કાવ્યવરને અમે અનેકવાર પ્રણામ કરીએ છીએ. મુગાલુમતાં ચકો કરી મયાં, પણ એમની કાવ્ય સરિતાને કાલચક્રનો ધસારો હજી લાગ્યો નથી. અન્તરે અન્તરે અનેક કવિવરો યથા. પરન્તુ હજી એ આદિ દયિની સ્પર્ધામાં કોઈ ઉત્તરી શક્યું નથી. વખતના વહેવાની સાથે રામાયણમાંથી કાંઇક અલૌકિક અસામાન્ય ગોરવની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને રમણીયતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જે હાથે હાથે નવીનતા લેતું રામાયણમાં આપણને દર્શન થાય છે. એ પ્રતિભાસાથી મહર્ષિની લોકોત્તર પ્રતિભાનું જ એ પરિણામ છે. કાવ્યના દ્રષ્ટા અને નાયક બન્ને અસામાન્ય હોઈ, એ દિવ્ય અન્યતું દિવ્યત્વ જળવાઈ જ રહેવાનું.

પ્રભાતમાં ફૂળન કરતી કોઠિલાનો મધુર સ્વર કયા સહૃદય જનને આકર્ષાઈ નથી લાગતો? અણ્ણોદયના આજી તેજમાં ગાતી રમણીય કોઠિલાનો પડ્યો કેના હૃદયમાં આનંદ નથી કરાવતો? પ્રભાતની કેમલ માંડી છે, તે જીવનમાં એતન રહે છે, એજસ અર્પે છે, રસ સમર્પે છે. નદી કિનારે એકાન્ત રમણીય કુંજમાં, આજી તારામણમાં, અરણ્યના કેમરી પ્રકાશમાં, પવિત્ર અરવંદના આક્રમમાં તો વળી કોઠિલા મનુષ્યને દેવભૂમિમાં લાઇ જાય છે. આપણા આદિ કવિ પણ આવી દિવ્યભૂમિની એક દિવ્ય કોઠિલા છે. એમનું જીવન પવિત્રમય વાતાવરણમાં ગાળવામાં આપણું હતું તમસા કિનારે આક્રમ માંડી, સંસારની વડખવડથી દૂર એકાન્ત ચિન્તનમય જીવન ગાળતા, આપણા આ મહર્ષિની વાણીનો પડ્યો જણ કાંઇક અલૌકિક છે. દૂર દૂર અન્તરના હંડામાં ઉડા બાગને સ્પર્શ કરે છે, અને કાંઈક અવનવું એતન અર્પે છે.

રામાયણમાં એવું અલૌકિક શું છે કે તે અનેક સંકટ ચક્રોને એજાખી હજી પણ જીવે છે. એવું તે શું છે કે દિવ્યતા દરેક માણસ લેતું નામ સાંજળતાં પવિત્ર ખાવમાં લીન થઇ જઇ પ્રેમનાં આંસુ ગાળે છે. એ કાવ્યમાં એવી તે ચી રમણીયતા છે કે એને નામે મનુષ્ય માત્ર માણ્યું ખુંકાવે છે? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ચરાનો સંભવ છે, પણ એ આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. કેટલાક સંશય થયા છે, પણ જણ નિમ્મજ થયા છે. કેટલાક પાશાત્વ વિદ્વાનોએ, રામાયણ પર વાર્તિક લખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, પરન્તુ તેઓ તેઓ સંશયતા પામ્યા નથી. એમ અમારું માનવું છે, અને તેમ છતાં તેમના ધણે ભાગે સ્તુત્ય અને વિચારવા યોગ્ય છે. રામાયણનું ખરું રહસ્ય એક આર્ચ હૃદય સિવાય બીજાને કોઈ સહમજી શકે એમ નથી. કેટલાક પુસ્તકો એવાં છે કે જેને સહમજીવાને અધિક ભાવની લાવનાનો અનુભવ હોવાની જરૂર છે. પ્રખર વિદ્વાન પણ જેને ન સહમજી શકે તેને એક સામાન્ય જન પોતાના હૃદયની વિશાલતાને લીધે ધણી સારી રીતે સહમજી છે. તર્ક કે વત્તચાન સહમજીવાને કુદિની અત્યંત આવરમકતા

છે, પરંતુ કાવ્ય સ્થમજ્ઞવાને હૃદયની વધારે જરૂર છે. એક વિદેશી ભારતવાસીઓનાં ન્યાયાનાં કે તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકો સ્થમજ્ઞવાને કે હૈમના ઉપર દીકા કરવાને પ્રયત્ન કરે તો ઘણે અંશે સફળ થવાનો સંભવ છે, પરંતુ ભારતવાસીઓનાં કાવ્યોનું સ્થસ્થ સ્થમજ્ઞવાને તો ભારતીય હૃદય હોવાની અત્યંત જરૂર છે. ભારતના જીવનનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ અને અનુભવ હોવાની આવશ્યકતા છે, ભારતીય ભાવનાનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ હોવાની અત્યંત જરૂર છે.

શેલી, બાવરન કે કીટસનને, અથવા હોમર કે મિલ્ટનને સ્થમજ્ઞવાને એક અગ્રેજ કે ગ્રીકનું હૃદય વધારે સમર્થ છે. ભારતવાસીઓ પોતાના અભ્યાસ ક્રમમાં આ પુસ્તકો ભવેશિએ ભસે છેના ઉપર વિસ્તૃત દીકાઓ અને વાર્તિકો લખે, પરંતુ હૈમનો અભ્યાસ અપવાદો બાદ દરેક છીડાંજ રહેવાનો, કારણકે હૈમને વિદેશી જીવનનો, વિદેશી ભાવનાનો અનુભવ નથી. અભ્યાસ નથી પરિચય નથી. વિશ્વનાં સનાતન રાત્રો તો એકજ છે, તે સ્થમજ્ઞવામાં સહૃદય મનુષ્યને અડચણ પડતી નથી, પરંતુ એક પ્રલ્લી ભાવના કે જે બીજી પ્રલ્લી તરફ ધિલ છે તે સ્થમજ્ઞવી તો અત્યંત કઠિન છે. રામાયણને સ્થમજ્ઞવાને સ્થમજ્ઞવવાને અનેક પ્રયત્નો થયા છે. પરંતુ તે પ્રયત્નોમાં જે સહૃદયતા ભ્રષ્ટ્ર એ તે નથી, તે પ્રયત્નોમાં હૃદય મિત્તન નથી. ગંભીર દર્શન નથી.

મહાકવિ કાલિદાસ પોતાના સ્થુવંશમાં કહે છે ૧-નિપાદ વિદવાણદ્રજ દક્ષિણે ત્વા સ્થોક-કરવાવચ્ચત્ત્વચ્ચ સોકા । તમસા તીરે સ્નાન કરવા મથેલા મહર્ષિ વાલ્મીકિએ, એકે નિપાદને એક કૌમ્ય દંપતી ઉપર બાણ છોડતા ભ્રષ્ટ્રો. એ મુમુક્ષુમાંથી એકના પ્રાણ ગયા. ક્ષપિતા કેમજ હૃદય ઉપર આથી ગંભીર અસર થઈ, હૈમના અંતઃકરણમાં ફોજ થયો, અને આવા અકાષિને માટે હૈમણે તે વ્યાધને શાપ દીધો, અને તે શાપના શ્લોકમાંથી રામાયણની ઉત્પત્તિ થઈ. અંતઃશોભ થવાની સાથે હૈમના હૃદયમાંથી કવિતા પ્રવાહ વહયો, અને તે કવિતા પ્રવાહ આ હતો. માનિષાદ પ્રતિષ્ઠાં ભવમગયઃ જ્ઞાતયતીઃ સમાઃ । વલ્ક્યૌઽવશિષ્ઠુનાદકે સપ્તધીઃ કામસોદિત્ત્વ । હે નિપાદ, હે કામથી પ્રેરિત થયેલા કૌમ્ય મુમુક્ષુમાંથી એકનો નારા કર્યો તેથી તારે: અંત પછી વહેલોજ આપો.

અંતઃશોભથી ઉત્પન્ન થયેલા આ કાવ્ય ઝરણામાં કાવ્યત્વનાં બધાં બીજ સમાવેલાં છે. કહેલી વાત ધણીજ સાદી અને સરળ છે અને તેમ છતાં પણ હૈમનાં કાવ્યનો આત્મા જે રસ તે પદે પદે દ્રષ્ટિએચર થાય છે. કવિતા કેને કહેવી તે સંજોષમાં અનેક મનભેદ છે, અનેક રસ શાસ્ત્રીઓએ કવિતાનાં વિવિધ લક્ષણો આપ્યાં છે. તેમ છતાં એક વાતમાં તો બધાએ મળતા છે, અને તે એ કે, કવિતામાં રસનું પ્રાધાન્ય હોવું જોઈએ, કારણકે રસ એ કવિતાનો આત્મા છે. જેમ મનુષ્યના શરીરમાં આત્મા અણુએ અણુમા વ્યાપી રહેતા છે, અને તેથીજ શરીરમાં ચેતન રહે છે, તેથીજ રીતે કાવ્યમાં ચેતન લાવવાને માટે રસની વ્યાપ્તિ સમસ્ત કાવ્યમાં હોવીજ જોઈએ. ક્ષપિતા નિઃશ્વેલા હૃદયારમાં નથી અલંકાર, નથી, અનુપ્રાસ કે ગમક કે નથી, બીજી કોઈ જાતનાં આભૂષણ અને તેમ છતાં તે એક કાવ્યનો નમુનો પૂરો પાડે છે. આખું રામાયણ આવીજ સર-જાતાથીજ બરપૂર છે. કવિને જે કહેવાનું છે તે સાદી, સરળ અને ગંભીર વાણીથી કહેવામાં આવ્યું છે. કાવ્યના વસ્તુમાં કાષ્ટ અકોષિકતા નથી, કનિષ્ઠી કહેવાની રીતમાં પણ આમર્ષજનકતા નથી, વાણીમાં પ્રાદિ, વ્યાસ કે સમાસનો વિપંચા કરવામાં આવ્યો નથી, અને તેમ છતાં રામાયણ એક મહા કાવ્ય છે. કાવ્યનો એક અદ્ભૂત નમુનો છે, જગત્નાં અકોષિક કાવ્યોની રસપી

કરવાને સમર્થ છે. આનું કારણ શું? આનું કારણ એમ તો એટલું જ આપીશું કે એની સરળ ગંભીરતા, આ બધાનું કારણ છે, એ કાવ્ય પ્રવાહ અત્યંત નિર્મળ છે, કોઇ પર્વાતાવલિમાંથી વહેતા વાદા ચૂકા નિર્મળ ઝરાના નેનું કાવ્યત્વ સામાન્યમાં પહે પહે દૃષ્ટિગોચર થાય છે. વહેતા ઝરામાં ભેગ, નિર્મળતા, અને અદોષકિતાનું અસામાન્ય મિશ્રણ છે, તેની જ રીતે આપણા મહાકાવ્યમાં પણ કવિ હૃદયની નિર્મળ, શાન્ત, સરળ, ગંભીર, ગૌરવાન્વિત, શ્વેત, હાથ પાડેલી છે, અને આ મહર્ષિના શુદ્ધ હૃદયની હાથ એ કાવ્યમાં પડી છે તેથી જ એનું ગૌરવ હજી સુધી જળવાઈ રહ્યું છે. શીત્લું કારણ કાવ્યનું વસ્તુ છે. જોડી સરળ મહર્ષિની વાણી છે, તેટલું જ સરળ કાવ્યનું વસ્તુ છે. વાણીમાં જોડી વિશાળતા, શ્વેતતા મહત્તા અને સરળતાનું દર્શન થાય છે, તેટલી જ સરળતા વિશાળતા અને પવિત્રતા કાવ્યનાં નાવક, નાવિકા અને અન્ય પાત્રોમાં જણાવે છે. આમ સુવર્ણ અને સુગંધનો યોગ ચવાચી જ કાવ્યનું કાવ્યત્વ હજી સુધી જળવાઈ રહ્યું છે. અંતમ ચવાચી જ, એ મહા કાવ્ય યુગયુગના ધસારામાંથી પસાર થવા છતાં હજી તેનું ને તેનું જ છે.

કાવ્યના વસ્તુમાં પણ કોઈ એવી અસામાન્યતા નથી. અયોધ્યાના રાજા દશરથના પુત્ર રામચંદ્ર પિતૃવચન પાળવા વનમાં સિધાવ્યા, સૌથી લેખના પત્ની સીતા પણ મયા! અસહ્યમાં વસતા લંકાનો રાજા રાવણ સીતાનું હરણ કરી મેલે. રામ લક્ષ્મણ બન્ને બાકીએ સીતાની રક્ષામાં સુગ્રીવની મિત્રતા કરી, હનુમાન આદિ વાનરોની સહાયતા, રાવણનો નાશ કર્યો, લંકાનું રાજ્ય વિભીષણને સોંપી સીતાને લઈ સમયદ્રષ્ટ અયોધ્યા આવ્યા અને સુમેથી રાજ્ય છૂટું. દેવ અને સાધુ રામાયણનું વસ્તુ છે, અને તેમ છતાં રામાયણ એક મહાકાવ્ય ગણાય છે અને વસ્તુતઃ તે મહાકાવ્યોનું પણ મહાકાવ્ય છે.

મેઢાં મેઢાં એના એક નિર્ણયમાં જણાવે છે કે, સંસ્કૃતિની પ્રગતિ સાથે વ્યક્તિનું કે પ્રજાનું કાવ્યત્વ ઘટતું જાય છે. મેઢાં એક સમર્થ નિર્ણયકાર તરીકે વિશ્વવિખ્યાત છે, અને તેમ છતાં એમો કહેવાની હિમત કરીએ છીએ કે તેના પણ વિચારો તત્ત્વદર્શી નથી, તલ સ્પર્શી નથી, ઊંઘરા છે, મેઢાં પોતાના ભાષા ગૌરવથી પ્રખ્યાત છે, વિચાર ગૌરવથી નહીં; રાજ્યનીતિ કે ઇતિહાસના પ્રકરણો લખવામાં તેની કલમ વધારે શક્તિ ધાપ્તે છે. પરંતુ જ્યારે તે કાવ્ય કે સાહિત્યના પ્રદેશમાં અવેશ કરે છે ત્યારે જુદી ચર્ચા જાય છે. એ પ્રદેશમાં એ સમર્થ ધારાસાસ્ત્રીની શુદ્ધિ ક્રાંતિ થાય છે, અને કાવ્ય કે સાહિત્ય સંબંધીઓ જે ને વિચારો દર્શાવે છે તે દ્રષ્ટિ હોય છે, તેમાં ગૌરવ હોતું નથી. તેમ છતાં પોતે સમર્થ, વિદ્વાન હોઈ એ પ્રદેશમાં પણ કોઈ કોઈ વખત સારું કામ કરી જતાં છે, સારા નિયમો ઘડે છે, સક્ષમ અવલોકન કરી શકે છે, વિચારશીલ સુકાદા આપી શકે છે. અને કાવ્યના સંબંધમાં મેઢાંને ને વિચાર ઉપર ટાંક્યો છે તેમાં પણ સત્ય સમાયેલું છે. એ વિચારનું વિચારણ કરવામાં મેઢાંએ ઘણી અવલોકન શક્તિ વાપરી હોય તેમ અમને જણાય છે. અને તેમાં જણાવેલું સત્ય એ કેવળ સત્ય જ છે.

ઝગ્ગેદનો સમય હતો. સંસ્કૃતિના ઉપદેશમાં લખાયેલાં એ ગંભીર બાવપણું સહોતનું અવલોકન કરે, તેમાંનું કાવ્યત્વ તપસો લેખાંની સરળતા અને ગંભીરતા જુઓ. આપણને એકદમ લાગી આવશે કે, ઝગ્ગેદનો સરળ સહોતમાં અલોકક કાવ્ય છે ગંભીર છે, કાવ્યત્વ છે, અને છતાં તેમાં સાદાર્થ છે. પ્રજાજીવનના પ્રાતઃકાળમાં જ્યારે સંસ્કૃતિ તેની સરખાતમાં જ હોય છે,

ત્યારે વ્યક્તિ અને પ્રજાઓનાં હૃદય સુકોમલ હોય છે તેમનું શાસ્ત્રીય જ્ઞાન વધેલું ન હોય, તેમને દરેક વસ્તુમાં પ્રભુદર્શન થાય છે. અંતઃકરણની સરળતાને લીધે તેમના વચારો પણ સરળ ભાષામાંજ પરિશુભ છે. અને તેમ છતાં પ્રકૃતના બન્ય દેખાવોની તેમના કુમળા હૃદય પર સચેદ અસર થતી હોવાથી, તેમની વાણી પણ સરળતા સાથે અદ્વાઈતિક ગાંભીર્ય ધારણ કરે છે આપણને કહેવામાં આવે છે કે વેદો અપૌરુષેય છે આનો અર્થ એટલોજ છે કે વેદોનાં ચક્ષુર મનુષ્ય હૃદયમાં ચમેલી દિવ્ય શક્તિની દિવ્ય પ્રેરણાથીજ લખાયેલાં છે. દરેક સહૃદય મનુષ્યને અનુભવ છે કે કોઈ ધન્ય હૃદયોમાં તેનો આત્માચુંગલ કરવા મટે છે. તેના અંતરમાંથી કોઈ અદ્વાઈતિક પ્રવાહ વહેવા મટે છે. પોતે સ્હમજતો નથી કે એ ક્યાંથી આવે છે. પરંતુ આવે છે એનો અનુભવતો તે અચૂક કરે છે. અંતઃકરણની સુકોમળતા અને સ્પર્શતાના સમયમાં આવે અનુભવ મુલમ છે. પ્રજા જીવનમાં પણ આયુજ હોય છે. જે વ્યક્તિને માટે સત્ય છે, તે પ્રજાને માટે પણ સત્ય છે. આપણું પોતાનુંજ જીવન તપાસો બચપણમાં આપણા હૃદયમાં જે ભીમો આવતી તે મ્હોટપણમાં નથી આવતી, ચન્દ્ર, સૂર્ય, તારા, આકાશ, સમુદ્ર, નદી, પર્વત, વિગેરે કુદરતનાં સુંદર દ્રશ્યો જોઈ બાળપણમાં આપણા હૃદયમાં જે અલૈકિકભાવો ઉઠતા તે મ્હોટપણમાં નથી ઉઠતા. જેમ જેમ આપણે મ્હોટા થતા જઈએ છીએ તેમ તેમ આપણા હૃદયની સરળતા, અને વિશાળતાનો નાશ થતો જાય છે, અને પુહિનું પ્રાધાન્ય વધતું જાય છે. બચપણમાં કુદરતનાં જે દ્રશ્યો જોઈ આવે આનંદમાં તકીન થઈ જતા, તેજ દ્રશ્યો મ્હોટપણમાં આપણને આનંદ કરતાં ચિન્તન વધારે કરાવે છે, આપણામાં કાવ્યશક્તિ કરતાં તર્કશક્તિ વધારે ખીરે છે. આપણે કવિ મરી તર્કશાસ્ત્રી થઈ જઈએ છીએ. દરેક બાળક જોજા કે વખતા પ્રમાણમાં એક કવિ છે, દરેક આપેડ મનુષ્ય એક તર્કશાસ્ત્રી છે, તેના તર્ક કે કાવ્યમાં ન્યૂનતા હોય તેટલાજ મગાણમાં તેની ખામી છે.

આવાં પ્રેરણાત્મક કાવ્યો, મનુષ્ય કે પ્રજાના પ્રથમ જીવનમાંજ લખાય છે. મગ્ગેદ, કે રામાયણ જેવાં સરળ શબ્દ ચિત્રો સરળ હૃદયોમાંથી નિસરે છે, બાઇબલ, કુરાન, અન્ય ધર્મગ્રંથો પણ અપૌરુષેય માનવામાં આવે છે, એનો અર્થ એટલોજ કે તેના લેખકો પ્રભુદ્વારા પ્રેરણા મેળવતા હતા. તેમનાં હૃદયો એવાં ઉત્તર હતાં કે તેઓ પ્રભુ પ્રવેશ કરી ચક્ષુર હતા, અને તેમનાં હૃદયો એવાં ઉન્નત હતાં કે તેમાં પ્રભુ જાણમાં લાવતા હતા. આવાં અપૌરુષેય કાવ્યો અનન્તકાળ સુધી ટકી શકે છે. આવાં ઉચ્ચપ્રેરિત પુસ્તકોને નાશ નથી તેમાંથી કોયેકણે કાંઈક નવું જાણવાનું મળે છે. પરંતુ જેમ જેમ જમતો સુધારો વધારો વધતો જાય છે. જેમજેમ જીવનમાં સરળતાને બદલે કટુતા આવતી જાય છે, જેમજેમ મનુષ્યમાં પુહિપ્રાધાન્ય વધતું જાય છે, તેમતેમ આવાં કાવ્યોનો આવાં રમણીય ઉત્તર ચિત્રોનો અભાવ થતો જાય છે. કાવ્યોમાં ક્યાંને બદલે ચામનું વધારે દર્શન થાય છે, સરળતાને બદલે કૃત્રિમતા પ્રધાનપણું જોગવે છે અને પ્રભુ દર્શનને બદલે જગત્ દર્શન વધારે દેખાય છે.

(અપૂર્વ.)

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, —

લેખક:—સાથેન્દ્રપ્રસાદ સોંકજીવર મહિતા અમદાવાદ.

પ્રકરણ ૧૧ મું (ચાલુ)

અનુસંધાન પર્વમાન વર્ષના ૫૪ ૨૬૫ થી

કુમુદે ગેદાલને રોડતાં જતા પ્રત્યે કહ્યું: “અમે તારા જેવા નિષ્ઠુર હૃદયના નથી. અમે દેવીનાં ભાળકો છીએ. અમારાં હૃદય દયારથી છલાછલ બરેલાં છે. પાપાત્મા! ના; અમે તારી પર દયા દર્શાવીએ છીએ. પણ એ પહેલાં તને આરા દરીએ છીએ કે તું તારાં સપનાં પાપ-રોગ ક્યુલ દરી પચાતાપ કર અને દેવીની ક્ષમા માગી લેવીના રસ્તે ચાલવાની પ્રતિજ્ઞા કર.”

જૂલોએ સંધ્યાના કંઈક પોતાનાં દોષ કેળુંભા. પોષિતો પર્વિતાપે ક્યો અને દેવીની ક્ષમા માગના દરી તેણે પાપ કર્મ-રોગ નહિ દૂરવાની તેજ લેણે પ્રતિજ્ઞા લીધી. જગલીએ આશ્ચર્ય પામ્યા અને પછી સૂર્યાળા અને કુમુદને દેવીનાં ભાળકો સમજ એક પછી એક પગે ક્ષમાવા મંડ્યા.

સૂર્યાળાએ કોમળ અવોજ સંધ્યાને આશિષ આપી સંજોષે આંખોં. જગલીએનાં હૃદય નિર્મળ બન્યાં. તેમણે જાણેલા બહુશને દૂર ક્યો. અવારંકે પછે બધનંયુક્ત થતાં દંબલ વધને સૂર્યાળાના મુખ સામે તન્નર દરી રહ્યો. નિર્મળ અનેતા ભીલોએ દેવીની નયે પોષારી પાંપકર્મ નહિ દૂરવાની પ્રતિજ્ઞા દરી. આ પછી સૂર્યાળાએ સંધ્યા સાથે દેવીની સ્તુતિ દરી. નિદોષ કુમારિકા હજી પછું ભેશુદાંવરથીમાં હતી. સૂર્યાળા તેની નજીક એટલી સારવાર કરવા લાગી. એક બીલ જળ લઈ આંખો. સૂર્યાળા બેરુદ બોળાને શિરે પર શિતળ નેળસિંચને ફરવા લાગી. કુમુદે વસ્ત્રેથી પવન નાંખવા માંડ્યો. દેખાવ આદ્યુત બની રહ્યો. ૧૫મ સ્વરૂપે બીલંગણે વચ્ચે કુમુદ અને સૂર્યાળા અર્ચવ બાસતાં સેતાં અસાધ્ય બોળા ધામે ધામે શુદ્ધિમાં આવી, તેણે આંખોં ઉઘોડી. બોળા ધડીભર સંક્રમમાં પડી કુમુદકે-તે નજીકમાં પેટો દૂરતો. બાલીએ તેના સામે પથ જોડ્યું. આ શું? ખરેખર આશ્ચર્ય? શું દેવકુમારો મારી મંદિરે આવ્યા હશે? નહીં એમજ. આમ વિચારતી બોળા બેઠી થઈ. સૂર્યાળાએ સેતકંઠમાં અવાજ કહ્યું: “બહેન! તને આરામ છે ને? બહીસેં નહિ હોં?”

સૂર્યાળાના સજ્જો તેને માઠા લાગ્યાં. મનમાં રહેલો થોડો ધંધો બેધ પંથુ દૂર થયો. તેની

ખાતી થઇ ચૂકી કે જંગલીઓથી મારું રક્ષણ થયું છે. કુમારિકાએ પૂછ્યું; “બહેન! તમે કોણ છો? અને આ રથને એકએક ક્યાંથી આવી રહ્યાં?”

સરખાળાએ સંઘળી હડીત તોને જણાવી. બાલીકા આનંદ પામી અને કુમુદ તરફ નજર કરી સરખાળા પ્રત્યે પૂછ્યું; “આ કોણ છે?”

“એ મારો ભાઈ છે.” સરખાળાએ હસીને કહ્યું.

‘તમે મનેએ જંગલી લોકોથી મારું રક્ષણ કર્યું છે તેને માટે પ્રભુ તમારું કર્માણુ કરશે. બહેન, આ કુમારિકા તમને આશિષ સિવાય શું આપી શકે?’ કુમારિકાએ મંદ અવાજે કહ્યું.

“કુમારિકા! તારા આશિષ વચનોની અમારે જરૂર છે. અમે અમારું કર્તવ્ય જનન્યું છે. બહેન! હવે જણાવું કે હું ક્યા ગામની—નિવાસી છે અને તારાં માતા પિતા કોણ છે?” સરખાળાએ પૂછ્યું. કુમુદકાન્ત સાંભળવાને અધીરો બન્યો. બીજાને શાન્તિથી આ સંવાદ સાંભળી રહ્યા. સર્વજ્ઞ શાન્તિ વ્યાપી રહી હતી. રાત્રિ સમસમાકાર અવાજે વ્યતિત થતી હતી. કુમારિકાએ કહેવા માંડ્યું; “બહેન! મારાં પિતાનું નામ: લક્ષ્મીદાસ છે. હું તેમની એકની એક પુત્રી છું. મારું નામ કમ્પ્લીની છે.”

“તારા પિતા ક્યા ગામમાં રહે છે?”

“ચંદ્રાવતીમાં.”

સરખાળા અને કુમુદકાન્ત નગરનું નામ શ્રવણ કરતાંજ ચોંક્યાં. બન્નેના મુખ પર વિશ્વશય ભાવ પ્રકટ થયા. પણ એ ભાવ બાલીકા જણી ન જાય તેને માટે સાવધ થઇ પુનઃ સરખાળાએ પૂછ્યું.

“ચંદ્રાવતીમાં લક્ષ્મીદાસ કરીને એક મોટો જગીરદાર શ્રીમાન રહે છે; તેજ તમારા રેતાને?”

“હા, પણ તમે તેમને ક્યાંથી ઓળખો?” કુમારિકાએ પ્રશ્ન કર્યો.

સરખાળા નિશ્ચર રહી. તેના મુખમાંથી નિઃશ્વાસ નીકળ્યો. ભાઈ-બહેન તરત જણી ગયાં કે, કમ્પ્લીની જગીરદાર લક્ષ્મીદાસની પુત્રી છે; કે જે જગીરદારે કુમુદ અને સરખાળાના પિતા રામનાથનું સર્વસ્વ લઈ લીધું હતું. અંતકાળે રામનાથના સખને મહાનની બહેરે મેદાનમાં મુનાઈ હતું. એ સંઘર્ષે પ્રસંગ સરખાળાને યાદ આવ્યો. તેની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં, લાકું વતન આવ્યું કુમુદની પણ બહુમા એવી અવસ્થા થઈ રહી. તેની આંખોમાં અને અંધુને બદલે તારા જણાઈ. આવું જોઇ કમ્પ્લીની આશ્ચર્ય પામી. કમ્પ્લીની જો કે ઉમ્મરમાં નાની હતી પણ સમજી અને યાદી હતી. બાલ્યકાળથીજ તે સારી કેળવણીથી વિદ્યુષીત થઇ હતી. સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવાને તેને અભ્યાસ હતો. અન્યનું હાથ તે સારી રીતે પાડખી ચકલી. તેણે તરત જણી લીધું કે મારી ઓળખાણથી બન્ને ભાઈ બહેનને કંઈક કંઈ ઉત્પન્ન થતું હોય એમ સમજાય છે. આથી તરતજ એ હસમૂખી બાલીકાએ કેમળ અવાજે પૂછ્યું; “બહેન! મને સામે છે કે તમને કંઈક દુઃખ ઉત્પન્ન થઇ રહ્યું છે?”

“કમ્પ્લીની! તારું અનુમાન સત્ય છે. તારી ઓળખાણથી ધણાં વર્ષો પર બનેલી એક વાત યાદ આવી અને તેથી અમારી આ દશા થઇ” સરખાળાએ કહ્યું.

“તે વાત મને નહિ જણાવો?” કમ્પ્લીનીએ કહ્યું.

“બહેન ! કેટલકે દિવસ એ સપ્તળી વાત તારા જીવનમાં આવશે. અગારા પ્રવાસથી તારું જીવન બચ્ચું તેને માટે અમે પ્રભુનો ઉપકાર માનીએ છીએ પ્રભુની અકળાકળા અવતરી છે, ધર્મીમાં જેવા રંગ જાણાય છે. બહેન ! કહે કે તું આ સોડોના હાથમાં કેવી રીતે સપડાય ?”

કમલીનીએ કહેવા માંડ્યું; “ એક ’, વખતે મારા પિતાજી સાથે હું અમારા સગાના લગ્ન પ્રસંગે નજીકના ગામમાં ગઈ હતી. મારી માતા મરણને ઘરણું કચેલી હોવાથી મારા પિતા માંડ લાલન-પાલન કરતા હતા. મારા પિતા શ્રીમાન હોવાથી મને ધણું દાગીના પહેરવાનું સચવતા. પણ એકાદ આભુષણ સિવાય કશું પહેરવનું મારું નહોતું. પણ મારા પિતાજીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન હું કેવી રીતે કરી શકું ? તે લગ્ન-પ્રસંગે મારા પિતાએ હજારો રૂપિયાના દાગીના મારા શરીર પર ખડક્યા. લગ્ન પ્રસંગે પુરો થતાં હું અને મારા પિતા ‘ચંદ્રાવતી’ આવવા નીકળ્યાં. અમે પિતા પુત્રી બળદ ગાડીમાં બેઠાં હતાં. અમારી સાથે પચેક વળાવા પણ હતાં. અમે તે ગામથી લગભગ બે માઈ દૂર આવ્યાં. આ સ્થળે વેશન જંગલ આવેલું હતું. એવામાં કેટલાક હુંદારાઓએ અમારી પર દુભલો કર્યો. અમારી સાથેના વળાવાઓ નારી છુટ્યા. મારા બાપ બાપલ ધપો. હુંદારા અને ઉંમડી રસ્તે પડ્યા. હું તેઓની સાથે ખાડી પ્રદેશમાં આવી. ત્યાં લાવી તે સોડોએ મારા સપ્તળી દાગીના ઉતારી લીધા અને પછી પચેક દિવસ તેમની સાથે રાખી અંતે આ બીલ સોડોની પાસેથી નાણું લઈ અને આ જંગલીઓને સ્વાધિન કરી.”

“કમલીની ! તું ઘણી દુઃખી યદી હાં ?” સરખાળાએ કહ્યું.

“તમારી કૃપાથી મારું દુઃખ હવે દૂર થયું છે. હું નવીન અવતારમાં આવી છું.” કમલીની એ જવાબ વાળ્યો. વાતોમાંને વાતોમાં પ્રાતઃજન થયો. સપ્તળી પ્રાતઃકર્મથી પરવાળી સૂરખાળાની આજ્ઞાથી બીલ સોડોએ દેવીના મંદિરને અને દેવીની મૂર્તિને ઘોઘ સ્વચ્છ કરી અને - પછી એ દેવીની મૂર્તિ મંદિરમાં પધરાવી તેની ભક્તિ કરવાનું બીલ સોડોને સૂચન થયું. આ સાથે સૂરખાળાએ તમામ બીલ જતો પાસે મઘ-માંસ જીવન પર્વત નહિ ખાવા-પિવાની દેવી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરાવવાની. પેલા જીવને માતાનો પૂજારી બતાવ્યો અને તેને પ્રતિમાસે અમૂક રૂકમ બીલ સોડો તરફથી મળે એવો બદાખત્તા પણ કરી આપ્યો. આ પછી સપ્તળી બીલ સોડોના ગામમાં આવ્યાં. ગામમાં આ સોડોના આગમનની વાત ફેલાઈ ગઈ. નર-નારી અને બાળકો સૂરખાળા અને કુસુદના દર્શન માટે ટેલે મળ્યા. સૂરખાળાએ તેમને સહુપંદેલ દીધો અને છેવટમાં જીવ્યાનું કે; જો તમે નિરંતર સાચું બોલશો, પારકાનું સારું કરવાના પ્રયત્ન કરશો અને મઘ-માંસનો ત્યાગ કરશો તો દેવી તમારી પર પ્રમન થશે અને તમારું આજીવન સિદ્ધ થશે. દેવીની આ ખાસ આજ્ઞા છે. જે દેવીની આજ્ઞા નહિ માને, તે મંડા દુઃખી થઈને મરશે. સૂરખાળાના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાને સપ્તળી બીલ સોડોએ સોમન બાધા આ ગામમાં સૂરખાળાએ ગેદાલને રહેવાની અને બીલ જીવને કેળવવાની સૂચના આપી. ગેદાલ ત્યાં રહ્યો આખો દિવસ બીલ જીવને આનંદમાં ગાળ્યો. અને તે દિવસ સતિમાતાના દિવસ તરીકે ઉજવાયો-મનાયો. પછી છેક સાંજના સમયે કુસુદ-સૂરખાળા-કમલીની અને સાથે આવેલા બીલ ચીરો પોતાને ગામ જીવને નિકળ્યાં બીલ જી-પુરશે અને બાળકો સૂરખાળાના પગે પડ્યા અને તેઓ નર-નર બહાર નીકળ્યા ત્યાં મુઠી તેઓની પાછળ જોઈ રહ્યાં. સૂરખાળા અને તેનું મંડળ જોત જોતાં પ્રવૃત્તિ પ્રદેસની અંદર અદસ થઈ ગયું.

“અપૂર્વ.”

સંગીતના નાયને.

(સૈસ્વી. 'દીનાનાથ દયાળ-હું' એ હાથ.)

રાગ રાગિણી, એ, એ, તે હું જુભાવ એ પ્રેમો!
 હાથ, તોડ, મુસ્તી, હાથ કે રસ પૂન એક, એકાવ હો.—રાગ.
 મીઠી સોરઠી, રસ હૈરની કિસ્તાર હજી હારીમરી,
 આદમ બદમ, ઘૂમી રૂઝી, વિલસત કર મુજ વેખરી.—રાગ.
 રસ વાટિકા વિહાર ક-દાવન હશે રસરાજા, આ,
 મુઠ્ઠુ બનો મુખ, મોસ્તી, સોદામણુ, પ્રિય સાજુ હા.—રાગ.
 કર બાંસુરીએ બદાવડ મીઠાં ઝમી હું મુમીશ્યાં,
 ગાયક હું નરનાયક ત્યાં મનમરતીમાં રહે શી મજા.—રાગ.
 પ્રતિ તાલ હૈકર તાલીએ ડોહું, હું અદા! તાનમાં,
 સંગીત સ્વર, અમીસસત્યાં મહેમાન! મીઠાં આનમાં.—રાગ.
 રસ વિવશ આ હર ડોહરો. કાંસોસરો પદ લગી લગી
 બાની મીઠી બદલાવ, હૈડી લલિત તહારી વાંસગી.—રાગ.

ચેત્ર વદિ ૧૧, ૭૪
 હસમુખ કુટિર
 બરમ.

કુસુમકર.

પ્રવલ્લ કેળ ? પ્રારબ્ધ કે પુરુષાર્થ ?

લેખક:—કૃષ્ણલાલ એતીલાલ દલાલ બી. એ. બરમ.

પ્રારબ્ધતા પૂનરીએ આપણા ભારતવર્ષમાં ખાસ કરીને વધુ પ્રમાણમાં છે. દષ્ટિ વસ્તુની અદાથી પૂન કરતી એ પૂનરીએની આવસ્યક હરજ હોતી જોઇએ. વિના કદા મોઢ પલુ ફળની નિષ્પત્તિ નથી થઈ શકતી. 'અદાબલ્લગ્તે જાવમ્' એ ન્યાયાનુસાર અદાજ સત્યાનનું મુખ્ય કારણ છે. આ કદા ચાસોના પ્રમાણેનું હસમુખ કરતી નજ હોતી જોઇએ. કિષ્ટ પુરો, સાધુ પુરોના વચનામૃતો પણ ચાસોમાં લેખાતા જોઇએ. આથી ન્યારે પ્રારબ્ધની પૂન આપણા આર્થવર્તમાં મોટે ભાગે વાય છે તેનું મૂળ કારણ ચાસોજ હોવાં જોઇએ એમ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. પ્રારબ્ધનો સહ અર્થ જાણી એ તેની પૂર્ણ કરવામાં આવે તો તો કલ્યાણજ વાય; પણ

નોંધ:—'વિશ્વભૂતિ' ના તમીએ મોહ-નિદ્રાથી સારાનો જગાડ્યો એ માટે એમનો કુણી હું. ઘેરા કુળાં નયન સંવરિયાંની રસ-હો-વતી પાર્થ પ્રભુનાં દર્શન મહેને મોહ ફર્કમ પાળેજ વાય છે. હમ્મું હું કે એમનો સદવાસ એ આનંદ એવારને મોહ પમપાવે રથાપીવ અપાવે.

લેખક.

મૂલ અર્થ-તથા મૂળ સહભાવનાના અભાવે પ્રારબ્ધની પૂર્ણ આજીવનની દિનરાત યદ્ય રૂઢી માલમ પડે છે. આમ સમીક્ષા કરતાં એક મૂળ સુદાની બાબતનો અવિષ્કાર થઈ શકે છે; અને તે બાબત તો એ કે આજીવન માણસોથી થતી પૂર્ણથી રૂઢી પ્રાપ્તિ તો તતીજ નથી, પણ ઉલટું અધઃ પતનજ, એવું સાચું ગણ્ય છે. આ અધઃપતનથી મનુષ્યવતારનું સર્વવિકલપરૂપ, પુરુષાર્થ મોક્ષની સાધના, નથી થઈ શકે.

આમ જોતાં, પ્રારબ્ધનો સત્ત્વ અર્થ નાણવો એજ ધોણ ગણી શકાય. પ્રારબ્ધ [રમનમના] નું જાતકૃત્તવું રૂપ છે; (રમનમા) એટલે, સર કરવું; [રમનમનો] = પહેલેથી-ચર કરવું; પહેલેથી એટલે પૂર્વ જન્મોમાં; આમ વ્યુત્પત્તિકાર પ્રારબ્ધ રૂપનો અર્થ પૂર્વ જન્મોમાં કરેલાં શુભાશુભ, કર્મો એમ, યર્ષ, શરૂ, આ પ્રમાણે ધણાં સમજે છે. છતાં પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપનું તેજ પેલા અધઃપતન પૂર્ણરીતે ઉપર નથી પડતું, આથી તેઓ પ્રારબ્ધને નસીબ, દૈવ વિગેરે સૂચાથી ઓળખી તેની સેવા, પરિચયો વિન દીનભાવથી કર્યા કરે છે.

વિવેકબુદ્ધિથી વિચાર કરતાં આપણને એ પ્રાપ્ત થઈ શકાય કે પ્રારબ્ધ જેવી કોઈ સ્વતંત્ર વસ્તુ નથી, છતાં પણ દોરીમા સર્વની જાતિ તેમ જાણ મનુષ્યને થાય છે. તેમ પુરુષાર્થના આભાસ રૂપ પ્રારબ્ધને અચાની માણસો કહે સત્ત્વ વસ્તુ તરીકે લેખે છે. તે ઉપરાંત જાતિમાં ને જાતિમાં વચોના વચો સડપા કરવાથી મનુષ્ય પોતાનું હિર ગુભાવી બેસે છે. વિવેક બુદ્ધિના અપોઆપ નાશ થાય છે. બુદ્ધિ મધુ વિક્રીત સ્વાધી અગાનરથી આડામાં તે આજીવનના અધ થઈ પડે છે. કહેપનિપદમાં રૂપક રીતે જણાવ્યું છે. તેમ

અવિવાદામત્તરે વર્તમાનાઃ સ્વયં હીરાઃ ધર્મિતંત્રમવમાનાઃ ।

અવગમ્યમાનાઃ પરિવર્તિત મૂલા નમ્બેરેવ એવમાના યથાઽપ્યાઃ ॥૧-૨-૧૧

અર્થ-ત જાતિમાં ને જાતિમાં આજો જન્મનો પડી રહેવાથી, તથા પેતિ ને કરે છે તેજ ખરૂં છે એમ જોડી રીતે માની બેસવાથી, મૂલ માણસો, આધેજો આધેજાને દોરે તદ્દતસાર, દુઃખમાં અગાનરથી અધિકારમાં પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે.

આટલા ઉપક્રમ પછી, મૂળ વળ્ય આપણે કાંઈ ધરીશું. આપણા પ્રારબ્ધમાં, ખરી સારી આલમમાં ત્રણ પ્રકારના મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. (૧) પ્રારબ્ધવાદી, (૨) પુરુષાર્થવાદી અને (૩) પ્રારબ્ધ-પુરુષાર્થવાદી. આ ત્રણ પ્રકારની માન્યતા ધરાવનારોથી કોની માન્યતા વા કોનો વાદ સત્ત્વ છે, સાચાનુસાર છે અને તેથીજ એક વા પ્રબળ છે, તેનો વિવેક બુદ્ધિથી વિચાર કરવો, આપણા આ દેહ-લેખનું અંતિમ ધ્યેય છે.

પ્રારબ્ધવાદીઓની દલીલો એક પછી એક રજુ કરીશું; દરેક દરેક દલીલના સલાસલેનો વિવેકબુદ્ધિથી આપણે વિચાર કરીશું. તેઓ ક્રિષ્ણપુરુષનું વચન રોકવાં જણાવે છે.

તેજાઃ સજ્જનઃ પુરુષસ્વપ્તિઃ... પ્રજ્ઞાનં વચ્ચ, સુરુઃ સૈનિકાઃ ।

સ્વપ્તેઃ દુર્ગમલુપઃ; જલ્લ દુરેરાજયે વાણુઃ ।

દ્યુવાચવૈષ્ણાશ્વિતોઽપિ, વફન્નિજ્ઞાનઃ, પરિઃ સંગરોઃ ।

તદ્ વ્યક્તં, તજ્ઞ, વૈષ્ણેવ, જાણં, પિગ્નિજ્ઞા, વૃણ, વૈષ્ણ, ॥૬૩॥

મર્ત્યુ, નોતિષતક.

જેના લક્ષરૂપો નેતા દેવોના સુઠુ જુદસ્થિતિ હતા; જેનું આયુષ્ય વજ્ર હતું, જેના સેનિયો દેવલોક હતા, સ્વર્ગ તો જેનો દિલ્લો હતો, વિષ્ણુ ભગવાનની તો જેને સહાય હતી, જેનું વાહન ઐરાવત હાથી હતો, તે 'મન્દરેવ પશુ બાવી શ્રેષ્ઠ સામગ્રી (લદાઈની) પોતાની પાસે હોતા હતાં, દુસ્મનોથી (દાનવોથી) લડાઈમાં હારને પામ્યા હતા; આ ઉપરથી (અમે પ્રારબ્ધવાદીઓ તો એમજ ખાત્રીથી માનીએ છીએ કે) આપણું ઇશુ દેવજ છે, એ વાત હસ્ત મલકવત ચોકખી છે, અને તેથી પુરુષાર્થ કરવો તક્તજ નિષ્ફળ છે. આ દલીલનું આધારત્વ આપણે યોગવાસિષ્ઠનો શ્લોક ટાંકી ચડીશું.

જ્ઞાપ્ય દેવસંપાતં મહુક્ષિસુવનોદરે ।

પૌરુષેણૈવ વત્તેન સાશ્વાજ્યં દાનવેશ્વરાઃ ॥ યો. વા. મુ. ૮-૨૨ ॥

સમસ્ત દેવના સમક્ષે ઉભેડી નાંખીને પોતાના પુરુષાર્થથીજ દાનવોએ પોતાના સામ્રાજ્યનો હાર જીત્યો શ્લોકમાં વચ્ચાવ્યો. દરેક પુરુષાર્થનો ઠાકને ઠાક ઉદ્દેશ હોય છેજ; કેમકે વિના ઉદ્દેશ મૂખ માણસ પણ ઠાક કામમાં પ્રવ્રણ નથી થતો. સિદ્ધ પુરુષનું વચન છે કે 'વ્યયોજનં મનુદિશઃ ન મંદોડપિ મયતેતે;'. જો આ ન્યાય સત્યજ હોય તો ઉપરોક્ત શ્લોકમાં દેવની હાર અને દાનવની જીત કેમ સંભવી શકે? એ સવાલનો પણ જવાબ આપવો રહ્યો.

દેવથી માંડીને તે દાનવ સુધી, મનુષ્યથી માંડીને પણ સુધી, વૃક્ષથી તે પત્થર દરેક દરેક જીવ પોતાના કર્મોનુસાર ફળ ભોગવી રહ્યો છે, એ કર્મોની સ્થિતિ કર્મો (કર્મજ) વિના અસંભવિત છે. હજાર પણ દરેક જીવને અસત્યને રસ્તે જતો અટકાવવા તેને મને તે પ્રકારે શિક્ષા આપે છે. દેવો પણ જો હંબી બની જાય, સ્વાર્થી બની જાય, અહંકાર તથા વેશવથી ઉન્મથ બની જાય, તો તેમને પણ હજાર સીધે રસ્તે જતા કરવા યોગ્ય ધારે તે વિચારદષ્ટિમાં આવી શકે તેમ છે. આમ જેતાં આપણે એ નિર્ણય પર આવી શકીએ છીએ કે દેવોની હારમાં તેમના દુશુલોની હાર તેમજ દાનવોની જીતમાં તેમનાં તપ, વ્રત, શુભાચરણરૂપી પુરુષાર્થનું ફળ સમજાવું. દેવો પણ સ્વર્ગના સુખમાંને સુખમાં હજારને બૂલી જાય છે, તેથી ઠાક મહત્ત્વ કાર્યની નિષ્પત્તિમાં પોતાનોજ પ્રભાવ હોતો એમ માની બેસે છે. કેવોપનિષદમાં દેવોએ અહંકાર કરેલો તેનો ઉલ્લેખ છે; અને તે અહંકારનો છત્તરે સમૂળો નાશ પણ, યજ્ઞના રૂપમાં, કરેલો તેનો સવિસ્તાર હેવાલ છે.

આથી 'નિતા વત્તેતિ' શ્લોકમાં દેવો જે પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તે આધ્યાસનને માટેજ છે. 'આધ્યાસના માત્રયત્તો દૈવમિત્યેવ કમ્પતે' (શિ. વા. ૧૦): આથી વ્યક્ત તો પુરુષાર્થજ છે ને દેવ તો દક્ષિત, આહાર પુષ્પવત, વસ્તુ હોઈ યથા છે.

બીજી દલીલ હવે રજુ કરી તેનું પણ સત્યા સત્ય આપણે તપાસીશું; પ્રારબ્ધવાદીઓ એક પ્રશ્ન એ પૂછે છે કે ઠાક સમયે રાખેલા વંચ ન હોવાથી લોભો (પિળા) ચલુઆરેલા હાથીને છૂટો મૂકી તે હાથી જેના ઉપર ઠગણ ઢાળે તેને રાખ દસાવે છે; તો તેવા પ્રસંગે ઠાક યતિજ બિખારી રાખ યજ્ઞ જાય તો તે કયા પુરુષાર્થનું ફળ? આ સરાસના જવાબમાં યોગવાસિષ્ઠમાંથી મુપસિદ્ધ શ્લોક ટાંકી આપણે જરા વધુ વિચેચન કરી વિચરને તદન સરસ જનાવવા પ્રયત્ન કરીશું.

મિત્રકો મંગલેભેન તુષો યદિકવલે કવિત્ ।

પ્રાકને પૌરં તત્ર વહલવાપિ કારણમ્ ॥ સુ૦-૬-૧૭ ॥

અર્થાત્ કવચિત્ ગરીબ બિખારીને શશુમારેલો હાથી રાત્ર બનાવે, તો તેમાં પૂર્વ જન્મનો રાખ પુરુષાર્થના કારણરૂપ છે એમ ખાત્રીપૂર્વક સમજવું. આ સમજૂતી આપતાની સાથે 'મનિ' ગંભીર પ્રશ્ન આપણી સમક્ષ આવીને ઉભો રહે છે. 'કર્મ' પ્રમાણે ફળની નિષ્પત્તિ થાય છે એ તો સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત છે; પણ 'કર્મ' પ્રમાણે જ શુભ, શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ વા કનિષ્ઠ માનિને પ્રાપ્ત થાય છે; કહ્યું છે કે

રમણીય ધરણા રમણીયા યોગિમાય ભેદત્

કવણ વરણા કવર્ણા યોગિમા પથેતત્' છાંદો છત્તિ.

આ પ્રમાણેના સિદ્ધાંતાનુસાર એજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે કે પેલો બિખારી ચોતાના પૂર્વ જન્મના પુરુષાર્થ (કર્મ સંચય) થીજ આ કનિષ્ઠ યોગિને પ્રાપ્ત થયો હોવો જોઈએ; જો આ જન્મમાં તે બિખારીએ મન તથા શુભ સંજોગોના આભાવે દાન, મત્ત તપ વિગેરે પરશુ નથી કરેલાં હોતાં; અને જ્યારે મંગલેભ (શશુમારેલો હાથી) તેના ઉપરજ કળશ ફેળે તો એમજ સાધારણ રીતે સમજી શકાય કે એ બક્ષીશ, વિના દેવ, નથી પ્રાપ્ત થઈ શકતો. આ સમજ માનિ શકક છે; તેની વાસ્તવિક સમજની સમાલોચના આ પ્રમાણે છે.

અપુર્ણ.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

તેહાસથીયે અદ્ભૂત, વાર્તાલીયે રસિક, નાટકથીયે એવાશ્ચકારક પુષ્કળ માહત્તીથી ભરપૂર

રસીલું નવું પુસ્તક.

ઓમ્બયુગનું બંગાળા.

સખતાર (અરવિન્દનાભાઈ)

બારીન્દ્ર કુમાર ઘોષ.

ઓમ્બયુગના ઘણાં તરીકે એળખાતા નસીરે, ગાર ગાર વરસ કાળાં પાણી ભોગવવા મતા પહેલાં કરેલાં અદ્ભૂત પરક્રમેની સ્વલિખિત કહાણી; નહિ વાંચ્યો તે પસ્તાશે.

ક્રિસ્મસ ૧૦-૦-૦

અસજેજ લખે

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર.

કેળાંપીઠ, ચૌદાં. સુરત.

સુબ્રાહ્મણ્ય એન્ડ વર્ગેશ્વર એન્ડ સન્સ, પાલકુની.

સ્વાગતમંદિર.

રાજ્યસ્થાન પત્રિકા—તંત્રી નીચીતા દેવસેવક શ્રીપુત્ર મનસુખસાલ રેવજીભાઈ મહેતા ૧૦૭ ધનજી રટ્ટીં મુંબઈ. વાર્ષિક લવાજમ રા. ૪) આ સીપ્તાદિક પત્રમાં મંદોત્તમા ગાંધીજીના સિદ્ધોત્તોના ફેલાવો થાય છે તેમ કાઠિયાવાડના રાજ્ય પ્રકરણને લગતી કેટલીક સમ્યક કહી શકે તે પ્રકટ થતી રહે છે. પણ અગ્રેજી શુજરાતી જે બાધામાં નીકળે છે. ચાલુ યજ્ઞવળની માહિતી અર્થે પણ એકંદરે વાંચવા યોગ્ય છે.

વાયડા મિત્ર—તંત્રી રા. રા. કનૈયાલાલ કુશીરભાઈ મહેતા બાપુ વિહાર, બહુ વાર્ષિક લવાજમ રા. ૩-૦-૦ આ માસિક ત્રણ વર્ષથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. અને તેમાં વિશેષ કરીને વ્યાપ્તિને લગતા વિષયો ચર્ચાય છે. રાત્રિની પ્રેમિતિ અર્થે દરેક માસિકમાં તરફથી આવેલા પાઠ-ગ્રાંથી જરૂર છે.

શ્રી હરિયોગાનંદ—સ્વામી યોગાનંદ પ્રચિત આ નામનું ઉપયોગી પુસ્તક તેના પ્રકાશક મેસર્સ સુતરીયા પ્રમર્સ ૧૧ ટરનર રોડ પાંદરા મુંબઈ નં. ૨૦ તરફથી મળે છે. પુસ્તક સ્વામીએ સ્વાનુભવથી લખ્યું છે એટલે અભ્યાસકોને તેમાં સમાજવાની સરળતા પડી છે. હાં યોગની સિદ્ધિથી મનુષ્ય અદ્ભુત સારીરે બળ ફાંચી શકે છે. તેમ ખાસ કરી કામો કરી શકે છે. પુસ્તક ક્ષીતા રૂપમાં છે. અને યોગના અભ્યાસી પ્રત્યેક મનુષ્યે વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે. પુસ્તક ની કિંમત આના બાદ પણ વ્યાપક રૂપમાં છે.

શ્રી નવનાથ ચારંગ પ્રેમ્યે લેખક—કોર્ટો અને પ્રેમ્યે કોર્ટો નાથાઈ મંદોરેશં જો દત્તાત્રયપુરા તોમે સાતારકર બાલજી ચકલા મુરત. મુલ્ય રા. ૨-૦-૦) આ પુસ્તક એક ઉત્તમ ચરિત્ર રૂપ છે. તેમાં બલધરનાથ મેનાવતી, અને જોષીચંદ પગેના પ્રસંગોનું વર્ણન છે તે સાથે તેમના જીવન ચરિત્રને લગતા બીજા બનાવો પણ ઘણા છે. અને તે દ્વારા ઉત્તમ બોધ ઉકાળે ઉઠાવે આપે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાની લાંબગેરીમાં આ પુસ્તક રાખવું જોઈએ.

સ્વામી વિવેકાનંદ જીવન ચરિત્ર—લેખક ૧ લેખક તૃપા પ્રકાશક રા. રા. હામાબાઈ રામચંદ્ર મહેતા. દાણાપીઠ નવોવાસ અમદાવાદ. હિન્દુસ્તાનના ધર્મ અને તત્ત્વગાનના રહસ્યોથી પશ્ચિમની પ્રજા અમેરિકા આદિને મંત્ર મુગ્ધ કરનાર સ્વામી વિવેકાનંદના નામથી આને બ્રાગ્મેશ કોષ અબલ્યું હશે. આ પુસ્તકમાં સ્વામીજીનું જીવનચરિત્ર અતિ વિસ્તૃત રૂપમાં આપેલું આવ્યું છે અને તેમાંથી જીવાનુભવેને બાલુવાનું ધણું ધણું મળી આવે છે. પુસ્તકનું કદ ક્રેડિટ ૧૧ પેજ ૫૧૦ પૃષ્ઠનું છે. અને તે સારા કાગળ ઉપર સફાઈદાર રીતે છપાયું છે. તેમ સોનેરી નાગ સાથે પાકું પૂઠું રખાયું છે. આ સર્વ જોતાં પુસ્તકનું મુલ્ય રા. ૪-૨-૦ ધણું અલ્પજન કહી શકાય.

સીરાજ્જહીના આ એક ઐતિહાસિક પુસ્તક છે. તેમાં બંગાળના ઉચ્ચ નરાજ શીરાજ્જહીના સંપૂર્ણ હકીકત તેની વિલાસ પ્રિયતા કલકત્તા દરજા કોટ્ટીનો બનાવની અમલત તીગેરે બાખતો વિસ્તાર પૂર્વક આપી છે. ત્રણ રમારેક અધ્યાયોનું આ વીનું પુસ્તક છે. અને તેની કુલ કિંમત રા. ૩-૮-૦ રાખી છે. તે બાદ લાખકાંદર જીવરાજ જોષી ખાડીવા દેઠાઈની પોળ અમદાવાદ એ શિરનામે લખવાથી મળી શકે છે.

બાળક (ત્રિમાસિક) તંત્રી બીખામીર્ષ પુરેષોત્તેમ વ્યાસ. દાણાપીઠ નવોવાસ અમદાવાદ વાર્ષિક લવાજમ રા. ૧-૨-૦ પોષ્ટેજ સાથે. આ ત્રિમાસિકના જે અઢા અમને મળ્યા છે. બાળકને ઉપયોગી થાય તેવા લેખો બાલકાગ્રંથો અને કવિતાગ્રંથોના સંગ્રહ સારા છે. આ ત્રિમાસિક પ્રત્યેક બાળકની દાયર્માં મુકેલું થાય છે. રા. બીખામીર્ષના આ સાદસ બદલ તેમની હોદ્દા ધરણે છે.

॥ ॐ धीं ॥

विद्ययाति.

मुस्तक उ लु } संवत् १९७६ वैशाख { अंक १० भा.

मनने सुबोध.

(पह अक्षर अक्षर के अधवा ताते दरजे होते होने प्रगते लघु).

मन साता मन सातः वा दुःख समयभा
सात. सातः मन सातः

आपी गटे ते सङ्गन कहीने, लोगवतुं ते पीर,
विना लोग कही कभी न दूटतुं, कोले यधने रियर,
जमने लूहुं जलूरीरे;—वा दुःख समयभा०

जन्म धायी त्यागी दुःख तो निरभायुं निरभार,
आधासनरुप ओके छवने; हरिभाडित सुविचार;
हृदययी ह्यानी यधनेरे;—वा दुःख समयभा०

भले व्याधि आनी सरीरयां कहे दे लज काय,
भले संजधी भान्या ते तो, अनरा ले यधनेरे;—जमने०

अज्ञानुपधि आनी मजे छे, पुके थातां ले निदास,
तेभां छवने ओके शाने; सटि कभ ओ सडाय;—जमने०

आधि. छपाधि. पापु. ओके कभ, छे मागाना निभार,
सहविधाने प्रभु स्मरणधी छडीने आकार;
हृदययी ह्यानी यधनेरे;—वा दुःख समयभा०

તંત્રીસ્થાનેથી કંઈક.

ગત એ ત્રણ વર્ષમાં ગુજરાતમાં અસહકારની અળવળને લીધે તેમ લોકોને નિજ રિયલિટીનું સ્મરણ થવાથી પ્રગતિનાં સાધનો વિશેષ રૂપમાં જોવામાં આવે છે. જે ગુજરાતમાં વિદ્યોતની સંખ્યા અત્યંત સમાચારપત્રો, માસિકો ઇત્યાદિનું પ્રમાણ નહિ જેવું અને જે ગુજરાતના લોકોને એક નિર્ભય તેમ નિઃસંતપ્ત પ્રજાગણમાં આવતી તે ગુજરાતે આજે સ્વાઘતો મંત્ર પ્રદણ કર્યો છે. દિનપ્રતિદિન ગુજરાત પ્રજા પ્રગતિ કર્યો જાય છે અને હજુ પણ કરશે.

આ પ્રગતિના મુખ્ય કારણોમાં માસિકો તથા સમાચારપત્રોના જોડાણો પ્રચાર એક છે. ગાંધીય પ્રવૃત્તિમાં પહેલાં જનસંપ્રદાય હોય એક એકના પ્રવાહમાં તણાતા જાય એ સ્વાભાવિક છે. કેટલાક તો એકાં સુધી હલેવા તરફ થયા છે કે ‘રાજકીય પ્રજાપ આલતી હોય તે સમયે ધર્મ અને સમાજને કારણે મૂકી રાખવાં. ધર્મ અને સમાજ એ તો કુરસદને વખતે ઠહો કે સ્વરાજ્ય મળ્યા પછી પણ સુધારી શકાય’ આ માન્યતા અત્યંત જોગ્યનીય છે, પ્રમાદ છે. ધર્મ એ સમાજનો આત્મા છે. આત્મા વિના સમાજ રિયર રહી શકે નહિ. સદીઓથી પાકાકાન્ત થતી આવેલી ભારતીય પ્રજા, સુખ્યત્વે હોંડુ જાતિ ધર્મપ્રસાથાતને લીધેજ પ્રચંડ આદિજનો વિરુદ્ધ ટકર શીલતી રહી રહી છે. સમાજ ધર્મ વિના રહી શકે નહિ. કેટલાક વસ્તુમાંથી તેના ધર્મ કાઢી નાંખે અને પછી તે વસ્તુ કરા પણ ઉપયોગની રહે છે કે નહિ એ તપસો તોજ, ધર્મની આવશ્યકતાનું જાન થક થકશે. માસિકો અને સમાચારપત્રો નીકળ્યાં તેમને પ્રચાર પણ થયો પરંતુ ધાર્મિક ભાવનાની સાથે સામાજિક પ્રગતિ દર્શાવનારાં પત્રો હવા માસિકોની સંખ્યા આજાપિ ઓછી વિશેષ નથી.

તે ધર્મની અગત્ય જણાતી હોય, જે સમાજ સુધારાની સ્વરાજ્ય પૂર્વે આવશ્યકતા હોય અને સમાજની અંદર સદીઓથી પેઢેલો સંકો દૂર કરવાની તીવ્ર આકાંક્ષા છે એમ જણાય તો પછી ઉપર દર્શાવેલ ભાવનાઓને પોષનાર માસિકની અગત્યનો પ્રસ ઉપરિચિત થક શકે નહિ. ધાર્મિક, સામાજિક, શારીરિક તેમજ રાજકીય ઉત્પત્તિનાં વચારો પ્રગટ કરનાર ‘વિશ્વજ્યોતિ’ એકજ માસિક છે એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ થવાનો સંભવ નથી. આ માસિકનો શુભ આરંભ ધાર્મિક ભાવના જૂગિત મહાસય પ્રણયકર નરસેરાજ વ્યાસના હસ્તે આજે વર્ષો થયાં થયો છે. મ. પ્રણયકર અગ્રણ્ય વ્યક્તિ નથી ગુજરાતના સદ્ગુણ તથા બહારગામની કેટલીક વ્યક્તિ એ પણ તેમને સારી રીતે જાણે છે. તેમના વચથી અત્યાર સુધીમાં જેટલા પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે તે સર્વે ધાર્મિક દૃષ્ટિબિંદુથી લખાવયાં છે. ધર્મજગત્તેજોએ એ પુસ્તકોનું આસ મનન કરવું એમાં ભલામણની જરૂર નથી. ધર્મની શ્રદ્ધ થશે તોજ દેશમાં શાંતિનો આધિભાવ થાય અન્યથા પાશ્ચાત્ય દેશોના પ્રકૃતિવાદથી તે દેશો અત્યારે જે અધમ દશા જોગવી રહ્યા છે તેવી દશાના દિરસો પણ ભારતને ભાગ્યવશ થશે.

આ માસિકને નિભાવવું એ ગુજરાતી પ્રજાને આધીન છે. માસિક અત્યંત રોચક તેમ સ્તમ્ભ અને તેટલાં મારે તંત્રીઓ યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરશેજ. મુગ લેખોને આ કાર્યમાં ભાગ લઈ માસિકને ઉત્તર રિયલિટી પહોંચાડવા વિનંતિ છે. અમને પૂર્ણ આશા છે કે ગુજરાતી પ્રજા આજની જગત એક દર માંમે સ્વીકારી અમને આભારી કરશે. ઇત્યાદિ.

(ર. ગી. મોદી.)

પ્રણિધાન-પ્ર + નિધાન ।વશેષ કરીને મૂળવર્તમાં આવેલી યાપણ-યાપણનો પ્રકાર જુદો જુદો હોવાથી તેને “પ્ર” ઉપે સમઃ લગાડવામાં આવ્યો છે. ત્યારે પ્રણિધાન” એટલે સાચો ભક્તિ બીવંથી પાંજુ લેવાની જાવના વગર આપણી ઉચ્ચ દિમતિમાં દિમતિ દોમત યાંજી તરીકે નહીં પરંતુ સંમર્ષણ તરીકે મૂકો આવવા, તેતું નામ-“પ્રણિધાન” નિધતર્પણે અર્થ દોષ પંજુ રિયાર શિવાય વિશ્વાસ બુદ્ધિ કરીકા કર્મને અને તેના ક્રોના સર્મર્ષણને પ્રણિધાન” કહેવાય છે. ”

જેમ આપણે યોગ્ય મુદ્દા હોય ત્યારે યોગ્ય સલાહની શોધ કરી તેને ત્યાં આપણી
ચાંપણું મૂકીએ છીએ તેમ આ ચાપણું સમર્થણ પ્રતિષ્ઠા જેને ત્યાં મૂકવાની છે. તે કેવો ? તે
કોણ ? તે કેવાં ગુણ વાળો ! જેવી આગરવાળો એ જ સલાહોનો આપણે પહેલો નિર્ણય આ
પહેલી ચોક્કસ કહેવી લેખક.

તમે પૂછો કે હવેને હવે એ સંઘર્ષો ગોઠાવો તો હા એ સંઘર્ષો, કેમ ન ભોલાયો,
પરો? જવાબ સહેલો છે.

નામ નિર્દેશ હમેશાં કૃપાત્મક હોય છે એક વખત જે નામ-નિર્દેશ અમુક દેહધારીના સંબંધમાં કૃપાયો, એટલે પછી તેને તેનું નામથી બોલાવ્યો, ઉદ્દેશોના અર્થ પ્રિયા, વધ શકતા હોય છે એ નિર્દેશની કલ્પનાના તે દેહના ઉપર શાવનને માટે છૂટે નહોતે, તેવો-આરોગ્ય વધ

તમ છે. જેમ કોઈ દેહધારીને અમુક જે નામથી બોલાવવાને બદલે પર્ણાષ્ટ પરંતુ સમાન અર્થ સુચક નામથી બોલાવે તે તેની કંઈ પણ અસર તેને થાય નહીં અને પરીણમે તેની પાસે કંઈ પણ ક્રિયા કરાવી શકે નહીં. તે પ્રમાણે હથેર તત્ત્વને ઝે શિવાય તેના કોઈપણ શબ્દ પર્ણાષ્ટી બોલાવે તેની કંઈ પણ અસર થાય નહીં. જેમ એક જીવનતું કાષ્ઠ એકજ નામ નિર્દેશી થઈ શકે તેમ પરમાત્માનું કાળાતિત સ્વરૂપ જણાવવાને વારતે નિત્ય સિદ્ધ જેનું સ્વરૂપ છે, એમ સાબીત કરવાને વારતે ત્રિશબ્દમાં છે-છે અને જે છેજ એમ જણાવવાને માટે તેમના માટે " હા " ન શબ્દ વાપરી શકાય.

ઝે એ નામ નિર્દેશીજ ઉદ્દેશી શકાય જેનું અર્થક સ્વરૂપ છે એવા પરમાત્માના સંબંધમાં " હા " ઝે એ શિવાય શું બીજું કહી શકાય ? આ પરમાત્માની ભૂત બાબી એવી કોઈ કોટી નથી, ચિરંતનજ છે પુરાણિકઃ સદા નૂતનજ છે. સદા વર્તમાનજ છે. મહાકાળાત્મક એવા પરમાત્મા સ્વરૂપને જજ કહેવાય પરમાત્માનું નામ ઝે એ પ્રણુ સ્વર્ણસિદ્ધ નામ છે, તેનો નિર્દેશ કોઈક અગમ્ય આવશ્યક થયેલો છે.

પ્રણુ ચેતન્ય સ્વરૂપ છે અમુક વસ્તુ જડ છે કે ચેતન મુક્ત જીવનવાળી છે કે મૃત છે તેનો નિર્ણય કરવો હોય છે તે આપણે તેનામાં આસ-પ્રત્યાસની ક્રિયા છે કે નહીં તે તપાસીએ છીએ. કાશ્ઠ કે આ ક્રિયા ચેતનતા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ છે આ ક્રિયા ચાલતી હોય ત્યારે અમુક પ્રકારનો જ્વન અર્થક થયા કરે છે. અને તે આપણે સ્પષ્ટ સંભળી શકીએ છીએ, અને તેનો ઉચ્ચાર આપણને બદલેઃ બદલેઃ બદલેઃ એમ સમજાય છે. અહં તે ઉચ્ચાર અહં સોડહં સોડહમ એવા કષ્ટ ભય આ સોડહં ઉપરથી ઝે શબ્દની બાવના કહી છે જે ન્યાયે આપણે સોડહં શબ્દ ચેતનતાવાચક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. અને ચેતન તત્ત્વ એ હથેર તત્ત્વ છે એટલે સોડહં હથેર તત્ત્વનો વાચક થયો અને હથેર તત્ત્વ સ્વતંત્ર છે. સ્વાવલંબી છે એ બાવ સૂચવવા માટે સોડહં શબ્દમાંના વ્યંજનનો જે એ સ્વર શિવાય રહી શકે તેવા નથી તેને જાદ કર્ણ અને જે સ્વરો રહ્યા તે ઝે નું રૂપ પદ્ધતિ હોવાથી સ્વતંત્રપણે ઉચ્ચાર શકવાની શક્તિ ધરાવતા હોવાથી ઉચ્ચારમાં તથા મૂર્ધભેદી નાદ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેમણે પરમાત્માનો નામ નિર્દેશ સ્વર્ણપ્રાપ્ત થયો.

અહંસ એ શબ્દો સોડહં મહા વાક્યનું રૂપ પદ્ધતિ છે. તે આપણે જેનું તેનો શબ્દર્થ વિચારીશું તે જણાયે કે સોડહં અહંસ તે હું છું (હું છું કોણ ? તે) પ્રથમ પુરૂષ બદલ તૃતીય પુરૂષ સઃ સાથે અવગ્રહીત થવાથી સોડહં મહા વાક્ય ઉત્પન્ન થાય છે

આ મહા વાક્યમાંથી વ્યંજનનાં ભાગ બાદ કરીએ એટલે ઝે રહેશે.

સોડહંમાંથી સ્વતંત્ર પણે રહી શકે એવા નથી તે વ્યંજન બાદ કરતાં નિર્વિદારી ભાગ ઝે સ્વર રહે છે તે પરમાત્માનો વાચક છે અને નિર્વિદારી પરમાત્માને સૂચવે છે.

આ નામ એટલા માટે અગમ્ય છે કે કોઈ પણ ભાષામાં બીજો કોઈ પણ ઉચ્ચાર અગર શબ્દ આ શબ્દ શિવાય મૂર્ધભેદી નથી. કહત આ એકજ શબ્દ મૂર્ધભેદી છે આ એકજ શબ્દ આપણા મગજમાં સ્ફુરાર કરી શકે એમ છે અને કરે છે. આ શબ્દનો આગ્રય લઈ જે પુરૂષ તારક મંત્ર વડે ઉપર ચડે છે તેનો મોઢો પાર છે આ જન્મનું બીજું નામ "પ્રણુ" છે. અનવિદારીએ સંભળાવવા તથા સમજાવવા માટે પ્રણુ શબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે

છે તેનો ઈના ધ્વનિના દૈવતાના રક્ષણ માટે તથા અનધિકારિઓથી અત્યાંત રાખવા માટે તેના ધારવના રક્ષણ માટે યોગ્યતા એ પર્વાય સખદ છે જેમ સખ્યતાંત્રના શુદ્ધ મંત્રો ધારણ પ્રકટાવી શકે અને નિર્વિઘ્નપણે મોઢાથી સકલ તે માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે ધર્મતાંત્રમાં ઈ સખદને ખદશે પ્રણવ સખદ છે. એકાદને પ્રણવ તા માટે કહેવામાં આવે છે? પ્રકર્ષે જનવદ્દેતિ પ્રણવઃ એનામાં વશેષે કરીને નવા નવા ભાવ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તે માટે એને પ્રણવ કહેવામાં આવે છે. વળી પ્ર પ્રવચન ચર્ચા, તમારો (સંસારરૂપી પ્રપંચ-તમારો નહીં) જેનો આશ્રય લેવામાં આવે તો સંસારરૂપી પ્રપંચ તમારો રહે નહીં અર્થાત તમે સંસાર તરીકે જાવ એ ભાવ જતાવવા માટે પ્રણવ સખદની યોગ્યતા છે વળી પ્રકર્ષે જનવદ્દેતિ પ્રણવ જેના પ્રમાણે વધી જતો એક પણ ભાવ સદૃશ પણ સમજવામાં આવે આવે નથી જાય છે માટે એને પ્રણવ કહે છે. પ્રણવને “તાર” વેદાદિ એ નામોથી પણ કહેવામાં તથા યોગ્યતામાં આવે છે “તાર” એટલે તારનાર. જે તારી શકે છે તારે છે તે “વેદાદિ” એટલે જેના વડે વેદની શરૂઆત કરવામાં આવે છે (ઈ અગ્નિમીટે યૌરહિતમ્ યજ્ઞસ દેવહુતિવજમ્) એક કરતાં એ વધારે જળવાન તેથી ઉત્તરોત્તર વિશેષ સંગમ-સંયોગમાં વિશેષ જળ પાંચ મળે ત્યાં પંચાપતન કહેવાય પરમેશ્વર પ્રત્યક્ષ છે એમ કહેવાય ત્યાં ત્રિવેણી સંગમ થાય છે ત્યાં પવિત્રતા ઘણીજ હોય છે ત્યારે ત્યાં પંચવેણીઓ મળતી હોય પંચવેણીઓનો સંગમ થતો હોય તે ધર્મ તો કેટલુંક પવિત્ર હોતું જોઈએ.

ઈ એ પ્રણવ નામ છે. એ જગવાનના નામ સાથે જથા પાંચ વેણીઓ જોડાય ત્યાં કેટલી પવિત્રતા હોઈ શકે? એવા નામવાળો શાહુકાર કેવી ઉત્તમ પ્રકારની યોગ્યતા વાળો હશે?

પ્રણવ એક નામ “અવિનુક્ત” છે. તા માટે પ્રણવે અવિનુક્ત કહેવામાં આવતા હશે ત્યારે એનો સંબંધ પામેલા એના અનુચ્છેદને પાંચ વેણી ભક્ત જતોતે જો આપણે કુક્ત કદીએ છીએ કારણ કે તે પ્રણવ આપણાથી એક પ્રથકે મીનીટ પણ જુદો પડી શકેતો નથી અહોનિરા આપણી સાથે જોડાયેલો રહે છે.

આપું ચેતન તેનું નામ “અવિનુક્ત.”

તમારો છોડશે પણ કુદે નહીં એવા દયાળુ પરમાત્માનું તે નામ છે. આપા પરમાત્મા આપણી પાસે પંચ વેણીનો સંબંધ માને છે એજ ચાપણ આપણે તેને ચોપવાની છે.

ઈ કારમાં અકાર વકાર અને મકાર રૂપ ત્રીવેણી પણ છે કારણ કે એ તેના ત્રણ ખંડ છે. તેમાં સાત વેણી પણ છે. પરંતુ હું અત્યારે પંચવેણીનીજ વાત કરવા માતું છું જેનો સખદ તેવેજ અર્થ કરશે તો સોડહં મહા વાક્યનો પથારી અન્વય કરી શકશે. આ મહા વાક્યમાં પંચવેણીનો અન્વય કરવાનો છે.

અતિ અગમ્ય છતાં અતિ સરલ આ અન્વય છે. આપણી પાસેની એવી કદ પાંચ વસ્તુ-એનો આપણે પ્રભુ ચરણમાં યોગ કરી શકીએ? આ સવાલનો આપણે ઉકેલ પાડવાનો છે.

આપણી શી શી ચાપણ છે તેનો આપણે બરાબર ખ્યાલ બંધવોનો છે. અને પછીજ આપણે તેનું નિધાન પ્રણીધાન કરવાનું છે. આપણે આપણો હૃદયરૂપ પ્રકારની ચાપણ સંધરે છે તેનો વિચાર કરી લઈએ

કદ પાંચ પ્રકારની યાપણુ તે સખે છે. તે બાણી કદએ તો આપણે કદ પંચવેણીને સચોટ કરવો તેની સમર્થતા પ્રાપ્ત થઈ શકે, અને પંચી તે પંચવેણી આપણામાં છે કે નહીં તેના નિર્ણય કરી શકીએ.

ૐ - જમ ૯ દસ પ્રણવનાં અંગે.

મંકાર વકાર મકાર (આવ્ય અંગે).

મધે માત્રા વિદુ (અશ્રાવ્ય-અંતર આવ્ય અંગે. (અનુ આવ્ય અંગે)).

આ પ્રણવ આવ્ય છે. તેમ અંતર આવ્ય પણ છે. આપણે બીજા સાંભળી શકે તેમ પુરશે સારિપણુ તેના નાદ ઉચ્ચારણુ કરી શકીએ કેાદની ન સંભળાવણું હોય તો આપણા મનમાં પણ તેનું ઉચ્ચારણુ નાદ રચુકાર કરી શકીએ અંતર આવ્ય હોય છે. ત્યારે સાથે સાથે અશ્રાવ્ય પણ હોય છે.

અર્થે આ આવ્ય હોય છે ત્યારે સાથે સાથે અનુ આવ્ય પણ હોય છે. દોરણું કે ઉચ્ચારણુ થઈ રહ્યા પછી પણ તેનો રચુકાર ફેરવીને વારં સુધી રહે છે આ અંતર આવ્ય થઈ ત્યારે મુકામી બિંદુ સંપ્રદિત્ત રૂપ પાંચાય છે તેથી પ્રણવના પાંચમાં અંગે. બિંદુ કહેવાય છે.

પ્રણવની જોડી શ્રાવ્ય અનુભવાય છે તેવેશ્વર દર્શવણુ છે ૐ એ પ્રણવનું ચિત્ર છે. જોડીને ગમ હોય છે તેઓને આ ચિત્ર ઉઠવી શકે તેમ છે. બીજા અમ વગરના તો માત્ર ચિત્રની મારફત તેને જોઈ શકે ન તેનું ઉચ્ચારણુ કરી શકે ન તેનાં અંગે અમર અર્થને જોઈ શકે તેઓ આ પ્રણવ બહુ તારક બહાને દસ-રપમાં મુકામાં આવ્યા છતાં ઉઠી ન શકે તેમના પિત્તનો ન હોય છે.

આપણે ૐ નામ સંગા વાજો તેના ઉપર અખંડ સત્ય હોવાનો આશય છે તેનામાં આપણે પંચ વેણી જોડવાની છે. તે નિત્ય સિદ્ધ અખંડ સત્ય હોવાં જોડેએ આ પંચવેણી તે કદ ?

આપણી પાસે નિત્ય સિદ્ધ એવી કદ પંચ પ્રવાહ વેણીઓ છે કે જે આપણે દુર્ભાગે નિત્ય સિદ્ધ હોવા છતાં જાણતા નથી. ૐ કારની અમાત્રા સાથે મળી શકે તેવી આપણી પહેલી નિત્ય સિદ્ધ વેણી આપણું શરીર છે. આપણા જન્મની સાથે આપણામાં પ્રાણ સંચાર થતાંની સાથેજ તે આપણને પ્રાપ્ત થયેલી છે છતાં તેનું અસ્તિત્વ મદત કે સિદ્ધ આપણે જાણતા નથી તે આપણી એક યાપણુ આપણા અપ્રતિમ પ્રણને યરણે આપણે સોંપવાની છે.

ૐ કારની ઉકાર માત્રાની સાથે સંબંધ રાખનાર આપણી-મીજી મીલકત આપણા કરી રહી વધારે કિંમતિ આપણા અસ્તિત્વની સાબિતિ કરાવી આપનાર આપણું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખનાર આપણી પ્રાણ માયા રૂપી દિતિવાવેણી.

આપણે પરમાત્મા સાબુકારને તાજે કરવાની છે. ૐ કારની મકાર માત્રા સાથે આપણા મન રૂપી-અતિવાવેણીનો યોગ આપણે કરાવવો છે. મન વગર મનુષ્યત્વ નથી. પ્રાણ કરતાં વધારે મુલ્યવાળું તે આપણું મન છે. જેના પડે આપણો જંધ મોક્ષ નિર્ણય થાય છે. આ આપણું અનુભવ મન આપણે પ્રભુ યરણમાં સમર્પવાનું છે ૐ કારની અર્ધ માત્રા રૂપી ચતુર્થ વેણી સાથે આપણે આપણી બુદ્ધિ માયા મેળવી રેવાની છે. મનુષ્ય જન્મમાં બુદ્ધિનો વારસો આપણને પ્રભુ તરફથી પ્રાપ્ત થયેલો છે.

પ્રભુ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. અને બુદ્ધિ જ્ઞાનની ઉત્પાદક છે માટે બુદ્ધિથી અમૂલ્ય હીરો આપણે પ્રભુ કંઠમાં પહેરાવી દઇ આપણાં તમામ પુરુષાર્થોના પરમાત્મામાં લય કરવાનો છે. પ્રભુવની નાદ અગર બિંદુ માયા સાથે આપણે આપણા જીવનનાં સર્વ પુરુષાર્થોના ફળરૂપ આનંદ માત્રારૂપી પંચમ વેણીનો આપણે સંયમ કરવાનો છે આવી રીતે સર્વ કર્મ તથા કર્મફળનો પરમાત્મામાં ન્યાસ કરવાથી આપણે નિધાન નહીં પરંતુ પ્રણિધાન કરીએ છીએ એમ કહેવાય છે.

કઈ એ સમજના ઉચ્ચારણ સાથેજ આપણી સર્વ ક્રોધ ક્રિયાઓ અને તેમનું ફળ તેનું નિધાન નિરપેક્ષ બુદ્ધિથી પ્રભુના ચરણમાં કર્યાં કરવું એજ ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે કર્મ અને તેના ફળનું નિધાન આપણા પોતાના જીવનમાં કરીએ તે જીવનિધાન કહેવાય છે કચ્છરમાં નિરપેક્ષબુદ્ધિયો કરીએ તો કચ્છર પ્રણિધાન કહેવાય છે.

છેવટમાં આપણે એકજ સવાલ રહે છે તે એ કે આપણા સાહુકાર પરમાત્મામાં એવાં કર્યાં લક્ષણો-ગુણો છે કે જે ખડકાપત્ત નહીં તેવા છે. અને જેથી કરીને આપણા તરફથી આવા પ્રકારના પ્રણિધાન માટે તેમને લાયકાત પ્રાપ્ત કરાવે છે તેને જવાબ શાસ્ત્રીએ આપેલો છે અને તે એ છે કે પરમાત્મા પાસે દશ અવ્યયો છે દશ મુણિનાથ છે. જ્ઞાન વિરાગ શેઠર્થ તથા સત્ય ક્ષમા વૃત્તિઃ સુષ્ટુરં માત્મ સંયોગોઽધિષ્ટાનુલ્લેખ વર્જિતાગિ અન્વયાગિ નિર્લંપિત્વંતિશંકરે પરમાત્મામાં જ્ઞાન છે, જ્ઞાન બળ છે પણ જ્ઞાન મદ નથી; જ્ઞાન સાથે વિરાગ છે પરંતુ નિર્માલ્ય વિરાગ નથી. વિરાગ સાથે શેઠર્થ છે પણ તે ભોમ વિદ્યાસ રહીત છે. તપે શુદ્ધ શેઠર્થ છે અને તપ સાથે સત્ય છે સત્ય હતાં અવિવેક નથી પરંતુ ક્ષમાએ શુદ્ધ સત્ય છે.

દોષ પાપ દુઃખર્થ તરફ ક્ષમા દષ્ટિવાળા છે અને તે ક્ષમા પણ જેવી તેવી નથી નિર્લિપ્ય કૃતિથી શુદ્ધતઃ. સહનશીલતા તિતિક્ષાની પરાકાષ્ટા શુદ્ધ ક્ષમાથી ભરેલા છે સામાન્ય સાહુકારની માફક ચાપલુજ પાછી આપે તેવા નથી પરંતુ સરજન કરવાની અગાધ શક્તિ ધરાવતા હોવાથી ધાપણ કરતાં વિશેષની જરૂર જણાય તો પોતાની વાપરી પુરી કરી આપે ને પાછો ઉપયોગ પુરતી તમામ વસ્તુ પેદા કરી ઉદારતાથી નિઃસ્ક્રોધ બાવે આપે તેવા હયાણ છે. એ ઉપશંત પોતાનું સ્વરૂપ મધાર્થપણે સમજનારા છે. પેતે પોતાને પૃથુપણે જાણનાર છે અને તે ઉપશંત સૌથી શ્રેષ્ઠ અને અતિવ પ્રભાવશીળ તેમની શુણ્ણ એ છે કે તેઓ સર્વ ક્રોધ વસ્તુ ઉપર સામાન્ય ભોમથી રાકે છે. અધિષ્ટાતા યદ્ય શકે છે, ક્રોધ જગ્યાએ એમની આજી ન શરતી હોય એવું નથી.

આવા અપાદ અને અવ્યય સામર્થ્ય પ્રભાવ વૈભવ સત્તાના બળવાળા પુરુષોત્તમને ત્યાં તમામ ધન તમે નહીં મૂકી આવો તો બીજા કોય વધારે લાલક વધારે સારો સરાફ તમે શોધી શકશો? બીજા તો રેવાળીયા નિવડશે અને તમારી મુડી મળથીજ ખોધ બેસશે. ને, તમે આ સાહુકારને તમારી દોલત ધીરશેા ધીરશેા એટલું તો નહીં પરંતુ આપી દેશેા તો તમને સત્વર સહઅપા બદશેા આપશે એટલું તો નહીં પરંતુ તમને બીજા કોયેક વધારે અધિકાર આપશે તમને ધ્યાન બદશેા આપશે એટલું તો નહીં પરંતુ તમને બીજા કોયેક વધારે અધિકાર અને તેની સિદ્ધિ આપેા આપ પ્રાપ્ત કરો યોગનો સમાધિ યોગનો અવિગિહન અમૂલ્ય આધકાર અને તેની સિદ્ધિ આપેા આપ પ્રાપ્ત કરો અને જે યોગીઓના યોગથી નહીં મેળવી શકાય તે આ કિંવા યોગની પદ્ધતિથી અતિસુલભ પ્રાપ્ત થશે. ઇતિથિવં,

કચ્છરલાલ જીવાલાલ.

સંગીત મહિમા.

શુદ્ધ ભાવનાઓથી પરિપૂર્ણ, રસોત્પદક તેમ તાન અને સ્વરથી ગવાયેલા સંગીતનો કેવો અગ્રણ્ય પ્રભાવ પડે છે તે નીચેના પદ્યો જણાશે.)

રામ-લીમપલાસ (નિતાલ)

રે ગાયન ! તું ખરે, કરે આનંદિત જનને,
 સોક ભીતિ તું હરે, દીગે વિશ્રાંતિ મનને; ૧
 નિર્ભય બુદ્ધિ કરે, વળી નિજ જ્ઞાન વધારે,
 ખલ લપટ નાસ્તિક એ સહને તુંજ મુધારે; ૨
 નિરાવશ કરે ખાળ, દાળથી રહેતાં રહતાં,
 અસર કરે ગંભીર, વીર રણક્ષેત્ર વિચરતાં; ૩
 શાંત કરે શરવીર, કાયરને શૂર બદાવે,
 રસિક જનોનાં હૃદય, ખરે તું તુંજ ડોહાવે; ૪
 સજા ચિત્રમય કરે, પ્રભુ ગુણગાન કરાવે,
 ખેડુ યોગી આહીર, બકતને મરત ખનાવે; ૫
 મુસાફરી એકાન્ત તણે, તું મિત્ર ગણાયે,
 હરણ નામ તું યતી ખરે જગમાં વસે યાયે; ૬
 કોપલ ટહુકા રાગ, ખાગને ખહુ સોભાવે,
 છુલછુલ મેના ખરે રસિક રસપાન કરાવે; ૭
 ઉત્તમ વળી તુંજ સકિત ભકિતનું માન કરાવે,
 નિદ્રિત નદ વિચાર, તેજ તું પુનઃ પ્રગટાવે; ૮
 સિંધુ સરિતા વળી કુદરત સહ ગાયન ગાંતી,
 મનજી ચકી દુઃખી જન તણાં સજી દુઃખ સમાતાં; ૯
 જયમ સાકર પદ સંગ, જળી જે રંગ ખતાવે,
 વાવ નૃત્ય સહ ગાન, જ્ઞાન અજાતજી કરાવે; ૧૦
 નૃવરસથી જરપૂર મધુર મંજુત ગણાયે,
 ગાયન અનુપમ નૂર રમણ અદ્ભુત ગણાયે; ૧૧
 રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી,

આદર્શ જીવન.

આદર્શ જીવન જીવતું એવી દરેક મનુષ્યની સ્વાભાવિક હજી છે. કુદરતનાં સત્યોનો અભ્યાસ આપણને આ કામમાં ધણે લાભદારી થાય તેમ છે. આપણે આદર્શ પ્રમાણે આપણું જીવન બનાવવા મથીએ છીએ, અને તેમાં ધણીવાર આપણે પુરેપુરી સફળતા મેળવી ચકતા નથી. આપણા જીવનનો પરમાત્મ જીવન સાથે શો સંબંધ છે, તે જે પ્રમાણમાં આપણે બરાબર રીતે સમજી શકીએ, તે પ્રમાણમાં આપણને આ કામમાં વિજય મળવાનો.

આ વિશ્વમાં આપણા અને પ્રભુના સંબંધ વિષે જે માન્યતાઓ છે, અને તે બંને પૃથ્વી હોય એક બીજાને ઉપકાર કરે છે. પ્રભુ વિશ્વવ્યાપી છે. ધર્મી સર્વે બૂત માનના હૃદયમાં રહેલો છે પણ તેની સાથે ધીમે સિદ્ધાંત એ જણાવે છે કે પ્રભુ વિશ્વાતીત છે. કાળોદય કવિ-વિક્રમોર્વશીય નાટકમાં જણાવે છે તેમ વ્યાપ્ત દિવસે રોડમી આ પૃથ્વી અને સ્વર્ગમાં વ્યાપીને જુદો હોય છે. અર્થાત્ તે વિશ્વવ્યાપી અને વિશ્વાતીત છે. સામાન્ય મનુષ્ય તો એમજ કહે છે કે પ્રભુ વિશ્વવ્યાપી હો કે વિશ્વ તીત હો-આ બંને તત્ત્વોના ફટ પ્રશ્ન છે. તેનો માત્ર દરોજના જીવન સાથે શો સંબંધ છે ?

આપણે આ લેખમાં એમ વિચારવાને પ્રયત્ન કરીશું કે આ પ્રશ્નને આપણા જીવન સાથે આપણે ધારીએ તો કરતા પણ ધણે મુદ સંબંધ છે.

પ્રભુને કેવળ વિશ્વાતીત માનવાથી આપણું વિશ્વ જડ બની જાય છે. પ્રભુ એક હારીમર હોય અને તે આ વિશ્વ-ખતારવાને અવગ્રહ એસી મરો હોય એવી ભાવના તેમાંથી જન્મે છે.

પ્રભુને વિશ્વવ્યાપી માનવામાં એક લાભ છે. આ દૃષ્ટિબિન્દુથી આ વિશ્વ એ પ્રભુનું સ્વરૂપ અને છે પ્રભુના એક ભાગરૂપ બની જાય છે. આ વિશ્વ એ પ્રભુનો એક ભાગ છે, પણ પ્રભુનું સર્વસ્વ નથી. જેવી રીતે હાથ એ હરીરને વિભાજ્ય છે પણ હરીર નથી, તેવી રીતે આ વિશ્વ પ્રભુનું અંગ છે પણ અખિત પ્રભુ નહિ. તેવીજ રીતે મનુષ્ય વિશ્વનો એક ભાગ હોવાથી જેવી રીતે જળબિન્દુઓ દરિયાના ભાગરૂપ ગણાય, તેમ મનુષ્ય પણ પ્રભુના એક ભાગરૂપ છે. તે જળ બિન્દુ દરિયારૂપ થશે, પણ આત્મારે તો ભિન્નતા છે, છતાં તે જળબિન્દુઓ એ સમુદ્રના સ્વરૂપના છે, સમુદ્ર સાથે સંબંધિત છે, એની ના પાડી શકાય નહિ. તેવીજ રીતે દરેક મનુષ્ય પ્રભુનું અંગ છે, અને પ્રભુરૂપ થવાનો છે. સ્વરૂપે પ્રભુ છે, પણ તેણે હજી પ્રભુત્વનો સાક્ષાત્કાર થયો નથી. આ દૃષ્ટિથી આપણે કહી શકીએ કે આપણે પ્રભુમાં છીએ છીએ હરીએ શરીએ છીએ, અને આપણું અસ્તિત્વ પણ પ્રભુમાં છે. આપણે એક જીવનના દિવ્ય વિભાગો છીએ. આપણે સર્વે બનતા છપ્પેરો છીએ. આથી આપણને-આપણા દિવ્ય સામર્થ્યનો ખ્યાલ આવે છે, અને પ્રભુ જેમ અમર છે, તેમ આપણે પણ અમર છીએ, આથી આપણને-આપણા દિવ્ય સામર્થ્યનો ખ્યાલ આવે છે, અને પ્રભુ જેમ અમર છે, તેમ આપણે પણ અમર છીએ, એ બાબતમાં આપણે નિર્ભય બનીએ છીએ.

પ્રભુ સંબંધી ખ્યાલ બાંધવામાં આપણે આપણું મનુષ્યત્વ તેને અર્પી, પ્રભુને સારામાં સારા ગુણવાળો મનુષ્ય કલ્પીએ છીએ. પણ આ એક ભ્રાન્તિ છે. વસ્તુતઃ તેના દિવ્યત્વનો ખ્યાલ લાવી તે દિવ્યત્વ આપણે મનુષ્યને અર્પણ કરવું કે મનુષ્ય એ પ્રભુની પ્રતિકૃતિ છે, અને મનુષ્ય પ્રભુ થવાને સરળરેલો છે.

પ્રભુના વિશ્વવ્યાપીપણું તેને સત્ય વાત હોય તો તે વાત આપણે મનુષ્ય સ્વભાવનું પુષ્કરણ કરી સિદ્ધ કરીશું. મનુષ્યમાં આપણે અનેક દિવ્ય ગુણો જોઈશું. આપણને સાધારણ રીતે લોકોના દોષ જોવાની રેવ પડેલી હોવાથી, દિવ્ય ગુણોમાં મનુષ્યની સામાન્ય મીસકત છે, એમ સંભવી કેટલાકને આશ્ચર્ય લાગશે પણ તે જ્યાં જ્યાં આપણે મનુષ્યના બહારના અગ્રિય અને સુખ ઉપજાવે તેવા દોષોની પાછળ જોઈશું તો આપણે મનુષ્યની દિવ્યતાનો જરૂર ખ્યાલ આવશે આ અગ્રિય અને સુખ ઉપજાવે તેવા દોષો પણ જેવી રીતે મકાનને વારતે પાળતી જરૂર છે, તેવી રીતે મનુષ્યના વિકાસમાં એક જરૂરનું રૂપ છે.

મનુષ્ય પોતે દિવ્ય છે, એનો મોટો પુરાવો એ છે કે, તેને ચોતાની નિર્બળતાનું જ્ઞાન હોય છે. જો તેનામાં પ્રભુત્વ ન હોત તો ચોતાની નિર્બળતા પ્રત્યે તે તદ્દન અધ હોત. ફ્રાન્સીસ હકે છે કે “ધારો કે આપણે અધમ છીએ, પણ આપણી અધમતાનો ખ્યાલ આપણને ક્યાંથી આવ્યો?” આપણી અંદર દિવ્ય તત્ત્વ છે, મોટેજ આપણને આપણી અધમતાનો ખ્યાલ આવે છે, કદાચ દિવ્ય તરવજ દિવ્યતાનો ખ્યાલ લાવી શકે. વાદ્ય કદાપિ ચોતાને ધાતકી માનતો નથી; થોડો ચોતાના અજ્ઞાન વારતે કદાચ ચોતાને ધિક્કારતો નથી. હુકરને ચોતાની લેબીહદત્તિ મોટે કદાપિ અજ્ઞાતાપ થતો નથી. પણ મનુષ્ય ચોતાનું ધાતકીપણું રચીકારે છે, પોતે અંજાન છે, એમ કહીએ છે, અને ચોતાના લેબ મોટે શરમીદો જાને છે. અને આ રીતે તે ચોતાની દિવ્યતા સિદ્ધ કરે છે, વળી ચોતાના દોષ જોઇ મનુષ્ય બેસી રહેતો નથી, પણ ચોતાની નિર્બળતાએ-ખામીએ દૂર કરવાને તે પ્રયત્ન કરે છે, તે પણ તેની દિવ્યતાનો પુરાવો છે બધી વિકાસકર્મનો કૃતિદાસ એ પૂર્ણતા મોટેના મનુષ્યનો પ્રયત્ન છે. અંદરથી મનુષ્યને દિવ્યતા તરફ જવાનો વેગ આવે છે, કારણ કે પોતે દિવ્ય છે. જેવી રીતે મેષનું જિન્દુ સમુદ્ર તરફ-ચોતાના મૂળ તરફ જવા પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, તેવીજ રીતે દરેક મનુષ્ય ચોતાના દિવ્ય પિતા-પ્રભુ તરફ જવા અનિવાર્ય રીતે ખેંચાયા હતા.

જો આપણને પ્રભુ વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલા છે, એ સિદ્ધાંતનો જરાબર ખ્યાલ આવે, તો પછી પ્રેરણા એટલે શું? તેનો ખ્યાલ આપણે બાંધી રાખીએ, અને આપણે પણ પ્રેરણા તથા આદર્શ જીવન ગાળી રાખીએ.

જો લોકો વિકાસ કરને માનવા નથી, પણ એમ ધારે છે કે પ્રભુએ એકએકે આવી સંપ્તિ રચી તેઓ તે સાથે એમ પણ માને છે કે અમુક વ્યક્તિઓને પ્રભુએ પ્રેરણા કરી, અને તેમને જે ઉપદેશ આપ્યો, તે પ્રેરણા પામેલા સ્વયંચાલે પ્રતિષ્ઠ થયે. પણ આ સિદ્ધાંત વાતળી નથી. એમ મનુષ્ય રમકડાં બનાવે, તેમ પ્રભુએ કામને સંત બનાવ્યા અને કોઈને પાપી બનાવ્યા, એ આનંદ, એ પ્રભુ ઉપર ધાતકીપણનો દોષ ગ્રહણ કરવું છે. એક બાજુ મનુષ્ય અને બીજી બાજુ પ્રભુ. વચમાં પેગંબર તે એકએક પ્રકારી આવેલો તેને અને મનુષ્યને મોઢ પણ જાતને

સંબંધ નહિ, તે અનુપર વ્યક્તિને પ્રભુએ પ્રેરણા કરી અને તે બોલ્યો તે કાઠ પશુ ચિમ્પ ઉપર અભિષેક સત્ત્વ ન બોલ્યો હોય, અથવા તેણે પોતે પણ સત્ત્વનો અમુક અંશ પ્રાપ્ત કર્યો હોય, એવું જો કાઠ હોવા બહાર પડે. તો તેને નાસ્તિક ગણવામાં આવે.

અમુકજ કાળમાં અમુકજ વ્યક્તિને પ્રેરણા થઈ, તે પછી કાળને થઈ શકે નહિ-આવી મૌન્યતા થવા ધર્મોમાં આવે છે, તે પ્રભુનાં દયાળુપણાનો અને ન્યાયોપણાનો વિસ્ફોર હોય છે. પ્રભુ સર્વ કાળમાં અને સર્વ સ્થાનમાં કામ કરી રહ્યો છે. તો આ સમયમાં પણ કેટલાંક વિદ્વાંસ પામેલાં મનુષ્યો પ્રભુ તરફથી પ્રેરણા પામી શકે, તેમાં આશ્ચર્ય શું? જોનાં હશે છે કે હાલ મોક્ષનાં દ્વાર બંધ થઈ ગયાં. ખ્રિસ્તીઓં હશે છે કે કાષ્ટકર્તૃ વ્યાકતવ અનુપમ હતું, તેમ અને કેવળ તેમ પ્રભુનો પુત્ર હતો. મુસલમાન બાઈઓ જાણાવે છે કે હજરત મહમદ સાહેબ પ્રભુનો તરફથી હોવા પેશબર હતા. અમુકજ દેશમાં અમુકજ ધર્મમાં મદાન પુરવો પેલા યાજ, તેમ માનવું એ પ્રભુનું અજમાન કરવા જેવું છે-જે હિંદુઓ એમ માને છે કે કુરોપીઓ તરંગાન સમગ્ર શકે નહિ, અથવા પ્રભુના સંદેશવાહક થઈ શકે નહિ, એ તો અમારોજ દક્ષ છે, તેમજી જાગવડગીતાના ૧૮માં અધ્યાયમાં જ્યાં શીકુજી હશે છે કે, હમર સર્વમૂર્તનાં હૃદયોડહુંવં તિષ્ઠતિ ઉપર સર્વ પ્રાણી માનવા હૃદયમાં રહેલો છે, તે શ્લોકાર્થ ઉપર હડતાલ મારવી જોઈએ, જ્યારે માનવા કરનારાએ બીજા બારી દ્વારા આવેલા સુધના પ્રકાશનો અનાદર કરી સુધના પ્રકાશથી વંચિત રહે તો તેમાં દોષ કેનો?

પ્રેરણા પામેલા પુરોહિ દરેક ધર્મમાં, દરેક દેશમાં, અને દરેક સમયમાં થયા છે. છે, અને આવૃથમાં પણ યશો આવી વીચારજોઈએ અંગીકાર કરનારનું હૃદય વિશાળ અને છે.

આપણે પ્રેરણાનો ખરી અર્થ સમજીએ. જોઈએ છપરી જીવનનો પ્રવાહ મનુષ્યના જીવનમાં વહેવા લાગે, ત્યારે પ્રેરણા ઉદભવે છે. અને જે પ્રભુમાં મનુષ્ય સર્વ જીવનનું ઐક્ય સ્વીકારે છે, અને સ્વાર્થથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરે છે, તે પ્રભુમાં તે પ્રેરણા તેનામાં સંભવે છે. મનુષ્યમાં જે પ્રભુનું જીવન વહી રહ્યું છે, તે જીવનને તિવ બનાવવું તેને વેગ આપેલ, એવું નામ પ્રેરણા. જેવી રીતે એક નાની મીઠુમાલીને પ્રદાપ્ત કરી મોટો અગ્નિ પ્રકટાવવામાં આવે, તેવી રીતે મનુષ્યમાં રહેલા દિવ્ય સુલિંગને પ્રદીપ્ત કરવાથી આ પ્રેરણા પ્રકટી નીકળે છે પ્રેરણા થતાં મનુષ્યનું દિવ્યતત્ત્વ જાગૃત થાય છે. જીવનના ઐક્યનો અનુભવ થવા લાગે છે, તેનામાં અદૃશ્ય દયા પ્રકટે છે, અને મનુષ્ય મનુષ્ય મરી અતિમનુષ્ય અથવા દેવી મનુષ્ય બને છે. મારે પ્રેરણા એ પ્રભુનું કામ નથી, પણ મનુષ્યનો ખાસ પ્રયત્ન તેને વાસ્તે આવશ્યક છે. ઉપનિષદોમાં લખ્યું છે કે જેનાપર પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે, તેને પ્રભુ પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ બતાવે છે, પણ આ પ્રસન્નતાનો આધાર પણ તે જીવની પવિત્રતા અને આત્મસંન્યમ તથા સર્વ જીવો પ્રત્યેની અપૂર્વ દિલ સોજીવર રહેલો છે. કેટલાક જીવોમાં જ્ઞાન જહુ થોડું હોય, પણ જો તેમનામાં બીજા જીવો પ્રત્યે સહાનુકૂળિ હોય છે, તો તેઓ તેમના તે સુદને લઈ મુક્ત જાન્યો કરતાં આગમવધી બન છે, કારણ કે પ્રભુ તેમના હૃદયના પ્રેમને સ્વીકારે છે.

અમુક ધાર્મિક કામ કરનારા અથવા ધાર્મિક કેમકેજ પ્રેરણા પામી શકે, એ વિચાર થવો સંકેપિત છે. ખરી વાત તો એ છે કે જે હોર પેલાની વચાહ તથા ખરી મહત્તાતને દિવ્ય

પ્રજાની પ્રશાસિકા થઈ શકે, તે સર્વ પ્રેરણા-પામેલા ગણી શકાય. જેઓને મનુષ્યભૂતિ પ્રત્યેનાં પ્રેમને લીધે મનુષ્યોનાં દુઃખનો ખેલો ઝોટો કરવા હાડમારી ગરીબઈ અને દુઃખ મોગ્યાં છે, તે સર્વ-પ્રેરણાત્મક જીવનવાળા ગણી શકાય. આ પ્રેરણા એ કેવળ ધાર્મિક પ્રકૃતિવાળાનાં ખાસ અધિકાર નથી. વળી વરતુતઃ ખરો ધર્મિષ્ઠ મનુષ્ય કોણ ? જે જગતની સેવા અર્થે જીવે છે તેજ જગદ્વિદ્વાંસ માત્રનો મોક્ષાય માત્રાનં જુદોમિ રવાદો જગતના દિલને ખાતર અને આત્માના મોક્ષને ખાતર જે પોતાનો જીવ અર્પણ કરે છે, તેજ ધર્મિષ્ઠતાનો દાવો કરી શકે હૃદમાં ધર્મિષ્ઠ મનુષ્ય તેજ ગંધાર્ય કે જે મનુષ્ય ભૂતિને પ્રકાશ આપે છે, જે લુપ્ત્યતિ મોક્ષન આપે છે, અને પતિતોનો હાથ ઝાલી ઉદ્ધાર કરે છે, જે ત્રાસ પામેલાઓને વારતે શુદ્ધ કરે છે. જે પોતાના જમાના કરતાં વિચારમાં આગળ વધેલો હોય છે અને પોતાના વિચારો અને વલ્લુસાર કાર્યો મટે જે સોઢો તુરંથી નિંદા અને ઉપહારમનો બદલો મેળવે છે, જે અમુક સિદ્ધાંતને સાર-પછી તે શુદ્ધિની ખામીને લીધે મુખ્યોધ ભયો પલ્લુ હોય છતાં પણ કોઈ સિદ્ધાંતને સાર જે પોતાની જાંઘીનો ભેગ આપે છે, તેજ ખરો ધર્મિષ્ઠ મનુષ્ય ગણી શકાય.

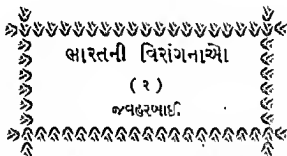
આજ મનુષ્યો પ્રખ્યાત હોય કે અજ્ઞાત રિચિત્તિમાં પડ્યા હોય, પ્રતિષ્ઠિત કે તિરસ્કૃત હોય, ઉચ્ચ કે હ્રસ્વ ધર્મને અંગીકાર કરનાર હોય કે, સર્વ ધર્મને તિરસ્કાર કરનાર હોય, છતાં તેઓ અરેખાન ધર્મિષ્ઠ મનુષ્યો છે. તેઓ મહાન્ પુરોહીતી ગણનામાં હતા રહેવાનેલાયક છે, કારણ કે તેઓ પ્રેરણા પામેલા છે.

સ્વતંત્ર-અમદાવાદ

તા. ૧૫-૧-૨૩

મણિલાલ ન. દોશી.

ખી. એ.

ભારતની વિરાંગનાઓ

(૨)

જવહરભાઈ.

આંતરવિશ્વલ એજ અધ્યપતનનું મૂળકારણ છે. આંતરવિશ્વલેને લીધેજ વીરભૂમિ રજપુતોનો ધ્વંસ થયો-મેરાઠ રાજ્યનો નાશ થયો. દુર્ભાગ્યે રાજા વિક્રમજીત તથા તેના સરદારો ૧ એક મહાપ્રલયકારી આંતરવિશ્વલ તરફ થયો. સરદારોની અવગણના કરી, નિકટ પકિતના ૨ તથા પદાતિકેને અપચાર્ય ગાનસૂચક અધિકાર આપી, રાજા તેમનો અનુરાગી બન્યો. આ મનુ વિષમય ફળ હુંક સમયમાં રાજાને મોત્યવું પડ્યું. આજ મનુષ્યો ઉપરનો રાજાનો પુરાજ સરદારોને દંડકસમ વિધિવા લામો. રાજાની કાર્મ પુરાજતાથી અસંતુષ્ટ થઈ, સરદારો

રાજ્યમાં શાન્તિ જળવવાની ચીવટમાં બેદરકાર રહેવા લાગ્યા. જે સરદારો 'મેવાડના ખાસમિત્રો' હતા, તેઓ રાણાના અનુચિત વ્યવહારને લીધે ચતુર 'કાર્ય' કરવા તત્પર થયા. અત્યાર સુધી તેઓ રાણાને હુકમ જળવવા તત્પર રહેતા, પરંતુ હવે તેઓ 'હુકમનો અનાદર' કરવા લાગ્યા. રાણા સરદારોને કોઇ પ્રસંગે કોઇપણ હુકમ આપે તો તેઓ તીવ્ર અવાજે એકઠી સાથે અર્થથી દહેતા કે 'હમે અપાત્ર મનુષ્યો સાથે મિત્રતા કરનાર અવિવેકી રાણાના તાબેદાર નોકર નથી."

મેવાડનરેશ વિક્રમજીત તથા તેના સરદારો વચ્ચે જે અગ્નિ બબૂલી ઉઠ્યો હતો, તે સહ-જનમાં હોલવાત જનમ તેવો નહોતો. જ્યોતના સંસ્પર્શથી જે દાવાનળ સળગી ઉઠે છે તે દાવાનળનું અરણ્યનો સમુજો નાશ કરે છે. મેવાડરાજ્યમાં પણ તેમજ બન્યું. જે વિક્રમજીતે જતે પોતાના પગ ઉપર કુદાડીતો ધા ક્યો તો પછી તે કેવી રીતે ક્યા મહામંત્રના પ્રભાવ વડે પોતાનો બચાવ કરી શકશે ? પહાડી લોકોએ અનેક પ્રકારે મેવાડરાજ્યમાં ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો. મેવાડના અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવથી મેવાડના આગ્રાજ્યવનિતા જુદ સર્વે અર્થતંત્ર પીડાવા લાગ્યા. કોઇપણ દેશમાં દંડકાંડ વિગેરે જે જે અનિષ્ટ આપત્તિઓ સંભવી શકે તે તે સધળીજ એકઠી સાથે મેવાડરાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરવા લાગી મેવાડરાજ્યમાં સર્વે રસે અરાજકતા (અધણી) પ્રસરી રહી.

આ તરફ ખીરે ધીમે ભારત વર્ષમાં મુસલમાનો પોતાના સામ્રાજ્યની સીમાનો દિવસે દિવસે વિસ્તાર કરતાં હતા. બહાદુરશાહ મુઝ્ઝરતનો મુવિખ્યાત રાજા હતો. અત્યારસુધી પોતાનું વેર વાળવાનો ઉપાય શોધ્યા કરતો હતો. રાણા વિક્રમજીતના પૂર્વજ વીરજેઠ જૂઓરાજે બહાદુર-શાહના પૂર્વજ મુઝ્ઝરશાહને ચિતોડના કારાગૃહમાં મળ્યુત લોખંડી બેડીઓ નાંખી દેઢ ક્યો હતો. બહાદુરશાહ અત્યાર સુધી પૂર્વજની શોચનીય ટેદી અવરથાને તથા સમ્રાટપદની મંબીર દસંકદા-દિનીને પોતાના હૃદયના અંતરહતલમાં અંતર્હિત રાખી રહી તક પ્રાપ્ત થતાં-ક્યો ઉપાય યોજના વાધી અંતરનો શોભ શાન્ત ચરો-ટેદી પૂર્વજનું વેગવાળી ચકાશે-તેનીજ પ્રતીક્ષા કરતો હતો. શહ જોતો હતો. આ સમયે રાણા તથા તેના સરદારો વચ્ચે આત્મ વિશ્લેષ ઉપરિચિત થયો હતો. બહાદુર શાહ ધ્યાન પૂર્વક તે તકનો લાભ લીધો.

અસંખ્ય મુસલમાનોની વિજયિની ફોળે સત્યાનાશ કાઢવાના કરાદાથી ક્રોધ ચઢવાને લીધે હનમત જતી પ્રચંડ વેગે રાણા વિક્રમજીત ઉપર આક્રમણ કરવાનો વિચાર કર્યો. રાણા તે સમયે જુનહી પ્રદેશમાં આવેલા લેવા નામના રથાનમાં રહેતો હતો. જ્યોત્સનાસી મુસલમાનોની નિર્દય ફોળે લેવા ફોરમાં રાણાપર આક્રમણ કર્યું ત્યાં હિન્દુ-મુસલમાન વચ્ચે ધોર ગુદ થયું. જે કે અસંખ્ય મુસલમાનોની સાગર સમી ફોળ વિક્રમજીતને એકસામુખ પરાજીત કરવા સમર્થ ન નિવડી, તો પણ એ સામાન્ય ન્હાતું પદાતક સૈન્ય ક્યા સુધી રાણાને સહાય કરી શકે ? ન્હાતું પદાતક સૈન્ય પાણીના પરપોટા પેડે મુદ્દલેવ રૂપી સામ્રાજ્યમાં મીઠા વિહીન થઇ ગયું. કાળક્રમે વિક્રમજીત હીનજલ (નબળો) થઇ ગયો. સરદારો તો પ્રથમથીજ રાણાને સંકટમાં ઊડી કનકન-ગરી રાજપુરીના રક્ષણાર્થે ચિતોડ તરફ પલાયન કરે ગયા હતા.

આ તરફ ત્યોડમાં ફરીથી મહાવિશ્લવ ઉપરિચિત થયો. બહાદુરશાહે લાલ્ચિમાં નામના એક મુરોલીય મોલ-દાજ દ્વારા ચિતોડને જમિસાત્ કરવા માટે એક શુભ માર્ગ કોપી કાઢ્યો. ચિતોડના દુર્ગની નીચેના ભોંયરામાં એક વિશાળ મુરંગ બોદતી તેને દાર મોળાથી

શ્રેષ્ઠ પૂજા.

અનુવાદક:—ધીરજી.

ગંગાને દક્ષિણ તીરે શ્રીગિરિની ઉત્તર ટેકરી ઉપર મહાદેવનું એક મંદિર હતું. સિન્ધુદી પશુનિના બાઇ વેદ હંમેશ તે મંદિરમાંના મહાદેવની પૂજા કરતો હતો. પૂજા કરીને તે જાય તે પછી મહાદેવનો પરમભક્ત એક વ્યાધ-શિકારી પણ આવીને દેવની પૂજા કરતો હતો. તેની પૂજાની સામગ્રી બહુ અદ્ભુત હતી. શ્રીગિરિના પનમાં દરરોજ તે શિકાર કરીને જ્યારે વાકી જતો, ત્યારે મારેલાં પ્રાણીઓ ધનુષ્ય ઉપર લટકાવી તે મંદિરની પાસે આવતો. મહાદેવની સામે તે મારેલાં પ્રાણીઓ સાખી ગંગા કિનારે જતો અને મોઢામાં જળ લાવીને તથા એક હાથમાં મેઘ ઝાડનાં પાંદડા અને ધીમળ હાથમાં ઝાંસ લઈ મંદિરમાં આવતો.

હંમેશના નિયમ પ્રમાણે આજ પણ વેદ પૂજા કરી ગયો હતો. તેની પૂજાની સામગ્રી થોડી ત્યા પડી રહેલી હતી. શિકારીએ તે સામગ્રીને પગલે ખસેડી મોઢાના જળથી મહાદેવને સ્નાન કરાવ્યું. તે પછી હાથમાંનાં પાંદડાં રિવની ઉપર ઘસાવ્યાં અને પ્રાર્થના કરી હે પ્રભુ, વધે મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. આ પ્રાર્થના કરીને મહાદેવને ઝાંસનું નૈરેધ ધરાવ્યું. શિકારીની પૂજા સામગ્રી વિચિત્ર હતી; છતાં તેની બહિત દૃઢ હોવાથી મહાદેવ તેના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થતા; એટલે સુધી કે તે પૂજા ન કરી ગયો હોય ત્યાં સુધી મહાદેવ સુખી થતા નહિ.

વેદ હંમેશ પૂજા કરવા આવતો, ત્યારે તે જોતો કે તેની પૂજાની સામગ્રી ક્યાંએ રહેલી હોય છે. તે વિચાર કરતો કે હું આટલી ઉત્તમ સામગ્રીથી વિધિપૂર્વક પૂજા કરું છું અને મેઘ પાપી અહીં આવીને તેને નાશ કરી નાખે છે ? અરે, ગમે તેવા પાંદડાંઓથી, અને મારેલાં પ્રાણીઓના માંસ જેવી અપવિત્ર વસ્તુથી પૂજા કરે છે ! એ દુટ્ટને શોધી કાઢી અવશ્ય શિક્ષા કરવી પડશે. આમ વિચાર કરી તે એક દિવસ મંદિરમાં છુપાઈ રહ્યો.

તે રાત્રિએ એજ શિકારી ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને ચોતાના રોજના નિયમ પ્રમાણે પૂજા કરવા લાગ્યો. મહાદેવ તેને દર્શન દઈ બોલ્યા—‘અરે, શિકારી, આજ તું આટલો બધો મોડો કેમ આવ્યો ? અત્યાર સુધી તું આવ્યો નહોતો, તેથી હું બહુ દુઃખી થતો હતો. મહાદેવનાં આ વચનો સાંભળીને વેદને તેમના ઉપર બહુ ક્રોધ અભ્યે; પરંતુ તે કાંઈ બોલ્યો નહિ.

શિકારી પૂજા પુરી કરી ચાલ્યો ગયો. વેદ મહાદેવને હંદેશીને બોલ્યો—‘પ્રભુ ! આ વ્યાધ હંમેશ પ્રાણીહંસા કરે છે. તે મહાપાપી છે. એનામાં વિદ્યા કે શુદ્ધિ કશું નથી. કેવા સાધનથી અને કેવી રીતથી દેવની પૂજા કરવી જોઈએ એ પણ તે જાણતો નથી. એની પૂજાથી પ્રસન્ન થઈ તમે એને દર્શન દીધાં, અને હું સાત્ત્વવિધિ પ્રમાણે હંમેશ તમને પૂજું છું, છતાં મને એક શબ્દ પણ કહી કહ્યો નથી. દર્શન દેવાની વાત તો દૂર રહી ! પ્રભુ, તમારી આ રીત તો બહુ અદ્ભુત ગણાય. હું કાંઈપણ રીતે તે સહન કરી શકીશ નહિ. આજ તમને હું સમ્પત્ત શિક્ષા કરીશ.—તમારૂં માથું હું તોડી નાંખીશ.

વેદના શબ્દો સાંભળી મહાદેવ હસીને બોલ્યા-‘વેદ, શાંત થા હું, શાલ સુધી’ રાહ જો તે પછી ‘મારું’ માથું બાંગનું હોય તો ‘ખુશીથી બાંગજો.’

‘જહુ સારું’ મહારાજ, શાલ સુધી રાહ જોઈશ. એમ કહી વેદ ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે સવારમાં વેદ નાહી ધોઈ આવ્યો અને પૂજા કરવા બેઠો; પણ એટલામાં તેણે જોયું તો મહાદેવના ચાયા ઉપર એક મોટો જળમય પડેલો છે, અને તેમાંથી લેડીની ધારા વહે છે. વેદ આ જોઈ વચ્ચે પામી બોલ્યો-‘અરે, મહાદેવના માથા ઉપર હું આ શું જોઉં છું? આવો ઉત્પાત આવ્યો કેવો છે? મહાદેવનું માથું આવ્યો કેવો ફેડી નાખ્યું?’ વેદ તાત્કાળ ગંગાજળ લાવી સધળું લોહી સાફસુદ કરવા લાગ્યો.

પેલો વ્યાધ પણ એટલામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. મહાદેવનું કુટુંબ માથું અને લોહીની ધારા જોઈ તેના હૃદયમાં એટલું ‘જહુ’ દુઃખ થવા લાગ્યું કે તે તેનાથી સહન કરી શકાયું નહિ. મનની વેદનાથી તે વ્યાધ પોતાનું ધનુષ્ય હાથમાં લઈ પોતાના શરીરનાજ ‘કેકડા કંદેરા’ લાગ્યો અને બોલ્યો-‘હાથ, હું છપતો હોવા છતાં મારા મગજનાને આટલું ‘જહુ’ દુઃખ? હવે આ પ્રાણુ રાખવાથી લાજ શો છે?’

ભરત વ્યાધનું આ કાર્ય જોઈ મહાદેવ જહુ વાઘવું પામ્યા અને વેદને કહેવ. લાગ્યા-‘વેદ, જો આ વ્યાધની ભક્તિ કેરી છે? તું ગંગાજળથી મારું માથું ધોવાનો પ્રયત્ન કરવા તૈયાર થયો; પરંતુ મારો ભક્ત આ વ્યાધ તો મારું કષ્ટ જોઈને પોતાના પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરવા તત્પર’જની ગયો! હવે તું જ વિચાર કરી જો કે હું આ વ્યાધની પૂજાથી કેટલો પ્રસન્ન થતો હોઈશ!’

મહાદેવની પાત સાંભળી વેદનું અગાન ટળી ગયું તેને ચાન પ્રાપ્ત થયું કે કેવળ શાસ્ત્રે પ્રમાણે સાંભળી સહિતે પૂજા કરવાથી કંઈ લાભ નથી. તેમ પૂજા એક છે. કે જેનાથી દુઃખકેત, ઉત્પન્ન થાય અને હંર પણ પ્રસન્ન થાય. *

જીવન-સંગ્રામ

(૨)

જીવનના અનેક પ્રસંગો પર મનુષ્યની કસોટી થાય છે. એ કસોટી આત્માની શુદ્ધિનું તેમજ સંઓમની તૈયારીનું સાધન બને છે. કેટલાક મનુષ્યો આવા પ્રસંગોની અવગણના કરી પોતાની જીંદગીને નિરર્થક બનાવી દે છે. પરંતુ જીવનની ખરી સાર્થકતા તો એ મુશ્કેલીને નિર્વિખે દૂર કરવામાં છે. સામાજિક કષ્ટોમાં તેમ સાર્વજનિક હેતુઓ પાર પાડવામાં અનેક પ્રકારનાં પુરોષ અમૂઢી

* જગાણી ‘સદેશ’ માસિક ઉપરથી.

યવા આગળ પડે છે પરંતુ કસોડીનો સમય આવે તે વખતે તેમનું હઠાપણ, તેમની વાણી અને તેમનું જ્ઞાન દબારે પ્રગટી આવે છે. પ્રયોજનોની પરાક્રમ્યતા એમને સ્વાર્થના ખાડામાં નાંખી દે છે. એ ખાડામાં પડ્યા પછી પણ પોતાની પૂર્વ સ્થિતિનું તેમ પોતે વ્યાદેલા કાર્યની સ્મૃતિનું જ્ઞાન સરખું પણ રહેતું નથી. તદ્વચ્ચ લોકો એવા મનુષ્યોના આવરણને છુદ્ધિપૂર્વક જુએ છે પરંતુ તેમનામાં આગળ પડવાની શક્તિ નહિ હોવાથી તેઓ ગાંઠોમાં ઘેરાઈ જાય છે. પરિણામે આરંભેલું કાર્ય શિથિલ પડી પ્રગતિ રોકાઈ જાય છે.

ભારતીય પ્રજાની અવસ્થા પણ એવીજ છે. આજે હોવા થયેલા નેતાઓ આવડી કાસની પ્રજા વડે નીંદાય છે. કોઈ પણ કાર્ય હાથમાં લીધા પછી તેને પાર પાડતાં, સુધી પ્રજાએ કેવા પ્રકારનું વર્તન દાખવવું એ અવારંખે આપણે સીખી શક્યા નથી. એક વાતે આપણે ધણાંજ શરૂ છીએ. કોઈનું સુધરતું હોય તેને કેવી રીતે બચાડવું એ મહાન શુભ આપણે ધણાં વખોળી ગઈએ. કોઈની રક્ષા છીએ. મનુષ્ય માત્ર જાણે છે કે કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆતમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવવાનીજ છતાંપણ એ કાર્યને આરંભમાંથીજ તોડી પાડવું એ સર્વથા નિંદ્ય ખર્જ. કસોડીમાંથી પસાર થવા બાદ સોનાની કિંમત અંદાજ છે. અગ્રગણ્ય માનવીને પણ કસોડીમાંથી પાર થવા બાદજ માનને પાત્ર મળ્યો.

આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં એવા અનેક દ્રષ્ટાન્તો વિદ્યમાન છે કે જ્યાં મોટામાં મોટાં પ્રયોજનો અપાયાં છતાંપણ વીરનરો કસોડીમાંથી કાંચનની માફક શુદ્ધરૂપે બહાર, નીકળી આવ્યા. આપણા માનનીય મન્ય રામાયણમાં શ્રી રામચંદ્ર અને જાણી શિવિના સંવાદ એ શ્રી રામચંદ્રની કસોડીનું જવલન્ટ હાલકરણ છે. પિતા-માતાની આજ્ઞા સર્વ વનવાસ ગમન કરતાં શ્રીરામચંદ્રમણ સીતાની ત્રિપુરી જાળાસિ રૂપિના આક્રમે આવી પડે છે. જાળાસિ જેવા પ્રસિદ્ધ રૂપિના આશ્રમનું નામ સાંભળી રૂચિના હર્ષિના પાર નથી રહેતા. જાળાસિએ અતિથિઓનું સ્વાગત કરી કેવળ પરીક્ષા પાતરજ શ્રીરામને પ્રજ્ઞ કર્યો, “ અરે રામ ! આ તને શું સૂઝે છે ? સહમણ અને સીતાને દુઃખ દેવાને આમતેમ જગતમાં બટકોતો કરે છે ? તારા પિતાની બુદ્ધિ વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે બળે ધણ અને તે બળે થયેલી બુદ્ધિના આધારેજ તને વનવાસ આપેલો. વળી તારી કે કેવી માએ તારા પિતાને પોતાની હાકથી વશ કરી લીધા અને બરતને ખૂંટી અપાવવા તને દેશવટો અપાવ્યો એ શું બુદ્ધિપુરસ્કર છે ? હું જાણું છું કે રાજનીતિની દ્રષ્ટિએ રાજમાનીનો ખરો વારસ હુંજ હોય શકે અને એ તારો ખરો હક્ક છે ! પરંતુ તેં એ હક્કને જવા દઈ રાજ્ય છોડી દીધું એ શું ગોત્ર્ય કહેવાય ? અરેઅર ! તારા પિતાએ તો.....”

“ ધણુંજ ખરાબ કહ્યું ” રામચંદ્રએ રૂચિના છેવટના સખો કપાડી લાઇ જણાવ્યું. જાળાસિને લાગ્યું કે “ મારા વચ્ચેથી રામચંદ્રને અસર થઇ ખરી. જરા વધારે દાખીને કહેવાથી તે અવસ્થા ધીમાઈશે અને પોતાના વતથી પવિત્ર થશે. ” સત્ય છે. તારી સાથે તારા પિતાએ અન્યાય કર્યો છે અને એ અન્યાય તારે સહન કરવો જોઈએ નહિ. ” જાળાસિએ પરીક્ષાની સીમાપર જઈ કહ્યું.

રામચંદ્રએ જાળાસિને સંબોધી કહ્યું, “ ભગવાન, અવશ્ય મારા પિતાએ અન્યાય તેમ અનર્થ કર્યો છે, પરંતુ તે અન્યાય ખરી સાથે થયો હોય એમ મને લાગતું નથી. પિતાની આજ્ઞા પાળવી એ પુત્રની દરજ છે. અજોખાના રાજ્યને બદલે વનરાજ્ય સ્વીકારવામાં અને કોઈ

પણ જાતનો વાંધો ન હોય પરંતુ મને તો આશ્ચર્ય થાય છે કે તમારા જેવા મનુષ્યને મારા પિતાએ પોતાના રાજ્યમાં શા માટે રહેવા હીધા હશે? હું તો જાણુ છું કે આપ-જાણીએ એક ધર્મધુરંધર અને તપશ્વીર રૂપે હશે! પરંતુ હવેનું હું જાણી શક્યો છું કે મારા પિતાએ આપ જેવાને રાજ્યમાં આશ્રય આપી, ખરેખર અનય અને અન્યાય કર્યો છે. "જ્યોત્સનાએ જાણ્યું કે રામચંદ્ર બાળક નથી કે કેમ પણ પ્રકારની કસોટીથી કરી જઈ સત્યને પ્રેરણાવાની કાશિયા કરે, તેણે રામચંદ્રજીને જણાવ્યું કે "મારો હેતુ તમારી પરીક્ષા કરવાનો જ હતો અને તે માર પડ્યો છે એટલે તમને કેવળ એટલોજ આશીર્વાદ આપું છું કે તમે ભવિષ્યમાં ઉપરિચિત યતારા અનેક સંદેશો ઘણીજ સહેલાઈથી દૂર કરી શકો."

આ ઉદાહરણ પરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે મનુષ્યના જીવનમાં કયેંકે કયેંકે કસોટીઓ થાય છે પરંતુ જીવન સંઘામમાં તેજ મનુષ્ય સાચો સૈનિક સાબિત થાય છે કે જે રાત્રને વળગી રહી પોતાની ટેક છોડતો નથી.

રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી.

સીતાજીના આપ.

લેખક:—રા. ધીરજ.

રામચંદ્રજી વનમાં ચોડા વખત રહ્યું નદીને તીરે લક્ષ્મણ તથા સીતાજીની સાથે રહ્યા હતા. એક વેળા શ્રાદ્ધપક્ષ આવ્યું, એટલે રામચંદ્રજીના મનમાં પિતા-દશરથ રાજાનું શ્રાદ્ધ કરવાની હવેલા થઈ. તેમણે શ્રાદ્ધમાં ભેઠતી જણસો લાવવા માટે લક્ષ્મણજીને પામેલા ગામમાં મોકલ્યા. શ્રાદ્ધનો સમય થવા આવ્યો તો પણ લક્ષ્મણ પાછા આવ્યા નહિ, તેથી રામચંદ્રજી તેમની પાછળ તેમને તેડવા સાર ગામ તરફ ગયા.

રામ-લક્ષ્મણના ગયા પછી સીતાજી એકલા બેઠા બેઠા વિચાર કરવા લાગ્યા—'હાલો મે પહેલર ચડી ગયો છે; છતાં લક્ષ્મણજી કે તેમના મોટાભાઈ-એકેય હમુ આવ્યા નહિ. શ્રાદ્ધનો સમય પીટી જાય છે, મારે હવે શું કરવું? મને લાગે છે કે હુંજ આજ આ રસ્તોને તીરે પતિના પિતૃઓને પિંડદાન આપું.' આમ વિચાર કરી સીતા હિંદુદી તેમની વાટ સળગારી, [ય-રૂપ વિગેરે એકાં કરી પિંડદાન આપવા બેઠી. થોડી વારમાં પિતૃઓના કેટલાક ખાલી હાથ મહાર આવ્યા અને એ હાથોએ સીતાજીના આપેલા પિંડ ગ્રહણ કરી લીધા. એસાએક એ વખતે આકાશનાણી થઈ-દીકરી જાનકી! આજ અમે જહુ તુષિત પામ્યા છીએ, તેથી અમે તને ધનવાદ આપીએ છીએ.'

સીતાજીએ પૂછ્યું—'આપ કેમ આવ્યા છો?'

આકાશનાણીએ જવાબ આપ્યો—'જાનકી હું તારો સસરો દેવરૂપ છું. તારા આપેલા પિંડથી હું બહુ તૃપ્ત થયો છું.'

સીતા બોલ્યાં—'પિતાજી! જન્યુ લક્ષ્મણ અને તેમના વહિવ બાઈ ગામમાંથી પાછા આવે ત્યારે આ વાત ઉપર વિશ્વાસ કરે એને માટે મારે શું કરવું?'

હરી આકાશનાણી થઈ—'એને માટે તારે કેટલાંક માણીઓ રાખાં.'

સીતાજીએ તે વેળા હસ્યુ નહીને, અગ્નિને, એક ગાયને અને જે કેતકી હસતી થાક હતું તે રૂપને સાક્ષી રાખી નીધાં.

મેઢા વખત પછી રામ તથા લક્ષ્મણે પાછા આવીને સીતાને કહ્યું-‘શ્રાદ્ધનો સમય પૂરો થયો જવા આજે છે, મહારાજ દશરથ અંતરાલે આવી પહોંચ્યા હશે. શ્રાદ્ધ કરીને અમે જોજન કરીશું, અમને બહુ ખૂબ લાગી છે. તમે સ્નાન કરી જલદી રસોય તૈયાર કરી નાખો.’

સીતાજીએ તેને કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તેમને જોન ધરી રહેલાં જોઈ. રામચંદ્રજીએ પૂછ્યું-‘હા, તમે કેમ કાંઈ જોવાતાં નથી?’

સીતાજીએ સમજી હાકીકત હતી સંભળાવી. રામ તથા લક્ષ્મણને તેથી અપાર આશ્ચર્ય થયું, તેમણે એ વાત સાચી માની નહિ.

સીતાજી અતિશય શરમાઈને જોવા-‘એ પિંડદાન લેવાં પિતાજી પોતે પધાર્યા હતા એ સંબંધમાં આ હસ્યુ નહી વગેરેને એ સાક્ષી રાખ્યાં છે. જે વિધાસન હોય તો તેમને પૂછી જુઓ. મને કહ્યું-‘એ વાત બરાબર છે. જે સાક્ષીઓ કહેશે તો અમે સાચું માનીશું.’

તેમણે ચારેય સાક્ષીઓને પૂછ્યું; પરંતુ દુર્બલિને વચ વધ તેમણે સહુએ એ સાચી વાતને જોતી કરાવી. રામ તથા લક્ષ્મણ સીતાની ઉપર હસવા લાગ્યા. સીતા શરમાતાં માથાં નીચું જોઈને બેઠા રહ્યાં.

તે પછી રામ શ્રાદ્ધ કરવા બેઠા અને પિંડ આપવા સાર પિતૃઓને જોલાવવા લાગ્યા; એટલે તંત આકાશવાણી થઈ-‘પુત્ર, હવે તારા માટે જોલાવે છે? જનકજીએ અમને પિંડ આપીને તૃપ્ત કર્યા છે.’

રામ એ સાંભળીને જોવા-‘હું એ વાત માનતો નથી.’ એટલે ફરીવાર આકાશવાણી થઈ. ‘રામચંદ્ર! જનકજીએ આજે શ્રાદ્ધ કર્યું છે તેથી બીજાવાર તારે હવે શ્રાદ્ધ કરવાની જરૂર નથી. ભગવાન સૂર્યનાગવળ એ વાતના સાક્ષી છે.’

હવે રામનો સદેહ દૂર થયો. તેમણે અતિશય આનંદ પામી સીતાજીને કહ્યું-‘તમારી વાત સાચી હતી છે. અમારા કુળમાં તમારા જેવી પુણ્યવતી કુળવધ હોવાથી અમારો પત્નભાગ્ય અને મણીએ છીએ.’

પછી સીતાજીએ તે ચારેય સાક્ષીઓની દુર્બલિને જોઈ તેમને આપ દીધા.

હસ્યુને કહ્યું-‘તેં નજરે જોવા છતાં મારી સાચી વાતને જોતી કરાવી, તેથી પ્રને શાપ દઈ છું કે તારું જગ રેતીની નીચે વહેશે.’

કેતકીના કૂલને કહ્યું-‘તેં જે અસત્ય કહ્યું તેના દંડ તને એ આપું છું જે-આજથી સંકરની પૂજામાં તારો ઉપયોગ થશે નહિ.’

ગાયને તેમણે શાપ દીધો કે ‘આજથી તારું મુખ અપવિત્ર ગણાશે.’

અને અગ્નિને કહ્યું કે-‘દેવપદવી પામીને તું અસત્ય જોડશે, માટે આજથી તું સર્વ બક્ષી થશે.’

એ વખતથી હસ્યુ નહીં પાણી રેતીની નીચે વહે છે, અગ્નિ સર્વબક્ષી થયો છે, કેતકી પુણ્ય સિવપૂજનમાંથી દૂર ગણાય છે અને ગાયનું મુક પવિત્ર, પણ મોડું અપવિત્ર હતું છે. આ પ્રમાણે એ ચારેયને મારે હમેશના મારે સીતાજીના શાપ ચોટ્યા છે.

“ પ્રજ્ઞાનાં પ્રતિબિંબ. ”

(૧) આ દુન્યવી હીરામાણેક અને મોતીની કીમત કરનારાઓને, હું કદાપિ પણ સાચા ઝવેરી નહિજ કહી શકું; સાચો ઝવેરી તેજ છે કે જેણે, આ જીવન પ્રવાહની કીમત આંધી લીધી છે.

(૨) પ્રજ્ઞ પ્રાપ્તિનો અને તેના પ્રેમી પાત્ર બનવાનો, મેં એકજ સુગમ, સીધો અને સરળ માર્ગ જોયો છે; તે એ કે, શીર્ષિ અને સ્વાધીન છોડી સમાજ સેવા કરી.

(૩) પત્યરના દુકેડાઓ આમણ નિર્દોષ પશુ-પક્ષિઓ વધ કરવામાં બલિદાનનો સાચો અર્થ સમાયસો નથી; પણ પ્રજ્ઞના આ વિરાટ-સ્વરૂપ જગતની સાચી મેતાપાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું, એજ બલિદાન શબ્દનો મૂલ્ય છે.

(૪) વિષયી ભરેલા મુલ્યના ધરાની માફક બન તો અંદરથી કામ, ક્રોધ, ડાહી, અભિમાન અને તિરસ્કારાદમાં સ્વીપવળી રહેલું હોય; તેવી સ્થિતિમાં ફક્ત એક લગોડીજ રાખી, અથવા તો નમાવરયામાં શરીરે ભરમનું લેપન ફરી વૃક્ષો નીચે બેસવામાં સાચો ત્યાગ-વૈરાગ્ય સમાયસો નથી. ઇદ્રિય મુખની જુરી વાસનાઓનો ત્યાગ કરી મનની ઉચ્ચાવરયામાં સ્થિત થવું એજ સાચો ત્યાગ છે. એજ ઉત્કૃષ્ટ અને સાચા ત્યાગથી, આજ હજારો વર્ષે થયાં દુઃખ અને વિપદમાં દલિત થતી આર્ષ-પ્રવચ્છ હજી પણ દુન્યાને આદર્શના અવનવા પાઠો ભણાવતી જીવિત રહેવા પામી છે.

(૫) સાચો ધાર્મિક તેજ છે કે જેણે સર્વ ધર્મોને સરખા ગણી તેના રહસ્યને નિયોગી હંમેશ્વરની પાન કહ્યું છે.

(૬) હે ધર્મોત્તમા કહેવાના આર્ષ બંધુઓ (?) “હિંદુ-બાતી પર ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે-પરધર્મનો સ્વીકાર કરે છે” એટલું માત્ર કહેવાથી, તમે તેઓને અટકાવી શકશો નહીં. તેઓ તમારી સહાનુભૂતિના વૃખમાં છે તે તેમને અર્પો! દરેક વસ્તુને જે બાળુઓ હોય છે; તે બંનેને આપણે જોવી જોઈએ. એકલા પાદરીઓનો દોષ શક્યે શક્ય થશે નહિ. તમે ધારો કે એક, ૫૫ હિંદુ-અત્યજ પરધર્મોનો સ્વીકાર ન કરે, તો તે તમે રહેલામુથી કરી શકો તેમ છે.

(૭) આત્મતાન વગર મેળવેલ સર્વ શુભો હાલિક છે. કારણ કે તેની સુખમુખી શિવાજોનો પાથો, મણુઓજ નથી. જેમ હાથીના જગડાં વિશે, સર્વ પ્રાણીઓના જગડાંનો સમાવેશ થાય છે; તેજ પ્રાણી આત્મતાનમાં સર્વસ્વ સમાજેલ છે.

(૮) આપણે આપણી ઉન્નતિ અર્થે પરીક્ષામાયી પાર થવુંજ જોઈએ-કસાડી ઉપર ચડવુંજ જોઈએ. કારણ કે મોતી ત્યાં સુધી વિધાવું નથી ત્યાં સુધી તે નયલીમાં પરાવરા, લાલક થઈ શકવું નથી. મેંદી ત્યાં સુધી પાવરો વચ્ચે પીસાતી નથી ત્યાં સુધી આંગળાંઓ ઉપર લગાડવા યોગ્ય થતી નથી, કલમ ત્યાં સુધી કપાલી નથી, ત્યાં સુધી લખવા લાયક થઈ શકતી નથી.

(૯) પ્રાચીન આર્ષ સ્પિરિટનાં સનાતન-સત્ય અને સાદાં-સ્નેહમય પવિત્ર જીવનને નજીવા ગણી તે પર લક્ષ ન આપવાથીજ આપણે કર્તવ્ય બ્રહ્મ થવા છોએ; અને તેથીજ આપણી અધોગતિ થઈ છે. જો, તેમનાં સાલ્વિક જીવનક્રમને ફરીને અનુસરી વહન કરવામાં આવે, તો, હિંદુ હજી પણ જગત માગને પ્રજ્ઞમય ફરી પ્રસાદ સમર્પી શકે તેમ છે.

“ પુનર્નિર્મલ. ”

“ અર્ચુદાચાર્ય ”

→૨૭ આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, ←૨

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર,

અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૪૮ ૪૧૫ થી

—→→←←—

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કમલિની.

કમલિનીને સરખાણાની સાથે આવી રહે અંધવાડીયું ચીતી મધું. બાલિકા ચંચળ અને માલાલ હતી. બીજા યોડોના આ નાનકડા ગ્રામમાં સરખાણાની સાથે રહેવામાં તેને અતિ આનંદ પડવા લાગ્યો. ભોળાં બીલજનો પછુ તેની પર અત્યંત પ્રેમ દર્શાવતા લાગ્યાં. કમલિની ઘોડાના દિવસમાં સધળાંની સાથે હળી મૂકી તેને મોટા નગરમાં ગ્રીમાનું પિતાની પાસે રહેવા કરતાં આ રથને પછુ આનંદ લખાયો. કમલિની હમેશાં રાત્રિનાં હોઠા પ્રકરે હોતી. સરખાણાને પછુ તે સમયે જન્યત ચલાવે નિયમ હોવાથી બંને સાથેજ સરિતામાં સ્નાન કરી આવતાં. સદ્ગુણી કમલિની સરખાણાના દરેક કામમાં મદદ કરતી. કાર્પ એવી સફાઈથી અને ઝડપથી કરતી કે જ્યોતી સરખાણા આશ્ચર્ય પામતી અને મનથી તેની પ્રશંસા કરતી. કુમુદ અને સરખાણાએ તેમના નાનકડા ધરની બાગીચામાં એક નાનકડો બગીચો બનાવ્યો હતો. આ બગીચામાંનાં જ્યોતને પાણી સીંચવાનું અને સાફ કરવાનું કાર્ય કમલિનીએ ઉપાડી લીધું હતું, સ્નાન કરી આવ્યા પછી ઘોડીકતાર પ્રભુધાન ધરી કમલિની એજ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતી અને તે કાર્ય જરૂરીથી આટલી સરખાણાના ગૃહકાર્યમાં મદદગાર થઈ પડતી, આવી રૂપ શુભ સંપત્તિ બાલિકા તમામને વિષ ધર્મ પડી. સરખાણા અને કુમુદ કમલિનીપર એટલો રુચક દર્શાવતાં કે જ્યોતી આ પરામાં છે એવું તેને સ્વપ્ને પછુ બાન થતું નહિ. કુમુદ અને કમલિની જંગલમાં ઘણે દૂર ફરવા જતાં. કુમુદ તેને કુદરતી રમના બતાવતો અને કમલિની લીલાની વાતો તેને સમજાવતો. કમલિની તેને વિવિધ પ્રશ્ન પૂછતી. કુમુદ તેના દરેક પ્રશ્નના ચતુર્થ પ્રત્યુત્તર આપી તેના મનનું સમાધાન કરતો. સમય વીતતાં બંનેના હૃદયમાં રહેલા નિર્મળ પ્રેમમાં વૃદ્ધિ થતી રહી. કુમુદ મોટાક દિવસ જંગલમાંથી મોડો આવતો ત્યારે તેને ચિંતા થતી અને સરખાણાને કુમુદ વિશે તારંવાર પૂછતી.

સરખાળા સાંજના સમયે કુમુદ અને કમલિની લઈ બીલજનોના ગૃહે-તી; અને બીલજનોને વિવિધ ઉપદેશ આપતી પિતાના મોટા મહાદાયમાં રહેનારી કમલિનીને મરીબોના ગૃહસંસાર અવશેષતાં તેનું હૃદય દયામય બાવનાથી ફરવા લાગ્યું. પિતાના મુખ વેમનોમાં આનંદ માનનારી બાળાને મરીબોનાં દુઃખની ખબર પડી. આથી કમલિની કેમ કેમ વખતે-એકથી પણ બીજા શેઠોનાં ગુંપડે જતી. બીલનાં બાળકોને રમાડતી અને બીલ સ્ત્રી-પુરુષોને કંઈકંઈ વાતો સંભળાવી આનંદ પમાડતી. પંદર દિવસમાં તો કમલિની સર્વને પરિચિત થઈ પડી. સપ્તમાં બીલજનો તેને નાતી બા કહીને બોલાવતાં. સરખાળા-કમલિની અને કુમુદ આવી રીતે પ્કાડી પ્રદેશમાં આવેલા તેમનાં નાનકડાં એકાન્ત ગામમાં આનંદ અનુભવી રહ્યાં હતાં.

આજે મોટા મજસકે કમલિની ભગૃત થઈ, સરખાળા સમય થયો છતાં આજે ભગૃત થઈ નથી. સરખાળાને જાગૃત્તું કે નહિ એવો વિચાર કમલિનીના હૃદયમાં થયો, પણ તત્કાળ તેનું મન બોલી ઉઠ્યું; “સરખાળા ખેન આજે બંધે ઉથે. મનિએ મોઝાં સુધી ભગ્યા છે.” કમલિની ઉભી થઈ પર બહાર આવી. એક બીલ ઉપતો હતો, કમલિનીના પગસંચારથી શ્વાન નિંદા ભોજવતો એ બીલ એકાએક ભગી ઉઠ્યો. પાછલી રાત્રિના ચંદ્રેવ આકાશમાં પ્રકાશી રહ્યા હતા. પ્રાતઃકાળનો સમય ભેમ તેમ નહક આવતો હતો, તેમ તેમ ચંદ્રનું અન્વવાળું ફિક્કું પડતું જતું હતું. એમથે કમલિનીને ભેતાં પૂછ્યું: “ખેન! આજે કેમ આટલાં બેઠાં ઉપાં?”

“આજે કંઈકે બેઠું ભગી જવાયું છે. તમારી ઉપમા મારા આવવાથી ભગ પડ્યો નહિ વાશ?” કમલિનીએ પૂછ્યું.

“નારે ખેન! એવું તો કંઈએ નથી. મારી ઉપજ એવી છે. સરખાળા ખેન ભગ્યાં છે કે નહિ?”

“ના, આજે તેમને શુખેથી નિંદા લેવા દો. તે આજે મોઝાં સુધી ભગ્યાં છે. એમલ માંઈ! વગે સરિતા તરે આવો છો?”

“હા, સાલી.”

એમલ અને કમલિની સરિતાએ આવ્યાં. બન્નેએ રનાન કરી લીધું. કમલિનીએ મધુરા કોમળ કંઠે પ્રભાત રાગ ગાઈ પ્રસ્તુતું રતવન કર્યું. આ પછી બન્ને ગૃહે આવ્યાં. કમલિનીએ સરખાળા બંધે નહિ એવી રીતે ગૃહકાર્ય આટોપી લીધું અને પછી એમલ સાથે બગીચા તરફ મહેન કર્યું. પ્રભાત થવાને થોડીક વાર હતી. ચંદ્રનું અન્વવાળું અને આકાશમાં ઝળમળતા તારાઓ ભંખા બની નભ મંડળમાં પ્રકાશતા હતા. કમલિનીએ બગીચામાં આવી એક દોપથી તારાઓ ભંખા બની નભ મંડળમાં પ્રકાશતા હતા. કમલિનીએ બગીચામાં આવી એક દોપથી ઉપાડી સુકાં પાંદડાં-કાંબળાં અને બીજો કમરો એકઠો કરવા માણ્યો. એમથે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું. “ખેન આ શું કરો છો? તમારે આ કામ શા માટે કરવું જોઈએ? રહેવા દો. બપોરે સ્ત્રીઓ પાસે કમરો કાઢી નખાવશું.”

“એમલમાઈ! બીજાની પાસે આ કામ કરાવ્યા વિના આપણે પોતેજ કરી નાંખીએ તો શું ખેંદુ? બપોરે બિચારાં સ્ત્રી પુરુષો આપણી પાસે શાંતીથી બેસવા આવે તે વખતે તેમને આ કામ જતાવી શા માટે તેમના આનંદમાં વિચ્છેદ પાડવો?”

“પણ ખેન! આ કામ તમારાથી ન થાય?”

“ કેમ વાર ? ”

“ તમે જાગીરદારનાં પુત્રી છો. કેમ દિવસ તમે આપું કામ કરેલું છે ? ”

“ એમણે ! તમે સૂર્યાળા જાહેનની અને કુમુદકાન્તની પાસે ઘણા સમયથી રહો છો. છતાં તમે કંઈ સમજ્યા હો. એમ જણાવું નથી. મેં આ રથને આવી ઘણું ગાન સંપાદન કર્યું છે. એમણે ! જે સુખ શ્રીમંતોના મકાનમાં નથી; તે સુખ અરે, તેથી પણ વિશેષ સુખ આ રથને છે, સાક્ષાત્ પ્રભુ આવી પવિત્ર રથજોડે નિવાસ કરે છે. તે પ્રભુના તેજની મને આ રથને આવી રહેવાથી જાણી યામ છે. ગરીબો દેવા હશે ? તેમને શું દુઃખ હશે વગેરે ખાખતોથી હું અંગત હતી. તે ગરીબોનો શુદ્ધસંહાર મેં અપરોક્ષે છે અને તેથી હું એવા નિર્બળ ઉપર, આવી છું કે ” જગતમાં જીવનનું સાચું કર્તવ્ય અને પ્રભુના પ્રત્યક્ષ દર્શન ગરીબોની સેવામાં જ છે, હું આ પવિત્ર દેરાંચી જનોના સહયાસથી હૃદય-નીચતો બોદ ભુલી ગઈ છું. સર્વ મારા સહોદર હોય એમ મારા આત્માની ખાત્રી થઈ ચૂકી છે. પ્રભુની મુષ્ટિમાં સૌ સરખાં છે. જે આનાથી વિરૂદ્ધ મત ધરાવે છે તે પ્રભુના અક્ષય અપરાધી છે. એમણેમણે ! તમે આ ટોંપણી પકડો. હું તમાં પાંદડાં દબરો નાંખતી જાઉં અને તમને એક મુંદર ગીત સંભળાવું. ”

બાલિકાની મનોભાવના જાણી એમણેને અત્યાનંદ થયો. તેણે પ્રભુની માયાને પ્રણામ કર્યા. તેની આંખોમાં હારેના અસુ આંખમાં. તેણે કમલિનીના હાથમાંથી ટોપડી લીધી. બાલિકાએ આસપાસથી સુકાં પાંદડાં પુખ્ત વગેરે નકારો કચરો ઉપાડી ટોપડીમાં નાંખવા માંડ્યો અને એ સાથેજ બીજા વિનંદિન સ્વરે એક સુદર ગાન લલકાર્યું.

“ સુનેલાં શ્રી પ્રભુજીએ મનુષ્યે સર્વ સરખાં છે,

નથી કેમ હૃદય કે નીચા જીવન તો સદુનાં સરખાં છે,

પ્રભુજીની જગત વાડી તણાં કુલડાં સદું છવે,

સુમધીથી ભરેલા સદુ સમજીએ તો એ સરખાં છે. ”

વિષમ આ વિષનો વાણુ-કરે જીવ કોધી ને ઘેરો,

ન મનહર દોષ માન્યની સમજ આત્માએ સરખાં છે. ”

પ્રભાતકાળ થયો હતો. કમલિનીનું મધુર મંજુલ ગાન ખેનમાં નિશ્ચિત યદ્ય પલે દૂર સુધી ગંજળાતું હતું. પ્રભાતના પ્રભાવને વધારવા આ મનોહર સંગીતથી કુંજ વનમાં ટુકટી કોવથો પણ સાંત્વ યદ્ય કમલિનીનું ગાન અવશ્ય કરી રહી. અજ્ઞાન શાન્તિ પથરાઈ રહી. કમલિનીના ગાને સૂર્યાળા જાગૃત થઈ. મોડા હાથે તેણી ખન-કંપક ફાળી થયું; તેણે આસપાસ જોયું. શુદ્ધ સ્વર જાણ્યું. સૂર્યાળા વિરમ્ય પામી. કમલિની આજે વહેલી હડી હોય એમ જણાય છે. કેવી પકડી ? તેણે મને જાગૃત કરી નાહ. બાલિકા ! હું તારા શું વખાણ કરે ? શ્રીમાન્ લક્ષ્મીદાસના ઘરમાં તું પુત્રી રૂપે લક્ષ્મીનોજ અવતાર છે. તારા જેટલી ઉમરની કેમ પશું બાલિકા તારા સમોન ચંચળ અને જાલક નહિ હોય ? બાળા ? હવે તારું કલ્યાણ કરે. સૂર્યાળા ઉભી થઈ શુદ્ધ બહાર નીકળી અને જ્યાં કુમુદને ગુલાતું રચાત હતું ત્યાં આવીને જોયું તો કુમુદ જણાયો નહિ. એક બીજાં સુવાન ત્યાં બેઠો હતો. સૂર્યાળાએ તેને કુમુદ વિશે પૂછ્યું. જવાબમાં તે બીજે જણાવ્યું કે બાઈ તો સૈદ્ધેશ્વર ચક્રદેવનાં સિવાલયે સુવા ગયા છે. સૂર્યાળા

ત્યાંથી ચાલી જમીયામાં આવી. કમલિનીને જમીયાનું કાર્ય કરતી જોઈ ને સ્તબ્ધ બની. જમીનો સાફ હતો. ઝોલક અને કમલિની વચ્ચેને જંગ સીંચનાં હતાં. સરખાગાના હૃદયમાં વતસલભાવ પ્રગટ્યો. તેણે કિતાવળે પગે કમલિની પાસે જઈ કહ્યું; “બહેન! તું ક્યારની ફરી છે?”

“મોઠાં બહેન! હું આજે દરેક જોઈ જમી ગઈ છું” કમલિનીએ મૃદુ-મૃદુ ધસતાં કહ્યું.

“તે મને કેમ જમાડી નહિ?”

“શું કરવા જમાડું? તમે મોડી સત્ સુધી જાગ્યાં હતાં તે હું જાગતી હતી.”

“વાર, મોડી વાર પર તું આવી હતીને?”

“હા.”

“તે માન તું ક્યાંથી શીખી?”

“કુમુદદાસને એક વખતે મળ્યા હતા. જાન મને સીક લાગ્યું. મેં યાત્રામાં તે માન ઠાગણ પર લખી લીધું અને પછી મોઝે કહ્યું.”

“કમલિની! તું ભાગ્યવાન છે. તારામાં દૈવી શુભ છે. ને ભાગ્યવતી હોય છે તેનામાં જ દયાનો વાસ છે. આદિનાં તમામ જનો તારી પ્રવૃત્તિ કરે છે. મરીજનનો તને આકે છે. તું મરીજનનો પ્રત્યે પ્રેમ દર્શાવે છે. બાળા! મરીજ દુઃખીની મેઝા એ સાક્ષાત્ કષ્ટરની સેવા છે. આ સેવામાત્ર તારામાં પ્રકટેલો જણી મને ધણો આનંદ થાય છે.”

“બહેન! મરીજો વડેજ આ પૂરતી છે. મરીજોના પક્ષીનાથીજ શ્રીમાનો જન્મા છે. મરીજોની મહેનતથીજ જગતનો કાર્યમાર ચાલી રહ્યો છે. મરીજોના ધમથીજ ભગત મોલી રહ્યું છે. એવા મરીજોની સેવાનો સામ તો ભાગ્યવાનોએજ મજ છે. મારી સ્વર્ગીય માતા કોઈ કોઈ વખતે કહેતી કે દુનિયામાં સાચામાં સાચી મેઝા મરીજોનીજ છે. આપણે મરીજ-દુઃખીઓની સેવા કરીને માતો તેમની પર ઉપકાર કરીને એમ સમજવાનું નથી કે આપણે મરીજને દાન કહ્યું કે મરીજ-દુઃખીપર ઉપકાર કર્યો, પણ ખરી રીતે જોતાં એમ સમજવાનું છે કે એ મરીજ અને દુઃખી જણાતા સાક્ષાત્ દારિદ્ર નારાણ્યેજ આપણીપર ઉપકાર કર્યો છે. મરીજ-દુઃખીઓ આપણાપર જોઈએ ઉપકાર કરે છે તેટલું અન્ય કોઈ કરતું નથી. મરીજોનાં દર્શન માત્રથીજ હૃદયમાં રહેલા અભિમાની વિચારો તરત દૂર થાય છે અને તરકાળ દવા ધર્મનું જાન થાય છે. આમાં દવા ધર્મનું ઉપકારી કાર્ય કરનારાપર આપણે પૈતે ઉપકાર કરીએ છીએ એવું માનનારની ભ્રમંકર ભૂત થાય છે. સરખાળા બહેન! વળી મારી માતા એમ પણ કહેતી હતી કે પ્રભુનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવાની જોને છત્ત્વ હોય તેમણે મરીજોનાં યુગમાં જન્મ્યાં અને તે લોકોની મન-વચન અને કર્મની સેવા કરી. આ મારી માતાના શબ્દોનું મને વારંવાર સ્મરણ થઈ આવે છે. મારા પિતાની પાસે રહેતી હતી ત્યારે આવી મેઝાનો લાભ મને મળી શકતો નહોતો. પણ અને તમારી પાસે રહેવાથી મને સાક્ષાત્ પ્રભુની સેવાનો અવકાશ સામ પ્રાપ્ત થયો છે. સાચા કષ્ટરીય માનનું મને જાન થયું છે. ધર્મનું ચલાવું તત્ત મારા સમજનામાં આવ્યું છે. બહેન! આ બધું તમારી કૃપાનુંજ ફળ છે.” કમલિનીના મુખમાંથી અમૂલ્ય ઝરતું હોય એમ સરખાળાને ઘડીભર જાન થયું. સુખ લેમવમાં ઉઠીસી નાની બાળામાં આદર્શ માન

શું? શું આ હજારી ચમત્કાર નાહ? ખરેખર! આ બધો પ્રભુતેજ પ્રતાપ. સરખાળાએ નેત્રો બંધ કરી પ્રભુનું ધ્યાન ધર્યું. એમણે અને કમલિનીએ બગીચાનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું. સરખાળા તેને હાથ ધર્યાં આવી. કમલિનીએ કહ્યું, “બહેન! આજે મને એક કામ કરવા દેશો?”

“શું?”

“તમે હા કહો તોજ કહું?”

“પ્રથમ બાંધી સેછે સતે?”

“ના, ત્યારે તો નહિ કહું?”

“જા, કરવા રહશ. કહે હવે?”

“આજે હું મારા હાથે રસોઇ બનાવું અને તમને જમાડું.”

સરખાળાને હસવું આવ્યું. તેણે હા પાડી. કમલિની રસોઇ કામમાં મુકાઇ. સરખાળા રનાનાઈ સરિતા તરફ ગઇ. એમણે દાર આખજ બેસી તંબુરો સહ બજન લલકારવા લાગ્યો. એટલામાં કુમુદ આવ્યો. તંબુરો સાંચીના ગાનના તાલમાં હતો. તેણે કુમુદને જોતાંજ તંબુરો નીચે મૂકી પૂછ્યું.

“બાઈ! ક્યાંથી આવો છો?”

“સોમેશ્વર મહાદેવના શિવાસયેથી, રાતનો હું ત્યાંજ હતો. અમે બાપી રાત ત્યાં મહા પૂજા કરી છે” અને ઘરમાં આવ્યા. કમલિનીને રસોઇ બનાવતી જોઇ કુમુદ હસતાવદને બોલ્યો; “કમળા! આજે તમે રસોઇ બનાવો છો કે શું?”

“હા, આજે તમને બધાને મારા હાથની રસોઇ જમાડવાની મરજી છે. તમને આવશે?”

“નિર્દોષ બાલિકા! તારા હાથની રસોઈ ખરૂં સમાન લાગશે. આજે આ ઘરમાં-આ ઘરમાં જુદાં જુદાં આપણું બોજન કાઈ અવરોધકા દેવ લોકો આવશે. કમળા! તું સાક્ષાત્ પ્રેમની પ્રતિમા છે. સેહને સાગર છે. દયાની દેવી છે. પણ હા...” કુમુદે આટલું બોલી એક ઉખ્ખ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. કુમુદ કમલિનીને કમળા કહીને બોલાવતો. કુમુદના ચબ્દો સાંભળી બાળાનું મુખ નીચું નમ્યું. તે પોતાની પ્રગંધા સાંભળી ચાલી નહિ. પણ કુમુદના નિઃશ્વાસથી અને બોલતો બંધ રહેવાથી તેણે કુમુદ સામે જોઈ પૂછ્યું; “તમે નિઃશ્વાસ કેમ નાખો?”

“કમળા! તને શું કહું? મારા અંતરમાં ચલી વેદના તને શી જણાવું? તારા સહવાસથી અમે બાઈ બહેન મળે સ્વર્ગમાં વિચરતા હોઈએ એમ દિવસ રાત્રિ આનંદમાં જ્યતીત થાય છે. પણ તું આખરે તારા પિતાજી પાસે જઇશ, અમે તારાથી વિદ્યુદાં પડીશું એ વિચાર આવતાં તારા સમગ્ર સ્નેહવાસથી હૃદય ચૂર્ણ-વિચૂર્ણ થાય છે. કમળા! એ વિચાર થતાંજ મારા મનથી નિઃશ્વાસ નીકળે.”

“અહો હો! તેમાં આટલા બધા દુઃખો થવાનું શું કારણ? હું તો અદિથી જવાનીજ નથી મેં? શું તમે અને સરખાળા બંદેન મને પણજે કાઢી મુકશો?”

સરળ હૃદયના ખાસિકાના પ્રશ્નો ઉત્તર કુમુદે આપ્યો નહિ. તેની આંખોમાં પ્રેમાત્મ ઉભરાવાં, એવામાંજ સુરખાળા ત્યાં આવી; અને કમલિનીને સ્તોત્રમાં મદદ કરવા લાગી. સ્તોત્ર તૈયાર થતાં સપ્તજાંએ સાથે બેસી જમી લીધું. બોજન કાર્ય આનંદમય વાતોમાં પુર્યું થયું. એમણ વારંવાર ગમ્મત કરી સપ્તજાંને હસાવતો હતો. બોજન બાદ કુમુદ ઉભગરો હોંવાથી તેના શપન સ્થાને જઈ ગયો. એમણ ગામમાં ગયો. સુરખાળાએ અને કમલિનીએ બોજન પંક્તિનું કાર્ય આટોપવા માંડ્યું. (અપૂર્ણ.)

સ્વાગત મંદિર.

સ્વામી રામતીર્થ (બા. ૧૫૧ ૫ અંક ૧૭૦. ૪થી આદ્યતિ પ્રગલ્ભ: સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાપીલય, અમદાવાદ, મૂલ્ય અમદાવાદમાં રૂ. ૭૦). સમય ભારતની પ્રજામાં નવચેતન રેકનારે સ્વામી રામતીર્થના આ પુસ્તકથી ભાગ્યેજ કોઈ સુશિક્ષિત વાંચનાર અણુજાણુ હશે, આ પુસ્તકમાં જુદે જુદે સ્થળે જુદી જુદી ખામતોના સ્વામીજીના અભિપ્રાયો સંગ્રહ આપવામાં આવ્યો છે. અને તે સર્વ વાંચના વિચારવા યોગ્ય છે. ધર્મબંધિત, તત્ત્વજ્ઞાન, નીતિ અને જે જે પ્રકારે તે વિષય તેમાંથી મળી આવે છે. દુષ્ટમાં ચેરાલવા મનને ધડીભર સાચી શાંતિનું જ્ઞાન કરાવે છે. આ પુસ્તકની કુલ વખતમાં ૪ આદ્યતિઓ થવા પામી છે. આ આદ્યતિ વખતે પુસ્તકનું કદ. સ્વપર-રોચક રાખવામાં આવ્યું છે તે વાંચતી વખત કાથમાં રાખવા સવડ પડે તેવું થયું છે. અપૂર્ણ પૂર્ણના સારા કામળ ઉપર સરોજથી છાપેલા પાકા પૂંદાના આ પુસ્તકના રૂ. ૭૦ અન્યથા સરાં બે રૂ. કિંમત ખાતાના સસ્તાપણને બહુમતીને સ્પષ્ટ છે તેથી પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના અગ્રયાસ માટે આ પુસ્તક અવરૂપ રાખશેજ એવી આશા રખાય છે.

નીતિવ્યવસ્થા: અમદાવાદ ખાતેથી પ્રસિદ્ધ થતા સ્ત્રી જોષ પત્નના મંત્રી બાઈ છવનપાલ અંબરથી મહેતા તરફથી આ પુસ્તક મળ્યું છે અને જે બોધની ૧૯૨૩ની બેટ તરીકે તે આપાયું છે. પુસ્તકના મૂળ લેખકે સ્વ. ૦ કરાનદાસ મૂળ છે. અને તેમણે સચોટ ભાષામાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર નીતિ સંબંધી નિર્ણયો આ પુસ્તકમાં સમાવ્યા છે. અને તે ઉપરોક્તિ હોઈ આરંભારંભ અને પારમાર્થિક જ્ઞાનને આપે છે. સ્ત્રીઓ પણ સહેલાઈથી સમજી શકે તેવા આ પુસ્તકની બેટ તરીકે આપવાની વખતેથી યોગ્યત્વ રીતેજ થઈ છે. પુસ્તકનું છટકે મુલ્ય રૂ. ૭૦ અને પાકા પૂંદાનો રૂ. ૬૦૦ છે.

બોજનપ્રમુખનું બંગાળી (ગાંડીય સાહિત્ય મંદિર, કેળાપીકે સુરત. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦) રાષ્ટ્રીય પુસ્તકોના પ્રકાશક તરીકે જાણીતા સચેલા બાઈ વીમાવાળા અધર્મ તરફથી આધુનિક ચળવળમાં આ પુસ્તકને પ્રકટ કરવાની યોગ્યતા વિચારાઈ છે તે આવશ્યક છે. મહર્ષિ અરવિન્દ ધોળના બાઈ બારીન્દ્રધોષ તરફથી પોતાની જોડ મહેલની આસપાસ અને બંગાળના નિર્નિહારક

સમયનો ખ્યાલ આપનાર પ્રસંગો તેમાં રસમય શૈલીથી વર્ણવાયા છે. રાજકીય વિષયમાં રસ લેનાર દરેકને આ પુસ્તકનું વાંચન જરૂરનું છે.

ધીરજનાં કાવ્યો (સાહિત્યકુળ અંથમાળા આશ્રમના વ્યવસ્થાપક બાદ્ય અંબાઇદાસ આપરભાઈ પોસ નડીયાદ તરફથી આ પુસ્તક મળ્યું છે.) અઢી રૂા. માં બારસો પાનાનું વાંચન આપનાર આ સાહિત્યકુળ અંથમાળાનું ૮ મું પુસ્તક છે. રા. ધીરજની લેખિનીથી વિશ્વજ્યોતિના વાંચકો અપરિચિત નથી. આ પુસ્તકમાં તેમના જૂદા જૂદા રસપૂર્ણ કાવ્યોનો સંગ્રહ છે. અને તે બાવવાહિ છે.

જગતનો મહાન પુરુષ (પ્રકાશક: સરતું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, પુસ્તકનું છુટક મૂલ્ય રૂા. ૧-૦-૦ પાકું પુર્ણ રૂા. ૧-૪-૦) સરતા સાહિત્ય તરફથી ચાલતી વિવિધ અંથમાળાનું ૧૪૨ થી ૧૪૪ મું પુસ્તક છે. જગતના મહાન પુરુષની પદવી હાલ વર્તમાન સમયમાં કોણે પ્રાપ્ત કરી છે એમ પૂછવામાં આવે તો તે તરતજ મહાત્મા ગાંધીજીનું નામ જણાવશે. હિન્દુસ્તાન જહારની પ્રાંતમાં પજુ તેઓ ખરેખરા એક મહાન પુરુષજ મનાય છે. જાપાન તથા અમેરિકાના તથા બીજા પાશ્ચાત્ય દેશોના આગેવાન પણ તથા વિદ્વાન પુરુષો તેમને કેવી ઉચ્ચ દ્રષ્ટિએ અને પૂજ્યભાવથી જુએ છે તેની ખાતરી આપણને આ પુસ્તક વાંચવાથી થાય છે. સરતા સાહિત્યના પ્રવર્તકે સ્વામી અખંડાનંદે આ પુસ્તક જહાર પાકી જનસમાજની એક ઉપયોગી સેવા જાળવી છે. આ પુ નક જેમને જોઈતું હશે તેમને આ પત્રની ઓશીસમાંથી પણ મળી શકશે.

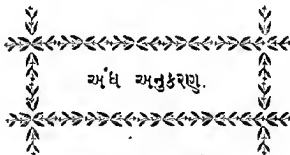
હરિહર ભક્તિ રહસ્ય (કવિ અને પ્રકાશક: શ્રીકૃત જોતનાચાર્જ દત્તાત્રય કુવા તામિ સાતારકર, બાસાહરેડ, સુન્ત. પુસ્તક મુલ્ય રૂા. ૧-૦-૦) આ પુસ્તકમાં શ્રી પુષ્પકંત મંધર્જી વિરચિત શિવ મહિમન સરળ સુન્દરાતી બાષામાં દીકા અને મળ સાથે આપવામાં આવેલ છે. તે સાથે ખુબી એ રાખત્રામાં આની છે કે સિવ અને વિષ્ણુમાર્ગીઓને ઉપયોગી અનુવાદ્ય તથા તેનું વિવેચન પણ તેમાં મળાનું છે જોઈએ આ પુસ્તક એ બંને માર્ગના ધર્મ જીજ્ઞાસુઓને મનન પૂર્વક વાંચવા વિચારવા યોગ્ય થયું છે.

રસીલી વાર્તાઓ બા. ૨ ને લેખક તથા પ્રકાશક રા. રા. રામમોહનરાય જલપંતરાય દેશાઈ, તંબી, સુંદરી સુમેધ અમદાવાદ મૂલ્ય રૂા. ૧) આ પુસ્તક સ્ત્રીઓની વ્યવહારિક તેમ પારંગતિયિક જનનિતિ અર્થે પ્રયાસ કરતા લોકપ્રિય પદ સુંદરી સુમેધની સોળમા વર્ષની બેટ તરીકે આપાયું છે. હિંદુ સંસારને લગતી વિવિધ વાર્તાઓ તેમાં સંગ્રહ છે. અને તે કંઈને કંઈ બોધ આપે છે. પુસ્તક લોકપ્રિય થય પડે તેવું છે.

ચેતન પુ. ૩ અંક ૧ લો. ખાસ અંક મે. ૧૯૨૩. બે વર્ષથી સુન્દરાતી ચાલમમાં જાણીતા ચએલા અને સર્વજ્ઞ ચેતન પ્રકાશના આ પત્ર ત્રીજા વર્ષથી પોતાના સ્વરૂપમાં નવચેતન તર મોકલાયું છે. વિષયની સુટણી પણ સારી થઈ છે આ અંકનું ઠક અને જેટલમ જોતાં જે તેજ પ્રમાણે આ પ્રવૃત્તિ ઉત્તરોત્તર આગુ રહેશે અને અંક પણ આટલા મોટા હદના તેમ વિષયોની સંબંધતાવાળા નીકળશે તો તેનું લવાજમ રૂા. આઠ થઈ જોઈતું કહેવાશે અને તે નકોળા દેવાવને પામ થશે. આપુ વર્ષથી માસિકની ઓશીસ ૭૬, હોમજરનીટ, કોટ, મુબમ સુખમાં આવી છે.

શાન્ત નિકેતન માળા આ ૧ શાન્ત નિકેતન આશ્રમના રથ પક ઠવિવર શ્રીમાન રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની ખામ પરવાનગીથી આ મળા પુના ખાતેથી ૨૦ ૨૦ નામયણ જળવંત ચબ્ડાણ ૪૮૭ સદશિવપેઠ પુના સીટી તરફથી પ્રસિદ્ધ થવા માંડી છે. તે મરાઠી ભાષામાં છે. મહર્ષિ રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના આત્મદ્રષ્ટિ ત્યાગ, દુઃખ, પ્રેમ, પ્રાર્થના, ક્ષમા, સૌન્દર્ય, શ્રદ્ધા, વીગેરે ખીળા પશુ ઘણા વિષયો ઉપરના શું શું ચિચારો છે તે આ ગ્રંથમાં આપ્યા છે. મરાઠી ભાષાના રાજવાળા પાંચકને કવિના દુહાને જાણવાને માટે આ પુસ્તકનું વાંચન અગત્યનું છે. પુસ્તકનું મૂલ્ય કાચું પુઠું ૧-૦-૦ પાકું પુઠું ૧-૪-૦.

દુઠી વાર્તાઓ ભાગ ૭ વિવિધ ગ્રંથમાળા પુસ્તક ૧૪૫ થી ૧૪૭, પ્રકાશક: સસ્તું સાહિત્ય પર્યટ કાર્યાલય પુસ્તકનું મૂલ્ય કાચું પુઠું. ર. ૧ અને પાકાનો ર. ૧-૮-૦. આ પુસ્તકમાં નાની મોટી થઇ એકઠેર ૪૬ વાર્તાઓ સંગ્રહ છે. અને તેની શુંદરથી ખાસ બુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવી છે એટલે સામાન્ય વાર્તાઓની માફક એક વખત રક્ત ઉપલક વાંચવા માટે નથી. પણ મનન પૂર્વક વાંચવા જેવી છે કેમકે આ વાર્તાઓ બેાધક અર્થગ્રાહી અને અનુભવમાં આગળ વધારનાર થઇ પડે તેવી છે. સસ્તા સાહિત્યના ચાલુ વર્ષ ૧૯૭૭ના પ્રથમ પુસ્તક રૂપે તેની પસંદગી થઇ છે.

અંધ અનુકરણ.

(અમુદ્ય બોધપ્રદ વાર્તા.)

ચતાર્જિઓના બંધનોથી જકડાયેલી ભારત પ્રજાએ ચેતાની માનસિક સ્થિતિ તદન બુદ્ધી કરી નાંખી છે. કેમ પણ નવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતાં તે પ્રશ્નને વિચાર પૂર્વક ન અવગણતાં પ્રચલિત પ્રવાહમાં તથાવાનું આપણને જાહેર છે. દુનિયામાં નવી નવી આવિષ્કૃતિઓ, નવા નવા વિચારો તો દિન પ્રતિ દિન કુદકે અને જૂઠકે વધતાજ ચાલ્યા જાય છે પરંતુ આપણે તો ફક્ત મરૂકવત આપણી પ્રથા તે પછી પરાજ પશુ કેમ નહોત્ય-તેને વળગી રહેવામાંજ આપણું માન સુમળએ છીએ. પરંપરાઓ ઘણી વખત કહે છે 'જ્યેને, આજ કાલનો આવ્યો છે તે ! !

સાચું શ્રાદ્ધ.

એક રોકને જે પુત્ર હતા. રોકનેા મોટા પુત્ર સુરી સોખતને લીધે દુરાચારી તેમજ ઉડાવ બની ગયો હતો અને ન્હાના પુત્રને હજુ સુધી મોટાની સોખતની અસર નહિ લાગવાથી 'ખિન્ન-પરાયણ' તેમજ સુશીલ હતો. મોટા પુત્રને જોઇ રોકને જટલ દુઃખ થતું તેના કરતાં વિરોધ આનંદ ન્હાના પુત્રના આચરણ જોઇને થતો. દેવધોમે રોક વ્યાધિચરત થઇ પધારીને વચ, ચપા, મોટા પુત્રને તો મજા પડી અને તેણે મનમાં વિચાર્યું કે 'હવે તો બાપા પધારીમાંથી હડે તેમ નથી; રોજ ટક ટક કરતો; જસ ! હવે કાઈ પુછનાર કે ગાછનાર નથી; મહેથી ભાલમવીરા ઉડાવણું અને મોજ આવે ત્યાં ફરીશું.' ન્હાના પુત્રને આવી તર્કવિતર્કો અને હજુખલપણ કથાંથી સૂઝે ! તે બિચારો રાત દિવસ પિતાની આજ્ઞા વિના તેની પધારી આગળથી જરાએ ખસતો નહિ. દેવવશ તુ વ્યાધિએ રોકને રોકે કાઢી રવરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. રોકની રિયતિ ગંભીર થતી ગઇ અને હવે રોક જે ધડીના પરોણા છે, એમ સ્નેહ કહેવા લાગ્યા; ન્હાના પુત્રના નિર્દોષ આત્મામાં તો એજ કદા વ્યાપી રહી હતી કે પિતાજી જરૂર સારા થશે. રોકની ગંભીર રિયતિના સમાચાર સાંભળતાંજ મોટા પુત્રે એના દોસ્તમાધ્યમોની સલાહથી અન્યેષ્ટિ સંસ્કારનેા સધળા સામાન લારી મૂક્યો; તે અહિં સુરી કે કાઢીને માટે વાંસદોરી પણ લાવવાનું ભૂલી ન ગયો; કેમકે, ન કરે નારાયણ ને ન બનવાનું બની મધુ' તો ! જોર મહારાજને અર્પણ કરવાનું 'શીધું', ઉત્તરકિનાનો સામાન વિશેરે એક મોરડીમાં મૂકી તેને તાણું પાસી મોટા માઈ પિતાના મરણની ધન-તેજવી ફરી રચા ! ! !

ન્હાનો બાક પોતાની શ્રદ્ધામાં અડગ હતો. તેણે પિતાની સેવા ચાલુજ રાખી. જોને રામ રાખે તેને કાચુ મારું ! એ સૂત્ર અનુસાર રોકની તબિબતમાં એક આત્મા ફેર પડ્યો. જે ચાર દિવસમા તો રોક જાતમાં આવી ગયા અને ન્હાના પુત્રને પાસે બેઠેલા જોઇ તેની આંખમાંથી અનંદાશુ વહેવા લાગ્યાં. ઉધરફાપી રોકની તળીઅત હવે લગભગ બાર આના જેટલી સુધરી ગઇ અને વેળ હલકો ખોદાક લેવાનું જણાવ્યાથી ન્હાના પુત્રે 'શુપ્ત' રીતે પેલી સીધા સામાનની ઝોપડીમાંથી ઘી, જાણ, લોટ ભત વગેરે કાઢી પિતાને ઘોડો ઘોડો ચાકાર આપવા માંડ્યો. મોઢના માસની અંદર તો રોક હરતા હરતા થઈ ગયા. ખરેખર સેવા બાવ અને આત્મશક્તિ અલોકક વસ્તુઓ છે ! !

રોકને મોટા પુત્રની વર્તણૂકની ખજાર પડતાંજ જન્મે પુત્રને પાસે બોલાવી કહ્યું. "મારી ખરી સેવા આ ન્હાનાએજ કરી (મોટાને ઉદ્દેશીને) તે' તો માઈ મોતજ ધન્ય' હતું અને તે માટે તો મારી કાઢીની સામગ્રી પણ તૈયાર રાખવા ચૂક્યો નાહ. એટલું તો અવસ્થ સ્મરણ રાખજો કે માણસની સાચી સેવા મર્પી પછી નહિ પરન્તુ મર્પી પહેલાંજ થઇ શકે છે. માણસ પેલો પોતાને દાયેજ ચકાપૂર્વક જાનવર્ષ કરી શકે છે. સેવાનો ખરો અર્થ તો આ ન્હાના બાક પાસે પૂછી લે."

૨. ગી. મોટી.

— 'વિધિજ્યોતિ' પર સુરત લીમડમોક્ષમાં આવેલા "દશી મિત્ર" પ્રેસમાં મગનલાલ વનમાળીદાસે ઢાણું અને પ્રજ્ઞાશંકર નરસેનમ વ્યાસે "પ્રગતિ મંદિર" આઠાજી ડી. સુરતમાંથી પ્રગટ કયું,

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩ જી

સંવત ૧૯૭૬ વૈશાખ

અંક ૧૦ મો.

મનને સુવોધ.

(૫૬ ગુરૂ ગુરૂ એ અથવા તારો ચરણો ખોલે એને મળતો લય).

મન શાંતઃ મન શાંતઃ યા દુઃખ સમયમા
શાંતઃ શાંતઃ મન શાંતઃ

આવી પડે તે સહન કરીને, ભોગવતું તે ચીર,
વિના ભોગ કરી કર્મ ન દેવતું, ભેજ યદને રિયર,
જમને જુલું જાણીને;—યા દુઃખ સમયમા.

જન્મ ધાયો ત્યાંથી દુઃખ તો નિરમાયું નિરધાર,
આશાસનરૂપ એક છવને; હરિભક્તિ સુવિચાર;
હૃદયથી ધ્યાની યદનેરે;—યા દુઃખ સમયમા.

મલે વ્યાધિ આવી શરીરમાં કદ દે નમ કાથ,
મલે સંજ્ઞા મન્યા તે તો, અજ્ઞાને એ સધ અથા; જમને.
ઋણાનુબંધ આવી મળે છે, પુરે ચાતાં લે વિદાય,
તેમાં છવને શોક-ચાતો, સહિ કર એ લકાય; જમને.

આધિ ઉપાધિ પાંચ શોક-અર્થ, છે માયાના વિકાર,
સુવિધાને પ્રભુ સ્મરણથી છોડીને આવર;
હૃદયથી ધ્યાની યદનેરે;—યા દુઃખ સમયમા.

તંત્રીસ્થાનેથી કંઈક.

મત ને ગણ વર્ષમાં ગુજરાતમાં અસહકારની ચળવળને લીધે તેમ હોજીને નિર્ગં રિયંતિનું સમગ્ર ધવાથી પ્રગાતના સાધનો વિશેષ રૂપમાં જોવામાં આવે છે. જે ગુજરાતમાં વિદ્વાનોની સંખ્યા અત્યંત, સમાચારપત્રો, માસિકો ઉપરાંત પ્રમાણ નહિ જેવું અને જે ગુજરાતમાં હોજીને એક નિર્મલ્ય તેમ નિઃસત્ત્વ પ્રજા ગણવામાં આવતી તે ગુજરાતે આજે, સ્વાઅર્થનો મત પ્રદર્શ કર્યો છે. દિનપ્રતિદિન ગુજર પ્રજા પ્રગતિ ક્યેં જાય છે અને હજુ પણ દરરો.

આ પ્રગતિના કુખ્ય કારણોમાં, માસિકો તથા સમાચારપત્રોનો ખડેબો, પ્રચાર એક છે. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં પોરો જનસમુદાય હંમેશાં એકજ પ્રવાહમાં તણાતો જાય એ સ્વાભાવિક છે. કેટલાક તો આવી સુધી કહેવા તૈયાર થયા છે કે 'રાજકીય પ્રજાતિ ચાલતી હોય તે સમયે ધર્મ અને સમાજને ઠેરાજો-મુદ્રી રાખવાં. ધર્મ અને સમાજ એ તો કુરસદને વખતે કહો કે સ્વાભાવિક જાણ પછી મેલું સુધારી રાકાય' આ માન્યતા અત્યંત શોભનીય છે, પ્રમાદ છે. ધર્મ એ સમાજનો આત્મા છે. આત્મા વિના સમાજ રિયર રહી શકે નહિ. સદીઓથી પાશ્વિકાન્ત થતી આવેલી ભારતીય-અજ્ઞ, કુખ્યત્વે હોંદુ ભવિતિ ધર્મપરાયણતાને લીધેન પ્રચંદ આદીશનો વિરુદ્ધ દરેક ઝંલતી ટકી રહી છે. સમાજ ધર્મ વિના રહી રહેજ નાહ. કેટકણ વસ્તુમાંથી તેનો ધર્મ કાઢી નાંખે અને પછી તે વસ્તુ કયા પણ ઉપયોગની રહે છે કે નહિ એ તપાસો તોજ, ધર્મની આવશ્યકતાનું, બાન થઇ રાકશે. માસિકો અને સમાચારપત્રો નીકળ્યાં તેમને પ્રચાર પણ કયો પરંતુ ધાર્મિક ભાવનાની સાથે સામાજિક પ્રગતિ દર્શાવનારાં પત્રો કાવા માસિકોની સંખ્યા અણપિ અત્યંત વિશેષ, મુદ્દી.

જે ધર્મની અગત્ય જણાતી હોય, જે સમાજ સુધારાની સ્વરાજ્ય પૂર્વે આવશ્યકતા હોય અને સમાજની અંદર સદીઓથી પેટેલો સડો દૂર કરવાની તીવ્ર આકાંક્ષા છે એમ જણાય તો પછી ઉપર દર્શાવેલ ભાવનાઓને પોષનાર માસિકોની અગત્યનો પ્રકર ઉપરિચિત થઇ શકે નહિ. ધાર્મિક, સામાજિક, શારીરિક તેમજ રાજકીય દ્રવ્યોના પ્રચાર કરનારું 'વિધનપીઠ' એકજ માસિક છે. એમ કહીએ તો અતિસંયોજિત થવાનો સંભવ નથી. આ માસિકનો ગુણ આરંભ ધાર્મિક ભાવના બુદ્ધિત મહાશય પ્રજાસંકર નરેન્દ્રરામ વ્યાસના હસ્તે આજે વર્ષો થયાં કયો છે. ગ. પ્રજાસંકર એ જોનું વ્યક્તિ નથી સરતના સમુદાય તથા બહારગામની કેટલીક વ્યક્તિઓ પણ તેમને સારી રીતે જાણે છે. તેમના તરફથી અપ્રચાર સુધીમાં જેટલા પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે તે સર્વે ધાર્મિક દ્રવ્યોમાં સમાવ્યાં છે. ધર્મજીવનસૂત્રોએ એ પુસ્તકોનું ખાસ મત્તન કરવું એમાં બલામજીની જરૂર નથી. ધર્મની જીવંત થશે તોજ દેશમાં શાંતિના આનંદો, શાપ અન્યાયા પાશ્વિક દેશના પ્રવૃત્તિવાદથી તે દેશો અપ્રચાર ને અધમ, દશા ભોગવી રહ્યા છે, તેવી દશા દિવસો પણ બારતને ભોગવવા પડશે.

આ માસિકને નિભાવવું એ ગુજરી પ્રજાને આધીન છે. માસિક અત્યંત શેયક તેમ સમય અને તેટલા માટે તંત્રીઓ ધવાદિત અધ્યન કરશેજ. સુદ લેખકોને આ કાર્યમાં સામ લઈ માસિકને ઉત્તર રિયંતિએ પહેલાડવા વિનંતિ છે. અખતે પૂર્વ આજા છે કે ગુજરી પ્રજા આ જગારી અધ્ય બેટ દર માસે સ્વીકારી અખતે આજારી કરશે. હોયજ.

ઈશ્વર પ્રણિધાન.

પ્રણિધાન એટલે શું ! ઈશ્વર એટલે શું ! ઈશ્વર એ શબ્દ ઇશ ઉપરથી થયો છે. ઇશ એટલે 'પ્રશિત્ત વિસ્તૃત એવા મુલુવાળું' એતન વતી.

પ્રણિધાન-પ્ર + નિધાન. વરોપ કરીને મૂકવામાં આવેલી ચાપણુ-ચાપણુનો પ્રકાર જુદો જુદો હોવાથી તેને "પ્ર" ઉપ સર્ગ લગાડવામાં આવ્યો છે. ત્યારે પ્રણિધાન એટલે 'સાંધો' બહિત બાવણી પાણુ' એવાની બાવના વગર આપણી ઉગી કિમિતિમાં કિમિતિ-દોષત વાંધાં તરીકે નહીં પરંતુ સમર્પણુ તરીકે મુકો આવવી, તેનું નામ-"પ્રણિધાન" નિધનતપણુ અન્ય કોઈ અર્થ વિચરિ શિવાય વિશ્વાસ બુદ્ધિથી કોઈમાં કર્મને અને તેનાં કરના સમર્પણુને પ્રાણધાન કહેવાય છે.

ઈશ્વર સંતર્પણુ કરવાની ખાતર નિમીત્ત માત્ર સ્ત્રી ઈશ્વર યાત્રુ યજ્ઞને કર્મ અને કર્મનો ફળનો સ્વપ્નો બોલે મુકો આવવો તે "પ્રણિધાન".

જેમ આપણે ચાપણુ મૂકતી હોય ત્યારે મોઝ સરાઈની શોધ કરી તેને ત્યાં આપણી ચાપણુ મૂકીએ છીએ તેમ આ ચાપણુ સમર્પણુ બુદ્ધિથી જોને ત્યાં મૂકવાની છે. તે કેવો ? તે કેવો શુભ વાળો ! જેની આગરવાળો છે એ સવાસોનો આપણે પહેલો નિશુધ અને પહેલી ચોક્કસાઈ કરવી જોઈએ.

વિશ્વાસ પાત્ર છે કે નહીં આપણા જેવા કેટલાકોએ તેને ત્યાં ચાપણુ મૂકી છે. કેવો કેવો મૂકી છે તેથી શો તેમને લાભ થયો એ વિચરે સ્વાસોનો. (ચાર ચાપણુ મૂકવાં અમુક કરવાનો રહે છે. આ સવાસો નિશુધ કર્યા પછી નિધાન યાવ નામ રૂપ શુભ ક્રિયા વિશ્વાસ પાત્રીજ વતીન યજ્ઞ યો જેમ વ્યાકરણમાં પણ આપણે નામ રૂપ ક્રિયા તથા અર્થય વિચરેનું પ્રયત્નકરણ કરીએ તોજ વાક્યાર્થ અને દોષ સ્ખન્દો એક બીજા સાથેનો સંબંધ બરાબર ખેસે છે તેવી રીતે આ આપણી ચાપણુ રાખવાને લાયક છે. તે બાજત તેના નામ રૂપ શુભ ક્રિયાથી વાંકે ચક્ર તેનું પ્રયત્નકરણ કરી લઈએ. અને તેનામાં કયા કયા અવયવો ન બદલ્યા તેવાં ચાપણુ રાખવાને યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરાવનાર શુભો છે તે બાજત આપણે ખાતરી કરી ચક્રીએ તોજ આપણને ચાપણુ મૂકવાનો વિશ્વાસ આવે અને તોજ આપણે સંતર્પણુ કરવાની સમર્પણુ કરવાની બાવનાથી આપણી અમુક ચાપણુનો ન્યાસ તેનામાં કરી ચક્રીએ ત્યારે આ સાદુસારનું નામ 'સાસ્ત્રોએ એકજ અક્ષરમાં શોધી દાઢુ' છે. આ અક્ષર તે ॥ ઓ ॥ ઓ એ શબ્દનો વાંચક છે. ઓ એટલે "હા" સંસ્કૃતમાં આ એક અગ્રીકિત અક્ષર છે. અને તેનો આ વિનિયોગ છે.

તમે પૂછશો કે ઇશ્વરને ઓ એ સંજ્ઞાથી બોલાવવો તો હા એ સંજ્ઞાથી કેમ ન બોલાવવો ? જવાબ શહેરો છે.

નામ નિર્દેશ કરોશાં કમ્પીતજ હોય છે એક વખત જે નામ-નિર્દેશ અમુક દેહધારીના સંબંધમાં કરાયો. એટલે પછી તેને તેજ નામથી બોલાવવો, ઉદેશોનો અર્થ ક્રિયા-યજ્ઞ ચક્ર કરણ કે એ નિર્દેશની કલ્પનાનો તે દેહના ઉપર કલ્પને માટે છો નહીં. તેવો-આરોપ યજ્ઞ

ભય છે, જેમ કેાઈ દેહધારીને અમુક જે નામથી બોલાવવાને બદલે પૃથીય પરંતુ સમાન અર્થ સુચક નામથી બોલાવેા તેા તેની કંઈ પણ અસર તેને થાય નહીં અને પરીણામે તેની પાસે કંઈ પણ ક્રિયા કરાવી શકેા નહીં. તે પ્રમાણે હવે તત્ત્વને ઓ શિવાય તેના કેાઈપણ સખ્દ પર્થોયથી બોલાવેા તેની કંઈ પણ અસર થાય નહીં. જેમ એક જીવનનું કાર્ય એકજ નામ નિર્દેશથી થઈ શકે તેમ, પરમાત્માનું કાળાતિત સ્વરૂપ જણાવવાને, વારતે નિત્ય સિદ્ધ જેનું સ્વરૂપ છે, એમ સાબીત કરવાને વારતે નિકાળમાં છે-છે અને જે છેજ એમ જણાવવાને માટે તેમના માટે " હા " જ સખ્દ વાપરી લેાય.

હવે એ નામ નિર્દેશથીજ ઉદ્દેશી સકાય જેનું અર્ખાંડ સ્વરૂપ છે એવા પરમાત્માના સંબંધમાં. " હા " હવે એ શિવાય શું બીજું કહી શકાય ? આ પરમાત્માની ભૂત બાવી એવી કેાઈ કેદી નથી, ચિરંતનજ છે પુણતિનજ સદા વર્તમાનજ છે. મહાકાળાત્મક એવા પરમાત્મા સ્વરૂપને જાણ, કહેવાય પરમાત્માનું નામ હવે એ પણ સ્વયંસિદ્ધ નામ છે, તેનો નિર્દેશ કેાઈક અગત્ય બાવથીજ થયેલો છે.

પ્રથમ ચેતન્ય સ્વરૂપ છે અમુક વસ્તુ જડ છે કે ચેતન યુક્ત જીવનવાળી છે કે મૃત છે તેના નિર્ણય કરવો હોય છે તેા આપણે તેનામાં શાસ્ત્ર-પ્રમાણની ક્રિયા છે કે નહીં તે તપાસીએ છીએ. કારણ કે આ ક્રિયા ચેતનના પ્રાયશઃ પ્રમાણરૂપ છે. આ ક્રિયા શાલતી હોય ત્યારે અમુક પ્રકારનો પદ્ધતિ અર્ખાંડ થયા કરે છે. અને તે આપણે સ્પષ્ટ સાંભળી શકીએ છીએ, અને તેના ઉચ્ચાર આપણને જાહેરાત જાહેસ જાહેસ : એમ સમજાય છે. જાહેરો ઉચ્ચાર જાહેરો સોડહં સોડહમ્ એવા શબ્દ ભય છે આ સોડહં ઉપરથી હવે સખ્દની બાવના કહી છે જે ન્યારે આપણે સોડહં સખ્દ ચેતનનો વાચક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. અને ચેતન તત્ત્વ એ હવે તત્ત્વ છે એટલે સોડહં હવે તત્ત્વનો વાચક થયો અને હવે તત્ત્વ સ્વતંત્ર છે. સ્વાવલંબી છે એ બાવ સ્વયંવદા માટે સોડહં સખ્દમાંના વ્યંજનોનો જે જો સ્વર શિવાય રહી શકે તેવા નથી તેને જાદ કહી અને જે સ્વરો રજા તે હવે તું રૂપ પદ્ધતિ હોવાથી સ્વતંત્રપણે ઉચ્ચારાઈ શકવાની સંદિત ધરાવતા હોવાથી ઉર્ધ્વગામી તથા મૂર્ધબેદી નાદ ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી તેમજ પરમાત્માનો નામ નિર્દેશ સ્વયંપ્રાપ્ત થયો.

જાહેસ એ સખ્દો સોડહં મહા વાક્યનું રૂપ પહેરે. તે આપણે બેથું તેના સખ્દર્થ વિચારીશું તો જણાશે કે સોડહં જાહેસ તે હું છું (હું છું કેાણ ? તે) પ્રથમ પુરૂષ જાહેસ તતિય પુરૂષ જાહેસ સાથે અવલંબીત યસથી સોડહં મહા વાક્ય ઉત્પન્ન થાય છે.

આ મહા વાક્યમાંથી વ્યંજનાત્મ ભાગ બાદ કરીએ એટલે હવે રહેશે.

સોડહંમાંથી સ્વતંત્ર પણે રહી શકે એવા નથી તે વ્યંજન બાદ કરતાં નિર્વિદારી ભાગ હવે સ્વર રહે છે તે પરમાત્માનો વાચક છે અને નિર્વિદારી પરમાત્માને સૂચવે છે.

આ નામ એટલા માટે અગત્ય છે કે કેાઈ પણ બાવામાં બીજા કેાઈ પણ ઉચ્ચાર અગર સખ્દ આ સખ્દ શિવાય મૂર્ધબેદી નથી. ફરત આ એકજ સખ્દ મૂર્ધબેદી છે આ એકજ સખ્દ આપણા મનમાં રજાકર કરી શકે એમ છે અને કરે છે. આ સખ્દનો આક્રમ્ય લાઇ જે પુરૂષ તારક મન વડે ઉપર મટે છે તેનો મેડા પાર છે આ સખ્દનું બીજું નામ "પ્રથુવ" છે. અનધિકારીએને સંભળાવવા તથા સમજાવવા માટે પ્રથુવ સખ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે

છે તેનો ઊં ના ધ્વનિના દૈવતાના રક્ષણ માટે તથા અનધિકારિઓથી અગ્રાત રાખવા માટે તેના યોગ્યતા રક્ષણ માટે યોગ્યતા એ પચાસ સંખ્યા છે જેમ રાજ્યતંત્રના મુલ્ય મત્રા, ધારેલું કળ પ્રકટાવી શકે અને નિર્વિધનપણે મોકલી શકાય તે માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે ધર્મતંત્રમાં ઊં સંખ્યાને બદલે પ્રણવ સંખ્યા છે. ઉદાહરણે પ્રણવ શા માટે કહેવામાં આવે છે? પ્રકર્ષે જનવૃદ્ધિ પ્રગલ્ભઃ એનામાં વચ્ચે કરીને નવા નવા ભાવ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તે માટે એને પ્રણવ કહેવામાં આવે છે. વળી પ્ર પ્રવંચન નર્દોવ, તમારો (સંસારરૂપી પ્રવંચન-તમારો નહીં) જેનો આશ્રય લેવામાં આવે તો સંસારરૂપી પ્રવંચન તમારો વડે નહીં અર્થાત્ તમે સંસાર તરીકે જાણ એ ભાવ ખતાવવા માટે પ્રણવ સંખ્યાની યોગ્યતા છે વળી પ્રકર્ષે જનવૃદ્ધિ પ્રગલ્ભઃ એના પ્રભાવથી જેનો એક પણ ભાવ સહજ પણ સમજવાથી માથું આપી આપ નથી જાય છે માટે એને પ્રણવ કહે છે. પ્રણવને “તાર” વેદાદિ એ નામોથી પણ કહેવામાં તથા યોગ્યપણામાં આવે છે “તાર” એટલે તારનાર. જે તારી શકે છે તારે છે તે “વેદાદિ” એટલે જેના વડે વેદની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે (ઊં જનિત્રીદે પુરોહિતમ્ યજ્ઞસ્ય દેવણ્વિજમ્) એક કરતાં બે વધારે જનનાં તેથી ઉદ્ગોતરે વિરૂપ સંગમ-સંયોગમાં વિરૂપ જાળ પાંચ મળે ત્યાં પંચમતન કહેવાય પરમેશ્વર પ્રત્યક્ષ છે એમ કહેવાય તથા ત્રિવેણી સંગમ યાવ છે ત્યાં પવિત્રતા ઘણીજ હોય છે ત્યારે ત્યાં પંચવેણીઓ મળતી હોય પંચવેણીઓનો સંગમ થતો હોય તે ધામ તો કેટલું મધુ પવિત્ર હેલું જોઈએ.

‘ઊં એ પ્રણુ’ નામ છે. એ જમવાનના નામ સાથે જ્યાં પાંચ વેણીઓ ‘જોડાઈ’ ત્યાં કેટલી પવિત્રતા હોઈ શકે? એવા નામવાળો સાદુકાર કેવી ઉત્તમ પ્રકારની યોગ્યતા વાળો હશે?

પ્રણુ એક નામ “અવિમુક્ત” છે. યા માટે પ્રણુને અવિમુક્ત કહેવામાં આવતા હશે? ત્યારે જેનો સંગ્રહ પામેલા એના અનુક્રમને પાત્ર થયેલા શક્તિ જોતોને જો આપણે મુક્ત, ક્ષીએ છીએ કારણ કે તે પ્રણુ આપણથી એક પ્રયત્ન મીનીટ પણ જુદો પડી શકે તો નથી અહોનિશ આપણી સાથે જોડાયેલો રહે છે.

આનું એટલું નેનું નામ “અવિમુક્ત”

તમારો છોડ્યો પણ હું નહીં એવા દયાળુ પરમતમાનું તે નામ છે, આવા પરમાત્મા આપણી પ્રાપ્તિ પંચ વેણીનો સંગ્રહ માગે છે જેના વાપણ આપણે તેને સોંપવાની છે.

ઊં કારમાં મકાર ચકાર અને મકાર રૂપ ત્રિવેણી પણ છે કારણ કે એ તેના ત્રણ ખંડ છે. તેમાં સંપત વેણી પણ છે. પરંતુ હું અત્યારે પંચવેણીનીજ વાત કરવા માથું હું જેવો સંખ્યા તેવેજ અર્થ કરશે તો સોડઈ મહા વાક્યનો અર્થ અન્ય કરી શકશે. આ મહા વાક્યમાં પંચવેણીનો અન્ય કરવાનો છે.

‘અતિ અગમ્ય છતાં અતિ સરલ આ અન્ય છે. આપણી પાસેની એવી કંઈ પાંચ વસ્તુઓનો આપણે પ્રણુ ચરણમાં યોગ કરી શકીએ? આ સવાલનો આપણે ઉકેલ પાડવાનો છે.’

આપણી શી શી વાપણ છે તેનો આપણે બરાબર ખ્યાલ બાંધવાનો છે. અને પછીજ આપણે તેનું નિધાન પ્રણિધાન કરવાનું છે. આપણે આપણો કથિત કેવા પ્રકારની વાપણ સંધરે છે તેનો વિચાર કરી શકીએ.

કદ પાંચ પ્રકારની થાયછુ તે રાંધે છે. તે આપણે લખ્યે તે આપણે કદ પંચવેણીના સંયોગ કરવો તેની સમજણ પ્રાપ્ત થઇ શકે, અને પછી તે પંચવેણી આપણામાં છે કે નહીં તેના નિર્ણય કરી શકીએ.

૭૪-અથવા ૮ દસ્ય પ્રણવનાં અંગે.

અઠાર વઠાર મઠાર (આધ્ય અંગે).

મઠે માત્રા વિદુ (અધ્યાત્મ-અંતર આધ્ય અંગે. (અનુ' આધ્ય અંગે).

આ પ્રણવ આધ્ય છે. તેમ અંતર આધ્ય પણ છે. આપણે બીજા સાંભળી શકે તેમ ખુલ્લે સારેપણુ તેના નાદ ઉચ્ચારણુ કરી શકીએ કેમકે ન સંભળાવણું હોય તો આપણા મનમાં પણ તેનું ઉચ્ચારણુ નાદ રજુકાર કરી શકીએ અંતર આધ્ય હોય છે. ત્યારે સાથે સાથે અધ્યાત્મ પણ હોય છે.

અને આ આધ્ય હોય છે ત્યારે સાથે સાથે અનુ' આધ્ય પણ હોય છે. કારણ કે ઉચ્ચારણુ થઇ રહ્યા પ્રકી પણ તેના રજુકાર કેટલીક વાર સુધી રહે છે આ અંતર આધ્ય થાય ત્યારે મુદ્દામાં જિંદુ સંચેદિત રૂપ બધાય છે તેથી પ્રણવના પાંચમા અંગે જિંદુ દેવવાય છે.

થયુવ જેને આધ્ય અનુ'અવાય છે તેવેજ દસ્યપણુ છે ૭૪ એ પ્રણવનું ચિત્ર છે. જેએને ગમ હોય છે તેએનેજ આ ચિત્ર ઉઠતી શકે તેમ છે. બીજા ગમ વગરના તો માત્ર ચિત્રની મારફતે તેને જોઈ શકે ન તેનું ઉચ્ચારણુ કરી શકે ન તેનાં મનને અગર, અર્થને ઉઠેલી શકે જેએ આ પ્રણવ બહુ તારક બહુને દસ્ય-રૂપમાં મૂકવામાં આવ્યા છતાં ઉઠેલી ન શકે તેમને પાતાનેજ દેખાઈ.

આપણે ૭૪ નામ સંજ્ઞા વાળો તેના ઉપર અખંડ સત્ય હોવાનો આરોપ છે તેનામાં આપણે પંચ વેણી જોડવાની છે. તે નિત્ય સિદ્ધ અખંડ સત્ય હોવી જોઈએ આ પંચવેણી તે કદ ?

આપણી પાસે નિત્ય સિદ્ધ એટલી કદ પંચ પ્રવાહ વેણીઓ છે કે જે આપણે દુર્ભાગે નિત્ય સિદ્ધ હોવા છતાં જાણતા નથી. ૭૪ કારની અમાત્રા સાથે મળી શકે તેની આપણી પહેલી નિત્ય સિદ્ધ વેણી આપણું શરીર છે. આપણા જન્મની સાથે આપણામાં પ્રાણ સંચાર ચત્તાની સાથેજ તે આપણને પ્રાપ્ત થયેલી છે છતાં તેનું અસ્તિત્વ મહત્વ કે કિંમત આપણે જાણતા નથી તે આપણી એક થાયછુ આપણા અતિમ પ્રણુને શરણે આપણે સોંપવાની છે.

૭૬ કારની ઉકાર માત્રાની સાથે સંબંધ રાખનાર આપણી-બીજી મીઠકત આપણા શરીરથી વધારે કિંમતિ આપણા અસ્તિત્વની સાબિતિ કરાવી આપનાર આપણું અસ્તિત્વ ટકાવી રાખનાર આપણી પ્રાણ માયા રૂપી દિતિવાવેણી.

આપણે પરમાત્મા સાદુકારને તણે કરવાની છે. ૭૬ કારની મકાર માત્રા સાથે આપણા મન રૂપી-અતિવાવેણીનો યોગ આપણે કરવાનો છે. મન વગર મનુષ્યત્વ નથી. પ્રાણ કરતાં વધારે મુખ્યતાનું તે આપણું ધન છે. જેના વડે આપણો બધો મોક્ષ નિર્જીત થાય છે. આ આપણું મુખ્ય ધન આપણે પ્રણુ ચરણમાં સમર્પવાનું છે ૭૬ કારની અર્ધ માત્રા રૂપી અનુય' વેણી સાથે આપણે આપણી કુદિ માયા મેળવી દેવાની છે. મનુષ્ય જીવનમાં કુદિનો વારસો આપણને પ્રણુ દરથી પ્રાપ્ત થયેલો છે.

પ્રભુ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે. અને જુદી જ્ઞાનની ઉત્પાદક છે માટે જુદીરૂપી અમૂલ્ય હીરો આપણે પ્રભુ કંઠમાં પહેરાવી દઇ આપણાં તમામ પુરુષાર્થોનો પરમાત્મામાં સંપ કરવાનો છે. પ્રણીધની નાદ અગર બિંદુ માયા સાથે આપણે આપણા જીવનનાં સર્વ પુરુષાર્થના ફળસ્વ આનંદ માત્રાકેપી પંચમ વેણીનો આપણે સંગમ કરવાનો છે આવી રીતે સર્વ કર્મ તથા કર્મફળનો પરમાત્મામાં ન્યાસ કરવાથી આપણે નિધાન નહીં પરંતુ પ્રણીધાન કરીએ છીએ એમ કહેવાય છે.

હવે એ શબ્દના ઉચ્ચારણ સાથેજ આપણી સર્વ કાષ્ટ ક્રિયાઓ અને તેમનું ફળ તેનું નિધાન નિરપેક્ષ જુદીથી પ્રભુના ચરણમાં કર્યા કરવું એજ ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે કર્મ અને તેના ફળનું નિધાન આપણા પોતાના જીવનમાં કરીએ તે જીવનિધાન કહેવાય છે કષ્ટરમાં નિરપેક્ષજુદીથી કરીએ તો કષ્ટર પ્રણીધાન કહેવાય છે.

છેવટમાં આપણે એકજ સંવાદ રહે છે તે એ કે આપણા સાહુકાર પરમાત્મામાં એવાં કર્યા બહુજો-ગુજો છે કે જે બદલાયજ નહીં તેવા છે. અને જેથી કરીને આપણા તરફથી આવા પ્રકારના પ્રણીધાન માટે તેમને લાયકતા પ્રાપ્ત કરાવે છે તેના જવાબ શાસ્ત્રોએ આપેલો છે અને તે એ છે કે પરમાત્મા પાસે દશ અવ્યયો છે દશ ગુણનિધિ છે. જ્ઞાન, વિરાગ, સંઘર્ષ, તપ, સત્ય, ક્ષમા, ધૃતિ, કૃપ્દુત્વં માત્મ સંવેદોડપિપ્દાનૃત્યમેવચ દક્ષીણાનિ અમ્યવાનિ નિર્વ્યસિદ્ધિસિદ્ધિકરે પરમાત્મામાં જ્ઞાન છે, જ્ઞાન જળ છે પણ જ્ઞાન મદ નથી; જ્ઞાન સાથે વિરાગ છે પરંતુ નિર્મોલ્લ વિરાગ નથી. વિરાગ સાથે ઐશ્વર્ય છે પણ તે બોમ વિલાસ રહીત છે. તથે યુક્ત ઐશ્વર્ય છે અને તપ સાથે સત્ય છે સત્ય જતાં અવિરેક નથી પરંતુ ક્ષમાએ યુક્ત સત્ય છે.

હોય પાપ દુષ્ટકર્મ તરફ ક્ષમા દષ્ટિવાળા છે અને તે ક્ષમા પણ જેની તેવી નથી નિઃસિમ કૃતિથી યુક્ત છે. સહનરીજતા તિતિક્ષાની પરાકાષ્ટા યુક્ત ક્ષમાથી ભરેલા છે સામાન્ય સાહુકારની માફક થાપજીજ પાછી આપે તેવા નથી પરંતુ સરજન કરવાની અમાધ શક્તિ ધરાવતા હોવાથી થાપજી કરતાં વિશેષની જરૂર જણાય તો પોતાની વાપરી પુરી કરી આપે ને પાછો ઉપયોગ પુરતી તમામ વસ્તુ પેદા કરી ઉદારતાથી નિઃસંકેપ બાવે આપે તેવા દયાળુ છે. એ ઉપરાંત પોતાનું સ્વરૂપ યથાર્થપણે સમજનારા છે. પેતિ પોતાને પૂર્ણપણે જાણનાર છે અને તે ઉપરાંત સૌથી શ્રેષ્ઠ અને અતિવ પ્રભાવશીળ તેમનો ગુણ એ છે કે તેઓ સર્વ કાષ્ટ વસ્તુ ઉપર સામાન્ય ભોગની શકે છે. અધિષ્ટાતા થઇ શકે છે, કાષ્ટ જગ્યાએ એમની આજુ ન જરૂરી હોય એવું નથી.

આવા અધાત અને અવ્યય સામર્થ્ય પ્રભાવ વૈભવ સત્તાના જળવાળા પુરુષોત્તમને ત્યાં તમારું ધન તમે નહીં મૂકી આવો તો બીજો કયો વધારે લાયક વધારે સારો સરક તમે શોધી શકશો? બીજા તો દેવાળીયા નિવડશે અને તમારી મુકી મૂળથીજ ખોટા બેસશે. જો, તમે આ સાહુકારને તમારી દોલત ધીરશો ધીરશો એટલું તો નહીં પરંતુ આપણે દેશો તો તમને સત્પદ સદ્ગુણ બદલો આપશે એટલું તો નહીં પરંતુ તમને બીજો કેટલોક વધારે અધિકાર આપશે તમને ધ્યાન યોગનો સમાધિ યોગનો અવિચિત્ર અમૂલ્ય આધાર અને તેની સિદ્ધિ આપો આપ પ્રાપ્ત થશે અને જે યોગીઓના યોગરૂઢી નહીં મેળવી શકાય તે આ ક્રિયા યોગની પધ્ધતિથી અતિસુલભ પ્રાપ્ત થશે. ઇતિશિવં,

કષ્ટરભાઈ જીવાણાઈ.

સંગીત મહિમા.

મુઝ સાવનાઓથી પરિપૂર્ણ, રસોત્પદ તેમ તાન અને સ્વરથી ગવાયેલા સંગીતનો
કેવો અઘળ પ્રભાવ પડે છે તે તીથેના પ્રાચીન જણાશે.)

રાગ-હીમપલાસ (ત્રિતાલ)

૨ આયન । તું ખરે, કરે! આનંદિત જનને,
શોક ભીતિ તું હરે, દીપ્તિ વિશાંતિ મનને; ૧
નિર્મળ બુદ્ધિ કરે, વળી નિજ જ્ઞાન વધારે,
ખસ લાંપટ નાસ્તિક એ સહને તુંજ સુધારે; ૨
નિદ્રાવસ કરે ખાળ, દાળથી રહેતાં રહતાં,
અસર કરે મંજીર, વીર રણુદીપ વિચરતાં; ૩
ચાંત કરે ચૂરવીર, કાયરને ચૂર ચઢાવે,
રસિક જનોનાં હૃદય, ખરે તું તુંજ ડોહાવે; ૪
સભા ચિત્રમય કરે, પ્રભુ સુલગ્નન કરાવે,
ખેડુ યોગી આહીર, સહવને મસ્ત બનાવે; ૫
સુસાધરી અઠાન્ત તણે, તું મિત્ર ગણાયે,
હરણ નામ તું યહી ખરે જગમાં વસ ધાયે; ૬
ઢોપલ ટહુકો રાગ, જાગને ખડ્ડુ શોભાવે,
હુલ્હુલ મેના ખરે રસિક રત્નપાન કરાવે; ૭
હતમ વળી તુંજ શક્તિ અકિતનું જ્ઞાન કરાવે,
નિદ્રિત નદ વિચાર, તેજ તું પુનઃ પ્રગટાવે; ૮
ચિંધુ સરિતા વળી કુદરત સહ આયન ખોતો,
મવણ યહી કુખીજન તણાં સહ કુખ સમાતાં; ૯
જયમ સાકર પવ સંગે, બળી ને રંગ ખતાવે,
વાય નૃત્ય સહ જાન, જ્ઞાન અજિતજી કરાવે; ૧૦
નવરસથી કરપૂર મધુર • મંજુલ ગણાયે,
આયન અનુપમ ગૂર રમણ અદ્ભુત ગણાયે; ૧૧
રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી.

આદર્શ જીવન.

આદર્શ જીવન જીવવું એવી દરેક મનુષ્યની સ્વાભાવિક ઇચ્છા છે. કુદરતનાં સત્યોનો અભ્યાસ આપણને આ કામમાં ઘણો લાભકારી થાય તેમ છે. આપણે આદર્શ પ્રમાણે 'આપણું' જીવન બનાવવા મગીએ છીએ, અને તેમાં ઘણીવાર આપણે પુરેપુરી સફળતા મેળવી ચકતા નથી. આપણા જીવનનો પરમાત્મ જીવન સાથે શો સંબંધ છે, તે જે પ્રમાણમાં આપણે બરાબર રીતે સમજી ચકીએ, તે પ્રમાણમાં આપણને આ કામમાં વિજય મળવાનો.

આ વિષયમાં આપણા અને પ્રભુના સંબંધ વિશે બે માન્યતાઓ છે, અને તે બન્ને ખરી હોય એક ખીજને ઉપકાર કરે છે. પ્રભુ વિશ્વવ્યાપી છે. ધર્મિય સર્વ ભૂત માનના હૃદયમાં રહેલો છે પણ તેની સાથે બીજી સિદ્ધાંત એ જણાવે છે કે પ્રભુ વિશ્વાતીત છે. કાળીદાસ કવિ-વિક્રમોર્વશીય નાટકમાં જણાવે છે તેમ ક્યાવ્ય રિષતં ચોદહી આ પૃથ્વી અને સ્વર્ગમાં વ્યાપીને જુદો હોય છે. અર્થાત્ તે વિશ્વવ્યાપી અને વિશ્વાતીત છે. સામાન્ય મનુષ્ય તો એમજ કહે છે કે પ્રભુ વિશ્વવ્યાપી હો કે વિશ્વાતીત હો-આ બધાં તત્ત્વગાનના કૃત પ્રશ્નો છે. તેનો મારા દર્શનના જીવન સાથે શો સંબંધ છે ?

આપણે આ લેખમાં એમ વિચારવાને પ્રયત્ન કરીશું કે આ પ્રશ્નોને આપણા જીવન સાથે આપણે ધારીએ તે કરતાં પણ ઘણો મુક સંબંધ છે.

પ્રભુને કેવળ વિશ્વાતીત માનવાથી આપણું વિશ્વ જડ બની જાય છે. પ્રભુ એક કારીગર હોય અને તે આ વિશ્વ બનાવવાને અલગ બેસી ગયો હોય એવી ભાવના તેમાંથી જન્મે છે.

પ્રભુને વિશ્વવ્યાપી માનવામાં એક લાભ છે. આ દૃષ્ટિબિન્દુથી આ વિશ્વ એ પ્રભુનું સ્વરૂપ બને છે પ્રભુના એક ભાગરૂપ બની જાય છે. આ વિશ્વ એ પ્રભુનો એક ભાગ છે, પણ પ્રભુનું સર્વસ્વ નથી. જેની રીતે હાય એ ચરીરનો વિભાગ છે પણ ચરીર નથી, તેવી રીતે આ વિશ્વ પ્રભુનું અંગ છે પણ અખિલ પ્રભુ નહિ. તેથીજ રીતે મનુષ્ય વિશ્વનો એક ભાગ હોવાથી જેની રીતે જળબિન્દુઓ દરિયાના ભાગરૂપ ગણાય, તેમ મનુષ્ય પણ પ્રભુના એક ભાગરૂપ છે, તે જળ બિન્દુ દરિયારૂપ થશે, પણ અત્યારે તો ભિન્નતા છે, છતાં તે જળબિન્દુઓએ સમુદ્રના સ્વરૂપના છે, સમુદ્ર સાથે સંગઠિત છે, એની ના પાડી ચકાય નહિ. તેથીજ રીતે દરેક મનુષ્ય પ્રભુનું અંગ છે, અને પ્રભુરૂપ થવાનો છે. સ્વરૂપે પ્રભુ છે, પણ તેણે હજી પ્રભુત્વનો સાક્ષાત્કાર કર્યો નથી. આ દૃષ્ટિથી આપણે કહી શકીએ કે આપણે પ્રભુમાં જીએ છીએ. હરીએ શરીએ છીએ, અને આપણું અસ્તિત્વ પણ પ્રભુમાં છે. આપણે એક જીવનના દિવ્ય વિભાગો છીએ. આપણે સર્વ જનતા હૃદયો ડીએ. આથી આપણને આપણા દિવ્ય સામર્થ્યનો ખ્યાલ આવે છે, અને પ્રભુ જેમ અમર છે, તેમ આપણે પણ અમર છીએ, આથી આપણને આપણા દિવ્ય સામર્થ્યનો ખ્યાલ આવે છે, અને પ્રભુ જેમ અમર છે, તેમ આપણે પણ અમર છીએ, એ જામ થતાં આપણે નિર્ભય બનીએ છીએ.

પ્રભુ સંબંધી ખ્યાલ બાંધવામાં આપણે આપણું મનુષ્યત્વ તેને અર્પી, પ્રભુને સારામાં સારા શુભવાળો મનુષ્ય કદાપીએ હીએ. પણ આ એક શાન્તિ છે. વરતુતઃ તેના દિવ્યતાનો ખ્યાલ લાવી તે દિવ્યત્વ આપણે મનુષ્યને અર્પણ કરવું કે મનુષ્ય એ પ્રભુની પ્રતિકૃતિ છે. અને મનુષ્ય પ્રભુ, મુખને, સ્વરૂપેલો છે.

પ્રભુનું વિશ્વવ્યાપીપણું તે જો સત્ય વાત હોય તો તે વાત આપણે મનુષ્ય સ્વભાવનું પૃથક્કરણ કરી સિદ્ધ કરીશું. મનુષ્યમાં આપણે અનેક દિવ્ય શુભો જોઈશું. આપણને સાધારણ રીતે કોઈના દોષ જોવાની ટેવ પડેલી હોવાથી, દિવ્ય શુભોમાં મનુષ્યની સામાન્ય મીલકત છે, એમ સંભવી કેટલાકને આશ્ચર્ય લાગશે પણ તે છતાં જો આપણે મનુષ્યના બહારના અગ્રિય અને મુગ ઉપજાવે તેવા દોષોની પાછળ જોઈશું તો આપણે મનુષ્યની દિવ્યતાનો જરૂર ખ્યાલ આવશે આ અગ્રિય અને મુગ ઉપજાવે તેવા દોષો પણ જેવી રીતે મકાનને વારતે પાળકની જરૂર છે, તેવી રીતે મનુષ્યના વિકાસમાં એક જરૂરનું રૂપ છે.

મનુષ્ય પોતે દિવ્ય છે, એનો મોટો પુરાવો એ છે કે, તેને પોતાની નિર્બળતાનું જ્ઞાન હોય છે. જો તેનામાં પ્રભુત્વ ન હોત તો પોતાની નિર્બળતા પ્રત્યે તે તદ્દન અધ હોત. હામર્સન કહે છે કે “ધારો કે આપણે અધમ હીએ, પણ આપણી અધમતાનો ખ્યાલ આપણને ક્યાંથી આવ્યો?” આપણી અંદર દિવ્ય તત્ત્વ છે, મારેજ આપણને આપણી અધમતાનો ખ્યાલ આપે છે. ફક્ત દિવ્ય તત્ત્વજ દિવ્યતાનો ખ્યાલ લાવી સહે. વાપ કદાપિ પોતાને ઘાતકી માનતો નથી; ઘોડો પોતાના અઘાન વારતે કદાપિ પોતાને ધિક્કારતો નથી. હક્કરને પોતાની લોભીલુપ્તિ માટે કદાપિ પશ્ચાત્તાપ થતો નથી. પણ મનુષ્ય પોતાનું ઘાતકીપણું સ્વીકારે છે, પોતે અઘાન છે, એમ કબૂલે છે, અને પોતાના કોભ માટે ચરમીદો જને છે. અને આ રીતે તે પોતાની દિવ્યતા સિદ્ધ કરે છે, વળી પોતાના દોષ જોઈ મનુષ્ય જેવી રહેતો નથી, પણ પોતાની નિર્બળતાએ-ખામીએ દૂર કરવાને તે પ્રયત્ન કરે છે, તે પણ તેની દિવ્યતાનો પુરાવો છે બધો વિકાસકર્મનો ક્રતિકાસ એ પૂર્ણતા મારેનો મનુષ્યનો પ્રયત્ન છે. અંદરથી મનુષ્યને દિવ્યતા તરફ જવાનો મેગ આવે છે, કારણ કે પોતે દિવ્ય છે. જેવી રીતે મેધનું ગિન્દુ સમુદ્ર તરફ-પોતાના મૂળ તરફ જવા પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, તેવીજ રીતે દરેક મનુષ્ય પોતાના દિવ્ય પિતા-પ્રભુ તરફ જવા અનિવાર્ય રીતે ખેંચાયા હતા.

જો આપણને પ્રભુ વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલા છે, એ સિદ્ધાંતનો ખરાબર ખ્યાલ આવે, તો મોટી પ્રેરણા એટલે શું? તેનો ખ્યાલ આપણે જાંધી ચણીએ, અને આપણે પણ પ્રેરણા ત્યાં આપણે જીવન માળી ચણીએ.

જો કોઈ વિકાસ કરીને માનતા નથી, પણ એમ ધારે છે કે પ્રભુએ એકાએક આવી સૃષ્ટિ રચી તેઓ તે સાથે એમ પણ જાને છે કે અમુક વ્યક્તિઓને પ્રભુએ પ્રેરણા કરી, અને ક્રમને જો ઉપદેશ આપ્યો, તે પ્રેરણા પામેલા મધ્યસ્થે પ્રસિધ્ધ થયો. પણ આ સિદ્ધાંત વાકાળી નથી. જેમ મનુષ્ય રમકડા બનાવે, તેમ પ્રભુએ કોઈને સંત બનાવ્યા અને કોઈને પાપી બનાવ્યા, એ માનવું, એ પ્રભુ ઉપર ઘાતકીપણું દોષ મૂકવા જેવું નથી. એક બાજુ મનુષ્ય અને બીજી બાજુ પ્રભુ. વચમાં પેગંબર તે એકાએક પ્રક્ટી આવેલા તેને અને મનુષ્યને કોઈ મધ્યસ્થ તરીકે

સંબંધ નહિ, તે અનુપર દ્યુક્તિને પ્રેરણા કરી અને તે બેઠાણાં તે કાઠ પણ વિવિધ ઉપર અંબિલ સત્ય ન બેઠાણો હોય, અથવા તેણે પોતે પણ સત્યનો અમુક અંશ પ્રાપ્ત કર્યો હોય, એવું જો કાઠ કહેવા બહાર પડે. તો તેની નાસ્તિક ગણવામાં આવે.

અમુકજ કાળમાં અમુકજ વ્યક્તિને પ્રેરણા થઈ, તે પછી કેમકે, યદ્ય શકે, નહિ-આવી માન્યતા પણ ધર્મમાં આવે છે, તે પ્રજાનાં દયાળુપણાનો અને ન્યાયીપણાનો તિરસ્કાર કરે છે. પ્રજા સર્વ કાળમાં અને સર્વ સ્થાનમાં કામ કરી રહ્યો છે. તો આ સમયમાં પણ કેટલાક વિકાસ પામેલાં મનુષ્યો પ્રજા તરફથી પ્રેરણા પામી શકે, તેમાં આશ્ચર્ય શું? જોના કહે છે કે 'હાલ મોક્ષનાં દાર બધે યદ્ય મળ્યાં ખિસ્તીઓ કહે છે કે કાંઈકટલું વ્યાકતવ અનુપમ. હવે, તેજ અને કેવળ તેજ પ્રજાનો મુત્ર હતો. મુસલમાન બાઈઓ બંધાવે છે કે હવેત મહમદ સાહેબ પ્રજાનો તરફથી છેલ્લો પેગંબર હતા અમુકજ દેશમાં અમુકજ ધર્મમાં મદાન પુરવો પેલાં શાસ્ત્ર, તેમ માનવું એ પ્રજાનું અજમાન કરવા જેવું છે- જે હિંદુઓ એમ માને છે કે યુરોપીઓ તંત્રીદાન સમજી શકે નહિ, અથવા પ્રજાના સંદેશવાહક થઈ શકે નહિ, એ તો અમારોજ હક્ક છે, તેમણે બંગલદેશીતાના ૧૮માં અધ્યાયમાં ન્યાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, હવે સર્વભૂતાનાં હૃદયેડહનું સિદ્ધિ ધર્મર સર્વ પ્રાણી માનના હૃદયમાં રહેલા છે, તે શ્લોકાર્થ ઉપર હકંતાલ મારવી એછએ. અત્રી જાવના કરનારાએ બીજી બારી દ્વારા આવેલા સૂર્યના પ્રકાશનો અનાદર કરી સૂર્યના પ્રકાશથી વંચિત રહે તો તેમાં હોય કેનો?

પ્રેરણા પામેલા પુરો દરેક ધર્મમાં, દરેક દેશમાં, અને દરેક સમયમાં થયા છે, અને આવશ્યમાં પણ થશે જાવી વીચારણાને અંગીકાર કરનારનું હૃદય વિશાળ બને છે.

આપણે પ્રેરણાનો ખરો અર્થ સમજવો એછએ ધર્મી જીવનનો પ્રવાહ મનુષ્યના જીવનમાં વહેવા લાગે, ત્યારે પ્રેરણા ઉદભવે છે. અને જે પ્રજામાં મનુષ્ય સર્વ જીવનનું ઐક્ય સ્વીકારે છે, અને સ્વાર્થથી મુક્ત થવા પ્રયત્ન કરે છે, તે પ્રજામાં તે પ્રેરણા તેનામાં સંભવે છે. મનુષ્યમાં જે પ્રજાનું જીવન વહી રહ્યું છે, તે જીવનને તિવ જનાવતું તેને વેગ આપવો, એવું નામ પ્રેરણા. જેવી રીતે એક નાની ચીજપ્રાદીને પ્રદીપ્ત કરી મોટા અગ્નિ પ્રકટાવવામાં આવે, તેવી રીતે મનુષ્યમાં રહેલા દિવ્ય સુલિંગને પ્રદીપ્ત કરવાથી આ પ્રેરણા પ્રકટી નીકળે છે પ્રેરણા થતાં મનુષ્યનું દિવ્યતત્વ જાગૃત થાય છે. જીવનના ઐક્યનો અનુભવ થવા લાગે છે, તેનામાં આહુત દયા પ્રકટે છે, અને મનુષ્ય મનુષ્ય મરી અતિમનુષ્ય અથવા કેવી મનુષ્ય બને છે. માટે પ્રેરણા એ પ્રજાનું કામ નથી, પણ મનુષ્યનો જાસ પ્રયત્ન તેને વાસ્તે આવશ્યક છે. ઉપનિષદોમાં લખ્યું છે કે જોનાપર પ્રજા પ્રસન્ન થાય છે, તેને પ્રજા પોતાનું દિવ્ય સ્વરૂપ ખતાવે છે, પણ આ પ્રસન્નતાનો આધાર પણ તે જીવની પવિત્રતા અને આત્મસંયમ તથા સર્વ-જીવો પ્રત્યેની અપૂર્વ દિલ મોહપર રહેલા છે. કેટલાક જીવોમાં જ્ઞાન બહુ ચોડું હોય, પણ જો તેમનામાં બીજા જીવો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ હોય છે, તો તેઓ તેમના તે ગુણને લઈ શુદ્ધ શાસ્ત્રીઓ કરતાં આગળ વધી જાય છે, કારણ કે પ્રજા તેમના હૃદયના પ્રેમને સ્વીકારે છે.

અમુક ધાર્મિક કામ કરનારા અથવા ધાર્મિક લેખકોજ પ્રેરણા પામી શકે, એ વિચાર પણો સંકુચિત છે. ખરી વાત તો એ છે કે જે લોકો પોતાની બહાઈ તથા ખરી મહત્ત્વતાને નીધે

પ્રજાની પ્રણાલિકા થઈ શકે, તે સર્વ પ્રેરણા પામેલા મણી શકાય. જેઓને મનુષ્યભૂતિ પ્રત્યેનાં પ્રેરણા લીધે મનુષ્યોનાં દુઃખનો બોલો ઝોલો કરવા હાડમારી. મરીબાઈ અને દુઃખ બોમ્બ્યાં છે, તે સર્વ પ્રેરણાનાં જીવનવાળા મણી શકાય. આ પ્રેરણા એ કેવળ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિવાળાનો જ ખાસ અધિકાર નથી. વળી પુણ્યને ખરો ધર્મિય મનુષ્ય કોણ ? જે જગતની સેવા અર્થે જીવે છે તેજ જ્ઞાતિવાદ જાતનો મોક્ષાય જાતમાનું જીવેમિ સ્વાદા જગતનાં હિતને ખાતર અને આત્માના મોક્ષને ખાતર જે પોતાનો જીવ અર્પણ કરે છે, તેજ ધર્મિયતાનો દાવો કરી શકે. દુઃખમાં ધર્મિય મનુષ્ય તેજ મણાય કે જે મનુષ્ય ભૂતિને પ્રકાશ આપે છે, જે જીવમાને બોજન આપે છે, અને પવિત્રતા હાય જાણી ઉદ્ધાર કરે છે, જે ત્રાસ પામેલાઓને વારતે મુક્ત કરે છે. જે પોતાના જમાના કરતાં વિચારમાં આગળ વધેલો હોય છે અને પોતાના વિચારો અને તદનુસાર કાર્યો માટે જે લોભ તરફથી નિર્ધે અને ઉપહારમનો બદલો મેળવે છે, જે અમુક સિદ્ધાંતને સાર-પણી તે પુદ્ધિની ખામીને લીધે મુખાંત્ર બર્ષો પછી હોય છતાં પછી કોઈ સિદ્ધાંતને સાર જે પોતાની જીવ-ગીને મેળ આપે છે, તેજ ખરો ધર્મિય મનુષ્ય ગણી શકાય.

આવા મનુષ્યો પ્રખ્યાત હોય કે અજ્ઞાત સ્થિતિમાં પડ્યા હોય, પ્રતિષ્ઠિત કે તિરસ્કૃત હોય, ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ધર્મને અંગીકાર કરનાર હોય કે, સર્વ ધર્મનો તિરસ્કાર કરનાર હોય, છતાં તેઓ ખરેખર ધર્મિય મનુષ્યો છે. તેઓ મહાન પુરોહી મણનાર્માં દશા રહેવાનેલાયક છે, કારણ કે તેઓ પ્રેરણા પામેલા છે.

સ્તનપેળા-અમદાવાદ

તા. ૧૫-૧-૨૩

અધિસાહ ન. દોશી.

શ્રી. એ.

ભારતની વિરાંગનાઓ

(૨)

જવહરભાઈ.

આંતરવિશ્વવ્ય એજ અધ્યતનનું સૂચકારણ છે. આંતરવિશ્વવ્યને લીધેજ વીરભૂમિ રાજપુતાનાનો ધ્વંસ થયો-નેપાલ રાજ્યનો નાશ થયો. દુર્ભાગ્યે રાણા વિક્રમજીત તથા તેના સરદારો વચ્ચે એક મહાપ્રલયકારી આંતરવિશ્વવ્ય સર થયો. સરદારોની અયમણના દરી, નિકૃષ્ટ પંક્તિના મલ્લો તથા પદાતિકેને અયધાર્થ માનસ્યક અધિકાર આપી, રાણા તેમનો અનુરાગી બન્યો. આ પ્રસંગનું વિષમય રાજા દુઃક સમયમાં રાણાને જોમવનું પડ્યું. અપાત્ર મનુષ્યો ઉપરનો રાણાનો અનુરાગ સરદારોને દંડકસમ વિધેવા લાગ્યો. રાણાની કાર્ય કુશળતાથી અસંતુષ્ટ થઈ, સરદારો

રાજ્યમાં શાન્તિ જળવવાની ચીવટમાં બેદરકાર રહેવા લાગ્યા. જે સરદારો મેવાડનાં ખાસમિત્રો હતા, તેઓ રાણાના અનુચિત વ્યવહારને લીધે ચતુર્ન કાર્ય કરવા તત્પર થયા. આત્યાર સુધી તેઓ રાણાને હુકમ જળવવા તત્પર રહેતા, પરંતુ હવે તેઓ હુકમને અનાદર કરવા લાગ્યા. રાણો સરદારોને કોઈ પ્રસંગે કોઈપણ હુકમ આપે તો તેઓ તીવ્ર અવાજે એકઠી સાથે અર્થથી કહેતા કે ‘હમે અપાત્ર મનુષ્યો સાથે મિત્રતા કરનાર અવિવેકી રાણાના તાબેદાર નોકર નથી.’

મેવાડનરેશ વિક્રમજીત તથા તેના સરદારો વચ્ચે જે અગ્નિ બજૂરી ઉઠ્યો હતો, તે સહજમાં હોલવાઇ જાય તેવો નહોતો. વજ્રેના સંપર્ષલુધી જે દાવાનજ સળગી ઉઠે છે તે દાવાનજજ અરુચનો સમુદો નાશ કરે છે. મેવાડરાજ્યમાં પણ તેમજ જન્યું. જે વિક્રમજીતે જાતે પોતાના પગ ઉપર કુહાડીનો ધા ક્યો તો પછી તે કેવી રીતે કયા મહામંત્રના પ્રભાવ વડે પોતાનો બચાવ કરી શકશે ? પહાડી લોકોએ અનેક પ્રકારે મેવાડરાજ્યમાં ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો. ચોરોના અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવથી મેવાડના આત્માસવનિતા વૃદ્ધ સર્વે અત્યંત પીડાવા લાગ્યા. કેટલેક દેવતાં લૂંટફાટ વિશેષે જે જે અનિષ્ટ આપત્તિઓ સંભવી શકે તે તે સધળીજ એકઠી સાથે મેવાડરાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરવા લાગી મેવાડરાજ્યમાં સર્વ રચણે અરાજકતા (અધાધુધી) પ્રસરી રહી.

આ તરફ ધીમે ધીમે ભારત વર્ષમાં મુસલમાનો પોતાના સામ્રાજ્યની સીમાનો દિવસે દિવસે વિસ્તાર કરતા હતા. બહાદુરશાહ મુજરરાતો સુવિખ્યાત રાજા હતો. અત્યારસુધી પેતાનું વેર વાળવાનો ઉપાય શોધ્યા કરતો હતો. રાણા વિક્રમજીતના પૂર્વજ વીરશ્રેષ્ઠ પૃથ્વીરાજે બહાદુર-શાહના પૂર્વજ મુજરરાહાહને ચિતોડના ટારાગૃહમાં મજબુત લોખંડી બેંદીએ નાંખી કેદ કર્યો હતો. બહાદુરશાહ અત્યાર સુધી પૂર્વજની શોચનીય કેદી અવસ્થાને તથા સત્તાદપદની મંભીર કલંકકા-હિનીને પોતાના હૃદયના અંતરતલમાં અંતર્હિત રાખી કથી લક પ્રાપ્ત થતાં-ક્યો ઉપાય યોજવાથી અંતરનો લાભ શાન્ત થશે-કેદી પૂર્વજનું વેરવાળી રાકાશે-તેનીજ પ્રતીક્ષા કરતો હતો. શહ જોતો હતો. આ સમયે રાણા તથા તેના સરદારો વચ્ચે આતર વિખસવ ઉપરિચિત થયો હતો. બહાદુર શાહે ધ્યાન પૂર્વક તે તકની લાભ લીધો.

અસંખ્ય મુસલમાનોની વિજયિની ફેળે રાજાનાશ કાલવાના ધરાદાથી ક્રોધ ચડવાને લીધે હ-મત જાની પ્રચંડ વેગે રાણા વિક્રમજીત ઉપર આક્રમણ કરવાનો વિચાર કર્યો. રાણો તે સમયે જુ-દી પ્રદેશમાં આરેલા લેવા નામના સ્થાનમાં રહેતો હતો. જ્યોત્સાસી મુસલમાનોની નિર્દય ફેળે લંચાં-ક્ષેત્રમાં રાણાપર આક્રમણ કર્યું ત્યાં હિન્દુ-મુસલમાન વચ્ચે ઘેર યુદ્ધ થયું. જે કે અસંખ્ય મુસલમાનોની સાગર સમી ફેળ વિક્રમજીતને એકલણમાં પરાજીત કરવા સમર્થ ન નિવડી, તો પણ એ સામાન્ય નહાતું પદાતક સૈન્ય કયાં સુધી રાણાને સહાય કરી શકે ? નહાતું પદાતિક સૈન્ય પાણીના પરગોટા પેડે યુદ્ધક્ષેત્ર ફળી સાગરમાં ચીધા વિલીન થઇ ગયું. કાળક્રમે વિક્રમજીત હીનબલ (નજબો) થઇ ગયો. સરદારો તો પ્રથમથીજ રાણાને સંકટમાં ઊડી કનકન-ગરી રાજપુરીના રક્ષણાર્થે ચિતોડ તરફ પલાયન કરી ગયા હતા.

આ તરફ જતોડમાં ફરીથી મહાવિખસવ ઉપરિચિત થયો. બહાદુરશાહે લાલિષાં નામના એક ધુરોપાલ ગોલ-દાજ દ્વારા ચિતોડને બૃગિસાત્ કરવા માટે એક ગુપ્ત માર્ગે કોપી કાઢ્યો. ચિતોડના દુર્ગની નીચેના ભોંયરામાં એક વિશાળ સુરંગ ખોદાવી તેને દાર ગોળાથી

કરી શકે છે. થોડું સમયે તે રંગમાર્ગમાં અગ્નિ સંચોગદ્વારા ચિતોડમાં પહોંચી શકે છે. એવી તેની પ્રવૃત્તિ હોય છે. પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તે ગુપ્ત ચોળના કાર્પમાં પરિણમી અગ્નિસંચોગ ચતોજ ભેદ નેત્રોમાં દુર્ગમાં એક મળકુત દિવ્યો બાંગી ભોળ બેળે રમે. કિલ્લો બાંગતાવારે હરવંશીય પુન્દરીકે તેમના પવિત્ર રક્તપુત વીરો સહિત કાળના કરાલ મુખમાં જઈ પડ્યા. ચિતોડના : કુલુર્ષે સુપચાર આવી પુન્દરીકે પોતાના પ્રાણ વિસર્જન કર્યા. આથી રંગમાર્ગ વીરશય બન્યો અને મુસલમાની ફોજ દુર્ગમાં પ્રવેશ કરવાની શરૂઆત કરી. આથી ચિતોડનું રક્ત કદવાનો એક પણ ઉપાય સિદ્ધ થયો નહિ. આવા અણીના પ્રસંગે, દુર્ગમાંની છેલ્લી ધડીએ એક હિન્દુ વીરાંગના તુલ્ય હવનની મોહભાવને તિલાંજલિ આપી, પોતાના કોમળ ગાત્રને લોડાના બખતરમાં સજી રવેસ રક્તપુતી મહાભારતે સાધ્ય કરવા માટે મોખરે આવી; હવે મુસલમાનો બચવા મુશ્કેલ છે. સ્વર્ગ મહાશક્તિ તેમના વરદ પદમાં આવી ઉભી હોવાથી તેમનું રક્ત કદવાની તાકાત કેનામાં હોય ? તેમનું બાગ્યાકાશ પુત્ર એક કષ્ટપૂર્ણ અર્ધકારથી ઓપાડે મળે. પોતા સમય પૂર્વે જે રંગમાર્ગમાં રક્તપુત વીરો અનંત નિદામાં પોદી ગયા હતા, તે બપોરે રંગમાર્ગ ઉપર એક હિન્દુ વીરાંગના અર્ચણ અર્ચણ બાવે દમામધી ઉભી રહી. તે મહારાષ્ટ્ર અસંખ્ય શત્રુઓના મુંઝ (ખાયા) થી વિશ્રુષિત થવા તત્પર થઈ હતી. અનેક મુઠાની મુંઝમાળા મુઠી દંડમાળા તરીકે ગળામાં પહેરવા ઉત્સુક બની હતી. આ મહારાષ્ટ્રની અપૂર્વ તેજોમય શક્તિની પદમાંથી મુસલમાનો હવે કાણ રક્ત કરી શકશે ? મુશ્કેલમાં રચ્યંડી ઉપર જય લાભ મેળવી, ક્યો દેવી પુરુષ મુસલમાનોને આશ્રમમાંથી ઉગારી શકશે ? રંગમાર્ગ પર પ્રવેશ મુસલમાનોની ફોજ પ્રવિશ્યે નષ્ટ થવા લાગી. બહાદુરસાહેબ મુખ્ય પોદાઓ પેટાં પેટાં સિંહના પંખમાં સપડાવા લાગ્યા. રક્તક્ષેત્રમાં “સાવધાન ! મુસલમાની ફોજ ! સાવધાન ! ” નો પ્રતિધ્વનિ આ સમયે ખાણ ઉડવા લાગ્યો. મરણપરેશ પર આવી પહોંચેલી મુસલમાની ફોજ પ્રાણ બચ છે ! પ્રાણ બચ છે ! ના પોદાથી મર્મભદી બીજી આત્મનાદ કરવા લાગી. મેટલાક મુસલમાનો દુગ્ધના અતિ પીડને લીધે “ આ પાણી છવની કરી આવવ્યકતા નથી ” એવું વિચારી હાથમાંની તીલજી તરવાર વડે સ્વયંતે કરી. પોતાના પ્રાણ વિસર્જન કરવા લાગ્યા. રંગમાર્ગ દ્વારા દુર્ગમાં પ્રવેશ કરવા નતાંજ મુસલમાની ફોજ જાલિંક પેટે પ્રાણ વિસર્જન કરવા લાગી. મુસલમાની ડાવણીમાં બીજી શોક પેન ગાંઠ હોયો. વીર રમણીના અપૂર્વ મરાઠમથી બહાદુરસાહે વિરિમત થયો, સમગ્રો તથા જીલ્દીન-ચેતન રહિત થયો. ચિતોડ છતવની આગા છોડી દીધી, અને રક્તક્ષેત્રમાંથી પલાયન કરવાનો સુયોગ સોધવા લાગ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે “હવે પ્રાણ લઈ નાશી નાઈ તો ઉત્તમ” બહાદુરસાહે બીજી પેટે-બાપસા પેટે રક્તક્ષેત્રમાંથી પલાયન કરવા પગપર થયો, પરંતુ ચતુર લાલિખાએ તેનો વિચાર બદલાવ્યો, અને કહ્યું કે “બચવું કારણ નથી ” લાલિખાના સાહસિક વંચેન ઉપર વિશ્વાસ રાખી બહાદુરસાહે પાછો ફર્યો. વીરનારી સામે વિપ્રમ અન્ન દેહ્યું; રમણીના વધ માટે બીજા ગળાની કરતી બચાવે તેણી છોડી.

ચિતોડનું બાગ્ય કુટુંબ, મહારાષ્ટ્રનું અપૂર્વ (સગોટ) સંધાન બચે ગયું. ચિતોડનો અંતિમ કાળ સમીપ આવ્યો. ધાતકી બહાદુરસાહેબે તેને નષ્ટ કરવાની લાલસા રજીસુત થઈ. સુખી ચિતોડ દુગ્ધી કારાગૃહમાં ફેરવાઈ ગયું. બીજી સત્યાનાથને લીધે ચિતોડ રમણના ફેરવાઈ ગયું.

જગત માટે આત્મસામનું જ્વલન્ત દ્રષ્ટાંત બની. મારા સ્વદેશના રક્ષણાર્થે આત્મત્યાગ આવા પ્રકારનો જ હોવો જોઈએ. એમ બોલતાં બોલતાં વીરનારીના જ્વલન્ત વીર્યવદ્ની અનન્તશાળ માટે હોલવાઇ ગયો. રત્ન માર્ગે વીરરક્ત શૂન્ય રહ્યો. તેજ મુકુંદે મુસલમાની ફોજે પુનઃ પ્રવેશ કર્યો. આથી દુર્ગમાં હિન્દુ-મુસલમાન વચ્ચે ક્રોધ બુદ્ધ મધ્ય, અને જોતજોતામાં કાળરૂપી બુદ્ધશક્તિમાં બ્રિટિશ હબ્લર રજપૂત વીરોએ પોતાના પ્રાણ વિસર્જન કર્યો. થોડા સમય લગી ચિતોડ શત્રુઓના તાબામાં રહ્યું.

આ વીર રમણી તે કથી ? તેણી રોહિલ કુળમાં જન્મેલી તથા સિસોદિયા વંશની રાજ્ય મહિષી જવહરબાઇ હતી. ઇસ્વીસનની સોળમી સદીના પ્રારંભકાળમાં, મોગલ સામ્રાજ્યના અવસુદ્ય કાળે વીર જૂમિ મેવાડના પવિત્ર રોહિલ કુલમાં જન્મી હતી. મહત્ત્વ રાણીના હૃદયગ્રાહી આદર્શથી તથા હૃદય જીવનની વીરરસ પ્રધાન દાહિનીના વાંચન માત્રથી હૃદયમાં હૃદય ભાવનાઓ પ્રગટ થાય છે. વીર નારી જવહરબાઇનું હૃદય ખલુ આવા હૃદય જીવનચરિત્રના અવ્યાસથી મહત્ત્વ પરિપૂર્ણ બન્યું હતું. પૂર્વે રાજસથાનમાં વીર પુરોહિત વીરત્વ-જ્વલન્ત આત્મત્યાગ-ગાથા-કારમાં ગાયક કવિઓ ગાતાં હતાં. જવહરબાઇ તે સંપળી ગાયકો પ્રાત્યપ્રરથામાંથી શ્રવણ કરતી, અને બુદ્ધ હોતમાં વીર પુરોહિત વીરત્વ આજો સામે જોવા ઉત્સુક રહેતી. શું સાચે જ જવહરબાઇ એક દિવસે શુભ વેળે હૃદય તપ્પણના નિવારણ અર્થે રણક્ષેત્રમાં બુદ્ધ જોવા ગઇ હતી? અને રણજીમિતું બીપણ દૃશ્ય જોઇ તેણીએ મનમાં તે મનમાં નિમગ્ન કર્યો કે “આ કામ્ તો ખાસ જઠારીજ છે ! આમ પોતાના પ્રાણ વિસર્જન કરવા એ તો વીર આત્મસામનું કર્તવ્યજ છે.” કાળક્રમે ઉમરના વૃદ્ધવા સાથે આ વીર વાક્ય તેના હૃદયમાં જરાઈ ગયું જવહરબાઇનું લગ્ન થયું અને તેનો લગ્ન સંબંધ પવિત્ર સિસોદિયા કુળ સાથે જોડ્યો. કુલગૌરવના રક્ષણાર્થે તેણીએ આ પવિત્ર મતનું અવલંબન કર્યું.

જવહરબાઇએ વીરકુલમાં જન્મ લીધો હતો, અને તેણી વીરકુલ સાથે લગ્ન સંબંધથી જોડાઈ હતી. છેવટે તેણીએ વીરનારી મેઠે પોતાનું વીરત્વ દાખવ્યું. રાણી જવહરબાઇએ સ્વદેશના રક્ષણાર્થે-મેવાડની ઉજ્જવલ રવદંત્રતાના રક્ષણાર્થે-જે મહામતનું અવલંબન કર્યું હતું. તે જગતના ઇતિહાસમાં લાંબા સમય સુધી સુવર્ણરે ઝોતરાઈ રહેશે. જવહરબાઇએ અબળા રમણી હોવા છતાં પોતાના ઉદાર હૃદયને જો પરિચય કરાવ્યો હતો તે જાણવાની સમક્ષ આજે એક ત્યાંના રૂપમાં વિવરમાન છે. જાણતવર્ષની આવી દુર્ઘટના થઈ હોત તો જાણતના સ્ત્રી પુરુષની અત્યારે આવી દુર્ગતિ જ્ઞાન માટે હોત ?

કૌશલકાલ ફરીરક્ષા મહેતા,

(ભાષાવિશારદ,)

શ્રેષ્ઠ પૂજા.

અનુવાદક:—ધીરજી.

ગંગાને દક્ષિણ તીરે ધ્રોગિની ઉત્તર ટેકરી ઉપર મહાદેવનું એક મંદિર હતું. સિન્ધુદી પુનુનિના બાહુ વેદ હમેશ તે મંદિરમાંના મહાદેવની પૂજા કરતો હતો. પૂજા કરીને તે જગ તે પછી મહાદેવનો પરમબક્ત એક વ્યાધ-શિકારી પણ આવીને દેવની પૂજા કરતો હતો. તેની પૂજાની સામગ્રી બહુ અદ્યુત હતી. ધ્રોગિનિના વનમાં દરેજ તે શિકાર કરીને જ્યારે શાકી જતો, ત્યારે મારેલાં પ્રાણીઓ ધનુષ્ય ઉપર લટકાવી તે મંદિરની પાસે આવતો. મહાદેવની સામે તે મારેલાં પ્રાણીઓ રાખી ગંગા કિનારે જતો અને મોઢામાં જળ લાવીને તથા એક હાથમાં કોઈ કાઠનાં પાંદડાં અને બીજા હાથમાં માંસ લઈ મંદિરમાં આવતો.

હમેશના નિયમ પ્રમાણે આજ પણ વેદ પૂજા કરી ગયો હતો. તેની પૂજાની સામગ્રી ઘોડી ત્યા પડી રહેલી હતી. શિકારીએ તે સામગ્રીને પગલે ખસેડી મોઢાના જળથી મહાદેવને સ્નાન કરાવ્યું. તે પછી હાથમાંનાં પાંદડાં ગ્રિવની ઉપર ચડાવ્યાં અને પ્રાર્થના કરી કે પ્રભુ, તમે મારી ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. આ પ્રાર્થના કરીને મહાદેવને માંસનું નૈવેદ્ય કરાવ્યું. શિકારીની પૂજન સામગ્રી વિચિત્ર હતી; છતાં તેની બંધિત દૃઢ હોવાથી મહાદેવ તેના ઉપર બહુ પ્રસન્ન થતા; એટલે સુધી કે તે પૂજા ન કરી ગયો હોય ત્યાં સુધી મહાદેવ સુખી થતા નહિ.

વેદ હમેશ પૂજા કરવા આવતો, ત્યારે તે જોતો કે તેની પૂજાની સામગ્રી કોઈએ ફેંકી દીધેલી છે. તે વિચાર કરતો કે હું આટલી ઉત્તમ સામગ્રીથી વિધિપૂર્વક પૂજા કરું છું અને કોઈ પાપી અહીં આવીને તેના નાશ કરી જાય છે ? અરે, ગમે તેવાં પાંદડાંઓથી, અને મારેલાં પ્રાણીઓના માંસ જેવી અપવિત્ર વસ્તુથી પૂજા કરે છે ! એ દુષ્ટને શોધી કાઢી અવસ્થ શિક્ષા કરવી પડશે. આમ વિચાર કરી તે એક દિવસ મંદિરમાં છૂપાઈ રહ્યો.

તે રાત્રિએ એજ શિકારી ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને પોતાના રાજના નિયમ પ્રમાણે પૂજા કરવા લાગ્યો. મહાદેવ તેને દર્શન દત્ત બોલ્યા—અરે, શિકારી, આજ હું આટલો બધો મેડો કેમ આવ્યો ? અત્યાર સુધી હું આવ્યો નહોતો, તેથી હું બહુ દુઃખી થતો હતો. મહાદેવના આ વચનો સાંભળીને ખેતને તેમના ઉપર બહુ ક્રોધ ચઢ્યો; પરંતુ તે કાંઈ બોલ્યો નહિ.

શિકારી પૂજા પૂરી કરી ચાલ્યો ગયો. વેદ મહાદેવને હૃદયેથી બોલ્યો—પ્રભુ ! આ વ્યાધ હમેશ પ્રાણીક્રિયા કરે છે. તે મહાપાપી છે. એનામાં વિદ્યા કે ભુદ્ધિ કેશું નથી, કેવા સાધનથી અને કેવી રીતથી દેવની પૂજા કરવી જોઈએ એ પણ તે જાણતો નથી. એની પૂજાથી પ્રસન્ન થઈ તમે એને દર્શન દીધાં, અને હું ચતુર્વિધિ પ્રમાણે હમેશ તમને પૂજું છું, છતાં મને એક દ્રવ્ય પણ કદી લ્હો નથી. દર્શન દેવાની વાત તો દૂર રહી ! પ્રભુ, તમારી આ રીત તો બહુ અદ્યુત ગણ્યાન. હું ક્રોધપણ રીતે તે સહન કરી શકાશ નહિ. આજ તમને હું સખત શિક્ષા કરીશ.—તમારૂં માધું હું તોડી નાંખીશ.

વેદના ચબ્દો સાંભળી મહાદેવ હસીને બોલ્યા-‘વેદ, ઘાંત થા તું.’ દાલ સુધી રાહ જો-તે પછી ‘મારું માયું’ બાંગલું હોય તો પુણીથી બાંગલું.*

‘બહુ મોરું’ મહારાજ, દાલ સુધી રાહ જોઈશ. એમ કહી વેદ ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે સવારમાં વેદ નાહી ધોઈ આવ્યો અને પૂજા કરવા બેઠો. પણ એટલામાં તેણે જોયું તો મહાદેવના માથા ઉપર એક મોટો જાખમ પડેલો છે, અને તેમાંથી લેહડીની ધારા વહે છે. વેદ આ જોઈ તરમમ પામી બોલ્યો-‘અરે, મહાદેવના માથા ઉપર હું આ શું જોઈ છું? આવો ઉપાત્ત આજ કોણે કર્યો?’ ‘મહાદેવનું’ માયું ‘આજ’ કોણે ફાડી નાંખ્યું?’ ‘વેદ’ તરફ જંગાળના લાગી સમજી લેહી સાદસુદ કરવા લાગ્યો.

પેલો વ્યાધ પણ એટલામાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો. મહાદેવનું કુરુકું માયું, અને લેહડીની ધારા જોઈ તેના હૃદયમાં એટલું બધું દુઃખ થવા લાગ્યું કે તે તેનાથી સહન કરી શક્યું નહિ. મનની વેદનાથી તે વ્યાધ પોતાનું ધનુષ્ય હાથમાં લઈ પોતાના શરીરનાજ કકડા દંડવા લાગ્યો અને બોલ્યો-‘હાથ, હું જીવતો હોવા છતાં મારા જમવાનને આટલું બધું દુઃખ? હવે આ પ્રાણુ રાખવાથી લાલ શી છે?’

જરૂર વ્યાધનું આ કામ જોઈ મહાદેવ બહુ આશ્ચર્ય પામ્યા અને વેદને કહેવાં લાગ્યા-‘વેદ, જો આ વ્યાધની બહિત ફેરી છે? તું જંગાળનીથી મારું માયું પોવાનો પ્રયત્ન કરવા તૈયાર થયો; પરંતુ મારો જરૂર આ વ્યાધ તો મારું કષ્ટ જોઈ પોતાના પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરવા તૈયાર બની ગયો! હવે તું જ વિચાર કરી જો કે હું આ વ્યાધની પૂજાથી કેટલો પ્રસન્ન થતો હોઈશ!’

મહાદેવની વાત સાંભળી વેદનું અચાનક ટળી ગયું. તેને ઘાંત પ્રાપ્ત થયું કે જેવજ શાસ્ત્ર પ્રમાણે સામગ્રી સંવિત પૂજા કરવાથી કાંઈ લાભ નથી. તેજ પૂજા એક છે. કે જેનાથી હૃદયેકિત ઉત્પન્ન થાય અને દેર પણ પ્રસન્ન થાય! *

જીવન-સંગ્રામ

(૨) ૧.

જીવનના અનેક પ્રસંગોપર મનુષ્યની કચોટી ચાલ છે. એ કચોટી આત્માની શુદ્ધિનું તેમજ સંગ્રામની તૈયારીનું સાધન બને છે. કેટલાક મનુષ્યો આવા પ્રસંગોની અવગણના કરી પોતાની જીવનની નિરર્થક બનાવી દે છે. પરંતુ જીવનની ખરી સાર્થકતા તો એ સુરહેલીને નિર્વિધે દૂર કરવામાં છે. સામાજિક કાર્યોમાં તેમ સાર્વજનિક હેતુઓ પાર પાડવામાં અનેક પ્રકારના પુરોષ અગણી

* જંગાળી ‘સદેશ’ માસિક ઉપરથી.

થવા આગળ પડે છે પરંતુ કસોડીનો સમય આવે તે વખતે તેમનું હડાપણ, તેમની વાણી અને તેમનું ગાન કમરૂપે પ્રગટી આવે છે. પ્રયોગનેતી પ્રસાદાદ્યા એમને સ્વાર્થના ખાડામાં નાંખી દે છે. એ ખાડામાં પડ્યા પછી પણ પોતાની પૂર્વ સ્થિતિનું તેમ પોતે આદરેલા કાર્યની સ્મૃતિનું જ્ઞાન સરખું પેશુ રહેતું નથી. તદ્વચ સોડા એવા મનુષ્યોના આચરણને શુદ્ધિપૂર્વક જુએ છે પરંતુ તેમનામાં આગળ પડવાની શક્તિ નહિ હોવાથી તેઓ માથેમાંહે કાન કુંકમા કરે છે. પરિણામે આરંભેલું કાર્ય સિયલ પેડી પ્રગતિ રોકાઈ જાય છે.

ભારતીય પ્રજાની અવસ્થા પણ એવીજ છે. આજે ઉમા થયલાં મેતાએ આવવી કાસની પ્રજા વડે નોંધાય છે. કોઈ પણ કાર્ય હાથમાં લીધા પછી તેને પાર પાડતાં સુધી પ્રજાએ કેવા પ્રયત્ન વર્તન દર્શાવેલું એ અવાપિ અપણે જીખી રાક્યા નથી. એક વાતે આપણે ધ્યાન કરા છીએ. કોઈનું સુખરું હોય તેને કેવી રીતે જગાડવું એ મહાન મુશ્કેલી આપણે ઘણા વર્ષોથી ચઢણ કરી રહ્યા છીએ. મનુષ્ય માત્ર જાણે છે કે કોઈ પણ કાર્યની શરૂઆતમાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવવાનીજ છતાંપિ એ કાર્યને આરંભમાંથીજ તોડી પાડવું એ સર્વથા નિષ્ફળ અને, કસોડીમાંથી પસાર થયા બાદ સોનાની કિંમત અંકાય છે. અમરવત્ય માનવીને પણ કસોડીમાંથી પાર થયા બાદજ માનને પાત્ર મણવે.

આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં એવા અનેક દ્રષ્ટાન્તો વિવરમાન છે કે, જ્યાં મોટામાં મોટાં પ્રયોગનેતા અપાયાં છતાંપિ વીરનરે કસોડીમાંથી કાઢવાની માર્ગ મુદ્દરપે બહાર નીકળી આવ્યા. આપણા મૌનનીય ગ્રંથ રામાયણમાં શ્રી રામચંદ્ર અને જાણસિ રવિના સંવાદ એ શ્રી રામચંદ્રની કસોડીનું જવસન્ત ઉદાહરણ છે. પિતા-માતાની આજ્ઞા લાઈ વનવાસ મમન કરતા શ્રીરામ-લક્ષ્મણ સીતાની ત્રિપુટી જાણસિ રવિના આગ્રમે આવી પહોંચે છે. જાણસિ જેવા પ્રસિદ્ધ રવિના આશ્વમનું નામ સાંભળી ત્રણેના હર્ષનો પાર નથી રહેતો. જાણસિએ અતિથિઓનું સ્વાગત કરી કેવળ પરીક્ષા ખાતરજ શ્રીરામને પ્રશ્ન કર્યો, “અરે રામ ? આ તને શું મુશ્કેલી કે સહમય અને સીતાને દુઃખ દેવાને આશ્વમે જગદમા બટકતો દરે છે ? તારા પિતાની શુદ્ધિ વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે બાળ્ય રાહ અને તે જાણ થયલી શુદ્ધિના આધારેજ તને વનવાસ આપ્યો. વળી તારી કેટલી માએ તારા પિતાને પોતાની હઠથી વસા કરી લીધા અને બરતને ખાંડી અપાવવા તને દેશવટો અપાવ્યો. એ શું મુક્તિપુરસ્કાર છે ? તું જાણે છે કે રાજનીતિની દ્રષ્ટિએ રાજમાનીને ખરો વારસ તુંજ હોઈ શકે અને એ તારો ખરો હક્ક છે ? પરંતુ તેં એ હક્કને જ્યાં દઇ રાખ્યો છોડી દીધું એ શું યોગ્ય કહેવાય ? અરેઅર ! તારા પિતાએ તો.....”

“ધણુંજ ખરામ કહ્યું” રામચંદ્રએ રવિના ઉપરના ચમ્પડા ઉપાડી લઇ જણાવ્યું. જાણસિને લાગ્યું કે “મારા વચ્ચેના શ્રીરામચંદ્રને અક્ષર ચમ ખરી. જરા વખારે દાખાને કહેવાથી તે અવસ્થા પીગળશે અને પોતાના મતથી પતિત થશે.” સાચ છે. તારી સાથે તારા પિતાએ અન્યાય કર્યો છે અને એ અન્યાય તારે સહન કરવો જોઈએ નહિ.” જાણસિએ ‘પરીક્ષાની’ પરીમાપર જઈ કહ્યું.

રામચંદ્રએ જાણસિને સંબોધી કહ્યું, “બગવન, અવસ્થા મારા પિતાએ અન્યાય તેમ અનર્થ કર્યો છે, પરંતુ તે અન્યાય મારી સાથે થયો હોય એમ મને લાગતું નથી. પિતાની આજ્ઞા પાળવી એ પુત્રની ફરજ છે. અયોધ્યાના રાજ્યને બદલે વનરાજ્ય સ્વીકારવામાં મને મોઢ

પણું જાતને વધી ન હોય પરંતુ મને તો આશ્ચર્ય થાય છે કે તમારા જેવાં મનુષ્યને મારા પિતાએ પોતાના રાજ્યમાં શા માટે રહેવા દીધા હશે ? હું તો જાણું છું કે આપ-જગાંસિ એક ધર્મધુરંધર અને તુષ્ટી રૂપિ હશે પરંતુ હવેનું હું જાણું છું કે મારા પિતાએ આપ જેવાને રાજ્યમાં આશ્રય આપી, ખરેખર અનુભવ અને અન્યાય કર્યો છે. જગાંસિએ જાણ્યું કે રામચંદ્ર આજક નથી કે કોઈ પણ પ્રકારની કસોટીથી કરી નહીં રાખેને છતાંવવાની કોશિશ કરે. તેણે રામચંદ્રજીને જાણવું કે “ મારો હેતુ તમારી પરીક્ષા કરવાનોજ હતો અને તે પાર પડ્યો છે એટલે તમને કેવળ એટલોજ આશીર્વાદ આપું છું કે તમે ભવિષ્યમાં ઉપરિચિત યનારાં અનેક સંદેશ વણીજ સહેલાઈથી દૂર કરી ચકો.”

આ ઉદાહરણ પરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે મનુષ્યના જીવનમાં ક્યારે ક્યારે કસોટીઓ થાય છે પરંતુ જીવન સંભ્રામમાં તેજ મનુષ્ય સાચો સૈનિક સાગિત થાય છે કે જે સત્યને વળગી રહી પોતાની ટેક છોડતો નથી.

રમણીકલાલ ગીરધરલાલ ખાદી,

સીતાજીના શ્રાપ.

લેખક:—સર ધીરજ,

રામચંદ્રજી વનમાં યોડો વખત ફરતા નદીને તીરે લક્ષ્મણ તથા સીતાજીની સાથે રહ્યા હતા એક વેળા શ્રાદ્ધપક્ષ આવ્યું, એટલે રામચંદ્રજીના મનમાં પિતા-દસરથ રાજાનું શ્રાદ્ધ કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેમણે શ્રાદ્ધમાં જોડતી જાણીને લાવવા માટે લક્ષ્મણજીને પાસેના ગામમાં મોકલ્યા શ્રાદ્ધનો સમય થવા આવ્યો તો પણ લક્ષ્મણ પાછા આવ્યા નહિ, તેથી રામચંદ્રજી તેમની પાછળ તેમને તેડવા સાર ગામ તરફ ગયા.

રામ-લક્ષ્મણના ગયા પછી સીતાજી એકલા એકા એકા વિચાર કરવા લાગ્યાં-‘હાડો જે પહેાર ચડી ગયો છે; છતાં લક્ષ્મણજી કે તેમના મોટાભાઈ-એકેય હજી આવ્યા નહિ. શ્રાદ્ધનો સમય વીતી જાય છે, મારે હવે શું કરવું ?’-મને લાગે છે કે હુંજ આવજ આ ફરતુને તીરે પતિના પિતૃઓને પિંડદાન આપું.’ આમ વિચાર કરી સીતા છુટી તેલની વાટ સગમારી, ફૂલ-ફળ વિગેરે એકાં કરી પિંડદાન આપવા બેઠાં. યોડી વારમાજ પિતૃઓના કેટલાક ખાલી હાથ બહાર આવ્યા અને એ હાથોએ સીતાજીના આપેલા પિંડ ચઢણ કરી લીધા. એકાએક એ વખતે આકાશવાણી થઈ-‘દીકરી જનકી ! આજ અમે જહુ તુષિત પામ્યા છીએ, તેથી અમે તને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.’

સીતાજીએ પૂછ્યું-‘આપ કોણ આવ્યા છો ?’

આકાશવાણીએ જવાબ આપ્યો-‘જનકી’ હું તારે સમરો’-‘દસરથ છું. તારા આપેલા પિંડથી હું જહુ તુષિત થયો છું.’

સીતા બોલ્યાં-‘પિતાજી ! જહુ લક્ષ્મણ અને તેમના વડિલ બાઈ ગામમાંથી પાછા આવે ત્યારે આ વાત ઉપર વિચાર કરે એને માટે મારે શું કરવું ?’

કરી આકાશવાણી થઈ-‘એને માટે તારે કેટલાંક સાક્ષીઓ રાખવાં.’

સીતાજીએ તે બેળા ફણ નદીને, અગ્નિને, એક ખાખે અને ને કેતકી કુલથી શ્રાદ્ધ કર્યું હતું તે જુએ સાક્ષી રાખી લીધાં.

બેળા વખત પછી રામ તથા લક્ષ્મણે પાછા આવીને સીતાને કહ્યું-‘શ્રાદ્ધનો સમય પૂરો થય જવા આવ્યો’ છે, મહારાજ દશરથ અંતરાશે આવી પહોંચ્યા હશે. શ્રાદ્ધ કરીને અમે ભોજન કરીશું, અમને બહુ ભૂખ લાગી છે. તમે સ્નાન કરી જલહી સ્નેહ તૃપ્ત કરી નાંખો.’

સીતાજીએ તેના કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તેમને મોન ધરી રહેલાં જોઈ રામચંદ્રજીએ પૂછ્યું-‘દેવી, તમે કેમ કંઈ બોલતાં નથી ?’

સીતાએ સઘળા હકીકત કહી સંજળાવી. રામ તથા લક્ષ્મણને તેથી અપાર આશ્ચર્ય થયું, તેમણે એ વાત સાચી માની નહિ.

સીતાજી અતિશય શરમાઈને બોલ્યા-‘એ પિંડદાન લેવા વિતાજી, પેતે પધાર્યો હતો’ એ સંબંધમાં આ ફણ નદી વચેરેને મેં સાક્ષી રાખ્યાં છે. જો વિશ્વાસ ન હોય તો તેમને પૂછી જુઓ.

અમે કહ્યું-‘એ’ વાત અરામરં છે. જો સાક્ષીઓ કહેશે તો અમે સાચું માનીશું.’

તેમણે આરેષ સાક્ષીઓને પૂછ્યું; પરંતુ દુર્બલિને વશ થઈ તેમણે સહુએ એ સાચી વાતને ખોટી કરાવી. રામ તથા લક્ષ્મણ સીતાની ઉપર ઢસવા લાગ્યા. સીતા શરમનાં માર્યાં નીચું જોઈને દભાં રહ્યાં.

તે પછી રામ શ્રાદ્ધ કરવા બેળા અને પિંડ-આપણ સાર પિતૃઓને બોલાવવા લાગ્યા; એટલે તંત્ર આકાશવાણી થઈ-‘યુગ્ર, હવે શા માટે બોલાવે છે ? જનકીએ અમને પિંડ આપીને તૃપ્ત કર્યો છે.’

રામ એ સાંભળીને બોલ્યા-‘હું એ વાત માનતો નથી.’ એટલે ફરીવાર આકાશવાણી થઈ. ‘રામચંદ્ર ! જનકીએ આજે શ્રાદ્ધ કર્યું છે તેથી બીજવાર તારે હવે શ્રાદ્ધ કરવાની જરૂર નથી. અમવાન સૂર્યનાગવંશ એ વાતના સાક્ષી છે.’

હવે રામનો સંદેહ દૂર થયો. તેમણે અતિશય આનંદ પામી સીતાજીને કહ્યું-‘તમારી વાત સાચી હરી છે, અમારા કુળના તમારા જેવી પુણ્યવતી કુળવધુ હોવાથી અમારાં ધનભાગ્ય અમે મળીએ છીએ.’

પછી સીતાજીએ તે આરેષ સાક્ષીઓની કુદૃષ્ટિ જોઈ તેમને આપ દીધા.

ફળેને કહ્યું-‘તે’ નજરે જોવા છતાં મારી સાચી વાતને ખોટી કરાવી, તેથી તને શાપ દઈ છું કે તારું જન્મ રેતીની નીચે વહેશે.’

કેતકીના કુલને કહ્યું-‘તે’ જે અસત્ય કહ્યું તેના કંઈ તને એ આપુ છું જે-આજથી સંકરની પૂજનમાં તારો ઉપસેગ થશે નહિ.’

ખાખને તેમણે શાપ દીધો કે ‘આજથી તારું મુખ અપવિત્ર મણાશે.’

અને અગ્નિને કહ્યું કે-‘દેવપદ્મી પામીને તું અસત્ય બોલ્યો, માટે આજથી તું સર્વ બક્ષી થશે.’

એ વખતથી ફણ નદીનું પાણી રેતીની નીચે વહે છે, અગ્નિ સર્વભક્ષી થયો છે, કેતકી પુષ્પ શિવપૂજનમાંથી દૂર મળાય છે અને ખાખનું મુંઝ પવિત્ર, પણ ખોટું અપવિત્ર થયું છે. આ પ્રમાણે એ આરેખને માથે હમેશના માટે સીતાજીના શાપ ચોટ્યા છે.

* જંગાળી ઉપરથી.

“ પ્રજ્ઞાનાં પ્રતિબિંબ. ”

(૧) આ દૃશ્યથી હીરામાણિક અને મોતીની કીમત કરનારાઓને, હું દરદિય પણ સાચા ઝવેરી નહિજ ઠંઢી શકું; સાચો ઝવેરી-તેજ છે કે જેણે, આ જીવન પ્રવાહની કીમત આંટી લીધી છે.

(૨) પ્રજ્ઞ પ્રાપ્તિનો અને તેના પ્રેમી પાત્ર બનવાનો, મેં એકજ સુખ, સીધા અને સરળ માર્ગ જોયો છે; તે એ કે, કીર્તિ અને સ્વામીને ઊંડી સમાજ સેવા કરી.

(૩) પત્યરતા દુઃકડાઓ આગળ નિર્દોષ પશુ-પક્ષિનો વધ કરવામાં બનિલાનો સાચો અર્થ સમાયલો નથી; પણ પ્રજ્ઞતા આ વિશદ-સ્વરૂપ જગતની સાચી સેવામાં સર્વજન અર્પણ કરવું, એજ બલિદાન ગાંધીનો ગૂઢાર્થ છે.

(૪) વિપત્તી બરેલા મુવર્ણના ઘડાની માફક મન તો અંદરથી કામ, ક્રોધ, છપ્પા, અભિમાન અને તિરસ્કારાદમાં સ્વીપત્તી રહેલું હોય; તેની સ્થિતિમાં ફક્ત એક લંગોટીજ રાખી, અથવા તો નગાવસ્થામાં ચરીરે બરમનું લેપન કરી, રક્ષો નીચે બેસવામાં સાચો ત્યાગ-વૈરાગ્ય સમાયલો નથી. ઉદિય સુખની ખુરી વાસનાઓનો ત્યાગ કરી મનની ઉચ્ચાવસ્થામાં સ્થિત થવું એજ સાચો ત્યાગ છે. એજ ઉત્કૃષ્ટ અને સાચા ત્યાગથી, આગ હજારો વર્ષ થયાં હુમ્મ અને વિપદમાં દલિત થતી આર્ય-પ્રજા હજી પણ દૃશ્યને આદર્શના અવનવા પાંડો ભણાવતી જીવિત રહેવા પામી છે.

(૫) સાચો ધાર્મિક તેજ છે કે જેણે સર્વ ધર્મોને સરખા ગણી તેનાં સ્વરૂપને નિર્મોલી હંસજાતિથી પાલ કયું છે.

(૬) હે ધર્માત્મા સ્હેવાના આર્થ બંધુઓ (?) “હિંદુ-જાતી પર ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે-પરધર્મોનો સ્વીકાર કરે છે” એટલું માત્ર સ્હેવાથી, તમે તેઓને અકાશી શક્તી નહો. તેઓ તમારી સહાનુજાતિના બૂખ્યા છે તે તેમને અર્પો. દરેક વસ્તુને જે બાબુઓ હોય છે; તે બળને આપણે જોવી જોઈએ. એકલા પાદરીઓનો રોપ કાઢવે કાંઈ વળે નહિ. તમે ધારો કે એક પગ હિંદુ-અત્યજ પરધર્મોનો સ્વીકાર ન કરે, તો તે તમે સ્હેલાઈથી કરી શકો તેમ છે.

(૭) આત્મજ્ઞાન વગર મેળવેલ સર્વ મુખો ક્ષણિક છે. કારણ કે તેની સુખરૂપી દિવાલોના પાપો, ચણીઓન નથી. જેમ દાર્થીના પગલાં ચિરો, સર્વ પ્રાણીઓના પગલાંનો સમાવેશ થાય છે; તેજપ્રમાણે આત્મજ્ઞાનમાં સર્વજન સમાવેલ છે.

(૮) આપણે આપણી ઉગતિ અર્થે પરીણામાંથી પાર થવુંજ જોઈએ-કરોટી ઉપર ચઢવુંજ જોઈએ. કારણ કે મોતી ત્યાં મુઠ્ઠી વિધાતું નથી ત્યાં મુઠ્ઠી તે નયલીમાં પરાવવા-લાપક થઈ રહતું નથી. મેંદી ત્યાં મુઠ્ઠી પથરો વચ્ચે પીસતી નથી ત્યાં મુઠ્ઠી આંગળીઓ ઉપર લગાડવા ધોળ થતી નથી. દલમ ત્યાં મુઠ્ઠી દપાતી નથી, ત્યાં મુઠ્ઠી લખવા લાપક થઈ રહતી નથી.

(૯) પ્રાચીન આર્થ રૂપિરોનાં સનાતન-સત્ય અને સાદ્-સોહમ્ય પવિત્ર જીવનને નજીવ મણી તે પર લક્ષ ન આપવાથીજ આપણે કર્તવ્ય બધ વધા છીએ; અને તેથીજ આપણી અધિગતિ થઈ છે. જો, તેમના સાપ્તિક જીવનક્રમને ફરીને અનુસરી વડન કરવામાં આવે તો, હિંદ હજી પણ જગત માત્રને પ્રજુમ્ય દેવી પ્રસાદ સમર્પી શકે તેમ છે.

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, ❧

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર.

અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના જુલ ૩૧૫ થી

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કમલિની.

કમલિનીને સરખાણાની સાથે આરી રહે આવાડીયું વીતી ગયું. બાલિકા અંચલ અને આલાહ હતી. બીલ લોકોના આ નાનકડા ગામમાં સરખાણાની સાથે રહેવામાં તેને અતિ આનંદ પડવા લાગ્યો. મોળાં બીલજનો પણ તેની પર અત્યંત પ્રેમ દર્શાવવા લાગ્યા. કમલિની થોડાજ દિવસમાં સંધ્યાની સાથે હળી ગઈ. તેને મોટા નગરમાં પ્રીમાન્ પિતાની પાસે રહેવા કરતાં આ રથને વધુ આનંદ જાણ્યો. કમલિની હંમેશાં રત્નનાં છોળા પ્રહરે ઉઠતી. સરખાણાને પણ તે સમયે જાગૃત થવાનો નિયમ હોવાથી બન્ને સાથેજ સુરિતામાં સ્નાન કરી આવતાં. સહૃદયી કમલિની સરખાણાના દરેક કામમાં મદદ કરતી. કાપ જેવી સહાયથી અને ઝાડપથી કરતી કે જેથી સરખાણા આશ્ચર્ય પામતી અને મનથી તેની પ્રશંસા કરતી. કુમુદ અને સરખાણાએ તેમના નાનકડા ધરની બાજુમાં એક નાનકડો જગીયો બનાવ્યો હતો. આ જગીયામાંનાં જુદાં પાણી સીંચવાનું અને સાંક કરવાનું કાર્ય કમલિનીએ લિપાડી લીધું હતું, સ્નાન કરી આવ્યા પછી થોડીકવાર પ્રભુધાન ધરી કમલિની એજ કાર્યમાં મગ્ન થતી અને તે કાર્ય જાડીથી આટોપી સરખાણાનાં ગૃહકાર્યમાં મદદગાર થઈ પડતી, આવી રૂપ યુગ સંપન્ન બાલિકા તમામને વિષ થઈ પડી. સરખાણા અને કુમુદ કમલિનીપર એકલો સ્નેહ દર્શાવતાં કે જેથી આ પરાઈ છે એવું તેને સ્વપ્ને પણ બાન થતું નહિ. કુમુદ અને કમલિની જંગલમાં ઘણે દરેક રેવા જતાં. કુમુદ તેને કુદરતી રમવા બતાવતો અને ઘણેવાં લીલાની પાત્રે તેને સમજાવતો. કમલિની તેને વિવિધ પ્રશ્ન પૂછતી. કુમુદ તેના દરેક પ્રશ્નેના સચાઈ પ્રત્યુત્તર આપી તેના મનનું સંપાધન કરતો. સમય વીતતાં બન્નેના હૃદયમાં રહેલા નિર્મળ પ્રેમમાં જીવિ થતી રહી. કુમુદ થોડક દિવસ જંગલમાંથી મોડો આવતો ત્યારે તેને ચિંતા થતી અને સરખાણાને કુમુદ વિશે પારંપર પૂછતી.

સરખાળા સંજ્ઞા સમયે કુમુદ અને કમલિનીને લઘુ-બીજજનોના ગૃહે-તી; અને બીજજનોને વિવિધ ઉપદેશ આપતી પિતાના મોટા મહાલક્ષ્મણ રહેનારી કમલિનીને મરીબોના ગૃહસંસાર અવસોક્તાં તેનું હૃદય દયામય કારનાથી દ્રવ્ય લાગ્યું. પિતાના મુખ વેમવેમાં આનંદ માનનારી બાળાને મરીબોના દુઃખની ખબર પડી. આથી કમલિની ક્રોધ કેઈ વખતે એકલી પણ બીજ ભોજનાં શું પડે જતી. બીજ-સં બાળકોને રમાડતી અને બીજ સ્ત્રી-પુરુષોને કંઈકંઈ વાતો સંભળાવી આનંદ પમાડતી. પંદર દિવસમાં તો કમલિની સર્વને પરિચિત થઈ પડી. સંધ્યામાં બીજજનો તેને નાની બા કહીને બોલાવતાં. સરખાળા-કમલિની અને કુમુદ આવી રીતે પહાડી પ્રદેશમાં આવેલા તેમના નાનકડા એકાન્ત ગામમાં આનંદ અનુભવી રહ્યાં હતાં.

આજે મોટા મજસા કમલિની જાગૃત થઈ, સરખાળા સમય થયો છતાં આજે જાગૃત થઈ નથી. સરખાળાને જગાડું કે નહિ એવો વિચાર કમલિનીના હૃદયમાં થયો, પણ તત્કાળ તેનું મન બોલી ઉઠ્યું; “સરખાળા બહેન આજે બસે હશે. મનિએ મોડાં સુધી જાગ્યાં છે.” કમલિની ઉભી થઈ ધર બહાર આવી. એક બીજ દુધનો કોતો, કમલિનીના પગસંસારથી શ્યામ નિદ્રા ભોગવતો એ બીજ એકાએક જાગી ઉઠ્યો. પાછલી રાત્રિના ચંદ્રેવ આકાશમાં પ્રકાશી રહ્યા હતા. પ્રાતઃકાળનો સમય જેમ તેમ નજીક આવતો હતો, તેમ તેમ ચંદ્રનું અજવાળું ‘શિકું’ પડતું જતું હતું. એમણે કમલિનીને ભોત્તાં પૂછ્યું; “બહેન! આજે કેમ આટલાં બેઠાં ઉઠ્યાં?”

“આજે કંઈક બેઠું જાગી જવાયું છે. તમારી ઉધમાં મારા આવવાથી ભંગ પડ્યો નહિ વાર ?” કમલિનીએ પૂછ્યું.

“નારે બહેન! એવું તો કંઈએ નથી. મારી ઉમળ એવી છે. સરખાળા બહેન જાગ્યાં છે કે નહિ ?”

“ના, આજે તેમને સુખેથી નિદ્રા ભોગ લેતા હો. તે આજે મોડાં સુધી જાગ્યાં છે. એમણે બાઈ ! તમે સરિતા તરે આવો છો ?”

“હા, આવો.”

એમણે અને કમલિની સરિતાએ આવ્યાં. બન્નેએ સ્નાન કરી લીધું. કમલિનીએ મંત્રના હામય કંઠે પ્રમાદ રામ ગાઈ પ્રભુનું સ્તવન કર્યું. આ પછી બન્ને ગૃહે આવ્યાં. કમલિનીએ સરખાળા ભણે નહિ એવી રીતે ગૃહકાર્ય આદેશી લીધું અને પછી એમણે સાથે બગીચા તરફ ગમન કર્યું. પ્રમાદ થવાને થોડીક વાર હતી. ચંદ્રનું અજવાળું અને આકાશમાં જગમગતા તારાઓ જાગ્યા જની નભ મંડળમાં પ્રકાશતા હતા. કમલિનીએ બગીચામાં આવી એક ટોપલી ઉપાડી મુકાં પાંદડાં-ડાખળાં અને બીજો કચરો એકઠો કરવા માંડ્યો. એમણે આમર્ષ પામી પૂછ્યું. “બહેન આ શું કરો છો ? તમારે આ કામ શા માટે કરવું જોઈએ ? રહેવા દો. બપોરે સ્ત્રીઓ પાસે કચરો કાઢી નંખાવશું.”

“એમણે બાઈ ! બીજની-પાને આ કાર્ય કરાવ્યા વિના આપણે પોતે જ કરી નાંખીએ તો શું ખોટું ? બપોરે બિચારાં સ્ત્રી પુરુષો આપણી પાસે શાંતીથી બેસવા આવે તે વખતે તેમને આ કામ બતાવી શા માટે તેમના આનંદમાં વિચ્છેદ પાડવો ?”

“પણ બહેન ! આ કામ તમારાથી ન થાય ?”

“ કેમ વાર ? ”

“ તમે જાગીરદારનાં પુત્રી છો. મોઝ દિવસ તમે આવું કામ કરેલું છે ? ”

“ એમણે ! તમે સરખાળા બહેનની અને કુસુદકાન્તની પાસે ” ધણ સમયથી રહેા છો. છતાં તમે કંઈ સમજ્યા હો એમ જણાવું નથી. મેં આ સ્થળે આવી ધણુ ગાન સંભાળન કર્યું છે. એમણે ! જે સુખ શ્રીમંતાના મકાનમાં નથી; તે સુખ અરે, તેથી પણ વિશેષ સુખ આ સ્થળે છે, સાક્ષાત્ પ્રભુ આવાં પવિત્ર સ્થળેએ નિવાસ કરે છે. તે પ્રભુના તેજની મને આ સ્થળે આવી રહેવાથી ઝાંખી થાય છે. ખરીબો કેવા હશે ? તેમને શું હુલ્મ હશે વગેરે ખાખતોથી હું અચાત હતી. તે મર્મીભોને શ્રદ્ધાસંભાર મેં અલગીકર્યો છે અને તેથી હું એવા નિર્બળિય ઉપર આવી છું કે ” જગતમા જીવનનું સાચું કર્તવ્ય અને પ્રભુના પ્રત્યક્ષ દર્શન મર્મીભોની સેવામાં જ છે. હું આ પવિત્ર દેવગી જળેના સદવાસથી ઉચ્ચ-નીચનો જેદ છુટી ગઈ છું. સર્વ મારા સહોદર હોય એમ મારા આજ્ઞાની પાત્રી થઈ ચૂકી છે. પ્રભુની સુષ્ટિમાં સૌ સરખાં છે. જે આનાથી વિરૂદ્ધ મત ધરાવે છે તે પ્રભુના અક્ષમ્ય અપરાધી છે. એમણામણ ! તમે આ ટોપલી પકડો. હું તેમાં પાંદડાં કચરો નાંખતી જાઉં અને તમને એક સુંદર ગીત સંભળાવું. ”

ખાસિકાની મનોભાવના જાણી એમણને અત્યાનંદ થયો. તેણે પ્રભુની માયોને પ્રણામ કર્યાં. તેની આંખોમાં દર્પના અશ્રુ આલ્યાં. તેણે કમલિનીના હાથમાંથી ટોપલી લીધી. ખાસિકાએ ખાસ-ખાસથી સૂક્ષ્મ પાંદડા પુખ્ત વગેરે નકાપો કચરો ઉપાડી ટોપલીમાં નાંખવા માંડયો અને એ સાથેજ પીણા પિનદિન કરે એક સુંદર ગાન લલકાર્યું.

“ સુનેલાં શ્રી પ્રભુજીએ મનુષ્યો સર્વ સરખાં છે,
નથી કોઈ ઉચ્ચ કે નીચા જીવન તો સહુનાં સરખાં છે.

પ્રભુજીની જગત વાડી તણા કુલડાં સહુ જીવો,
સુગંધીથી બરેલા સહુ સમજીએ તો એ સરખાં છે. ”

વિષમ આ વિક્ષેપો વાલુ-કરે જીવ કોઈની ને ઘેલો,
ન મનહર દોષ માનવનો સજ્જ આત્માઓ સરખાં છે. ”

પ્રભાતકાળ થયો હતો. કમલિનીનું મધુર મંત્રણ ગાન પવનમાં મિશ્રિત થઈ ઘણે દૂર સુધી મંભજાવું હતું. પ્રભાતના પ્રભાવને વધારતા આ મનોહર સંગીતથી કુંજો વનમાં ટટુકતી કોવરો પણ સાન્ત-ચક્ર કમલિનીનું ગાન અવશ્ય કરી રહી. અગત્ય શાન્તિ પચસમ રહી. કમલિનીના ગાને સરખાળા જાગૃત થઈ. મોઝા ઉઠાવું ‘તેથી મન કંઈક હુલ્મી થયું’, તેણે આસપાસ જોયું. શૂદ્ર દેવગી જાણ્યું. સરખાળા વિરમ્ય પાંગી. કમલિની આંખે વહેલી હડી હોય એમ જણાયું. એ કેવી પકડો ? તેણે મને જાગૃત કરી નાહ. ખાસિકા ! હું તારા શું વખાણ કરું ? શ્રીમાન્ લક્ષ્મીદાસના ધરમાં હું પુત્રી રૂપે લક્ષ્મીનેજ અવતાર છે. તારા જેટલી ! ઉમ્મરની મોઝ પણ ખાસિકા તારા સમાન ચંચળ અને ચંચાલ નહિ હોય ! જાણા ! કપર તારા કલ્યાણ કરો. સરખાળા હસી થઈ શૂદ્ર બહાર નીકળી અને જ્યાં કુસુદને સુવાનું સ્થાન હતું ત્યાં આવીને જોયું તો કુસુદ જાણ્યો નહિ. એક બીજા સુવાન ત્યાં ખેડો હતો. સરખાળાએ તેને કુસુદ વિશે પુછ્યું. જવાબમાં તે બીજે જાણ્યું કે જાણ તો સેલેથર અહરવના સિવાયરે સુવા ગયા છે. સરખાળા

ત્યાંથી ચાલી બગીચામાં આવી. કમલિનીને બગીચાનું કાર્ણ કરતી જોઇ તે સ્તબ્ધ બની. બગીચો સાચ દેવો. એમણે અને કમલિની વચ્ચેની જગ સીંચાં દતાં. સરખાણાના તદ્દપમાં વસ્ત્રસ્થાવ પ્રગટ્યો. તેજે ઉત્તરને પગે કમલિની પાસે જઇ કહ્યું: “બહેન! તું ક્યારની ડરી છે?”

“મોટાં બહેન! હું આજે કંઈક બેઠી જાગી ચક્ર છું” કમલિનીએ મુઠ્ઠા-મુઠ્ઠા દસતાં કહ્યું.

“તેં મને કેમ જાગાડી નહિ?”

“શું કરવા જગાડું? તમે મોડી રાત સુધી જાગ્યા હતાં તે હું જાગતી હતી.”

“વારુ, થોડી પાર પર તું માતી હતીને?”

“હા.”

“તે માન તું ક્યાંથી શીખી?”

“કુમુદકાન્ત એક વખતે માતા હતા. માન અને દીક લાગ્યું. મેં ઠાનેમાને તે માન કાગળ પર લખી લીધું અને પછી મેંએ ક્યું.”

“કમલિની! તું ભાગ્યવાન છે. તારામાં દૈવી શુભ છે. જે ભાગ્યવાની હોય છે તેનામાંજ દયાનો વાસ છે. અહિંનાં તમામ જનો તારી પ્રવૃત્તિ કરે છે. મરીજાનો તને ચાહે છે. તું મરીજાનો પ્રત્યે પ્રેમ દર્શાવે છે. બાળા! મરીજા દુઃખીની મેરા એ સાક્ષાત્ પ્રશ્નની સેવા છે. આ સેવાભાવ તારામાં પ્રવૃત્તિ જાગી મને ધણે આનંદ થાય છે.”

બહેન! મરીજો વૃદ્ધ આ પુત્રી છે. મરીજોના પસીનાથીજ શ્રીમાનો બન્યા છે. મરીજોની મહેનતથીજ જગનનો કાર્યભાર ચાલી રહ્યો છે. મરીજોના અનધીજ જગત્ શોખી રહ્યું છે. એવા મરીજોની સેવાનો લાભ તો ભાગ્યવાનોનેજ મળે છે. મારી સ્વર્ગીય માતા કોઇ કોઇ વખતે કહેતી કે દુનિયામાં સાચામાં મામી મેરા મરીજોનીજ છે. આપણે મરીજ-દુઃખીઓની સેવા કરીને યાતો તેમની પર ઉપકાર કરીને એમ સમજવાનું નથી કે આપણે મરીજને દાન ક્યું કે મરીજ-દુઃખીપર ઉપકાર કર્યો, પણ ખરી રીતે જોનાં એમ સમજવાનું છે કે એ મરીજ અને દુઃખી જગત્ સાક્ષાત્ દાદિ નારાયણેજ આપણીપર ઉપકાર કર્યો છે. મરીજ-દુઃખીએ આપણાપર જોડેલા ઉપકાર કરે છે તેટલું અન્ય કેમ કરવું નથી. મરીજોનાં દુર્લભ માનવીજ હૃદયમાં રહેલા અગ્નિમાની વિચારો તરત ફર થાય છે અને તદ્દશ દયા ધર્મનું જ્ઞાન થાય છે. આમા દયા ધર્મનું ઉપકારી કાર્ણ કરનારાપર આપણે પોતે ઉપકાર કરીએ છીએ એવું માનનારની બર્બર જૂઠ થાય છે. સરખાણા બહેન! વળી મારી માતા એમ પણ કહેતી હતી કે પ્રભુનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવાની જોને ઇચ્છા હોય તેમજે મરીજોનાં કૃપામાં જવું અને તે લોકોની મન-વચન અને કર્મથી સેવા કરવી. આ મારી માતાના કહેવાનું મને વારંવાર રમરશ્ય ચક્ર આવે છે. મારા પિતાની પાસે રહેતી હતી ત્યારે આની સેવાનો લાભ મને મળી ચક્રતો ન્દેશો. પણ આવે તમારી પાસે રહેવાથી અને સાક્ષાત્ પ્રભુની સેવાનો અવન્ય લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. સાચા પ્રશ્નની જાનનું અને જ્ઞાન થયું છે. ધર્મનું મહાર્થ તત્ત્વ મારા સમજવામાં આવ્યું છે. બહેન! આ બધું તમારી કૃપાનુંજ ફળ છે.” કમલિનીના મુખમાંથી અમૃત ઝરવું હોય એમ સરખાણાને પડીબર જાન થયું. સ્વપ્ન વૈભવમાં ઉઠેલી નાની બાળામાં આદર્શ જ્ઞાન

સમયનો ખ્યાલ આપનાર પ્રસંગો તેમાં રસમય સૈવીથી વર્ણવાયા છે. રાજકીય વિષયમાં રસ લેનાર દરેકને આ પુસ્તકનું વાંચન જરૂરનું છે.

ધીરજતાં કાંધે (સાહિત્યકૃત્ર મંથમાળા આશ્રમના વ્યવસ્થાપક ભાઈ અંબાહદાસ બાંબરભાઈ પરેલ નડીવાદ તરફથી આ પુસ્તક મળ્યું છે.) અડી રૂ. માં બારસો પાનાનું વાંચન આપનાર આ સાહિત્યકૃત્ર મંથમાળાનું ૮ મું પુસ્તક છે. ૨૦ ધીરજની લેખિનીથી વિશ્વજ્યોતિના વાંચકો અપરિચિત નથી. આ પુસ્તકમાં તેમના બૂદા બુદા રસપૂર્ણ કાંધેનો સંગ્રહ છે. અને તે આવવાહિ છે.

જગતનો મહાન પુરુષ (પ્રકાશક: સમૃદ્ધ સાહિત્યવર્ધક કાપીશવ. પુસ્તકનું છુટક મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ પાકું પુસ્તક રૂ. ૧-૪-૦) સરતા સાહિત્ય તરફથી આસતી વિવિધ ગ્રંથમાળાનું ૧૪૨ થી ૧૪૪ મું પુસ્તક છે. જગતના મહાન પુરુષની પદવી હાલ વર્તમાન સમયમાં કેણે પ્રાપ્ત કરી છે એમ નૃપ્તયામાં આવે તે તે તરતજ મહાત્મા ગાંધીજીનું નામ જણાવશે. હિન્દુસ્તાન બહારની પ્રાંતમાં પણ તેઓ અરેબરા એક મહાન પુરુષજ મનાય છે. બપાન તથા અમેરિકાના તથા બીજા પાશ્ચાત્ય દેશોના આરેવાન પત્રો તથા નિદાન પુરુષો તેમને કેવી ઉચ્ચ દ્રષ્ટિએ અને પૂન્યભાવથી જુએ છે તેની ખાત્રી આપણને આ પુસ્તક વાચવાથી થાય છે. સરતા સાહિત્યના પ્રવર્તક સ્વામી અખંડાનંદે આ પુસ્તક બહાર પાડી જનસમાજની એક ઉપયોગી સેવા ગણવી છે. આ પુસ્તક જેમને જોઈતું હશે તેમને આ પત્રની ઓફીસમાંથી પણ મળી શકશે.

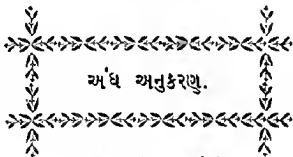
હરિહર ભક્તિ રહસ્ય (કવો અને પ્રકાશક: શ્રીયુત દીર્ઘનાથાર્થ દત્તાત્રય મુખા તાણે સાતારકર, બાલાછોરક, સુરત. પુસ્તક મુલ્ય રૂ. ૧-૦-૦) આ પુસ્તકમાં શ્રી પુષ્પાંત ગંધર્વ વિરચિત શિવ મહિમન સરળ ગુજરાતી ભાષામાં દીકા અને મળ સાથે આપવામાં આવેલ છે. તે સાથે ખુબી એ રાખવામાં આવી છે કે શિવ અને વિષ્ણુમાર્ગોએને ઉપયોગી અન્યમાર્થ તથા તેનું વિવેચન પણ તેમાં સમાવ્યું છે એટલે આ પુસ્તક એ જતે માર્ગના ધર્મ છગારુએને મનન પૂર્વક વાચવા વિચારવી યોગ્ય થયું છે.

રસીલી વાર્તાઓ ભાગ ૨ ને લેખક તથા પ્રકાશક ૨૦ ૨૦ રામચોદનરાય જશવંતરાય દેશાઈ, તંત્રી, સુદરી સુભોષ અમદાવાદ મૂલ્ય રૂ. ૧ આ પુસ્તક સ્ત્રીઓની વ્યવહારિક તેમ પારમાર્થિક ઉન્નતિ અર્થે પ્રયાસ કરતા લોકપ્રિય પદ્ય સુદરી સુભોષની સોજમા વર્ધની એટ તરીકે અપાયું છે. હિંદુ સંસારને હમતી વિવિધ વાર્તાઓ તેમાં સંગ્રહ છે. અને તે કંઈને કંઈ બોધ આપે છે. પુસ્તક લોકપ્રિય પદ્ય પડે તેનું છે.

ચેતન પુ. ૩ અંક ૧ લો. ખાસ અંક એ. ૧૯૨૩. એ વર્ષથી ગુજરાતી આલમમાં નાજીતા થએલા અને સર્વજન ચેતન પ્રકટાવતા આ પત્રે ત્રીજા વર્ષથી પોતાના સ્વરૂપમાં નવચેતનનજ પ્રકટાવ્યું છે. વિષયોની સુદૃઢી પણ સારી થઈ છે આ અંકનું કદ અને ગેટઅપ જોતાં ને તેજ પ્રમાણે આ પ્રજા ઉપરાંતર આત્ર સહેશે અને આજે પણ આટલા મોટા કદના તેમ વિષયોની સંગોનતાવાળા નીકળશે તો તેનું લવાજમ રૂ. આઠ થયું એટલું કહેવાશે અને તે બહેણા દેલાવાને પાત્ર થશે. આજુ વર્ષથી માસિકની ઓફીસ ૭૪, હોમજીટીટ, ફેટ, મુંબઈ રાખવામાં આવી છે.

શાન્ત નિકેતન માળા બા ૧ શાન્તિ નિકેતન આશ્રમના સ્થપક દરિયર શ્રીમાન રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની ખામ પરવાનગીથી આ માળા પુનઃ ખાતેથી ૨૦ ૨૦ નારાયણ ધર્મવંત ચબ્દાણુ ૪૮૪ સદાશિવપેઠ પુનઃ સીટી તરફથી પ્રસિદ્ધ થવા માંડી છે. તે મરાઠી ભાષામાં છે. મહર્ષિ રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના આત્મચરિત્ર ત્યાગ, દુઃખ, પ્રેમ, પ્રાર્થના, ઇચ્છા, સૌન્દર્ય, ઇશ્વર વીગેરે બીજાં પણ ઘણાં વિષયો ઉપરના સું સું વિચારો છે તે આ ગ્રંથમાં આપ્યા છે. મરાઠી ભાષાના સંલવાળા વાંચકને કવિના હૃદયને જલ્જલેને માટે આ પુસ્તકનું વાંચન અમત્યનું છે. પુસ્તકનું મૂલ્ય કાચું પૂરું ૧-૦-૦ પાકું પૂરું ૧-૪-૦.

હાંડી વાર્તાઓ ભાગ ૭ વિવિધ ગ્રંથમાળા પુસ્તક ૧૪૫ થી ૧૪૭, પ્રકાશક: સસ્તું સાહિત્ય વર્ષક કાર્યોલય પુસ્તકનું મૂલ્ય કાચું પૂરું. રૂ. ૧૧ અને પાકાનો રૂ. ૧-૮-૦. આ પુસ્તકમાં નાની મોટી ચઢ એકંદરે ૪૬ વાતોનો સંગ્રહ છે. અને તેની સુરસી ખાસ બુદ્ધિપૂર્વક કરવામાં આવી છે એટલે સામાન્ય વાર્તાઓની માફક એક વખત રકત ઉપસક વાંચવા માટે નથી. પણ મનન પૂર્વક વાંચવા જેવી છે કેમકે આ વાર્તાઓ ભોધક અર્થશાસ્ત્રી અને અનુભવમાં આગળ વધારનાર ચઢ પડે તેવી છે. સરતા સાહિત્યના આશુ વર્ષ ૧૯૭૯ના પ્રથમ પુસ્તક રૂપે તેની પસંદગી ચઢ છે.

(અમુલ્ય બોધપ્રદ વાર્તા.)

સ્તાવિષ્ટોના વર્ષનોથી નરકાવલી ભારત પ્રજાએ પોતાની માનસિક સ્થિતિ તદ્દન ખુલી કરી નાંખી છે. કોઈ પણ નવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતાં તે પ્રશ્નને વિચાર પૂર્વક ન અવગેહતાં પ્રચલિત પ્રવાહમાં તથાપાતું આપણને બંદુ મથે છે. દુનિઆમાં નવી નવી આવિષ્કૃતિઓ, નવા નવા વિચારો તો દિન પ્રતિ દિન કુદકે અને જુસકે વધતાજ આત્મા જાય છે પરંતુ આપણે તો ફ્રેમ મજબૂત આપણી પ્રથા તે પછી અરાજક પણ કેમ નહોત-તેને વળગી રહેવામાંજ આપણું માન સમગ્રએ હોય. પરકાઓ ઘણી વખત કહે છે 'એને, આજ દાસનો આપ્યો છે તે ! !

બાપદાદા અને ઘરડાવરડા કહીં ચલા તે બધા મૂર્ખ હતા કે? " ખરી વાત, પરંતુ કોઈ પણ જાતના કાર્યને વિચારીને રિવેક પૂર્વક કરવું એમાં બાપદાદાનો પ્રભાવ કયાં? અસખત; આપણને જો એમ લાગતુંજ હોય કે અમુક કાર્ય કરવાથી દેશને અથવા સમાજને અમુક પ્રકારનું હુકસાન થશે તો એ કાર્યથી અસખ રહેવામાંજ લાભ છે; પરંતુ આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવતા હોઈએ કે 'આ કાર્ય તદ્દન ખોટી રીતે ચાલી રહ્યું છે' અને તેમ છતાં પણ આપ આડા કાન કરી મોન ધારણ કરીએ, તે સામેં લેણ પણ વિરોધ દર્શાવીએ નહિ તો આપણે સામાજિક ગુન્હેગાર ઠરી ચૂક્યા. એક માણસે ચોરી કરી અને બીજા માણસે તે વાત જાણી છતાં બીજો માણસ તટસ્થ રહી નિસ્તર રહે. તો તે પણ એક પ્રકારે અપરાધી ગણાય. વિચાર શક્તિને અપાત્રે આપણે અનુકરણ કરતાં વિશેષ શીખ્યા. અને તે કવા પ્રકારે તે નીચેના દૃષ્ટાન્તથી સ્પષ્ટ જણાશે.

એક બ્રહ્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ બ્રહ્મમુહૂર્તમાં હોઈ પ્રાતઃસ્તવનો આરંભ કરતાં શંખધ્વનિ કરતો અને મૂર્તિમંત્ર હાકારછને જમાડતો. બ્રાહ્મણની પડોશમાં એક કુંભાર (કુંભાર) ને ઘેર એક ગર્દભન (ગર્વિહો) હતો; જ્યારે બ્રાહ્મણના શંખનો ધ્વનિ મળીને કાને પહોંચતો ત્યારે તે પણ શંખની સાથે સાથેજ પોતાનો નાદ મળવતો અને લોકોનાં મન હરી લેતો! ! બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે 'આ ગર્દભરન કોઈ અપૂર્વ જીવ જણાય છે! પોતાના નાદદારા એ પણ કંઠારછને રીઝવતો હોય એમ લાગે છે! !' તે દિવસથી બ્રાહ્મણે એનું નામ 'શંખેશ્વર' પાડ્યું. થોડા દિવસ પીત્તા બાદ 'શંખેશ્વર' નું એકાએક અવસાન થઈ ગયું, તેથી બ્રાહ્મણના શંખનાદનો પ્રતિધ્વનિ હવે કોણ કરે? પૂજાપાઠ સમાપ્ત કરી બ્રાહ્મણ કુંભારને ત્યાં પહોંચ્યા અને પૂછવા લાગ્યા 'આને શંખેશ્વર કેમ જણાતા નથી? " કુંભારે અદિત ઘણું પૂછ્યું "શંખેશ્વર કોણ? " "એ તો તમારે ત્યાં પેલો પ્રભુભક્ત ગર્દભરન (ગર્વિહો) હતો તે." બ્રાહ્મણે જણાવ્યું. કુંભારે દિગ્ગમીરી બધાં અવાજો ઉત્તર આપ્યો. કે "મહારાજ! ગર્વિહો તો કાલે-સાંજે શુન્દરી ગયો." મહારાજના શોકને પાર રહ્યો નહિ.

તેમણે વિચાર્યું કે 'શંખેશ્વર મહારાજની પાછળ આજણે બીજું શું કરી શકવાના હતા? દાદી મૂંઝા ઉતરાવીશું તો પણ બસ છે.' એ વિચારની ધુનમાં મહારાજને હજામને ત્યાં જઈ દાદી, મૂંઝા, માથું બોડાડમાં અને નદીએ સ્નાન કરી, પછા કરતાં મોદીની દુકાને સીધું સામાન ખરીદવા ઉભા રહ્યા. મોદીએ પૂછ્યું " કેમ મહારાજ! આને કોઈક અશુભ જણાય છે? " બ્રાહ્મણે કહ્યું "શંખેશ્વર મહારાજનું મૃત્યુ થયું તેના શોકમાંજ આ બધું! !"

વાણીઆએ વિચાર્યું કે 'લોકચક્ષે આજણે પણ ચોરો ઘણો શોક પ્રદર્શિત કરવો જોઈએ' વાણીઆએ પણ કોઈની વાટ ન જોતાં દાદી-મૂંઝા ઉતરાવ્યાં. એટલામાં તો આઠાશ પડોશના સર્વે દુકાનદારોને ખબર પડતાં તેમણે પણ વાણીઆનું શુભ અનુકરણ કર્યું. બીજે દિવસે દેશી પાટનના કેટલાક સિપાઈઓ જનરમાં સેદિા ખરીદવા આવ્યા. તેમણે પણ દુકાનદારોના શોકમાં ભાગ લેવા માથા બોડાડ્યાં. ત્રીજે દિવસે બ્યારે કેટલેક કવામત કરાવવા આવ્યો ત્યારે સિપાઈ મોના દાદી મૂંઝા વગરના મોદાં જોઈ કહેવા લાગ્યો "વેલ, તુમ લોગોને એ કવા દિવા હય? " કહ્યું "હવે નિકલવા દિવા? "

સિપાહીઓએ જણાવ્યું કે સાહેબ ! એક શંખેશ્વર મહારાજ યા, સો ખર ગયા. ઉસ્કે અફસોસમે ખાલ કટવાડાલા. અયસે વખતપર દાદી મૂઝ સિર સાથે કરવાનેકા હમારેમે ખાલ હયા !

“ કેપ્ટને પૂછ્યું, “ વો કોન યા ઐર કહાં રહેતા યા ? ”

સિપાહીઓએ જવાબ આપ્યો કે : ચે. તો હમ નહીં જાનતે મમર ‘જાનરમે’ ‘ખનિએ શોગેસે સુના.

કેપ્ટને કહ્યું, “ તમ લોગ બડા જેવકર હયા ! જાનતે નહિ તો ખાલ ક્યો કટવાયા ? અસો હમ છામ્દારે સાથ ચલતે હયા ! ”

કેપ્ટને અને તેના સિપાહીઓ જાનરમાં ગયા ને ત્યાં કેપ્ટને એક દુકાનદારને પૂછ્યું, “ તુમને હમારી પઠનકે આદમીઓએ કહા હયા કે શંખેશ્વર ગુમર ગયા હયા ?

દુકાનદારે કહ્યું “ હા સય હયા. ”

કેપ્ટને પૂછ્યું “ વહ કોન યા ઐર કહાં રહેતા યા ? ”

દુકાનદારે જણાવ્યું કે “ સાહેબ, મને તો ખબર નથી, પેલા દુકાનવાળાને જાહને પૂછો. એ જાણું જાણે છે. ”

કેપ્ટને પુરતી તપાસ કરવા માટે દુકાનદારને ત્યાં ગયો અને પૂછ્યું “ તુમને હમારે સિપાહીઓએ ખાલ કટવાનેકો ક્યો કહા ? ”

વાણિયાએ ઉતર આપ્યો કે “ સાહેબ એ લોકોએ તો અમારા શોકમાં ભાગ લીધો છે. ”

કેપ્ટને ફરીથી પૂછ્યું, “ શંખેશ્વર કોન યા બે હતિના અફસોસ કરતે હયા ? ”

વાણિયાએ કહ્યું “ સાહેબ ! હું તો એમને નથી ઓળખતો પણ અમારા પુરોહિત પંડિત ગળનન સાક્ષી એ હકીકત જાણે છે. ”

વધુ તપાસ માટે કેપ્ટને ગળનન સાક્ષી પાસે ગયો અને ત્યાં મૂઝપરક કરતાં જણાવ્યું કે “ શંખેશ્વર ‘અદ્વારાજ’ કુંબારનો ગધેડો હતો અને તેના મૂઝપરક આ સઘળા લોકોએ તેનો શોક પ્રાણ્યો હતો. સિપાહીઓને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તો તેઓ પ્રધાન સરમાયા !! પાઠક ! મનુષ્ય અનુકરણ તો કરે છે પરંતુ જો તે અનુકરણ વિવેકપૂર્વક ન થયું હોય તો પરિણામ અનિષ્ટ થાય છે, ‘અમારા બાપ દાદાથી આ રીત આલી આવી છે.’ એવું માનતારા પણ આ દેશમાં અસંખ્ય છે. કાવકુલચુર કામિદાસે સ્વત્વ કહ્યું છે કે—

પુરાણમિત્યેષ ન સાધુ-સર્વ

ન-વાપિ-નૂન-નવમિત્યવચમ્ ।

સન્તઃ યરીશ્વાન્યતરદુ-મજગ્તે

મૂઢઃ પરમત્યયનેય મુદ્ધિઃ ॥

બાવાય : જનું એટલું સારું અને નવું એટલું ખરાબ એ તો બની ચકેજ નહિ. સમજન પુરોહિતે જેક વાતની પૂર્ણ પરીક્ષા કર્યા પછીજ તેનું અનુકરણ અથવા ફરીકરણ કરે છે પરંતુ મૂઢ લોકો કેવળ ભીલના અભિપ્રાય પ્રજા આધાર રાખી કાંઈ કરે છે ! ૧૨. શ્રી. સોહી.

સાચું શ્રાદ્ધ.

એક શેઠને બે પુત્ર હતા. શેઠને થોડા પુત્ર છુટી સોજતને લીધે દુરાચારી તેમજ, હઠાઈ બની ગયો હતો અને ન્હાના પુત્રને હજુ સુધી મોટાની સોજતની આસર નહિ લાગવાથી પિતૃ-પરાયણ તેમજ સુશીલ હતો. મોટા પુત્રને જોષ શેઠને જોડણ દુઃખ થતું તેના કરતાં વિશેષ આનંદ ન્હાના પુત્રના આચરણ જોઈને થતો. દેવોએ શેઠ વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ પથારીને વશ થયા. મોટા પુત્રને તો મજા પડી અને તેણે મનમાં વિચાર્યું કે ‘હવે તો બાપા પથારીમાંથી ઉઠે તેમ નથી; રોજ ટક ટક કરી કરતા; ખસ ! હવે કોઈ પુછનાર કે આજનાર નથી; મોઢી માલમલીલા હોવાયું’ અને મોજ આવે ત્યાં ફરીશું.’ ન્હાના પુત્રને આત્મા તર્કવિતર્કી અને હનુષ્કાલપણું ક્રમાંથી સજો ? તે બિચારો રાત દિવસ પિતાની-આત્મા વિના તેની પથારી આગળથી જરાએ ખસતો નહિ. દેવવશ તુ વ્યાધિએ શને: શને: હવે સ્વસ્થ થાયજી કરવા માંડ્યું. શેઠની સ્થિતિ ગંભીર થતી ગઈ અને હવે શેઠ બે ધડીના પરેણા છે, એમ સર્વે કહેવા લાગ્યા; ન્હાના પુત્રના નિર્દોષ આત્મામાં તો એજ શ્રદ્ધા આપી રહી હતી કે પિતાજી જરૂર સારા થશે. શેઠની ગંભીર સ્થિતિના સમાચાર સાંભળતાંજ મોટા પુત્રે એના દોસ્તબાઈજીની સલાહથી અન્યૈષ્ટિ સંસ્કારનો સંજોગ સામાન લાવી મૂક્યો; તે અહિં સુધી કે ઠાઠડીને માટે વાંસદેરી યજ્ઞ લાવવાનું બૂલી ન ગયો; કેમકે, ન કરે નાશજી તે ન બનવાનું બની ગયું તો ! ગોર મહારાજને અર્પણ કરવાનું સીધું, સ્તરશિખાતે સામાન વિગેરે એક ચોરડીમાં મૂકી તેને તાણું વાસી મોટા બાઈ પિતાના -મરણની છ-તેજસી કરી રજા ! ! !

ન્હાનો બાઈ પોતાની શ્રદ્ધામાં અડગ હતો. તેણે પિતાની સેવા આજુજ રાખી. જોતે રાખ રાખે તેને ડાલ્યું મારે ! એ સૂત અનુસાર શેઠની તબિયતમાં એક આત્મા ફેર પડ્યો. ‘બે ચાર દિવસના તો શેઠ જ્ઞાનમાં આવી ગયા અને ન્હાના પુત્રને પાસે જોડેલા જોષ તેની આંખમાંથી અનંદાશુ વહેવા લાગ્યાં. ઈશ્વરરૂપાથી શેઠની તબિયત હવે લગભગ બાર આના જોડણી મુધરી ગઈ અને વંચ હલકો મોટાકે લેવાનું જણાવ્યાથી ન્હાના પુત્રે શુભ રીતે પેલી સીધા સામાનની ઓઢીમાંથી લી, ગોળ, લોટ બાત વગેરે ઠાઠી પિતાને થોડો થોડો આહાર આપવા માંડ્યો. માંહના માસની અંદર તો શેઠ હરતા કરતા થઈ ગયા. ખરેખર સેવા બાવ અને આત્મશ્રદ્ધા અહિં ટક વસુએ છે ! !

શેઠને મોટા પુત્રની વર્તણૂકની ખબર પડતાંજ બન્ને પુત્રને પાસે બોલાવી કહ્યું. “મારી ખરી મેલા આ ન્હાનાએજ કરી (મોટાને હિચાઈને) તું તો માંડ મોટજ છજીજી’ હતું અને તે માટે તો મારી ઠાઠડીની સામગ્રી યજ્ઞ લેવાર રાખવા ચૂક્યો નહિ. એટલું તો અવસ્થ સ્મરણ રાખજો કે માણસની સાચી સેવા મર્વા પછી નહિ પરંતુ મર્વા પહેલાંજ થઈ શકે છે. માણસ પોતે પોતાને દાયેજ શ્રદ્ધાપૂર્વક દાનધર્મ કરી શકે છે. સેવાને ખરો અર્થ તો આ ન્હાના માંડ પાસે પૂછી લે.”

૨. ગી. ચોટી.

આ ‘વિશ્વજ્યોતિ’ પત્ર મુરત લીમડાગોઠામાં આવેલા “દેશી મિત્ર” ગ્રંથમાં મગનલાલ વનમાળીદાસે ડાખું અને પ્રજ્ઞાશંકર નરસેનભ વ્યાસે “પ્રગતિ મંદિર” અડાજણ ડી. સુરતમાંથી પ્રગટ કર્યું,

विश्वज्योतिः

पुस्तक ३ लं }

संवत् १९६६ ज्येष्ठ.

{ अंक ११ भा.

प्रकृति-पुरुष.

५६ दोरी

सरिता 'सिंधुभा' जति.
 लुटी कपोल ना मे जहाती; सरिता०
 बाका बूँडा निकट प्रदेष्टे, वडेती सदा भवभाति,
 सिंधु अभि भुज यछने निरंतर, त्वरित गतिथी पगानी,
 भणाने खाद्यत याती; भरिता०
 कुमुदिनी! खंदने बहाती,
 सुधागुने ग्लेष्ट दरपाती; कुमुदिनी०
 निशा समय नयानाथ विहाणी, प्रकुल निज डर धारी,
 दूर परंतु प्रेम प्रभावे, दूरता नाहि बहाती;
 साग्री सदा भोज भयाती; कुमुदिनी०
 क्षयी वेदी विहाती,
 विहायने तन्मय याती, वृक्षधी०
 अंकुर रथ यत्र लुगिभांथी नीहजे त्वारथी यक्षने गहाती,
 नक्ष आयस विक्ष वेदी निरंतर, आप आपे करभाती,
 वधवानुं लुष्टी मे जाती; वृक्षधी०
 ग्राह सुखो नर नारी साति.
 सदा हर करजे अखति, ग्रहि०
 प्रकृति पुरषने, पुरष प्रकृति, अनयो अन्यथा बहाती,
 मुष्टि तबो मे नियम विचारी, भणाने समानताथी;
 दुया नथी जेक जीलाथी; ग्राह०

બૂલને કરના રાગને દોષો, બૂલને કરના ક્રોધો,
બૂલપાત્ર સહ મનુષ્યને બાણી, બૂલમા પૃતિ ન રોધો,
પરંતુ સ્વરૂપને-રોધો; ગ્રંથ.

રૂપમાં સહિર બળી એમ ભલી, બળી તેમ એક ખીનથી,
વિશેષનો સહ હેતુ નિવારી, જનને સાચાં સાચાં.
ન મુખ્ય એવું મળશે ક્યાંથી; ગ્રંથ.

મધુસૂક્ત,

દેવાર્મણ.

હું દેવવાણી છું.

મારી આકાશ રૂપી પુષ્પ છાળ પ્રાતઃસાંજનાં પુષ્પોથી બનેલી છે.

એમાં સૂર્ય કમળો પથ્થ મુકેલાં છે.

મરતક ઉપર છાળ મૂકી હું બલ્લરમાંથી નીકળી,

ખરીદનારા અંદર અંદર આવ બોલવા લાગ્યા;

પથા મુવકો મારો કમી મારે જમો પાડવા માંડ્યા;

જતાં જતાં મેં કહ્યું "આ કૂલો વેચવાનાં નથી!"

મારા દેહનાં રાગને મને કિંમી રાખી!

રાગને ફક્ત જોડતાં 'હતાં'!

તેણે કહ્યું "ફક્ત વેચનારાઓ-પામે આત્મી પ્રીમત કરાવો."

મેં વિનંતી કરી "આ મહારાજ" આ છાળ વેચવા મારે નથી."

હું ત્યાંથી ચાલવા માગતી હતી.

તેમણે-મને કહી રાખી.

લોકો બોલી ઉઠ્યા. "આ મૂર્ખ છેકરી! જો ખુદ મંબજ તારાં ફક્ત માંડે છે."

રાગ તરફ ફરીને મેં કહ્યું.

"મહેરબાન! હું તો એક ગરીબ માણીની પુત્રી છું!"

તારી તો હું તોડક, દારીની પથ્થ દારી;

તું તો અમારો નપાળ, અમારો મુક,

પથ્થ આ 'છાળ તારે સાર નથી!

આ છાળ તો રાગબોલાં પથ્થ આધારાજની છે;

આ પુષ્પો! તો એને ચરણે ધરવાનાં છે;

આનંદ અને પ્રેમનાં દેવાર્ષીને હરકત કરીશ નહીં.

ઓ સગવડ! તું મોટે માથુસ છે;

આ મરીબ ફલવાળી ઉપર દયા કર!

રાગન હરખે અને મને જવા દેવાની હસારન કરી.

લોકજીદે મારો મારો ખુશો કર્યો!

હું તરાથી નીકળી,

એટલી તરાથી કે મરીબે મને મારા પગ બાંધે જાય નહીં.

જાણે મારી પુષ્પ અજ સાથે હું છડી સરી હતી.

મારાં પગલાંથી જાણે પૂરી ઉપર આનંદની લાગે કપાઈ રહી હતી.

(-૨-)

હું ફલવાળી છું!

મારી આકાશગાન પ્રાતઃસમયનાં પુષ્પથી બરી છે;

અને તેમાં મૂલ્યમયો મૂલ્યો છે.

મરેતક ઉપર જાણ મૂળી હું મરીબે મારી નીકળી,

“હમી રહે, ઓ ફલવાળી” હતી રહે! હું મરીબને પદ સાલું! કપા કરીને મને એક ફલેનો શુભ આપ!”

હસીંતની ચૂંટીથી મોબના હસ વડે નવપૂર્ણ મુખ ઉપરનાં મુખે જાણે કપાઈને મળ્યું.

“નવપૂર્ણ! આ પુષ્પ વેચવાનાં નથી.”

એટલું હતીને હું ચાલી.

“કેટલી મગર” તે જોતી રહી.

આજી મરીબો મોટ મગર મના,

મુદસકમીઓ બાંધણું ઉપાડી કોણીમાં કરવા લાગી;

કોણનાં જુદાં હવામાં ઉડતાં હતો.

કોણના અર્ધ હોળેલા કોણનાં કોણી કાઢી રહી હતી.

કેટલોક અનુભવોમાંથી કિસાદ બરી માત્ર અંધ ઉપર જેમ જેમ આવી નીકળીને જાણે નીકળી ચાલી હતી!

“અરે ફલવાળી! ઓ ફલવાળી! અમારે હસ જોડે છે.”

“સહુ જાણે મારવા લાગ્યાં.”

“વેચવાનાં નથી; વેચવાનાં નથી.” કોણનાં કોણી હું ચાલી નીકળી;

“આટલી મગર ફલવાળી તો હતી નહીંતી જોય મહેન!”

હું માળીની તન્યા છું.

નવ મંડળ સમી મારી પુષ્પ છાજ આતઃક્રમમાં પુષ્પોથી છલકાય છે,

અને તેમાં માર્પનાં કમળપૂલ ઢોલેલાં છે.

શીર ઉપર છાજ મૂકી હું મહોદનાઓમાંથી નીકળી.

સામેથી દેવપુત્ર સમે કિશોર-આપ્તો, તેજે મારો અર્ધ રોક્યો.

“ઓ માળીની પુત્રી! આજ તારે વચન પૂર્ણ કર, તું મારી થા! આજ તને હું
જવા નાંદ દઉં!

તને હું કેવો પુષ્પસુરત શુધાનીયો છું. તારી ખાતજ હું છી રહ્યો છું. આજ તું
મારી થા, મારી થા!

તે! તારે તન, મન સદુ તારે ચાલે છે!

“જે હું નાંદ, નહિં, કિશોર, હું તારી થઈ શકતી નથી!

હું તો મારા સરજનકારની છું! સ્વતામાંથી આવી ખસ!”

“ઓ પૂલવાળી, મારો અંગમર કર,

એ સરજનકારે તને મારા મરિજ સરજ છે!

આપણે પરસ્પર માટે છપીયું.

તું મારી થા, હું સદાય તારો રહીશ!

બેલ, બેલ, ઓ માળીની કૌભાંશિ,

અને સ્વપ્ન સ્વપ્નમાંથી સજીવ સ્વપ્નમાં આવ.

“ના, ના! નથી હું તારા માટે કે નથી તું મારા કાને;

કિશોર! આપણે એક બીજા માટે જીવતા જન્મ્યા નથી!

હું તારી થઈ શકતી નથી!

મને જેવો ધડી તેની હું છું;

આ જીવન, જેણે આપણને જીવન આપ્યા તેનું છે.

મારું જીવન કદી તારું નહિં થાય કે તારું જીવન કદી મારું બની નહિં શકે!

જેણે જીવન આપ્યું, તેનેજ પાછું સોંપવું પડે છે!

જાવ્યું ખસ, અરે હર ખસ!

મને વધારે ખોટી મા કર, મારે મેલું ચામ છે!

“ઓ પૂલવાળી, કહે કહે! હું તારા વિના શી રીતે છી શકીશ.

તારા પ્રેમ વિના હું શલ્યમર પથ નહિં છું.

તુજ મારો પ્રભુ!

ઓ પુષ્પવાળી! હું તારે પછે પડું છું અને આ જૂના આકાશ નાંચે સર્પ દેવની સાક્ષી
મી થવા વિનવું છું. તું મારી પ્રભુ જન!

“અરે ના, ના ! હું તો જોલે મને ક્રિષ્નન કરી લેનીજી !

ત્યાં સુધી એ મને તારા દાઢમાં ન આવે, ત્યાં સુધી હું તારી રક્ત ન ચક્ર !”

મારા અમલ્ય વખતની મોંઘી પછો તે નકામી યુગ્મચારી !

મારાં શૂંઘ લેગવાનાં નથો, બસાખાખસ આવો ખસ ! માખું દવાલિને દં ચાપી !

(૪)

હું માળીની કન્યા છું !

મારી આકાશ ઝાંખ પ્રાતઃકાળના પુખ્તોથી ભરેલ છે.

મૂર્છકમય તેમાં મોઢવેલાં છે,

પુષ્પ ખરીદવા સાથે દાઢ પ્રસારી રહેલા લોકો વચ્ચેથી, મરતક વિષ પુષ્પથી ઉતારાલી ઝાંખ સહ દું-નીકળી !

મારી આકાશ ઝાંખ અમર છે !

મારા પ્રાતઃ સમયના પુષ્પો સઘન તાજાં છે !

મારા નાણક દસે દુનિયાનાં આ સાગં પુખ્તો મેં માગી આકાશઝાંખમાં નકામી છે;

મરીમ શૂંઘવાળીનું આ દેવાયજી છે.

હું દરેકને તે પ્રયુગે ચણે ધરું છું.

મરીમ શૂંઘવાળીનું અર્પણ તે નિલ સીધારે છે !

એ મારો બસા દિલ્લેનો બગલાન છે !

(૫)

હું શૂંઘવાળી છું !

મારો આકાશઝાંખ પ્રાતઃકાળના પુખ્તોથી ભરેલી છે !

તેમાં સૂર્યનાં કમળ રાકેલા છે !

મરતક વિષ તે ઝાંખ મરીમે. જમન, મોરદંડ, મરીમો અને દાઢ પ્રસારી રહેલા માખુસોની વચ્ચે હું દરેકને ભડકું.

દરેકને હું મારી પુષ્પ ઝાંખ તેને સમપુરું છું !

મારું એ નમ અર્પણ-મરીમ શૂંઘવાળીનું મરીમ અર્પણ નિલ તે મરીકારે છે !

દમેલાં તે હરે છે. “મારા પુત્રી !

અને નિલ હું હરું છું, ‘મારા પિતા !’

સીતાનમ લે. રાખાં

x ઝાંખ અન્ય પુરુષસિમિત The sisters of the spinning-wheel. નાનના પુસ્તકમાંથી.

રાજકુમાર.

શ્રેણિક:—મહીલાસ પ્રેમ છ પટેલ, સાન્નાકુંડ.

(૧)

ભગવાને બહુ કહ્યું. રાજ સાહેબને ઘેર શેર માટીની ખોટ આજ મટી. આજનો દિન રોડો બાહ ? ? મન્ય આપણા રાજને, ધન્ય આપણા પરમાન સાજને અને ધન્ય આપણા રડા પટેલને કે આજ આખા ગામનાં મળ્યાં મોઢાં ? ? અરે બાહ એની શી વાત કરે ? મોળેને મોળે સાકર પેચાણી, નથી મણી નાત કે નથી મણી ભાત ? ? નથી મળ્યાં હયાં, ને નથી મળ્યાં નીચાં ? ? અનાડેથી ગાય પાછી ભય, તો પટેલના ગાડા પાસેથી સાકર વિના-સોક પાછું ભય. આવી ઉદારતા, આવો આનંદ, પ્રભુએ પુત્ર પ્રાપ્તિમાં મૂકેલ છે. બાહ, દેશના રાજાએ પ્રભુના સિપાઈ તો ખરા ? પત્થર એટલા દેવ કર્યા. જ્વેશીઓ પાસે જોશ જ્વેડાળ્યા, અંતે શેર માટી મેળવી ખરી. કેમ કહે એ ટેલીયા બાહલોનો પ્રતાપ ? કેમ કહે ચોરખા. જ્વેશીનો, કેમ કહે મસ્ત ફકીરનો. પણ રાણી સાહેબનો મરો મોળે જોળે આપણી આંખો ઠાડી, ન દેખે એની કામડે કાંઠી. આવો આનંદ અમણુ પણ આવડેવડ. વાળી પટલાણીઓ પણ. દાખવી, શકે છે, એ વાતની પુરવણી આજ અમારા વજરમડમાં થઈ ચુકી. દરબારમાં ચોપડીઓ વાગ્યા, દેવળમાં આરતી ઘટનાદ થયા. મસિદમાં મુલ્લાએ બાંગ પોકારી. વાડીમાં રડા મધુર ટડક્યા બાદ આરણો એ હુદા અને કવિત લલકાર્યાં ! ગામને કોટવાળે હાંડી ખીટાવી. સંજે સાથે જાહેર કહ્યું કે “ આપણા રાજને ત્યા રાજકુમાર પધાર્યાં ! ”

૨

વજરમડનો દરબાર આજ હવેથી ઉભરાય છે. રાજની ડાળી પાણુએ મુસલમાન ઉમરાવો સન્ન થઈ દખલખાથી બિરજાયા છે, જમણી બાણુએ પ્રજા-ખજાત-દિન્દુ પ્રજાના આગેવાનોની બારે હાંડી જમી રહી છે. રાજસિંહાસન સમક્ષ મુલ્લા, ફકીર, અને સૈયદ સાહેબોની બાન બરી બેઠકો પાંચજ સાધુ, બ્રાહ્મણ અને સંન્યાસીઓનાં રહીઅણા આસન-ઓપી રહ્યાં છે. આવો સમાન હક આપનાર રાણા રાજાઓ હિંદુસ્તાનના બાગમાં છે, એ આજના દરબારથી પ્રસાનિત થઈ હતું. હિંદુ અને મુસલમાન અમારા રાજનાં બે પક્ષાઓ છે. અને બે પક્ષાઓને જોડનાર અખંડ હાંડી અમારો ‘રાજકુમાર’ છે.

સાહી, ફકીરો, મોલવીઓએ દુરાને સરીકીની દુકા દીધી. સાધુ બ્રાહ્મણોએ વેદ ગાન ગાઈ આશીર્વાદ દીધા. અપંગને અન્ન આપજો, રાજ, ? ? બુખ્યાને ભોજન અને નિરાધારને આધાર આપજો, એ રાજધર્મ છે રાય !! વનનાં નિર્દોષ પશુઓ, સીતાનાં વહાલાં યુગલાં પણ તમારી પ્રજા છે દેવ ? સર્વને સજો. એમની આશીર્વાદ રાજકુમારનું રક્ષણ કરશે. આવા આવા સાધુ-જનોના ઉદ્દગારો સિરખ ચડાવી, માન બરી જોડો આપી રાજદરબારે સર્વને સતોખ્યાં. આ અમારો આંગસિક દિવસ તેજ રાજકુમાર હતવ.

૩.

રાજ્યનો બાર રાજ હંપર છે પણ પુત્ર ધેલા અમારા રાજ્યે એ, બાર સોધો રાજ શિરોમણિ રૂઢીઆળા રાજ પ્રધાનહને. અટપરી રજા અટપરો ખેલનારો, અમારો રાજ પુત્ર ખેલનારો અનોરો આનંદ માને છે. શિકારની છોટ મારતો અમારો કિરાવ-કુમારનાં રમકાં નેજ નયાવી આનંદ સોગરે છે. “ખુદલું માઈ કપરવ સદા પેખીલાં સર્વને છે, ખુદલું મારું રાજ્યન સદા પશુઓ સર્વને છે.” આખું જાહેર દરી રાજકુમારના હોદ્દામાં આનંદ માનનાર મોઢ રાજ આ અવનિ હંપર હરો? “પુત્ર પિતાના, પુત્રી માતાની” આવી વહેંચણીના ખગર અમારા રાજને કોણ પહોંચાડયા હરો? પણ રાણીજના-બેગમ સાહેબના બાથે પુત્રી નહોતી. ખીસતા ચંદ્રમાં એ કહ્યું આકર્ષણ છે કે તે ચોરીને ધન ધન નયાવી શકે છે? એવો બીજો પ્રશ્ન છે. ત્રાગી ખોટના પુરખાં કહ્યું આકર્ષણ છે કે તે માતાને ધેલી ધેલી દરી મૂકે છે? કુમારને બાથે-મેચની નાનકડી રક્ષા દરવી. એરથોર ઉતારી ગરીબો નિવાજનાં, અવસરે સાંઘ ફીર કે રાણી બાલકોને ખોલાવી, બવિધ વાણી પૂઠવી. આ બધું દાર્પ રજુવાસે પણ વસેલું છે, અને તે બધાં બાર અમારાં બેગમ સાહેબ ખોતે ઉઠાવે છે. રાજમહેલમાં વસતી રાજકુમારીકાઓ? આમાં કેવો આનંદ છે તે તમારા આત્માને પૂછી ખાતી કરજો, રાજ્યનાર કરતાં રજુવાસમાં વસવાનાં સંકેટો અનોશં છે, એ વાત અમારા વજર સાહેબ-બેગમ સાહેબને હરવખત સમજાવતા. મારી રૂથત રામની રૂથત જેવી છે. પણ તેમાં કોઈ નિષ્કૃષ્ટ ધોણી વસ્તુ હરો, તેમાં કોઈક મંદિરા મળી આવે તો? આનંદના દરનારોને દર દરી રસોડાનો દારનાર અમારો રાણી સાહેબજ અલાવે છે રાજ, રાણી અને રાજકુમાર આ ત્રિવેણીના સંગમપર અમારું રાજતીર્થ સ્થપાયું છે.

૪

“મિત્ર બાવે બજવા કરતાં યત્રુ બાવે બજવાથી હું રેલાસર મળીશ” એવી કુખ્યની ગૂઢ વાણી સમજવા સંસાર તૈયાર છે ખરો કે? મિત્રના આનંદનું સામન યત્રુને હરવેગ પમાડ્યું હશે. પાડોશના રાજને અમારા રાજસુખની અરેખાક અવી એ અરેખાક કુંવરનો બલિ લેવા વિકરાળ મુખ ફાડી અમારા વજરનારી આનંદના વિંટગાળ વળી. સુખના રિવસોની પડીઓ ફાડી હરો કે કેમ, પણ કુમાર છ માસના બોત નોવામાં થઈ રમ્યા રના મામલા નેવા, ડાલના મેંદા નેવા, પુનેમના ચંદ્ર નેવા કુમારને જાતીએ લઈ જરખેથી રાજમાતાએ દર્શન કરાવ્યાં. દર્શનથી પ્રભાએ આરાનાં આવારણાં લીધાં બીજે દરવસે ચહેરામાં ખગર રેલાયા રાજકુમારને જરા ચરદી લાગી ગઈ છે. રાજાજી ગજરાટમા જડયા. રાણીજી રડે- રડે લઈ રહ્યાં. રાજબાદત રૂથત ચિંતામાં પડી દરખાર જલને નાકે ખાણ્ણો એકાં મળી કુમારના કુશળ સમાચાર પૂઠવા લાખ્યાં. પણ જવાબ આપે કોણ? એક સ્વાર છલ્લો, અને તીર મારકે ક્યાં ગયો તેની ખગર કોઈને ન પડી. બીજે રિવસે ચિંતા વધી- પરદેશી વેદ આપ્યો છે; આપે આપે કેડ રાજકોટથી, પણ દવા લાય પડતી નથી. એવી પાતો ગરીબે સરીએ ચાલો.

(૫)

અમાવાસ્તાની અમારી રાત્રી છે. તેથી પણ અપેક્ષર આજ અમારા રાજમઃ પર બાપી ગયો છે. કુતરાંજો મોઢાં ઉચા દરી ચેરીઓમાં રડે છે, પામેની પદાઓમાં ભેરવો બધેકર

નાદ કરી રહી છે. પાછરે સિઆળાનાં હુકોહુકી કરી બાજુ કર ચોસો પાડે છે. રાજગઢ સામેજ હાકરાઓની નિશાળ હતી. તેના એકે મુણામાં મહેતાજીને રહેવાનું ધર હતું. એ ધરમાં એક ખાટલી પર પડયા પડયા મહેતાજી પોતાની કુંપડીને રાજમહેલ સાથે સરખાવી નિઃસાસા નાંખે છે. રાજદરબારના ઓઠલા પરથી બંદુકના મુળમાંથી સમુણ-મુણ કરી એક ગાળા છુટી અરે ? આ લાંબી દાલીવાળું, દેખીતાં એગી જેવું, નાસતા વેદ જેવું જમીનમાં રોળાતું આ કોણ માનવી આ અધારામાં તરડે છે ? મરુલીમાંથી જહાર નીકળી મહેતાજી નિહાળે છે. તરડતી વ્યક્તિ દુઃખથી ચિત્તાર રહી ગયુંજે છે. અચરે આ બે દર્બારે રૂપીઆ લાઠ કુમાર માર્યાનું આ ફળ ? કિધિએ ગારા નસીબમાં આ પાપ આંધું હતું ? દવામાં અર ઘોળી પાનાંશ વેદને આવેજા બરોડો ભેદજો, છવને પચાવનારના વેળમાં જમડા રૂપે હું અહીં આવ્યો, તેનું આ ફળ ભોમવરા હું તૈયાર છું. અરે, પણ દીપુ પાણી કોઈ પાપ તો દીક. આટલા ઉદગાર સાંભળ્યા પછી હાય રા દાહતા બધે યદુ ગયા. પુનઃ શાન્તિ પથરાણી પણ તે શાન્તિ સાથે વહાસીનું રાજ્ય ધેરાયું. મુડકાનું શું થયું ? એ બાલુવાની જરૂર નથી. તેને અગ્નિમાં બાળી, પાણીમાં નાખી કે જમીનમાં ફાડી નાસ કરવાનો માર્ગ રાજ્યને મોઢા છે, પણ અરે અમારા રાજકુમાર ગયા તે ગયા. કોઈ કહે છે કે રવમંવાસી થયા, કોઈ કહે કે ખુદાના ધામમાં ગયા. કોઈ અભાગથી છબ બોલી કે કુંવરને કબરમાં દાટયા. અરે સંસારના છવ, મનને પૂછી જો કે ક્યાં ખડું મુખ રસું છે. રાજકુમારને રાજવાની સત્તા રાજ અસાવનારના હાથમાં નહિ હોય ? રાજ વાવડા કાળા ચદવા પોત્રીસે કાળી પાવડી બાંધી. દરબાર ભરાવો બંધ થઈ ગયો. અમલદારોએ શોકમાં બામ લીધા. પાડોશી રાજ્યે વેદ રોધવાની ધમાલ કરી. એજન્સીની પોલીસે અમારા રાજ્યની રેવનને તલતલ કરી તપાસી નેટલાક અમલદારને મેર બેસાયા, પણ અમારા રાજકુમાર આં વેદ ગયા તે ગયા.

યુવકોને આવાહન ?

વિર આ...વે (૨)

આ નવિન યુગની નવલ પ્રભા પ્રગટાવે.

દાયા, માયા, કુર્યાન કરો,

દિલ દેશતણી કંઈ દાઝ ધરો.

શુભ બાજુ ચડી ઉરપાત બરો,

મોહન મંત્રોતે માદ કરો,

જો દેશી વિરો-વિર આ...વે.

તત્ત્વ.

રામાયણનું સ્વરૂપ.

(અતુરાર્ધાન વર્તમાન વર્ષના પૃષ્ઠ ડાહ્ય થી.)

આ આખ્યાયિકામાં એક બીજું નિગૂઢસ્વર સમાયેલું છે, અને તેનો દરેક સાચા કવિને અનુભવ છે. કાવ્ય ક્ષમતા પહેલાં હૃદયમનન થતું જોઈએ. પ્રેરણા ભગવી જોઈએ. સામ્પ્રીયો તીમ થઈ જવી જોઈએ, વસ્તુમાં વિચારમાં, તન્મયતા આવી જવી જોઈએ અને આમ હૃદયનું મનન થતાં વારજ વાણીનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે એ સર્વ કવિઓ ભણે છે. ગમે તેવો મૂર્ખ માણસ પણ કુદરતના શબ્દ દેખાવો જોઈ વાચાલ થઈ જાય છે, તેના હૃદય પર અસર થતાં તેની વાણીમાં વાચાસતા આવે છે, તેજ આવે છે, મુગો પણ બોલતો થઈ જાય છે, લંગડો પણ ગિરિપર ચડી જાય છે, હૃદયસમુદ્રનો મનનનો પ્રભાવ એવોજ છે. વર્ડસવર્થ આદિ પાશ્ચાત્યકવિઓ પણ કહે છે કે કોઈ પંચક્ષણોમાં પ્રભુ અને કુદરતનાં અસૌક્રિક દર્શનથી, મનુષ્યહૃદયના અચાનક ઉપડી જઈ તેને દિવ્યચક્ષુની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને એ દિવ્યચક્ષુની પ્રાપ્તિ થતાં તેંદ્રો અનુભવેલી દિવ્યતાનો વાણી દ્વારા બહાર પ્રવાહ છુટે છે. આ દિવ્યવાણીનો દિવ્યપ્રવાહ, આ અસૌક્રિક અર્થ તેજ કાવ્ય, તેજ કવિતા બનવડગીતામાં પૂણ્યમથાન પણ અનુભવે કહે છે કે રિચર્ડ દરમિસે તે જાણુઃપરશમે યોગસંપરમ્ । તેને દિવ્યચક્ષુ પ્રાપ્ત થતાં તે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરી શકે છે, તત્ત્વચાર્ણનું ઉંકુ સ્વરૂપ જાણી શકે છે અને આત્માનું અમરત્વ જાણી શકે છે. કવિને પણ આવા દિવ્ય ચક્ષુઓ પ્રાપ્ત થતાં તેની વાણીમાં અસૌક્રિક પ્રભાવ આવે છે, અને તે પોતાની સુધામયવાણીથી, જગતને આનંદસ્નાન કરાવે છે.

રામાયણ ગંગા પણ આદિત્ય દસનમાંથીજ ઉત્પન્ન થઈ છે, અને એનો પ્રભવ દિવ્ય હોઈ, તેનું કવન પણ સનાતન છે. આ દૃષ્ટિએ જોતાં તે અપૌરુષેય છે, કારણ કે તે દિવ્યતામાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે, અને દિવ્ય હોઈ તેમાં સ્નાન કરનારને પણ દિવ્ય રૂંદે છે. અંતઃક્ષેપ પામેલા ક્ષપિ પાસે બક્ષા આવી સૂચવે છે કે તમે રામચરિત વર્ણવો, આમાં કાવ્ય પ્રદેશનું એક મહાસત્ત્વ છે. અમે ઉપર જણાવ્યું તેમ અંતઃક્ષેપ થતાની સાથે દિવ્યચક્ષુ ખુલી જાય છે, આ દિવ્યચક્ષુનું ખુલ્લું તેજ અક્ષાતું આગમન. સર્વ કોઈ જાણે છે કે બક્ષા જગતના આત્મચરિત, ઉપાદેશ છે. તેમજ આ સંકળવિષય ઉત્પન્ન કર્યું છે, વગી તે વેદમંત્રિ છે, કાવ્યસ્વરૂપ છે, જ્ઞાનમય છે. આમ હોઈ જયારે રામાયણ આપણને એમ કહે છે કે વાદ્મીકિની પાસે બક્ષા આવ્યા, ત્યારે આપણે એમજ સ્વમંથવાનું છે કે નિષાદવિદ્ અંદાજના દર્શનથી, કુન્નિત થયેલા હૃદયવાળા મહર્ષિના અંતરમાં કવિતા રક્તિએ પ્રવેશ કર્યો, અને એ કવિતા જ્ઞાનમય હોઈ જ્ઞાન અને કાવ્યનું સંનિષ્ઠ થતાં, તેને જગતના આઠ ઉપાદેશ બક્ષાની સંઘાથી જોળપવામાં આવ્યું. સર્વ કોઈ જાણે છે કે સરસ્વતીએ બક્ષામાં પુત્રી છે, અને તે પોતે જ્ઞાન સ્વરૂપ તથા કાવ્યપ્રતિ છે. ક્ષપિના અંતરમાં આ જ્ઞાનચક્રિ અને કાવ્ય ચક્રિનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં, તેમને ત્યાં બક્ષા

આવ્યા એમ કહેવામાં આવ્યું છે. તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે વિચારશીલ, પવિત્ર જીવન ગાળનાર, જ્ઞાનના પરમ ઉપાસક, દયાની ભૂતિ, કાવ્યમય વાતાવરણમાં વસનાર એ તેજસ્વી બ્રહ્મર્ષિને કવિતા કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ અને તેથીજ સીધેરજ ન કહેતાં હોમને બ્રહ્માનાં દર્શન થયાં વિશેર કહેવામાં આવ્યું છે. સીધી રીતે કહેવામાં કાવ્ય પશુ કયાં છે, અને કાવ્યમાં એમજ કહેવાયું બોધ્યું. જેથી કરીને નિગૂઢતા સાચવતાં કાવ્યનું કાવ્યત્વ જળવાય રહે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં આવાં અનેક સ્થળો છે કે જ્યાં અનાર્થ છુદ્ધિ કુટિત થઈ જાય છે, અને જ્યારે તેને કાંઈ રહમજમતું નથી, કાંઈ ખખર પડતી નથી ત્યારે તે જગ્યાએ છે કે આયોનાં પુસ્તકો ખાલી ગોળી ભરેલાં છે. આમાં હોમો વાંક નથી. વાંક માત્ર હોમી કૃષ્ટતામાંજ છે. દરેક આર્થહિનને હવે રહમજમતો કે ઋષિતે કવિતા કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ એમ કહેવાને બદલે બ્રહ્મા હોમની પાસે આવ્યા, અને હોમને રામચરિત લખવાને સૂચના કરી એમ કહેવામાં કાવ્યસ્થિતિના એક મહા સત્યનું અને અતિ આનંદાક સાધનનું ગૌરવ સંપૂર્ણ રીતે જળવાયું છે. અમર.

કોઈ કહેશે કે બ્રહ્માએ હોમને રામચરિત લખવાનુંજ કેમ કહ્યું? એટલે કે હોમને કાવ્યશક્તિ પ્રાપ્ત થતાં હોમજે રામાયણ લખવાનુંજ કેમ શરૂ થયું. ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે. નારદ પાસેથી રામચરિત સાંભળી તુરતજ ઋષિ સ્નાન કરવા જાય છે. હોમના અંતરમાં રામકથા તાજીજ છે, તેનું હોમને સ્મરણ થવા કરે છે, અને એ તાજી સ્મરણની સાથેજ નદી ઉપરના દુષ્પથી હોમના અંતરાત્મામાં સ્થાવર થાય છે, એટલે હોમને કાવ્યશક્તિ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે હોમની પાસે વસ્તુ રામકથાનું તેવાજ હોય છે. આમ અંતઃ ક્ષેત્રની સાથેજ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં હોમને હોમ વસ્તુ ઉપર કાવ્ય કરવાનું મન થઈ આવે છે. જે વસ્તુ આપણા મનમાં તાજીજ છે, હોમના ઉપરજ આપણાથી લખી દેવાય છે. વળી રામકથા અને કૌંચ કથામાં હોમને થયું સામ્ય જણાયું હતું. રામકથામાં, રામ અને સીતા દંડારણ્યમાં વિહાર કરી રહ્યાં હોય છે, તે વેળા રાવણ આવી સીતાનું હરણ કરી જાય છે, હોમ નારદજીએ સંક્ષિપ્ત રામચરિતમાં હોમની પાસે વર્ણવ્યુંજ હતું. કૌંચમિથુન પશુ તમસાનારે વિહાર કરી રહ્યું હતું. અને તેવામાં નિપાદ આવી એકને બાણથી દાર કરે છે. રામ અને સીતારાખી કૌંચમિથુનમાંથી, સીતાનું રાવણ હરણ કરી જાય છે હોમાં અને આ પશ્ચિદંપતીમાં ઋષિને સામ્ય જણાયું હોય તો તે કેવળ સ્વાભાવિક છે. નિપાદ અને રાવણ વચ્ચે જો કાંઈ સમતા વાદ્યોકિને લાગી હોય તો હોમાં પશુ કાંઈ અપેક્ષા નથી. આમ હોમ, રામ અને સીતાની કથા કે જે હોમજે યોગ્ય વખત ઉપર મહર્ષિ નારદ પાસેથી સાંભળી હતી. તે કથાનું વર્ણન કરવાનું હોમને મન થઈ આવ્યું, અને રાવણ રાખા નિપાદને શાષ દાધો. આમ, કથામાં અને નદી તીર ઉપર બનેલા બનાવમાં અત્યંત સામ્ય હોય, રામચંદ્રનું અને કૌંચ પક્ષીનું દુઃખ સમાન લાગવાથી ઋષિએ રામાયણ લખ્યું. આ બે બનાવોની સમાનતા બતાવતાં અમારે જણાવવું બોધ્યું કે, માત્રિપારદ બ્રહ્મદેવે શ્લોકમાં વપરાયેલા મવધોઃ પ્રયોગનો અર્થ રામચંદ્રતા સંબંધમાં “કળા કરી” જેવો સેવો બોધ્યો, કારણ કે રાવણ સીતાનું હરણ કરી જઈ, સીતા અને રામ બન્નેને તે કળા કરી છે, અને ખાસ કરીને મવધોઃ એ શબ્દનો અર્થ સીતાને વધારે લાગુ પડે છે. હવે ધાતુનો અર્થ તાડન કરવું, ધન કરવી એવા પણ સંસ્કૃત ધાતુ પ્રાચીન સુપ્રસિદ્ધ છે. કામમેલિતમ્ તો અર્થ પ્રેમયુક્ત, પ્રેમમાં લગ્ન બનેલું એમ કરવો પડશે.

આ પ્રમાણે અત્યંત સામ્યને લક્ષી કવિમાં ઉત્પન્ન થયેલી કામ્યશક્તિએ પોતાના વસ્તુ માટે રામ કથા સ્વીકારી એમ કહેવામાં કાંઇ અણગમ નહોતું મનાય. આ વેળાએ અમને એક વાત કહેવાની જરૂર જણાય છે. ભૌતિકાનુકૂલ રામાયણ પદ્યમાં મા ત્રિપાદ એ સ્તોકનો અર્થ કાંઇક વિચિત્ર રીતે જ કરવામાં આવ્યો છે. દીકાકાર એ સ્તોક ટાંકી પોતાના બુદ્ધિવેચિત્ત્વથી અને સંસ્કૃત ભાષામાં રહેલી જૂઠા જૂઠા અર્થ જનાવવાની શક્તિ વડે એ સ્તોકનો નીચે પ્રમાણે અર્થ કરે છે. માત્રિપાદ-મા નો અર્થ લક્ષ્મી અને ત્રિપોદવતિ યદિમન્ હતિ ત્રિપાદઃ 'તત્ત્રિવિગ્રહે, માત્રિપાદ એટલે કે લક્ષ્મી જેનામાં વાસ કરીને રહે છે એવાહે રામચન્દ્ર, છાંપતી: સમા. રમ્ પ્રતિષ્ઠા જ્ઞામઃ એટલે કે હું અનેક વર્ષ સુધી પ્રતિષ્ઠા પામ, જુપી રહે કારણ કે, 'કામથી મોહિત થયેલા ક્રૌંચ મિથુનમાંથી એકનો ત્હે' નાશ કર્યો. અહીંથી માત્રિપાદ નો અર્થ રામચન્દ્ર જેવામાં આવ્યો છે, જેમાં દ્વારન્વનનો દોષ છે, ક્રૌંચમિથુન તે રાવણ અને મદોદરીનું મિથુન એમ અર્થ કરવામાં આવ્યો છે. અને કામથી મોહિત થઇ સીતાનું જેવું હરણ કર્યું એવા રાવણનો નાશ કર્યો તેથી રામચન્દ્રને કવિ દીધેલું ધ્યેય છે. આમ અર્થ રામાયણ ચમૂપૂતા દીકાકારે કર્યો છે, જેમાં અમને કાંઇ સંજ્ઞાતા કે તાત્પર્ય લાગતું નથી. લમસાતીરે અનેકા જગત સાથે આ અર્થને કાંઇ સંબંધ નથી. તમસા તીરે ઋષિએ નિષાદને શાપ આપ્યો છે, રામાયણની કથામાં રાવણ ખરેખર નિષાદનો ભામ બન્યો છે, કારણ કે તે નાડક સીતાનું હરણ કરી, સીતા અને રામ બંનેને ત્રાસ આપે છે. ઋષિ તેથી જો ત્હેને શાપ દે તો કેવળ સ્વામાર્થિક છે. પ્રેમથી હુબ્ધ થયેલા ક્રૌંચ મિથુનને નાડક પીડા કરનાર ત્રિપાદ, અને રામ અને સીતાના સ્નેહ હુગ્મ-માંથી સીતાને લાઇ જનાર રાવણ વચ્ચે અમને તો ધણું સામ્ય લાગે છે. આમ હોઇ એ કવિ હૃદયને, આખે જનાવેમાં સામ્ય જણાવું હોતું જોઇએ અને રામાયણ લખવાની ઇચ્છા થઇ આવી હોવી જોઇએ. કારણ કે રામાયણની કથા ત્હેમના મનમાં તાછત હતી. આવે સરળ કવિત્વમય અર્થ છોડી કઇ તાણી તેણીને માત્રિપાદ નો અર્થ રામચન્દ્ર કરવામાં અને રાવણ મદોદરીને ક્રૌંચમુગ્ધ કહેવામાં અમને તો કાંઇ અર્થ કે તાત્પર્ય જણાતું નથી. વળી રાવણને મારવામાં રામચન્દ્રને કારણ હતું. રાવણ સીતાનું હરણ કરી ગયો હતો. દીકાકાર કામ મોહિનનો અર્થ સિતા ઉપર હુબ્ધ થયેલો રાવણ એવો કરે છે. પરંતુ આ જગ્યામાં અમને તો રક્ત રામાયણ શરૂ કરતા સ્તોકમાં રૂપિએ શ્રી રામચન્દ્રને આલિંગ આપી છે એવો અર્થ પ્રદાનવાનો દીકાકારનો દુરાચલ માત્ર જણાય છે. એમ કરવાની કાંઇ જરૂર નથી. એમ અર્થ કવો ત્રિપાદ પણ એ સ્તોક રામાયણની ચર્યાગત તરીકે હોતો રહેવાને દરેક રીતે યોગ્ય છે.

દાનીસે યાની મિલે, બાત બાતમેં જાન;
મહેસે મદા મિલે, લાત લાતસે લાત.

* * *

ઘરા રજુથી નવ ડરે, ધર્મા ડરે ન દાન;
પાપી પાપથી ના ડરે મુણીજન ડરે ન માન.

* * *

દીર્ઘાચુષી થવાની કળા.

(અનુસંધાન ગ્રાંથકૃષ્ટ ૨૦૩ થી)

ઉપરના ઉપનિયમોના પાલન ઉપરાંત ચિંતા વિરક્તારને તેવાજ શરીર ઉપર અત્યંત નુકસાનકારક અસર કરતા અન્ય માનસિક વિકારો જેવાથી મુક્ત રહેવું કઠિન છે તેમનાથી બની શકે તેટલું માફ રક્ષણ કર્યું છે, તો પણ આ વિકારોથી તત્ત્વ મુક્ત રહેવાના મારા પ્રયત્નો સંપૂર્ણ રીતે વિજયી નિવડ્યા નથી. અનેક સમયે આ વિકારોએ મને વશ થયો છે પરંતુ આ અનુભવ પણ મને ઉપયોગી નિવડ્યો છે. મારા જાત અનુભવે મને ખાતરી કરી આપી છે કે જાન પાનમાં મિત્રાહારને નિયમિતપણું રાખવાના એ અગત્યના નિયમો ને મેં પ્રથમ બતાવ્યા છે તે નિયમને અનુસરીને જીવન માળખાને મનુષ્ય ઉપર આ વિકારો ઝાઝી સત્તા મેળવી શકતા નથી અને તેથી તેમના શરીરને વ્યક્તિય નુકસાન થતું નથી.

તેથી દરિને હું સત્યતાથી કહી શકું છું કે ને મનુષ્ય આ એ મુખ્ય નિયમો પાળે છે તેમને કોઇ પણ પ્રકારનો શારીરિક કે માનસિક વ્યાધિથી વિશેષ ઉપદ્રવ થઇ શકતો નથી.

મારા સમયની લાંબી મુદત પહેલાં પ્રખ્યાત વૈદ્ય ગેલને આ સત્યનો સ્વીકાર થયો છે. તે કહે છે કે હવે ઉપરાંત આહાર કે પાન ન કરવાનો તેનો અવધ નિયમ હોવાથી તેને કોઇ પણ પ્રકારનો વિકાર થયુંજ થોડું નુકસાન કરતો અને આ કારણે લીધે તે કદી પણ એક દિવસથી વધારે બિમારપ્રસ્થ રહ્યો નથીતો.

આ ક્યન સસ છે તેનો હું પોતે મૂર્તિમંત કહ્યાં છું. ને ને માણસો મારા નિકટ પરિચયમાં આવ્યા હશે તેઓ આ કસીકતને પુષ્ટિ આપશે. તેઓએ મને જીવનના અનેક પ્રસંગોમાં મારા ઉપર ને આજનો આવી છે તેની ખાત્રી પર થયેલી અસર જાતે જોઇ છે. તેમજ અતિ તાપ અને અતિ શીતમાં મારે રહેવું પડ્યું છે તે પણ જોયું છે. તે લોકોએ લોકલ અવજોગન કર્યું છે કે આ વિકારોએ મને પરંતુ ને લોકો મિત્રાહારને નિયમિત જીવન માળખા નથી તેમને આપી. વિપત્તિઓ ને બારે દુઃખ ભોગવાવે છે તે વિષે તે લોકોજ ખાતરીથી સાક્ષી પુરશે. આમ પુરોગમાં મારો એક ભાઈ અને બીજા કેટલાક નિષ્ટવાદ સખા દત્તા. તેઓ પોતાના મજબુત બાંધા પર આધાર રાખી નિયમિત અને મિત્રાહારી જીવન માળખા નહોતા અને તેને લીધે તેઓની વિપત્તિઓ તેમને બારે અસર કરતી. બારે તેઓએ ધનવાન અને સચાંધીશ પુરોગોએ મારા પર ન્યાયની કોર્ટમાં પછા અગત્યના દારૂ કરેલા છે એમ બાવળું તમારે આ કાવાનું પરિણામ મારા વિરુદ્ધ આવશે એવો તેમને બારે ભય ઉત્પન્ન થયો અને અનિયમિત ને આનાહારી જીવન માળખાને મનુષ્યના શરીરમાં વિજાતીય દ્રવ્યરૂપી દુષ્ટો ને ચિંતારૂપી અગ્નિ તુરત પ્રગટાવવા ક્રમેજ તત્પર હોય છે તેનો બરપૂર સંચય થયેલો હોવાથી થોડા જવાણાઓ પદાર્થ અગ્નિના સ્પર્શથી જેમ તત્કાળ સળગી ઉઠે છે તેમ આ લોકો આવા અજાતના પ્રસંગે દુઃખ અને દીવંગીરીના દરીયામાં ડૂબી ગયા. આ ચિંતા ઉત્પન્ન કરતો તેમજામ એટલી તો થોડા પામી કે તેમની જીવંત અતિશય દુઃખદાયી બની અને તેઓ અંતેજ અનુ પામ્યા.

પરંતુ આ વ્યવસ્થા સમયોમાં અને બીજાકુલ ઉદ્દેગ થયો નહોતો. કારણ મારા શરીરમાં અત્યાહારથી ચિંતાથી થેકને અનુકૂળ ક્યારનો સંચય થયો નહોતો, પરંતુ પરમેશ્વરે મારા દૈર્ઘ્યના બળની પરીક્ષા કરવા માટે આ દાવાથી આશ્ચર્ય મારા પર આણી છે એવું હું આશ્ચર્યન લેતા અને નિશ્ચયથી માનતો કે આ દાવાનું પરિણામ મારા લાભ અને પ્રતિષ્ઠાની વૃદ્ધિમાં આવડુજ નોંધ્યો. વસ્તુતઃ અતિ હું માનતો હતો તેમજ મધુ. આ ધનવાન અને સત્તાધીશોના દાવા નામજુર થયા અને મને મોટા યશ અને નફો મળ્યો.

આ ઇચ્છિત પરિણામથી મારા આત્માને પરમ શાંતિ થઇ અને મિતાહારીને નિયમિત જીવનના નિયમો ને હું દીર્ઘકાળથી અરુણસિત રીતે પાળતો હતો તેમાં મારી અચ્ચ જદા સુદૃઢ થઇ.

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ચિંતા કે બીજા કોઇ શારીરિક કે માનસિક વિક્ષિયા નિયમિતને મિતાહારી જીવન ગાળનારને ગંભીર હાનિ કરી શકતાં નથી. હું આગળ જતાં ખત્રીપૂર્વક એમ પણ કહું છું કે આવા જીવનના અનુયાયીને અકસ્માતથી શારીરિક હાનિ થયેલી હોય તો તે પણ તેને થોડું દુઃખ હોય છે અને શરીરની જીવનશક્તિ એટલી પ્રમાણ હોય છે કે થયેલ હાનિઓ ગંભીર સ્વસ્થ ધારણ ન કરતાં જલદી રૂઝાઈ જાય છે.

આ કથનની સત્યતા મેં મારા પોતાનાજ અનુભવથી મારી ૭૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે જણી. ધણી પ્રકૃતિથી ગાડી હાંકતાં એક દિવસે મને અકસ્માત થયો. મારી ગાડી હાંધી વળી અને ઘોડાને અટકાવી શકાય તે પહેલાં તે મારીને દૂર ધસડી ગયા. હું છુટો થઇ ન શકવાથી મને ગંભીર હાનિ થઇ. મારું માથું અને શરીરના તમામ અવયવો હોડાઇ ગયા અને ખાસ કરીને મારા એક હાથ અને પગને સખ્ત હાનિ થઇ. મને ઘેર લઇ જવામા આવ્યો અને મારા કુટુંબી વેદોને તુરંત જોડાયા. મારી આટલી બધી વૃદ્ધ વયમાં આટલી બધી ગંભીર હાનિ પામેલો અને આવી શોચનીય સ્થિતિમાં મને લેકેને ત્રણ દિવસમાં મારું નિશ્ચયાત્મક મૃત્યુ થશે એવો અભિપ્રાય આખા સિવાય તેઓનાથી રહેવાયું નહિ. મારા શરીરમાંના સચિત વિભાગીય દ્રવ્યો મને તે વખતે મારા શરીરના ધાતુઓ અમમાનાવર્યામા લાગી ગમે તે સમય કાળજીર પેદા ન કરે માટે મારા આગમ માટે રક્તસ્રાવ અને વિરેચન રૂપી દરવ એજ ઉપાયો તેમજે સૂચ્યા પરંતુ મારી ખતરી હતી કે નિયમિત અને મિતાહારી જીવન મેં દીર્ઘકાળથી માન્યું હતું તેથી મારું શ્વિર શુદ્ધ ને નિરોગ હતું અને મારા શરીરમાં અત્યાહારને લીધે રોગોત્પાદક દ્રવ્યોનો સંચય ન હોવાથી મને તાવ આવવા બીજાકુલ સંજોગ ન હતો તેથી મેં સ્વસ્થાવ કરાવવા દેવાની, દૈવ લેવાની કે ટાઇપ્સ પ્રકારની દવા ખાવની યોજાની ના પાડી.

મેં ફક્ત મારા પગને હાથ ઉતરી ગયેલા હોવાથી ચલાવવાના અને વેદોના અભિગ્રાવ પ્રમાણેનાં અનુકૂળ તેલથી મારા શરીરને યોજવા લીધું. ટાઇપ્સ જાતના અન્ન ઉપચાર વિના અને હાનિમાં ટાઇપ્સ જાતની હાનિકારક વિક્ષિયા વિના મને મારી ધારણા પ્રમાણે અસ્થ સમયમાં સંપૂર્ણ આરામ થયો.

આટલી વૃદ્ધ વયે આવી ગંભીર હાનિઓ છતાં ટાઇપ્સ જાતના ઔષધોપચાર વિનાનો મારો સ્વાભાવિક આરામ મારા વેદોને તો એક અદ્ભુત દૈવી અમતારજ સાબો.

૧૫. ઇજીપ્તની શોધ—લોર્ડ દાર્બારન અને મીંગ હાવર્ડ કાટરે પુરાતન ધીબ્સ નામની ઝોળખાતી જળ્યા પાસે ૧૬ વર્ષ થયાં ખોદકામ કરીને સમીક્ષીસ ૬ કુની કળર તીએથી અલ્પાર મુદીમાં નહિ શોધાયલો એરડો શોધી કાઢ્યો છે. આ એરડામાં ઢાળ ચઢાવેલા હીરાજડીત સોદાઓ, શીકરનાં દેખાવોવાળાં પેડીઓ, એક રાજ્યાસન, ઘાલી છબીઓ રૂઠો વીગેરે ધણી બાદ-શાહી ચીજો મળી મળી આવી છે. એક પછી એક ત્રણ એરડા છે એમ જણાય છે. આ કળર તુતખા રાજકુટુંબની ૧૮ મી પેઢીની છે. તેણે તેલંગારના અને ધીબ્સમાં ૬૦ સગ પૂર્વે ૧૭૫૮ થી ૧૭૫૦ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું.

૧૬ નવા વર્ષ. ૧ વર્તણે—ગુજરાત કઠિયાવાડના દેશી વાણસાત્રી જણાવે છે કે કાર્તિક માસનું ગદસ ઇલાકાનું તથા બાલનું માવડું આવતા ચોમાસા માટે મિત્રની ગરજ સારશે. ત્યારે માગરનું માવડું ને વાદળાં આવતા ચોમાસામાં રાત્રીની ગરજ સારશે એમાં ચિન્હ દેખાયું છે. ૨. ચાંદીનો મળર હાલ ૮૨-૮૫ વચ્ચે રહે છે તે હજુ વધુ ગમડી પડી હવે તીએ ગમે લેનાર વધુ ફાવશે. હાલ વેચનારા ફાવશે. સોનું વધવટ ચતા ૨૫ તીએ જશે. અળદી ૧૨-૧૨ના વચ્ચે કે ૧૨ મથાળે લેનારને તેછીને બારે લાભ મળશે. હાલ હાલ છે તેમાં ૮ ઉપર વધી પછી મંદી આવી જશે. ૩. વિંદને સ્વરાજ્ય મળશે પણ સંવત ૧૯૮૩ માં ઉગનાર ધૂમ્રોત પહેલાં મળવું હુલમ છે. સ્વરાજ્ય મેળવવા પહેલાં સર્વ ધંધાનું સ્વરાજ્ય મેળવવા સંગીન ઉપાય લેવાની જરૂર હોઈ સ્પર્ધા, (હરીદાહ) વધારવી જોઈએ. રહેવા કરતાં કરી જતાવે. જપા ધંધા સચવન થવાની જરૂર છે.

૧૭ ચીલીમાં ધરતીકંપ ચવાયી ૧૮૦૦ માણસ મરણ પામ્યા અને હજારો મતુષો ધરખાર વગરના થયા છે. કુદરતી આપત્તે આનું નામ લેનારો બચવેને છાટ રમરણ એજ સાચો ઉપાય છે.

૧૮. માપકવાડ સરકાર ઉદ્યોગમાં છેલ્લી ઢળવું છાપખાનું કાઢનાર છે અને તેને માટે મકાન પણ તૈયાર કર્યું છે.

૧૯. જામેનીમાં દોરડા વગરનો ટેલેફોન સાવજનિક રીતે લાખલ કર્યો છે.

૨૦. પોરબંદરમાં પચ્ચર ઉપર બંગાળી મણે જે આનાને બદલે એક આનો જકાત લેવાનું કર્યું છે.

૨૧. મુંબઈ સરકાર જણાવે છે કે આઠ આનાનો નીકલનો સીકકો અલગુમાંથી પાછો જેની લેવાયો નથી પરંતુ તે સીકકા લોકશિય ન થવાથી હવે વધુ પાડવામાં આવતા નથી.

૨૨. દર મહિને રૂ. ૨૦) અને તેથી ઓછું પેનશન મેળવનારનાં પેનશન મનીએઈરથી મોકલવા દિંદી સરકારે હુકમ કર્યો છે.

૨૩. માળખાના કાકોરે પોતાના રાજ્યમાં અંબાલો દારૂનો હજારો બધ કર્યો છે.

૨૪. બળજા રાજ્યે રૂ. બઢી લાખના ખરચે રણમાં એક પુલ બાંધ્યો છે તે ખુલ્લો મુકાયો છે.

૨૫. કોનીકલને હાઈકોર્ટે ડોરોખારી ખાતાની ખતિયાતી છે એમ જણાવ્યાના ગુન્દા બદલ રૂ. ૫ હજારનો દંડ થયો છે.

૨૬. બરખના શી પ્રાણશંકર આચાર્યને એક વરસની સખત મજૂરી સાથેની ફેલસેવા માટે મળી છે.

હિંદુ-મુસ્લીમ ઐક્ય-સંભવ કે અસંભવ ?

પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ લેખક ફ્રિડ્રિક્સ જણાવે છે કે 'પૂર્વ તે પૂર્વ અને પશ્ચિમ તે પશ્ચિમ,' એ બે કોણ પણ દિવસ મળી શકે નહિ. એટલે કે પોર્વાત્ય સભ્યતા અને પાશ્ચાત્ય સભ્યતામાં એટલો બધો વિરોધ હશે કે અંતર છે કે જાનેનો સંપ્રગ અસંભવિત છે. કોણ પણ વસ્તુને બીજી વસ્તુ સાથે તાદાત્મ્યરૂપે જોડી દેવી હોય તો આવશ્યક છે કે જાને વસ્તુના ગુણ પરસ્પર આકર્ષક હોય. પાશ્વીમાં રેતીને મને તેટલા પ્રયાસે પણ જોગવાયા નહિ તેમ તેલ અને પાશ્વીનું મિશ્રણ પણ થઈ શકે નહિ જેમ પ્રાકૃતિક પદાર્થોને સામાન્ય-આકર્ષક ગુણો સિદ્ધાન્ત લાગુ પડે છે તેમ ગાનુષ્ય સમાજમાં પણ એજ નિયમ કામ કરી રહ્યો છે. બે જાણ મેત્રીની મંદાથી ત્યારેજ જોડાઈ શકે કે જ્યારે જાનેના ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ મજાતાવડા હોય, પરસ્પર હેર કિંવા છાયા નહોતી અને એક બીજાના વિચાર એકજ દિશામાં વહેતા હોય. 'તત્તેન તજ્જમપ્પસા ઘટ્ઠનાવ યોગમમ' એક લોકોનો કડકો બીજા લોકોનો કડકો સાથે ત્યારેજ સંગઠિત થઈ શકે કે જ્યારે જાનેની અંદર એકજ પ્રકારની ઉચ્છ્વતા હોય. તદ્દનુસાર વ્યક્તિ તેમજ સમષ્ટિની અંદર પણ એજ નિયમ અનાદિ કાળથી ચાલતો આવ્યો છે. જ્યાં મન જુદા, વિચાર જુદા, મતલબ કે હરેક વાતમાં જુદાપણું હોય ત્યાં ઐક્ય સમાનતા અથવા સમભાવના સંભવી શકેજ નહિ.

ભારતવાર્ષીમાં યજ્ઞા વર્ષ યયાં બે જોડી જાતિઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. અનેક વર્ષો વડી મયાં છતાં જાને જાતિઓ પોતાપોતાનું અસ્તિત્વ કાયમ રાખી રહી છે એ વાત દુનિયાને પણ વિભાસણમાં નાંખી દે છે. મહાન અકબરે એ બે જાતિઓને એકઠા બનાવવાનો પ્રયત્ન આવ્યો અને આન્તર વિવાહ પ્રક્રિયા પણ શરૂ થઈ ગઈ હતી. અકબરના દરબારમાં મુસલમાન બાઈઓ તેમજ હિંદુ બાઈઓ ઘણો હંમે દરજ્જે ભોગવતા. કેટલાક રાજપુત-શક્તિપ્રવંસી મુસ્લીમ બાઈઓ સાથે અત્યંત પ્રીતિ પૂર્વક વર્તતા, તે સમયે મુસલમાનોની સંખ્યા પણ ઝાઝી નહતી તેથી જો તે દિશામાં વધુ પ્રયાસ થયો હોત તો સંભવ છે કે હિંદુ-મુસ્લીમનાં હરથ જોડાઈ મયાં હોત. પરંતુ તે કાળમાં પણ રાજપુત હિંદુઓનો એક મોટો સમૂહ એવો હતો કે જેણે મુસલમાનો પાદશાહી તેમજ મુસલમાન બાઈઓના આચાર વિચારને નસીકારતી પોતાના ધર્મને વળગી રહેવાનું ઘત લીધું. આવો આપણે જરા તપાસીએ કે આ પ્રમાણે થવાનું શું કારણ હતું.

હિંદુ કોએ જુદેવના આગમન બાદ કંઈ નવુંજ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. વામ માર્ગોનો ત્યાજી જઈ યજ્ઞ સૂચી, હંતી, સર્વજ્ઞ શાંતિ, અહિંસા અને પ્રાણી માત્ર પર દયા આવિર્ભૂત થઈ હતી. હિંદુ જાતિએ, અહિંસાનું ઘત લીધું હતું. કહો કે પોતાનું પ્રાણીનપણું સંભાળું હતું. 'તત્રાદિશાસ્ત્રાસ્તેષુ' ઇલાદિ વમ નિયમનું વચાય ચાન તેને થયું હતું. પ્રાણી માત્ર પર દયા રાખવી; તેમને મન, વચન કે કર્મથી વેદના ન આપવી એ હિંદુઓનું મૂળ ધર્મ જાની સૂચું હતું. હિંદુ ધર્મપ્રધાન જાતિ છે. તેમ મુસલમાન કોમ પણ પોતાના ધર્મ પ્રતિ ઝોળી લાગતી

સાવનાર નથી. હોંદુ ધર્મને નામે પ્રાણાર્પણ અર્પવા તૈયાર રહેતો. અહિંસા, સત્ય આદિ સદ્-
 ચો હોંદુ ધર્મના અગ્ર બની ચૂક્યા હતા તેથી હોંદુ જાતિને પશુપક્ષ જોતાં પણ ગદાને અને
 મેકારી થતી મુસ્લીમ બધુઓ હોંદુ ધર્મની 'બાવનાઓને સમજ્યા હોત અને તે પ્રમાણેજ
 હુઓ સાથે વર્તી હોત-તો-હોંદુ કેમ એવી છે કે બાધઓને માટે પોતાના પ્રાણ અર્પવા તૈયાર
 નહત, અને એટલું તો વિચારો કે હોંદુ જાતિએ પોતાની હદારતા ક્યારે નથી દાખવી ?
 ધુનિક અગવળમાં પણ હોંદુ કેમ મુસ્લીમ ગિરાદરોને કેમ પણ પ્રકારે મદદ નથી કરી શકે ?
 હોંદુ જાતિએ મુસ્લીમ બાધ, પ્રત્યે કેમ પણ દિવસ તીચનાની દ્રષ્ટિએ નથી 'જેલું' પીર
 તીરાજ જેવો કાંઈ વિરોધ કરે કે ને સંતુને સમા આપી છોડી દે. ખરેખર, 'હમા વીરંસ
 જમ' પરંતુ એજ પૃથ્વીરાજને આખરે લોહાની બારે શ્રંખલાઓ પહેરી પડી. ઇતિહાસ એવા
 નેક દ્રશ્ય-તોચી બરપૂર છે. હોંદુ મુસ્લીમ ઐક્ય ઇતિહાસનું વિચારપૂર્વક નિરીક્ષણ કરવું.

ન્યારે આ પરિસ્થિતિ છે તો હોંદુ-મુસ્લીમ ઐક્ય ક્યાં રીતે સાધી શકાય ? શું બને
 મો એક બીજાની ધાર્મિક લાગણીઓ નહિ દુખાવતું કશું કરે છે ? શું મુસ્લીમ બાધઓ
 તાનાસ્વાદને નહિ પાગી રહે ? મુસ્લિમ ગિરાદરો પ્રાણીઓની રક્ષામાં સહાયક નહિ બને શું ? મહાનુભાવ
 સૈયદ અહમદ તો કહી ગયા કે 'હોંદુ અને મુસલમાન' એ હોંદુની જે આખો છે એ કથન
 બોલું પડશે કે ? આપણે તો એજ કચ્છીએ કે એ સોહેબના કથનને બને કેમના પેરંપર
 નથી ધ્રુષ્ટિ મળે. ચાલુ વખતનામાં જરૂરીસ બદરૂદિન તૈયબજી પણ હોંદુ-મુસ્લીમ ભિન્નતાને દૂર
 થા મથી ગયા; પરંતુ હજી સુધી બને કેમોમાંથી કેમએ પણ તંપાસ કરી કે હોંદુ અને
 મુસલમાન એ બને કેટલા અંશમાં જોડાયા બને હવે કેટલા અંશમાં જોડાવા બાકી છે ?
 કીમ પરિસ્થિતિને લીધે રહે કે એજ પરમાં રહેતા બાધઓ પર બાધ દંખાણને કારણે બને
 મે સજીવ ઐક્ય ધારણ કર્યું તો પણ શું થયું ? એ કૃત્રિમ ઐક્ય તો પાણી અને રેતીના
 બધું જોયું થયું. એ કાંઈ વાસ્તવિક ઐક્ય ન રહેવાય. જે મારા મુસ્લીમ ગિરાદરો-સ્વીકારતા
 કે કેમ પણ પ્રકારની હિંસા કરવી એ પાપ છે તો હું છાતી ટોળીને કહી શકું છું કે
 પણે અકીબ મતજેદ એજ સજીવો દૂર થઈ જાય. હોંદુઓમાં પણ કેટલીક નહાની નહાની
 જોએ હિંસા કરે છે એ પણ આપણે દિલગીરીની સાથે જાણવું જોઈએ પરંતુ તેથી હિંસાનો
 માન્ય સિદ્ધાન્ત વિચલિત થઈ શકે નહિ. માય જેવું ઉપયોગી પ્રાણી શું મુસ્લીમ ગિરાદરોને
 નહિ હોય ? શું તેમનામાં દવાનો છોટો પણ નહિ હોય ? ખુદાએ-અમરે જેટલાં પ્રાણી
 આ ક્યાં છે તેમની પાસેથી જીવવાનો હક્ક ક્યારે છીનવી લીધો તો નથીને ? સને ૧૮૮૧
 મેસિસમાં જરૂરીસ બદરૂદિન તૈયબજીએ પ્રશ્નપત્રેથી હોંદુ-મુસ્લીમ ઐક્યનો પ્રશ્ન જનસમુદાય
 ને રજૂ કર્યો. તે પછી રાજર્ષિ ગોબલે આખા દેશમાં ફર્યો; મુસ્લીમ નેતાઓને મળી કાંઈ
 નિમેડો લાવવા પ્રયત્ન કરતા રહ્યા; પરંતુ તે સમયે હોંદુ વિચારના વમળમાં પડી પાશ્વર્ય
 ની બજારની રોચનીથી અનર્થ રહ્યું હતું. 'હોંદુ-મુસ્લીમ ઐક્યની શી જરૂર છે ?' એવા પણ
 નો હોંતા. દિવસે દિવસે જેમ જેમ રોજ વધુ બને મેમોનું વલણ વધતું ગયું તેમ તેમ
 તંત્રના વિચારો દદ થતા ગયા મારી દદ ધારણ છે કે બને કેમોમાં એવા સુરો અવર
 જેમનામાં અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત રો રો વ્યાપી રહ્યો હોય પરંતુ રૂઢિના બધનને લીધે
 રા તો માનસિક અસાધ્યને લીધે અથવા ધર્મના ઓઢાને કારણે એવા પ્રશ્નો પ્રગટવે આદ-

સાનો સિદ્ધાન્ત કબજા કરી શકતા નથી. કદાચ મુસ્લીમ માધ્યમે અહિંસાનો સિદ્ધાન્ત ન સીકા
ગો આદિ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવામાં સહાયબૂત ન થાય ? તો હિંદુ-મુસ્લીમ ઐક્યની કલ્પના પા
યમ શકે ખરી ?

અફસોસ ! દિનપ્રતિદિન શોકમનક સમાચાર સાંભળવા પડે છે. આજે હિંદુઓએ મુસ્
માનોને માપી જીને કાઢે મુસલમાનોએ હિંદુઓને ઠોક્યા. આ બાલિશપણું, અરે કદો કે વ
આત્મપાત આ હિંદુસ્તાનના નાશના કિષોરો ક્યાં સુધી ચાલુ રહેશે ? આપણા પ્રતિપક્ષીઓ કે
ઉભા હાંત કાઢે છે, આપણી મેરકરી કરે છે, આપણને યરમાવે છે. જુઓ, 'ટાઇમ્સ' શું કહે છે

But when the Montagu Chemsford Scheme of reforms was introduced in 1920, Mr Gandhi Stemmed the tide, he waved h
word, brought religion into the political life of the Country f
the purposes of common united political action on the part of b
Hindus & Mohamedans and taking advantage of the Khilaf
agitation, Sought to promote Hind Muslim unity on the basi
the cry "Down with the British Government and its politi
institutions in India."

અર્થાત્ સરકારે સુધારા દાખલ કર્યા કે તરત જ મ. ગાંધીએ ખિલાફતના ઝોડા તથા હિંદુ-મુસ્
ઐક્ય કરવાનો પ્રયાસ આરંભ્યો. આપણે પૂછીશું કે એમાં મહાત્માજીએ અશુભ શું કર્યું ?

હિંદુ-દેવીના વીર પુત્રો ! ૧૯૨૧૨ લડવા કરતા તો પ્રતિપક્ષીના હજારો નષ્ટ થયુંને
યયું વધારે શ્રેયસ્કર છે-તેથી પણ વધુ ઉત્તમ તો શ્રુત છે. જ-ને કેમ ઐક્યના પ્રથમ ઉપર
પણ વિચાર કરી શાંઈ પણ પરિણામ પર આવે તો શીકે ! શીકે નહિ તો બેની સદાક્રમ
તૈયાર હોયજી !

રમણીકલાસે ગીરધરલાસ મોદી,

ગિતાસે ચતુરાષ્ટ પટે, પટે ૩૫ એર લાન,

ગિતા અવશી જનીએ, ગિતા ગિતા સમાન.

+ + + +

જ્યાં કહે કે પાતમે, પાત પાત મેં પાત;

ત્યાં સાધુકી ખાતમે, ખાત ખાત મેં ખાત.

+ + + +

તુલસી માટે વચનસે, સુખ ઉપજાન ચહું એર;

વશીકરણ એક મંત્ર હવ, 'તજ દે વચન કહેર.'

+ + + +

વિચાર માત્ર કરતાં સમસ્ત શરીર કંપી હો છે. ત્યારે તેમના વિશેષ સમય માં શું થશે
આમ વિચાર તરંગોમાં 'ખેંચાતી' બાલિકાની કામળ નયનોમાં અશુભ ભરણા. 'તેવું
ધનકલા લાગ્યું'. પુનઃ ચોડીવારે તેવું વ્યથિત મન બોલી ઉઠ્યું. "નહિ; હું મારાં પિતાની
નહિ જાઉં હું સસ્થાળા અને કુમુદના પંગે પડી અજેજ રહેવા દેવાની વિનંતિ કરી
દયાળુ છે. મારી વિનંતિને અસ્વિકાર તેમનાથી થઈ શકશે નહિ. પણ મારાં બાપુ, માતા
હંની શી દયા થશે ? શું તેઓને મારી સ્મૃતિ હજી હશે ? તેઓ મને 'મરણી' માનતા ?
કેવું સાફ ? તેમણે મારી શોધ તો અવસ્ય કરવી હતી; અને મારાં વિશેષથી તેઓ દેખી
હશે. પણ મને અહિંથી જવું ગમતું નથી. 'જે સરખાળા' બહેન અને 'કુમુદકાન્ત' મોજે
મારા પિતાને ઘેર આવી રહે તો હું પુણીથી પિતાની પાસે જાઉં. 'પિતાના મન્ય' મેં
અને આનંદ કરશું. પણ મારી આ કમ્પા સરખાળા અને કુમુદકાન્ત માન્ય શી રીતે
સ્વર્ગ ભૂમિમાં વિહરનારા દેવખાળને મોનવ બ્રહ્મમાં ક્યાંથી મોજે મોજે ? નંદનવંશમાં
કરનારાઓને મરણિમાં ક્યાંથી શાન્તિ વળે ? અમૃત પાન કરનારાં જળપાનથી શી રીતે
આ પુણ્ય ભૂમિમાં પ્રવિશત વદને જોવા 'બાલ' જનોના પ્રેમાસ્વાદમાં આનંદ અનુભવ
સરખાળા અને કુમુદકાન્તને સ્વાર્થ પૂર્ણ કાલાકલમય મંદિરમાં આનંદ ક્યાંથી મોજે ? હે સમય
આપની શું કમળા છે ? મારા નશીબના દુષા બેઠમાં શું 'કોઈ' છૂપાં છે ? 'મારું' શું છે ?
આવાં અનેક વિચારોમાં તરફ બનેલો બાળા આખરે કંટાળી ઉભી થઈ અને પેંડે બહાર ની
કુન્નવન તરફ જવા લાગી. વિચાર અસ્ત કમલિની મેંદમંદ પગલાં બેસી કુન્નવનમાં
અને કુમુદકાન્તને જોવા તેનાં કમળ નયનો ત્યારે તરફ ફેરવવા લાગી. કુમુદ સિવાય
પડેલી જાણ્યો. કમલિની તેની નજીક ગઈ અને આંખોમાં એક પણ પલકારે મારી
કુમુદના વદન કમળને નિહાળી રહી. નિદ્રાવસ્થામાં કુમુદ અપૂર્વ ભાસી રહ્યા હતાં. મેં
શાન્ત જાણ્યું હતું. પ્રવાસસમ રક્ત ઓળટ અર્ધા બિડાએલાં હોવાથી 'દંત' પશ્ચિમે
મોતી સમાન શોભી રહી હતી. કમલિની ઘણીવાર કુમુદના મુખ મંડળને નિહાળી રહી
તુષિત થઈ નહિ. હૃદયમાં વિચાર માળા આલુષ હતી. "શું આવા દેવાંથી સુવદના સરખા
મારે દર થઈ પડશે ? શું આ વીર સુવક અને સરખાળા પોતેજ મને કહેશે કે પિતાની પાસે
કુમુદ ? પ્રિય કુમુદ ! શું હું મને પિતાજીની પાસે જવાનું કહી શકીશ ? શું તને 'મારું' નિ
ગંભીર મારા જવાથી તારી સાથે પર્વત પ્રદેશમાં ઘણે દૂર સુધી ફરવા મેળું આવશે ? તારા
પ્રેમે મારી પ્રેમ લાગણી આટલી બધી શાને ખેંચાય છે ? તારાથી દૂર થયેલ એ ભિ
મને ગમરાશી મૂકે છે. અહા ! નિદ્રામાં પણ હું કેવો સુંદર જણાય છે ? તારી વાંસળી પડી
છાતી પર પડેલી છે. અહા ! તે પણ પૂરી બાળ્યવાન છે. આ વાંસળી દરેક તારાં કર
શમળ કરે છે. લાવ આજે હું તેને જાગવું અને હું પણ કંઈક વગાડી જાયું હું એવું
તને કરાવું. પણ હું હૃદયમાં છે ? કુમુદ હું વાંસળી શી રીતે સાંભળી શકીશ ?" કમલિ
વિચારમાં પડી અને પછી કંઈક નિશ્ચય કરી તેણે કુમુદની છાતી પરથી ધીમે રહી વાંસળી
લીધી. બાલ પ્રદેશ પર પચાએલા વાળને જરાખર દરી કમલિનીએ ત્યાંથી ગમન કરી કુન્નવન
બહાર નીકળી. કમલિની પાસે આવેલી એક નાનકડી ખીણમાં પ્રવેશી અને ત્યાં આવેલા
એક આશ્રય ત્રિ નીચે પડેલી શીલા પર સ્થાન લઈ તેણે વાંસળી વગાડવાને આરંભ કર્યો.

સમય થતા આવ્યો હતો, પરનમાં ધીમે ધીમે ધીનગતા આવતી હતી. પ્રમાણરૂપ પર્વતોની ઉડાણમાં, ઉતરતાં હતાં. પક્ષીઓ આમ તેમ ઉડી મધુરા અવાજથી અરવણી સોખા વધારી રહ્યાં હતાં. આવા પુલકનુમા સમયેજ કમલિનીએ જન્મી જન્મવા માંડી. મંદમંદ વાગતી વાંસળીનો સુર ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. થોડી-વારમાં તો, અદ્ભુત-મોહક સુર નીકળવા લાગ્યો. પાણીના રેલાની મદદ વાંસળીના મધુર અવાજ ચડ-ઝર થવા લાગ્યો. પૃથ્વીયો, શાન્ત થઈ બન્ધીને મધુર ટુંકાર સાંભળી રહ્યો હતો. વાંસળીના અવાજથી કમલિની પાસે દોડી આવી હતી રહ્યાં. કમલિની આવી રીતે વાંસળી વગાડી જાય છે એવું સુખાળા કે કુમુદ બાણનાં નેતાં. કેટલેક સમયે કુમુદ વાંસળી વગાડતો અને કમલિની તેના વજાણ કરતી. પણ કમલિની જે રીતે જન્મી જન્મતી તેવી કુમુદ જન્મતી રહેતો નહિ, બાલિકા જન્મીના તાનમાં ગત્તાન થઈ એમ બાણે. પંખી અને કુરંગો જન્મીના તાનમાં સુવચન બન્યાં. વાંસળીનો મીઠો ટુંકાર પર્વતને ભેદી દૂર-સુધી સંભળાવા લાગ્યો. સૂર્યના સાન્નિધ્ય પથરાઈ રહી. નિદ્રાવસ્થા કુમુદના દાનમાં કામળ-સુર પ્રવેશ્યો તેની આંખો ઉઘડી ઝડ અને તે તત્કાળ ઉઠી બેઠો. થઈ વાંસળી સાંભળી રહ્યો. સમય વિવદાં મેલણીના નાદથી જેમ નામ ડાલે તેમ કુમુદ ડાલવા લાગ્યો, તેને પોતાની કમલિની સ્મૃતિ થઈ. તીવ્ર ભેયું, આસપાસ ભેયું, પણ વાંસળી જણાઈ નહિ તે વિચારમાં પડ્યો અને ધણી આત્મગત બોલ્યો: "મારી વાંસળી અહિં નથી. આ તેનોજ અવાજ, પણ તે મારું થઈ ગયું હશે? અને તેને મારું વગાડતું હશે? વગાડનાર કેટલેક જણાઈ જાય છે, અહા! કેવી જુબીથી વાંસળી અવાજે વાગી રહી છે? હું કંઈએ વગાડું છું. પણ આવી રીતે વગાડી શકતો નથી. વાંસળીનો કામળ મીઠો અવાજ મને અત્યારે ઓરજ આનંદ ઉપજાવી રહ્યો છે. પ્રજ્વળા દર-કમળમાં રમણ કરવારી પ્રિય જન્મી! આજે આ તારો જન્મ તારા મોહક અવાજથી તેવું માન જુલો છે? તારો અવાજ અત્યારે મને જેવો મીઠો લાગે છે તેવો અવાજ આજ પર્વત લાગ્યો નથી. હું ક્યા બાગવાનના હાથમાં આ વખતે સોજી રહી છે? શું સાક્ષાત શ્રી કૃષ્ણ ચંદ તો પધાર્યા નથી ને? કંઈક એમજ સમજાય છે. વાંસળીમાંથી નીકળતો અવાજ દેવી છે. આવી રીતે વગાડવાનું માણસનું મનું નહિ" આમ વર્ત કરતો કુમુદ શાન્ત ચિત્તે વાંસળી અવજ દેવી રહ્યો. તેના મુખમાંથી વાંસળી વગાડનારને "મારે મનવાનના વિદ્યાર નીકળી પડ્યા. સદસાં જન્મી નાદ બધે થયો. કુમુદનું દિલ વિરાણું. હાથ વધુ સામગ્રીને ઉત્તેજ જન્મ્યું. પુનઃ જન્મીનાદ સર થયો. કુમુદ બોલી ઉઠ્યો: "ખરેખર! આ જન્મી નાદે આજે મને લેખાવ્યો છે. કેવો અજન્મ ચમત્કાર? જન્મી લાકડાનો છે પણ તે દેવી વસ્તુ છે. પ્રજ્વળા દરકમળમાં રહેલી છે. જેના નાદથી શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર ત્રિલોક ડોલાવ્યું હતું, જેનાથી વજાણીયો જ્ઞાન જુલ્યો હતો, હા તેજ વાંસળીએ આજે તેનાજ ભકતનું માન જુલ્યું છે. મનમાં એમ થયા દરે છે કે આ વાંસળી વાગ્યાજ દરે: તો કેવું સાહે? યાજ્ઞ: આ, મોહક અવાજથી મને આત્મનારા જન્મી જન્મવાનાનાં દર્શન કરે અને અહિં તો ખરો, કે. તે મહા પુરુષ કાણ છે?" કુમુદે વાંસળીના અવાજ તરફ ધ્યાન રાખી ધીમે ધીમે આલવા માંડ્યું. જન્મીના તાનની સાથે તેનાં પગલાં ઉપડતાં હતાં શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની અવાજથી જે અપાણે ગોપીકાઓ ગોત પોતાનું માન વિસરી શ્રીકૃષ્ણ સમિપ બેઠી હતી. ગુમાણે કુમુદના અવાજ તરફ બેસાઈ જવા લાગ્યો. તેની અવસ્થા બિ જની રહી હતી,

“આરે તમારો એવો સ્નેહ છે ત્યારે મને સદા અહિંજ તમારી સાથે રહેવા લેને ?”

“બાબે ! તું આહં રહી શું કરીશ ?”

“તમે કહેશો એ કરીશ”

“તારા પિતા...” કુમુદ વધુ બોલી શક્યો નહિ, તેની આંખોમાં પ્રેમાશુ ઉભરાયાં. કમલિની બોલી, “હું મારા પિતાને વિનવી અહિં તમારી પાસે રહીશ.”

“એ સત્ય છે, પણ હું અત્રે મારી પાસે ક્યાં રહી શકીશ ?”

“જીવન પર્યંત” આ શબ્દો બોલતાં કમલિનીના મુખપર નિઃશ્વસની છાયા જણાઈ.

“એમ કેમ બને ? તારે શેષ જીવન પરણવું પડશે,”

“હું તમને પરણું તો ?” બાલીકાએ કહી નાંખ્યું.

કુમુદ કહ્યો, તેના મનમાં કંઈક ચક્ર ગયું ! તે બોલ્યો. “કમલિની ! તું અચાનક-બોળી છે. મારા પ્રત્યેનો પ્રેમજ તને આમ બોલાવે છે. દેવાંશી બાબા ! મારા હૃદયમાં રહેલો તારા પ્રત્યેનો સ્નેહ શુદ્ધ દેવો છે. શું તું નથી જાણતી કે મેં મારું જીવન દેશ સેવનારો સમર્પણ કરેલું છે ?”

“તે વાત બહેને મને કરી હતી. પણ તેથી શું થઈ ગયું તમારે નહિ પરણવું હોય તો આપણે નહિ પરણીએ. હું તમારી સાથે રહીશ અને તમારી દેશસેવનામાં મદદરૂપ બનીશ. બોલો પછી કંઈ ?”

“કમલિની ! તું શ્રીમાન માત-પિતાની પુત્રી છો. તમારાથી મારી સાથે રહેવાનું નહિ. તો દેશ સેવનામાં કેટલાં સંકેત સમાજોનાં હોય છે તે કેટલું અનુભવીજ સમજ શકે છે.”

“એ સઘળાં સંદેશો સહન કરવાને હું તૈયાર છું. મરીબોની કેમ સેવા કરવી તેનું જ્ઞાન મને સુખાળા બહેન પાસેથી પ્રાપ્ત થયું છે. કુમુદ ! હું પિતાના વૈભવની વિલાસી નથી; પરણીને સુખ-આનંદમાં અનુભવવાને લેશ માત્ર રાજ નથી; પણ અહિં; આશાનંત સ્વર્ગિય સ્થાનના તારા જેવા દેવાંશી સાથે સદા નિવાસે હું અત્યંત અભિલાષી છું.” કુમુદ ! મારા હૃદયની આ તીવ્ર ઈચ્છા શી જગદીશ જરૂર એક દિવસે પરીપૂર્ણ કરશે.” કમલિની વધુ બોલી શકી નહિ. તેની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં કુમુદના હૃદયમાં પણ દેશ વખતે અજન્મ પરીવર્તન થઈ રહ્યું હતું. તે મહાન ગંભીર વિચારના દુબો અને પછી થોડીવાર વિચારનો ત્યાગ કરી કમલિનીને હાથ પકડી ઉભો થતાં બોલ્યો; “બાબા ! ચાલો પ્રજાની ઈચ્છા સુજ્ઞ સૌ કંઈ થયા કરશે, ભવિષ્યના અધિકારમાં શું દ્રવ્ય છે તે પ્રજા જાણે છે. આપારે આવા વિચારની શી જરૂર. ચાલો આપણે રાત્રિ પડતાં ગૃહે ગમન કરી જાણીએ.” કમલિની આ કુમુદે ત્યાંથી ગમન કર્યું. કુમુદે આજે બનેલી બીન બહેનને વિદાય કરી. સરખાળાએ સ્નેહથી કમલિનીને હૃદય સાથે દાબી આશિષ આપી, અને પછી તેને તેના પિતાની પાસે જવાને અનેક પ્રકારે સમજાવી પોતાના વિશેષથી થતી પિતાની દયા અને સરખાળાના આશ્રયથી કમલિની જવાની સંમત થઈ. કુમુદ અને એકમતે તેની સાથે જવાનું નહીં થયું. મોટા મળસાકે નિકળવાનું નિર્માણ કર્યું. સઘળાં સદા અને પ્રજા સ્મરણ કરતાં નિર્દાષીન થયાં. રાત્રિ જગદીશ પૂરી મોહ મળસા થયું.

સુરખાળાએ સધળાને નમૃત કર્યો. કમલિની તૈયાર થઇ. સુરખાળાની આંખોમાં અંધુ ઉંમરાયો. કમલિનીની પલ્લુ એજ દરા થઇ. જાને એક બીજાના હૃદય સાથે ધણીવાર વળગી રહ્યાં. સુરખાળાએ આશિર્વાદ વર્ષાદ વરસાવતાં ચઢ્યહીત કહે કહ્યું, “ખેન ! તારાં આપુની આગા લઇ, કોઇક દિવસે અહિં આવજો હાં ? મને જીવીત નહિ ?” સુરખાળા પૂંવું બોલી શકે નહિ. કમલિનીનું હૃદય ચિરાતું હતું. તેણે અજળ નયને બે હાથ બોરી સુરખાળાને શિર નમાવ્યું. મુખથી કંઈપણ બોલી શકી નહિ. કુમુદ-એભલ તૈયાર થઇ ઉભા હતા. કમલિનીએ મહા પ્રયાસે સુરખાળા પ્રત્યે કહ્યું; “ખેન ! જાઉં છું. મને જીવશોમાં હું જરૂર અહિં આવીશ.”

“સુખી રહો. પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરે.” સુરખાળાએ બે હાથ ઉઠા કરી તેના માથે મુક્યા.

કુમુદ અને એભલની સાથે બાલીકાએ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. સુરખાળા તેમની તરફ સમગ્ર નયને જોઇ રહી. પ્રભાતના પુણ્યમય સમયે આ ત્રિપુટી ભેત જોતામાં ધણે દુર નીકળી દ્રષ્ટિ મયીદામાંથી અદ્રશ્ય થઇ-
અપહ્યું.

સામ્ય.

કોઇપણ વસ્તુની ઉન્નતિ અથવા અવનતિ થવી એ કારણ વગર સંભવી શકતું નથી. કારણ વગર કાર્ય બની શકે નહિ. વાદળાં વગર વરસાદ ન આવી શકે. તેજસ પદાર્થની હાજરી. સિવાય અધિકાર દૂર ન થઇ શકે. અંકુરમાં જે જીવિગત રસ ચૂસવાની શક્તિ ન હોય તો તે વધીને હેઠ અથવા વૃક્ષના રૂપમાં ન આવી શકે, અનુકૂળ રસને ચૂસતાં ન આવડે તો પથ્થુ અંકુર વધી શકે નહિ. આ ગ્રાહક શક્તિ અંકુરમાં નૈસર્ગિક હોયી જેછાએ. કોઇ પથ્થુ બાદ પદાર્થ અંકુરને રસ ચૂસવાની શક્તિ આપી શકે નહિ. જુએલો અપરો સર્વ સામગ્રી હોવા છતાં ઉગી શકે ખરો ? જોવો આ નિયમ જડ પદાર્થોમાં છે તેવોજ નિયમ મનુષ્ય આદિ ચેતન વર્ગમાં પણ છે. જ્યાં એ નિયમ નથી પળાતો ત્યાં અવનતિ સિવાય બીજું કશું દેખાતું નથી.

હિન્દુ સમાજ, ઉન્નતિના સિખર ઉપરથી લસરી પડ્યો તેનું કારણ શું ? મને તો ઉચ્ચ પ્રકારના નિયમ પાળવાની ગેરહાજરીજ જણાય છે. સમતોલપણું જાળવવાની શક્તિ ન હોય તો ગળાડી જવાય છે. જે નટ દોર ઉપર નાચે છે તે પોતાના સમતોલપણાને જાળવવા માટે કેટલે બધો સાવચેત રહે છે. જે સમતોલપણું જાળવવા ચુકે છે તો તેને કાચવારમાં નીચે પડેલો આપણે જોઇએ છીએ. આ સમતોલપણાને જે આપણે સામ્ય નામથી ઓળખીશું તો આજનો વિષય સમજવો સહેલો થઇ પડે. કોઇપણ સમાજ અવનતિમાં આવી પડે ત્યારે તેનાં ખીજાં કારણોને પાછળ રાખી સામ્યતા અભાવ અચણી થઇ ઉભેલો જોઇ શકાય છે. હિન્દુઓએ જે હિન્દુઓમાંજ સામ્ય સાચવ્યું હોત તો પરંપરાની અવહેલના આટલી બધી સહન કરવી પડત નહિ. પરં હોમથી જે દેવતાની પ્રીતિ મેળવવાનો દેશ ઉત્પન્ન ન થયો હોત તો આપણે તરફથી હિન્દુ

ધર્મને આપણે જ્યાં આપણે ન લાગત. કિંબહુના જો સામ્યનું સર્વોચ્ચમાં પાલન થયું હોત તો હિંદુ-ધર્મ આજ સારું જોઈ-ધર્મ હોત.

સામ્ય એટલે અંતઃકરણમાં દેખી, છપ્પીની, અઠકારની અને મોખની ગેરહાજરી. આ સામ્યવાદને સુરક્ષિત રાખવાને પ્રજ્ઞવાદ જેવું બીજું કોઈ પણ સાધન હોય શકે નહિ. જ્યાં જે-પ્રમાણે હોય ત્યાંજ આસામ્ય સંભરી શકે.

પરિમિત સર્વાંગિ મૂલ્યાનિ કાર્યવાદમૂલ વિજ્ઞાનતઃ ।

સત્ય કો મોહઃ કઃ ચોદઃ પુરુષમનુરુદ્ધવતઃ ॥

જો આદ્યથી અતિરિક્ત વસ્તુને ઓળખતોજ નથી ત્યાં મોહ અને ચોદ ક્યાંથી હોય. આ સામ્યવાદના પ્રસારવાના હેતુથી સ્વામિજી શંકરાચાર્યજીએ એકલ સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કર્યો હોય-તો તે અસંભવિત નથી. હિંદુઓ પાસે આવો ઉત્તમજ દેહીપ્રમાણ પાણીદાર બીરો હોવા છતાં તેઓ 'દારિદ્ર્ય'ને દૂર ફરી શકતા નથી. સામ્યવાદને કિયાગં ઉતારી શકતા નથી. કુદરતી બેદા અને કુનિમ બેદાનું જુદાપરક પૃથક્કરણ કરી કુનિમ બેદાનું નાશ કરવું જોઈએ. કુનિમબેદાને નેસગિદિ બેદામાં જોડવાની ઉતાવળ ન કરવી જોઈએ. સામ્યની તરફ લક્ષ ન કરીએ અને કેવળ આણુ વ્યવહાર તરફ નજર નાંખીએ તો સ્પષ્ટ બહારી કે હિંદુઓમાં ઉચ્ચ નીચની ભાવના બહુ વેગથી ચાલે છે, આવી ભાવના વધારે રાખી તે પ્રમાણે વધારે આચરવા પ્રયત્ન કરતો માણસ વધારે પવિત્ર મણાય છે ! આ ભાવના સામ્યવાદનો શત્રુ છે. નેદાન્તમાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે,

સ્વં શ્ચો સ્વં પુનાતસિ સ્વં કુમાર સ્ત વા કુમારી

સ્વં જીર્ણૌ રુદ્ધેત વ્રજસિ સ્વં જાઠો વિષઠો મુલઃ

આત્માને કહેણી આ વાક્ય લખાયું છે, તેનો અર્થ-આ 'પ્રમાણે' છે-તું સ્ત્રી છે, તું પુરુષ છે, તું કુમાર છે, તું કુમારી છે અને તું જુદો થઈ લાકડીના રેઠા વતી ચાલે છે. આ કિયા સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે પુરુષ અને સ્ત્રીમાં એકજ પ્રકારનો આત્મા છે. એતન તો સર્વમાં જોઈએ છે તો હવે શંકા એ થાય છે કે હિંદુ સમાજે શિક્ષણ દ્વારા જેમ પુરુષના મગજને વગર ધ્યાન આપ્યું, તેમ સ્ત્રીના મગજને વિદ્યસત્ત્વના કેમ ધ્યાન ન આપ્યું ? એકને પ્રકાશમાં લાવવો અને બીજાને અંધકાર તરફ ધકેલવો એ શું ન્યાય કહેવાય. સ્ત્રીનો પતિ એજ દેવ છે ત્યારે પુરુષને પત્ની એજ દેવી શા માટે ન મણી ? શા માટે પુરુષની કામચારિતા સ્ત્રીની કામચારિતા જેઠલીજ નિંદાતી નથી ? વિષ ઉપર સામ્યવાદ ફેલાવવાનો હાવો કરનાર હિંદુસમાજ એકજ સત્ત્માં પૌરાણિક દંપતીમાં સામ્યવાદનો આટલો બધો વિષાત કરી શકે છે ? આ સામ્યવાદની કલ્પા દેવચાથી હિંદુઓમાં સાચા વિદ્વાનો સાચા ચરણીરો ઉત્પન્ન થતા બંધ થયા છે. ક્યાં 'માતા' અસિદ્ધિત, બીર અને બહેમી હોય ત્યાં બાળક કેવી રીતે શિક્ષિત અને નિર્ભય ઉછરે ? બંધ રહે ? ત્યારે ધરમાંજ આટલો બધો અસામ્યવાદ બર્ણો છે તો બીજો હોય તેમાં નવાંધ શી ! જો જાતિનાં અસામ્ય હોય તે જાતિ અસ્પૃશ્યને સ્પૃશ્ય ન બનાવી શકે.

સામ્યવાદનું રક્ષણ સર્વને કિતકર છે એ વાતને કેટલેકે તક અસાધ્ય ન ઠરાવી શકે, ૧૦૦૦ માણસો તેનું કેમ પાલન નથી કરતાં એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. લોકો કહે છે કે જો હેતકર હોય તે બધું પાળી શકાય નહિ. બહે એમ લોકો, પણ કિતકરતાની સાથેજ રાકમતા જોડાયલી હોય તો પછી પાળનામાં શો પંધો ? રક્ષક અને કિતકર આચાર ન પાળી શકાય તો

દુનીયામાં આપણે ઉન્નતિની આશા રાખવીજ બાકી છે. શક્ય અને હિતકર આચરણનું પાલન ન કરનારાઓનો આત્મા કેટલો બધો પાપથી લદાયેલો છે એ મનમાં પણ આવી શકતું નથી. એવા માણસોમાં અજ્ઞાન અને સ્વાર્થનો પ્રસાદ પુર જોરથી ચાલતો-હોવો જોઈએ. અજ્ઞાની માણસ ક્ષાન્તવ્ય મણી શકાય કારણ કે જ્ઞાનનો ઉદય થતાં તે મોઝ રહતા ઉપર આપણે એવી આશા રાખી શકાય છે, પણ સ્વાર્થી મનુષ્ય જ્યાં સુધી સ્વાર્થી છે ત્યાં સુધી ક્ષિપ્રણુ થોડો રહતા ઉપર આવી શકતો નથી. ખરું જોતાં સ્વાર્થી મનુષ્યે પોતાના આત્માને ક્ષિપ્રિયોને વેચી દીધો છે. તે માણસને પોતાની જાત ઉપર કોઈપણ જાતનો કાણુ હોતો નથી. જડ ઉદ્ધિષ્ટિય તેના ઉપર રાજ્ય ચલાવી રહી છે, શુદ્ધ આત્માના પ્રકાશથી તે વેગળો હોઈ અધારામાંજ આશરો કરે છે. જ્યાં ક્ષિપ્રિયો આત્મા ઉપર રાજ્ય કરતો હોય ત્યાં સામ્યવાદ હોવો અસંભવિત છે અને સામ્યવાદ વગર ક્ષિપ્રણુ સ્થિર સુખ મેળવી શકતું નથી. ક્ષિપ્રિયો જડ વસ્તુનું કર્મ છે. તેથી જડ તરજન તેનું વળણ છે. આત્માને તે જોગ સાધેન તરિકે મળી છે. જોગ પણ આત્માના સંતોષ માટે નથી હોતો પણ આત્મામાં આપણી કૃત્રિમ અશાંતિ- કાણવાર દુર-કરવાનો ઉપાય છે. આત્માનું એ ખરું લક્ષ્ય નથી. ખરું સુખ તો તેનાથી જરા વેગળા રહેવાથી મળી શકે છે. જેઓને ક્ષિપ્રિયોને દયા-વતાની ટેવ પડી છે તેજ સામ્યવાદ પાળી શકે છે અને ખરા ધર્મનું પણ પાલન કરી શકે છે. મનુ મહાતાજ પણ એજ રહે છે. કર્મ કામેષ્વ સત્તાનાં ધર્મજ્ઞાન વિષોપતે.

અર્થ અને કામમાં જેઓ આસક્ત બન્યા નથી તેઓનેજ ધર્મનું જ્ઞાન થાય છે. ગીતામાં પણ લખ્યું છે કે.

‘વિદ્યા વિનય સમગ્ને પ્રાપ્નોત્યપિ દક્ષિણિ ।

શુનિચેર શ્પાકે ચ પન્દિતાઃ સમદશિનઃ ॥

આ શ્લોકમાં જે પંડિત શબ્દ પડ્યો છે તેના ઉપર ખાસ ધ્યાન દેવું જોઈએ. શ્રી કૃષ્ણ સમવોનનો અભિપ્રાય પુસ્તકે ચાલીને પંડિત કહેવાનો નથી. પંડિત શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે થાય છે. પંડા જેનામાં હોય તે પંડિત. પંડા એટલે સત્ત્વ અને અસત્ત્વ જાણવાની, શકિત, જેનું બીજું નામ છે. વિવેક શુદ્ધિ. વિવેક શુદ્ધિરાજા માણસો (આત્મય) વિદ્યા અને વિનયથી સુકત બનેલા હોય તેવા બ્રાહ્મણમાં, ગાયમાં હાથીમાં કૂતરામાં ચંદ્રાલમાં સમદર્શી હોય છે, સર્વને સુખ દુઃખની લાગણી એક સરખી છે, બ્રાહ્મણનું અપમાન કરવાથી એટલું દુઃખ બ્રાહ્મણને થાય છે તેટલુંજ દુઃખ ચંદ્રાલનું અપમાન કરવાથી ચંદ્રાલને પણ થાય છે. એમ સમજી કોઈને કષ્ટ ન આવવું કોઈનાં ઉન્નતિના દારમાં બાધા ન આવવું પ્રવૃત્ત સકાયતા આપવી તેનું નામ છે સમદર્શન અને તે જ પાણે તે સમદર્શી. કેસંતની દષ્ટિએ કદીએ તો સર્વમાં એકજ આત્મા પરાવાસો છે. જાતિ અને આકૃતિની પ્રતીતિ તો કેવળ જામળ છે, માટે તમારી જાત માટે તમે જેટલી લાગણી રાખો છો તેટલાજ બીજા પ્રત્યે પણ રાખો અને કૃત્રિમ દૈતને ટળો, શા માટે સુખેથી ચરતાં પંખી ઉપર, સુખેથી જંગલમાં ચરતાં પશુઓ ઉપર અને દયાયલા મનુષ્યો ઉપર અત્યાચાર કરો છો ? આ ગીતાના શ્લોકનો ભાવ છે.

કેટલાક કહે છે કે સમદર્શી થવું પણ સમર્થતા ન થવું, આનો અર્થ શા છે તે સમજી શકાતું નથી. દર્શન અને વર્તનમાં આટલો બધો ફેર ? એક સ્ત્રીને બેઠન તરિકે જોવી અને વર્તન બીજા પ્રકારનું ? મહાન્ અત્યાચાર, દર્શનનો અર્થ છે જ્ઞાન. જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન કરવું

જોઈએ મન, વચન અને કર્મમાં એક રૂપતા હોવી એજ મહાત્માનું લક્ષણ છે. ગીતાની અંદર ખરે સામ્યવાદ બતાવ્યો છે પણ આપણે તેને પસંદ કરતા નથી માટેજ મનમાન્યા અર્થ કરીએ છીએ. આપણી ઉપર જડવાદનું રાજ્ય છે, વાતો તો મોટા મોટા ચોગીયોને પણ ચકિત કરી નાખે તેવી કરીએ છીએ પણ ક્રિયામાં ઉતરવાને તો ચત્વળ છે. આતું કારણ એજ છે કે આપણે સ્વાર્થમાં શોણુપ છીએ. દરિયોની સત્તા આપણા ઉપરથી ચાલી જશે તો આપણો અવસ્થ વિનાશ થશે દરિયોએ આપેલા વેભવે આલ્યા જશે તો આપણે શુષ્કા થશે જડશું એવી આંધળી હંડી માન્યતા છે, આનો અર્થ એજ કે આપણે આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુને સ્વીકારતાજ નથી. કોઈ સંકા કરે છે કે આટલો બધો સામ્યવાદ શાજવો એ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ અનિષ્ઠ છે. કારણ કે સર્વને એક રૂપે જોવામાં આવે અને તો પ્રમાણે વર્તવામાં આવે તો વર્ણશ્રમ ધર્મની વ્યવસ્થા અન્યાય મૂલક ગણાય ! શ્રાદ્ધણુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણમાં કંઈક વૈષમ્ય અવશ્ય હોયું જોઈએ.

આ સંકા તદ્દન અરથાને છે. સ્વામિશ્રી સંકેશચાર્યજીના શ્રદ્ધવાદની દૃષ્ટિએ આ બાબતને તપાસીએ, આશાસ સર્વજ્ઞ એકરૂપ છે છતાં ધટાકાસ મહાકાવતી અપેક્ષાએ ઉપાધિના બળે અલ્પ છે. શું ઉપાધિનું બળ ઉપધેયમાં વારતવિક ગણાય શું ઉપાધિના ભેદથી આશાસની એકરૂપતાનો નાશ થઈ શકે ?

અનેકાદમવાદની દૃષ્ટિએ ભેદો પણ સર્વ આત્માઓએ એક સરખાજ છે. ન્યૂનાધિકતા સંસ્કારોમાં છે તે આત્માઓમાં આરોપાય છે, તેથી વારતવમાં કોઈ ઉચ્ચ નીચ છેજ નહિ. વર્ણશ્રમ ધર્મની યોગ્યતા ધર્મ ઉપર ખરી રીતે ટકી રહેલી છે. જન્મ તો માત્ર વાણી સાથેજ સંબંધ રાખે છે, અને ધર્મની યોગ્યતા પ્રમાણેજ સામાજિક વ્યવસ્થા છે, એક માણસ સોનીના કામીના બનાવે અને બીજો માણસ લાકડામાંથી કળાટ બનાવે તે ભેદોથી ક્યાં નીચ અને ક્યાં ઉચ્ચ ? ખરે તમે કહો અનુસરીને એકને સોની અને બીજાને સુધાર કહો. આથી વર્ણશ્રમ ધર્મ સામ્યવાદને વિદ્યાર્થ કરીએ છીએ. અને એનો ઘાત જોટલા અંશમાં થશે તેટલા અંશમાં આપણે શુદ્ધાગોમાં રીજાયા કરીશું જાણજ કૃત્રિમ વિશુદ્ધિ એ સામ્યવાદના પાયા ઉપરજ રચાય છે. એવો કશો નિયમ નથી. એક મહાન ધર્મચાર્ પોતાની સર્વોચ્ચત માદી ઉપર બેસી ગીતા જેવા પવિત્ર ગ્રાંથને ઉપદેશ જનતાને આપતો હોય પણ પોતે તેમાંથી આચરવાનું કશું આચરતો ન હોય તો તે સમાજને ગૂઢ રીતે વિનાશક છે, એવા ધાર્મિક મહાત્માઓને પૂછું જોઈએ કે જ્યારે તમે વિવિધ મિષ્ટાન્નો જમો છો, સુંદર ગાદીમાં ફરો છો, ત્યારે તમારાજ અંશો બુખથી અને વસ્ત્રના અભાવે પીડાતાં તમને દરિયણુ સાંભળ્યાં છે ? જો સાંભળ્યાં હોય તો જેમ શુદ્ધામાને શ્રી કૃષ્ણ દોડીને બેઠયા તેમ તમે તમારા આસન ઉપરથી હડી દોડીને ગરીબોને દરિયણુ બેઠયા છો ? અને તેમના ચરણો ધોયા છે ! તમારી સમૃદ્ધિમાંથી થોડીક પણ સમૃદ્ધિ વટે તેમનાં કુંપકાને સજીવાયાં છે ? જો તેમ નથી કરતા તો તમારો જકવાદ સા કામનો ? દૃષ્ટિને વિશાળ કરો વિશાળપણમાંજ સુખ છે. ઇતિહાસ ઉપનિષદમાં પણ લખ્યું છે કે - અલ્પમાં સુખ નથી પણ 'મુનૈવ સુખમ્' જો જગતમાં મનુષ્ય તરીકે ગણાવું હોય તો સામ્યને ગિરણો.

પં. ૦ ચાચાશંકર દામાં,

આચાર્ય શુરકુળ વિદ્યાલય.

બાલકનો પ્રશ્ન.

ધુલધુલ સરખા ધુલનું અવાજ, કાલા-ચેલા ટુકડા કરતો એક મગર બાલક, તેની જતેતાને ખોળે બેસી લાડ-કોડે રમતો હતો, ત્યારે એકવાર તેને કાંઈક સાંભરી આવ્યું.

તંગતંગતા તારા જેવાં તેનાં સ્તિમ્બ યશુ પેતાની માતા તરફ ઢાળી, હસતા કોઈ પ્રકુલ્લ પૂપ જેવા સ્મિતવદને “બા” ને પ્રશ્ન પૂછ્યો:- બા ! બોલ, અત્યાર પહેલાં હું ક્યાં હતો ?”

પ્રશ્ન સાંભળીને માતાનું હૈડું વ્હાલથી ભરાઈ આવ્યું. માતાએ પેતાના બાલકને છાતીએ ચાંપ્યો, તેને ખમ્મી કરી, છૂટા છૂટા વેરાવલા તેના શિશ્વાળની લટથી વિશેષ મનોહર દેખાતી બાલકની મુખાકૃતિ સાથે આશા ને ઉલ્લાસ ભર્યા બાળે, જનની જરાવાર અનિમિષ નયને બેઠા રહી.

પેતાની ચંકનું અમાધાન થયું ના, તેથી બાલકે જતેતાના સાળુનો જરા પાલન ખેંચ્યો, ને ખુલસો માચ્યો:- “બા, કહેને તારી કને હું ન્હોતો, તે વખતે ક્યાં હતો ?”

માતાથી સહસાજ હસી પડ્યું. હસતા મુખે માતાએ ઉત્તર આપવા માંડ્યો:- “બાપુ ! હું ક્યાં હતો ? કહું ? જો; મારા હૃદયમાં હું અભિલાષ રૂપે હતો.”

“પછી ?” બાલકે વધારે ઉત્કંઠા ધરાવતાં પૂછ્યું.

“પછી ? બપુ ! હું સમગ્ર શરીર ? પછી હું જ્યારે બહુ નાની હતી, ત્યારે હું મારી બાલરમતોમાં હતો, ઉગતા પ્રત્યેક પ્રભાતે મારા છટ દેવતાં રમકડાં હું રમતી ને તે ભાગી જતાં તેમાં હું રચાતો ને ભાગી જતો એ રચાતો મૂર્તિઓની મધ્યમાં હું છૂપાપડ્યો હતો; કાષ્ટમાં અગ્નિ છે, તેમ.”

“પછી પછી ?”

“પછી ? પછી આપણા કુળદેવની છાંયમાં જતનપૂર્વકે હું જળવાઈ રહ્યો હતો. કુળ-દેવની પૂજામાં હું તારી પછુ પૂજા કરતી.”

“વારૂ, પછી ?”

“મારા જીવન ! પછી, મારી આશા અને પ્રેમની પરિસ્થિતિમાં, મારા ખીલતા જીવનની ઉત્તમવલ જ્યોતમાં અને મારી એ જતેતાના જીવન આસમાં તારો નિવાસ હતો.”

“અને પછી ?”

“પછી તો આપણા ગૃહસંસારનો શાસક, જે સાધવ આવ્યો છે. તે આત્માનાં કિશોરમાં હું સપાવ્યો રહ્યો હતો, ત્યાં હું રહ્યો અને પોષાયો.”

“હા, પછી કે ? પછી સુવાવસ્થામાં મારા હૃદયનો વિકાસ થતો હતો ત્યારે તેની આસપાસ સુવાસ રૂપે હું ફેરી રહ્યો હતો.”

“ને ત્યાર પછી ?”

“પછી તો સૂરજના ઉગતા પહેલાં આકાશમાં જોમ આછો ઉભસ ઉઠવા માંડે છે, તેમ નાનુકે તારી કલાઓ, મારા પકવ વરણ અવધને સાથે ખીલતી હતી, બપુ ! તેમાં હું હતો.”

“વળતી ?”

“વળતીની વાત શી કહું ? એ નજસચ્ચરી સ્વર્ગ પંખી સરખા મારા નિહંકા બપુ ! પ્રાતઃકાળના પ્રકાશ સાથે પ્રકટો મારા એ પરમ પુનીત પ્રકાશ ! સંધિજીવનના અરણ્યકારા ઉતરીને હું મારા હૃદયને કિનારે તરી આવ્યો.”

‘એટલું જ નાના; પછી-પછી ? કહે, પછી હું ક્યાં હતો ?’

ધરના દીપક ! કલના પ્રકાશ ! જીવનના જ્વાલાર ! તારા પ્રગટ વદનકમળને જેમ જેમ ઠગર ઠગર જોયાં કરું છું. તેમ તેમ પૂર્વ સ્વસ્થાનાં જળે, તેમાં રસાયણ ચાલુ થું; સૌને મન સરખો મારા લાઠવાયા કીકા ! હવે તું મારા જ્યો છે ?”

‘હવે ?’

‘હા, હવે ને હવે તું રખેને અલોપ થઈ જાય, તેવી દહેશતથી મારે હૈં તને જોશી દબાવી રાખીશ; આવ, મારા બચુકલા !”

ખાલકને માતા છાતી સરસો વ્હાલથી, દયાવે છે; ખાલક ખડખડ-હસી પડે છે. ૧૫

કેશવ હ, શૈલ,

સાહિત્ય રસ.

ખડેનો ! મનુષ્યનું જીવન સાહિત્યના વાંચનથીજ ઘડાય છે. સારાં સાહિત્યનું વાંચન એટલે આપણા બધા જીવનની સાર્થકતા સારો વિચારથી સાઈ જીવન બનાવી રાકાય દારણ આપણામાં કહેવત છે કે “જેવું દેશે તેવું હોઈ” તેથીજ કરીને જીવનને સાહિત્ય સાથે સંબંધ રાખવાની ખાસ જરૂર હોય છે. સારા સાહિત્યના અભ્યાસથી આપણે આપણું જીવન રસમય તેમજ આનંદી બનાવવું જોઈએ.

જીવન બનુંદરિએ કશું છે કે સાહિત્ય અને સંગીત વગરના મનુષ્યો ખરેખર પૂછડા અને ધીમક વગરના પશુ જેવાજ છે. જે બહેનોને જીંદગીના નકારો લેવા હોય તે તો જરૂરજ સાહિત્યમાં રસ લે.

બહેનો ! તમારા સર્વમાં વિચારવાની શક્તિ તો છેજ હવે જ્યાં સુધી એ શક્તિ ખાલવી નહિ ત્યાં સુધી આપણામાં એક ખાસ જરૂરીઆત પુરી થવા વગરની રહે છે.

આદર્શો જીવનમાંથી નથી મળતા પણ સાહિત્યમાંથીજ ઉદ્ભવી રહે છે, એટલે કે સાહિત્યના અભ્યાસ શિવાય આદર્શ ઉદ્ભવી શકેજ નહિ.

સાહિત્યનું પૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવનાર વિદ્વાન ગણાય અને વિદ્વાન સર્વ જગ્યાએ પૂજાય એ ન્યાયે તમે પણ સાહિત્ય પ્રેમી તરીકે પૂજાશે.

આપણે સાહિત્ય પ્રેમી થઈ ઉચ્ચ દૃષ્ટિથીજ જોવું કે આપણને દિવસો કંટાળા બરેલા ભાગ્યેજ લાગે. મરીખાકમાં પણ આપણી પાસે સારા વિચાર રૂપી ધન હશે. તો મરીખાકનું દુઃખ-ચેડું ગણારો. આપણા સાહિત્યના જળથી તે દુઃખ સુખમાં ફેરવાઈ દુઃખ છે.

આપણે દૃષ્ટાણુ પ્રશ્ન પાસે એટલુંજ ઉચ્છીડું કે ભારત પોતાનું સુમાવેલું સાહિત્ય મુનઃ પ્રાપ્ત કરે. આપણે સારા સાહિત્યો વાંચી તે પ્રમાણે આચરણ કરી. ભારતની ગએલી ઇર્ષા પાછી પ્રાપ્ત કરીએ.

હે પ્રેમો ! તું તારી ભારત વાસી પુત્રીઓને સાહિત્ય પ્રેમી બનાવી. તેમનું જીવન, રસમય તથા આનંદિત કર કે જેથી તેઓ ભારતની ગએલી પ્રતિષ્ઠાને મુનઃ પ્રાપ્ત કરે.

૧૧ ૧ ૨ ૩ ૪ ૫

‘અસ્તુ’

બહેન હસમંતગૌરી.

વિશ્વજ્યોતિ.

પુસ્તક ૩ જી

સંવત ૧૯૭૬ આબાદ.

અંક ૧૨મો.

આંતર જ્યોતિ દર્શન.

મદ-ગીતનો લય (શ્રીમ સામ્ય રે છેરે).

(લેખક:-શ્રી. વ્યાસ.)

મુજ હૃદયમાં જ્યોતિરે, અગળળ આ શી દીપે ! જેને જોતામાં મારીરે, કુધા તુષા, સર્વજનનીયે.
જોતાં તપ્તિ ન થાતીરે, અનિમિષ નયન વડે, શુધ સર્વ વિસરાતીરે, અમ્ય મધનનર પંડે; મુજ
કાઠી સુધની રશ્મિરે, તદિ આની ત્વમ ગર્ભ, પ્રભા સર્વની આંખીરે; મુજેથી શું મહુ બહુ; મુજ
બહુઆતુર (કંઠ) દિતથીરે, જ્યોતિ જોવા હૃદય ધણી. ત્યારે આજેજે પ્રમતીરે, જાણે હૃદય રેષ્ટિકર્મીયું; મુજ
જેને મેંધિ મુનિ ધ્યાનરે, જોવા બહુ યત્ન કરેલે તેા કરણથી વ્યક્તરે, હૃદય આગકાર દેરે; મુજ
જે અવિલા વિલાસરે, હું તું તેના મેદ ગયા, સર્વ જ્યોતિ વિલાસરે, જ્યોતિરે સંપદા સંધ્યા; મુજ
દુઃખ સમી મધ મનનીરે, પ્રયત્નો સર્વ વિરમ્યા, દુઃખ આસઘિત વતનીરે, પ્રશ્નના વિસામે સર્મ્યા; મુજ

ત ત્રી સ્થાનથી ક ઇક.

શ્રીમદ્ભગવાદ ગ્રંથ પ્રજ્ઞાપરના પ્રથમ તાપસી પરિવાસ પામતાં પ્રાચીનો જન્મ જલધારાને માટે ઉન્નત મરતંક થઈ મયૂરની માફક મેષ તરફ પોતાની પિંપાસુ દ્રષ્ટિ ફેરવે છે તેવીજ રીતે અમે પણ મેષરૂપી ગુર્જરી પ્રજ્ઞા તરફ 'વિશ્વજ્યોતિ'ના પ્રચાર અર્થે તૃપ્તાતુર દૃષ્ટિએ નિહાળ્યું હતું. અમારી પ્રમત્તચીસતા વ્યર્થ તો નજર ચૂક. વર્ષોથીએ ગુજરાતજુમિને, પોતાના શીતળ મધુર અને સુગંધિત જળ વડે સાંત કરી તેમ ગુર્જરી પ્રજ્ઞાએ પણ 'વિશ્વજ્યોતિ' માસિકને વધાવી લેતાં સેસ માત્ર પણ વિશ્લેષ ન કર્યો. ગુર્જર પ્રદેસની રણિઆમણી જાગિમાં સારા સાહિત્યનો અભાવ પ્રગતિશીલા ગુર્જરી પ્રજ્ઞાને કેવી રીતે રૂચિ થયે? વ્યાપારી હો કે, નોકરીઆત હો, ગુજરાતની પ્રજા ગમે તે પ્રવૃત્તિમાં પડેલી હોય પરંતુ તેને ઉચ્ચ શ્રેણિના સાહિત્ય સાહિત્ય વિના ચાલશેજ નહિ. કંઈક અસહકારનાં શુભ આંદોલનને લીધે અને કંઈક ધર્મપ્રિયતાને લીધે આજે ગુજરાતી સાહિત્ય કંઈક અંશે પોતાની બાધાવસ્થાને વઢાવી પ્રૌઢાવસ્થા તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યું છે. પૂર્ણ પ્રૌઢાવસ્થા ગુર્જરી પ્રજ્ઞાના પોતાના અસ્તિત્વની સાથે ચિરકાલ પર્યન્ત બદલ રહેશે. સાહિત્ય પ્રજ્ઞાની સ્થિતિનું સ્થાયક છે. સાહિત્ય, સંગીત અને ઠલા વિનાની પ્રજ્ઞા સંસારની ગણજીમાં હલી રહેવાને સાધક નથી. તેમાં પણ ઉચ્ચ પ્રકારનું સાહિત્ય, ઉચ્ચ પ્રકારનું સંગીત અને ઉચ્ચ શ્રેણિના ઠલા હોય તોજ એ પ્રજ્ઞા દુનિઆને પોતાનું 'નર દાખરી' થયે. દરેક સિસિત વ્યક્તિએ પોતાના વર્ણિક જગતમાં સાહિત્ય પાછળ કરવાના અર્થને આંકેડો પણ માંડી મૂકેજ નોહએ. તમારું મૂલ્ય તમારા ધન વડે નથી પરંતુ તમારા ધર્મ વડે છે, તમારી રાત દિવસની સંગતિ વડે છે; તમારી નોંધપોથી વડે છે, ધર્મ પ્રિય ગુર્જર જાણીએ દર વર્ષે દાન માટે અમુક રકમ વર્ષના આરંભમાંજ જુદી જુદી રાખે છે, એમાં કાંઈ અયોગ્ય તો નથીજ પરંતુ એવી કેટલી વ્યક્તિઓ છે કે જે વર્ષારંભે સારા સાહિત્યની પાછળ ખર્ચ કરવાની રકમ રોકવા તૈયાર હોય? દરેક મનુષ્યને સારીરિક શક્તિ કરવા માટે બોજનની આવશ્યકતા હોય પરંતુ માનસિક અને આત્મિક બોજનની દરકાર પણા યોગ્યજ હોય છે. કેવળ આહારથી નિદ્રાથી, બય અને મૈથુનથીજ મનુષ્ય મનુષ્ય સંચા ધારણ કરી શકે નહિ. મનુષ્યની આંદર પૂર્ત એ પ્રધાન વસ્તુ છે. એ ધર્મને ઉપસાધ્ય કરવા વિદ્યાની આવશ્યકતા છે અને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવા પારશ્રમ અને ત્યાગની જરૂર છે. પરિશ્રમ એકથે દોડદોડી નહિ પરંતુ ખંતથી વિચાર પૂર્વક કોઈપણ વસ્તુને અભ્યાસ કરી તેના સાચા ઉપાસક બનવું એ છે. ત્યાગ: ધરખાર છોડી ભગવાં સ્વામી લીધેમાં સદાજી રહે સર્વું એ ત્યાગ ન કહેવાય પરંતુ દુરાચાર, વ્યસન, કુરાસનનાં આદિ દુષ્ટિઓના ત્યાગ કરી સાચી વિદ્યાના વ્યાસગી બનવું એવું નામ સાચો ત્યાગ. ધર્માસક્તિ ધનનો વ્યય કરવો પડે તો તેમાં નીક અચકાતાં સન્માર્ગે વ્યય કરવો. પોતાના આત્માને એમ જાણાય કે 'સાહિત્યની ઉન્નતિમાં સ્વદેસની ઉન્નતિ છે' તોજ ઉત્તમ માસિક, ઉત્તમ સમાચાર પત્ર અને ઉત્તમ વાંચન પાછળ ધનનો વ્યય કરી સ્વાર્થ અને પરમાર્થ એકજ કામ વડે સિદ્ધ કરી મેવો. એક સાહિત્યપ્રેમીએ ૧૯૫૮ જણાવ્યું છે કે 'ગુજરાતમાં લેખકોની ખેદ નથી પરંતુ વાંચનારાઓની ખેદ છે તેનું કારણ તેઓને કુરસદ નથી મળતી એમ નથી પરંતુ પોતાનો

વખત સારા વાંચનમાં ગાળતાં હોયને કંટાળા જેવું લાગે છે. આ કથન જો કે સર્વાંગી સ્થિતિ
તો નથીજ પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે હવે આપણે સાહિત્યના સાચા અર્થવાસી
નથી થયા. સાહિત્યનો અનન્ય ઉપાસક તો બંગાળ કે જેની જાણ અને સાહિત્યનો અભ્યાસ
કરવા શુભરાતનો લેખકો તસરી રહ્યા છે અને જે જાણના પુસ્તકોમાંથી આજે કેટલાંએ ગુજ-
રાતી લેખકોએ અનુવાદો બહાર પાડ્યા છે. જેની રીતે શુભરાતના સહેરામાં ચાહની હોટલોને
અને શુભરાતના ગામેગામ ચાહદેવીને પાદપંચાર છે તેવીજ રીતે અને તેટલા પ્રમાણમાં
બંગાળમાં ઘેરઘેર સાહિત્ય દેરીના વાસ છે. સાહિત્યની જગતિને લીધેજ બંગાળની પ્રજા પોતીમાં
ધારણ કરતી હોવા છતાં પોતીમાંદાસના નામે નથી જોવાપાતી પરંતુ તેના 'વીરભૂમ અને
માનભૂમ' પ્રદેશોના નામ પ્રમાણે વીર અને રામાન જગત્વનાસ પ્રજા તરીકે ગણાય છે. સમાચાર
પત્રોની સ્થિતિ શુભરાતના સમાચાર પત્રોની મારફતે દેવળિજગત્વ નથી પરંતુ કેટલાક સાહિત્ય
સેવકો દેવળ સાહિત્ય સેવા પરજ પોતાને નિર્બંધ કરી રહ્યા છે કારણ કે પ્રજા તેમને રોકા
આપી રહી છે. તેથી વિપરીત શુભરાતના કેટલાંક સમાચાર પત્રો ખોટામાં કામ કરી રહ્યાં છે.
પરંતુ, હવે આશાનાં સમુજવસ કિસ્સો પુનઃ પ્રગટ થયાં છે અને છતિદાસમાં એક વખત પોતાનું
નામ અમર કરનારી શુભરાતી પ્રજામાં પુનઃ નવચેતન રેડાયું છે. જે નવચેતન શુભરાતની પ્રજાને
સમરને આગળે ચૂકી દીધી છે અને એક સમયે નિર્માત્ર ગણાતી શુભરાતી પ્રજા સાહિત્ય, દેશ
અને ધર્મ ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ પાદોષ કરવાને તત્પર થયેલી જણાય છે.

બાહ્યનિક શિક્ષણે શુભરાતી સાહિત્યનો પ્રચાર લગ્ન અટકાવી દીધો એમ કહેવામાં કાંઈ
પણ ખંતિયોર્થકિત્ત્વ અમને નજીતી નથી. અંગ્રેજ ભાષા પર મોહી પડી પોતાની બાહ્યને
વિસાંજલિ આપી. એવાર શુભરાતી ચોપડી ભણ્યા ન શક્યા, ઝટપટ ઝટપટ, અંગ્રેજીની એ. જી.
સી. ડી. શીખ્યા એટલે તો નજીકે ફનીઆમાં પોતાને કંઈ વાગ્યો! શુભરાતી સાહિત્ય ખેડનાર
ખેડત ક્યાંથી પેશ થઈ શકે? સુવક વર્ષે તો જે ચાર પાંચ સાત અંગ્રેજ ચોપડી શીખી જો-
હિસોમાં હવે 'માથું' પાલી પુસ્તકોએ બાંગ્લામાં પડ્યો પડી પોતાના સાહિત્ય તરફ જોવાની
કુરસો કેને હોય!! ધણું થયું તો અત્રત્રથી એકાદ 'શુભરાતી'ની બેટ મેળવી વાંચી લીધી
એટલે બસ થયું. સીઝરની કળીના ચાર આના ખરચતી વખતે, મિત્રોને ચાહવાણી પોતી વખતે
તેમ પ્રસંગોપાત અનેક પ્રકારના ખર્ચો કરતી વખતે પાડીટમાં પેશા હોય ત્યાં મુખી સારા નંર-
સાનો વિચાર માત્ર પણ રહુરતો નથી પરંતુ બ્યારે અમારા જેવા 'માસિક' લઈ સેવામાં
ઉપસ્થિત થાય ત્યારે મહિને ચાર સાડાચાર આના સાહિત્ય પાછળ ખરચમાં ધણું 'ગંભીર
વિચાર કરવો પડે છે. આ દસા શું સચવે છે? એજ કે આપણે આપણી કુટેવોને 'સંતોષિત'
તેવાર છીએ પરંતુ સાહિત્યની ઉન્નતિ કરવામાં હજી ધણું પાછળ છીએ. "ધનાદ્યોને વૈય-
વાની ગુસ્સદ નથી" એ તો કાંઈક નવાઈ જેવું જણાય છે. ધનાદ્ય એટલે શું એનો અર્થ
અત્રે જણાવવાની જરૂર અમે જોતા નથી. જોએ એનો ખરો અર્થ નજીકે છે તે કહી શકે છે કે
પરિશ્રમી ધનાદ્યોને સાહિત્ય જાના એક હજી પણ ચાલે નહિ જેવું જીવન 'Strong menses
worth by poverty depressed' અર્થાત્ ગરીબ અવસ્થામાંથી હવે ચડેલું હોય છે
તેજ જીવનના રહસ્યને, જાણી જાણીતું ખડું સુખ લોખંડી શકે છે; તેજ માનવી પોતે પોતાની
પૂર્વ અવસ્થામાં ઉત્તેજિત થયેલો હોવાથી પોતાની પૂર્વ અવસ્થાને ન વિચારતાં પોતાની સ્થિતિએ

પહોંચવા મળ કરતો અન્ય બહુઓને પોતાનો આશ્વર્ય દરતો લખાવે છે. અને પશુ-આશા રાખીને બીજા કે અન્ય પ્રદેશની પ્રયતિશીલ પ્રજા આશા પ્રચાર કરેલાં અવરજ સંકાપિત થયો અને શુભરાતામાં પ્રખર-વેગથી ચાલી રહેલી સાહિત્ય પ્રગતિને આગળ વધારવા મદદ રૂપ થઈ પડેલી છે.

શું કોઈને શિર નિષ્કારણ દુઃખ આવી શકે ?

સેપ્ટેમ્બર-૨૧. અભિલાષા ન દેશી. બીંબ એ

આ વિષયમાં કાઈ કારણનો નિયમ પ્રચલિત છે. અખિત વિદ્યાનશાસ્ત્ર પ્રજાને નિયમપર રચાયું છે. અનુક્રમ કારણોનું અનુક્રમ પરિણામ આવતું જોઈએ, એ નિયમ હવે વિશ્વવ્યાપક થઈ ગયો છે. જો અનુક્રમ કારણોનું પરિણામ એક સમયે એક આવે, અને બીજા સમયે બીજું આવે, તો આ વિષયમાં અવ્યવસ્થા થઈ જાય, અને આ પ્રગટ વિષયો પણ અંત આવી જાય.

આ નિયમને બીજા શબ્દોમાં આપતા પ્રસાદાત્મક નિયમ કહે છે. આ નિયમમાંથી શક્તિ થતો એક સિદ્ધાંત એ છે કે કુદરત પોતાનું સમતોલપદ્ધતિ લાવવા પ્રયત્ન કરે છે. જ્યાં સામાન્ય ભાષામાં કહીએ તો મનુષ્ય જેવું વાંચે છે, તેવું લાગે છે. શું કોઈને શિર નિષ્કારણ દુઃખ આવી શકે ? આ પ્રશ્ન આજે આપણે ખરો કર્યો છે. તેજ પ્રશ્ન બીજા શબ્દોમાં મૂકીએ તો “મનુષ્યે જે વાળું ન હોય, તે લાક્ષણિક શું તેને જરૂર પડે ?” “અથવા જે કારણ તેણે ઉત્પન્ન કર્યું ન હોય, તે કારણ કયું શું તેને ભોગવવું પડે ?”

જો આપણે આ જીવનના જનાવોને જાનમાં લઈએ, તો મનુષ્યને, મહેલી, અને મળતી દરેક સ્ત્રિયો તેવા કારણો પરિણામ છે, જેમ આપણે જોઈએ, કદી સંકીર્ણ નહિ. મનુષ્યના સંયોગો, તેની ગરીબાઈ કે શ્રીમંતાઈ, તેને મળેલું-ચરિત્ર, તથા આસપાસની પરિસ્થિતિ-આપણું તમાસતાં મનુષ્યને, દિવ્ય ન્યાયમાં વિશ્વાસ પણ રહી શકે નહિ. જો દરેક બાળક પ્રજા તરફથી તાજેતર આવતો હોય તો અનુક્રમ બાળકને અનુક્રમ સંયોગો મળ્યા, અને બીજા બાળકને તદ્વન પ્રતિજ્ઞા સંયોગો મળ્યા-તેનું કારણ શી રીતે આપણે શકાય ? મનુષ્યની આશ્વાસના પછીની સ્થિતિમાં પણ તેના જીવનમાં જનાતા અનેક જનાવોનું કારણ આપણે શોધવા જવું પડે, અને દરેક સ્થિતિ-દેહના આ એક જ જીવનમાં તેવાં આપણે કાઈ કારણના નિયમથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી શકીશું નહિ. કેટલાક શુદ્ધારિત્રવાન અને નીતિવાન, મનુષ્યોને, માથે આવી પડતી આરોગ્ય, ખુશી આપવા આપણે આ રીતે, અસમર્થ જીવજાતી.

પણ આપણને સ્વાભાવિક પ્રેરણા થાય છે કે પ્રજા બાળી છે, અને તેથી તેણે એવી સંધિ રચી છે કે જેમાં ન્યાયનું તત્ત્વ પ્રધાન પદ ભોગવતું જોઈએ.

આ જગતમાં પ્રસરી રહેલાં વૈષમ્ય અને નિષ્ણુતા (નિર્દયતા)નો ખ્યાલ કેટલાક વિગારી એવી રીતે કરે છે કે જ્યો વિશ્વ વિકાસ પામતું જાય છે, અને તેટલા માટે જે અનુચિત હજી અને હાડમારી આપણે ભોગવે છે છીએ, તેનો જલ્દી આપણને ભવિષ્યમાં મળશે. મનુષ્યે પ્રથમ અન્યાય સહન કરવો, અને તેનો જલ્દી તેને ભવિષ્યમાં આપણમાં આવે, એ વિચાર તદ્દન ન્યાયના ધોરણથી વેગળા છે. પ્રથમ પ્રથમ અન્યાય કરે, અને પાછળથી ન્યાય આવે, તે ન માની શકાય તેવી વાત છે. આપણે તો એવુંજ માનીશું, કે આ વિશ્વનો રચયિતા પ્રભુ, એવો દયાળુ છે, કે તેણે સ્વેચ્છા સૃષ્ટિમાં દરેક પગલે ન્યાય જાપી રહેલો છે. ભવિષ્યમાં સૌ સારાં વાનાં થશે, એમ નહિ, પણ અત્યારે કે જ્યારે પ્રતિકૂળ પ્રસંગો છે, ત્યારે પણ સર્વ જનને પશું ન્યાયપૂર્ણ છે. પ્રભુ સૃષ્ટિના આરંભથી તે અંત સુધી સૃષ્ટિને ન્યાયપૂર્વક ચલાવી રહ્યો છે.

વિકાસ ક્રમનો સિદ્ધાંત તો આપણને જણાવે છે કે આત્મા ધીમે ધીમે વિકાસ પામે છે. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે આત્મા એ દિવ્ય અગ્નિનો સ્ફુલ્ભિત છે, જે હનરો, લાખો અને કરોડો વર્ષોથી અનુભવ લેતો લેતો ખનિજ, વનસ્પતિ, પશુ, અને મનુષ્ય વગેરે દ્વારા આગળ વધતો જાય છે.

ખાંજકનાં જન્મ સાથે નવો આત્મા જન્મતો નથી. પણ ખાંજકનાં આત્માએ મૃત્યુ બંધે પ્રથમ લીધેલા છે, અને વિશેષ અનુભવ તથા જ્ઞાન મેળવવાને તે નવા નવો જન્મ લેતો જાય છે. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે આત્મા જ્યાં સુધી પ્રભુના મુજો પોતાનામાં પ્રગટ ન કરે ત્યાં સુધી ફરી ફરીને જન્મ લીધાજ કરે છે. વિકાસક્રમની નિસરણીના બિન્ન બિન્ન પગધાયાં તે આત્માનો વિકાસના બતાવનારાં ચિત્રો છે.

આત્માનો વિકાસ એ યશ્ચી લાંબી ક્રિયા છે. તેને વાસ્તે પૃથ્વીપર અનેક ભવોં લેવાં પડે છે. અત્યારની આપણી સ્થિતિ, ધણા સૈકાઓ સુધીના આપણા વિકાસનું પરિણામ છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી કેટલાક છોડે વિકાસ ક્રમમાં આપણા કરતાં ઉપરના, પશ્ચિમીપર ઉભા હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ નથી. આ કારણથી જુદા જુદા મનુષ્યોમાં મળી આવતા બેઠાં ભાવનો ખુલાસો મળે છે. દરેક આત્માને તેના વિકાસ પ્રમાણેનું શરીર મળે છે. જે શરીર દરેક આત્મા વાપરી શકે નહિ, તેનું શરીર કુદરતે તે આત્માને આપે નહિ. અંદર કેવા પ્રકારનો આત્મા છે, તેનો ખ્યાલ લાવવાને આપણે શરીરના આકારનો અને બેધારણનાં તરવોનો અભ્યાસ કરીએ છીએ, માટે જન્મ વખતે આત્માને શરીર અને તેના વિકાસને અનુકૂળ સંયોગો મળે છે.

આ પુનર્જન્મનો નિયમનો આધાર કાર્ય કારણના નિર્ણયપર છે. આત્મા શરીર લેતીને પૃથ્વીપર રહે છે, હવે તે ભવનાં તેનાં કાર્યો તથા વિચારો પ્રમાણે આવતા ભવમાં તેની સંસ્કારત કેવા સંયોગો સાથે થશે, તેના નિર્ણય થાય છે. અત્યારે આપણને મેળેલી શક્તિઓ કંઈ અકસ્માત પ્રાપ્ત થઈ નથી. આ ભવમાં મેળવેલું જ્ઞાન સ્વર્ગલોકમાં પચાવવામાં આવે છે, અને ખીજા ભવમાં તે ગુપ્ત શક્તિરૂપે પ્રકટ થાય છે. આવી રીતે જે આપણે મેળવ્યું, તેના કદાચ નાશ થતો નથી. એક જન્મમાં વાવેલાં વિચારનાં તથા કાર્યોનાં ખીજાં જીવંત રહે છે, કદાચ નાશ થતો નથી. એક જન્મમાં વાવેલાં વિચારનાં તથા કાર્યોનાં ખીજાં જીવંત રહે છે, અને જ્યારે જીવ ફરીથી જન્મ લે છે, ત્યારે તે જીવ શક્તિ રૂપે પ્રકટ થાય છે. આવી રીતે આ

લોકસાક્ષમની યોજનામાં અન્યાય જેવું કંઈ વર્તન નથી. આપણે જે કમાઈ કરી તે આપણને મળે છે, અને તેમાં જરા પણ અન્યાય નથી. કાર્પ કાણુનો નિયમ સર્વવ્યાપી, અચળ અને બધે પ્રસરેલો છે.

વિએસેલીકસ સોસાયટીએ આ કન્ઝર્વેશન અને પુનર્જન્મના બે મહાન સિદ્ધાંતો શીખવી પશ્ચિમની પ્રભુ ઉપર ધણો મોટો ઉપકાર કર્યો છે. રાદ્ફોલ્ડો દ્રાઇન, અને જેમ્સ એલન પૌરે પાશ્ચાત્ય લેખકો પણ આ સિદ્ધાંતને યથાર્થ સમજવા લાગ્યા છે. જેમ્સ એલન લખે છે કે; "ક્રિષ્ટ" પણ વસ્તુ અણુભાગી આવતી નથી. જ્યાં વસ્તુ હોય, ત્યાં તેની છાયા હોવીજ જોઈએ; દરેક મનુષ્યને શિર જે કંઈ આવી પડે છે, તે તેના કાર્યોનું પરિણામ છે. જે ધનવાન મનુષ્ય પૈસાના ઉપયોગ કર્યો, અથવા અન્યાય કે કષ્ટથી ધન મેળવ્યું હોય, તે આવતા જન્મમાં મરીબ અને શરમ ભરી સ્થિતિમાં જન્મે છે. જે મરીબ મનુષ્યે પોતાને મજામાં અદ્ય સાધનોનો ઉઠાવ પણ ભરી રીતે અને નિરત્યાર રીતે ઉપયોગ કર્યો, તે બીજા જન્મમાં આત્મિક અને માન ભરી સ્થિતિમાં જન્મે છે. પાતકી અને અન્યાયી મનુષ્યો દર અને અધિપ સંયોગોમાં જન્મે છે; અને જ્યાં દયાળુ હૃદયો અને પ્રેમાળ હાથ રક્ષણ કરી રહ્યા છે, તેવા સંયોગોમાં ન્યાયી અને દયાળુ મનુષ્યોનો જન્મ થાય છે. આ પ્રમાણે દરેક મહાત્મ્ય કે કુર્મણ્યો મનુષ્યને બદલી મળે છે, દરેક મનુષ્ય પોતાની અપરાધની સ્થિતિ માટે જવાબદાર છે.

Each man is his own absolute law giver decrees of his reward or punishment, dispenser of glory or gloom to himself.

દરેક મનુષ્ય પોતાના ભવિષ્યનો નિર્ધાર છે. પોતાને શિક્ષા આપનાર કે બદલો આપનાર પોતે છે, તેમજ પોતાને આનંદ કે વિશાદ ઉપજાવનાર પણ પોતેજ છે.

જો આપણે અહીં સુધી કન્ઝર્વેશન નિયમ ઉપર ટપોટી પણ સમજવા લાગ્યો તો પછી આ વિષયના અગાધ તરીકે મહત્ત્વ કરેલો પ્રશ્ન ચર્ચા કરીએ કે "શું કાળને શિર નિષ્કારણ દુઃખ આવી શકે?"

એક દૃષ્ટાંત વિચારીએ.

એક મનુષ્ય બહુ પવિત્ર હતો. છતાં તે દુઃખી હતો. તેના જન્મ મિત્રોએ તેનું કારણ શોધવા પ્રયત્ન કર્યો. તેઓએ ખાતું કે તે પવિત્ર જન્મતા પુરો જાનશે રીતે કંઈ પાપ કર્યું હશે, જેના પરિણામે તે અત્યારે દુઃખી થાય છે. જ્યુ પેલો માણસ તો પોતાની પાવત્રતાજ જાણતો હતો. તેના મિત્રે કંઈ પણ કારણ અણુપા સિવાય પ્રભુના ન્યાયીપણા પર વિશ્વાસ રાખી એમ જાણવતા હતા કે તે દોષક રીતે પાતકી છે. તે સર્વેએ મળી પ્રભુનું ખ્યાન કર્યું. એક આવાદીયા સુધી ધ્યાન કર્યું, અને જલાલ મળ્યો કે તે પાવત્ર મનુષ્ય દ્વારા પ્રભુ કામ કરી રહ્યો છે, પણ હું પવિત્ર છું, એવું તેને અભિમાન છે, અને તે તેના અભિમાનથી દુઃખ પામે છે. માટે દરેક કાર્યનું કારણ તો હેતુજ જોઈએ.

મનુષ્ય પોતે દિવ્ય જીવનનું એક જીવિતચત્ર નિરૂ છે. દરેક મનુષ્યમાં તેજ જીવન પ્રવાહ વહી રહ્યો છે. આ રીતે વિચારતાં આપણે બધા એક છીએ. એકબીજા પાસે શ્રી વિચારણ.

રચાયો. આપણે વ્યક્તિગતકર્મની વાત કરી, પણ મનુષ્ય જાતિના સમગ્ર જીવિતા પણ આપણે વિચાર કરવા જોઈએ. દરેકને વ્યક્તિગત કર્મ હોય છે, પણ તે ઉપરાંત મનુષ્ય જાતિએ અત્યાર સુધીના પોતાના વિકાસમાં જે કર્મ બાંધ્યું હોય, તેમાં પણ તેનો ભાગ છે. મનુષ્ય જાતિએ પોતાનું અત્યાર સુધીના પોતાના વિકાસમાં જે કર્મ બાંધ્યું હોય, તેમાં પણ તેનો ભાગ છે. મનુષ્ય જાતિએ પોતાનું સંપત્તિ દેવું, પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કર્યા પૂર્વે આવી દેવું જોઈએ. આ દૃષ્ટિથી વિચારતાં એકનું પાપ તે સર્વનું પાપ છે. મહાત્માઓ આખી મનુષ્ય જાતિના કર્મનો જોળે પોતાને શિર લે છે. જેણે પોતાનો વિકાસ પૂર્ણ કર્યો હોય, અને જેને અંગત દેવું કાંઈ પણ આંધવાનું ન હોય, તેમ ખીલ્લોનો જોળે પોતાને શિર લેઈ શકે. અહીં કાર્ય કારણનો નિયમ અટકી જાય છે. મહાત્માઓ સ્વેચ્છાએ આવો જોળે લાઇ શકે. તેમને કાંઈ કરજ પાડવું નથી. આવું દેવું પોતાને શિર લેવું કે નહિ તે તેમની ઇચ્છા પર આધાર રાખે છે. જ્યારે મનુષ્ય આ જોઈએનો અનુભવ કરે, પોતે સમગ્ર મનુષ્ય જાતિ સાથે એક છે, એવા તેને ખ્યાલ આવવા સાથે, ત્યારે આ એકપ દાગ તે ખીલ્લાનાં દુઃખને પોતામાં દુઃખ બનાવી શકે. તે ખીલ વાસ્તે અત્યંત સહાનુભૂતિ રાખે છે, અને આપણે સમગ્ર કે વર્ણવી પણ ન શકીએ તેવી રીતે ખીલનાં સુખ દુઃખનો પરચો તેના લકડમાં પડે છે. તે દયા અને હૃદયતાની ભૂતિ બને છે. તે પોતાની આસપાસ માનસિક આકૃતિઓના સમુદ્રમાં જીવે છે, અને ખીલનાં કાર્યો તથા વિચારોથી ઉત્પન્ન થતા ટર્જિની તેને અસર યાપ છે. ત્યાં તે પોતાનું કૂંપકું ખૂલી જાય છે, અને ખીલની નિર્બળતાને પોતાની નિર્બળતા ગણે છે, ખીલના દોષોને પોતાના દોષો તરીકે સ્વીકારે છે. જ્યાં સુધી આસપાસ અસંતિનું વાતાવરણ હોય, ત્યાં સુધી તેને ખરી શાંતિ ક્યાંથી મળે ? માટે તે અંશત વાતાવરણ પોતાની શાંતિના બળથી શાંત કરવા થયે છે. તે પોતાના વિકાસ માટે નહિ, પણ સર્વના વિકાસ માટે પ્રયત્ન કરે છે. તેણે પોતાનું કાર્ય સાધ્યું છે, એટલે તે પોતાની સક્તિ સર્વના હક્ત્યાણુ અર્થે વાપરે છે.

આવા મહાન પ્રશ્નને માથે જો કાંઈ પણ દુઃખ આવે તો આપણે કહી શકીએ કે તેને વાસ્તે તે સામ્ય ન હતા, છતાં તેમને શિર તે આપ્યું. પણ આવા કાંઈ અપવાદ સિવાય સામાન્ય રીતે તો આપણે સ્વીકારવું જોઈએ કે દરેકને માથે જે કાંઈ દુઃખ આવે છે, તેના ઉત્પાદક તે પોતે જ છે. તેના સુખ દુઃખમાં ખીલ તો ગિમિત માન છે.

કેટલાંય મનુષ્ય પોતાના સદૃશ્ય સાર દુઃખ લોચવતોજ નથી. કારણ કે જ્યાં સુધી મનમાં પણ મોટું જાતની અશુભ ભાવના હોય, ત્યાં સુધી તે સર્વથા નિર્ણય કહી શકાય નહિ. નિયમ ન્યાયી છે. કારણ કે તે પ્રભુની ઇચ્છાનું પ્રકટ સ્વરૂપ છે. માટે તે નિયમપર આપણે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ, અને અસારની આપણી રિયલિટિ આપણા જીવનકાળના કાર્યોને લીધે મળે તેવી હોય, પણ ભવિષ્ય આપણા હાથમાં છે. આપણા કાલના ઉપચારો, વાસ્તનાઓ અને કાર્યો અપણા ભવિષ્યના નિયામક છે. માટે વિચારો, વાસ્તનાઓ અને કાર્યોને સુધારો, એટલે કુદરત પોતાના અપૂર્વ ખબરના આપણા આગળ લાવીને ખપા કરશે, અને વિશ્વની સજળ સમૃદ્ધિઓ આપણને સ્વયમેવ આપીને મૂકશે.

સંકલ્પ બળ.

લેખક:—શ. પ્રભુરાજર, નરસિંરામ વ્યાસ.

મારા આત્મવશ્ય પ્રિય જાણ્યો! તમને ખબર છે ખરી કે તમારા સંકલ્પના બળથી આ વિશ્વમાં તમે ધારો તે કરી શકવા સમર્થ છો? ચાલ્ય તો તમે જનનમાં ઉઠી શકો અને ચલ્યા તો પુતાળમાં પ્રવેશી શકો. તમારે જેવા થવું હોય તેવા આ બળને ખિલવવાથી ચેઈ શકશો.

આજ સુધી તમે તમારે પોતાને જ દીન દુઃખી હેતુભાગી અને કયા પણ માલ વિનાના માન્યા છે. અને હું છુવ, હું અલ્પ શક્તિ, હું પામર-પ્રસાદિના ભિક્ષુ, બેઠો કદમી-કરોળીયો જેમ પોતાની બળમાં શોલેજ કરાણ છે તેમ તમારા સંકલ્પથી તમે જ હસાયા છો.

સંકલ્પ બળની તમને પ્રતીતિ ન હોવાથી તમે આજ સુધી 'દુઃખી' રહ્યા છો. હાથમાં રહેલા ચિંતામણિને તમે કાચનો કંઠો માન્યો છે. 'સુરતાની' મીઠે 'સી' બૂખના 'દુઃખ'ને સહન થયું છે. દરે જો 'તેનાથી' કંટાળ્યા હો તો આવો તમારા સંકલ્પના સામર્થ્યને તપ્તી તેના ઉપયોગ વડે કુખંતા સ્વામી થઈ શકો.

તમારો સંકલ્પ આજા ત્રિલુવનને ડોલાવી શકવા પણ સંકલિતમાન છે. તમને ઉત્સાહ આપવા ખાતર અથવા દુષ્ટિક આનંદ આપવા ખાતર આ વાત હું તમને કંઈ જણાવતો નથી પણ જો સત્ય છે તેમ કહું છું. પ્રજોડક વહુસ્વામી હું એક છું તે બહુ થયે શાઉં જો પ્રકારના એકજ સંકલ્પ વડે પરમાત્માએ આ સૃષ્ટિને રચી છે. અહા? સંકલ્પતું કેટલું બધું અપરિમિત બળ? પોતાને કુદ અને અલ્પ શક્તિ માનનાર હે જુઓના માનવી! જરા પાંજુ વળીને જો! એ બળ તારું પોતાતું જ છે. સર્વનો કિસ્મતી રશિમ સર્વથી ભિન્ન નથી. અને સમુદ્રમાં આવતી મોજાં રૂપ જળની હલારી સમુદ્રથી ભિન્ન નથી તેમ તું પોતે એ સર્વશક્ત પરમાત્માથી ભિન્ન નથી. તારે કળા સામર્થ્યને માટે વલણાં મારવાની શા હોય? છોડીદે, છોડીદે, પીર, એ સપળા તારી પ્રવૃત્તિઓને? અને યહ જ આત્મસ્વરૂપમાં તન્મય. બીખારી મરી શીખંત યા. રંક મરી રૂમ યા.

દુઃખ છે દુઃખ છે એવું સંસારમાં ફરિને કાઢ કાઢ વખત મધુર અને કાઢ વખત ઉચ્ચ સ્વરે ગાન ગાતા હે. મનુષ્ય! તારું એ ગાન બાલુ બંધ કર થોડો સમય પણ 'બસો' થઈને બંધ કર અને કરી શે આત્મસરિતામાં સ્નાન. પ્રાપ્ત કરી શે, પ્રજ્ઞાન કરી શે તારી સ્ને રજાને, અને પ્રેરાય તારા સર્વાંગમાં આત્માની નવ્યોત્તરતા?!

પોતાની મીલકત પોતે વાપરવામાં હુનિયાની કાઠપણું સતા તેને અટકાવી શકતી નથી. ને પોતાનાં સ્વહંતુ છે તેને માટે હક સાબીત કરવાનો હોયજ નહિ. એના તો કબળ ભોગવ-પ્રાપ્તીજ જરૂર. આ સિદ્ધાંત સુલ્લો હોવા છતાં તારા સામર્થ્યના ઉપયોગ કરવામાં હું શા માટે પાછો પડે છે?

જગતમાં તમારો સંકલ્પ સુખને આકર્ષિત હાવે છે. ત્યારે એજ સંકલ્પ તમારા પ્રતિ દુઃખને પણ આકર્ષે છે. જેવું વાવેતર તેવું ધાન્ય હોય છે. તેમ જોયો સંકલ્પ તેવું ફળ તમને પ્રાપ્ત થાય છે. સંકલ્પ બળના સામર્થ્યને તમે જ્યાં સુધી અનુભવ્યું નથી ત્યાં સુધી આ વાતની તમને કદાચ નવાઈ લાગશે. પરંતુ પૂર્વે થયેલા બનાવોના દ્રષ્ટાંતો વિચારવાથી આ વાતની તમને ખાતરી થશે.

પરીક્ષિત રાજાને જ્યારે સર્પદંડ થયો ત્યારે તેના પુત્રે એક યજ્ઞ કરાવી માથે લઈ તેમાં સર્પોને હોમવા માંડ્યા. ધણી સર્પો આ પ્રમાણે યજ્ઞના અગ્નિના જોગ થયા પછી જનમેજયે પૂછ્યું કે મારા પિતાને ડંસનાર સર્પ પણ હોમઈ ગયો કે નહિ? કપિઓએ કહ્યું કે તમારા પિતાને શાપને લઈ સર્પ ડંસ થયો છે. અને એ ડંસનાર તક્ષક નામ તો હોતો જાયો ગયો છે. રાજાએ હક પકડી કે તેને પણ બોલાવો. એટલે કપિઓએ તક્ષક નામનું આવાહન કર્યું અર્થાત્ પોતાના સંકલ્પના બળ વડે તેને બોલાવ્યો. તક્ષક નામ પોતાના બચાવ અર્થે હિંદાસનને વીંટા-હને રહયો હતો પણ કાપિના સંકલ્પના બળથી તે હિંદાસન રહિત નીચે પડવા માંડ્યો. આ પખતે હોદ્દે શાળ જનમેજયપુત્ર સાંભળે કર્યું. અને શાનિક કપિના શિષ્યના શાપને લઈનેજ તમારા પિતાને તક્ષકે આવી રસ્યા છે, તેમાં તેનો અવશરૂપ નથી વિશે કહી માથે સાંત કપે. અને નામ થયે અધુરો રહયો. આ કયા પ્રસંગ મહાભારતમાં છે પણ તે ઉપરથી સાબીત કરવાનું એટલુંજ છે કે કાપિના સંકલ્પ માત્રથી તક્ષક નામને હિંદાસન સહિત, સ્વર્ગમાંથી શૂંભક પ્રતિ આકર્ષાવું પાડ્યું હતું.

પાંચ વર્ષના નાના બાળક હોયે પણ હું તપ કરીશ અને મને પરમાત્મા મળશેજ એ પ્રકારના સંકલ્પો કરી ઘરમાંથી ચાલી નીકળી જંગલમાં જઈ તપ આરંભ્યું અને ૭ માસ જોઈથી સુદતમાજ પરમાત્માને મેળવ્યા.

સતી અનસુયાની સંકલ્પરી નર્મદા સતીએ જ્યારે પોતાના અંધ પતિને માંડવ્ય કપિને સાંપ થયો કે રહેલો વખત તારું શું કરી ત્યારે પ્રથમ તો એ કપિને બહુ બહુ વિનંદ્યા પણ જ્યારે કાંઈ એકના એ ન થયા ત્યારે ભગવાન સર્વ નારાયણ પ્રતિ સંકલ્પ કર્યો કે હે ભગવાન! તમારા ઉદયથી મારા પતિનું મૃત્યુ થાય એમ છે, માટે તમે ઉગ્રરો નહિ. સતીના શુદ્ધ હૃદયનો સંકલ્પને કોણ મિથ્યા કરી શકે? જગતમાં અપકાર દેશાયો. અને કંઈ કંઈ અનર્થો થયા માંડ્યા. આખરે દેવી અનસુયાએ આવી માર્ગ દેશાણો. નર્મદાએ સર્વ ઉદય થતા પરવાનગી આપી. અનસુયાએ પોતાના સંકલ્પથી તેના પતિને પુનઃ જીવન આપ્યું.

આદર્શ રમણી

અથવા

જીવનનો મહામંત્ર, હૈ—

લેખક:—સરચેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા,

અનુસંધાન વર્તમાન વર્ષના ૫૫૬ ૩૭૯ થી

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સાધુ કે ઠાકુ !

“ મન મેલા તન બેલા, બગલા કપડી અંગ
તાંતે તો કંઠવા બલા, તનના એક દિરંગ. ”

શ્રી કળીર.

શ્રીમ્મ રૂપનો સમય હતો. તાપ સખત પાતો હતો. મધ્યાહન સમય દાગ સમાન બાસતો હતો. પર્વતના પર્વતો સૂર્ય ભગવાનની પ્રભર હાથતાથી આગ સમાન બન્યા હતા. નાની નદીઓ અને ઝરાઓનાં બળમાંથી મરુદીના ઘેરો વરાળો નીકળતી દુષ્પ્રમાન થતી હતી. પૃષ્ઠીઓ પથ્થોની ધનધોર ધરાઓમાં ક્ષીણતાના આગ્રવે બેસી મધ્યાહન સમય વ્યતીત કરતાં હતાં. વાયુ પગેરે હસક પ્રાણીઓ અસહ્ય મરુદીથી હાંફતાં મોઢાં ક્ષીણ રથાને સંતાપ બેઠાં હતાં. આપુ પર્વતના અતેક નાના-મોટા રસ્તાઓ ચલચકાર બજાતા હતા. સર્વજન જાણે આગ-વરસતી હોય એમ બાસ થઈ રહ્યો હતો. કર્તવ્ય ભલેન થયેલાં મનુષ્યોથી અસ્પૃશ્યતાયજ્ઞ કૃપિત થઈ સખત તપે તપી તેમની બળ્લ જવાળાઓથી જગતને તપ્ત કરી અકળાવી રહ્યા હતા. આવા વિકટ સમયે આધુરાજની એક સાંકડી લંડી ખીણમાં ચમને એક સમવાંધારી ઘેડેસ્વાર તેનો માર્ગ કાપી રહ્યો હતો. જે સમયે મોઢ પજુ મનુષ્ય પૃષ્ઠી બહાર નીકળી શકે તે સમયે આ સાધુ સ્વામીનું ગમન આશ્વર્ષ ઉપગતે તેવું હતું. વળે તે મોઢા હવર બોલેલા હોવાથી કંઈક વિચિત્ર જણાતો હતો. સાધુનું શરીર અલગસ્ત હતું. આંખો ઢર અને ખૂલી જણાતી હતી. શરીરનો રંગ સ્વામી હતો. માથાપર મોટી જટા અને શરીરે ચોળેલી બસ્ત્રથી આ સાધુ કંઈક અવનવોજ બાસતો હતો; નજળા-પોચા હાથનો વટે માર્ગ આ વિચિત્ર વેળી સાધુને કદાચ જુઓ તો દરજ્જા બાધીજ પહી મરે એવો એનો દેખાવ હતો. ખરો મધ્યાહનકાળ હતો; તરફો અસહ્ય હતો તદપિ આ સાધુને કંઈપણ અસર થતી ન હોય-એમ તેના શાન્તિમય ગમનથી અનુમાન થતું હતું. રસ્તો વાંકો ચૂકો અને ખાડા ટેકરાવાળો હોવાથી ઘેડો ધીમે-ધીમે આસતો હતો.

મધ્યાનહનાં સંધ્યાનંદ તાપમાં ઠાળો જૂત સમાન-બાસતો આ બગચાંબારી આસપાસ નજર પડી તેની સાંખી દાદીપર વારંવાર હાથ ફેરવતો અમર-ગમન કરી રહ્યો હતો. આ સમયે બે. ઠાણે જોનારા હોય તો તરતજ માની લે કે આ પ્રાણસાધુ નથી પણ ભગવાં વસ્ત્રમાં ધૂપાએત્રો, મોઢકે શેઠી-શયતીનજ છે. આ અધારેદિ - સાધુએ લગભગ એક કલાક ચાંચ્યા હયું. ખીણનો અંત આવ્યો. હવે તેને પર્વતપર ચડવાનું હતું. ઉંચે જતાં જતાં માર્ગ સીધો અને સાંકડો હતો. સાધુએ યોદ્ધાકરાર ધોડાને બોલો-રાખી ત્યાંકે ખાવા દીધો અને પછી ધીમે ધીમે પર્વત-રોહણ કરવા માંડ્યું. પર્વતનું આયુ મહાજી લગભગ દેઠ બે ગાંઠ હતું. ઘોડો દલાવર અને ભતવાન હોવાથી ધીમે ધીમે પણ અસામાન્ય ધમ દેકરીને ઉપર ચડતો હતો. સાધુ રાગે પણ આંડું અવધુ નેચા વિના દૃષ્ટિ સીધી-રાખી ધોડાની-લગામ ખેંચી પકડી હતી. જે રસ્તે અથ આગળ પ્રવાહુ-કરી રહ્યો હતો, તે રસ્તો ફક્ત બે હાથજ પહેળો હતો. તે પછી એક બાજુએ લંડી અધારમંધી ખીણ અને બીજી બાજુએ - હંચા કુંગરો - આવેલા હતા. માર્ગ વિષ્ટ અને બપોર-હતો જીવનું જોખમ પણ પળે પળે હતું. અચની અંતિમાં ને ચૂક થઈ તો ડોડી ખીણમાં પડી, પ્રાણ ગમેજ સમજવો. આનું જાણી સાધુજી આસ્તેથી-ધોડાને મલાવતો હતો. સખત તાપ અને વિષ્ટ-રતાથી ઘોડો અને સ્વાર-પરોવાથી તસ્લોગ બન્યા. દલાવર અથ પણ તાપ અને ઘાંઘી હારતો હારતો માર્ગ કાપવા લાગ્યો. ધોડાને મુખે શીય વળ્યું. સાધુની આ યુસ્તારી સંખત હતી. આ વસ્તો-કંવારે પૂરો થાય એવું-સાધુ મેનમાં ચિંતવન કરતો હતો. ઉપર રોજ પર્વતો સાધુ અને અથ છેક ઉપર આવી પહોંચ્યા. એ બમાનકે રસ્તો પૂર્ણ કરતાં ઘેંઘો વખત થીત્યો. પ્રભાકર પ્રજાએ પર્વતના ઉડાણ બાગમાં પ્રવેશ કરવા માંડ્યો. તાપથી અકળાવેલાં મનુષ્ય, મોશી પ્રત્યેની દયાથી બાનુંદે, શીતળતા ધારણ કરી, છતાં જપનગા દજ દંઠક ઉધ્ધુતા કાપમ હતી. પખીઓ શીતળ વિદ્યામ રયાન ત્યાગી બહાર નીકળી તેમના વિવિધ અવાજોથી પર્વત પ્રદેશને ગળવી રહ્યાં હતાં. સાધુ ઘોડા પ્રયત્ન નીચે ઉતર્યો. ઘોડો ચાડીને હોથ બની ગયો હતો. મિસાસ અથમક પશુને મુખે શિલ્પના રિસોટા વળ્યા હતા. ત્યાં નજીકમાં ધાસ ઉમેહો હતું. પણ અમને એટલો બધો તો શ્વાસ ચડ્યો હતો કે પેટમાં બુખ લાગ્યા છતાં તે ધારણ એક તરફ પણ ખમ્મ રહ્યો કે કમ-તેના શંકા હતી. સાધુએ તેના શરીરપરનો પરીનો કુછી ધોડાના શરીર પર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. યોદ્ધાકવાર હાથ ફેરવતાં અન્ધેયારો ચરવા માંડ્યો. સાધુએ ત્યાં પડેલી એક સિલાપર રયાન લીધું. પર્વત પ્રદેશમાં આ કુંગર સીધી વંચારે હોયો હતો. ગમન મુમિત સિખરે-સિલાસનપર બેઠેલો ખાલો આકાશમાધો હિતરી આવેલો રાક્ષસ અથવા તો જૂત સમાન બપોર બાસતો, તે આ વખતે કંઈક હંડા વિચારમાં નિમગ્ન થયો હોય એમ તેના વર્તન પર થતા ફેરફારથી અનુમાન થઈ હતું. સાંજની પૂર્ણાવૃત્તિ ચતા પર્વતપ્રદેશનો દેખાવ રમ્ય બન્યો. શીતળ જપન સુસવાટા બધે-વાવા લાગ્યો. પખીઓ રાત પડવાની ખીંકે ઝડપથી પોતપોતાના રયાન પ્રતિ ગમન કરી રહ્યાં હતાં. આ પર્વત હિખર એટલું તો ઉંચું નીચું હતું કે ત્યાંથી દૂર નગરે કરતાં થી અંબાભવાનીનું દેવળ, ગમ્મરનો કુંગર અને ખીખે કેટલાક મામ નગરે પર્વતો નગરે કરતાં થી અંબાભવાનીનું દેવળ, ગમ્મરનો કુંગર અને ખીખે કેટલાક મામ નગરે પર્વતો નાનાં જણવા લાગ્યાં. હવે દોડા દોડી કરી રહેલાં વાંદગાંઓ શરીરને ઘસાધને જતાં હતાં, નાનાં જણવા લાગ્યાં. હવે દોડા દોડી કરી રહેલાં વાંદગાંઓ શરીરને ઘસાધને જતાં હતાં, નાનાં જણવા લાગ્યાં. હવે દોડા દોડી કરી રહેલાં વાંદગાંઓ શરીરને ઘસાધને જતાં હતાં, નાનાં જણવા લાગ્યાં.

પૂર્ણાહુતિ થતાં તેણે ઉભા થઇ ઘેડાની લગામ પકડી પર્વતની બીજી બાજુએ આવેલી એક ખીણમાં ઉતરવા માંડ્યું. આ રસ્તા કંઈક લીંક હતો. પણ સીધું ઢોળાણ હોવાથી ઘેડાપર બેસી સકાય એમ નહોતું. પૃથ્વી સંભાળથી પગ ટેકવતો સાધુરામ રાત્રિ પડતાં તો તેના નિર્ણયિત રથાને આવી અટક્યો, તે ને રથને આવાને અટક્યો; તે એક લાંબી-પોળા ખીણ હતી. અહિં ઝાંડ-પાનથી ભરપૂર એક સપાટ મેદાન આવેલું હતું. આ મેદાનમાં એક જંગલી ઝાડની નીચે એક ઝુપડી બાંધેલી હતી. આશ્ચર્ય જેવું તો એ હતું કે ઝુપડીની અંદર કે બહાર આ વખતે કોઈપણ માણસ નજરે પડતું નહોતું. ઝુપડીની આસપાસના દેખાવ રમ્ય હતો. જંગલી વૃક્ષો ઉપરાંત અનેક જાતનાં રંગબેરંગી પુષ્પોનાં વૃક્ષો ખીલી રહ્યાં હતાં. નમ્રજન નીરતો ઝરો સપોંકારે વહન કરી રહ્યો હતો. દેખાવ આનંદ જનક હતો; પણ તે નિકાળવાને સાધુ સિવાય અન્ય કોઈ નહોતું. સાધુએ ઝુપડીનું દાર ઉઘાટ્યું. ઝુપડીમાં એક ચોદડી અને પાણી ભરવાના માટલા સિવાય બીજું કંઈ નહોતું. સાધુ તરતજ ઝુપડીમાંથી બહાર નીકળી આસપાસ નજર કરવા લાગ્યો. રાત્રિ પડી ચૂકી હતી. નક્કો હિરાની માફક ઝગમગી રહ્યાં હતાં. તેમનો ઝંખો પ્રકાશ અંધારમાં કંઈક ઉજાસ આપી રહ્યો હતો. સાધુએ થોડી ફાળ કંઈક વિચાર કરી ઝોળામાંથી એક ઝોળાકાર શનસ કાઢી સળગાવ્યું. શનસના કાચ લાસ રંગના હોવાથી દીપક પણ લાલ રંગનો જણાવા લાગ્યો. ઝુપડીની નજીકમાં એક ઉંચો વાંસ દોરેલો હતો. તે વાંસની ઉપર એક મરગડી આવેલી હતી. તે મરગડી પર આવેલી દોરીના છેડા બન્ને બાજુએ લટકતા હતા. સાધુએ દોરીના એક છેડા સાથે શનસ બાંધ્યું. બાદ બીજો છેડો એ ચતાં શનસ ઉંચે ચઢી વાંસની ટોચે જઈ અટક્યું. સાધુએ દોરીના છેડાને વાંસ સાથે બાંધ્યો. શનસનું અજબાજુ પહોડી પ્રદેશમાં ફર સૂંધી જણાવા લાગ્યું, આ પછી સાધુએ શરીરપરથી ભગવાં વસ્ત્ર ઉતાર્યાં. ઉપરનાં વસ્ત્ર અલગ થતાંજ સવળું રહસ્ય જણાયું. આ સાધુ ખરેખરો સાધુ નહોતો પણ કોઈ બેદી માણસ હતો. ભગવાં કપડાંની અંદર તેણે બીજાં સફેદ વસ્ત્રો શરીર પર પહેરેલાં હતાં. કમ્બરમાં જમીયો, છૂરો અને પિરતોલ જેવાં પ્રાચીનક શસ્ત્ર-અસ્ત્ર છૂપાવેલાં હતાં. આના દેખાવથી એકસ થતું હતું કે આ માણસ સાધુ નહિ પણ કોઈક ઠાંકુ હોયો જોઈએ. વાસ્તવમાં એમનું હતું. આ શક્તાન એક ભવંકર હુંદરો હતો. તેનું નામ આખા પ્રદેશમાં જાણીતું હતું. તેની ટોળામાં ધણાં માણસો હતાં. ચોરી-હુંદકાટ અને ગામ બાંધવા-હુંદકાં એ તેમનો મુખ્ય ધંધો હતો. ક્યારેક આ હુસ્તન ધણે ભવાનક હતો. તેણે અનેક નિર્દોષ મુસાદરોને-જનાજીઓ અને ગામડામાં રહેતાં માણસોનાં ખૂન કરી પિસાય પદ ધારણ કર્યું હતું. આ ભવાનક ખૂતી હુંદરો કેટલાક મહિનાથી અદસ્ય થયો હતો; તે આજે એકાએક પાછો આવ્યો હતો. તેની ટોળીનાં માણસો એકજ રથને નહિ રહેતા પહોડી પ્રદેશમાં છૂટાં છવાયાં રહેતાં હતાં. એ લોકોને એકજ કરવાને માટે લાલ રંગનું કાનસ ઉંચા વાંસપર ચઢાવવામાં આવતું. જ્યારે લાલ શનસ દેખાય ત્યારે એ લોકો બધાં હોય ત્યાંથી વગર વિલંબે ઝુપડી આગળના ચોમાનમાં આવી એકજ થતાં. આજે લાલ કાનસ સળગતું બેઠું હુંદરાઓ એક પછી એક ઝુપડી આગળ આવવા લાગ્યા મખરાત્રિ થતાં સ્ત્રીમાં તો લગભગ જસો માણસોથી ચોમાન ભરાઈ ગયું. સપળાએ હુંદરો ગેરરી સરદાર બહાદુરો નમન કર્યું. રાત્રિ રંગનો ખૂતી દેખાવનો બીમકાય સરદાર હાથમાં બાત્રો પકડીને ટોળાની વચ્ચે હોતો હતો. એવામાં તેના જોવા દેખાવનો એક દલાવર માણસ લાંચમાં

હાનસ પકડી ત્યાં આવ્યો, અને નીચા નખી તેણે તેના સરદારને નમન કર્યું. આ આવનાર હાંદારનો નામક હતો. મોટા સરદારની જેર હાજરીમાં તે સરદારનું દરેક કાર્ય બજાવતો. તેને નેતાનજ બાલો પકડી ઉભેલા સરદારે પૂછ્યું:

“કાં કૃપાણુ ? શું સમાચાર છે ?”

“સમાચાર ઠંડા છે, આપણા ત્રાસથી રસ્તાઓ ઉઘાડાં બની ગયા છે. મુસાશર કે બાજાણુ કોઈ પણ આ ક્ષેત્રમાં આવવાની હિમત કરી શકતું નથી. વળી અધુરામાં પૂર્વે આપણાં માથુસોમાંથી પણ કેટલાંક ઓછાં થઇ ગયાં છે.”

“શું મરી ગયાં ?” સરદારે બાંધાં ચલાવી પૂછ્યું.

“ના; પણ કંઈક જાદુનું બન્યું છે.” કૃપાણુ કંઈક હસીને કહ્યું.

“શું ?”

“અહિંથી પાંચેક ગાઉપર એક નાનું ગામડું આવેલું છે, ત્યાં બીજા લોકો વસે છે. એ બીજા લોકો પહેલાં આપણા જેવાજ ધંધા કરતા હતા પણ ત્યારથી ત્યાં બે છોકરાં આવીને રહ્યાં છે ત્યારથી તેઓ ઘણા મુશ્કેલી મળ્યા છે અને બગવાનના બહત બન્યા છે.”

“તે હું જાણું છું. હું પેલાં સુરજાણા અને કુમુદના વિષેજ કહે છે ને ?”

“હાહ; તેઓના બોધ વચનથી આપણામાંનાં કેટલાંકે માથુસો આપણા આપદાનો ધંધો ત્યાગી બગતડા બની ગયા છે અને પ્હાડી ગામડાઓમાં લોકોને ઉપદેશ કરવા ફરે છે.”

સરદારે હાંત કથકચાવી પૂછ્યું; “હાલમાં તો કંઈ સિકાર મળ્યો નહિ હોય ?”

“નાહ, આપના મળ્યા પછી ફક્ત એકજ ગામડામાં અમે હુંદે કરી હતી; ‘પણ મામ લોકો હથીઆરબધ થઇ અમારી પાછળ પડવાથી અમારે નિરાશ થઇ ભાગી આવવું પડ્યું.’”

“જેવા નામદ અને બાયલા કે ગામડીયાઓથી કરી ભાગી આવ્યા ? સરદારે તેની લીજુની શરો નેવી આંખો પીંછા કરતા કહ્યું. કૃપાણુસિંહે માથું નમાવી કંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. શાન્તિ પચરાઈ રહી સરદારે એક માણસને કંઈક સમજાવ્યું કે ‘જેથી’ તે માણસે ઉભો થયો અને એક મોટો પત્થર ત્યાં મળાડવી લાવ્યો. સરદારે તે પત્થરપર રથાન લેતાં પૂછ્યું:

“કૃપાણુ ! આપણો ધન જાંડાર તો સલામત છે ને ?”

“હા, જરાજાર.”

“કહો હવે શું ધાર્યું છે ?”

“આપણા બહાદુરો કાંઈ રજવાડા તરફ જનાર છે.”

“હા, જાઓ અને મને તેમ કરી ધનનો હમલો મેળવી લાવો. આપણે હવે ધનનંદ ધણીજ જરૂર પડશે. આપણે યોદ્ધા વખતમાં મોટા મહારાજા બનનાર છીએ.”

“શું આપણે રાજા થઈશું ?” કૃપાણુ આશ્ચર્ય પામતા પૂછ્યું.

“હા, હું મોટો રાજા બનીશ અને તમને સપજાને નાનાં-નાના રાજા જેવા ભાગીદારે બનાવીશ. પણ આમ થતાં પહેલાં તમારે ધન એકઠું કરવા ઉપરાંત કેટલાક જીવ સંતોસરના દારૂ કરવાં પડશે.”

“અમે સઘણું કરવાને તૈયાર છીએ.” સંઘના સુદરાઓ સાથે જ ઘેલી હાથ અને તેમના બેસવાના અવાજથી શાન્ત પહાડી પ્રદેશમાં મેટા પાણી પડી રહ્યો.

“સાહજાદા છે મારા દોસ્તો. સાંજેના હું હવે તમને તમામ વાર્તા સંબંધિત, મને તમારી પાસેથી ગમે મહિનાઓ વીત્યા છે. હું આટલા વખતમાં શાન્ત બેસી રહ્યો નથી. હું કોઈ માલ-દારની, શોધમાં રખડતો હતો. તેવામાં જ મને એક માણસ મળ્યો. કે જે માણસ પ્રથમ શાન્ત હતો; પણ હાલ સ્ત્રીપ્રાદી બન્યો છે. તે માણસને આપણે મદદ કરી પાછો શાન્ત બેનાવવાનો છે.”

“તે માણસ કોણ છે?”

“દક્ષિણનો છે. તેની પાસે ધન-માણસો પુષ્કળ છે.”

“તે શું કોઈની સાથે લગાઈ કરવા માટે છે?” કૃપાણે પૂછ્યું.

“હા, આ દેશમાં વેપાર કરી રળા ખાવા આવેલા અને અત્યારે આપણા દેશના માલીક થઈ પડેલા; પાદેશી ફિરંગીઓની સાથે લગાઈ કરી તેમને આ દેશમાંથી હાંધી કાઢવા. તે માણસ છાંટે છે.”

“શું ફિરંગીઓને? અને એવો દેવ લોકો છે.” કૃપાણે અંમળાને કહ્યું.

“કૃપાણ! તારી મોટી જૂલ-યાજ છે. હું પણ તારી મોંઘક પ્રથમ એ લોકોને ધોળા-ધોળા જોઈ દેવજ માનતો હતો. પણ આ મુસાફરીથી મારો મન બદલાયો છે. તે લોકો જેવા ઉપરથી ધોળા છે તેવા હાલથી નથી. તેમનાં હાથ કાળાં છે. તેઓ પ્રથમ આપણા દેશમાં વેપાર કરવાને આવ્યા હતા; પણ પછી ધીમે ધીમે દગલગાઇ કરી, કોઇને લગાવી, કોઇને સમજાવી લગભગ આપણા દેશના ધણી રણી ચાઇ પડ્યા છે. મને મળેલા માણસનું રાજ્ય દીલ્હીના ખાદશાહનું રાજ્ય-પંચમ દેશ વગેરે ધણી મુલક તે લોકોએ હજમ કર્યા છે. હવે તે લોકોનો ધરણો આપણા દેશનું ધન તેમના દેશમાં લઈ જવાનો છે. આપણા દેશને વંદલાવી ખીસતી બનાવવાનો છે. અને આપણા કેટલાક જાત બાઇઓને પણ વંદલાવ્યા છે. આપણા દેસીમાંથી કે જે તે લોકોના ધરકરમાં નોકરી કરે છે તે લોકોને જુદામાં મૂકવાની રીતોઓ પર ગાય અને હુકરની ચરબી લગાડી વંદલાવવાનું તે કયાનું એ સાર કરી દીધું છે. આથી આખી પંચતનોની પહાડનો તે લોકોનું સાધનાશ વાળવાને આશર બની રહી છે. વળી વધુ સાંભળ. તે એ કે તે લોકોએ પ્રપંચ જાળ પૂરેપૂરી પાથરવા માંડી છે. તે લોકો પેલા અગ્નિ રથ અને સોળકના તારથી આપણા દેશને પાપમાલ કરવાનો ધરણો રાખે છે. તેમણે તેમની બાપા બજાવી દેશનાં બાળકોને ખીસતી બનાવવાનો પ્રયત્ન પણ પૂરેપૂરો આરંભી દીધો છે. કૃપાણ! આપણે ગમે તેવા છીએ; પણ આપણે આપણા દેશનો વિચાર પહેલો કરવાનો છે.”

સરદારની સંઘળી વાત ધરણું કરી કૃપાણે માથું ખંજરાળતાં બોલ્યો; “પણ આપણે કોઈ સહાય થી રીતે? ફિરંગીઓની પાસે લશ્કર દાખોળા થયો છે. આપણા દેશના ધણી રાજાઓ તો તેમના બાઇમાંથી છે. સરદારે વિરહાર જઈ દાખ કરી કહ્યું;” હું નહોતો જાણતો કે મારી મેરદાનતીમાં હું આવો હેઠળ નજલો જતી નજલ? કૃપાણ! તારી નિરાશાને તથા દે. આપણે જે માણસને મદદ કરવાની છે, તે માણસ કોઈ જેવો તેવા નથી. તેના પડમાં દીલ્હીના ખાદશાહ

અયોધ્યાનો નવાગ; ઝંસીનાં મહાસાથી ઉપરાંત કેટલાક ગોરાઓ પણ તેનાં મદદગાર છે. આથી મને ખાતરી થાય છે કે તો તોતામાં ફિરંગીઓનું સલામતી વળી જશે.”

“તે માણસનું નામ તો જણાવો?” કૃપાણે પૂછ્યું.

સરદારે થોડી ક્ષણ વિચારવડા રહી કહ્યું. “નાના સાહેબ.”

“તે શું પહેલાં રાજા હતો?”

“હા, પણ ફિરંગીઓએ તે બિચારાનું રાજ્ય દબાવી લઇ લીધું છે.”

“આપણે તેને મદદ કરીએ તેમાં આપણને શું લાભ?”

“તે બિચારવાનું કામ માફ છે. આપણને બિવિખમાં આવા ધંધા ન કરવા પડે અને આપણે તથા આપણા વંશ વારસો મુજબ—અંદર તથા ત્યાં સુધી ખતના ડગલામાં આજોડ્યા કરે તેવા કરાર મેં તેની સાથે કર્યો છે.

કૃપાણના મુખપર આનંદ છવાયો. તેણે પૂછ્યું: “જોતો ત્યારે આપણે ક્યારે જવાનું છે?”

“હજી વાર છે, આપણા પડતા ધણા માણસો જૂદા-જૂદા વેશથી ફિરંગીઓના લશ્કરમાં ફરી આપણે હરિય તેમને સમજાવે છે. સુખના સંભવ થતા એકજ દિવસે આખા દેશમાં આગ સળગશે અને તેમાં ફિરંગીઓ બળીને ખાખ થઇ જશે. સમજાવો?”

“ત્યારે હાલ આપણે શું કરવાનું છે?”

“આપણે આપણા ધંધા ચાર રાખી આપણી રાજાઓમાં માણસોની ભરતી કરવી.”

“ધારો કે આપણા ધંધામાં કંઈ ન આવ્યા તો ભરતીનાં માણસોનું પાંચેક રી રીને કરવું? આપણો ભંડાર ક્યાં સુધી માથે?”

“તે બધી વ્યવસ્થા મેં કરી છે. આપણને દર મહિને એક હજાર રૂપિયા મળશે તેટલા ઉપરાંત જો વધુ ખર્ચ થાય તો આપણે પૂરું કરવું.”

“નાના સાહેબ હાલ ક્યાં છે?”

“દાનપુરના જંગલોમાં.”

“શું તમે દાનપુર સુધી જઈ આવ્યા?”

“અંદર દાનપુર ઉપરાંત દિલ્લી અને અયોધ્યા જઈ ત્યાંના બાદશાહોની સુલાકાતું કરી આવ્યો.”

“તમારી સાથે કેટલું આવ્યું હતું?”

“નાના સાહેબને સેનાપતિ તાત્કાલિકી ઘણાજ જાણવાન માણસ છે.”

“દિલ્લીના બાદશાહ કેવા છે?”

“અંધારે તો તે બિચારાની ધણીજ અવસ્થા છે. તેને અને અયોધ્યાના બાદશાહને ફિરંગીઓની દયા ઉપર જ ચુકરાવ નિભાવવું પડે છે.”

“હરામખોર ફિરંગીઓ આવ્યા ત્યારે આવા કસરવાળી ન હોતા પણ હવે સમજાવું કે તેમનો વિનમ્રાનજ હોયો છે.”

“એમજ.”

“લદાઇના દિવસની આપણને કી રીતે ખબર પડશે?”

“દર અઠવાડીએ ત્યાંથી માણસ આવશે.”

“કદાચ તમે ન હો અને તે વરથી માણસ આવે તો અમારે તેને કી રીતે ઓળખવો?”

“હા, આ સવાલ તો હીક ક્યોં જો સંભળ, તે માણસો જૂદા-જૂદા વેશથી આવશે. તેમણે મને તેમની નીચાનીઓ જણાવી છે. તેઓને પૂછતાં તે તેમનું નામ અપૂરુ અથવા

મેકેયર જણાવે તો તરત સમજી જાયું કે તે માણસ આપણોજ છે.”

“તે અખડુલ-મેકેયર કોણ છે?”

“બન્ને નાના સાહેબના મદદગાર છે.”

આ પછી સરદારે ટોળાના માણસોને સમજાવ્યાં આપી જવાનું સૂચનું. સમગ્રા મોડી રાતે ચોતપોતાના રથાન પ્રતિ ચાલ્યા ગયા. હું પડી ઓળખ સરદાર અને કૃપાણુ સિવાય અન્ય કોઈ રહ્યું નહિ. નિસ્તબ્ધતા વ્યાપી રહી. સરદારે અને કૃપાણુ ધણીવાર સુધી ખાનગી વાતો કર્યાં કરી. એવામાં કોઈ માણસ ઉતાવળથી ચાલ્યો આવ્યો જણાયો. સરદાર અને કૃપાણુ વાતો કરતાં બંધ થઈ તેની તરફ ચંકાઈીલ વધે બોધ રહ્યા. તે માણસે ઘોડેકે દૂર આંખોને ધીમાબનાવેલો અવાજ કર્યો. આ છૂપી સંગો હતી, તરત કૃપાણુ પણ તેવોજ અવાજ કર્યો, તરત તે માણસ દોડી આવ્યો અને સરદારને જોતાંજ નમી પડી બોલ્યો; “એક માલદાર શીકાર સપડ્યો છે.”

“કોણ છે?” સરદારે આનંદના આવેશથી ઉભા થતાં પૂછ્યું.

“નવીન પ્રભો જમીનદાર છે. અખાભવાનીની જગાએથી પાછો ફરતાં તે જૂલો પડ્યો છે. તેના શરીરપર દાગોના પડ્યા છે. પણ તેની સાથે ફિરંગી સાહેબ છે.”

“તે વળી કોણ જૂલો છે?”

“તે પણ તેની સાથે અખાભવાની મળે હતો. તે સરકારી માણસ છે અને જાગીર-દારનો મિત્ર છે.”

“તેમનો મેળાપ તમને ક્યાંથી થયો?” કૃપાણુ પૂછ્યું.

“અમે કોઈ માલદાર શિકારની શોધમાં રખડતા-રખડતા અખાભવાની શરીર જઈ પહોંચ્યા હતા.

પણ કોઈ માલદાર નહિ મળવાથી અમે પાછા ફરતા હતા; અને એક ટુંકા રસ્તે થઈને અમારા મુકામે જતા હતા. એવામાંજ એ જે જણા પહોંચીને અંદર જુલા પડેલા અમને જણાવ્યા. અમે તેમને મળી તેમને સંભાષ કર્યો, અને પછી મારી સાથેના માણસને તે લોકોને આપણા મુકામ તરફ લઈ આવવાનું સમજાવી કું તેમનાથી છોટા પડી અહીં આવ્યો.”

તે માણસની પાત ફમાનથી સાંભળી કૃપાણુ પૂછ્યું; “વાર હજી તે લોકો કેટલે દૂર છે?”

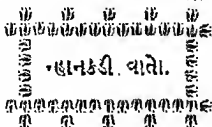
“અહિંથી લગભગ બેએક માઈલ તેમણે રાત માગવા મુકામ કર્યો હતો અને પછી સવાર થતાં આપણો માણસ તેમને આ તરફ લઈ આવ્યો.”

કૃપાણુ, સરદાર, મારી, જોડું, નરત, ને સરદારે પશું, “રે, લોકો અહિં આવે, ત્યાં, પૂવે. આપણે સાઠ જોવાની જરૂર નથી. કૃપાણુ” હું અને આ માણસ એ તરફ ઉપડી જાય અને તે લોકોની પાસે જે કાંઈ હોય તે પડાવી દેશે.”

“હીક ત્યારે કું જાઉં છું.” કૃપાણુસિંહ ઉભો થયો.

“એ સાંભળ; કદાચ તેમની સાથે લડાઈ થાય તો જમીનદાર જીવથી ન માર્યો જાય તેની સંભાળ રાખજો.” સરદારે કહ્યું.

આ પછી તેને નમન કરી કૃપાણુસિંહ અને મેથો ખજાર લાવનાર ઘોડાપર સવાર થઈ પધે પાયા; અને જોત જોતામાં પહોડી શ્રેણમાં પચ્ચાએલા ઘોર અધિકારમાં અદ્ભુત થઈ ગયા.

લેખક—પ્રભાકર,

—૨—

પ્રમોદચંદ્ર ગરીબ વિવાર્થી હતો; તેની વર્તણૂક ગૃહસ્થના પુત્રને શોભે એવી હતી, તે નમ માયાળુ, વિવેકી, હોશિઆર અને આતંકિત હતો.

તેના પિતાશ્રી જંગાળમાં એક પ્રખ્યાત વ્યાપારી હતા. દૈવચાતુર્યે તેમને ઘિરે ગરીબાઇનો જોગને આવી પડ્યો. જંગાળના એક મોટા દુષ્કાળ પ્રસંગે વ્યાપારમાં તેમને મોટી ખોટ ગઇ. એમની જગ્યાએ તે કોઇ અપ્રત્યાશિત વ્યાપારી હોત તો ગરીબ પ્રજાના જીવનને બાંધે કુદરતના 'સત્ય' ના નિયમોના વિરુદ્ધ ગઇ, સ્વાર્થ સાધી, લેત, અને તેમ કરીને ખોટ પૂરી લેત. પરંતુ પ્રમોદના પિતા સલાપ્રતિપ્ત હતા; ગરીબ પ્રજાના સુખ શરતલાની તેમને કિંમત હતી; અને તેથી ખોટાના કિપર આવી પડેલી આશ્વત્થ્યને અનુસરીને આવેલી મણી, "પ્રભુ જે કરે છે તે સારાને મોટે" એમ વિચારી સંતોષ ગાળ્યો, આ પ્રમાણે પ્રમોદ ન્હાનો હતો ત્યારથી તેના પિતા સાથે ગરીબાઇને આનંદ આની સુખરૂપ કિવસો પસાર કરવા લાગ્યો.

ગરીબાઇ સાંપડેલી હોવાથી ઘરનો લેખર જોગે યજ્ઞ ગયો. તોફાને રખ મળી; માડી થોડા વેચી ન'ખાયા; અર્થ જોગે યજ્ઞ ગયો. ગૃહજવરચાતુર્ય દર્શ જે અત્યાર સુધી તોફાર-આકરો મારફતે યતું તે હવે સ્ત્રીઓ કરવા લાગી. પુરો ગામીના ખેતી ફકાને જઈ, માડી તકીએ પડ્યા પડ્યા ફૂકમો કરતાં કરતાં દુષ્કાળ દ્રવ્ય કમાતા હતા, તે હવે છ-સાત કલાકની મહેનત કરી, ખરા પરસેવોનો પેસો પેદા કરતાં ચલા. પ્રમોદની કાળજી જણુ તેના માતા પિતા જાતે હોસથી રાખવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ગરીબાઇએ જધાને સ્વાધર્મી બનાવ્યા. નિર્ધનતાએ વૈલક્ષ્યમાં ઉછરેલા અનુબોધે સ્વાધર્મને ખાલ શિખવ્યો. જે તવંગર અનુબોધે ગરીબાઇ પ્રાપ્ત કરી હોમ-તેમને આ શું જોગે સામ છે?

કિપર જોગ ગયા તેમ પ્રમોદની કાળજી તેના માતા-પિતા જાતે લેવા લાગ્યા. આથી-નોક-રેલાં હાથ નીચે હજરતા બાળકોને જે કુટુંબ પડે છે તેમાંથી તે જવરો; તેમના સમાજનથી જે માનસિક હાનિ પહોંચે છે તેમાંથી તે સુક્ત ચલે; તેમના આદર્શ અને તેમની. આપનાઓ શિખવો તેને અવસર મળે નહિ. મરણાઇનો આ લાભ કોઇ ન્હાનો સુતો છે?

પ્રમોદના માતાપિતા ખાનદાન કુટુંબના હતા. ખાનદાની શું છે તે-તેઓ સહમજતા હતા. સમાજમાં વેચો દર્શા દર્શા હતા. સમાજની અને ખાનદાન કુટુંબની રીતમાત અને નિયમો-તેઓ જાણતા હતા. આ સંસારમાં તેમને ન્હાન-મોટા, કડા-મીઠા, જડુ જડુ અનુભવો જણુ યોગ્ય.

જુદા જુદા સ્વભાવની, રિયતિની, અને દરજ્જાની ઘણી ઘણી વ્યક્તિઓના સમાગમમાં તેઓ આવેલા. આથી તેઓએ વિવેક, નહતતા, દયા, સહન, સહનશીલતા, ધર્મપરાયણતા ઇત્યાદિના મન્ના પોતાના ક્યવનમાં ઉતાર્યા હતા. તેથી તેઓ આદર્શશિક્ષક થવા લાગ્યા હતા. “કુમળું” ઝાંઝ જેમ વાળીએ તેમ વળે” એ સૂત્રાનુસાર તેઓએ પ્રમોદના કુમળા મગજ ઉપર સ્વાતંત્ર્ય, સ્વદેશ-મિત્રાન, વિવેક ઇત્યાદિના સંસ્કારો પાડવા માંડ્યા. પ્રમોદ પણ આદર્શ માતૃપિતાના પૃથ્વી સમાગમમાં આવીને ત્હેમના નેવેજ બાવનામય થયો-ત્હેમના નેવેજ સુશુશ્રાણી થયો.

+

+

+

મહેનત કરીને મેળવેલી આત્મક્રમોથી કરકસરથી કરેલો ખર્ચ બાદ કરતાં જે રકમ વધી ત્હેમાંથી પ્રમોદના પિતાશ્રીએ ધીમે ધીમે પોતાનું દરજ્જા આપવા માંડ્યું. આમ કરતાં કરતાં ત્રણ ચાર વર્ષમાં તેઓ દેવામાંથી મુક્ત થવા સક્તિમાન થયા.

માતા પિતાના શુદ્ધ શાંદ્રિય શિક્ષણથી પ્રમોદ પૂર્ણ સંસ્કારી થવા બાગ્યશાળી થયો હતો. તે પણ સાત-આઠ વર્ષનો થયો હતો તેથી ત્હેને શાળાએ મોકલવામાં આવ્યો હતો.

ત્યાં સયા વર્ષ વીત્યું-ના વીત્યું ને પ્રમોદના પિતાશ્રી, એકદમ માંદા પડ્યા. ધીમે ધીમે માંદગી વધવા લાગી. ડોક્ટરો અને વૈદ્યોએ જણાવ્યું કે દરદીને સાફ થાય એવી આશા નથી. પ્રમોદની માતાએ એક સુલક્ષિત બાપો હતો અને એટલી સારવાર કરી. નહાનકડા પ્રમોદે પણ માતાની આજ્ઞા ઉઠાવી, મરણ પથારીએ પડેલા પિતાશ્રીની સેવા કરવામાં લગાડ ન રાખી. પ્રમોદના માતૃશ્રી ઉપ-ઉત્તરો, ભૂખ-તરસ, ઠંડાની પણ દરકાર ટર્વા વિના, પોતાના પતિની પથારી પાસે બેસી, પોતાના ઉપર પ્રજ્ઞાથી રહેલા કુ.બના વાદળની ઠલપના કરી, રક્ષા કરતાં; પતિને નોંધતી બીજી લાવવાને કે બાળક સારું રાંધવાને તેઓ લાંથી ખસતાં; તે સિવાય બધી સમય પતિની સેવામાં હાજર રહેતાં. ત્હેમની ગેરહાજરીમાં પ્રમોદ પિતાની સેવામાં હાજર રહેતો. ઘણા ઘણા ઉપાયો મેળવ્યા, પણ બહુ મિત્રો અને સંબંધીઓની સલાહ લીધી, ગામમાંના જની શકે તેટલા ડોક્ટરો અને વૈદ્યો રોક્યા, મોઢપણુ મનુષ્યની નેટલી સારવાર ચક્ર રાકે તેટલી સારવાર દીધી, ગરીબાહમાં પણ શુભાશાએ અઢળક દ્રવ્ય ખર્ચ્યું, તરણપિ ઇશ્વરેગજનુસાર ત્રણ દિનની ટુંક માંદગી પાળી, પ્રમોદના પિતાશ્રી, પોતાની પાછળ એક નિર્ધન અજળા અને નિરાધાર બાળકને જગતસંઘામમાં દારણુ યુદ્ધ કરવાને મૂકીને, પોતાના કાળોની જગતિર્વતાની મહાન અદાલતમાં જવાબ આપવા પરસેક સંધાયા.

પ્રમોદના માતૃશ્રી છાતીફાટ રદન કરવા લાગ્યાં. પોતાની નિરાધાર રિયતિ જોઇ તેમનું દેહુ સ્વીકારવા લાગ્યું. દૂર વિષભાએ ત્હેમના ઉપર આવી પડેલી નિરાધાર, પરતંત્ર રિયતિ જોઇ ત્યાં ન આણી તેથી તેઓ ઠલપાંત કરવા લાગ્યાં. આવા સંજોગમાં પતિ પાછળ સતી થવાનો વિચાર પ્રીધો. બીજાજ શણે પોતાના સ્વાર્થને માટે એક નહાના બાળકને નિરાશ્રિત બનાવી જગતસંઘામથી ચતકુંડમાં હોમવાથી ને પાપ લાગે તે વિષે વિચાર દીધો. ઉદાર મનથી એકદમ પહેલા વિચારને રજા આપી. સ્વાર્થલાગ લાખ્યો. ને ‘એ પૈસા’ બન્યા હો તેમાંથી કરકસરથી મુદખર્ચ નિભાવીને બાળકને કેળવણી આપવાનો તેમણે દ્વ નિશ્ચય કર્યો.

+

+

+

૭-સાત મહિના વીતી ગયા, પ્રમોદના માતૃશ્રીના સૌક દબ્બુ ઓછો થયો નહોતો. પ્રમોદને પણ પિતાની ગેરહાજરી સામગ્રી, તે પણ ધવોળ દીઘગીર દેખાતો, તેના માતૃશ્રી તેને આશ્વાસન આપી શકતો નહોતો અને પહેલાના જેવો હસમુખો બનવા લાગ્યો નહોતો.

+

+

4

પ્રમોદના પિતાના અવસાનને વર્ષ ચલુ, બે વર્ષ થયાં. સમય વિજયીના પ્રકાશની નજીક પસાર થતા લાગ્યો. પ્રમોદ પણ ધીમે ધીમે તાલીરિક લેખન માનસિક વિકાસ પામતા લાગ્યો. પશ્ચિમના સુખાસના શિખરે ચડતા, શોખિન તળાવર વર્ષ સયે ગતીપાઠમાં રહીને હંમેશા જાગરુ રહેતુ કહેવું પડતું.

પોતાની મરીબાઈને લીધે તે સારું કષ્ટ પડેલી ચઢવો નહિં. યુનાં કષ્ટમાં સાંધીને પડેલી ચક્રાય તેટલો વખત તે પહેરતો; અને પોતાનાં કષ્ટ બંને દોષને સ્વચ્છ રાખતો. તબક્કાના ઊંઘરાઓ સાગં સાગં કષ્ટ પડેલી, માડીયોડા દોડાવતા, મોજને માટે ભણવા આવતા; તેમને તો પ્રભોદની મરીબ સ્થિતિ જેઈ હસવું આવતું. તેઓ તેને સ્વીકારતા. કેટલીક વાર મોડામોડ કરેલા. પરંતુ મરીબ ખીયારો પ્રભોદ પોતાની મરીબાઈ ઉપર થતી ટીકાઓ શાંતિથી સંભળતો, કેટલીક વાર કહેતો કે, "હૃદયે જે સ્થિતિમાં મનુષ્યને મુકશે હોય તેમાં શાંતિ પણ માનવો એ દરેક મનુષ્યની ફરજ છે." ધણીયાર તો ઊંઘરાઓ તેના સહેજ શરૂઆત કષ્ટને અડધું કરી પણ કહતા. પ્રભોદ આ જોતો પણ શાંત રહેતો. એને જલ્દયે જે બીજો કશું ડાલ્યા હોયતો ઊંઘરા જોત તો જરૂર શિક્ષક આગળ ફરીઆદ રજુ કરી, મુન્દો કરનારને શિક્ષા અપાવી આનંદ માનત. પણ ઉદાર મનવાળો પ્રભોદ આમ કરવાને પાપ સ્થમજતો; અને પોતાનાં વસ્ત્રોને જે કાંઈપણ તુકસાન થયું હોય તો મુજે મોટે ઘેર જઈને તે વસ્ત્ર સાંધી લેતો. તેની બમાઈ અને ઉદાર ઇતિહાસ ઊંઘરાઓએ એટલે મુંદી સાથ લીધા કે ચોખાસામાં એક દિવસે સ્નાને પાંચ વાગ્યા પછી પ્રભોદ જ્યારે ઘેર જતો હતો ત્યારે તેની ટોપી લઈને હવે ઉઠાળવા માંડી. એક ઊંઘરાના હાથ-માંથી બીજાના હાથમાં, બીજાના હાથમાંથી ત્રીજાના, એમ કેટલાએ તોફાની ઊંઘરાઓના હાથમાં જમીન ઉપર રમ્મોળાતી રમ્મોળાતી—ગણ. અને એક ઊંઘરા એવો ઉરતાદ નીકળ્યો કે તેણે તે ટોપી કાઢવના એટલે મોટા ખાળેચીઆમાં નાંખી દર્શી. આ બધો વખત પ્રભોદ શાંતિથી પોતાની ટોપી પાછી આપવાને ઊંઘરાઓને વિનવી રહ્યો હતો. પરંતુ ઉ.મોડી, અસરકારી ઊંઘરાઓ તેની વિનંતિ સાંભળે શક્યા ! તેઓ તો ઉલટા તેને ખાસ લાગ્યા. આ તમારો જેઈ પ્રભોદ વિનવણી પણ બંધ કરી. ટોપી ખાળેચીઆમાં પડી એટલે હવે પ્રભોદ અત્યઃ આવશે એમ ધારીને ઊંઘરાઓએ ટોપી ન્હાસી મથું. પ્રભોદે જોયું કે ટોપી ખાળેચીઆમાં પડી છે. એક ખાળુએ ચોખડીઓ મૂકીને તે પોતાની ટોપી લેવા ગયો. વરસાદ તરલનો પડ્યો હતો અને કાંઈ લીલો હતો, તેથી પગ સરી જવાની ધારતો હતો. પ્રભોદ સાચીને ટોપી મૂંડી જઈ ચઢ્યો અને ટોપી લઈને પાછો ફરતા લાગ્યો. પાછા ફરતાં બનતી સાચમેતી છતાં તેનો પગ સળે અને તે પડ્યો; લઈને વસ્ત્રો જમડયાં, સરીર પણ કાંઈવધી ખરાયું. તે ઉઠીને બહાર નીકળવાની તૈયારીમાં હતો તે તેનાં વસ્ત્રો જમડયાં, સરીર પણ કાંઈવધી ખરાયું. તે ઉઠીને બહાર નીકળવાની તૈયારીમાં હતો તે વર્ષ શિક્ષકે તેને જોયો. ચુરચુ ઉભા રહ્યા પ્રભોદે નમન કર્યું. તેમણે પૂછ્યું કે, "આમ વખત વર્ષ શિક્ષકે તેને જોયો. ચુરચુ ઉભા રહ્યા પ્રભોદે નમન કર્યું. તેમણે પૂછ્યું કે, "આમ વખત વર્ષ શિક્ષકે તેને જોયો. ચુરચુ ઉભા રહ્યા પ્રભોદે નમન કર્યું. તેમણે પૂછ્યું કે, "આમ વખત

અને અસત્ય ન બોલવાના નિયમને લીધે અતે તેણે ખરી બીના જાણાવી. પૂજ્ય ગુરુજી પ્રભોદ સાથે લેના ઘર સુધી ગયા અને લેના માતૃશ્રીને લેની ખરી રિયતિનું દારણુ દર્શાવી લેને શિક્ષા ન કરવાનું ફરિયાદ પોતાને ઘેર ગયા.....

ખરે જિંને સર્વ વિદ્યાર્થીઓ દાખલ થયા. શિક્ષક પણ વર્ગમાં આવ્યા. તેઓ સાથે નેતર સામ્યા તે જોઇને નિર્દોષ વિદ્યાર્થીઓ અભરાયા. પ્રભોદ બીધો. તોફાની છોકરાઓ પોતાની મરતી પકાકા ગઈ એમ સમજી મુંઝાયા. શિક્ષકે પ્રભોદ સિવાય એક પછી એક દરેક વિદ્યાર્થીને જૂઠું દે, "ગમ દારો રહાંને ઘેર જતાં કાંઇપણ બનાવ બન્યો હતો ?" નિર્દોષ વિદ્યાર્થીઓએ વિચાર કરીને બહીતાં બહીતાં પણ હાથે ના દી. અપરાધીઓમાં પોતા હાથના છોકરાઓએ બાંગા તરા ચબ્દોમાં ખરી બીના જાણાવી. બાકીનાઓમાંથી તદ્દન શુદ્ધ અને મરતીબેર છોકરાઓએ, જે બીના કેટલાક તરફથી જાણાવવામાં આવી, તેને ઇન્કાર કીધો, બીજાઓએ એકરાર કીધો. બધાની સાક્ષિ લઈ શિક્ષકે ખરા શુદ્ધેશ્વર કોણ હતા તે જાણ્યું; તેમને શિક્ષા કરમાવી. તેઓ હવે પોતાની બૂલ માટે રહવા લાગ્યા. આ સમયે પ્રભોદે કહ્યું થઇ જે હાથ બેઠી, નમતા પૂર્વક જાણાવ્યું, "જો વિદ્યાર્થીઓએ મ્હારી મરતી કીધી છે તેમને જો શિક્ષા થઇ છે તે પાછી જેઓ જેવા હું આપ સાહેબને નમ્ર અરજ કરું છું. હવેથી તેઓ એવું નહિ કરે તેની હું ખાત્રી આપું છું. જો દયાય પણ તેઓ આવો શુદ્ધો કરે તો હું પણ તેમની સાથે શિક્ષા બમવા તૈયાર છું. પૂજ્ય સાહેબ ! તેઓ મ્હારા ! બંધુઓ છે. મ્હારી મરીયાદને લીધે તેઓ મ્હારી તરફ નીચ કાંઈએ જુએ છે પરંતુ પ્રજાએ તેઓને કંઈ જાદુ કે બાવજાન્ય નથી બનાવ્યા કે તેઓ ન રહમતે-ન રાખે, અનુભવથીજ તેઓ ઘણો. આજે તેઓ મ્હને ધિક્કારે છે, પોતાની મરતીનું રમકડું સ્કમજે છે, તમાપિ બખત એવો આવશે કે ત્યારે તેઓજ મ્હને મ્હારો; પોતાની બૂલતું પ્રાપ્તિવ કરશે. તેથી હું આપને વિનયપૂર્વક વિનંતિ કરું છું કે આપે જે સમ્ર કરમાવી છે તે મ્હારી જોખમદારીએ માફ કરો."

પ્રભોદ બોલીને બાંજ કોનો રહ્યો. લેના ચંદો સાંભળી આવો વર્ગ સ્તબ્ધ થઇ ગયો. લેના ચારિત્ર્ય અને વર્તનના પ્રતાપની પ્રશંસા સાંતિથી કરી. શિક્ષકને ક્રોધ પણ ઉતરો ગયો. સર્વ પ્રભોદની ઉદારતાથી ચકિત થયા. શિક્ષા પામેલા વિદ્યાર્થીઓ ચરમના માથો નીચું નેચી રહ્યા. એટલામાં શિક્ષક મર્જના કરી હાથ, "જાણના કલંકરૂપ વિદ્યાર્થીઓ ! સાંભળ્યું ? તમારી મરતીના રમકડાનો અવાજ સાંભળ્યો ? હવે પ્રભોદને આટઆટલું હુમલો દીધું છતાં લેનામાં કેટલી દયા, ને કેટલી ઉદારતા છે તે જોયું ? જાઓ, તમારો શુદ્ધો માફ કરું છું. તમને કરમાવેલી શિક્ષા પાછી જેઓ લઈ છું, જાઓ પ્રભોદની માથી માગો." અપરાધીઓને પૂર્ણ ખરતાવો થતો હતો તેથી શિક્ષકની આજ્ઞા થઇ કે વરતજ તેઓ પ્રભોદ તરફ ગયા. પરંતુ પ્રભોદે જાણાવ્યું, "મ્હારી માથી માગવાની ન હોય. પૂં ગુરુજીને ચરજો પડી તેમની માથી માગી શુદ્ધ થાઓ." અપરાધીઓએ તે પ્રજાણે દીધું...નાટક પૂરું થયું.

પ્રભોદના પિતાને રત્નપામ પામ્યને દોટકે દાખલ થયો હતો. પ્રભોદ પણ મ્હોરો થયો. તેણે વિદ્યાર્થીઓ સમાપ્ત કીધી અને ને બંધમાં પડ્યો. તે પોતાની શુદ્ધિ અને રમેદાળ સ્વભાવને લઈને દરેકના દીપ જગવા લાગ્યો, ખંત અને શુદ્ધિયાપનને લીધે તે સારું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત

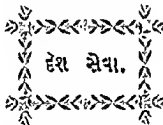
‘કરી શક્યો, દેશ કાર્યમાં પણ તે સારો બાળ સેવા લાગ્યો. પોતાના વિશુદ્ધ ચારિત્ર્યને બાંહે તે એક આદર્શ નેતા થવા કામચલાણી થયો. તે સર્વન લોકપ્રિય થયો.

વર્ષમાં કરેલી બિબિધવાણી સાચી પડી. હોના સદાધ્યાયીઓ તેને બહુ માન આપવા લાગ્યા હતાં, અને જુના પ્રસંગો યાદ કરી પથાવાપ કરતા.

તત્કાલે થયા છતાં પ્રગોદ પોતાના જુના મિત્રો તરફ તેવાજ સ્નેહથી, તેવાજ વિવેકથી અને તેવાજ ઉદાર મનથી વર્તતો. પંસાનો હોનામાં મદ નહોતો, તે તો તેવાજ દયાળુ, સત્ય-નિષ્ઠ અને નમ્ર રહેતા.

હોના માતૃશ્રીને પણ આવા પુત્રને જન્મ આપવાથી આનંદ અને સતોષ થયે. પોતાની મહેનત શીશુત થઈ શકમણ તેઓ પણ પોતાની શ્રદાવશા બકિતમાર્ગે સુખરૂપ આજરો લાગ્યા અરણ્ય.

ધીરજકાકાએ વાર્તા પૂરી કરીતે તેના ઉપરથી શું બોધ લીધો તે બીજા દિવસે લખી લાગવા છોડ્યોએને જન્મ્યાં, તેઓ હા પાડી આનંદિત ગેરે છતા પડ્યા.

લેખિકા:—બહેન હસમનગીરી.

બહેનો ! હિંદુસ્તાન અમવા આસત આપણો દેશ છે. જન્મભૂમિ છે. જે આપણી જન્મ ભૂમિ તેજ આપણો દેશ એ બાલતના સંતાનોએ આપણા ગાથ બહેન સમજવા.

દેશના સંતાનોની પડતી એટલે દેશની પડતી તેમજ તે સંતાનોની ચડતી એટલે દેશની પણ ચડતી સમજવી. દેશની ચડતી તેમજ પડતી આપણા હાથમાં છે; દેશને દુઃખ, તનાર તેમજ તારનાર પણ આપણેજ; જેનું કર્મ તેનું શળ. દેશની ચડતી દર્યા લાવવા જે આપણા પ્રયત્નો તેજ દેશ સેવાના ચત્નો સમજવા.

તતથી મનથી અને ધનથી આપણે દેશસેવા કરી શકીએ. દરેક બહેનો કાંઈ પણ પ્રકારથી સેવા કરી શકે નહિ. મનવગરની સેવા નક્કી છે. જે તમારાથી તારથી સેવા થઈ શકે તેમ હોય પણ મન ન હોય તો તે સેવા નક્કી તેજ પ્રમાણે ધનનું પણ સમજવું.

લગ્નકાળ પાપનમાં આપણે દેશનું મહત્ત્વ કરતા છવ જોખનમાં નાખીએ ‘એ’ તનથી કરેલી દેશ સેવાજ છે. લગ્નકાળમાં છવ આપણા ધનના મહત્ત્વ જણાઈમાં પેસા તો જોઈએજ, તો તે પેસાની મદદ કરી શકે એવી બહેનોએ પંચાની મદદ કરી ધનથી સેવા કરી.

સારી રીતે સમજાવતી અને હોમાએ હિંદુ ધર્મમાં જગતના બીજા કોઇ પણ ધર્મ કરતાં સગતી, માવના કેટલી પવિત્ર ગણવામાં આવી છે એ વાત તો તે સાબિતમાન કરતી.

પ્રમાની આ દલિયોની વિરૂદ્ધ ધણી અજિજ અને પારસી કુમારિકાઓ ચલી; અજિજ બાળાઓ તો એમને મહેસા મુદ્દ શિક્ષણ અનુસાર હિંદુઓ એટલે જંગલી રીતરિવાજવાળી તત્ત એમજ માનતી, અને કહેતી કે “ત્હમારામાં તો સ્ત્રીઓને મુલાખંડીયા ગણવામાં આવે છે, એમનું ત્હમારા સમાજમાં કંઈ માન નથી, અને ત્હમારો સમાજ સ્ત્રીઓ ઉપર ધણીજ ક્રૂર છે.” એના ઉત્તરમાં પ્રમા ધીમેથી કહેતી. “બહેન દમણાં હમણાં કેટલાંક દમણી ત્હમને એમ લાગતું હશે; પરંતુ જ્યારે ત્હમારી જાતિ ચાન-વેરાનમાં રખડી હશે એ વખતે અઠ્ઠારા મનુ મહારાજે દેશમાં ઉચ્ચસ્તરે આપું હતું કે:-વચ્ચ જાવૈરુ પુવચતે ચમતે ત્વર દેવતાઃ અને ત્હમારા સમાજમાં તો સ્ત્રીને જગતમાં નરક નોતરનાર ભદ્રાં ચૂંચી ‘બૂતો કરાર’ આલ્યો ત્હને ચૂંચી મનાવું હતું. બહેન શ્રીમતી એતીએકટે હિંદમાં રવરાજ્યની ચળવળ શરૂ કરી, એથી હિંદમાં વસતા ત્હમારા ભોંડા એમની તરફ ધૂણાની દ્રષ્ટિથી જુવો છો નહિં તો સ્ત્રીઓને માન આપવામાં જગતના કોઇપણ દેશ કરતાં અમારો દેશ કેટલો ચડીઆલો છે તે વાત ત્હમે એમના ભોંડા દ્વારા સારી રીતે સમજી શકો.”

પારસી કન્યાઓ તો એજ વાણી કહેતી કે:-“ત્હમારામાં મેરજ (સગન) ની બાબતમાં ધનુજ ખરાબ દોરાન બરખા થયેલુંચ. ખુચ્ચ જુમીના સગન હાથચ એ વાટ જાણુ પર મુશીએ ટા પત મોટી ઉમરે કતાં સગનેમાં માખાણે ટચુને પડેછ કાં એ શું એછો જુલમ છે ?”

એને સમજાવતાં પ્રમા કહેતી:-“બહેન એ રહિ પછુ વચલા જગનામાંજ અમારામાં પેલી મજ છે. ત્હમે ભોંડા બારસો વર્ષથી અમારા દેશમાં રહેવા આવ્યા છતાં હજી સવળા હિંદુઓને ‘વાનીવા’ તરીકે ઓળખો છો, અને ત્હમારી જાતનેજ કાઢી ગણાવવાના અભિમાનમાં છેક પાટલી પુત્ર મુશી પડેગી અગ્રાકના વખતની સોધ કરવાની હોદ્દાદોડ કરો છો. એનાં કરતાં ત્હમારા પગ પાસેની સ્ત્રીનેજ પડેલી જોતા હો તો સવળું સમજાવ. અમારા કૃષ્ણ જમવાન નહેમણે લખેલી ગીતા આખી દુનિયામાં હોયથી વંચાય છે, તેમણે પોતાની બહેન સુમદ્રા ને અશુરને ગદાની, લેતી સાથે પરણવા માટે સમજી સમજ કરી આપી હતી, એટલે અમારા ભોંડા એનાં ‘રોહ લખ’ ની તરફેણમાં કેટલાંક હતા તે વાત ત્હમે સમજી ચકરો. વળી અમારામાં તો મુંઝાવરની રેહિ હતી ને ત્હમારા જેવી નહિં કે ધડી ધડી હમ્જાવર વરનારીને છૂટાછેડા લેવા. દરબારની દેવડીએ આતું પડે, પછુ અમારી હમ્જાવર વરનારી બહેનો તો છેવટ મુશી પતિની છાંપડી માફક અંત્યેત રોહધી સુખદુઃખમાં તેની સાથેજ રહેલી. જણુ હાલમાં અમારી સગન પ્રકા જગડી મજ છે એ વાત ખરી છે. અને એને માટે અમારા લેખકો, લેખિઓ અને પારાસાસ્ત્રીઓ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.” એમ કહી તેને ‘રોહમુદ્રા’ ‘મુદુ કુમાર!’ વગેરેમાંથી કેટલીક કહીઓ વાંચી સમજાવતી.

આમ ધણીએ વખત બપોરાની રમના વખતમાં ચર્ચા કરી તે તેની સખિઓને ગદાત કરતી. એવીજ રીતે અરપાસમાં પણ તે સોથી આમજાજ રહે.

(૪)

પ્રમા દિવસે દિવસે વખત બધી જતી હતી. હજુ તે કોબાગવરયામાંજ હતી. ધીરજમાસ જામ વરની શોધમાં હતા, છતાં પાંચે દુખે કુખી થતાં અધીયં સાતિલાં પ્રમા માટે કંઈ કંઈ

÷ “પ્રસન્ન દેવતા રહે, બધાં પામે સન્માન સુંદરી.”

જાતની વાતો કરવા માંડતાં હતાં, ધીરજલાલને વિવિધ જાતના ઉપોદ્ધાનો એવાવા શરૂ થયા હતા. પ્રમાની આ મણિગારીને તો ન્યાતની બેરીએએ મહેલું મારવાં પણ શરૂ કર્યાં હતાં; કાંઈ ડાહ્યા મળતી તો, “અલી મણી, તારાં વર્ષે પાણીમાં ગયાં કે શું? ધીરજ તો હવે સુધરી ગયો પણ તુંએ કંઈ કહેતી નથી. આવડી મહોટી પ્રમાને હજી એમને એમ ફેરવો છો તે સરંખે નથી આવતી? હવે તો એ નહાતી ધોતીએ થઈ હશે, તોએ સાહેબોએની સાથે એને બહુવા મોકલો છો. ત્હમા-રામાં તે કંઈ અકકલ છે કે નહિ?” એમ કહી મણિગારીને ખમકાવતી તો કાંઈ સરંખી વપનો લી મળતી તો “અલી મણિગારી હવે તો આ પ્રમાને થેર રાખ્ય, જેને ન્યાતમાં તો ત્હમારી કંઈ કંઈ પાતો થાય છે, અને હવે તો એના હાથ કંડુવાળા કરી નાખો. શું ન્યાતમાં ઊંચરાન નથી મળતા?” વગેરે કહી મણિગારીને શરમાવતી, તો જહેમનાથી મહોટ ન કહી ચંકાપ હેવાં ગમે ત્હેવી બનાવડી વાતો કરતાં. ધીરજલાલ પોતા મનના માણસ હતા, એટલે આ જાતની વાતોથી કરી ગયાં; અને ‘હવે જે હું કંઈ નહિ કરું તો ન્યાત મને ન્યાતજ્ઞાર મકસે’ એવા વિચારો થતાં, ‘ન્યાતજ્ઞાર’ ના બાકથી કરી, જે પુત્રીને ત્હેએ પ્રાણથી અંધિત નહાતી હતા, અને એનાં સમજની વાત નીકળતાં પહેલાં ‘સ્નેહલાલ’ ની ભાવનાઓમાં તરતા હતા, તેજ ધીરજલાલે જેવાર સમજાઓની બલામણથી પ્રમાથી વર્ષે થોડાજ મહોટા કંચનલાલ સાથે પ્રમાનું નથી જોડ્યું; પણ કંચનલાલ વિશે કાંઈ વધારા કરી નહિ.

(અપૂર્ણ).

ડા. રામની ‘દેશી રંગ’ ની ભૂમિકા.

અનુવાદક:-કૈયાલાલ કુકીરલાલ મહેતા (બાપા વિચારક):

મહે’ મહારા જે શિષ્યોને દેશી રંગો વિશે ઉડા અભ્યાસ કરી ખારી વધાર કરવા કહ્યું. અભ્યાસ તથા પરીક્ષાદ્વારા તેમણે જે જ્ઞાન મેળવ્યું તેવાનું પરિણામે આ પુસ્તક બનાવ્યું છે. ઉભય શિષ્યો પોતપોતાના કાર્યમાં નિપુણ હોવા છતાં પણ પોતે રંગનામાં હોવાનો દાવો કરતા નથી. તેમને કુરસદ નહિ જેની હતી, અભ્યાસ પણ થોડા દિવસનો હતો, તેથી બુલબુલ કરી ગયાનો વિશેષ સંભવ છે. આપણા દેશમાં એવા પણ લોકો પાયા હશે, જેઓ આ પુસ્તકમાં વધુવેલા રંગિતપાદક ક્રમોનો સારી પો ઉપયોગ કરી જણાવતા હશે. વળી જેઓ આજે નાજુક હાર નથી, તેઓ થોડા સમય પૂર્વી રંગારટકમાં અનુભવ લીધા બાદ સાફ જ્ઞાન મેળવી આવી પણ એક ઉપાયો થોડા મિનિટ મિનિટ પ્રકારના રંગિતપાદક ક્રમોનો ઉપયોગ કરી રંગારટકદાર બાપુ કરવા શક્તિમાન થશે. તે કારણસર પણ આ પુસ્તક હાલમાં પ્રગટ કરવાનું ખાસ પ્રયોજન જણાય છે. જેટલું પ્રગટ થશે તેટલાથી એ દેશી રંગારટકનો સંપર્ક અરી પુનરુદ્ધાર થશે એવી મને ખાતો છે. પહેલાં જે ક્રમો વપરાતાં હતાં તેમાંના ઘણાં હાલ મળતાં નથી. જે પહેલે

ચાલતી હતી તે પણ હાલ છુપતપાંચ: થઈ ગઈ છે. પુરાતન સંસ્કારોને આજ પર્વતે છુપતા બનતા રાષ્ટ્રીય રીતે તેવા રંગરંગને પણ નથી, માત્ર ગળાતો રંગ બનાવવાનો પ્રયોગના પુરાતન સંસ્કારો કાંઈક અંશે આજે વિદ્યમાન હોય એમ લાગે છે. રંગાટકનામાં હિન્દુસ્થાન મોંખરે હતું. દિન પ્રતિદિન રાષ્ટ્રીય અભિરુચિના પરિવર્તનને લીધે આજે હિન્દુસ્થાનમાં ગળાના રંગ ઉપરાંત બીજો કોઈ દેશીરંગ વપરાતો નથી.

પ્રયોગશાળામાં જેમાં જે પુરાણી પદ્ધતિઓને બારીક તપાસ દ્વારા સારી પેઠે સમજી શક્યા છીએ, તેમનીજ મોંખે પરીક્ષા થઈ ચકી છે. જે પદ્ધતિઓ કામની લાગી તેમાંથી પસંદ કરી માત્ર ફેટલીક પદ્ધતિઓ પ્રચલ કરી છે. ફેટલીક આધુનિક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિઓ દેશી રંગોત્પાદક દ્રવ્યો તથા ગુણોમાં વપરાતા વાંતવોને ઉપયોગી બનાવી વર્જી દીધા છે. પ્રાચીનકાળમાં લાલ હીરાકસી (Boromatu of Potash) વપરાતી નહોતી. રંગરંગને નથાવે છે કે મોશ્યુયુ (Bacon Vitrail or Copper Soapstone) તથા હળદર લાલ હીરાકસીની ગરજ સારતા. ચોક્કસ મું પાપરતા તે સમજાતું નથી, તેપણું લાલ હીરાકસીથી આપણે જેવું રંગી થઈએ છીએ તેના કરતાં તેઓ ખરાબ રંગતા નહોતા તેમાં શંક નથી. હાલ લાલ હીરાકસી મળી શકે છે; વળી આપણા દેશમાં પણ તેવાર થાય છે, એ હેતુથી લાલ હીરાકસીનો ઉપયોગ કર્યો છે.

ઈ. સ. ૧૮૮૧માં ખેતી વિજ્ઞાનના M. Liotard ના પ્રગટ થયેલા પુસ્તક Memorandum of Dyes of Indian Growth and Production માં દેશી રંગાટ પદ્ધતિને વર્ણવી વખાણી છે તેમાંથી કેટલુંક આ રચને ટાકું છું:—

“રંગાટ પદ્ધતિનું સંવિરતર ચાન હિન્દુસ્થાનના ધણા ભોટામાં છે, અને મુશ્કેલીમાં અનુસારી ધણી પદ્ધતિઓ આદરવાના આદર્શ ઉપર પડાયા છે.”

“અમોરે માચેરદરથી કાપડ આ દેશમાં રંગાવા સાર આવડતું, અને ઉત્તમ વસ્ત્ર તરીકે વિલાયતના બજારોમાં પાણું પ્રવેશ કરતું, ત્યારે હિન્દુસ્થાનની રંગાટ-કળાનું આધિપત્ય સર્વત્ર સ્વીકારાયું હતું.”

“આ દેશના રંગરંગોમાં જે પ્રચીણતા છે, અને યોગ્ય દ્રવ્યો તથા ફેટલાંક મારીના વાસ-બોનો ઉપયોગ કરી જે બધા સુંદર રંગો તેઓ અજાણ રીતે બનાવી શકતા, તેમાં તેમના સારા બાવન્ય મારીની મોખતા હોતી આવતી હતી.”

“દસાવધુ વિદ્યા ન લાજવા છતાં પણ આપણા દેશના જે રંગરંગોએ સફળતા મેળવી હતી, તે અમુક રીતોને આપણે ગુમાવ્યાં છે. આપણા ઉચ્ચકોલિના સમુદાયોમાં પણ રંગરંગોની ઉપેક્ષા કરતા આજે છે. દલાવિદ રંગરંગોના વંશમાં ઉતરી આવેલી તે અનાયશ્ચર્ય વિદ્યા આજે ધમ પગડા મારવા છતાં પણ આપણા ઉચ્ચકોલિના ભોટા પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન થઈ નહિ.”

લગભગ સમયના કામ (અનુભવ) થઈ મુગધુમની સાધનાએ જે કળાની રચના કરી હતી, તેની આપણા સાંકડા મનના પુરુષોએ ઉપેક્ષા કરી નષ્ટ કરી નાંખી છે. પ્રથમ તો ચાલુ પદ્ધતિ લાંબી રાખવા છતાં પણ તે પદ્ધતિને અનુગમનરૂપે દ્રવ્યો ઉપયોગ કરવા શકિય છે, ને ઉપરાંત રંગરંગોને મોતે બંધી શકેલા એમ માલુમ પડે છે. જે પદ્ધતિએ વંશપરંપરા કામ કરવાથી મુગધુમને મેળવ્યું હતું, તે પદ્ધતિ હાલમાં સર્વત્ર ચાલુ નથી, ઉપરાંત લીધે દેશમાંથી જે

ધન નષ્ટ થયું છે- તેની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી એ એક મનુષ્યે એક દિવસનું કામ નથી. તો ઉત્સાહી લોકો આ દિશામાં કામ કરવા મંડી જાય તેમજ તેમની આવકનું ખુંફી રીતે જાહેર કરે, અબજ રંગરંગોમાં તેનો પ્રચાર કરે, તેમજ કદાચ મોટું ધણું પણ કામ પાર પડી શકે. એવી આશામાંજ 'દેશી રંગ'ના આ બી વચ્ચે છે. રંગોત્પાદક દ્રવ્યોની બારીક તપાસ થાય તથા શ્રેષ્ઠ ઉપાયો પુનઃ પ્રકાશમાં આવે, એ હવેના જોગ છે.

આ પુસ્તકમાં માત્ર આઠ કે નવ રંગોત્પાદક દ્રવ્યો દ્વારા રંગાટ પદ્ધતિ વર્ણવી છે. હિન્દુ-સ્થાનમાં હજારો રંગોત્પાદક દ્રવ્યો હોવા છતાં પણ તેમાંના ઘોડાં માત્ર દ્રવ્યોને આધારે બારીક તપાસ કરવાનું પ્રયોગન અવશ્ય જણાય છે, આવા કેટલાક દ્રવ્યો પસંદ થયો છે, જે વડે સર્વે પ્રકારના ચાતુ રંગો બનાવી શકાય. દૂધમાં માત્ર પ્રમાણ રંગો પ્રતિ દૃષ્ટિ રાખવામાં આવી છે, વળી રંગોત્પાદક દ્રવ્યો પસંદ કરતી વખતે એટલું પણ ધ્યાનમાં રાખવામાં આવ્યું છે કે જેથી તે તે દ્રવ્યો સત્ત્વર મેળવી શકાય. સ્થાયી (પાકા) બને તે દિશામાં પણ વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. ઘણા દ્રવ્યોની યથાસંભવ પરીક્ષા કરી છે. ઘોડા દ્રવ્યોમાંથી ખારા અને મુખ્ય રંગે રંગી શકાય તેમજ સહેલાઈથી મેળવી શકાય એવા સવળા દ્રવ્યો પસંદ થયાં છે. વળી ઘણા લોકો બીજા રંગોત્પાદક દ્રવ્યો વિરેચાન ધરાવતા હશે, જે દ્વારા રંગવાની પદ્ધતિ આ પુસ્તકમાં તેઓએ જે તે તે ઘણા ખુશી યાત, તેમ કરવું એ આ પુસ્તકનું પ્રયોગન પણ નથી, તેમજ સંબંધિત પણ નથી. પક્ષાચ કુલ, શેઠાલી, દાર, હળદર, નટાન, રક્તચંદન, કેરી, જાંબુ, રણસ, જમ્બૂ, બુક્ક, અરોર, છાલ છત્તાદિના ઉપયોગ બિલકુલ કરવામાં નથી આવ્યો એમ પણ નથી તે પણ કોઇને કોઇ કારણે તેનો પુસ્તકમાં સમાવેશ કરવો આવશ્યક જણાયો નથી. કોઈનું રંગે જ્યાં ઘણાં દ્રવ્યોમાં સમાન રંગ આપનારો નિવડ્યો છે, ત્યાં એક જ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કર્યો કે જેમને પરીક્ષા કરવાની હજી હશે, તેઓ જો એક પછી એક લગ્ન પરીક્ષા કરશે તો યો લેખકો. સિખાઈ લોકો જેના દ્વારા રંગાટકામ કરી શકે તેમને માટે યથા સંભવ તે રંગ કે સમજવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પુસ્તક લખવાની મૂળ પ્રેરણા પણ તેજ છે. હાલો દેવેદ્ય કેટ સરળ થયો છે તે જોએ વાપરો તેમના સરળ કાર્યથી સાબિત થશે.

રેશમી તથા ઉનના કપડા રંગવાની કોષ્ટક પદ્ધતિ અને છાપ કામ તથા હાંટ કરવા કોષ્ટક પદ્ધતિ આપવામાં આવી નથી. જન કોષ્ટક દિવસે પણ કરીને છાપવાની તક મા તે દિવસે આ બાબતો જોડી દેવાનો પ્રયત્ન આદરી શકાય.

વનસ્પતિમાંથી બનતા રંગો આપણા દેશમાંથી વૃક્ષ ચરણો દેશને અતિથંય નુકસાન છે. આ સવળા રંગો આપણા દેશમાંથી વિલાપત મોટી એનિલિનની સાથે ટકર મારી બની શકે, પરંતુ આપણા દેશમાં ઘર બેઠા આ રંગો સાથે કોષ્ટક વિલાપતી રંગ ટકર મારી નાંકે. કદાચ તથા બુરો આ જે દેશી રંગો તથા તેમની સદામગી રંગવાની કોષ્ટકમાં નાંકે. કદાચ તથા ગળીના રંગો વિરેચમાં પણ મનાયા રીકાશાય છે. બીજા રંગો પણ તેવીજ રીતે દિવસમાં કોષ્ટક સાથે સંભવે આદર પામશે કે નાંકે શકાય નથી. વળી પુસ્તકમાં વધુવિલા બીજાં દ્રવ્યો, જેમ કેતકાટ રંગને મોટાં રંગે મોટાં છે તેમ કદાચ હોજર પંચ મોટાં છે. ચાર રંગાટ પાંચ આને છે કે નંક ને કે

જાણે છે ? પુસ્તકમાં વલુવિલા રંગોત્પાદક દ્રવ્યોનો પ્રાપ્તિ આ કેટલાંક દ્રવ્યોમાંજ સમાવેશ થઇ
ગય છે.

પૂર્વોક્ત M. Liotardના પુસ્તકમાં એક સ્થળે મી. ગોમસ વોર્ડલ (F. G. S.) નામના
એક કુશળ રેશમી રંગ જનાવનારે ઇ. સ. ૧૮૭૫ માં ભારત સચિવને જે પત્ર લખ્યો હતો
(અને જે પત્ર આ Memorandum લખનારું બીજું કારણ હતું) તેમાંથી કેટલુંક ટાંક્યું છે.
તેમાં લખ્યું છે કે “આખી પૃથ્વીમાં હિન્દુસ્થાનમાંજ સર્વ કરતાં અધિક પ્રમાણમાં રંગોત્પાદક દ્રવ્યો પેદા
વાય છે, અને હિન્દુસ્થાન આપણું (અંગ્રેજોનું) જણી બીજા દેશો કરતાં આપણામાં (રંગ વિષ-
યમાં) એક સ્વાભાવિક પ્રાધાન્ય પદ ભોગવતું લક્ષણ છે, જેના દ્વારા રંગની સમસ્ત દરિયાઈને
નાશ કરવો જોઈએ.”

જરાબર આ સમયથી એનિલિન રંગોનો પ્રચાર થવાથી અંગ્રેજ વ્યાપારીઓએ આપણા
દેશનાં રંગની આશા છોડી દીધી છે, તો પણ લીયોટાર્ડ મહાશયે એટલા માટે દેશી રંગોત્પાદક
દ્રવ્યો તથા રંગાદ પદ્ધતિઓનો જે સંપ્રદ કર્યો હતો તે અદ્વિતીય : બરાબર સચવાઈ રહ્યો છે.
આ પુસ્તકમાંથી મળી મદદ મળી છે તેટલા માટે તેમનો આભાર માનું છું. +

દુન્નર ઉદ્યોગ.

લેખક:—૨૧, ઉલોગી.

એક કવિએ સાચું જ કહ્યું છે કે:—

પ્રાચીન કળાવિદિ તમારું તેજનીન દેખાય છે;

કારણ તમારી સંપત્તિ પરદેશમાં વધી ગય છે.

દિનપ્રતિદિન ભારત કળાવિદીન થઈ ચાલ્યું. ભારતે એવા પણ દિવસો બોલા છે કે જ્યારે
મુદર સહેરાના ગમનચુલિ મહાશયો વિષકર્મીનું અદ્વિતીય કાર્ય પ્રગટ કરી રહ્યા હતા. ચિત્રકારો,
શિલ્પીઓ અને અનેક પ્રકારના કળાકેશવિદોથી ભૂષિત ભારતવર્ષ દુનીઆની રંગબ્રૂમિ પર કંઈ
જોરજ દરમ ભાગવતું હતું. પરંતુ તે દિવસોના કલિદાસનું પિન્ડપેલણ પુનઃ પુનઃ કરવાથી શો
લામ ? હતું તે હતું અને તે અત્યારે તો નથી. અત્યંતિના અકારા સમયમાં જે કાંઈ રહ્યું
છે અથવા જે કાંઈ પરદેશથી આવે જવારેડું છે તે વડે પણ જો કાંઈ કરી શકીએ તો અહો-
બાબ ! ઉદ્યોગ અને દુન્નર વિના આધુનિક શિલ્પ નીરસ તેમ નિરખપોતી થઈ ગય છે. શિલ્પિત
વર્ષ દેગલ પુરસ્કોને કલમને વગળી રહી કેવળ જલદંતની ભળને વિદેશ દેઠ કરતો ગય છે.

+ ‘દેશી રંગ’ (બંગાળી) ની જમિકાનો આ અનુવાદ છે. આ પુસ્તકના અંત ભાગમાં
આવી ઉપર રંગેલા રંગ રંગોના નમૂનાઓ આપેલા છે.

‘વિધિઓ’ ના કાષ્ઠપણ વાચકને આ લેખમાં પ્રગટ કરેલી વસ્તુ અમલમાં મંડી રહેલીને માટે પણ સ્વતંત્ર રીતે નિર્વાહ કરવાની ઉત્કંઠા થાય તો લેખક પોતાના પરિશ્રમને સજ્જ થશે માનશે.

‘ફેરોઝાદી’ આધુનિક સમયમાં અત્યંત લખેલો છંદ પડી છે. ‘ફા’ ની વિધાને ખિલાવનાર મિસ્તર કિશોર હતો. તેણે અનેક પ્રયોગો કર્યા, અસંખ્ય વિષયો વેરી પરત પોતાના હૃદ ઉત્સાહથી તેણે એ વિધાને લેખક સમક્ષ સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરી. તેની નાખેલી યુનીઆન પર અન્ય મુજબનેએ ધીમે ધીમે ઉત્તમ પ્રકારની રચનાઓ કરી. યુરોપવાસી નિર્ધન વર્ગને ‘ફેરોઝાદી’એ આલ્પવિકાસ એક ઉત્તમ સાધન મેળવી આપ્યું. અનેક આ વિધા વડે ધનવાન થયા. નિરક્ષારી અને નિરક્ષર કેવળ એક બીજા સાથું જોતાજ રહ્યા.

‘ફેરોઝાદી’ એટલે શું ?

કેલપણ પદાર્થની આગેદુણ આકૃતિ પાડનારી વિધા તે ફેરોઝાદી કેમેરા-ફેરોઝાદીના ઉપકરણ નામ છે. એ વડે છબી પડાય છે. એ ઉપકરણ નીચે મુજબ ભાગ પાડેલા છે.

લેન્સ-કેમેરાના મુખ ભાગમાં મટેલો ગોળ કાચ. આ કાચમાંથી બંધારતી વસ્તુનું ઉષ્ણ પ્રતિબિંબ અંદરના કાચ પર પડે છે.

કેપ-મુખપર મટેલા લેન્સને બંધ કરવાનું કાંચનું. છબી પાડતી વખતે કેપથી લેન્સને બંધ કરી દેવામાં આવે છે અને પછી એકદમ ઉપાડી પાછો લેન્સપર લગાડી દેવામાં આવે છે.

મેમો-વાળની ધમણની માફક ધમણ હોય છે. એ વડે છબી મોટી અથવા નાની પાડી શકાય છે.

શુટ-મેમેને આમળ પાછળ કરવાનો પેચ હોય છે.

રેન્ડ-લાકડાની તિપાઈ જેવું હોય છે. એના ઉપર કેમેરા ગોઠવવામાં આવે છે.

માઉન્ટ ગ્લાસ-એક ખડખડો સફેદ કાચ હોય છે. એ કાચ કેમેરાની પાછળ લગાડેલો હોય છે. એ ગ્લાસ પર લેન્સમાંથી જાણ વસ્તુનું ઉષ્ણ પ્રતિબિંબ પડે છે. એ કાચની અંદર છબીનાં કદ દેખાડવા લાંબીઓ દોરેલી હોય છે.

ફોક્સ-જેથી પ્રતિબિંબ ચોખ્ખે ચોખ્ખું દેખાય તેને ફોક્સ કહે છે.

ફોક્સિંગ ક્લોઝ-ફોક્સ બરાબર થયું કે નહિ તે તપાસવા કાળા કપડાની જરૂર પડે છે. એ વસ્ત્રને ફોક્સિંગ ક્લોઝ કહે છે.

ડાઈ સ્લાઇડ-એ લાકડાના ફેમનું નામ છે. એ ફેમની અંદર છબી પાડવાનો કાચ રાખવામાં આવે છે.

ડાઈ રૂમ-ઓરડો કે જગ્યા અજવાળું ન હોય.

ડાઈ પ્રિન્ટ ફિલ્મ-ડાઈસ્લાઇડની અંદર જે કાચ રાખવામાં આવે છે તેનું નામ.

મેગ્નિફાઇ-છબી પડી ગયા પછી તે કાચ જેની ઉપર પ્રતિબિંબ પાડી રીતે પડી ગયું હોય છે તેનું નામ છે.

કેમેરા-ગ્રાઇ પોટપરની છબીને પાછી કરતી તે. એમ કરવાથી પ્રતિબિંબ યજ્ઞ વખત જેવી રાખ્યું રહે છે.

પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ:-કિલ્લ વાળું લાકડાનું પ્રેસ કે જ્યાં નેગેટિવપરથી ફોટોના કમગપર છબી ઉતારી લેવામાં આવે છે.

સોલ્યુશન:-ફોટોના કમગપર છબીને પાણી બનાવવા માટે જે દવાઓ વપરાય છે. તેને સોલ્યુશન કહે છે.

આવતા અંકમાં ફોટોગ્રાફ કેવી રીતે પાડવામાં આવે છે અને સોલ્યુશન વગેરે કંઈ કંઈ વસ્તુઓમાંથી તૈયાર કરવામાં આવે છે તે જણાવવામાં આવશે.

અપ્રત્યુક્ત.

ખીસતી જુવાની.

લેખક:-રમણીદલાલ ગીરધરલાલ મોદી. એમ. એ.

મનુષ્ય જીવનની માર્ગ સુવા અને જુદાં એ નહીં અવરથાઓમાં અત્યંત ભગંદર અવસ્થા વચલી છે. જેમ ભેખડ ઉપર ચડેલા માણસને પોતાની ઉભય પાશ્વમાં હડી ખીણે. દેખાય છે અને ફેરે ફેરે તેને એક વા ખીણ બાજુએ પડી જઈ મનુષ્યરણુ ધવાનો ભય રહે છે તેવીજ રીતે ખીસતી જુવાની પણ એક ભેખડરૂપ ઉભય અવરથા હોય જુવાન માણસને સદાચારના પંથથી પાત થતાં ભયંકર ખીણમાં પડી જવાનો ભય રહે છે. યાદ વર્ષથી અઠ્ઠાવીસ વર્ષ પર્વતની અવરથામાં પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાનું બંધાયેલું ધડી લે છે. એ અવસ્થામાં કામ, ક્રોધ, લોભ, આદંકાર અને મોહ એ પાંચે સત્તુ ધણીજ પ્રત્યેક જુવાનીમાં પ્રવેશ કરતા મનુષ્યને પોતાના પાટમાં પડવા પ્રયત્ન કરે છે. કાલ વિરોધ એ પંચ પ્રકારના દેવોથી વિમુક્ત રહી શકે. દોહાના એક લાંગા તાર ઉપર અઢર ચાલી લોકોને જલ કરનાર નરને જેમ પૂરેપૂરું સમતોલ પણ ધારણ કરતું પડે છે તેવીજ રીતે મધ્ય અવસ્થામાં પ્રવિષ્ટ થયેલા પુરુષ કિંવા સ્ત્રીઓએ ધણીજ સાવચેતીથી સમતોલપણ સાચવવાની અવશ્યકતા છે. મુબવ છે કે તેમ કરતાં કેટલી વખત વિશગ્રવત્ત પણ થતું પડે પરંતુ એ સમતોલપણ ઉપર આપણા બાંધે જીવનનો આધાર રહેલો હોવાથી જાણે સુખ તેમ દુઃખ તેના ઉપરજ નિર્ભર રહે છે.

ખીસતી જુવાની એક મસ્તીખોર યોદ્ધાના જેવી છે. યોદ્ધા અતિશય તોફાની હોય તો તેની રોમની લગામ ઉપરાંત તેને 'કામદો' પણ ચડાવવામાં આવે છે. ગાડીમાં 'નોડતા' પહેલાં અથવા સ્વારીના કામમાં લેવા પહેલાં તેને સાતી રીતે ખોટાવામાં આવે છે. એજ અવસ્થા મનુષ્યની જુવાનીની છે. અધરજાની મુરડો પણ પોતાને સર્વેજ માત્રવા મંડી જાય છે. વિવેકની જુવાનો પણ પોતાને એકિંદ્ર અને વિવેકનો ભંડાર માનવા લાગે છે, ધર્મની પુરો પણ જાણે પોતે ધર્મના વતનોની પેઢી પર પડેલી ગથા હોય નહિ! તેમ અનુમાન કરવા મંડી જાય છે. આ મહન અને અંબીર અગત્યનો, તેના નિષ્વાનો અને તેની કુદરતો; સંગ્રાસરો અને કુદરતો.

મર્યાદા, વ્યવહારો તેમ રીતભાતો તેને ખ્યાલ મુદ્દાં થતો નથી. જીવાનીએ અનેકનાં જીવન પસંદગી દીધાં. બોધાવરચામાં માતાપિતાના મમતીલા અને માયાપૂર્ણ એકના આશ્રય નીચે સ્ત્રી જેણે યુવાવસ્થાને માટે કાંઈ પણ સંચય નથી કર્યો તે તે સુસારરની મારફત પરતાય છે કે જેણે ધેરથી લાંબી સુસારરની નીકળતાં કાંઈપણ ભણું બાંધી લેવાનું વિસારી દીધું છે અને અતે જે ભૂખમરાથી વ્યાકુળ થઈ મરણ સરણ થાય છે. જીવાની સ્વતંત્રતા ચાહે છે ખરી પરંતુ એ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરના બાધાવરચાથીજ તૈયારી થતી જેમજે જીવાની સ્વચ્છંદપણું પણ ચાહે છે અને સ્વચ્છંદપણુએ કેટલાક ધનાઢય કુટુંબોને પણ ધર વિનાનાં કરી નીધાં છે!! સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદતા એ બે ભૂદીજ વસ્તુઓ છે. એક આત્માને ઉચ્ચ બનાવી અતુલ આનંદ આપે છે જ્યારે બીજી અધકારના મદનમર્મમાં ફેંકી અપ્રતિમ દુઃખ આપે છે.

સંગતિ દોષ—બાલ્યાવસ્થામાં શેરીઓમાં રમતાં છોકરાઓનું બાવિ ચેલન તેમની ન્હાન પણની રમતોનુંજ અને છે એ યું ખોદું છે વાદ? માથો, અપસાંદો વગેરે વગેરે શિખવાની શાળા એ ન્હાનપણની અવસ્થા છે. એ અવસ્થામાં બાળકોનાં નિર્દોષપણુને લીધે સંગતિ ને કે પરાસ રીતે ભપંકર અસર કરે છે પરંતુ પ્રત્યક્ષ રીતે જાત્રી અસર કરતી જણાતી નથી. કણ્યા, કંકાસ, લાકાઈ, ગાળીગણાય એ તો છોકરાં જરા જરામાં કરે અને પછી પાછાં એકનાં એક થઈ જાય એ વાત તરફ અવગણના થયાજ કરે છે. માતા પિતા પૂર્ણ વિદ્યાન દોષ, સુસંસ્કારી દોષ છતાં તેમનાં બાળક ધણી વખતે નકારાં અને કુમાર્ગે પ્રવૃત્તિ કરનારાં નીકળે છે. આખી દુનીઆ આ અણુધટો બતાવે જેમ મરિત થાય છે! પરંતુ સ્વેચ્છ વિચાર કરવાથી આપણને તરત જણાઈ આવશે કે એમાં બાળકોનો દોષ ધણાજ થોડા અંશમાં છે દોષ હોય તો તે સંગતિનો અર્થાત તેમની સોજતનો છે. એક કવિએ સચ્ચ કહ્યું છે કે:—

ભણ્યો તારા જઈ દિ સંગ એર મુસંગ હોય,
કામર કે સંગ જર ભાગે પર ભાગે હય;
કામર ફી કોઠીમે લાખ હી સયાનો બાય,
કામરકો એક હાય ભાગે પર ભાગે હય;

એ સંગતિ દોષને લીધે કેટલાક સુસંસ્કારી બાળકો પણ અવળે માર્ગે દોરાઈ ગયા. બાલ્યાવસ્થામાં એ સંગતિદોષ એટલું ઉચ્ચ સ્વરૂપ નથી ધારણ કરતો કે જે ઉચ્ચસ્વરૂપ તેનું ચેલન-અવસ્થામાં હોય છે. કદાચ સાધનોના અભાવે અને દુનીઆનો પ્રચંડ પવન નહિ લાગેલો હોવાથી કેટલીક વખત બાલ્યાવસ્થામાં ઉદભવેલી ભાવનાઓ ઉદભવતાંજ રાખી જાય છે. પરંતુ એજ કુસંસ્કારોને યોજનાવસ્થામાં માર્ગ મળતાં તે અનર્થકારી અને અનિષ્ટપરિણામ ઉપજાવનારા થઈ પડે છે. 'A man is known by the company he keeps' અર્થાત 'મનુષ્ય તેની સંગતિદ્વારાજ પંકાય છે અથવા નિંદાય છે' એ યુગાનુસાર યુવાવસ્થામાં સંગતિ દોષથી સર્વ પ્રકારે બચવાનો યત્ન કરવો. શ્રેય, કનિષ્ઠુએન્સ, અથવા અન્ય એવી રોજો કરતાં પણ સંગતિ દોષ વિશેષ પ્રમુખ છે એ ખાસ ખ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. વ્યથિતું બળ મુલ્ય પર્યંત છે પરંતુ કુસંગતિનું બળ પેદી દર પેદી મુધી ચાલુ રહે છે. મનુષ્યની અવસ્થામાં અમલ્ય વસ્તુ જેને આપણે આજે કહીએ છીએ તે કુસંગથી ધૂળમાં મળી જાય છે અને અતે સંસાર એવા મનુષ્ય

તમ્મ તિસ્કારની દૃષ્ટિએ જુએ છે. પ્રત્યેક કુલકે સંગ કરવો તો સંવર્જનોનોજ અન્યથા સંગી વિહીન રહેવું શ્રેષ્ઠતમ છે.

અનંત આશાઓ.—ખુલ્લી અને ખીલતી જુવાની કુલકમાં અનેક પ્રકારની અવનવ આશાઓ પ્રેરે છે. કેટલીક વખત તો એ આશાઓ એટલા બધા પ્રમાણમાં વધી જાય છે ; તેના અંત પણ જડી રહેતા નથી. એ અવસ્થામાં આશાઓનો વેગ એટલો બધો પ્રબળ હોય છે કે જાણે આશાઓના તારાઓ પણ આપણે ધારીએ તો તોડી શકીએ !! આશા સર્વે કંઈકને હોય. સમસ્ત સંસાર આશા પર ટકી રહ્યો છે. પ્રાચીન આર્યો મોક્ષની આશામાં ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને માર્ગે વિચરતા; આધુનિક હીંદુઓ અને અન્ય દેશવાસીઓ કેવળ ઉદાર નિર્વાંદની આશાઓજ અને મરવાની આશાઓજ જીવી રહ્યા છે એમ કહીએ તો કાંઈ પણ અતિશયોક્તિ નેવું તો નથીજ. જુવાનીની આશાઓનો વેગ વિષ્ટુતતા વેગ સમાન હોવાથી તે ધણી વખત કર્મની આગળ દોડે છે. જેમ શેખરચલીએ ધીનો ધારવો લઇ વેર પહેલ્યા પહેલાંજ પોતાને માટે ઠેરી, છોકરું, ધં વગેરે ઉભાં ક્યાં તેમ જુવાનીની આશાઓ કાર્ય કર્યા પહેલાંજ, કાર્યક્ષેત્રમાં ઉપસ્થિત થતી અને આશાઓનો અનુભવ કરી સિવાય અને વિવેક મર્પાદાનું પ્રમાણ જાણ્યા સિવાય મારે દિશાઓ અનન્તરૂપે ફરી વળે છે, અને એટલે છે ક્યાં ? ‘ધઈ ખેતમે’ અને એટલે ખેતમે’ ની માફક કાર્ય રંભની અગાઉજ તેના વાંકિત રણ ઉપર અને તેથી ઉપજતા સુખ (?) ઉપર જઈ ચોટે દે. આશાઓની તરંગો બધે ઉછળે પરંતુ સુવાન પુરૂષે પોતાનું સમતોલપણું શુભાવધું નહિ. એ સમય અનેક પથે પળેલી અને અસૌકીક છળાઓ પૂર્ણ કરનારી આશાઓને કેન્દ્રસ્થ જતાવો તેના ક્ષેત્રને મર્પાદાનદ દરી દે છે. આ પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થયા પછીજ મનુષ્ય પોતાના કાર્યમાં આગળ વધવાની આશા ગ્રાખી શકે. આશાના સમુદ્રમાં ચોતાં ખાનાર કાંઈ પણ કાર્ય કરી શકે નહિ. અતઃ યુવાવસ્થામાં હૃદયવેલી આશાઓને તદ્દન નાશુદ ન કરતાં એ આશાઓને તરંગા અંદર સમાવી યોગ્ય દિશામાં કાર્ય કરવા મંડી જવું.

વાસના.—ખીલતી જુવાની અનેક પ્રકારની વાસનાઓનું કેન્દ્રસ્થાન છે. જાત્યાવસ્થામાં શરીરની શક્તિઓ ખીલેલી નહિ હોવાથી વાસનાઓનું જળ શિથિલ હોય છે પરંતુ આગળ જતાં વાસના જીવનની સંગિની બની જાય છે. શુદ્ધ વાસનાઓથી આત્મા કમરેલાં પવિત્ર બને છે. આત્મા આનંદમાં રહે છે અને કદાપિ દુઃખિત થતા નથી. અશુદ્ધ વાસનાઓનું તેથી વિપરીત પરિણામ થાય છે. ખીલતી જુવાની એક સુગંધિ યુગ્મની સમાન છે. સુરસું અને સુગંધ એ જાને વરતુઓનો તો મોહકજ ઠેકણે વાસ હોય, ‘સુગંધિ યુગ્મ’ એ ખીલતી જુવાનીને ધણો સારો પાઠ શીખવે છે. કંટક હોવા છતાં યોગ્યતામાં ખીલી રહેલું ‘સુગંધ’ સર્વે મોહને પ્રિયકર થઈ પડે છે. આવડી કાંઈ આ ખીલેલી જુવાની કરમાઈ જશે, સવળા આશાઓ નિસાશમાં મળા જશે, વાસનાઓ-કેકાળે પડી જશે અને શાશ્વત સમયમાં સમજું લીન થઈ જશે એ ધ્યાનમાં રાખી પ્રભુનાં બનાવેલા પુરૂષો પરથી પાઠ શીખી જુવાનીમાં કાંઈ પણ પતોષકાર, દયા, ધર્મ આદિ અમૂલ્ય શુભો ધારણ કરીને તો આ અમૂલ્ય જીવનની સાર્યકતા થઈ જાણવું.

॥ ॐ श्री ॥

વિશ્વજ્યોતિ

પુસ્તક ૩ છું.

સંવત ૧૯૭૬ કાર્તિક

અંક ૪ થો.

શા માટે?

પદ ગજલ

જીવન ઝાકળ સદા જાણે, ક્ષણીકમાં નાશ થાનારું
છતાં તે માનીને સાચું, ત્યા મમત્વ શા માટે ? જીવન૦

વિનાશી જે થવાનું છે, ન શક્યત જેહ રહેનારું,
અવિનાશી ગણી તેને, ધરો આ મોહ શા માટે ? જીવન૦

રહ્યા જે દેહના ધર્મો, બહે તે દેહ ભોગપરો,
સુખી થારો દુઃખી થારો, કરો સંતાપ શા માટે ? જીવન૦

તમારા દુઃખની વાતો, કદી ના કેળવે કહેશો,
ન દુઃખ હણશે કદી ખીજ, પછી બકવાદ શા માટે ? જીવન૦

દુઃખ જે માનો છો તમે તે, ન દુઃખ એ તો ક્ષોડી છે,
વધાવો પ્રેમથી તેને, કરો ગમરાટ શા માટે ? જીવન૦

બંધેને વ્યાધિઓ આવી, શરીરને દે સદા તાવી,
તમે તો દેહ રૂપ નથી તો, તમારે દુઃખ શા માટે ? જીવન૦

પંખી મેળા સમાં આવ્યાં, ધડીકમાં ક્યાં ઉડી જાવું,
છતાં એ હૃદયથી ધરવું, કહેને વેર શા માટે ? જીવન૦

પ્રસંગો બહુ કપાધના, કદી આ જીવનમાં આવે,
તમે સ્વંત્ર આત્મા છો, તમારે દુઃખ શા માટે ? જીવન૦

વાદળાં અગ્રપર આવી, ક્ષણિક દે મૂચને ઢાંચો,
જરામાં એ વિલાપે છે, ધરો ના પ્યાન શા માટે ? જીવન૦

દુઃખ એ વાદળાં જેવું; નહિં એ સ્થાયી ટકનારું,
કેપેશા તો કરી તેની, કરો ના હાસ્ય શા માટે ? જીવન૦